Петко Р. Славейков

СЪЧИНЕНИЯ
В ОСЕМ ТОМА

Редакционна колегия
СОНЯ БАЕВА, ДОЧО ЛЕКОВ, СТОЯНКА МИХАЙЛОВА, ПЕТКО ТОТЕВ, ЦВЕТА УНДЖИЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

Петко Р. Славейков

СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ШЕСТИ

ПУБЛИЦИСТИКА

Под редакцията на
СТОЯНКА МИХАЙЛОВА
И ДОЧО ЛЕКОВ

СОФИЯ 1980

Петко Р. Славейков

6

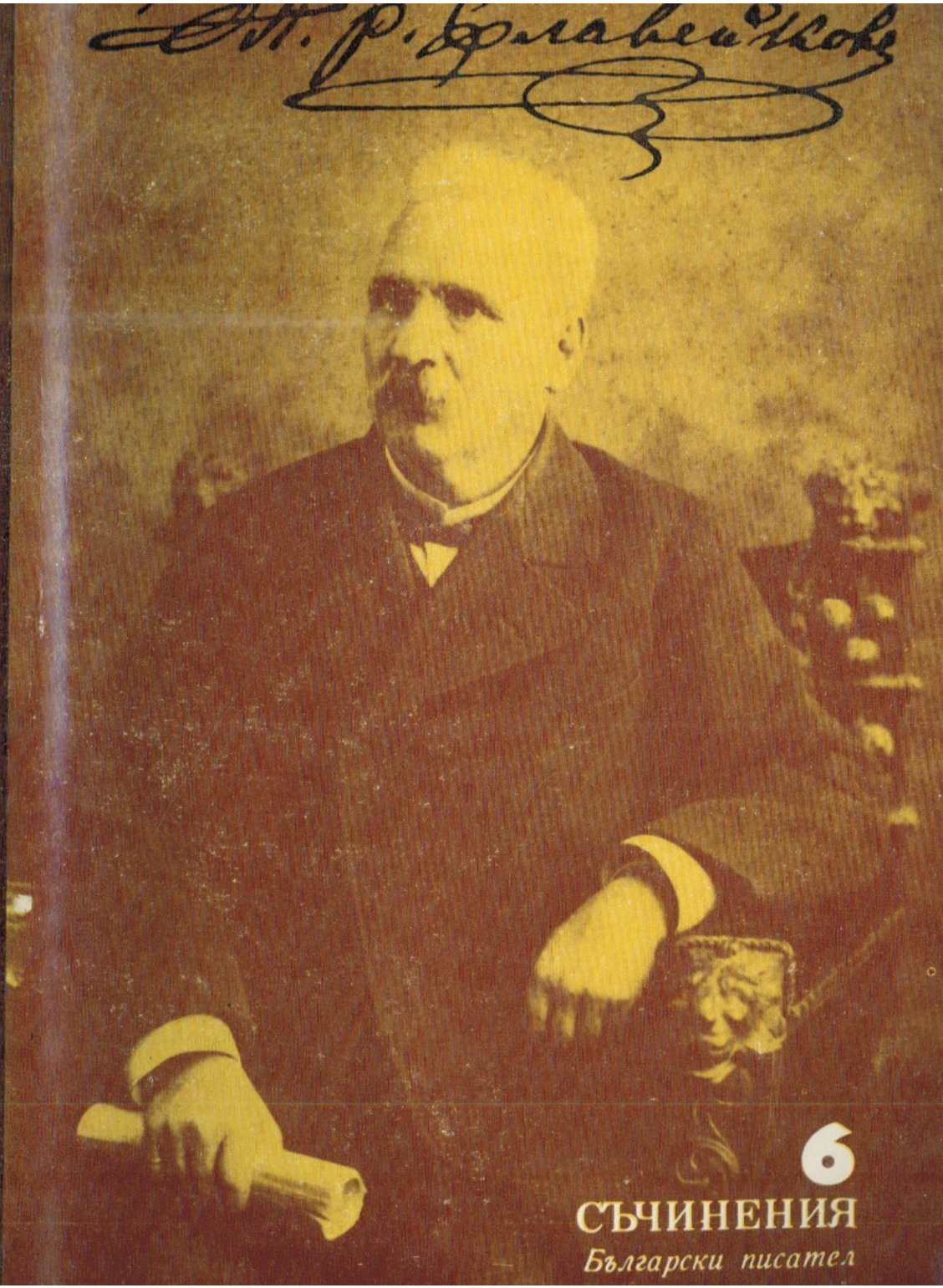

6

СЪЧИНЕНИЯ

Български писател

Петко Р. Славейков

Петко Р. Славейков

Петко Р. Славейков

СЪЧИНЕНИЯ

© П. Р. Славейков, т. VI, 1980
c/o Jusautor, Sofia

МАКЕДОНИЯ
1867, 1868, 1869, 1870

ИДЕЯТА НА НАРОДНОСТ

Идеите преобладават над человеците и да щат те, и да не щат.

Мисълта е най-силна от всичко на светът, защото мисълта проникнува в душевното битие на человека очевидно както и въздушните неделими частици в телесното и оттам става силата.

От това, както и от историята видим, че мисълта може да преобладае светът и не може да остане някой да го не обземе, защото никой не може да бъде чужд в своят век.

Така е и с идеята на народността.

Няма ни двадесет години за някои страни от нашето отечество, а за някои няма нити две даже, откак чужди от идеята на народност наши сънародници, жители на тези страни, не бяха освен «пришит калец о калцун» на чужда народност, а именно на гръцката. И не само че нищо не знаеха и нищо не щяха да знаят за своята народност, за будущността на своят народ, но имаха го за срам да ся наричат българи и за погибел да откъснат будущето на своя народ от това на гръцкият. Днес всякой види, че то вече не е тъй с българите.

То не е тъй вече ни с куцовласите, ни с албанците даже, над които гърцизмът досега имаше по-големи притязания. От една година насам и първите ся свестиха и поискаха да учат язикът си, влашкият, а не гръцкият, както досега, и вторите с голямо присърце гледаме купуват самите издадени по язикът им книги, буквар, св. история и Новий завет; и между едните, и между другите идеята на народност прави вече и е направила доста прозелити.

И още повече ний видим, че идеята на народност прави

завоевания не само между страдателните народности, но и самите притеснители на това начало тя подчинява на своята желязна воля.

Гръцката народност в свободна Гърция, която до вчера не знаеше или твърде малко знаеше за българите и която будущността и величието си основаваше и основава върху преобладанието над другите народности в южните страни на Балканския полуостров, беше принудена тя понапред да признае като праведни народните стремления у нас. И самата Велика наричана гръцка черква, този котел на претопяването на народностите, която доскоро не щеше ни да чуе името българи или думата български въпрос, днес и тя е принудена да ся подчини на неотразимото влияние и силата на тази идея.

И какви по-големи чудеса не видяхме, че направи тази идея в Италия и в Германия и какви завоевания прави тя днес в Австрия!

В Австрия немската народност, не по-малко своекористна от гръцката в Турско, нити на ум имаше да признае равноправност между другите народни стихии на тази държава. И немските държавници, както и управниците на гръцката черква неведнъж бяха ся изразили, че не щат Австрия, в която другите народности би могли да ся наслаждават с истите правдини; но днес друго ся види там, друго ся и чува.

«Отнекин», един от по-главните органи на тая досега изключителна народност, изражаваше ся за идеята на народност в такъв смисъл, като да не е бил никога противник на това начало: «Преди всичко — думаше той — пазете своята народност да я не жертвувате за нищо на светът, нито за самата свобода.»

Това усвоение на най-голямата идея на нашето време и ний можем да ся радуваме на това, що органите от противните начала сами свидетелствуват, че предишните им възгрения са били неуместни и да желаеме истото покаяние и от гръцките органи, и от всички, които са непроникнати още от тази спасителна идея.

Всички, които разумяват и усвояват началото на народността, може веднъж ясно да разберат, че мимо това начало и вън от него не е възможно да ся наредят постоянно държавите в Европа. Никое начало не е влязвало така дълбоко в сърцата на народите, както това: щом чуят на-

родите за него, тутакси го схващат с любов непреодолима. «Дойдох, видях и победих» може да каже идеята на народност за себе си с по-голямо право от непобедимият онзи римлянин. А това е божественият знак на идеята. Защо ся е промъкнало днес името на Спасителя нашего чак и в африканските пустини, и в непроницаемите американски лесове? Защо Левингтон със св. писание в ръце е преклонил към себе си человеци от най-дива и неукротима природа и ги е направил питомни и добри? Защото идеята, която проповядва, носи на себе си печатът на най-висшата правда на божественост. Такъв е всякога характерът на великите идеи.

И тъй, очевидно е, че да ся правят сметки върху каквото и да е правление вън от идеята на народност, значи да ся лъжат най-тежко и да ся блъскотят в безизлазни лабиринти. Затуй ний призоваваме съседната нам гръцка народност, гръцките черковници и управници да не хромят вече на две страни и да ся не колебаят, но смело да правят сметката за черковното управление в кругът на тази идея и нека вече не сматрят черквата като някоя привилегия само за тях. Могат, а и тряба сами да поискат наредата на черковното правление по духът на самата черква, по началото на равенството, което е начало евангелско и начало божествено, вън от което няма спасение за никоя система черковна или политическа.

Време е вече черковното правление на Цариградската черква, което досега ся е отличавало в извънредна неправда спрямо другите народности, време е да остави нечистото си начало и за всите народи да съди пред себе си по народностите.

Ний не осъждаме страстната любов на гръцките патриоти към родът им и язикът им, не искаме ни най-малко да пречим на тяхното развитие, но защо те отричат нам това, което у тях си считат за гордост? Що им е обидно, ако сме прегърнали началото на народността и потърсихме в него спасение за себе си?

Ний българите — нека ся признаеме — в културно-историческо отношение сме назад спрямо гърците, но защо? Защото сме сматряни досега не като друго, но като калайлама на гръцката народност. На българина никога и никое право не му ся е отдавало ни в това даже дето да ся учи и да ся моли на народния си язик, а и най-лошото, което му е правено досега, е, че всенародно даже ся

е прогласявало, че с българинът не заслужава да ся постъпва като с човек и за българите е порок името народ и грях е името народност в устата им и те не тряба да имат други правдини освен тези, които гръцките управници на черквата видят за добре да им излеят в своите калъпи. Но ще трае ли това да бъде така и занапред? Не. То ще престане и не може да не престане. Началото на народностите при всите усилия на противните нему начала ще възтържествува и то ще избави светът от много беди и влини.

Когато идеята на народност ся приеме и припознае, тогаз само ще престане всичкият антагонизъм между народите и ще пресекне изворът на техните злочестини.

Тая идея може да произведе две неща: или мир на светът и побратимство на человеческия род, или на вечна борба и вечна омраза между народите. И тъй нека всякой избира, което му е драго от тези двете; друг изход ний не виждаме.

За нас ний друго спасение не виждаме; но и за съседите и едноверците ни гърци друго не остава освен да ся помирят с нас с пълно устъпвание на черковните ни правдини, с изравнение без задни мисли. Нека бъдат уверени от най-големият до най-малкият, че никое насилие, никое подлъгвание не са вече в сила да накарат нас, техните едноверци, да ся отречем от народността си. «Изгубена свобода може да ся повърне, да ся добие», казваше немският орган, който по-горе споменахме, «но народност веднъж изгубена, никога вече ся не връща, никога не ся спечеля». То е истина, която ний колкото препоръчваме на нашите сънародници да я не забравят ни на минута, толкоз и на нашите едноверци да я не губят изпред очи. Защото народността стои по-горе от свободата, по-горе даже от всички земни добрини и затуй на народите никаква жертва не би им ся тежка видяла, за да опазят народният си живот. Въображението е лъжовно и ако има някой да си въобразява, че ще може да надвие народната идея, той ся прехласва в илюзии, които самаго него ще направят жертва.

Мисълта на народностите ще покоси всичко, що й е на пътят — индивидуми, царства и народи. Както виделото разпръсва мракът, така и тая мисъл ще отвори храмът на будущността.

На това особено ний българите тряба да мислим и само тази мисъл тряба да пазим в душата си; тая мисъл е мисия на народите, които са като нас потъпкани, погазени, покъсани и поробщени. Но тряба да веруваме в тогоз мисия и само за него да мислим. Всички други въпроси са малки и незначителни.

[Македония, г. II, бр. 1, 2. XII. 1867 г.]

ЖЕНИТЕ В ОТНОШЕНИЕ НА НАРОДСТВОТО

Има доволни примери, че в патриотическите войни жените не са оставали и в юначеството по-назад от мъжете. У всите напреднали и образовани земи жените участвуват във въпросите, които ся касаят до благосъстоянието на отечеството и до всичко, що е за него драго и мило. Така и тряба, защото жената иска ся да е в свръзка с външния свят, а чрез това и с всичкото человечество.

Че това е нужно, можем само тогаз напълно да го разберем, като земем на ум колко влияние са имали жените всякога и във всякой век над държавният живот и на благосъстоянието или на злочестината на цели народи. Не говорим за жените, които както Клелия или Йованка д'Арк или графица Платер със сабята в ръце са ся борили за правдините и свободата на народа си. Те са изятие, защото природата не е направила жената за кървав бой. Но крайната нужда, крайната злочестина на милото отечество може да накара и жената на борба, но тогаз вече не ся бори жената, но человекът.

Господица Сомбрел, която прегърна баща си, та изложи себе си на сабите и ножовете от дивите чети на метежниците, когато бяха нападнали на Бастилия; онази майка, която на Болонските улици изтръгнала детето си из гърлото на разяреният лев — те ся изложиха на смърт като жени, които забравят всичко, па и сами себе си и които безграничната любов доводи до крайност.

Любовта е първобитно жизнено начало на жените. То

не е само вънкашна любов. Не! Но то е любов в най-високото и най-хубавото си значение, любов във всите нейни разклонения.

Онази любов, която в крайност е в я р а, която е така хубава, както детинската и братската любов, но която е най-свята и най-възвишена, както любовта на онова, що съединява в себе си всичко, що е свято, божествено, благородно и възвишено — то е любов към отечеството, към онази мила земя, която е нас и прадедите ни родила, отгледала и в пазвите си приела.

Твърде е жално само и като помислим, че има семейства, които възпитават дъщерите си да мислят само на играчки, забавки, хора и кичения — само да пеят, да скачат и да шият.

Твърде жално е, като помислим, че много й по-много от жените шувъргат и трепкат безгрижно като пеперудки, без да си примислят, че на техните криле почива будущността на светът.

Наистина жените преди всичко тряба да ги възпитаваме за домашния, къщния живот, но къщата е само малкия дял на държавата. Вътре в къщи жената със спестовност и прикътаност основава доброчестието на семейството, но това доброчестие би ся замървило извън, ако яката и юначната десница на мъжа не би възпряла дивото и стремителното течение на събитията в светът. А яка, родолюбива и юначна десница отхранва само мудра жена и добра майка, която види малко по-далечко от тесните граници на къщния живот: майки, които не видят, не усещат и не мислят по-далеч от тесните къщни граници, ще възпитават синове, които ще бъдат или робове, или метежници.

За всинца ни е отворена историята на светът. Само велики майки са отхранили велики синове, и то у всите народи и у всички времена! Майкина реч отпъди дивите разярени чети на Фолкскера от стените на Рим, а Кариолановата майка е била жена с възвишен дух, жена, която е била кадърна да забрави отмъщението на обидения си син, когато работата е дошла за това да ся освободи отечеството.

К о р н е л и я, тая благородна римлянка, която ся наела да ся ожени на плебея, защото го любила, тя е била майка на славните в историята Грахки.

Добра и мудра майка е била онази жена, що след дъл-

говечни борби съедини племената на в а й б л и н г а ц и т е и в а л е р и т е и така повърна мирът на Германия.

Влиянието на жените е действувало във всите световни и държавни преврати. Затова НУЖНО Е ДА ЗНАЯТ ЖЕНИТЕ ЩО СТАВА ПО СВЕТЪТ. Ни една англичанка, ни една американка, ни една полячка, ни една немцойка, ни французойка не са да не знаят състоянието на своят народ, не са да не мислят и да не ся грижат за интересите на своето отечество. Ний видим как италианките и гъркините даже зеха да ги интересуват интересите на отечеството им, как и те наедно и наспоред мъжете и мислят, и работят за главните потребности на времето си. Има ли между нашите жени поне една, която да разбира и да знае нещо за всичко това? Има ли поне една, която да туря общото добро, общият интерес по-горе от последното си по модата труфило? А това най-добре изтълкува какво е още нашето значение като народ, че съзнанието на человеческо достойнство е зелено още между нас, че чувството народно е в пелени още за мъжките; а за женските, че те нямат още никакво понятие за него и че са още едни само ветрени пеперуди, а други само кукли нечувствени, а не майки народни.

[Македония, г. II, бр. 1, 2. XII. 1867 г.]

ЦЪРКОВНИЙ ВЪПРОС

З а б ъ л г а р с к и я т ч е р к о в е н в ъ п р о с ся п и с а т о л к о з м н о г о и т о л к о з н а д ъ л г о, щото и на в е с т н и ц и т е о м р ъ з н а да ся з а н и м а в а т с н е г о, и на ч и т а т е л и т е да с л у ш а т с а м о з а н е г о о т в е с т н и ц и т е и н и й б я х м е в н а м е р е н и е да и з к л ю ч и м о т с т ъ л п о в е т е на л и с т ъ т си в с е, щ о ся к а с а е до н е г о, к о г а т о н я к о и о т с ъ о т е ч е с т в е н и ц и т е ни п о и с к а х а да ни у б е д я т, че з а н и м а н и е т о на л и с т о в е т е с н е г о м о ж е да б ъ д е о щ е и н т е р е с н о за

тази страна, на която името носи листът ни. Наистина като си помислим, че тая страна е връстник с листът ни в това поприще и няма предварителните сведения на всичко, що бившите преждe вестници изрекоха по тази част, показва се нуждата за съотечествениците ни от тез страни да се не прекъсват още разсъжденията върху този въпрос, доде се утвърди в тез страни идеята на необходимостта на българското учение и на българската народна иерархия; по тази само причина приставаме и ний да не престанем съвсем от поместване на този род статии.

*

Има много години, откак българският народ почна да се плаче и да ропще против неестественото и лошото му църковно положение, в което коварни, злонамерни за него люде бяха го поставили; но всите негови оплакувания и молби пред църковното началство, от което он зависеше, сиреч Цариградската патриаршия, за да се поправи колкогоде, ако не съвършено, това негово тежко положение остануваха тщетни; на всите негови представления и страдания патриаршията, милата негова духовна майка, мало или совсем не обръщаше внимание и беззазорно она следуваше да си върви по убийствената програма пред много години и векове за него нарочно начертана. Колко повеке българският народ растеше и зрееше умствено, толко поповеке начнуваше да чувствува тежината на духовните и умствени окови, в които бяха го заключили; и толко повеке показуваше усилие и прилежание, за да може да излезе изпод тие окови: всека обаче тия негови усилия синовни просби и молби пред неумолимата негова духовна майка остановаха како глас вопиющаго в пустини; защото она, како що казахме по-горе, съвсем не обръщаше внимание на оплакванията, ами ся мъчеше всячески да им доказува, що они уж несправедливо ся оплакват и че не са работите така, както они ги представляват и че она матерински и ся грижи, и ся пече за них. Наконец българите, пощо видоха това ожесточено упорство и неслушано безчувствие

на мнимата си майка, во отчаянието си ся решиха да ся отречат от една такава майка и веке да я не припознават за такава. И така има веке близо осем години откак повекето български епархии ся решиха да не припознават веке Цариградската патриаршия за каноническо нихно църковно началство, ако она не удовлетвори нихните справедливи искания. Примерите на речените епархии една по една и всите други почти български епархии последуваха. Таков един постъпок на българите следуваше силно и поразително да подействува на патриаршията, ако она колко-годе оценяваше своето послание и ако боледуваше за благосъстоянието на църквата Христова и душевното спасение на чедата ѝ. Но уви!!! Работата ни показа съвсем противното: това справедливо разярение и востание против нея на духовните ѝ чада ни мало не подействува, за да се свести и да си познае материнските към них длъжности. Намерението ѝ, за да не отстъпи от начертаната ѝ програма за български народ, толко се показа голямо и твърдо и сега, що она по̀ съгласна ще бъде, ако даже съвсем отстъпеха българите от православието и да ся изниверяха нежели да им отстъпи това, що они справедливо и законно искаха, както и наистина биде; защо мнозина от по-нетърпеливите и по-простите духовни чада, бидещем справедливо разгневени и отчаяни от неслушано и неимоверно упорство и ожесточение на майка си кон них. А пък от друга страна, бидещим прелщени и измамени от иноверните пропагандисти, които отдавна вече чакаха едно такво благоприятно за них време и ходеха от място на място, рикающие якоже лви и ищуще кого поглотити, мнозина, казуваме, от таквите чеда, поради непростителното и совершено неуместно упорство на майката, отпаднаха от православието за общо несчастие и за голямо безчестие на патриаршията. Но и това, както казахме, ни мало не подействува на неумолимата майка; и това го видя она с голямо хладнокръвие и безгрижие. Това не е измислена клевета, това е дело свършено и всему миру известно. Не казуваме веке за другите съблазнителни и душегубни следствия, що последуваха в разстояние на осем години от таквата непреклонност и упорство на патриаршията: така от осем години време цели епархии стоят без владици и цели приходи (енории) без свещеници. А какво безчиние по необходимост трябва да владее в тия епархии и енории; и как безчинно и недостатъчно ся извършват и

истите даже свети тайнства; и как пагубно действува всичко това на чувствата религиозни от народът не е мъчно да се разумее. С това преступно свое поведение патриаршията направи щото извержението и истото афоризмо (отлучение), които она съвсем безместно и пристрастно употреби в този случай, да ся сгазят и да ся уважат и припознаят от неправедно оскърбен народ, неща, които от дотога с голямо благовение и страх пазеше и от които като от огън ся боеше. А що да речеме и как да оплачеме великото и неизцелно охлаждание, което неминуемо и естествено трябаше да ся породи в таков случай в сърцата на простите към истата вяра, която всякога българският народ с безпределно благоговение честил и на която най-малките от обрядите са съблюдавани и пазени с примерна строгост?!!! И така всите тия пагубни явления, които можеха да раздерат утробата от скръб на една чедолюбива майка, която ся пече и ся грижи за чадата си, ни мало не подействуваха на нашата мнима майка. И така тие, които бяха блюстители на вярата и на нейните узаконения, ся сториха причина, за да ся потресе она в самите си основания; а защо всичко това? Ке видиме.

Ако българите искаха нещо противно на вярата им и пагубно за них, тога църквата, като една чедолюбива майка и блюстителница на вярата, можеше да се противи на таквите нихни безразсъдни желания: но известно е, що българските искания не толко не са противни на вярата и пагубни за них, но напротив, са съвършено съгласни с нея и много необходими как за душевното им спасение, така и за нравственото и умственото им усъвършенствување и преуспеяние. Они искаха, първо, да им ся пращат духовни пастири, които да разумяват гласът на словесното си стадо и стадото нихният; пастири, които не толко да умеят добре да стрижат стадото до кожа и да ся ползуват от неговата благота, без да умеят и да имат колко-годе поне разположение, за да ся грижат за неговите нужди; пастири, които да са готови даже и душата си да полагат за стадото. Второ, они искаха да ся употребява в църквите им и в училищата им слободно не невразумителният и чуждия за них гръцки язик, но матерният им, нещо съвършено естествено, законно и необходимо нужно как за душевното спасение, така и за умственото и нравственото им развитие. Едним словом чадата искаха хляб, а майката им даваше камен; они жадуваха и жадуваха и искаха да ся наядат от

небесната пища и да ся напоят от животните води на словото божие, а она, напротив, искаше вечно да гладуват и да жадуват за них; они искаха да ся просветят и да излязат от мракът на невежеството и суеверието, а она, напротив, желаеше и всячески ся стараеше да ги задържи, ако би било възможно, вечно в тъмницата на невежеството. Ето каква майка е била и е Цариградската църква за българите.

Едно такова отношение и разположение на майката кон чедата си е толко противоестествено и незаконно, а следователно и неимоверно, що тие, кои не знаят работите, всичко това, що казахме досега, ще го отдадат на една страшна и нечуена клевета и лъжа; но за голямо несчастие и съжаление всичко това е точна и ни мало непреувеличена истина. И ако лъжеме ние, то нека послушаме що говорят за това очевидните и неподлежащи на никакво сумнение исторически дела. Това ся докажува 1-во оттам, що Цариградската патриаршия съвършено несправедливо, беззаконно и против апостолическите и синодските правила уничтожи преди четири стотини години Търновското, а преди сто Охридското и Ипекското български патриаршества и това го направи, разумява се, не по някои благословни причини, а само и само да държи българите в духовно робство, както и биде. 2-ро, откак уничтожи она българските самостоятелни църкви, за да може по-лесно и по-верно да достигне предположената си пагубна за българите цел, изпращаше на българските епархии владици изключително природни гърци*, на които главният дълг беше да гонят и да преследуват все, що беше природно българско и не толко да ползуват стадото им, колкото они, како що рекохме по-горе, да ся ползуват от него. И инак не можеше да бъде по две причини. Първо, защо они не знаеха язикът на стадото им, защо како гърци они естествено ся гнусяха и ненавидеха все, що не беше гръцко, и така и по двaесет и по триесет години ако седеше владиката на епархията и двaесет слова не научаваше, изключенията са мощне редки; второ, защо в противен случай они ще противоречеха на посланието си, защо они, както

* Според политиката на Цариградската патриаршия строго се наблюдаваше да не ся рукополагат во архиерейския чин българи, но ако някой път ся срещат изключения от това правило, това става тога, кога бяха уверени що рукополаганият е верен чирак и че от само телом е българин, а не духом.

предсказахме, ся изпращаха не толко да просвещават, колкото да държат народът в тъмнина. А защо всичко това е неоспорима истина и ся доказва оттам, що между всите гърци владици не ке ся найде ни един, който да знае български, не казваме веке до таква степен, щото да може да съчинява на него и като пастир да проповедува, не, това нито било, ни може да бъде. Но доволно би било, ако би ся нашол някой, щото колко-годе правилно да говори на той язик. Кой не верува в това, може на опит да ся увери.

Всичко това недоброжелателство на Цариградската патриаршия за българския народ, за което досега говорихме, се потвърждава наконец и от тая несомнена истина, що она, откак ги земала българите под своето управление досега, ни една каква-годе поучителна и душеполезна книжица за многочисленото й българско стадо не е напечатала. Но що казуваме не напечатала? Българите не ще бяха толко злополучни, ако толко она нищо за тях не печаташе, както и действително и не напечата; голямо благодеяние за тях ке беше и това, ако она не им уничтожеше и то, що они до тога си имаха напечатано и написано; да и това за них ке беше много, защо да чака некой добро от доказаният си недоброжелател било би безумно и противно на естеството на работите.

И така патриаршията, за да нанесе по смъртният удар на българската народност, в кратко време она чрез своите агенти, владиците, успя да изгони българският език в българските епархии как от църквите, така и от училищата, а те, които се установяха да ся противят на това безчеловечно дело, строго ся наказваха.

И вистина това гнусно дело на патриаршията беше не толко най-тежък, но и смъртоносен удар за българите; за как им отнеха единственото средство, с кое они можеха да разумяват високите и спасителните истини на вярата Христова, средство, с което они можеха умствено и нравствено да ся усъвършенствуват и просвещават, ги хвърлиха со това в такава глубока темнина и невежество, защото они повече приличаха на безсловесни, нежели на словесни твари. Понеже как в църквите, така и в училищата наместо българският ся въведе чуждият и неразуметилният за них гръцкий язик, затова не толко народът, но и истите служители църковни, сиреч свещениците, съвършено нищо не разумяваха от това, що они машинално пееха и

четяха. Прегорко воистину положение да не знае човек това, во що он верува, и това, в което он ся моли богу!

В такова достоплачевно положение ся находеха до преди мало време, току-речи, всите български епархии, а и до днеска се нахождат половината от них, тие са следующите: охридската, битолската, костурската, воденската, магленската, струмичката, мелничката, полянската, димотихската, косантската, мисевренската, анхиалската, созополската и варненската. Ако другите епархии успяха преди няколко години постепенно да воведат материният си язик наместо гръцкият, който преди векове беше заеднал там, това стана с големи и неимоверни усилия и жертви; защо всегда християните срещаха от владиците и от патриаршията неимоверни препятствия и опасности, като всячески ся стараеха они да представят това за них нововъведение като уж опасно за царството*, и така с техните клевети и представления достигаха много пъти целта си и въобще они употребяваха всите възможни средства, за да запрат введението на българският език. Ето главните причини, които породиха днешният български църковний въпрос. От това, що казахме досега, всякой може да съди що вистина българите съвършено справедливо и законно ся подигнаха против една толко мъчителна, убийствена и незаконна за них църковна власт, затова совсем не е за чудене, що они от осем години време постоянствуват да излязат изпод един таков духовен ярем; но за голямо чудение е как патриаршията при всичко това с много по-голямо упорство без всякое зачерняние на съвестта си постоянствува да удържи над българите една такава, съвършено несвойствена за нея власт и пагубна за българите. Това не е ли ясно свидетелство, що она е далеко отстъпила от своето назначение да е духовна майка и прилежна и мирна возпитателница на духовните й чада и вярна ръководителница нихна към бога и спасението им? Ако она колко-годе искаше да почита и оценява това високо свое и божествено назначение и послание и ако она колко-годе имаше страх от бога и срам от човеците, щеше ли да ся обнася со своите чада така не само нехрис-

* Пресни примери за потвърждение на тая истина са: Охрид, Битоля, Неврокоп и други места, где още християните от противодействията на местните владици не могат свободно да введат материя си язик.

стиянски, но и нечеловечески? Глабоко падение!!! И после това има ли она како-годе право и лице да се назива за них майка и даже чедолюбива (?!!!), както обикновено се назива?

[Македония, г. II, бр. 1, 2. XII. 1867 г.]

[ПАК ЗА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС]

Като приехме вече да говорим пак за черковният въпрос, не е зле, сякаме, да дадем на съотечествениците си кратки някои сведения за него, в каква фаза искат да го турят някои наши наричани сънародници, как зеха да гледат те на него от някое време насам, какви разсъждения правят и какви мнения изказуват в някои брошури, що издадоха, и дописки, които напоследок зеха да поместят в чужди някои вестници.

Известните нам по тази част брошури са: първо, «Братско обяснение на българин към братията му българи» и, второ, «Проектът на вселенската патриаршия за решението на българският въпрос» — и двете печатани в Букурещ.

Първото е, че ний не можем, по много причини, да съобщим на читателите си все, що се говори в тези брошури, но за да им дадем колко-годе понятие за съдържанието им, ще кажем мимотеком, че:

В първата милосърднят брат писател, като се зема да обяснява течението на черковният въпрос на някои от братята си, за които мисли, че не го знаят, прави едно многословно, но не пълно и не толкоз право изложение за ходът на въпросът от началото му до подаването на адресът. В това изложение главната роля играе не искреното желание за обяснение и наставление в развръзването на този въпрос, но злобната страст на писателя към лицата, облечени в името представители, а най-вече противо г. Чомакова, когото, като сбсипва с всевъзможните ругателства, за пълно удовлетворение на злобата си прилага и нашето име наспоред с неговото.

А всичко, що се вътре говори за решаването на въпросът, е това:

Както е всякой могъл да види от горнето изследване, Портата няма намерение да реши българския черковен въпрос в действителна полза на българите, догде тия енергически и с достойнство не поискат изпълнението на скромните си желания: у н и ж е н и е т о и л а с к а т е л с т в о т о с а л е с н о н е щ о, н о н е с в ъ р ш в а т р а б о т а. За това нещо тряба най-първо да се земе представителството от Чомакова и от съдружниците му и да се назначат други представители с поръчение да наумят на Високата порта десетгодишното провлачание на въпросът и да поискат да го свършат най-много в два месеца (!). Ако Портата остане глуха на това искание, да ся теглят настрана и нищо вече да не ѝ отварят за него. Тогава не остава друго, освен да ся свърже какво да е привременно споразумение с патриаршията и да ся хване работата по-издълбоко. . .

След тези повърхностни и плиткоумни проектувания писателят се връща пак да ни препоръча съединението със сърбите и да ни повтори назидателните си поучения да не оскърбяваме Русия с недоверие и неблагодарност и най-после свърща ето как:

Да не спим прочее! Да не слушаме гнусните предатели Чомаковци и Славейковци, които от подлост и урсузлук предпочитат да земат едни малки възнаграждения (!?) от варварите турци, отколкото да видят народът си свободен от мъчителската им ръка. Никой народ не е бил без предатели, но никой народ не е знаел по-отвратително и по-подло нещо от предателството. Най-голямото наказание навсякъде е оставено от издайниците.

Ще видят ли нашите българи тази книга и какво оценение ще ѝ дадат, то не е наша работа да го тълкуваме, нито па ще разискуваме сгодно ли е по положението им, сходно ли е по обстоятелствата и тряба ли и могат ли те да приемат предлаганото от брошуриста решение на черковният въпрос; всичко това ний оставяме настрана като нещо, за което не можем да дадем ответ пред такъв страстен съдия, какъвто се показва известният нам писател на тази брошура, толкоз повече, когато той не е вече в еднакво с нас положение. Но това не ни възпира да отправим няколко питания към неумолимият този съдник и осъдник в отношение на обвиненията му противо представителите и нас. Не щем ний ни тях да оправдаваме, ни себе си, нека кажем, че са криви и те, че сме криви и ний, защото не сме рачили

стиянски, но и нечеловечески? Глабоко падение!!! И после това има ли она како-годе право и лице да се назива за них майка и даже чедолюбива (?!!!), както обикновено се назива?

[Македония, г. II, бр. 1, 2. XII. 1867 г.]

[ПАК ЗА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС]

Като приехме вече да говорим пак за черковният въпрос, не е зле, сякаме, да дадем на съотечествениците си кратки някои сведения за него, в каква фаза искат да го турят някои наши наричани сънародници, как зеха да гледат те на него от някое време насам, какви разсъждения правят и какви мнения изказуват в някои брошури, що издадоха, и дописки, които напоследок зеха да поместят в чужди някои вестници.

Известните нам по тази част брошури са: първо, «Братско обяснение на българи към братията му българи» и, второ, «Проектът на вселенската патриаршия за решението на българският въпрос» — и двете печатани в Букурещ.

Първото е, че ний не можем, по много причини, да съобщим на читателите си все, що се говори в тези брошури, но за да им дадем колко-годе понятие за съдържанието им, ще кажем мимотеком, че:

В първата милосърдният брат писател, като се зема да обяснява течението на черковният въпрос на някои от братята си, за които мисли, че не го знаят, прави едно многословно, но не пълно и не толкоз право изложение за ходът на въпросът от началото му до подаването на адресът. В това изложение главната роля играе не искреното желание за обяснение и наставление в развръзването на този въпрос, но злобната страст на писателя към лицата, облечени в името представители, а най-вече противо г. Чомакова, когото, като сбсипва с всевъзможните ругателства, за пълно удовлетворение на злобата си прилага и нашето име наспоред с неговото.

А всичко, що се вътре говори за решаването на въпросът, е това:

Както е всякой могъл да види от горнето изследване, Портата няма намерение да реши българския черковен въпрос в действителна полза на българите, догде тия енергически и с достойнство не поискат изпълнението на скромните си желания: у н и ж е н и е т о и л а с к а т е л с т в о т о с а л е с н о н е щ о, н о н е с в ъ р ш в а т р а б о т а. За това нещо тряба най-първо да се земе представителството от Чомакова и от съдружниците му и да се назначат други представители с поръчение да наумят на Високата порта десетгодишното провлачание на въпросът и да поискат да го свършат най-много в два месеца (!). Ако Портата остане глуха на това искание, да ся теглят настрана и нищо вече да не ѝ отварят за него. Тогава не остава друго, освен да ся свърже какво да е привременно споразумение с патриаршията и да ся хване работата по-издълбоко. . .

След тези повърхностни и плиткоумни проектувания писателят се връща пак да ни препоръча съединението със сърбите и да ни повтори назидателните си поучения да не оскърбяваме Русия с недоверие и неблагодарност и най-после свърща ето как:

Да не спим прочее! Да не слушаме гнусните предатели Чомаковци и Славейковци, които от подлост и урсузлук предпочитат да земат едни малки възнаграждения (!?) от варварите турци, отколкото да видят народът си свободен от мъчителската им ръка. Никой народ не е бил без предатели, но никой народ не е знаел по-отвратително и по-подло нещо от предателството. Най-голямото наказание навсякъде е оставено от издайниците.

Ще видят ли нашите българи тази книга и какво оценение ще ѝ дадат, то не е наша работа да го тълкуваме, нито па ще разискуваме сгодно ли е по положението им, сходно ли е по обстоятелствата и тряба ли и могат ли те да приемат предлаганото от брошуриста решение на черковният въпрос; всичко това ний оставяме настрана като нещо, за което не можем да дадем ответ пред такъв страстен съдия, какъвто се показва известният нам писател на тази брошура, толкоз повече, когато той не е вече в еднакво с нас положение. Но това не ни възпира да отправим няколко питания към неумолимият този съдник и осъдник в отношение на обвиненията му противо представителите и нас. Не щем ний ни тях да оправдаваме, ни себе си, нека кажем, че са криви и те, че сме криви и ний, защото не сме рачили

или не сме смели да вършим това, което е в интересите на народа; но кое е действието, дето оправдава нашият обвинител пред очите на народа? Не беше ли и той с представителите отначало на въпроса до преди малко. Не служи ли на народа и на това поприще, в което ся намерваме ний днес? Какво повече извърши и от нас, и от представителите и в двете си тези служения? И кое му дава днес право на тези гнусни порицания да нарича представители тези, които друго не са вършили и не вършат, освен това, което е и сам той довчера вършил?

Ако той не е забелязал заблуждението на представителите по-рано, като действуваше с тях, той е бил такожде тъп и късоглед като онези, които осъжда; ако ли го е забележил и е мълчал, той е тогаз двойно повинен като участник в предателството, с което товари другите. И ако наистина е имал на сърце доброто на народът си, защо не излезе начело на народа, та да го поведе и да го упъти в истинните му интереси; ако е бил толкоз уверен в сполучливото действие на предлаганото днес средство, защо го не предложи с време, но чака да ся затули зад трънче и тогаз да ся обажда в този дух и да нарича вчерашните си съслужители предатели? Това послешно и по този начин обръщение на г-на брошуриста не отнима и от него грехът на предателството, в който ище да обвини той другите, но показва го още по-вероломен в служението на народа и още по-безобразен в неправедните му оклеветания.

Толкоз по-малко е безвинен той и в грехът, с който товари нас. Ако ний сме станали предатели на народа си, защото сме поддържали подаденият адрес, то как може да бъде чист от този грях той, който в тази важна минута запокити оръжието и подло побягна в чужд стан за собствената си безопасност, като ся отрече да дели със своите си доброто и злото.

И кой е този далновидният политик, проницателният дипломат, доблестният храборник и топлият поборник и защитник на народните интереси, що ся провикнува в тази брошура против нас? Не е ли този, който при първото постентяване на далечен гром не смее да ся появи в бащиния си калпак, но ся похлупи под чужда шапка и свит там в един ъгъл, храборничи днес изпотайно с хули и клевети против онези, които имат доблестта да си оставят народът си в часът, когато прътът на неговата судбина е изнесен на мегдан да ся чупи?

Знаеме ний тези славни ратници и тези силни с чуждо влияние умници, но не искаме да делим славата на ерешките им противо вълкът подвизи, нека ся гордеят с тях те; а нам да не бъде да ся хвалим освен със смирението си.

Но досадно вкупе и отвратително да гледа человек тези юнаци страхопъзлювци тъй безочливи, щото, за да прикрият срамотството на своето към родът си изменничество, позволяват си да нападат тъй грубо и безобразно человеци, които са изложили честта си и животът си, за да послужат на народа си по силите си. Ако те са предатели, защото вършат, което могат, то какви са тез, които нищо не са вършили и нищо не вършат, но постидно търгуват с народните интереси и които, за да си направят кариера и да я оздравят за по-дълго, друго не правят, освен да търсят със свещ грехове несъществующи, да викат връх тогоз и връх оногоз и да посяват недоверие и раздор между своите! Работа на честни хора ли е това?

При това каква проницателност, каква далновидност и какво дълбокоумие у милосердният този брат обяснител! И ако не бе той, де бе възможно друг някой да проникне и да види, че Портата няма намерение да реши българският черковен въпрос с действителна полза на българите; ако не бе той, кому другиму ще досегнеше умът да даде таквиз спасителни съвети! Санким ново нещо видят и ново нещо казва господство му и ся очистил от предателството; а предател ставаме ний, които истото мнение за представителите сме го казвали толкоз пъти и тогаз още, когато той беше мекере на представителите и говореше в тяхна полза, както е станал днес мекере на други и говори в тяхна полза. А колкото за въпросът, ний би желали да имаме от брата си братското му обяснение на това отгоре: трябваше ли да започнем този въпрос или не трябваше, ако положим, че сме знаели как Портата нямаше да го реши в действителна наша полза; и тряба ли да го напуснем и сега даже, ако бъдем уверени в това, или трябва да го следуваме и да ся мъчим както, както да я убедим в праведното си домогвание. Това трябва да знаем ний и в това требува да ся просветим да действуваме според силите си. В разискване на други предложения ний ся отказваме да влезем; защото не усещаме да имаме онази доблест, с която ся е той отличил при страхуването си от котаците (осети ся), нито онуй жестоко сърце, щото за себе си да гледаме да ся оздравим, тъй щото нито носът ни да ся разкървави, а

да подструваме братята си на явна смърт и с храбренията си да ги доведем до бесилката.

Впрочем, що е това, което е възвълнувало толкоз тези господиновци против тези от народът ни, които не искат като тях да ся отрекат от народството си и не могат освен с таквиз законни средства да действуват? Отваряването на въпросът, подаването на адресът и досегашното следуване на въпросът не са били, сякаме, юзда за тях, ако са искали да чупят жегълът. Те са били също тъй свободни, както и без това, да вършат работа, ако са имали на ум да я вършат и ако са ся виждали кадърни да я извършат. Полето не е било затрънено за тях, нека излезеха да мерят силите си; но да излязоха сами, а не да подструват бедният и некадърният народ, колкото да навият беля на главата му да тегли той, а те да ходят нашироко под чужда сянка и да ся гордеят със заочните си подвизи.

Най-после ний ще кажем на нашите противници и това, че четем в евангелието как Христос похвали Мария, че избрала по-добрата част, но не виждаме Марта да ся е отрекла от своята част и да е напуснала служението си.

Върху въпросът ний ще ся върнем пак в разгледванието на втората брошура, която съдържава повече разсъждения, а по-малко обвинения.

[Македония, г. II, бр. 1, 2. XII. 1867 г.]

СЪСТОЯНИЕТО И УРОКЪТ

След големите надежди и уверения даже на французките листове за приеманието от другите държави да стане конференция (съвещателно събрание) за римския въпрос, появи ся отведнъж не само сумнение за приемването ѝ, но и за самото свиквание, което след думите на г. Руе в законодателното тяло излязваше вече суетно, но ето и след това днес телеграфът иде да ни каже и даже да ни увери, че едно ограничено съвещателно събрание щяло скоро да ся събере в Париж. Дето ще ся каже, че надеждата за конференция върху тази работа не е още досущ изчезнала.

Но при всичко това ний можем още да кажем, че конференцията за римските работи не само ся вижда мъчно да стане, но и ако би станала даже, тежко може да ся верува, че тя ще може да изработи нещо за спогодявание и спотъкмявание. Франция наистина много наляга за конференция и ся надее негли дано тя колко-годе поразправи днешните за Рим заплитания, но работата ся вижда полуосуетена още от сега, когато папата отхвърля да приеме това, което би тя против неговите интереси решила.

Почти е несумнително, че ако стане конференцията, вишегласието ще осъди светската власт на папата; тогаз папата тряба да разпусне министрите си, да разпръсне войската си и да ся тегли във Ватикан като честен человек в световен смисъл. Ще го направи ли това папата своеволно? Тежко би ся лъгал, мислим, който би ся за таквоз нещо надеял.

От друга страна, никаква надежда няма ни в това, дето да ся убедят италианците да ся отрекат от заветната си мисъл да имат Рим за столица. Кога вече видяхме, че и самият назадничавия министър Менаврей, който има почестта на человек, що споделя мислите на духовенството, не ся подвои да изповяда наедно с всичкия италианский народ, че пренасянието на италианската столица в Рим е неизбежна нужда на съчленявание, то и тогаз какво друго остава, ако не Виктор Емануил да стане с войска и да иде да изпъди крал Папа? За това би ся и помислило нещо, но ще допусти ли правителството на французкия император таквоз нещо, когато веднъж вече предприе без съгласието на Европа и даже на цяла Франция да ся възпротиви на това и чрез устата на министра си да прогласи, че никога не ще допусти италианците в Рим?

В таквоз положение и недоумение като ся намерват вплетените в тази работа държави, папската, италианската и французката, не ся вижда ни друго някое правителство усердно да ся намеси и да предложи някакво улеснение. Най-влиятелната от тях, Англия, ся вижда най-малко склонна да ся намеси да решава за римските работи.

Тези, които гледат отстрана, за най-добре намерват да биха ся оставили развързани ръцете на Италия в тази работа, но не ще твърде голяма проницателност да ся види и да ся разбере, че то не ще бъде, защото нити на Наполеоновото правителство ръцете са толкоз свободни да прави каквото ще в тази работа и тогаз друго не остава, освен да

ся оставят пак тъй работите да ги кара времето, че дето ги закара.

Ето прочее още едно доказателство за състоянието на дейците в съвременната история: да отворим въпроси — това вече умеем и лесно можем, но да решим въпроси — твърде сме слаби още и не можем. Защо? Главната причина на това, както някои право мислят, е защо ся колебаем между старите и новите начала, иска ни ся да напуснем едните, без да сме усвоили съвършено другите и тъй лесно ся улавяме ту в едни, ту в други работи, които не могат да ся съгласят и искаме да ги помирим и да ги изравним помежду им. А разумява ся, че желанието ни ся не сбъдва, че таквоз нещо е невъзможно и от това ся раждат една след друга проблеми и най-после всичка Европа представя само въпросителний знак(?).

Не! С половин средства, с половин либерализъм (свободолюбивост), с половин консерватизъм (назадничевост), с половин радикализъм (коренно преобразование), с половин клерикализъм (духовничищина) нищо не става; тряба заякнување в една смисъл, тряба утвърдение в едно начало, което, като приемем, да го караме до найкрайна консеквенция — тогаз само може да ся върши работа, тогаз ще имаме по-малко въпроси, но толкоз повече свобода, повече спокойствие, повече безбедност, благоденствие и доброчестие. Ето урокът от днешното състояние на работите.

[Македония, г. II, бр. 2, 9. XII. 1867 г.]

[БЕЗ ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАНИЯ НЯМА НИ НАРОДНО СЪЗНАНИЕ, НИ НАРОДНО ЧУВСТВО, НИ НАРОДНА ГОРДОСТ]

Народност известява за появението на предизвестеният и от нас нов български вестник Дунавска зора, издаван в Браила. До този час ний не сме видели този вестник и не знаем нищо да кажем за него. Но по

предварителните за него сведения, що имахме, ако съдим, може да заключим, че до него ся отнася предпоставеният пред известието за този лист афоризъм в Народност, който е следующият: «Филология и исторически знания приличат по-више за стола в едно училище, нежели за един вестник и най-паче в тия времена. Ако ние учените не усвеем да поведем народа в приличния път, то за неговите страдания отговорността остава веке само върху нас.»

Признаваме напълно последният период на този афоризъм и съгласни сме в него с редакцията на Народност, но не споделяме мнението ѝ и за първият, а найвише върху вторият предмет, защото мислим, че без исторически знания предлаган единствен предмет за занимание на вестниците е твърде недостатъчен и безпоследствен, защото без исторически знания няма ни народно съзнание, ни народно чувство, ни народна гордост, без които всичко си остава пак мъртво и глухо. Ний сме на мнение, че и едното трябва да правим, и другото да не оставяме, на което вярваме да са съгласни и двамата наши по-млади събратия.

[Македония, г. II, бр. 2, 9. XII. 1867 г.]

ЗДРАВИЯТ ЕГОИЗЪМ

Само един закон има на светът, който извършва това, дето да може всяка една твар или създание да ся удържи особено; тойзи закон може да ся нарече закон на самостоятелността.

Тойзи закон ся състои в това, дето всяко същество найнапред себе си да люби и преди всичко най-напред ище себе си да спази и на това наляга от все сила.

Това може да ся нарече и егоизъм или себелюбие, не щем да ся препираме за името, не е работата за него. Но и егоизмът е начало, което одържава, само да бъде егоизъм здрав, тъй да речем нормален или правилен. Най-добра и най-хубава политика държи тази държава, която има здрав егоизъм, която наистина своите интереси зема за цел, но не дохожда до там, щото да докара тези си интереси в

противословие с нравствеността, правдата и свободата. Това паричаме ний здрав егоизъм и когато цял разумний свят mutatis mutandis* би ся оправял по един такъв егоизъм, никой не би имал против него нищо да ни каже, ни да прави.

И тъй, нека наречем любовта към себе си както щем — тя е пряма повече от всяко друго нещо, — тя е основният закон на природата, а с него природата, при всички напредвания и променения, во веки си остава онова, щото е била може би в първото мигновение на сътворението.

И сам бог нам това казува, защото в Св. писание четем: «Люби ближният си както себе си», и тъй първият предмет на любовта съм а з за себе си и после т и за мене.

В народния живот владеят истите закони, както и в животът на частните человеци. Това като казуваме, можем да не провождаме никакви доказателства — тези думи отдавна са ги потвърдили най-великите умове.

И тъй, всякой народ преди всичко ище да спази себе си. Казва ли някой, че не мисли за себе си, че всичко върши за другите, за светът, само за големи идеи и за други таквиз хубави работи — недей го верува, защото това е противо природата, а по това е и невъзможно. Трябва още и да ся боим и повече да ся пазим от такъв народ: защото под маската (наличината) на безгранична самоотверженост или самопрегорявание лежи демонът за разорението на народите, с това той въздига самото обожавание. Такъв народ ся води от нездрав егоизъм, па за това го и прикрива. Читателите ни нека отворят историята и ще намерят много и хубави примери за това.

Римляните тичаха на всяка страна не за друго, но за да помогнат на владетелите или на народите, на притесненитe — на гърците противо македонските царе, на малоазиатските владетели противо Митридата, на северните африканци противо Югурта и т. н. Но историята е свидетел на хубавите следствия на римското великодушие, доброжелателство и безкористност. Немците ся наваляли и навалят на славяните, гърците на българите, но сякате ли, че за особено някое свое добро или за някакво зло на последните, боже опази, те не са имали и нямат никакво лошо намерение, тяхното старание не е било освен за опазване

* След като се променят неща та, които трябва да се променят (лат.).

на вярата и за разпространение на просвещението и не ся ли наслаждаваме ний днес досита на сладките плодове от прекрасните и безкористните трудове? Англичаните не са пръснали своите мисионери по цял свят да търсят пиаца на търговията си, нити католическото духовенство своите агенти за корист на католицизмът и за влиянието на Франца — не, но само «за славата на божието име», «за разпространение на истинната вяра». Но ето от всичко това излязва, че както две по две биват всякога четири, а не пет, така математически е вярна и онази истина, че народ, който ся показва, че го ръководи само чувството на великите идеи и на световното гражданство, е най-опасният егоист.

Може ли гръцкият народ и неговата между нас представителница гръцката черква да отрекат тази любов към себе си? И могат и правят го като е намерението им да удържат за себе си изключителното право за управление на черквата. На това те са силно наклонни, това искат и затова непрестанно викат: Ний ся не старайме за себе си, но само за вярата, ний не щем нищо за гръцката народност, но всичко все за черквата, па и самият илотизъм на другите едноверни тям народи сматрят те като интерес на черквата, като спасително начало на православната религия.

Но ний българите вече разбрахме какво ще каже всичко това, ний видяхме твърде ясно всичко, що в името на вярата е извършила Цариградската гръцка черква, ний познаваме вече колко е користно за черквата и спасително за нас всичко това, що са извършили гърците, служители на тази черква, за да господарват над нас и ето защо ся отричаме от опасното безкористие на нашите учители и простичко, но ясничко провъзгласяваме, че преди всичко ний искаме да опазим своята народна индивидуалност, тоест съвкупността на отличителните съществени белези на своята народност, това ний искаме и на това ся домогваме.

Това наше искание и домогвание, ако и да ся представя като своекористно и егоистическо, в същност то не е ни най-малко таквоз; защото не е в противоречие с все, що е нравствено праведно и свободно; то е по природата на здравия егоизъм, който ся не държи с чужда щета и повреда и на който стремлението е не да разори другите народности, но да изравни и да примири своята е к з и с т е н ц и я с тяхната. А това не вреди ни най-малко ни на вярата, ни на черквата: напротив, то може да ползува първата и да послужи най-добре на втората. Защото наместо една слаба

нога ще и намести две здрави и тромостта ѝ ще замени с пъргавост; това истото може да ся каже в отношение и на държавата.

А това като казуват българите, то ще каже, че преди всичко те искат да опазят езикът си, защото е там коренът на народността им: доде имаме език, народността ни е опазена, изгубим ли езикът си, изгубена е и народността ни. Великият латинский народ ся изгуби с изгубването на езикът си — днес името на латинците ся не чуе, ако и да не можем да кажем, че те не съществуват, но под друг език те носят днес друго име, когато народи много по-малки, ако и да са изгубили всичко друго, но с опазването на езикът си, опазили са и народното си име.

Езикът е душа на народността и що е тяло без душа? Индивидуално мъртвѐо. А що е народ без език? Народно мъртъв. А то ще каже, че за да не бъдем народно мъртви, тряба най-вече да ся стараем за опазването на езикът си във всяко отношение и за неговото развитие. Това ний не крием, защото беззаконно не е и от домогване към това не можем да ся отречем, защото не наноси никому неправда.

[Македония, г. II, бр. 3, 16. XII. 1867 г.]

БЕДНОСТ НА ИСТОРИЯТА НИ И ИЗРОДЕНИЕТО НА МНОГО БЪЛГАРИ

Бедността на българската история е крайно печална. Съчинителите ѝ жалеят пресъхналите извори. Сам г. Венелин горко въздишал, като чувствувал, че могъществото, славата и просвещението на някогашна България са играли важна роля в цяла Европа, а сега — всичко изгубено. Днес България, изпаднала между завистни и неверни съседи, не може да издири ни най-малките остатки на предишнето си битие. Едни само тъмни отломки — найдени тук-таме — служат най-вече за допълнение на историята ѝ. По тази причина и последната, като се основава на бедни материални средства, допълня съдържанието си.

Но не само историята ни е бедна. Ний сме изгубили в продължение на няколко епохи и по-голямата част от народа си. Числото на българите не е било сѐ 6 милиона. Наблюденията доказват, че ний сме били някога много повече, отколкото днес. И наистина — с време — българите, дет са живели в днешна Унгария, в Югозападна Русия, в Банат, Влашко и проч. — де ги днес и колко са??? Дали и в време им е било числото таквоз, колкото днес? Че колко сега съществуват? Естествено те трябваше да са днес на чет няколко по-више; но ний видим съвсем противното.

Освен разните политически приключения за умаляването на българите считам за нужно да кажа, че не помалко и вярата е подействувала. Тя е преобразила част от нашите прадеди на руси, власи и проч. Тя е погърчила поголямото число на фанариотите, от които днес теглим; и тя е станала причина за днешния църковен въпрос. Да се представим в Средните векове — доколко вярата е владеела над народността и ще решим съдбата на българския народ.

Българите са крайно държаливи на вярата си. Те я почитат като орган нравственен и веществен напредък. Само с нея те са уверени, че ще възвисят своето съвършенство. Народността за тях е малко чувствителна. За нея да се трудят — те го имат за нещо излишно. Следователно бил си грък, сърбин, влах и проч., нали правиш кръст, както и аз и държиш моето вероизповедание — мой си и аз твой. Но ти си свободен и се ползуваш с по-голяма излишност, отколкото мене; то аз, за да постигна твоето, ставам твой — и спечелвам. Тука аз не губя (даже печеля!).

Тези аналогии имаме ний. И не е чудно, че всичките си работи решаваме сѐ тъй. Затуй днес сме изгубили по-голямата част от народа си. Колкото за изроденето на българите, никоя нация не ся е трудила тъй, както гърците. Ний можем да ся поплачем и от русите, власите и сърбите за подобен постъпък. Но гърците открай са ни заели и всякак са ся мъчили само да ни погърчат. Затуй и омразата на българина връх посегването на гърка е праведна. От самата история ся види, че гърците са ни просветили със светлината на правдата не за друго, освен за свой политически интерес.

Тъй както и самата вяра изгуби по-голямото число от народа ни, явствува, че ако народите, що окръжават България, бяха от вяра не като нашата, ний щели сме да оцелейме, щели сме да опазим езикът си и народният обичай. Евреите, ако да говорят повече немски и испански, но кое ги е накарало и до днес да оцелеят? Не вярата ли? Ако турците държаха нашата вяра, щяхме ли да оцелейме и толкоз?

Може би историята да докаже еще пространно що се е случило с българският народ отколе. А аз ще опиша само едно предание, що съм чул от един старец от преселниците на Влашко.

[Македония, г. II, бр. 3, 16. XII. 1867 г.]

НАРОДНО ВЪЗПИТАНИЕ

Не преди много един от учените австрийски славяни облажаваше тези народи в светът, които могат да добиват възпитание народно и горко окайваше тези народи, които са лишени от това.

Този учен мъж има пълно право да облажава тези честити народи, които ся наслаждават на свое чисто народно възпитание, и да окайват тези злополучните, които линеят в ненародно възпитание. Ний ще ся помъчим да докажем това в няколко думи, но първо нека определим що е народно възпитание.

Народно възпитание, тоест народна отхрана, е каквото една храна или ястие, което крепи народният организъм и го прави способен да се развива успешно.

Ненародно възпитание и то е като храна или гостба, но такваз, която народното тяло не може да свари и смеле, която следователно не крепи народната снага и сила, още и организмът му най-напред разслабя и най-после го съсипва и разорява.

Това ний ще поясним с един прост пример, който всякой ще разумее.

Има ястия, които почти всякой человек може лесно да смеле, а има и други, които само под някои условия

могат да ся смелят. Стекат ли ся тези условия, тогаз то ястие смляно храни и крепи человекът; не ся ли стекат, ястието ся не смила и не само не храни, но и затрива того, който го зема. Никога не е всяко ястие за всякого человека.

Така също е и с умствената храна на народа.

Просвещението е потребно на всякой народ: без просвещение народите са като оная земя, която я дъжд не напоява — безплодна. Но всякой народ трябва да има своето просвещение: французкото просвещение може да затрие немският народ, а немското може да опропасти славянските народи, както вече е извършило това до една степен гръцкото възпитание с българите. Характерът на един народ може да понесе само таквази цивилизация, каквато е за него сгодна или най-после колко-годе за него прекроена. Първобитните жители на Америка от ден на ден все повече изчезнуват, а главна причина на това е, защото дойдоха в съприкосновение с английско-европейската цивилизация. Славянските племена по впечатлителната природа, що имат, и по други още преимущества и недостатки са много претърпели още и много загубили в това отношение. По бреговете на Източното или Балтийското море славяните съвсем са ся изгубили в немското образование, много други славяни в италианските земи са пропаднали в латинското образование, а не малко и на Балканския полуостров в гръцкото образование.

От това става ясно, че всякой народ може да ся удържи и да напреднува само в своята природа, т. е. в народното си просвещение.

Това, мислим, че не може и няма никой да отрече, но питание се ражда, кое е в интерес на правителствата, които ся казуват народни, и на тези, които не могат да ся кажат народни; струва ли им, а още и могат ли да дадат на един кой да е народ чисто народно възпитание.

Ако ний излезехме в полето на теорията, можехме твърде ясно да докажем и с исторически примери да потвърдим колко е криво началото, по което правителствата ненародни, а често и самите народни досега са сматряли като вредително образованието на народа в смисъл и дух чисто народен; но тъй като това начало от ежедневния опит ся показва ухрабно и ся напуща, а излязва във всичката си светлост спасително начало на народното възпитание и едноман ся приема от разумните и просветените правител-

ства, то ний и няма да ся бавим да разискуваме това, ще ся върнем на речта си за народното възпитание.

Ний отхвърляме поне занапред идеята, че чуждите правителства не щат и не са в състояние да дадат на народите си сходно народню възпитание, като що не са произлезли от сред народът уж, та не могат и да го възпитават и да го развиват така, щото да напредува. То е било, и е било най-голямата злочестина на някои народи, но то пада вече пред великото начало на равноправността, прието вече от всички почти правителства. И не ся надеем да ся намери днес ни един правителствений мъж, който да откаже или признае, че за крепостта на държавното тяло е необходимо народното възпитание и че за него тряба да ся земат человеци, които са произлезли из крилото на народа, които да имат дух, който не може да ся придобие с наука, но ся изсуква с майчиното мляко и с влияние още от раждането, человеци, които са порасли и живеят в атмосферата народна и знаят що е народно, що е свойствено и природно на този народ, за просвещението на който ся залават. Противното на това друго не докарва освен парализуването на народното тяло, а не ся забавя да докара и парализуването на държавното тяло, защото не е и не може да бъде здраво това тяло, на което един от удовете е изкълчен или изгнил.

С чуждо възпитание народ ся не просвещава, не ся образова и ако ся вижда, че напредва с това, то е само по привидение, сочи уж, че ся движи, че ся развива, но то е все по привидение; същински той не е образован, не е просветен, стои на едно място и назаднува, линее и вене. На това има и много и необорими доказателства, но нека земем само едно. От Петра Великаго Русия все уж е вървяла към просвещение, все уж е напреднувала в образованието, но ето сега само могоха руските патриоти да видят и да изповядат, че тряба пак открай да започнат. Един русец попреди пишеше «От Петра Великаго до Александра Втораго Русия е спала — тя сега ся пробуди и видя, че едва сега ще ся заловим с делото на народното образование»; а то ще каже, че досегашното образование е било чуждо на народът, защото не е било руско. Русия би отишла много напред, ако би ся заловила и следувала днешната система на възпитанието; и ако чуждото досега възпитание не я е подкопало, не я е изнурило, тя има да благодари на крупното си народно тяло, отколе да ся е скапала ако би била

малък някой народ. Не гръцкото ли възпитание порази юният и пълният с жизнени сили наш народ в първите дни на политическото му битие? И не то ли е още, което и днес ни е така изтощило и смършавило?

Наистина, народното възпитание е голямо и твърде важно нещо! Като вникнем в природата, ще видим, че дето има живот и напредък, там и отношението на в е г е т а ц и я т а е нормално, тоест съответствено на законите на природата ѝ. Не може всяка билка да успява на една земя — природата произвежда всякой стрък от каква да е билка там, дето тя може да черпи из земята потребните химически сокове, които хранят организмът ѝ. Природата еднакво обича всички творения — били живи или неодушевени — и знае на кое какво тряба, за да може да расте и да успява. Нека подразделим растителният и животинският свят на различни разряди и нека ги наречем особени родове на организма, тогаз ще можем да речем, че природата дава на всякой отделен род това, което му тряба. Нека наречем сега това растение и успяване възпитавание и тъй и ще кажем, че природата дава възпитание на всяко по родът му.

Това по роду възпитание държи растителния, минералния и животинския свят.

Така и народите могат да ся държат и да напредняват само с възпитанието по род, а то е народното възпитание.

Кругът на животът на народите е народното образование.

Нека всички народи налягат да го имат, а най-вече ний българите, които сме линели досега вън от него и чезнем сега за него; тоз път тряба да уловим, защото само той е, който води на добро. Н а р о д н о т о в ъ з п и т а н и е т о е с т и х и я т а н а н а р о д н и я ж и в о т, т о е д у ш а т а н а н а р о д н о т о т я л о, в н е г о е с и л а т а и м о г у щ е с т в о т о и н а д ъ р ж а в н о т о т я л о.

[Македония, г. II, бр. 4, 23. XII. 1867 г.]

голямото впечатление в образования свят поради разните знаменити лица, които го посетиха и за единичното на нещата, които на него ся изложиха, е изложението, което остави знаменита епоха в летовниците на 1867.

Изоставяме да ся не простираме върху възпирането и обуздаването на разни немаловажни страхове, на които причина за възпиране стана то само и спомогна твърде много, за да потуши глухото стенание на политическото разбъркване, което прокобиха много европейски вестници и не ся подвоиха да нагласят жаловити Иеремийщини на всеобщ бой, който като веда или призрак ся изгуби и изчезна пред изложението.

[Македония, г. II, бр. 4, 23. XII. 1867 г.]

ЦАРИГРАД, 30 ДЕКЕМВРИЙ 1867

Утре само и годината 1867 ся свършва; а то ще каже, че българския народ става една година по-стар, а следователно и по-свестен, ако е вървял в пътят на свестяването си. И това е, което ни кара да ся озърнем назад и да прегледаме как е прекарал той тази година.

В това обозрение, ако и да не ся вижда той толкоз честит да ся похвали с някой голям напредък в домогванията си на народния живот, то можем да имаме утешението, че не е преминал издъхналата година съвсем напразно. Нашият народ през тази година е показал повече белези от живот, поразширил е кругът на своето съзнание и добил е при нови сили и нов залог за утвърдението на своето народно битие.

Годината 1867-ма издъхва, да кажем преминува във вечност, безвъзвратно, но тя все не ще ся счете между мъртвите в страниците на нашата история; защото, ако и да не остави след себе си следа, твърде бляскава, но може твърде достойно да ся придружи при другите малко години, които сме преминали в подмладения си само за няколко години народен живот и които от неизвестността на више от полутисящен мъртвешки сън разбудиха българщината и като феникс из пепела изведоха я в живот. А

най-вече годината 1867-ма е забележителна с пробуждането и оживяването на народния дух в двете страни славни в историята ни по двата противоположни краеве на историческия ни живот.

МАКЕДОНИЯ, това най-старо и широко гнездо на славянските общини в Тракийския полуостров, затрупано отдавна със сметът на гърцизма, тая люлка на културно-историческия живот на българите — запустяла от години, тази година това гнездо зе да ся разчистя и живот в люлката да ся развива. Више от петнадесет български училища са ся отворили тая година в таз страна, дето отколе освен името б у г а р и в устата на простия народ със значението с т р а д а л ц и, нищо друго българско ся не чуеше. Цели области в тази пространна и гъсто населена страна, като отърсиха от себе си паздерът на гръкоманията, повърнаха ся в топлите обятия на народното мнение. Съгражданите на Кирила и Методия, първите народни просветители, и съотечествениците на Климента, Наума и други поборници на народното ни слово обадиха ся на сладкият и милия глас на майка България, подадоха ръка на своите забалкански братия и наедно с тях днес оспорват от хищното гръцко духовенство славата и венецът на българските черкви — славянската, от славения император основаната Охридска самостоятелна българска архиепископия.

ВЛАХОБОГДАНИЯ, тая от памтивека полуславянска земя, огнище някога си, а после прибежище и гроб на политическото битие на българския народ и на българската книжнина, и в нея българщината, поразена и умъртвена изпърво от чумавият дух на фанариотизма, а после заровена, затрупана, подавена и заглъхнала в буйният поръст на ромунизма, след толкоз години между него губение в тежките усилия на разкопаването ѝ с търнокопът на народното начало, едва тая година можем да кажем, че ся разкриха корените ѝ, които, сгреяни и разкървени от живителният народен дух при свойствената растителност на тази почва, обещава скоро порасване и изобилно плододаяние. И ако че развитието на българщината в отвъддунавските страни може да бъде малко користно за нас отсамдунавските българи, но все пак то е явение утешително за раздвоените от голямата река на положението и правлението на съединените от кръвта и по езикът братия. Не може да ся не радва който и какъвто да е българин при

мисълта, че с време не по-малко от милион българи ще възкръснат за народния живот в таз земя чрез началото, осветено вече тая година с отварянието на няколко български училища и ученолюбиви заведения в места, дето до лани още ги нямаше.

Нека приложим най-после като спечелено през тази година и това, дето през нея Великата черква издаде своят проект, с който, ако и не удовлетворява законните желания на българския народ, съвсем там припознава своята към него неправда и оправдава вплно неговите домогвания; още и това, дето за положително вече ся казува, че императорското правителство е начертало вече своят проект за решението на черковният наш въпрос по началото на народност и скоро ще зарадува с обнародването му изтощения вече в надежда и чакание наш народ.

Всички тези малки, негли и незначителни за нетърпеливите, печалбици могат да ся покажат доста значителни на тези, които ги сравняват със съвсем безплодните усилия на преминалите години и като смислят мъртвешката неподвижност на нашия народ през цели столетия, ще имат є какво да ся насърчат и ободрят от размърдването му през това малко временно пространство, което лежи между първия ден на 1867-мата година с този на 1868-та.

Наистина че на този малък и твърде малък напредъчец са много помогнали обстоятелствата, а още повече добрата воля и снизходителността на императорското правителство, но не по-малко сме помогнали и ний сами, тоест нашето постоянство и твърдодушие в домогването към черковните ни правдини, нашата твърдост в религиозните ни убеждения, нашата разумност и предпазливост спрямо враждебните извън внушения, както и онази благодат на согласието и единодушието, с която по-голямата част от нашия народ ся намери одушевен с една мисъл във важният въпрос за религиозното единство и за народното образование.

Едно от най-силните оръжия на всякой народ е това, дето да познае положението си, а после неговото твърдо единство, неговата вярност и преданост към длъжностите му, неговите никому неопасни домогвания и настойчивост, неговата решителна непоколебимост; с таквизи оръжия никога ся не сбъркова, с таквизи оръжия всякога ся добиват честити условия, самостоятелни, мирни екзистенции

(съществования), които ся с таквизи само оръжия и одържат.

Тези неща си имат логика, а логиката си има науката, която добро ще бъде да следуваме, а най-първо да я разрешим и основно да я оценим. Това като правим, ний ще вършим една работа, която е твърде важна: научаваме ся да осуетяваме всите коварства и ухищения на неприятелите си. Не е вече ново за нас това, дето религиозно-политически партии в страст и самообожаване прехласнати пръскат противо нас лъжи и клевети: нашето постоянство и неуклонност ги отчайва, едни пукат от яд, като не могоха да намерят между нас онова, което е опропастило толкоз народни съществования, а други като гледат, че ний се измъкваме из убийствената им ръка. Те би благославяли междуособното ни разделение и разпокъсване, те би с бясовска радост хвалили и до небеса превъзнасяли нашето малодушие и поводливостта ни на след тях, но сега, разумява ся, те нито ще ни благославят, нито ще ни възхваляват, защото не могат да ни прегърнат приятелски уж да ни удушат, както искат, нито да ни приближат така, щото да могат без промах да забият смъртоносният си меч в сърцето ни. На тях не остава освен да викат връх нас, но техния вик нека не ни смущава, а повече нека послужи да ни укрепи и утвърди в нашите домогвания. И тъй, нека и занапред останем на този път, в който сме тръгнали, нека ся стараем колкото повече можем да съхраним нашето религиозно единство, а още повече съгласието и единодушието помежду си, които са ключовете, що отварят златните врата на напредока.

Ний вярваме, че повечето от нашите съотечественици с таквизи мисли ся занимават и нам е драго, като изражаваме техните скромни чувствувания. Нека прочее с таквизи мисли всинца настаним честито и доброчесто новата година, нека с таквизи мисли я прекарваме, насърчавани всякога в длъжностите ни, щото в краят и на нея година да може всякой от нас достойно да каже: не живях напусто, не теготих земята напразно.

[Македония, г. II, бр. 5, 30. XII. 1867 г.]

ВРЕМЕТО И СТРЕМЛЕНИЯТА

. . . . . .

«Времето е една проста идея, щото не е възможно да я определи някой точно. Впечатлението, което оставя в нас наследствеността на събитията, не е сгодно за измервание на времето, защото траянието му ни докача в чувствата, които ни обладават. Времето ся измеря с един ред веществени събития, непрестанно наследовани. Големите съединения на времето извират от небесните събития. Денят е разстоянието, което отделя две наследствени повратки на слънцето връх меридиана; тоест, годината е разстоянието между две наследствени повратки на слънцето връх истата точка на небето.

Траянието на живота ни е временно разстояние, което в отношение към вечността преминува като светкавица. Всякой час в себе си и в отношение към нас е единичен; щом премине, изгубен е завсегда; милиони векове не могат да го повърнат. Дните, месеците, годините потънват и ся изгубват безвъзвратно в бездната на вековете. И самото време ще ся съсипе, като не е вече освен минута в безпределното на вечността. А що да кажем за някои преходителни прилучки, както за величието, благоволението на владетелите, на богатството, на властта, на радостта, на сластите и увеселенията? Какво ще станат те, когато вече и самото Време ще прейде? Само добродетелта, толкоз рядката днес, надмогва и самите столетия.

Годишнините на человечеството представят дълъг ред на злополучия, кръвопролития и сълзи. Навсякъде злоупотребения на силата, егоизмът, славолюбието и насилието, навсякъде бездната! Но при всичко това за тогоз, който прочита историята с обмислевание, всред тази обща безредица и ужасните страдания, человечеството върви напред, разпростира ся и развива ся; възвишава ся стъпка по стъпка и от век на век към най-високият степен на общежително усъвършенствувание, събитие благоприятно и утешително, върху което не могат да ся препират освен късогледите. И начело на този голям напредък тълпи человеци вървят напред в първите редове, като влачат със себе си и мудновървящите.

Има народи, които са напреднали към облагородване

до един най-висок степен, според колкото, поне относително като говорим, мислим, че като метнем поглед от надежда върху отдалечено бъдуще, можем да кажем, че облагородването си крачи още първите си крачки; има пък народи, които ся виждат, че вървят много назад. При първите правата на человека са припознати, ако и да ся не намерват още в пълно изпълнение. Животът е сладък за поголямата част на народното семейство и попрището е свободно за страждущата част, за да придобие и тя добър живот. Най-после свободата прониква отвсякъде и обаря едно след друго безбройните пречки, които векове на невежество са натрупали пред стъпките ѝ. Можем негли да съзрем още дълги двоения, смущения, бъркотия и достоплачевни кръвопролития. Но въпросите ся туриха, а както и да е, епохата на пълното им решение без друго ще настане. Няма реч в никой язик, която да може да изрази идеята на едно бъдуще обществено състояние, на което древните басни дадоха поетическият символ с названието З л а т н и й в е к. «Той не ся е минал, но ще дойде», казува философът Сен Симон. Но измамването на тогози философа ся състои в идеята, че един человек и една система могат да осъществят това, което силата, която лежи в человечеството, може да осъществи. Но че ако не е подадение и на самите най-превъзходни от смъртните да движат народите и да възсъздават по своята си угода, то пак никому не ся възбранява да спомага за ускорение на движението. Във всичките обществени разреди, от най-горните до най-долните, всякой в кръгът на действието си може и длъжен е да извършва благородното си послание, колкото ся касае до полезните идеи. Ето по кои причини е толкоз съществено да ся отправяме към новите родове, които, веднъж като придобият убежденията, не намерват спокойствие, докле не привлекат и другите в идеите си; иначе няма нищо по-убедително и нищо по-достолюбезно от това.

Император Наполеон, откак възлезе на най-високий степен на властта във Франция, въздигна храм на голямото начало на народностите, на който и доста жертви принесе. В словото, което сказа в Лил, той рече: «От 14 години насам голям напредък ся осъществи, но черни петна размътиха нашият хоризонт. Тряба да изповядаме, че началото на народностите отвори широко попрището на всемирните свободности и ако за минута начало ново, което

нитополовината от това можем да кажем от себе си, без да не бъдем с беззаконните вменени и като престъпници на съд представени, и осъждани, и заплашвани. Завиждаме ли на свободата на другите наши събратия? Не. Клеветим ли ги? Недай боже! От законите ли, или от правителството ся оплакваме? Да не бъде. Нам ни е тъжно, че ставаме жертва на недобросовестни личности и оплакваме ся не от друго, но от своите си, които искат да търгуват с народните интереси и които искат да стъпят на вратът ни или на трупът ни, за да ся покажат по-високи. Ах! Защо сме ний българи? Или защо сме таквиз българи?

[Македония, г. II, бр. 6, 6. I. 1868 г.]

ОПРАВДАНИЕ И СВЕСТЯВАНИЕ

II

В едно писмо, поместено в преминалите броеве на «Македония» (виж брой 49, год. I), ний ся постарахме да дадеме точна картина на моралното състояние на нашето отечество, да откриеме отчасти главните причини, които разслабиха, тъй да кажем, сърцата ни, изгасиха всяко благородно чувство в тях и от което ся изпари гъстата оная мъгла от невежество и предразсъдки, която покри, както саванът на мъртвите, нашето отечество България.

Днес обаче, когато едно по поощрение от Ц[арското] правителство, друго, че лучи от европейска светлина хванаха да проникват помежду ни и да разнасят тази мъгла, мисля, че не е срамотно, ни безкористно чрез нашето народно вестникарство да си откриваме помежду си народните погрешки, общите ни пороци и недостатки, всеяни в нас от амвона на храмовете божии като небесно поучение,

от стола на училищата като откровение на законите на природата. Даже мисля таквоз едно поведение да е твърде полезно и не по-малко спасително, отколкото за грешният, който открива греховете си пред изповедника и за болният, който изказва болките си пред лекаря.

1

В двете третини на България, в горнята и западна, владее една тъмна и неопределена мисъл за народността ни, в тях новите прорицалища на Елада, с помощта на съседството и на единоверството, много поколебаха народното ни чувство. А в северната друго едно съседство развратно предаде много пороци и никаква добродетел.

В един четверостърник от 240 000 квадрати, който ся намира между Дунав и Архипелаг, между Албания и Черно море, лежат местата, познати в старо време под имената Мизия, Тракия и Македония и които съответствуват днес на вилаетите Русчушкий, Едренский, Солунский и съставляват България.

В този четверостърник живее нашият народ, а с него живеят още и други многочислени народи. Турци и арнаути най-много, гърци, гагаузи, цигани, власи, ерменци и евреи. С тях ний сме съподаници соседи, а с някои още и едноверци; къщята ни, нивите и ливадите ни са смесени и мъртвите ни лежат един до другий, ако и отделно, но всички тези вкуп не могат да изпълнят половината на нашето число, ний убо несравнено преобладаваме и това още, което ни дава повече право, е, че ний държим земята, с нашите сечива я порим, с ръцете си я копаем и с потът си я обмокряме. С тези народи днес ний не сме нищо друго освен соседци и единоподаници, а помежду си нямаме никоя черта да ни отличава; ний сме единоязични и единоверни, с едни чувства и с едни наклонности, защото сме чада на едно семейство.

Колкото за в старо време що е било, ако речем да подирим, ще намерим, че древните нямали точно понятие за народността. Патриархалният на онова време живот правеше всяка област да носи и особено име от мястото или качеството на жителите. Затова в тези места ся брояха толкоз многочислени народи, колкото днес области ся намират — илирийци, трибали, автариати, мизи, гети, македонци, виши, одриси, сатри, слави и др., които са по-

личните. А има и други толкоз много, дето могат състави цял исторический словар, но по свидетелствуването на Стравона и на Теофилакта Симоката по цялата тази непреривна земя всички тези племена говорели един и само един язик — славянският.

Всички тези племена от помежду си са порасвали и смалявали по съся юначеството на владеющият им предводител и по образованието, което като светулка през май е светвало и пак изгасвало. Тъй е ставало, доде едно по-превосходно по число и качество племе във времена по-дирни приближи до тях, сля ся с тях, прие тяхната вяра и книга, а на замяна даде им името си.

От историята ся научаваме, че всите народи, малки и големи, които населяват Европа, съставени са чрез едно приближение и сливание от разни единоязични и единородни племена, когато ся осветили от опитът и от науката, че събрани в едно накуп, ще бъдат по-крепки, по-богати и по-блажени във всяко отношение.

Следователно, ний сме в тези страни и древните и нинешните жители, другите са били, каквото са и днес, редки шаровце, пръснати в широк плат, няма да ся знае друг народ от нас да е населвал преди нас тези страни; носили сме разни имена, днес носим едно. Но ний сме туземците, ний сме изникнали или създадени от тази земя. И тя не е друго освен земя, състояща ся от прахът на костите и сълзите на нашите праотци.

А защото цукаловци, клеовуловци и подобни с бащината си митология полагат нашето съществување в съмнение, прилича ли нам да земаме даже и в уста този въпрос и да ся питаме дали ни има, или ни няма? Дали сме ний щото сме под този небосвод, или сме други?

Всякой с малко или много ум в главата си естествено ще отговори, че не тряба. Имаше едно време една философска секта, която от много мъдрување с предметите на светът смъти ся до такъв степен, дето зе да ся съмнява за собственото си съществување. В нея ся съзира умът повреден, а в днешните потомци на тези сектатори, наши днес наставници, сърцето е развратено. Затова, ако първите са предмет на присмех от благоразумните, вторите заслужват крайно презирание от всякого едного между нас. Като са скептици за нас, защо не са първо за тях си? Те са убо лъжци и обманщици.

Нека следователно всинца дързостно влезем в един път,

в пътят, който ни показва здравият разум, ползата и славата. Вси, що говорим един язик, всинца сме чада на един отец и една майка, всинца сме стебла и ветви, изникнали от един и същий труп, як и велик, който никоя буря не е можла да превие и никоя мълния да изгори.

2

Българинът ся отличава от съседните си народи по черта много характерична, у него особитостта е като предопределението му, а з и н и й е слънцето, около което ся въртят всите планети; той живее със семейството си за себе си, от него отсъствува чувството към цялото му отечество, затова той, като си свърши работата, прибира си ся дома си и малко го е грижа що става навън от домът му. Кротък повидимому, мълчалив и повече меланхолик, отколкото отворен и весел, той ся поразпуща и развеселява само от очарованията и прелестите на природата и пак обича да го не обезпокоява никой за нищо и тогава си е блажен.

Това свойство на наший характер прави да не дава плод дървото, на което сме клонове и да го секат непрестанно неговите съседи, тойзи народен у нас порок прави нашето нещастие.

Затова дозволете ми да дам мнението си как може той да изчезне от нашите сърца.

Мястото, което населява едно съвокупно семейство от разни семейства, които имат същото произхождение и вяра, които говорят същий язик, ся нарича отечество. То е като кошерът на пчелите, които като единородни, съгласни всички и с братолюбие свързани, изградяват изкусното си онова здание и приготвят в него вкусното произведение, като го събират с едно примерно внимание и прилежание, скитающе ся по ливади и градини, доде го изсмучат от цветовете, в които природата го ражда.

Но нека не земаме пример от животните; отечеството въобще е каквото семейството в части. Какво правят членовете на едно семейство, за да ся прехранят, за да ся облекат, за да ся обогатят, за да живеят помежду обществото си по-охолно, с повече почитание, а други и за да ся въздигнат и до уважение? Ходят по чужбина, в гори и поля, мокрят ся по дъждът, треперят на снегът и студът, пекат ся на пекът, бедствуват в реките, в морята, прежаляват

живота си през всите стихии на природата, в беди от разбойниците на полето и от зверовете на лесовете, и от изедниците на градовете, и всякога са в борба с всичко, що ги окръжава, и тъй като вършат, всякой ги похвалява и бог ги награждава.

Но по нещастие нито половината извършва человек и едно семейство с това лично и уединено трудение, за да достигне до онова, което той и домочадието му желаят.

Человек е животно общежително. Ако беше предопределен да живее като скотовете в саможитие, онова, що прави българинът, щеше да е доста за него и той щеше да е мъж съвършен, но като общежителен той има длъжности да изпълнява и права да иска от обществото; ако не изпълнява онез, той загубва тези и пада в самотия и става плячка на по-силните и по-лукавите.

И тъй свята и неизбежима длъжност има той да ся държи със своите му колкото и да са те и каквито и да са, от тях само има право да дири подпорка, на тях само може да ся надее, от тях само може да очаква помощ и на тях само има длъжност да помага.

Но за да можем един другому да притичаме на помощ, най-първо трябва да ся обичаме, а за да е чувствуема ползата, която един другиму можем да си принесем, нужда е отечеството ни да е богато.

Богатството не пада като н у р ъ т от небето.

Един народ, едно отечество, за да е богато и украсено, за да бъде в почитание и похвала, тряба частните семейства да вършат към него каквото частните членове и лица вършат съвокупно за семейството си; каквото пчелите за кошерът си. Наистина ви казвам, че когато частните семейства не ся грижат за улучшението на съвокупното, те ще паднат в лишение и неуважение; когато не трепнуват и не ся усещат да поразмислят за лишенията и за потребностите му, щото съвокупно да ся трудят за снабдението им, как могат да ся надеят за полза от него? Кой ще да е слаб и невежествен сиромах и презрителният от членовете му?

Българинът убо от голямо самолюбие е най-големият враг на себе си.

Съединението ни чрез любовта към идеалният образ на народността съвокупява частните малки сили и произвожда една сила всемогуща.

Зарад това народността е богинята, на която вси мъдри

и образовани мъже ся покланят; тя е толкози мила и драга, дето божествения Омер намери че οὐδὲν γλύκεον τῆς πατρίδος (н и щ о п о - с л а д к о о т о т е ч е с т в о т о) и тая истина е вечна и безсмъртна.

Отечеството е обещаната земя на всякой человек и народ; пръстта на тази земя, водата и въздухът не са друго освен пръстта, водата и въздухът, на които са ся изменили нашите праотци. Плиний мисли, че земята е феникс и ще бъде феникс во веки веков.

Историята е пълна с доблествени и храбри подвизи, та не е нужда да ви навождам по име примери; любовта към отечеството е извършила на всяко място и време чудеса и никое препятствие не е могло да спре в каквото и да е предприятие овладеният от това благородно чувство.

Да не ходим по-далеч: земете гърка с примерната му любов към отечеството и българина с крайната му особитост и ще видите доде е достигнало, колко ся е развило и обогатило отечеството на единият и где лежи голямото на другият.

Пред да оставите тойзи пример, извлечете още и тази истина, че гъркът обича още и всякого гърка, което произхожда от родолюбието му; затова те един други ся наглеждат, едни други си пристояват като челяд на една фамилия, един други ся хвалят, подкрепяват ся, защищават ся, отварят си доверие (кредит), почитат ся, насърчават ся, въздигат ся; последствие на тази взаимна обязаност, която им налага народолюбието, всякой грък е верен за у т р е т о с и и затова е пълен с бодрост, с весел дух, затова още е и лек, и хубав, и щастлив.

Тъй ли е и с българинът? Много далеч! Той, от самолюбието си осамотен, не мисли освен з а у т р е т о с и. И как да не мисли? Той, като не обича ближният си, мисли, че и он не ще го обича, прочее не ся надее никому си и има право да ся не надее, защото всите нему ближни са подобни нему. Това у т р е често му представя страшни призраци, челото му ся бърчее, окото му ся помрачава, сърцето му ся стяга, а ръката повече. А тогаз могат ли, молим, и плановете, които кроят за работата си, да сполучват? Ето защо българинът клони към меланхолията. Говорът му е май груб и да мя прости да му кажа братски, че повече обича да слуша, когато укоряват, а не когато хвалят някого и като че не може да търпи добродетел у своите,

защото го гледам често да ѝ дава причина и цел таквази, каквато да си изгуби достойнството.

Гъркът не гледа и не показва освен добрата страна на сънародника и съотечественика си и не мисли за него освен с доверие, че няма зло на умът си и не говори за него освен хвалби и препоръки; а българинът не гледа и не показва освен опаката страна на сънародника и съотечественика си, не мисли освен с недоверие за добрите му разположения и ако е дотолкоз скромен, щото да му не приписува злонамереност, то все пак усеща наслаждение някакво да слуша да говорят хули и укори за брата му, за ближният му и като че ся радува да го види охулен и унизен. От що произхожда това? Не от злъчният ли призм, през който съзира той предметите?

Гъркът убо пристоява на гърка по закон, а българинът по изключение, когато не може да прави инак, от немай къде.

3

Единственото нещо, което отличава човека от другите животни, е словото и единствено нещо, което отличава народ от народ, е езикът; всите други черти и признаци са променливи.

Създателят, като направи человека, подари му сили и свобода. Снабден с тях, той изнамери знакове, с които да ся споразумява с ближните си, пръснати обаче по кората на земното кълбо и по следствие далеч един от други. Знаковете, които изнамери и употреби единият, не бяха знаковете и на другият. От това последва, че онези, които ся създадоха на едно място от същата пръст и ся умножиха да си имат помежду си един язик, каквото да съставят и една идея за бога и еднакво да му ся молят. Така едноязичието и единоверието са главните черти, които правят единородието. Изпосле обаче дирното послужи за орудие на обманщици и на политиката, та ся изпромени на много страни, каквото днес да е неверен знак. И тъй остава само единоязичието и произхождението, което е едно и също нещо за основа на народността. Защото единоязичието помежду две или повече племена засвидетелствува тождеството на произхождение от сотворение мира.

В живият язик на всякой народ ся съзират явно и ясно неговите умствени сили, в него и от него ся разсажда

пространството и дълбочината на умът му, силата на разсъдокът и височината на въображението му. Като учи человек язикът, учи живата народна книга. В него ще намери и поезията, и мъдростта увековечена. Като употребява своят си язик в сношението си към бога, към человека, показва дълбокото почитание, което храни в сърцето си към създателя си и към праотците си, защото му подарили живот, отечество и чест. Когато мисли человек на езикът си, мислите му са по-прави: кога говори или пише на него, той говори и пише по-армонически, по-красноречиво. Вижте кога свири кавалът един, който го е научил от детинство, от дяда и баща, сякаш че мед тече от него: тъй също и онзи, който свири цигулка, гъдулка или гусла от крехка възраст или по наследство от родителите си; промени им обаче свирките, дай цигулката на първият и кавалът на вторият, ще могат ли вече да правят същото впечатление на сърцето ти, ще могат ли ту да го развеселяват, ту да го умиляват по волята им? Подобно нещо е человеку и матерният язик, с него бива приятен на онези, които го слушат, на него като говори, е умен и красноречив и виждаме человеци даровити, ако и без учение, тъй хубаво да изражават и най-малките вълнения на сърцето си, да изобража ват на душата си и най-разнообразните впечатления и с естественост да описват разни събития, дето най-славният поет или изкусният живописец да ся счете за честит, ако би могъл само да ги препише точно.

Напротив, загубва голяма част от достойнството си, от способностите си, прелестностите, който пламти и ся напина като папагал, от предразсъдък, а не от нужда, да употребява чужд орган, чужд язик, не прилича ли той на усойката, за която ни разказва тъй умно старикът Делафонтен? И защото може някои да не са я чели или чули, нека я прикажем.

Един паун си променувал перата. Усойката собрала и ся накичила с перушината му и излязла горделива-горделива помежду другите пауни и ся перчи, мислеща да е станала бо'зна и каква хубава гадина; но другите я познаха отведнъж що е за пасмина и зеха да ѝ ся присмиват, да я подигравт и да я заплюват. И тя сама можа най-после да разбере, че бе ся твърде странно окитила и не ѝ приличаше да е в пауните; прибягна тогаз при своите, но и те я изпъдиха вън из вратата.

Таквиз усойки има за жалост много между нашите и

повече тамо, дето са смесени елементите и ся намира по купищата чужда перушина да берат.

И справедливо е за присмех и презирание такъв човек; защото откак бог му предопределил да живее със своите, откак му е подарил тойзи глас, а не другий, не е ли от бесовска гордост, дето ся въвира в други и иска повече да говори чужд язик, а не своят. Човече! Ако някой на тойзи свят големец би ти подарил някакъв дар, а ти да го презреш, да го хвърлиш и да го тъпчеш с краката си, не ще ли той да ся разсърди? Това също е и за создателя ти, и за родителите ти, на които си кост от костта и плът от плътта им.

Това, що казахме частно за лица, е общо и за народите, но за тях има и нещо повече: един народ не е като едно лице привременен, народите са безсмъртни, ако би да ся стараеха за сохранението си. Така, ако би един народ да ся помами и остави настрана своят язик и предпочете друг някой на негово място, той народ не може да ся сохрани, той рано или късно ще ся претопи в другият: той ще погине.

И който народ не обработва и не заляга да усъвършенствува своят си язик и той е наказан да падне. Гръцкият народ ся надви, поработи ся, падна в дълбоко невежество, но хубавата му класическа литература го возкреси изново и при всичката му маленкост държи го в един почетен ред между другите народи на светът.

Народ, който не прелива науката в своят язик, е наказан на неподвижност, той не може да стане учен, той не може да ся отличи, не може да влезе в съперничество с другите, той ще е като един труп, от който всякой кърши и откъсва малко или много; той е една руда, от която други извличат богатството.

Силата и богатството на един народ е в прямо отношение с напредокът на науката и тая последната в прямо отношение с литературата му.

Преди време просвещените европейци ся учеха на латинский язик, но затова тогаз те не бяха и учени, та не можеха и да бъдат. Науката беше затворена като в тясна кошара, в която и до която като до Моисеевът кивот завета никой не можеше да пристъпи, само високото духовенство и част от боярството ся посвещаваха на тайнствата му. Но человеколюбиви, мудри мъже доказаха, че науката, ако остане привилегия само на една каста, тя служи

за вреда на народите, тя произвожда само изкусни мучители и лукави обманщици.

Второ, доказаха, че тя не може да стане понятна, сиреч не може да я разбира никой, дорде ся намира писана на язик мъртъв, нека да е и бащин, че да ся гони едно неизвестно и чрез друго неизвестно е същото като да гониш един призрак, една химера, да ся мъчиш да спираш облак, като стъпиш на сянката му.

И тогаз французи и англичани, и германци, и всички образовани народи преведоха книгите всякой на говоримия си язик, на онзи, който по-отнапред презираха като язик на селянина, на простака и тогаз и оттогаз наистина светлина светна и в училищата, и в храмовете, и в палатите, благотворни и животворни лучи озариха даже домът на работника и колибата на овчарина, тогаз Европа цъфна и даде плодове чудесни.

Нашите съседи гърците учеха много време на елинский им язик, защото бил класический и някога си науката била в него и още, защото бил язик на праотците им. Но какво ставаше?

1-о. Тези, които искаха да са учени, учеха по десет и по двадесет години, дорде им заминеха годините, които всякой человек може да разполага за учение, и оставаха без учение, защото онова, което можеха да изчерпят от онези ветите си книги, беше учение на хора, които са живели преди две хиляди години.

2-о. Излязваха таквиз, щото ся виждаха странни на светът; затова биваха и предмет на подигравки и присмех; те наистина бяха като мяхове надути с вятър и ходът, и речите, и обнасянието им показваха, че те са изветрели; человеци отвлечени от светът и от епохата, в която живеят, отстранени от своите и като прехласнати, щото чуят и не разбират, видят и не познават, а само със себе си и с идеалният си мир ся наслаждават.

Видяха убо гърците, че полза откак не извличаха още и вреда докарваха таквизито учени с таковато си учение. Запретнаха ся прочее да обработват този си простогръцкий язик, от когото ся гнусяха отпърво и който беше осиромашал, каквото беше умът им осиромашал, и беше развален и пълен с чужди речи, каквото беше и сърцето им пълно с много пороци; но ето днес и языкът им ся изчисти, украси и обогати, и науката в тях стана пристъпна всякому и полезна на отечеството им.

Нека сега видим нашият българин в училищата и в науката.

III

В България, нашето отечество, доскоро за наука броехме знанието на чужди язици и за мъдрост изучението на черковний ред: и затова училищата приличаха и на много места още приличат на дълбоките бездни, в които според митологията Сатурн криеше децата си от светлината.

Учението и тогаз, и засега още е в нашите ръце под надзорът на духовенството ни; това като имаше и има още две произхождения — високото гръцко произхождение и малкото българско, последва щото и учителите да ся разделят на два стана, единият да е под крилата на владиците, другият на ония от поповете, които можаха да оцелеят от феперският миязъм; и така имаме и имаме за средство на отхрана и образование, от една страна, елинският язик в онези места, които са седалища на владиците и там, додето им ся простира ръката, а, от друга страна, славенската книга тамо, дето благословената ръка на владиците не достигаше или по онези, които оставаха в презрение поради занятията си изключително със скотовъдство и земеделие.

Какви бяха и какви са владишките учители? Таквиз, каквито бяха и защитниците им φυσιζ ἀμφοτερων ἀυκοὶ πεφὺ σμένοι[1]. Какви бяха вторите? Разбира ся, че каквито и покровителите им, на здраве хлопясали и на облекло дрипави: училищата на едните бяха здания добре изградени и с добри фондове снабдени, а на другите прости стаи служеха за това, често и без одър и дечицата с торбичка на рамо намираха ся повечето натъркаляни по земята като прасета.

Първите предаваха четирите тома на Патуса, вторите наустницата; няма да сте любопитни, верваме, за успехите и на едните, и на другите, но длъжност ни е да ви забележим, че надарените от мъдростта на Патуса, който ся изучаваше едвам в осем години, напояваха ся и напояват ся с една надменност и гордост луциферска и това е естествено, кога това учение екзотическо и на народа, и на мястото не е никому понятно, тряба убо да ся приима като нещо небесно, сама Минерва изхвръкнала от разцепената глава на Юпитера: плодът му беше да оставят тези мъдреци

[1] По природа и единият, и другият са надути мехури (гр).

товар на родителите, отвращение на ближните и съблазън на обществото. А децата, които ся учеха на наустница, имаха поне това, че сохраняваха с първата простота и неучение природната си скромност и народният си здрав разум.

Между тези школи отначало не съществуваше ни борба, ни съперничество, каквото разказват да е имало помежду Платоновата и Аристотелевата школа, разстоянието беше голямо, което ги отделяше, каквото е онова на един челебия и на един овчар. Едните не възприемаха нито д о б р о у т р о да рекат на другите, едните хвърчаха по небето, другите пълзяха по земята и ако някога си идеха в градът, въвираха ся горките при слугите, когато първите ся перчеха начело, всякога на най-високите кръгове на обществото.

Една революция коренна ся извърши от години насам в почитанието на двете системи. Едната ся губи и последователите ѝ ся смаляват, другата ся въздига и ся уважава до небеса. Това стана от нетърпимостта на днешния век към обманът и схоластицизмът на Средният, пред положителните науки, те ся пръснаха като призраците пред светлината. Луцифер падна от небето и падна в дъното на Пъкълът, смиреномудрите учители на наустницата ся счетоха за просветители.

Нека убо издирим и причините на това самопроизволно променение, за да видим имат ли си и раджонът, за да ся прогласят вечни победители, или е просто своенравие на времето, каквото е вкусът на человеците да променяват дрехата.

Много от нашите еднородни от двадесет и тридесет години насам ся пръснаха повън за просвещение и с истинската наука, която като пчелите събираха, изучиха много от тях и педагогическата метода на образованите места, по които ся скитаха, и кога ся върнаха, посеяха семето на истината и на ползата.

При това европейската цивилизация доближи до стените на турската империя и много от родителите видяха с очите си що ся извършва отвън плетът и по похвално подражание трудеше ся всякой да въведе в отечеството си щото образува образованите. Всинца бяхме зрители на борбата в Гърция между онези, които мислеха да ся възпитават на мъртвият елинский язик, и онези, които предлагаха да ся приеме простогръцкият за училищен язик. На първата идея пряпорщик беше Неофит Дука, а на вто-

рата — Кораи, на първият последователите ги прекараха на макаронджии и паднаха със смях и ю х ъ.

Това като стана, кои души от нас не ся свестиха? Действително елинският язик е богат, на него има толкоз хубави списания, той е язик класический, учат го като наука и европейците, както и днешните гърци предпочитат днешният техен язик, а старият свой оставят да го учат и те като наука? Такваз една жертва прилично е да става за придобивание на голяма полза! Да! Тая полза ся добива лесно от ученията на всяка наука по матерний язик.

И оттогаз умножи ся числото на ревнителите на народната книга и науката взе да ся водворява и у нас.

Друга една причина. Нашите букви и гръцките букви са еднакви; те са същите европейски, обърнати наопаки: но пак ний си имаме някои наши и те някои свои си. Защото единият и другият язик имат собствени гласове и звукове и таквиз, които гъркът българските не може да произнесе и българин гръцките подобно не може да изрича: едно особено устроение на гърлото има единът и другият, което ги характеризува. Това анатомическо различие опази единият от съвършено сливание с другият, те до старост живеят наедно, а единият на другият не може да ся преправи и тъй ся присмиват помежду си: но гъркът мисли за похвален неговият недостатък и отдава го на българският язик, когото нарича х о н д р и г л о с а и съди недостатъкът на българина за срамотен на същият и отдава го совестно на тъпоумие, което много простодушни вярват.

И тъй, лукавият грък и в двата случая намира причина на презирание; но това събуди много честолюбиви.

Гъркът има много крива мисъл за благозвучието на един язик, но за него не ни е думата, а понеже е за писмеността, позволяваме си да забележим, че ако би благозвучието, както го разбира дядо Ираклийский, то днешната писменост, далеч от да ся ползува или вреди от него, тя стои в обратно слово на едно таквоз благозвучие: виждате, че най-совершената литература е немската, после следва английската, третя е французката и най-подире иде оная на музикалният италианский язик.

Но нека ся повърнем на предметът си.

На едно дете на шест или седемгодишно, което още не знае а з б у к и, което познава язикът си каквото познава баща си и майка си, ако му предложите пред очите чужда

книга на чужд язик, знаете ли, че буквите на онази книга ще му стърчат като тръние, че значението на речите ѝ ще му ся върти в главата като темни облаци? Прочее, ако вярвате, че едно дете с нежните си боси крачица може да ходи по трънието и гложието и да гони да стигне сянката на облаците, надейте ся тогаз и вашата метода да е практическа.

Какво правят добрите родители, кога има да минуват чадата им такъв трънлив път? Обуват ги с дебели обуща и децата припкат свободно, без да си утрепват краката; таквиз е и за умът. Обуща за него са изучението на онзи язик, който е сукало детето с майчиното си мляко; него като изучи, всичко му е пристъпно, чрез него лесно изучава и науки, и язици. И за уверение на любителите на чуждата отхрана стига да кажем, че европейските деца изучват един мъртъв класически язик в разстояние на години не повече от две и изучват елинският много по-добре и от чутовнаго Клеобула, затова и той, и всичките гърци-елинисти при тях са ся усъвършенствували в него.

Ний с едно примерно приложение, кажете ни молим, колко елинисти имаме? Де са те? Като сме ги учили толкоз години наред и не е ли, че хиляди млади покрай мъката от него добиха отвращение и към науката и са я оставили? Но на тая трудност и мъка на учениците, учителите, вместо да намерят причината ѝ и да оправят себе си, те изнамерваха най-варварските мучителства като истинни инквизитори на най-невинната възраст. Кой не знае какви мъчителски способи не изнамери и употреби просветителят на Северна Тракия г. Цукала?

Тойзи предмет е толкоз важен, щото за подкрепление на думата, преди да го оставим, ний желаем да го изясним още с един пример по-блистателен.

IV

Хлябът не е ли най-питателната храна на човека? Ако на едно новородено отроче, вместо да му дадете да суче мляко, му предложите малко хлебец и го турите в ръцете му, на които пръстите не могат още да ся сбират, то не може да го хване, не може да го занесе до устата си, то още няма зъби да го сдъвче, възможно ли е да ся нахрани? Но нека предположим, че майка му или друг някой сториха всичко това, че му и сдъвкаха, дали може то да го смеле? От неопит може би някой да каже, че е видял да хранят и

отрастяват деца, хранени само с хляб: но аз го уверям, че от тези деца осемдесет на сто умират или по-рано, или по-късно. Най-напред коремчето им ще ся подуе, крачката им ще отънеят, образчето им ще ся смали, очиците им ще хлътнат, кожицата им ще потъмнее и тако постепенно издъхнуват; родителите му, без да премислят за причината на смъртта му, ридаят тогаз и като си скубят косата, натякват на бога, че не ся смилил за тях.

Несмилателната храна за умът е учението на всяка чужда книга и повече когато тя е на мъртъв язик. Когато умът ся туря на мъки с чуждото, а не ся улеснява и повожда чрез учението на язик, който разбира и който е като млякото за отрочето, той непременно ще ся смъти, ще ся залиши, ще ся побърка и най-после ще ся удуши. И тъй чедото ни, наместо да добие полза, ще има повреда и ви, вместо да имате един син учен, ще имате един схоластик и глупец. Кой е крив?

Прочее, добрий мой съотечественичe, от коя логика воден, от коя длъжност възбуден, от кой пример насърчен, с коя надежда омаян влечеш ти чедото си силом в елинското училище, в което за главна цел учителите имат да го развратяват? Ах! Без да знаеш, клетнико, убиваш самичък чедото си.

И тъй, такваз е работата с чуждата книга; но преди да свършим, иска ни ся да поговорим малко и за учението по наустницата и въобще за славянският язик, дали може той да ни служи за училищен?

Язикът не е нещо като изляно в един калъп, та да има формата си, не е мъртво вещество непроменимо, той е един жив организъм, който непрестанно ся изменява, преобразява и развива; язик е вечно с т а н о в и т с я както човешкият ум е в непрестанно движение и действие, той му вдлъбва и впечатва постоянно формата си. Прочее славенският язик е язик на праотците ни, той е изражение на техният ум, който за времето и обстоятелствата отлича от нашият; а говоримият язик е формата на нашият ум, в него са способностите му, в него са и недостатоците му. Ако приемем за язик на възпитание язикът на праотците си, ний ще потискаме умът си да го нацедим в чужда форма, най-после ний ще го изкълчим и ще го направим да хроми. Обущата на бащата не могат всякога да са и на сина.

Бащиний ни язик е за нас една драгоценност: ний сме

блажени, че го наследихме с вярата и в книгата на вярата; тези две неща, едно в друго свързани, си ответствуват взаимно едно за друго: когато славим бога в нашите храмове, сърцата ни ся развеселяват и ся разпущат, опоени от най-очарователни чувства с почитанието и хвалите към създателя възпоменуваме, едновременно благодариме нашите праотци; в черквата нашето сърце ся укрепява в любовта към бащинията.

Ето защо българинът е студен към нея по онези места, дето лукава политика го е задължила да ся моли богу на гръцкий язик или на кой да е друг.

Но святите неща на святите места!

Днес, мили мои единородци, и вий видите, че човек е понуден да не расте само на земята като безплодно дърво: от всяка страна е притеснен или да ся въздига с общият прилив, или да ся удави. От друга страна, истинното учение не е такваз, каквото нашите досегашни чужди просветители го представляваха и за което усещахте отвращение, защото беше безполезно, а някъде си и вредително: мина вече онова време, в което чрез неограничено въображение ся плетяха суетни системи, основани на изкусни риторически доводи, мина онова време, в което в науките богословието с византийските тънкотии царуваше като богиня в тях. Педантизмът ся погреба и тежък надгробен камък ся върли отгоре му.

Науката днес ся върти около човека, нейната главна цел е да преобърне и употреби силите си на природата за негова полза и благоденствие; действието на огънят, на водата, на воздухът, на звездите, на електрицизмът и прочее служи му за орудие: с една реч, той стана господар на природата.

Областта убо на днешната наука е безконечна, а животът человеческий кратък.

Затова в Европа най-мъдрите мъжие ги всякога занимава най-много мисълта как да изнамерват лесностия за обработване на детинският ум, от една страна, и, от друга, как да направят най-големите и високи науки колкото е възможно по-понятни, за да бъдат по-пристъпни всякому и имат главно правило: «от лесното на мъчното, от понятното към непонятното.» Наистина това правило е заето от закони на природата. Семето изниква, расте, цъфти и тогаз дава плод; никога не става наопаки. Ако едно дете

хвърли изведнъж бой, не е за радост, такожде може ся ре и за умът.

Прочее да наченваме да учиме от онова, което почти знаеме, с него нашият ум ще прощапа, ще ся научи да учи, ще земе да мисли и да разсъжда.

Това положено, да не забравяме и друго правило, което преди две хиляди години изрече славният в онова време вития Демостен на формула достопамятна «ἐν τοῖς πραγμάτοις ἐκπαιδεύεσθαι»[1]; за него обаче оставяме грижата на нашите педагози да го определят; заключаваме, че нашата полза още и длъжност към чадата ни и към отечеството ни е да учим матерний си язик: всички що говориме него чрез него само да ся трудиме, да ся развиваме и да напредваме, за да не загинем от лошите следствия на отхвърлянието му, които са невежество, сиромашия и общо презирание.

[Македония, г. II, бр. 6, 9, 10, 11, 6 и 27. I., 3 и 10. II. 1868 г.]

РУСКИТЕ ДОКУМЕНТИ

Многочислените дипломатически записки, които руското правителство даде да ся обнародват, обземат тридесет и три стълпа на Журнал де Петербург. Това обнародувание станало, казува руския лист, по примерът на кабинетите парижкий, лондонский и флорентинский, които обнародуваха записки, които ся касаят до много въпроси от общата политика.

Понеже царят, безусловен господар в държавата си, няма напреде си парламент, който да има право да иска от него изтълкувания, може да отваря архивите на дипломацията си, когато ище.

Поради това иска ся причината на туй ненадейно обнародувание.

Но преди да потърсим значението на това обнародувание, тряба по-напред да видим какво съдържават тези записки.

Първите ся отнасят на крайдунавските княжества, състоянието на които, след паденето на княз Куза, за-

[1] «Да се учиш чрез дейността» (гр.).

нимаваше петербургский кабинет. Тези записки нямат само възпътен интерес, както можеше да предположи някой, те показуват в този въпрос съвършено променение на мнението на Русия и показуват, че руското правителство, което толкоз често споменува постоянството на мненията и на началата си, знае да ги промени из корен, когато смятря това променение интересно за политиката му.

В писмата за тази работа, отпратени до барона Будберга в Париж, леточислени от първите месеци на преминалата година, княз Горчаков показва наистина твърде ясно, че не одобрява съединението на Молдавия и на Влахия в една само държава. Паденето на княз Куза причинява му благодарение малко престорено и напротив гледа с едно явно негодувание привременното букурещко правителство да призовава пруският княз Карола Хохенцолерна.

Причината на това негодувание е, защото странен владетел бездруго ще ся погрижи за съвършената независимост на княжествата, което според русинът-министър повредило би началото за целостта на турската държава. И той желае, щото жителите да ждребят изново за съединението на двете княжества, а това с надежда, че ще поискат да останат разделени под правителството на двама господари.

Но, за да покаже някой значението на този язик на Русия, който употребяваше през февруария, марта и априлия на 1866, стига да спомни, че на 1856 на парижкий събор подкрепи силно чрез г. Орлова съединението на Молдавия и Влахия. Като не намери в княз Куза степенът на кротостта, който изискуваше, промени мнение. Ето какво ся изважда от тези записки, които ся отнасят до крайдунавските княжества.

Между другите записки малко някои са отнасят до сръбските работи, в изпразнуването на Белград, за Черна гора и за България, за Епир и Тесалия, но повечето от тях ся касаят до Критското въстание и показуват всеявно политиката на С. Петербургский кабинет. Почти върху всички въпроси събитията изкараха лъжовни едно след друго подмятанията и предсказанията на московската дипломация. Любопитно е да последува някой изблизо старанията на княза Горчакова в тези записки да предразположи работите за големият си план да ся присъедини Крит на гръцкото царство. В това дълго и трудно дипло-

матическо войнствуване развива всите средства на една военна хитрост, достойна за забележване. Гибък и по язик убедителен, изобретателен на причини, които говорят в полза за идеята му, преследува осъществението ѝ с едно твърдодушие, което нищо не отчайва. Полека-лека привлече Италия, Прусия, а най-после и сама Франца.

Но Австрия, без да отрече нищо положително, нито да ся заяви за нещо, остава в припазване, а па Англия от първата до последната минута одържа едно безусловно припазване. Най-после всичките сръки на княза Горчакова свършиха на едно тържествено проглашение от 29 октомврия, което, вместо да бъде както са очакуваше завой на отделното действие на четирите сили (Франца, Русия, Прусия и Италия), спрямо Турция, даде напротив повод на Франца да отстои от действие, което би могло да има безпътности и опасности и да ся повърне изново в пътят, от който бе по-добре да не бе ся отбивала.

Към които и да пише княз Горчаков, една и сама идея владее в записките му. От една страна, представя Критското въстание като следствие на гнетът от турците върху жителите на острова, угнетение, което ги докарало до отчаяние; а от друга страна, прогласява настойчиво, че принаждането на това място на гръцкото царство е самото средство, за да ся уталожат духовете.

[Македония, г. II, бр. 6, 6. I. 1868 г.]

[ЛЮБОВ, СЪГЛАСИЕ И ВЗАИМНО ПОДДЪРЖАНИЕ]

Писмата ни от Македония за друго и не говорят освен за големите препирни, които владеели в тази страна между главното население, българите, и малкото по-много препирливите гръкоцинцари и настаняването на аази по мезличите сега, в нареждането на Солунския велает. По писмата ся вижда, че влиянието на гърците владици в тази страна ще надвие да ся настанят за аази повечето човеци тям предадени гърци и цинцари или и българи-гръкомани. Всякой може да види какви гибелни тряба да бъдат за

нашите българи следствията на тази народоубийствена и омразна политика на гръцките владици в тези страни, за отстранението които нам не остава, освен да препоръчим на нашите сънародници в Македония любов, съгласие и взаимно поддържание, за да не останат онеправдани в царската милост от лукавството на гърците; сега поче, слава богу, няма какво да ся страхуваме от всесилието на гръцкото духовенство. Добрините от правителствена страна не ни идат през гръцката патриаршия и не са само за гърците, но общо за населението, а българското като помногобройно тряба да си отваря очите да не остане оттикнато, тряба сами да бдим над правдините, които царската милост ни поклонява и да не сме все таквиз поплювковци да оставаме назад и само с оплаквания да ся явяваме.

Колкото за вестникът, който ще ся издава в Солун, дето питат дали ще ся издава и на български, имаме причини да вярваме и можем да уверим съотечествениците си, че в това няма да останат онеправдани. Доколкото ний знаем, той ще ся издава на турски, на гръцки и на български.

[Македония, г. II, бр. 8, 20. I. 1868 г.]

[НИЙ ВЕЧЕ ЗНАЕМ ТЕГОТАТА НА РОБСТВОТО]

Гръцките вестници пак извадиха на рогозката пловдивско-хаскюйският въпрос и «Армония» убо обнародва прошенията, за които и по-преди поменахме, а па «Неологос» ги критикува и им отдава твърде голямо значение! Подписали са пет и полвина българи, и то отбългарени, излъстени и подмамени и ето ги гръцките вестници протръбиха във все гърло, че важно, сериозно, не за презирание нещо станало, а, от друга страна, пет милиона и полвина българи като викат бре-варе от гръцкия патрик, от гръцкото духовенство и въобще от гърците, него не чуват, не имат го за нищо! А когато самите тези днес излъгани и подписани, цели десет години наред викаха против гърците, гръцките вестници си струваха оглушки, не е ли и това гръцка раз-

матическо войнствуване развива всите средства на една военна хитрост, достойна за забележване. Гибък и по язик убедителен, изобретателен на причини, които говорят в полза за идеята му, преследува осъществението ѝ с едно твърдодушие, което нищо не отчайва. Полека-лека привлече Италия, Прусия, а най-после и сама Франца.

Но Австрия, без да отрече нищо положително, нито да ся заяви за нещо, остава в припазване, а па Англия от първата до последната минута одържа едно безусловно припазване. Най-после всичките сръки на княза Горчакова свършиха на едно тържествено проглашение от 29 октомврия, което, вместо да бъде както са очакуваше завой на отделното действие на четирите сили (Франца, Русия, Прусия и Италия), спрямо Турция, даде напротив повод на Франца да отстои от действие, което би могло да има безпътности и опасности и да ся повърне изново в пътят, от който бе по-добре да не бе ся отбивала.

Към които и да пише княз Горчаков, една и сама идея владее в записките му. От една страна, представя Критското въстание като следствие на гнетът от турците върху жителите на острова, угнетение, което ги докарало до отчаяние; а от друга страна, прогласява настойчиво, че принаждането на това място на гръцкото царство е самото средство, за да ся уталожат духовете.

[Македония, г. II, бр. 6, 6. I. 1868 г.]

[ЛЮБОВ, СЪГЛАСИЕ И ВЗАИМНО ПОДДЪРЖАНИЕ]

Писмата ни от Македония за друго и не говорят освен за големите препирни, които владеели в тази страна между главното население, българите, и малкото по-много препирливите гръкоцинцари и настаняването на аази по мезличите сега, в нареждането на Солунския велает. По писмата ся вижда, че влиянието на гърците владици в тази страна ще надвие да ся настанят за аази повечето човеци тям предадени гърци и цинцари или и българи-гръкомани. Всякой може да види какви гибелни тряба да бъдат за

нашите българи следствията на тази народоубийствена и омразна политика на гръцките владици в тези страни, за отстранението които нам не остава, освен да препоръчим на нашите сънародници в Македония любов, съгласие и взаимно поддържание, за да не останат онеправдани в царската милост от лукавството на гърците; сега поче, слава богу, няма какво да ся страхуваме от всесилието на гръцкото духовенство. Добрините от правителствена страна не ни идат през гръцката патриаршия и не са само за гърците, но общо за населението, а българското като помногобройно тряба да си отваря очите да не остане оттикнато, тряба сами да бдим над правдините, които царската милост ни поклонява и да не сме все таквиз поплювковци да оставаме назад и само с оплаквания да ся явяваме.

Колкото за вестникът, който ще ся издава в Солун, дето питат дали ще ся издава и на български, имаме причини да вярваме и можем да уверим съотечествениците си, че в това няма да останат онеправдани. Доколкото ний знаем, той ще ся издава на турски, на гръцки и на български.

[Македония, г. II, бр. 8, 20. I. 1868 г.]

[НИЙ ВЕЧЕ ЗНАЕМ ТЕГОТАТА НА РОБСТВОТО]

Гръцките вестници пак извадиха на рогозката пловдивско-хаскюйският въпрос и «Армония» убо обнародва прошенията, за които и по-преди поменахме, а па «Неологос» ги критикува и им отдава твърде голямо значение! Подписали са пет и полвина българи, и то отбългарени, излъстени и подмамени и ето ги гръцките вестници протръбиха във все гърло, че важно, сериозно, не за презирание нещо станало, а, от друга страна, пет милиона и полвина българи като викат бре-варе от гръцкия патрик, от гръцкото духовенство и въобще от гърците, него не чуват, не имат го за нищо! А когато самите тези днес излъгани и подписани, цели десет години наред викаха против гърците, гръцките вестници си струваха оглушки, не е ли и това гръцка раз-

права, а с таквиз оправии много ще иде и черквата напред. Не бе ли по-добре, дето ще търсят таквиз сухи сламки, които да сочат на черквата да ся лови за помощ в давянието си, не е ли по-добре, казуваме, да ся заловеха в претърсвание на целия той въпрос и като вече и те сами признаха и изповядаха, че черквата и черковните им работи са в разслабление да ся постаряят някак за поправлението им или за преобразяването на черковното правление в един дух по-съобразен с епохата и по-близък до нуждите на времето? Но те усещат неправдите на черквата и викат противо своеволията на служителите ѝ само кога ся до тях лично касаят, като че са токо те все по православно изпълнение, и те като са добре с нея, тогаз не ги е грижа, ако би ще всичко православно изпълнение на огън изгоря. От неразбрано съперничество към българските домогвания, от необмислена и неоправдана омраза към българите, те поддържат гнилата система на черковното правление, но нека знаят, че печалните следствия на този техен слеп егоизъм ще бъдат за тях повече гибелни, гнилото това и на падание здание ще падне и тези, които ще затисне под себе си, не ще бъдат българите. И с този ум доде са по-ученните уж между гърците, много още ще им тъпчат самарите днес един Клеобул, утре някой сурсубул и тъй нататък.

Време е вече нашите съжители и едноверци да познаят тази истина, че българския народ каквото и да стане няма вече да търпи преобладанието на гърците и нито ще ся подчини на своеволията на черквата. Време бе уже да познаят, че не е вече изгодно да ся насилува съвестта на тоз народ: не роби, но чада на черквата, не врази, но братя на своят народ трябаше да гледат да направят те българите, към това трябаше да бъдат техните стремления, на туй отгоре трябаше да положат те всите си усилия; но всичко показува, че те са още далеко непосветени в общите интереси на черквата и ни в своите даже частни народни интереси и това е, което като християни прави ни да тъжим, а като българи прави ни да ся държим противо техните нечисти стремления. Гърците не са познали още ползата на братството, но ний вече знаем теготата на робството.

Колкото за измамените наши братя от пловдивската епархия, ний ги жалееме за заблуждението им, тъжим за отделянието им от нас, но не ся стряскаме от лишението им; българския народ не ся състои от едно и две и пет села, не зависи от волята на един старец, почтен инак, но зачернен

с името предател, защото е имал слабостта да ся остави да го излъжат неприятелите на народът ни. Срам за него, че ся оставил да го водят за носът други, а още повече срам на тези, които са ся повели подире му и тъй са ся отделили от родът си и от кръвта си! И какво ще сторят с това? Ще побъркат ли санким народната ни работа? Не, българите и без тях са народ и не ще ся откажат да не търсят правдините си, додето ги получат, а за тях остава и днес смях и укор и додето живее българския народ — вечен срам на имената им, че са ся отделили от братята си в угодност на чуждите. Страшно, но достойно наказание за едно таквоз недостойно поведение.

Но ний мислим и вярваме, че това не е освен минутно заблуждение и сме уверени, че то е вече последувано от горко каяние и затова ги не отчуждаваме от симпатиите на българския народ и от прощението пред общото мнение.

*

Гръцката и гръкоманската тайфа в Пловдив ще излезе из кожата си, като гледа, че последният неин подвиг, с който тя мислеше отведнъж да покоси всички български досега домогвания, остана бездействен и суетен. Отчаяни да излъжат и помамят В[еликата] черква да ся поведе на умът им и на исканията им в последните измайсторосани м а г з а р и, те ся обърнаха към гръцките вестници и дописките оттам като град валят сега.

В четвърташния си лист «Неологос» има дору три. Първата, която е от Пловдив, като заплашва, че щели да ги накарат да станат протестанти, защото не ги слушали да им дадат друг владика (какъвто искат те, сиреч грък, и гръцка страна да държи), продължава със злъчни и неправедни нападения противо носящият името Пловдивский митрополит г-на Панарета, когото още не са видели, и против настоятелят му тамо, който в нищо не им ся меси, още с лъжовни и ничтожни доказателства да описва състоянието на епархията и да го представя като твърде жалостно, защото не било съобразно с техните гръкомански желания, и най-после свършва с тези колкото пристрастни, толкоз и прекалено криво съобщавани сведения:

«Малцината тука българеющи ся(?) искат види ся да ни грабнат черквите, както грабнаха черквата «Св. Богородица», в която има четири български домородства и те

н и щ о (!) не са дали за направянието ѝ? Или както грабнаха черквите в Татар Пазарджик и в Пещера? Искат да нашествуват манастирите ни, както нашествуваха Молдавийският при Степимах? Или разбират да изпразним къщите си, за да дойдат други преселници от Аврадала и България да се поселят в тях?»

Втората дописка казува:

«Много голямо старание ся полага, за да ся състави голямо славенско училище в Пловдив. Не изпитуваме дали е сгоден този град за съставение на таквози училище, но изказуваме почудването то на всички жители за дозволението да ся наложи данок от по 50 пари на всякой беде л за тази цел, данок, който наченаха да събират. . .»

Третята дописка, уж от Хасково, като ся мъчи да покрие лукавството, с което са яптардисани първите от това място магзари до В[еликата] черква, и да отблъсне уж протестуването на жителите за това, изказва работи, които изобличават още повече нечистата им совест, а най-после и то прибягва до плашания за изневярване на жителите и приводи доказателство, че някой си от протестантите Г. В. от Едрене посетил Пловдив, Железник, Чирпан, Хасково и други места и на мнозина говорил уж за предстателство и други. (Дали е сега пръв път това или братята наши видят това и го подмятат тогаз само, когато им иде в помощ на плановете; и ако е то опасно, защо го не приспособят и на толкози други епархии български, които са повече онеправдани и от пастири лишени? б. р.)

Най-после друга една от Пловдив дописка до «А н а т о л и к о с А с т и р» казува следующето:

Прочее що става с много прочутите български черковни работи; не верваме още да мисли Великата черква да посяга на самоубийство, като ся вдава на коварствата на малко глупо-лукави българи, или преструвани българи, или по-право да кажем, панслависти (!), които правят все и за все, за да добият всичкия свят. . . В Едрене ся издава (вестник) «Едрене». Освен що можеше някой да попита коя е неизбежната нужда за прибавлението на българският язик и в тойзи вестник? Съгледва ся още нещо по-дебело в тойзи официален лист, т. е., че Филипополис гръцки, Филибе турски, преименувано е на Пловдив по български. Но на конец де ся намира това име Пловдив, за да го на-

лагат толкоз постоянно и да го приемат официално? И др. и др.

И тези опаки и пълни с лъжи доношения на ядосани няколко на пръсти преброявани не гърци, но гърчеющи ся домородства в пловдивската епархия, ся види да вярва «Неологос», та ся провиква и той да защищава еднородците си от големите неправди, които им правели българите в Пловдив и по други страни! Не знаеме наистина на кое да ся чудим, дали на безочливите лъжи на фанатици няколко партизани в Пловдив, или на безразсъдното и малолепното увличание на гръцките вестникари след таквиз едни пристрастни клевети. Та не е ли срамота на вестникари като на «Неологос» и на «Анатоликос Астир» да нямат ни най-малки географически понятия за населението на тези места, но да ся оставят да ги лъжат умишлено и да ги правят за смях пред светът такива схоластици и фанатици, каквито са гръцките им дописници от Пловдив? И кои черкви са зели българите в Татар Пазарджик и Пещера и има ли в тези места поне един грък?

«Одобряваме, казва «Неологос», праведните искания, не осъждаме българите, когато искат пастири едноплеменни и едноязични тям.» Но тогаз за какви неправди казува, че правят или са направили българите на гърците? Но той казува, че не одобрява това, дето да искат българите да отнемат от гърците онези правдини, които искат за себе си; с други думи, «Неологос» ище, според желанието на няколко гърчолетини в Пловдив, българите от Тат[ар] Пазарджик, в Пещера да не въвеждат българския язик в черквите си, тъй също и българите в Пловдив да няма ни в една черква да ся молят по язика си богу, че тез черкви били гръцки, защото ся четяло отпреди гръцки в тях! И още по-нататък пловдивската епархия да ся не домогва за българин митрополит. Но тогаз какво одобрява «Неологос»? Или как разбира да реши този въпрос за смесените епархии? Не съгласно ли с дописниците си да бъде в Пловдив грък владика, защото има пет гръка и половина в този град и за техен хатър петдесет хиляди български семейства на тази епархия да бъдат онеправдани?

Скрьбно наистина и след толкоз доказвания и толкоз годишни разправи да гледаме събратията си гръцки вестникари да ся земат да съдят пак тъй повърхностно и пристрастно за един толкоз важен въпрос, за който трябаше по-сериозно да ся заловят да го разискуват и дано би

разискванията си да улеснят колко-годе развързването му, което ще бъде и за нас, а и за тях повече спасително.

А какво да каже человек за другите дописки, които съдържават таквиз глупави идеи и таквиз смешни претенции, щото не знае някой на кое повече да ся чуди, дали на тези, които ги пишат, или на тези, които ги обнародват. Защо да ся направи българско училище в Пловдив! Защо да даде правителството воля да ся събират за това училище по 50 пари на бедел от българите на пловдивската епархия! Защо Великата черква да ся зема да разискува и да решава българския въпрос! Защо да ся издава вилаетският вестник и на български и защо най-подир да ся приеме името Пловдив и в официалният вестник?! Щеше да бъде твърде интересно наистина и за черквата, и за правителството, ако гръцките вестници обнародваха имената на великоумовитите си дописници от Пловдив, щото занапред и черквата, и правителството да избират съветниците си измежду тях и от тях да ся допитуват какво да правят и какво да не правят. А за нас щеше да е твърде любопитно да знаем, ако тези господа, във фанатическото си треперяние над правдините на Пловдив като гръцкий град, не сматрят като нарушение на вековите му от Филипа привилегии, присуствието на османлиите в него? И ако в дълбокоумието си те намеряха и прогласяха като противно на тези привилегии виканието на езан в това старо гръцко селище, дали нашите събратя вестникари щяха да защитят с истата ревност и това тяхно безразсъдно домогване?

[Македония, г. II, бр. 8, 20. I. 1868 г.]

КЪМ НЯКОЛКОТО АБОНАТИ В РУСЕ

След няколко прави или криви забележвания, с които придружихме поместеното в предидущия брой писмо от Русе върху съображенията, които, според нас, може да са водили перото на съчинителите му, ний ся връщаме днес, според обещанието си, да отговорим по-подробно на доношенията, които съдържава то противо нас. Но преди да пристъпим към това, за нужно виждаме да дадем ня-

кои изяснения върху програмата на Македония, изяснения, необходими както за някои места в сегашния ни отговор, тъй и за друг път и за други случаи, и това ще направим ний наедно със захващанието на отговорът си, като ся стараем по възможно да бъдем кратки и колкогоде по-ясни.

Добрите наши някои абонати от Русе или които са вече, що са зели участие в съчинението на обнародваното писмо, подмятат ни, че пред букурещкият вестник Народност ний не сме пазили две неща, които трябвало да пазим като искрен поданик на турската империя, именно: «Или да презираме («Народност»), като що ся издавала вън от началата, които трябало да следува нашия народ в националното си развитие и следователно да не споменуваме нищо за него; или ако че му сме давали някоя важност в български свят, то трябувало систематически да опровергаваме всичките му въпроси, които не са сгодни за български интерес.»

Голяма чест щеше да е за «Македония», ако нейното презирание или непрезирание на който да бил вестник можеше да послужи за изражение на чувствата на български народ; но в сиромашията и в смиреността си нашият лист няма ни тази тяжест, ни таквоз едно притязание. Или сме спомянували, или не за «Народност», нашият глас или нашето мълчание по злополучие са твърде слаби, щото да могат удуши несгодните провъзгласявания както на «Народност», така и на много други чужди вестници; па и да беше даже посланието на вестникът ни да критикува и да осъжда всичките вестници, които си позволяват да говорят лошо за нашата страна, пространството на листът ни не би ни дозволило едно таквоз предприятие. При това доста званични и полузванични вестници има, както «Дунав», «Едрене», «Тюрки» и др., които са в състояние по-добре и по-широко да опровергават систематически всякой несгоден слух или въпрос. А нашият сиромашкий и малък дял състои в това да защищаваме според силите си по-направо жизнените на народа ни интереси, който са интерес и на османското царство.

Всяк не еже зван бист.[1] Нашият лист не е правителствен орган и ний нито сме ся месили, нито ще ся месим в политически разправии и в разискуване и об-

[1] Не всеки е призван (ц. слав).

съждание на правителствените дела, освен да обнародуваме станалите учреждения и закони, а като вестник за народа, или народен орган, той ще разисква и ще говори за интересите на народа дотам, додето ни е достъпно, додето ся простират неговите правдини, в кръгът на които падат управлснията на черквите и на училищата ни, поне както е досега било: тези са естествените граници на народний ни живот, а следователно и на вестникарското наше поприще, граници, които ний не можем да прескочим и не сме прескачали никога.

В този убо малък кръг на нашата деятелност като журналист впадат най-драгоценните интереси на народа ни— управлението на черквите и на училищата ни и тях да защищаваме, върху тях да разискуваме е била и е програмата на нашият лист.

След това кратко изяснения върху програмата на «Македония» излишно е, сякаме, по-дълго разправяние върху това, що ся косвено обвиняваме и строго нагълчаваме от русенците, съчинители на писмото, и те могат найдобре да разберат, че «Македония» не е презирала онова, което ѝ ся подмята, но като вън от програмата ѝ предоставяла го е на тези, на които е то длъжност обязателна и че не за пловдивският представител ся е безпокоила тя от провикванията на «Народност», но за работата, в която е подмесен и той, защищението на която е от обезателните длъжности за нея, като един от прямо народничните интереси, които «Македония» не ся е бояла и не ся бои да ги защищава в кругът на законността и на правдата пред кривото мнение не само на «Народност», но и на когото би било.

Сега да дойдем на другите обвинения и изобличения и нека започнем от попитването: Какво разбираме е интересите на българския народ?

Почтените наши някои абонати от Русе ще ни простят, ако ся отклоняваме да не влезем в отговор според редът на техните мисли, които развиват те от туй попитване, защото този начин неизбежно би замъкнал и нас в същият хаос от противоречия, в който не искаме сега да придирваме как са паднали те сами. И понеже тези мисли произтичат все от това питание, доволно е мислим на него да отговорим, че под име български интереси ний разумяваме това: Да върви български народ в пътят на умствений, нравственний и вещественний напредък напред и пак напред, и все напред. Тези са интересите на наший народ, които са общи и на всичките съподанни нам народи и които съвпадат в интересите на Ц[арското] правителство; защото този напредък е единствената сила, която ще отпъди от нас предразсъдоците и просташките оценения на интересите ни; този е единственият път, за да достигнем да сдобием от наший народ способни чиновници, които да знаят да съгласяват вярността в службата си с длъжностите си на патриот; този е единственият път, който покрай единството на интересите ни ще ни заведе до вратата на искрено сближение със съжителният ни владеющ народ; този е единственият способ, който ще образува от многочисленият български народ един народ искрено привързан на османский престол и найполезен за величието и благоденствието на общото отечество.

Ето какво разбираме ний с интересите на български народ и тези са те интересите, на които за горещ защитник е посветен нашият лист и които съгласно с началата и програмата си е защищавал и защищава. Има ли в тях нещо престъпно? Има ли нещо достоосъдително?

На това отгоре нека бъде дозволено и нам да попитаме тези някои от нашите абонати от Русе, какво разбират те с тези толкоз натрупани питания, гадания, наставления и порицания, никак несъобразни и съвсем несвързани с предметът, за който ся земат да говорят, и коя е нуждата да ни ся подмятат толкоз и таквиз тежки и страшни изтезания? Пространяхме ли ся ний някога вън от тези интереси? Прескочихме ли някога началата и границите на програмата си? Или кога сме ний поменали нещо за лицата от наший народ, които са на правителствена служба? Кога сме пропуснали нещо таквози в идеите на народа, което би докарало ущръб на верността и привязаността ни към престолът на османските царе? Или друго подобно на това, кога сме помислили, подразумели, поменали, подметнали или изрекли? В кой случай сме не намерили за добро това, което ся е извършило от управителите на областите, било за какво да е? Или кога сме дали зло рекомандуване на наредите на правител[ството], които би то разсъдило за добро, за отблъсване на злите следствия, а нам от един път ни ся вижда за зло, без да го разсъдим? Разве ако почтените съчинители на писмото

разумяват като таквоз нещо нашето, и това на някои и от дописниците ни, произнасяние върху проектът за училищата, разискван на събранието в Дунавский вилает, защото накъм това сочат последните два параграфа, извлечени от писмото им, и вън от това ний не намерваме с какво друго може да сме заслужили тези подмятания и порицания. Но ако това ни за грях вменяват добрите наши н я к о и а б о н а т и, нека ни простят да им кажем, че криво съдят и неправедно ни осъждат.

В по-предний брой ний оставихме отговорът си на мнението, че може би нашите някои абонати от Русе да ни правят загадочните си натяквания за произнасянието ни върху проектът за училищата от събранието на Дунавский вилает. Днес ний имаме и повече причини да останем на това мнение, затова ся и повръщаме да кажем, че съждението им върху това е криво и неправедно ни осъждат, ако ни вменяват за грях тази колкото невинна, толкоз и искрена наша постъпка. В тоз случай тяхното поведение не е освен клеветническо. «К л е в е т а т а е о р ъ ж и е у ж а с н о, н о д о с т о п р е з р и т е л н о. П у б л и ц и с т и т е, к о и т о и м а т у в а ж е н и е к ъ м с е б е с и, я о т б л ъ с в а т и ч е с т н о с т т а н а и с к р е н и т е п о л и т и ч е с к и м ъ ж е я о т х в ъ р л я.»

Ний можахме да отблъснем тази клевета от нас, можахме да ся оправдаем и с искрено изказвание на мнението си да ся разправим напълно пред тези, които не са предубедени противо нас; но самата точка, отдето тряба да почнем апологията си, тъй както е положена, държи затворен този път за нас и отбива ни от него.

Въпросът за училищата е един твърде важен въпрос, в който ний, не по грешно желание, а по свещена длъжност трябаше да вникнем по-добре, да го разгледаме по-подробно и ако бе възможно и допростено, да го разискаме публично; но като видяхме, че проектът за уставът на училищата, в което ся състои сега тойзи въпрос, не ся явява на свят и като не разбираме причините на тази таимост, за да ся не намерим в престъпление, тряба да ся откажем от да говорим за него. Та и ако би искали да говорим, що би могли да речем за едно нещо, което не сме видели и не знаем осъждение ли или одобрение заслужва? И това е колкото за сегашното ни отклонявание от прямий отговор, необходим за пълното ни оправдание.

Колкото за с време изказаното ни мнение, ний и сега не земаме думите си назад. То се не касае до същността на проекта и не е както искат да го разбират порицателите ни за отблъснување на проектът, но за улеснение на приемането му. Може да сме излъгани, но таквоз е нашето мнение и нашата искреност не ни остави да го премълчим. Ако с това сме нещо си сбъркали и то е дало право на русенците ни абонати да ни сматрят като престъпници, за него трябаше и да ни съдят, а не да ни отрупват с толкоз и таквиз заподозрителни въпроси и порицания.

Във всякой друг случай и за всяка друга работа, която бихме сматряли като вън от длъжностите ни и невместима в тясната програма на листът ни, ний би постъпили както обикновено да ся отбием от нея и да си вървим на пътят; но когато е за преобразованието на училищата, които по милостта на императорското правителство народът е имал досега пълна свобода да нарежда и управлява, ний мислехме, че не ще бъде престъпно да поискаме да знаем предварително какво ще бъде това преобразование.

Но ето че сме сгрешили, сгрешили сме обаче в неведение, защото не сме знаели, че е запретено да се говори за наредата на училищата, нито сме мислили, че ще раздигнем с това злъчката на почитаемите си абонати в Русе, та затова уж да ни погадят да ни подметнат толкоз и толкоз работи!

Ний знаем твърде добре и изповядваме, че състоянието на нашите училища, в някои места особено, е таквози, щото желанието за устроението, нареждането и улучшението им не само е ревност патриотическа, но е необходима длъжност на правителствените мъже и неотразима нужда за народът. Признаваме и вярваме, че предприятието за това е от най-благонамерените, но не можем да скрием, че начинът, с който ся подействува, за да ся приведе в изпълнение това прекрасно и похвално дело, ни ся видя някак неуместен; а начинът, за който говорим, е частността, таимостта още и прибързването в това предприятие.

Не сме да не усещаме и да не земаме пред очи оправдателните причини на това частно, таимо и прибързано предприятие, но откъдето и да ги туряме, намерваме ги всякога недостаточни за пълно оправдание.

Пристъпването за разискване на училищний въпрос тъй частно само за в Дунавския вилает, с изключение на по-голямата част от българското население в империята,

в отсъствие на духовни лица, които досега са ся сматряли като управители на учебните заведения; прибързването за решението му преди решаването на черковний въпрос; таимостта на тези разисквания и одобрения; няманието пример на подобна постъпка при никоя друга от инородните общини в империята; всичко това не можеше да остане незабележено, не може да не произведе впечатления нежелателни и да не породи клонности неблагоприятни за успехът на това желаемо преобразование. Този няколко странен пристъп в изпълнение на таквоз едно важно предприятие не може да не подскриже не токопатостните по тази част българи, но и всякой друг народ; а по-лошото е, че туй туряше в подозрение добрите намерения на вилаетското правление и хвърляше сянка на сумнение върху искреното доброжелателство на императорското правителство към нас българите; той даваше още силна дохватка на слабата опозиция вън от държавата и на неприятелите и недобромислениците ни да смущават и развращават мнението на народа на това отгоре, а нас лишаваше от възможност да отблъснем техните доношения, още и като ги знаем и ги виждаме колко са коварни и клеветни, ний нито за проектът знаехме какво да кажем, нито тойзи видимо странен пристъп с какво да оправдаем. И тъй доношенията на неприятелите оставаха в силата на я к а ш и к л ъ и х т и р ъ, а ний оставаме неми и безгласни противо тях в совестно съзнание, че опровергания в род на онова, което ся направи в 16-ий брой на «Турция», не е опровергание, което да затули устата на противниците, да оправдае целта и да умири съвестта на подскрижените.

Ний мълчахме, мълчим и сега, защото не знаем какво да отговорим на толкоз въпроси, с които са ни отвсякъде обсипали по части на тойзи въпрос и самото, на което ся осмелихме, бе да открием това,в което ся съблазнява народът да приеме този проект с присърцето, с което е приимал и приима всеки други правителствени мерки за неговото благосъстояние. Ето какво направихме ний и незнаеме, ако зле сме сторили, знаеме обаче, че не с лошо намерение сме го сторили.

Далеч от да сме търсили отблъсването на проектът, ний сме желали по-лесното му приспособение чрез едно общо за всичките народности разискание на този важен въпрос и чрез едно общо одобрение и решение за преобразованието на училищата и чрез приспособението на еднакви мерки по тази част за всите народни общини на империята, самото средство, чрез което ся унищожава всяко сумнение в народа, изглежда ся всяко недоверие към преобразователните учреждения, прегражда ся пътищата на чуждите интриги, затъпкват ся устата на противниците и главното — изсяква изворът за тревожение на умовете в населението и всяко лошо мнение за вилаетското правление изчезва, неща, не по-малко важни и не по-малко полезни от едно прибързано, частно и може би недостаточно и нетрайно преобразование на училищата. Ето какво сме имали пред очи и какво сме желали ний, когато ся осмелихме да ся обадим за разискванията на училищний въпрос в Дунавския вилает, па и днес още не можем да не сматряме това като интересно и за населенията, и за самото правление.

Ако убо това наше желание и тая наша цел е била и е грешка, нека съдят способните да съдят за това и нека ни осъдят. Нека и почтените наши абонати не забикалят да ни иначат и да търсят к у с у р и у нас там, дето не им целта да ги намерят, но да ся вгледат в себе си и в своето поведение над този въпрос и совестно да ни кажат дали ний в искреността си сме сторили по-голямо зло и сме причинили по-голяма повреда на правлението с дерзостта и откровеността си, като сме ся произнасяли и ся произнасяме в защита на поглавни и общи интереси на царството, или те в подлостта си с раболепието и мънканието си за увардване или домогване към частни интереси, като го оставят и тикат още към ямата, която е недоверието, а от него раздражение, омраза и всяко зло.

С това попитване ще сключим ний тук отговорът си против подразумяваните обвинения на неколцината абонати от Русе, като ся въздържаме да говорим за проектът, за който оставяме кога го видим напълно, ако е време и ако можем каза тогаз нещо за него, а сега ще минем в разгледване на други някои точки от обвиненията на абонатите.

След като ни яката нагълчават почитаемите ни поменати абонати защо не ся земаме да защищаваме сербез българските интереси с всичкият обем, даже и пред кривото мнение било на правителството, било на частните хора, те избикалят и ся завръщат дебом, за да ни клъвнат б а ш в очите с клеветата, уж че ний сме изповядали, че завиж-

даме на свободата на вестник «Народност» и че нам ни ся щяло да имаме същата свобода.

И злобно, и силно речено, за да ни занеми, а още повече, за да ни обвини, но ний ся не смущаваме, съвестта ни е толкоз чиста, щото ний ся не посвеняваме, нито ся подвояваме да кажем на безименните си абонати, че подозренията им са праведни и че ний наистина завиждаме и ревне ни ся, но не свободата, която злоупотребява «Народност», а законната онази свобода да защищаваме общите интереси на мястото и да изказваме мнението си открито в разискванията на всяко нещо, което ся съставило уж за добро, а то излиза за зло, както казват те, да говорим, без да биваме неправедно подозрявани и за искреността си между грешните вменявани, тая е свободата, която ни ся ревне и за която чезнем толкоз повече, колкото виждаме, че пред нея ся намерваме с вързани ръце.

Страшно може да ся вижда на осъдниците ни абонати да казуваме, че ръцете ни са вързани, но колкото страшно да им ся вижда, то не е освен истинно; а защо е и защо да е така това ний не знайме: едно знайме и изповядваме, че то не е в духът на Имп[ераторското] правителство и не произтича от него; но то съществува, има го и наша длъжност е било, сякаме, да го извадим на лице поне з оплакванията си. Кои са доказателствата ни за това ще ни попитат? Доказателствата, които би изискали от нас присъствени съдебни места, ний ги имаме, а тези, които са налице, може да е ги забележил всякой, който е прочитал с внимание листът ни.

Ний повтаряме да кажем, че то не е в духът на правителството и не произтича от него, но като тези, на които е поверено бдението над интересите на държавата по тази част, го са вършили, ний не можем да не жалим, без обаче да разискваме по какви съображения го вършат те, като дело вън от нашият кръг. Ще приложим само да кажем за явните спънки, че додето щом зине някой да подума нещо, и друг е готов да го закачи за устните, че това е руский дух и че той руски мисли, руски идеи разпространява; и додето друг от чиста любов към родът си побуден поиска да каже нещо за доброто му, а други викнуват насреща му, че е папищашин или протестантин, че наветува вярата, дотогаз истинните и искрените патриоти ще бъдат неми и никога нищо искрено не ще ся каже и нищо спасително не

ще ся извърши, а всякога ще вървим тъй, каквато залюляла, такваз и закопала.

Сега стигаме на последнята и съществената по писмото на абонатите обвинителна точка, според която сме сгрешили, според техните думи, пред народа и сме наранили и тяхната деликатна совест и то е за някои наши възгрения и изражения върху черковният ни въпрос. За това ний ще ся отговорим по-надълго в другий брой.

[Македония, г. II, бр. 8 и 11, 20. I и 10. II. 1868 г.]

КАК ОТИВАМЕ

Никога не може ся доволно доизказа, че нищо на светът, било добро или зло, не може да стане, ако человеците го не щат. Това си е стара и непреложна истина. Може ли някой да отвори очите на Петра или на Павла, ако не рачи той? За право не може, и оттам излязва това, което инак мъчно може да ся разясни, дето двама человеци при еднакви душевни дарби и при едни и исти средства за изображение пак не биват еднакви в душевната крепост на животът.

Тая в частност истина има същата важност и в смотрение на цял народ. Може ли някой да направи един кой-годе народ просветен и могуществен (защото просвещението е могущество, сила), когато тойзи народ не рачи това? За право никога! А когато един народ в животът си на света не иска да седи като просяк на гноището, той трябва да настоява и да заляга с оружието на умът да усвои за себе си достойно място; но не ище ли това, не ся ли залавя да го върши, тогаз таквоз място не може му го достави никой на светът, ни най-силният приятел отстрана, ни най-вещият и самоотвержениият доброжелател из сред него.

То е тъй, както са две по две четири.

От няколко време зе да ся чува и между нас и от ден на ден все по-гръмко да ся говори, че ний българите трябва да ся развием в учебно-историческия живот, щото и нашият мил народ в животът си между другите съподанни народи да не представя вече най-унижената същество, но един

по-жив дух и достойно по бройността му място. Но само с думи ний ще достигнем дотам, додето достига онзи, който непрестанно сънува за голям имот, за слава, а па, от друга страна, ни с пръст не помръднува да изработи поне една суха коричка хлебец за празния си търбух. Какво може да помогне това само дето да искаме, да желаймe и да дрънкаме напразно, без да помърдаме, без да даваме и без да помагаме? Тряба работение, работение тряба, защото само изработената работа ся брои нещо на светът, желанието е сянка, а приказките вятър, само работата е истинско. Но где е нашата изкарана работа, где е това, което може да пренася и да пресажда просвещението между всичките членове на народа?

За зла чест на дело ся показва, че ний нищо нямаме в смисълът на душевното просвещение, а то ще каже, че нищо не сме вършили, та па и сега вършим ли нещо и какво вършим?

Много ся е говорило за хладността и немарението на нашите сънародници спрямо могущественните средства на просвещението, спрямо книжевността изобщо, а най-вече спрямо дневната и повременната.

Говорили сме и ний сами доста и сме ся оплаквали за това и по опитът, който от 20 години и до днес имаме, за жалост не можем ни с една реч да отслабим това оплакване, нито да направим тази повинност у нас по-малко тежка, а още можем да приложим и да я уголемим с най-мрачни шарове.

Можем ли да кажем, че в нашия народ читателите са чак толкоз малко? Ако сравним читателите с писателите и с книгите, що излязват, ще намерим, че ако не са много, те не са никак малко. Като земем среднето число на наший народ от 5 000 000 жители и да турим най-долнето число на 250-те един да знае да чете, не ще ли излязат поне 20 000 читатели? Всичкото наше духовенство, всите наши учители и повечето от нашите търговци знаят и да четат, и да пишат. А има вече и между всички тези человеци, ако не с основно, а то с достаточно образование, което малко или много туря ги в състояние да могат да разберат колко е нужно учението и просвещението. Но кажете сега, какво сме предприели? Какви действителни предприятия сме показали за книжевността за тези елементи, които разносят и разпространяват просвещението? Ах! Тряба ли отговор за това? Никъде и нищо важно още не е излязло на свят

и не може да излезе с подпомагание на нашите съотечественици читатели, ни един писател или книжевник от нашите до днес не е пристигнал още с трудът си нити вода да изкара за пиение, а не хлябът си да заслужи: особено периодическите ни списания, вестниците ни най-вече, са краткодневни, щом ся родят, и ето пред общата апатия и общата флегма скоро ся скостяват и падат в гроб.

Защо е това така?

Нека повторим да изкажем напълно недоизказаната досега истина, че нашата читающа публика, самата наша интелигенция не е още проникната с правата идея за народното образование и самите, за които можем да кажем, че са колко-годе проникнати и те са зели егоизмът за общо начало.

Нека земем за пример две-три лица от преднята стража на нашия народ. Чиновници от нашата народност, ни светски, ни черковни, още нямаме. Досегашните ни по тази част на образованието водители, духовни наставници, владиците, оставяме настрана като не наши и не в правий път водивши ни; техните създания и слепи до вчера оръдия, чорбаджиите ни, лишени от тяхната подпорка, не значат нищо и ако са доброжелателни, за да направят нещо добро, не умеят и не им приляга, ако ли са злорадници, както въобще бива по-голямата част от тях, защото на злото голямо умение и прилег ся не изискува, то тяхната деятелност друго от пакост и пречки не произвежда; и тъй, оставяме настрана и тях не като съвсем невлиятелни, но като таквиз, на които влиянието е повече вредително не же спасително. Тогаз остава ни нижнето духовенство и търговците.

Нижнето духовенство, разделено както е на мирско и манастирско, вместо да е както трябаше да бъде будилник на идеите по положението, сношението и влиянието си в народа, вместо да буди и да поощрява любов към учението, любов към четението, любов към всичко, що може да повдигне просвещението, защото духовниците и свещениците са уж между народа, които ся броят по-учени и по разбират, и по званието си са някак на това служение посветени, намерваме ги, с твърде малки изключения, обикновено немарливи, безучастни в светият подвиг на народното образование, потънали и те в общата апатия, не мърдат, не шават, нищо не правят и освен пръстите да кършат, нищо друго не вършат; а най-вече манастирското или чер-

ното духовенство. Или знае, или не знае да чете дядо духовник, манастирските доходи или просията му са осигурили за него една прехрана, душевното неработение не иска голяма сирмия, и тъй той си е р а х а т, за нищо не ще да знае, за нищо ся не грижи, всичката му деятелност е да ся наслаждава на живота, както го той разбира, или да спасява душата си в бездействие, в добродетелта на святият мързел, нали затова ся е и зачернил, та ся е покалугерил!

Мирското духовенство — и то, ако по-зле не постъпва, по-доброто му постъпване е рядкост от най-големите.

Търговците ни, колкото за по-тежките, т. е. по-богатите, остава си почти непреложна старата оназ приказка:

Търговец и патриот
бял гарван е у народ.

С малки някои изключения те остават верни на званието си, което е да търси във всичко кяр, те са патриоти или ся показват таквиз, там дето ги блазни, че ще докачат нещичко; ако ли е някой такъв да го не изкушава тъй силно бесът на любостяжанието, то не може да не е под властта на скъпернический демон, който, свит като зъл смок в дълбоката му студена каса, не му дава да посегне към нея за подпомагание на някое общенародно добро. Ако ся обърнем към тези, що са от втора ръка, наистина тях като по-млади и по-образованички, виждаме ги някак по-живки, по-деятелни, по-ревнителни и колко-годе по-щедрички за народното образование, но колко минутно е и у тях това утешително зрение! Днес тъй и утре ако оголеят, те отдават това на излишната си ревност, стават злъчни порицатели или своекористни вече доброжелатели на народа, а някои и изменници на чистата народна мисъл, души подкупни и продажни, нови търговци с народните интереси; ако ли разбогатеят, те падат вече в категорията на тежките търговци, стават искрени наследници на тяхната апатия, на всички онези добри за тях, но безинтересни за народа свойства. И тъй няколко годинки само и самата надежда от тези нови граждане изчезва, търсиш ги и не ги намерваш, гледаш в общините и не можеш да ги различиш от старите им членове и пак всяка община и глуха, и мъртва, както си е била вчера и онзи ден, всичко лежи в блатото на немарението, един дреме, другия спи и тъй проспиваме животът си, всички заспали, вечно заспали!

Колко е жалостно това! Но то е цяла истина.

В таквоз неподвижно състояние като ся намерват общините ни, то писателите ни, колкото са и каквито са, остават без читатели и когато напишат нещо, за да го издадат на свят, принудени са като просяци да просят за подписници и пак не ся добиват до тях, и тъй от ден на ден истива у тях ревността, хващат все по-малко да работят, додето най-после изгаснува съвсем енергията им. По тойзи начин всякой писател у нас става песимист, тоест не му ся вярва, че може да стане нещо хубаво на светът и колкото повече има у някого воля и вътрешно побуждение да работи за народа си, толкоз повече ся отчайва, все повече тъжи и ся оплаква. Едни уморени в непрестанна борба и напущат ся, а други остават и ся борят, и ся мъчат, борят ся и ся мъчат в най-пълната смисъл на речта. Нашите потомци с тъга и почудвание ще четат как во втората половина на деветнадесетото столетие судбата на българските писатели не е била освен борби и мъки, трудове и чемери.

Не отричаме, че частни лица като водители могат да помогнат и да извършат доста, за да изведат народа на пътя на един по-добър живот, живот просвещен; но когато народът приема всички тези напъвания на таквиз водители с неизменна апатия, тогаз водителите за резултат на трудовете и борбите си ще имат само разстроено здравие, горки и прегорки обмани, а сам си народът — некадърност, злочестина и все злочестина.

Това нещо е твърде сериозно. Опитът е доказал и всякой един час все потвърдява, че народ без едно по-горне образование не е друго освен изгубена стража в животът.

Всякой българин, но всякой, без изключение ни на едного какъвто и да е, всякой тряба да мисли, че е и той уд на своя народ, че и той съставя неделима част на народното тяло и че интересите на народа не са да ся не касаят и до него, но са яко закачени и в самото негово битие. В честитий и благоденствений народний живот честито и благоденствено живее всякой член негов, всяко частно лице, но всяко пак лице не може да не страдае и да не бъде злочесто, когато изобщо страдае и е злочест всичкий народ. За нас българите не е, мислим, дотолкоз нужно да разясняваме теоретически тази истина — всякой лист от нашата гражданска и черковна история и самото ни днешно поло-

жение спрямо гърците гръмогласно ни я проповядва и действително ни я потвърдява.

За оплаквание е това състояние, когато частните лица на един народ сматрят идеята на народната будущност като нещо, което ся не касае до тях, когато те сами ся не намерват в нея, когато не живеят у нея с всичките си мисли и чувствования. Който сматря народността като едно празно понятие, той прави най-голямо зло на тойзи народ, на който принадлежи и от който произхожда, защото с равнодушието си, с немарението си той друго не прави освен да ся уничтожи това понятие, което е душата на народний живот.

Може ли един народ да съществува, да живее без общото понятие за частното си народно битие? Никога. Може ли да ся казва и да бъде той народ честит, когато е необразован и непросветен? Никога. Просвещението е тестимониум журис, съдебно свидетелство за самобитност в душевний поглед. И тъй необходимо е за нас да имаме все по-развито образование, тряба да произведем колкото е възможно по-богата книжевност, тряба най-после да направим просвещението потребност на живота. Защото без един по-горен душевен живот нито сега сме нещо, нито утре можем да бъдем по-друго и никога нашата будущност не ще бъде каквото тряба да бъде; и както сме вървели ний досега, ако вървим все тъй, то на попитването си КАК ОТИВАМЕ, никога не би могли да дадем друг отговор от онзи, който дал гарванът, когато го попитали: «Как ти отиват, галуне, децата? — Колкото отиват, рекъл той, все по-черни стават.»

Но кой е тойзи, дето ще доведе народа до един по-горен степен на развитието? Никой друг, освен народът сам, стига да иска. Но когато тойзи народ оставя като изгубена стража умните си поборници и труженици, когато ги оставя да ся отчайват — то ще каже, че той не иска да е народ, не иска да ся просвети, а тогаз никой и не може да го просвети.

Ний не подмятаме това частно за себе си или про домо, ний сме вече обръгнали да ся мъчим и да ся борим, но подмятаме го общо за всички наши събратя книжевници от народа ни и казваме го пред присъствието на неотразимият тойзи въпрос: какво ще стане с нашата будущност, ако в смотрение на просвещението и образованието си ся

не обърнем някак по-надобре и не помръднем някак по-напред?

Всякой, който носи името българин, нека сериозно си представи тази мисъл и нека не забравя, че историята никому не дава повече, отколкото сам той иска и си заслужи.

[Македония, г. II, бр. 10, 3. II. 1868 г.]

ОБРАЗОВАНИЕТО И ВЪЗПИТАНИЕТО

Образованието както в Европа, тъй и всъду по образований свят все повече и повече ся разпространява. Това е едно нещо, за което никой не може да ся сумнява. Но о туй не е още решено питанието: поправил ли ся е с това человеческий род в същинството си? Тряба да забележим по име, че цивилизацията, така каквато е, занимава ся само с духът, а твърде малко със сърцето. Гледаме, че числото на образованите человеци у всякой народ едноман ся умножава. Но умножава ли ся в истата мяра и нравствената честитост на народа по своите интензивни и екстензивни граници? Статистиката отговаря, че не ся умножава. Но отде е това появение, което толкоз долу побива человеческата совест? Дали е у самата цивилизация? Или в начинът, с който ся тя преноси? Ний бихме ся изразили за това последнето. Неоспорима именно истина е, че образованието твърде малко ся съединява о нравствеността.

Децата се образоват още от твърде ранна младост, тоест работи ся над умът им, над снажността на тяхната интелектуална сила; училището прави това по самият си задатък, па и домашното възпитание ся занимава повече само с това. На нравствений живот слабо ся обръща внимание, а още по-слабо ся и потрудват за него. Различните особени училищни учреждения, които ся намират по всичките земи, имат задатък повечето да спровождат умственото напредование и него да нагледуват. Природно и много е по-лесно да работим на това поле, а не на чисто нравст-

веното. Напредованията в това не могат лесно да ся съгледат, а още по-малко да ся пресадят. Освен това твърде тежък задатък е да образоваш человека нравствено — малцина са тези, които са дорасли за тойзи задатък. А стихията, която образува нравствено още и не е позната в къщи при това състояние, каквото е устроено сегашното дружество. Главната погрешка е, че родителите съвсем слабо ся занимават с децата. Световните им грижи твърде силно ги отвличат. А мнозина изобщо и не имат за нищо нравственото възпитание. Ако понякога изгледат детето изкриво за нещо, мислят, че са доста нещо свършили, мислят, че с това са напълно отговорили на родителският си задатък. Погрешките преминуват от едно наращение в друго и така нравственото разтление става праотеческий грях.

По-преди французский един списател доказуваше как французкият народ е наченал да упада и това упадание изважда оттам, дето семействата са силно паднали в нравствеността, защото е преобладало увлечението на след поминъкът (геченмекът), а не е приготвено и сърцето да претърпява и следствията, които призлязват от това. Но това зло не е само у Франца, не е само на Запад. За жалост то е разпространено навсякъде по Европа де по-много, де по-малко. И ето в това ся показува нам нравственото упадание, а не както що искат някои да произлязва от развитието на икономическото чувство.

От всичко това произлиза, че в европейските семейства през втората половина на деветнадесетото столетие нравственото възпитание не може да бъде да е таквоз, каквото би трябало да бъде. А още нито в явните правителствени заведения виждаме да са положени по-големи старания за тойзи дял на възпитанието, а в някои даже не са ни доста покрити противните на това стремление. От това нравствените отношения остават и ще остават назад спрямо ц и в и л и з а т о р с к о т о. А това е жалостно. Скупом пак видим от това и защо нравствената честитост на европейский человек упада и когато още ся вижда, че образованието ся умножава.

*

Условията купно и следствията на идеята, която движи нашето време, идеята на народност, са тези, че възпитанието на народа тряба да бъде народно в чистата смисъл на думата. Совестта на народното съществувание и на народната задружност не станва както светът, според библията, от нищо, а па и ако би могла с някакъв чудотворен начин да стане от нищо, тя не би могла с нищо друго да ся удържи. От това излезува, че народ, който ище да утвърди своето съществувание, той тряба да тури основата му на идеята на народността, и народ, който иска да тури съществуването си на таквоз основание, той тряба да има твърда народна совест, а който иска да има народна совест, той тряба да ся старае да добие народно възпитание.

Тези думи стоят напълно, когато ги приспособим на съществени и действителни случаи. Никой по-ближен не е нам от сами нас, затуй нека ги приспособим за нас си.

Може ли български народ вън от идеята на народност да осигури своето съществувание? Може ли вън от това начало да си приготви будущност таквази, каквато ни най-деспотически правления не би му отрекли, будущност, каквато законно му ся стои и която да бъде достойна за него? Ний мислим, че всякой от читателите ни без изключение и на иномислещите ни н я к о и а б о н а т и ще ся съгласят с нас в отговорът, че не може. А може ли идеята на народност да бъде у нас нещо повече, а не само гола дума, мисъл или усещание? Може ли да бъде сила на едно най-реално, практическо значение, ако народът наш не добива народно възпитание, народно образование? Надееме ся, че нити в това ще ся намери някой да бъде на противно от нашето мнение, защото отговорът ни ще да ся състои в простото «не може». И на тогоз пък, който би си позволил да ся сумнява още за това, ний би му посочили на следствията, които е произвело в нас пестунството на нашите единоверни наставници в образованието и възпитанието ни досега.

Най-искреното, според уверенията на бившите ни наставници, доброжелателство в образованието ни не е било освен окови, с които са спъвали всяко свободно движение, всяко самостоятелно развитие и насила са ни направили, без да ся усещахме, да стоим с кръстосани ръце при раздърпването ни и да не можем никак да ся забраняме от коварните им действия за съсипването ни. И за какво са послужили техните за нашето просвещение грижи, ако не за нашето опропастение? И кои са плодовете на жъртвите, които сме пренесли за поддържание на това пестунство?

Не жалостното ли състояние, в което ся усещаме днес, без книжевност народна, без чувство народно, без нищо таквоз, което би служило за знак на съществуването ни като народ? Само неразумността ся осланя изключително на чужда благонаклонност, на която следствията не могат да бъдат освен каквито ги изброихме и печатът на които носим на себе си.

Ний предварително протестираме противо всяко претълкование на думите ни в отношение към мерките, които императорското правителство е зело или ще земе за нареждание на училищата; защото тези мерки, като предложени на разискание, одобрение и приемание от народа, са далеч от да са коварни, неискрени и насилствени. Нашите думи са за образование, препоръчвано от чужденци, приласкавани под име приятели и доброжелатели, с една реч, противо възпитанието с измама или насила наложено.

От толкоз хиляди години е познато на умните человеци, че образованието или просвещението е п а н а ц е я, тоест всецелебно средство на народите. Както просвещеният человек може всякога да ся одържи под притискането и на най-злочесто състояние и във всичко показва непобедима сила и енергия, така бива и с народите: непросвещените народи лесно ся подхлъзват и падат, лесно ся вдават, излъгват ся и стават оръдие на чуждите интереси; но просвещените не ся оставят да ся излъжат и не ся унизяват да бъдат оръдие на чужденци против собствените си интереси. Но не е всяко просвещение оръдие на самостоятелност и здравомислие — има и таквоз просвещение, което е оръдие на порабощение, и то е н е н а р о д н о т о просвещение и образование, ч у ж д о т о в ъ з п и т а н и е, което лишава възпитаваемият от народната совест. Защото просвещение без народна совест е пропаст за кой да е народ. Когато един народ ся остави да го обземе дух чуждинский, то не е само, че оковава себе си в окови, но ляга вече в гроб. Искаме ли ний българите доказателство за това? И колко българи е отребило това образование, което ни са чужденци приносвали! Образование убо, което тряба да търсим ний днес, както измръзналият слънцето, не тряба да е освен образование народно. . . . И тежко на тези народи, които не обръщат внимание на това, което гласът на историята и самият промисъл им препоръчва.

На тези думи прекъсваме ний сега разсъжденията си за образованието и възпитанието с искрено желание дано

би думите, които изговорихме, да подействуват за освестение на заблудените още по тази част, с намерение да ся повърнем и пак върху тойзи толкоз важен предмет.

[Македония, г. II, бр. 11, 10. II. 1868 г.]

НАЧАЛОТО НА НАРОДНОСТИТЕ В ТУРСКО

Много пъти сме имали повод да говорим за тойзи предмет в отговор на Т ю р к и, която не знаем от що подскоросана, всякога е сматряла приспособението на началото на народностите като най-вредително и съсипително за Турция. Ний, напротив, сме смятали това начало като най-полезното за Турция и като самото средство за решение на тойзи неудоборешимият Източний въпрос, решение, с което ще бъде възможно да престане съществующето между разните в турско народности съперничество, което, по нашето мнение, има главна причина притискането на народното самолюбие на другите поради преобладанието на един народ, още — и да изчезне тяготеющето на мястото европейско пестунство, а най-после да ся дигнат и възправят разните народи от линеението, което поради тези причини ги е като мора притиснало.

Тези думи друг път сме ги достаточно развили и в многословие би паднали, ако ся заловяхме и сега пак да ги развиваме; но пак не виждаме за зле, за да ся докаже, че не само ний, неизвестните и незначи телните цариградски вестникари, но и велики умове в Европа, които са изнурили животът си в изучавание на законите и на гражданските права и на политиката, приемат тези спасителни идеи. Да обнародваме уломък от словото за Изток, с което начена уроците си на 7 януария г. Адолф Франг, всеизвестният професор на правото на народите във французкия колеж и един от най-знаменитите редактори на Ж у р н а л д е Д е б а. Ето тойзи отломък:

«Гледаме в Европа да ся образува пред очите ни съюзна държава; защото Австрия не може отсега нататък да

бъде друго нещо; изключена от Германия, принудена да не има в презрение свободата и на народите, които са в недрата ѝ, никое друго прибежище няма за нея, освен да им даде автономията, на която тя и прибягна.

Защо да не стане истото и в Изток? Било би негли самото средство за решение на въпросът, който смущава умът на всички дипломати, но връх който те не са пролели още никакво осветление. Вместо да ся препират изпонапред европейските сили помежду си за користите на Османската империя, която, напротив на предвещанията на императора Николая, види ся да е решена да не умира, дали не би било предпочтително да ѝ дадат сила и да я възобновят чрез началото на народностите? Там има доблествени племена, които са в същото време народи и религиозни общества, гърците, арменците, маронитите (българите не са в хесапът). Дали не би било възможно да ся отменят в едно време и от самопроизводството на османлиите, и от лицемерното славолюбие на русите, като им ся даде управителната, обществената, а донегде може би и съдебната автономия? Османското правителство, сърце и център на империята, ще съхрани като негови принадлежности политиката, дипломацията, войната, обществените дела. Това щеше да е доста за неговите сили. Европейските народи, като станат поръчители за неговата независимост, щяха да имат тогаз право, за да поискат жертвите, за които говорих.»

Тези думи са доста красноречиви и убедителни от само себе си и нямат нужда от разтълкување. Призоваваме само Турки, която ся прогласи ратующа противо началото на народностите, да опровергае, ако може, тези думи.

Тези са думите, които гръцкият вестник Неологос отправя на Турки по следствие на препирнята им върху началото на народностите. Тези истите думи (за да не ставаме омразни, ако би от себе си рекли нещо) отправяме ний към посестрима си Турция, която охотствува да черпи от Турки своите вдъхновения противо началото на народностите. А после това в идущите броеве на листът си ний може да обнародуваме цяло словото на г.

Адолфа Франга, в което той, като сравнява началото на народностите с политиката на равновесието, доказва с най-философически и необорими дохватки превъзходството на първото и това искаме да направим ний, за да дадем на читателите си по-подробни сведения за тези две начала, имената на които толкоз често срещате по вестниците.

[Македония, г. II. бр. 12, 17. II. 1868 г.]

2-Й ФЕВРУАРИЯ

На 2-й февруария ся отслужи в парадната наша при Балат българска черква трилетнята памят на старият наш иерарх и поборник на черковното наше възрождение Авксентия. Обязаност на нравствена нужда и народна признателност заведе и мене в храмът. Състоянието на храмът само по себе си не представя никакво външно велелепие, което бляснува в очи и смайва дивото множество. Каква посока на суетна разкошност може да изискува някой от едно людство, на което и самото употребение на народний му язик ся е сматряло като суетна и незаконна разкош, и самото съществување на народно духовенство у него би осъдено като хулително нововведение и нечестива посока на народно славолюбие? И тъй храмът от една страна малък, но от друга велик по историческата си знаменитост, храм, който носи навсякъде доказателствата на бедност и смиреност, обнемаше голямо множество, що беше ся стекло усердно, за да призове на себе си божията милост и наедно със свещенодействующето наше народно духовенство да пролее една признателна сълза за оногоз, който умря мученик в подвигът си за черковната независимост. Жалостта, желанието и признателността бяха дълбоко вчертани по лицето на събраните. Всички несумнено имаха най-голямото желание за добрият и любоутробният си духовен отец, който от три години насам не съществу-

ва вече. Всички си възпомняха трудовете, които претегли за тях старец, посъхнало и изнемощяло носящ тяло, но сърцеюношествующе свеже и силно биюще за черковните правдини и желания на народа, на който и той принадлежеше.

В таквиз минути на всеобща скръб ся показуват собствено душевните разположения на всякой народ, който тогаз най-вече показува доколко участвува и сочувствува на желанията и надеждите, които са старателно дирили между първите още и тези от умрелите, които желее. Безумно плещят и блядословят мнозина от вестникарите, че българският черковен въпрос няма никакъв съществен законен повод, но го е породило само живото въображение на някои лица само, които и обсипват с хули, називащеги смутители и славолюбци. Желаех да ся намерят на 2-й февруария в българската черква при Балат, за да видят как македонецът, тракиецът и мизянинът българин беше подскрижен и в умиление приведен при помянуването на добрият иерарх Авксентия; и колко тъжеше всякой, защото според неговото мнение бе оставил преждевременно наченатото дело, за което ся толкоз труди и толкоз пострада. Мъж сед, изнемощял от старост и трудове, осъден би да прохожда дивите и болестливи страни на Азия, за да ся удовлетвори докаченото достолепие на вселенский патриарх, на когото той бе слугувал и работил. А когато покъсно след многовременно заточение, императорско правосъдие и неуморни грижи едва извършиха да сполучат завръщанието в Цариград между българите на първите ратоборци за черковните народни правдини, самата онази патриаршия, която ся представя като предстълпие на вероизповеданието на оногоз, който е рекъл: «Любите враги ваша»[1], отстрани и отдалечи ги от народната черква. Несумнено патриархията тмократно ще да е завиждала на блажената онази епоха, в която живи ся горяха в многобройно събрание уловените вожди на богомилците.

Тамо убо в едно от селата на Възпорът, дето императорската благосклонност и пригодливост държеше като гости иерарсите Илариона и Авксентия, тамо измери многотрудният, но и славният си живот седовласият и благочестив старец Авксентий, работав господу като верен и разумен раб в архиерейский чин, на който бе го възвел

[1] Обичайте враговете си (ц. слав.)

божественият промисъл, без хотението на който ни косъм от главата ни загинува. Като бе заплатил на отечеството си за това, що бе го отхранило, какво друго можеше да пожелае освен тъкмо тиха и спокойна смърт? Но и това отнеха от него: помъчиха ся да го убедят, за да прииска прошка от патриаршията. Защо? Защото като желаеше спокойствието на черквата и като бе още познал необходимите нужди на българский народ, поискал бе и той да ся допусне невъзбраняем славянский язик в свещените му черкви, да послуша патриархията желанието на българите и да им отдаде опразненото им народно духовенство. Но тези искания бяха очертани като противо евангелски и противо канонически; от кого? От тези, на които делата са ред съблазни и коварни сплетни и противо евангелието и противо свещените правила. А после искат още щото българите да ся завърнат повиновени, смирени и, тъй да кажем, босоноги на прагът на патриаршеските врата и да поискат светлината на прошката и благословението от геронтите на станалий в притча Фенер.

Докогато българите ходят в народната си черква при Балат да възнасят богу молитвите и благословенията си, винаги ще имат пред очи негътнат и светъл гробът на честният си иерарх Авксентия, който всякога ще им напомнева що е направила за тях чадолюбивата им майка, християнската вселенска патриархия и всяко дете, от баща си като научава, българският народ ще спази приснопоминаемо и вечновъзхваляемо името на Авксентия. Един человек, много пъти загавликан в грижите, злочестините и горестите на тойзи свят, може непростително да забрави благодеянията, с които благодетелни и человеколюбиви ръце са го отрупали, но един цял народ, неговата история рядко предава на забравение трудовете и мъчните предприятия, които са изтеглили и претърпели за него с достоудивително твърдодушие мъжие праводушни и совестни, изпращани от божественият промисъл за утешение и упътвание нему в дни лукави.

Десет стотици години са ся минали откогато напоиха българската земя със струите на евангелската вяра обръгналите на труд ръце на Методия, Кирила, Климента, Наума и другите съревностни и подобонравни тям и български народ, и българската история благоразумно (признателно) и благочестиво отлично почита и възхвалява паметта им.

Двадесет почти години сключа, откогато архимандрит

Неофит Хилендарец, Бозвели прозиваем, мъж колкото учен и ревнител, толкоз и благоговеен, свърши привременний си живот в скърби и злострадания, многажди заточен и в презрение измъчван на Атонската гора и българите не забравят, че тези злострадания и злочестини претърпя отец Неофит, защото за доброто на народа разжигаем, предприе да го разбуди от мъртвешкият сън и от нравственото вцепенение.

Таквази е наградата, която получават от патриархията тези от българите, които са поискали да ся покажат полезни на народната си черква: заточения, злострадания, безчестия, хули, проклинания, отлучения и тям подобните са увенчали смелите и хулителните на патриархията предприятия на таквизито мъжие, но ето затова и името на честнейшаго Авксентия ще държи завидно място в народната история.

[Македония, г. II, бр. 13, 24. II. 1868 г.]

[ГОВОРИМ В ИМЕТО НА ПРАВДАТА]

Друг един гръцки вестник, Е п т а л о ф о с, друг ричар завоевател на Изток, като отваря реч за устрояемият в Галата Сарай нов французкий лицей, ето какви въздушни кули гради па той и какви (халосани) мудрования просява.

«Цел за съставяние на този лицей, доколкото можахме да разберем, е в малко време изучаването на момчетата от всяка вяра и от всяко племе за образование на юношество, добре приготвено за всите клонове на служението в империята. Целта е по-горня от всяка похвала и не можем освен да сърадуваме Им[ператорското] правителство за тази действително успешна мярка, която може би да предготви будущите преобразователни старания.

Но пък възстановлението на едно училище в държавата, в което всите уроци ще ся учат по французки, мислим, че в ъ з м о ж н о е д а и м а с л е д с т в и я н е т о л к о з п о л е з н и з а к н и ж е в н о с т и т е н а р о д и т е в д ъ р ж а в а т а и з а н а р о д н о т о в ъ з п и т а н и е н а и м п е р и я т а.»

Пресичаме реч тука на нашият събрат, за да одобрим и потвърдим праведната му мисъл в горните подчертани думи, към които ще ся повърнем по-долу.

«От язиците, които ся говорят в държавата, по-значителните и по-богатите са турският и гръцкият. Първият е язик на званичните писалища и на правителствените записи, а вторият, сиреч гръцкият, начена да ся сматря от по-знаменитите мъжие на Европа като достоен да стане общ язик на всите народи.

Никой друг от новите европейски язици не може да надмине гръцкият язик по богатството, сладостното произношение (?!), по изобилието на учебните определения, по благатността и по високото чистолепие (!). За това и европейските речници свидетелствуват, че всите почти любомудрени и учебни определения на новите язици са гръцки и че без з н а н и е т о н а г р ъ ц к и я я з и к никой от п о - н о в и т е у ч е н и, и л ю б о с л о в ц и, и л ю б о м у д р е ц и н е е м о ж и л д а с я в ъ з в и ш и д о н а й - в и с о к и т е с т е п е н и н а с л а в а т а и н а о т л и ч и е т о.»

Тряба да изповядаме и ний тази истина и да я потвърдим със свидетелства, които нашият събрат не видял за нужно да приведе в членът си и да кажем, че Гете, Лайбниц, Коперник, Паскал, Бюфон, Лок, Франклин, Хумболд и толкоз други велики и учени мъжие на Европа не със знаението, но само с чуванието за гръцкия язик са могли да с я възвишат до най-високите степени на славата и на отличието.

Но нека ся не увличаме в дълги разправи за това, нека ся върнем на думите на славният поборник на прославляемият и прославляющият гръцкий язик да чуйме и понататък неговите славни мнения.

«И тъй, когато европейский свят мисли как ще може да направи всеобщ гръцкият язик и най-знаменитите учени и любословци от самите французи ся събират и съставят събори за това, не знаем защо у нас гръцкият язик да ся не сматря като сгоден и способен да стане учебен язик в новият лицей.»

Това е, което и ний не знаем и не е наше да отговаряме на нашия събрат на това му з а щ о; наша длъжност е само да го попитаме дали приеманието на предлаганий от

него гръцкий язик за учебен в новият лицей ще има по-добри и по-полезни следствия за книжевностите на народите в държавата и за народното възпитание на империята, отколкото французкият, както забележи той в началото на статията си? Това е едно питание, на което за отговор ся твърде интересуваме ний, които нямаме тази чест да носим на языка си превиспренната слава на елинизма.

«Първо (продължава Е п т а л о ф о с), ако училището възима ученици, те, ако не всите, то поне повечето, ще бъдат турци и гърци; и колкото за турците ще бъде полесно и изучването на гръцкий язик, понеже непрестанно го слушат (?!) и не е странен на ушите им, а на гърчетата ще бъде твърде лесно изучаването на огледи и понятия, предавани и учени по народният и матерният им язик. Изоставяме още да кажем, че повечето от турците в Албания гръцки говорят и пишат и че най-наклонните за изучване на гръцката книга са арменците и славените.»

На тези мудрования на наший събрат не ще ся бавим да отговаряме, защото те са от тойзи род, на които най-добрият отговор бива едно под въси усмихнување. И какво да отговаряш на человек, на когото логическите заключения са подобни на наивните онези пословици «ори, мели, яж», «просечи плет, дой мляко». Всичко е лесно за тях, всичко възможно, и защото тъй им ся ище, то и всичко все лесно виждат те. И учениците в училището ще бъдат повечето гърци, и турците по-лесно ще ся научат гръцки, и арменците и славените са наклонни и готови да приемат гръцката книга, и толкоз големи ползи ще произлязат за държавата от това, дето гърчетата ще можат твърде лесно да ся изучат по народният и матерният си язик (!).

След тази твърде убедителна препоръка за приеманието на гръцкий язик в новият лицей, писателят ся обръща към други разсъждения, в които е добре да го последуваме и ний.

«Освен това, казува той, чрез освещението на французкий язик в новият лицей осъществява ли ся сближението и сливанието на разните елементи в държавата? И ако ся извършва то, образованата по французкий язик част ще може ли да опази целокупна народната отхрана и народното образование?»

Точ в точ и ний това искахме да знаем, може ли то да стане чрез освещението на гръцкий язик в новият лицей.

С нетърпение очакваме осветление върху този въпрос от дълбокоумният писател на тойзи член.

За да бъдат по-силни убеждаванията му, той провожда още, че понеже гръцкото учение направило в империята големи успехи, а пък в Атина то дотам напреднало, щото не останало ни един клон от науката да не ся е посвятил и защото още сега скоро щяло да ся отвори в Цариград една гръцка (от Елада) гимназия и тя щяла да смръкне едно голямо число ученици, които щели да учат по народний си язик освен окружните уроци и други още, то приеманието на гръцкий язик за учебен в новият лицей ще отърве гръцките момчета да ся не блъскат изпосле да търсят по гръцките извори това, което би на французки учили, но да захващат ученията си направо. Хубаво нещо ще бъде за гърците наистина, ако стане това тъй, както съветуват те, и много ще загубят другите народи от империята, ако ги не послушат.

«Понеже (казува) целта за съставянието на лицеят е образованието на елементите в държавата и понеже може цели седем години да иждивят учениците за изучаване на чуждият за мястото французкий язик, затуй мислим (и п р о д о м о* добра мисъл е), че по-скорошни плодове обещава едно училище, в което уроците би ся предавали по матерний на учащите ся язик, нежели едно училище, в което преподаванието на уроците ще изискува изпонапред знание на язик, който не принадлежи ни на един от елементите на държавата и тъй, ако би в съставляемият лицей да ся приемеше гръцкий язик, като язик за преподавание, ний сме уверени (казува гъркът писател), че и сближението на елементите в държавата ще ся извърши, и стечението на учениците ще бъде по-много, и следствията от съставянието на това училище, което има образователна цел, ще бъдат по-големи.»

Но да ни прости красноречивият убедител, ако ся усумняваме в доводите му. Ний ся затрудняваме да вярваме това, що ни казва, и не можем да разберем как може да бъде то тъй. Нам никак не ни стига умът как ще бъде то гръцкият язик да бъде матерен на турците, на българите, на арменците, на арабите, на сирийците и на арнаутите, та с приеманието на гръцкий язик за учебен да имат учениците онези преимущества, които той изчислява! И по

* За своя дом (лат.).

какво заключава той, че ако бъде гръцкият язик учебен, ще бъде стечението на учениците по-много? Разве са гърците по-многочислени от всите други народности в империята? Или самолюбието е ослепило писателя, та когато е писал това, не е виждал в турската държава освен гърци.

Да обича человек своето грях не е и да го похвалява срам не е, но да захожда дотам, дето да изказва таквиз глупости, то не е освен прецуфряна, за смях работа. И ний би могли да говорим в полза на наший язик, и ний би намерили у него качества и преимущества, с които да го похвалим и препоръчим и с по-силни убеждения, но ний не сме ся образовали на препоръчваният от събрата ни язик, който има това изящно свойство да усъвършенствува на него възпитаемите до такваз степен, щото да не знаят нищо друго, освен детински бълнувания. Смиреният наш язик, в който сме имали честта да ся родим и да ся образоваме, не ни е напълнил главата с дим и не ни дава да останем слепи пред нуждите на мястото и неми за правото и истинното.

Французкият язик наистина не принадлежи ни на един от елементите на държавата, но, като искаме право да говорим, не ще сбъркаме, ако кажем, че колкото има днес за днес от всичките народности в турската империя да знаят французкий язик, надали има от гръцкият народ само толкоз ученици за същият гръцкий язик. Не говорим за и н а т на гърците, нито за х а т ъ р на французите, но говорим в името на правдата и ако могат, нека докажат, че не е тъй.

Още по-мъчно е за нас да разберем как си представя писателят възможността за сближението и слиянието на разнородните елементи в държавата чрез гръцкият язик. За вярвание нещо ли е, че в една държава, която смята близо четирдесет милиона жители, ще преобладае един язик, който ся говори едва ли от два милиона души! Да ся не приема французкият язик като непринадлежащ ни на един от елементите в държавата; да ся презре турският, който е познат на по-голямата част от населението на държавата в Европа и е язик на многобройни племена в Азия и в Африка; да ся отвърли славенският, който е язик на едно население в държавата пет пъти по-многочислено от гръцкото и който е познат в Европа на едно близо сто милионно людство и да ся приеме гръцкият, един язик, който и самите малочисленейши гърци още не го знаят на

хилядата един тъй както ся пише и на който, за да може да слуша уроци един грък-ученик, трябат му най-малко пет години, а на един чужд и десет не са доста, и на който за едно по възможност по-съвършено изучение и двадесет години са малко. Не са ли това прекрасни и безкористни съвети и не показват ли на какви полезни и спасителни съвети са способни тези, които ся препоръчват за учители и просветители на Изток?

«Без гръцкият язик (казват те), без безсмъртните онези праотечески наши списания, които са на него писани, днешна Европа не щеше да е таквази, каквато я гледаме и ся чудиме. Нито изкуства, нито науки, нито книжнина, нито открития, нито изобретения, нито друго нещо щеше да има по лицето на земята. . .»

Но ний ся отказуваме да следуваме по-нататък нашият събрат в прехласнуването му. Това, що видяхме, е доста да ни покаже настроението на гръцките умове. И изящните плодове от ученето по гръцкий язик. Нека по-скоро дойдем до заключението на тойзи колкото дълъг, толкоз и чудноват член.

«Ний мислим (добавя той), че за тези, които могат да привнесат в уставът на новият лицей може би необходимото приемание на гръцкий язик за учебен в него, потребно е да преговорят и да изучат преимуществата на това всемощното нравствено господствование, на тойзи великолепен и благодетелнейши за всичкото въобще человечество гръцкий язик.»

Да, ще приложим ний, потребно е да преговорят и да изучат големите успехи, които бяха направили в просвещението гръцките синове, когато ся ограничаваха в ученето само на язикът и на умствените произведения на славните си предеди, па ако искат да погледнат и на нас българите и да видят у нас благодетелните следствия на гръцкото учение до кой степен на съвършенство сме пристигнали ний, като от стотини години насам по доброжелателните съвети, наставления и препоръчвания на духовните си гърци-наставници сме ся учили и сме ся просвещавали на тойзи божествен язик.

[Македония, г. II, бр. 14, 2. III. 1868 г.]

ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА НАРОДА

Народите не живеят само от хлябът, но и от образованието.

Образованието на душата е наистина онуй начало на живот, което през всите векове ся е показало като най-здравото основание на народното благосъстояние. Без просвещение няма благосъстояние, а без благосъстояние съществуването на държавите и на народите всякога е в премеждие.

Не тряба да доказуваме историческата истина на това, що казахме: опитът през всички времена потвърдява това с тисящекратни свидетелства.

Ний разумяваме общенародното просвещение, сиреч онова, което ся разпространява по всите разряди на населението, което обзема и чиновници и свещеници, и търговци и художници, и граждани и селяни, и големци и простолюдини, и богати и сиромаси, с една реч, всякой член от народа.

Само таквоз просвещение е могущество, което образува твърделът на самостоятелното народно битие.

Не, имаме ли, по-близо ли сме ний до таквоз просвещение?

Нека турим ръка на сърце и от чисто сърце да си кажем, че таквоз просвещение у нас не ся е въдворило, че ний сме далеч още от него. Наистина ний показахме едно силно желание за просвещение, едно голямо присърце за образование, но това е твърде отскоро и при развитието на таквиз неблагоприятни обстоятелства, щото вместо подпомагание, ний повече пречки сме срещали и всяка стъпка за напредъкът си по тази част били сме принудени с тежка борба до я превземаме, тъй що стъпките ни са измерени. И ний сме назад още и много назад, щото подире ни в тойзи път от всите европейски народи едва ли има друга народност освен по-злочестият и от нас в това отношение албанский народ. Нашият народ не може наистина да ся укори за тойзи факт, но тойзи факт го има и ний, волим не волим, тряба да ся признаем в него.

Че всякой член от народа, всякой българин — без никакво изятие — е длъжен в това, доколкото може, да спомага, щото душевното просвещение да стане общо имущество на всичкий народ, нямаме сумнение, че за това ще бъдем всинца на един ум.

Главното питание е: поне отсега занапред с какви средства може и наший народ по-скоро и по-пряко да дойде до таквоз едно общо образование.

Ний мислим, че най-вече с това: ако бихме могли, както и да е вече, да разпространяваме полезни книги между множеството на народа.

Това пак искаме да кажем, че може да ся постигне само тогаз, когато:

Първо, сполучим да извикаме участието на народа към нашата книжевност, а, второ, когато би могли да продаваме книгите по една твърде умерена цена или по-добре да кажем по една съвсем евтина цена.

Първото условие може да ся осъществи с препечатването на по-добри и домашни за народа списания.

Ний не можем да примамим по-пространни кругове към четение нито с вестници, нито с превождание на чужди романи, които по съдържанието си и по основните си мисли никак не ся срещат с възгренията и понятията на наший народ. Само таквиз списания, които би произтичали из народен извор и които ся вгледват във вътрешният ни характер като на славено-българи, само те са в състояние да победят студеното равнодушие, което за зла чест ся съгледва у мнозина от нашите българи спрямо нашата българска книжевност.

Съвземем ли ся и помъчим ли ся да извършим туй първо условие, тогаз иде на редът да промислим за другото, сиреч да ся отвори път за всякой българин да може да си купува книги по най-евтина цена. Но за това ще поговорим (с второ) в друг един член.

II

Няма сумнение, че евтинията на книгите е едно от найдобрите средства да ся разпространят те в едно голямо число между народа. Английското библическо общество е вярно доказателство на това. Во времето на парижкото всемирно изложение това дружество продаде само в Париж няколко милиона книги. Наистина че почти цяла Европа тогаз ся срещна в тойзи град на Сена. Всяка, и най-малката държава малко-много проводила е нещо на изложението. Но пак знайно е, че ни една книжарница не

е развила толкоз деятелност, както книжарницата на библейското дружество. Причината на това явение е в евтината цена, по която ся продават книгите на библейската мисия.

Ний имаме примерът пред очи и всинца знаем, че и в трите големи области на Европейска Турция, населени от нашия народ, никои книги не са тъй разпространени и толкоз в голямо число продадени, както книгите на библическото англо-американско дружество и особено преводът на Новий завет и Първоначалната книга. Ний не можем да не отдадем това разпространение на протестантската пропаганда между нас; народът повечето не чувствува това влияние, а които чувствуват, те не могат да ся не привардват, но между това и едните, и другите купуват тези книги, защото са твърде евтини и защото имат продавачи навсякъде.

Да можеха нашите книжари да продават книгите си по една твърде снизходителна цена, те би в един месец продали повече, отколкото продават сега за цяла година.

Сериозно питание е: как би могла коя и да е книжарница, като работа на един человек, който намерва в нея средство за поддържанието си, да продава книги без печалба по една твърде снизходителна цена? Никой не ще ся двоуми, че това е съвсем невъзможно.

Тогаз как би могла да ся осъществи нашата мисъл? Ний не виждаме освен едно средство: да ся събере един влог от няколко хиляди гроша, конто да управлява едно дружество, което разбира най-добре от тази работа, и то ако е възможно, без никаква друга награда, освен нравствена, сиреч токваз, която дава съвестта, че сме направили голяма услуга за общия напредък.

Таквоз дружество можеше да бъде най-добро, ако да имахме едно общо училищно настоятелство, преустроено и преобразовано на здрави основания. Но като него нямаме, то други, които да разбират от таз работа днес за днес, не ся намерват освен учителите и за тях не бе мъчно, ако да искаха от помежду си да изберат и да отредят едно таквоз настоятелство, поне колкото за таз работа, тоест кои да избират полезните и нужните книги.

Ако трима или петима от по-първите учители ся споразумеят помежду си за тази работа, няма сумнение, че на след тях не ще ся забавят да пристанат и всички други,

а ето тъй ний ще имаме вече от само себе си съставено училищно настоятелство, което е най-първата основа на таквоз едно предприятие: тогаз не остава освен да ся пристъпи в събиранието на един влог, с който да може да ся развие това предприятие, което може да принесе най-голямата полза на народното просвещение.

На мнозина от нашите съотечественици ще ся види твърде мъчно питанието за съставяне на тойзи влог, главното условие на това предприятие, но за нас, при всичката си мъчност, то ни ся вижда много по-лесно да ся постигне, отколкото онова, което, колкото че лесно ся вижда, по-мъчно може да стане, и то е споразумението между поглавните учители и чрез тях сглобяванието и устрояванието на едно колко-годе по-о б щ о училищно настоятелство. Но понеже частни таквиз настоятелства, нейде устроени вече, а нейде по влиянието на главните учители от само себе си съществуват, то не остава освен чрез едно споразумение между по-главните учители, тези частни настоятелства да дойдат в свръзка помежду си и тъй да ся обобщи влиянието и действието им.

Днес за днес ний нямаме ни от кого да чакаме, ни от кого да ся надеем за съдействие в таквиз предприятия за развитие на книжнината ни и чрез нея постиганото просвещение на народа. Учителите ни, само те са за нас всичко по тази част, само те могат и те тряба да бъдат главният двигател на народното ни образование, а тям ся и стои инициативата по самата природа на работата.

Чрез споразумението на учителите в избиранието и издаванието на полезните и нужни книги ще ся завардят онези безполезни изнурения на капитали в издавание на книги, несгодни толкоз за предназначената цел, ще ся ограничи вредителното за народния успех користолюбие на някои издатели и книгопродавци, ще ся уничтожи детското и съсипателното за тях съревнование и съперничество в издавание на едни и исти книги и разединените им днес сили ще ся съединят в едно направление не малко благопоспешно за желаемият напредък.

Чрез участието пак и съдействието на учителите и основанието на изискуемият влог може най-лесно да ся тури в действие настоятелството, на което би ся възложило управлението на тойзи влог, и то като ся обляга на учителите-дейци във всякой град и село ще бъде в състояние да издава потребните за училищата и за народа книги в едно

голямо количество и да ги дава по една твърде умерена цена, достъпна на всите членове в народа, които днес, едно по няманието на добри книги и друго по скъпотията им, остават лишени от много полезни познания, необходими за тях, и така тънат в мракът на невежество.

Колко сиромаси, жедни за знания, като не намеруват наръчно за прочитание таквиз поучителни книги или като не могат да ся докупят до тях, хабят златото си време по кръчмите и кавенетата. А колко пък и способни ученици, сиромашки деца, са принудени да напущат без време училището не за друго, но защото бащите им не са в състояние да им купят по-потребните, но скъпите за тях книги, и колко народът ни губи от това, и колко остава той назад!

От това всякой може да разбере каква голяма полза може да принесе на народа едно таквоз предприятие. Чрез тойзи път са стигнали и другите народи — и за пример братският нам чешкий народ — до широко народно образование.

Тая мисъл, колкото проста, толкоз и користна, нам ся види такваз, която заслужва да ся отвори за нея дума явно чрез вестниците, чрез едно сериозно от всяка страна претръсване на тойзи въпрос, надеждно е да ся изнамери един цяр против това зло, което ний наричаме немарение на народа за просвещението му и безсредствие за развитието на книжнината ни, които имат толкоз лоши следствия в напредването ни и тъй зле действуват на настоящето и бъдущето ни. На това ний и призоваваме нашите учени.

Нам сега остава да кажем още нещо върху съставянието на помянатият влог, което и ще направим в друг един член.

[Македония, г. II, бр. 14 и 15, 2 и 9. III. 1868 г.]

[НАЗИДАТЕЛНО ПОУЧЕНИЕ]

От едно слово, казано от един гръцкий владика тука в Цариград при изпитването на едно от гръцките учи-

лища в Пера, изчерпваме следующите отломки:

«Ний, които ся хвалим и радваме за това, че сегашна Европа е заела от нашите прадеди мудростта и цивилизацията, за да ся не покажем недостойни за името елини (гърци), от всичко повече сме длъжни да ся трудим и да ся мъчим да спечелим пак праотеческите си добрини, учението и добродетелта и произходящите от добро имя и слава; той, що да влезем и ний в редът на добре управляемите и доброденствующите народи, в който ред ся пада нам да сме. Но трябва запазено да си оставаме при отеческите ни нрави и обичаи, а всяко що е извън расло, чуждо и противогръцко, и противоправославно, което не ся спосреща с нашето, което изопачава нравите и омацва умът, да го оттикваме и да отбягваме от него, като избираме това, което е потребно за нас, както правят пчелите, а да отвърляме и да отблъсваме вредителното и което развращава умът, което казува на едно място Исократ: «Както гледаме пчелата, че на всяко растение прилита и от всяко само за мед потребното избира, така тряба да правят тези, които искат учение, да не бъдат от нищо неопитни, а от всичко полезното да избират.» Защото да искаме да земаме безразсъдно всичко иноземно, когато у себе си имаме божественият онзи извор, от който европейците почерпаха и черпят най-бистрите води на вътрешната и външната мъдрост и да нагласяваме нашето съвсем според тяхното, а своето си да пренебрегваме и да го не имаме за нищо, не само е твърде безумно, но и твърде срамотно и съвсем пагубно; понеже вредителни на себе си биваме кога подражаваме като обезяни другите, смаяни и зяпнали в тях само, а своето не оценяваме и тъй без него оставаме и съвсем ся отчуждаваме от гръцкият характер, което е съсипня за нас. Защото, така както не тряба да бъде, нито гърци биваме, нито на други някакви. . . но едно таквоз смесено и неусвест чудовище, както казва един поет «отпред лъв, отзад змей, а в сред козокрак».

За това убо тряба да държим и да почитаме своите нрави и закони, и начини и обичаи на животът и да ся държим яко у тях, тъй щото да личи, че сме и ся хвалим, че сме елини (гърци) и съставяме особен народен характер.

Ако ли е потребно да земем нещо от европейците за назидание и усъвършенствување, тряба да го преустройваме на своето си и да порабощаваме всяко разумение и

повиновение на нашите, без да ся увличаме ни най-малко от пороят на новото злеразбираното и злеревнуемото лъжеобразование (псевдополитизъм), което не само всичко разбъркува, но и много пъти побъркува религиозното ни и народното ни съществуване. Поради което в тези работи ний тряба и много да ся вардим, и много да внимаваме да не би заблудени да погрешим и в истината, и в целта.»

Настоящото извлечение освен назидателното поучение, що съдържа, понеже твърде лесно може да ся приспособи и на наший народ; защото нито ний сме лишени от славно преминало и от прадеди, добродетелите на които тряба да подражаваме, но има и това важното за нас, че то излязва из устата на един владика, на един народен свя.тител и духовен наставник, думите на когото имат голяма тежест и правят най-голямо впечатление в народа. От толкоз стотин години чули ли сме ний от устата на бившите наши духовни наставници нещо таквози? А защо не? Отговорът е твърде лесен. Защото не сме имали и немаме народни пастири и от кръвта си висши духовни наставници.

Туй очевидно преимущество на гърците пред нас, туй необходимо притежение за нас тряба още толкоз да ни утвърди и да ни насърчи в нашите домогвания за черковните ни законни правдини и никои пречки не тряба да ни обезсърчат, никои лесни внушения не тряба да ни отклонят от това домогвание да възстановим падналото наше народно духовенство.

[Македония, г. II, бр. 14, 2. III. 1868 г.]

КЪДЕ ОТИВА ПОЛИТИКАТА?

Ето един въпрос колкото важен, сериозен и непознат, толкова и мъчен, сплетен и заплашителен. Почти две години има откак са начнали него изключително вестниците да решават и все за решавание пак остава. От друга страна пък този въпрос не е съвсем без решение: ако отворим вестниците на Западна Европа, ний ще видим, че този въпрос клони повече на мир, и следователно има за него положителен отговор: мирът, ако разгърнем някои руски или пруски вестници, особено преди няколко време, ще видим, че за решението на този въпрос няма друг цер освен войната. Оттук две противоречущи системи: система за война и система за мир. Според казването на някои политици мирът ся изисквал от тези държави, които все щели да имат по нещо да загубят във време на война, а, напротив, войната била пламенното желание на някои честолюбиви и славолюбиви държави, които друго не мислят освен завоевание на чужди народи и разширочение на своята собствена земя.

Да разгледаме сега кои са именно държавите, които желаят мирът, и кои са тези, които натегват за бой.

Всичкий почти Запад: Франция, Англия, Австрия и малките държавици са за мирът; Италия е или за мирът, или за войната — според обстоятелствата, но повече за последнята. И тъй, ако би мирът да ся осъществи, тряба да знайме, че тези са държавите, които са го укрепили.

Но да видим сега за боят: ще ли ни дойде и откъде ще ни дойде?

Да, според северната политика, боят е неизбежен и догде не стане бой, няма никакво крайно решение за висящите въпроси, както за поправянието на рейнските граници, римският въпрос и прочутият този ИЗТОЧНИЙ ВЪПРОС, и толкова други малки въпроси. Но откъде ще избухне войната? Кога? И по причина на кой въпрос? Тези са въпроси, които цяла Европа днес решава и които нито един е можал да ги реши: те са все за решавание. Или пък ако земем во внимание политическият пробабилизъм, то тогава тези въпроси лесно и разно са решени от всякого и навсякъде.

И тъй, според последнята тази доктрина, нека ся завземем и ний на редът си да го решаваме.

Първо. Откъде ще избухне войната? — Войната няма да избухне от Франция: това е нещо почти положително, защото французите не си спечелиха малко неприятели през последните времена, чрез експедициите си и нейната презрителна политика да поддържа теокрацията, този изгнил папизъм, направи щото повечето от силите ся придръпнаха от нея и затова днес Франция не ся угажда доволно силна, за да даде инициативата на една всеевропейска война.

Но ний забравихме да кажем нещо за вътрешните ѝ неприятели: за партията на буйните републиканци, които неуморимо ся стараят да намерят сгодно време, за да съборят един път за всякога Наполеоновата династия. Войната няма да дойде от Австрия, защото тя е май помножко разчепкана от всяка друга държава и Прусия и Русия гледат над нейните провинции с твърде ококорени очи: най-малкото движение ще я съсипе.

Войната няма да дойде от Англия: тя има работа както в Абисиния, тъй у тях си, малко по-сериозна от една неполезна и вредителна война. Вероятно е щото Англия в такъв случай да бъде неутрална. С една реч, от Запад имаме мир. Не е нужно да казваме, че войната нито е сънувала за Испания: тя има много години още да ся бие против варварството, което я затиснало цяла.

Откъде прочее ще ся наруши мирът? Дали от Крит? — Критското въстание ся потуши отколе и днес порядъкът владее там; дали откъм Дунав, или Балканът? — Всякой знае, че най-дълбоката тишина владее по нашите страни с изключение на разбойниците, които вред по държавата ги има.

Но най-после откъде ще излезе войната? — Ако по злополучие ни ся яви война, всякой да знай, че тя ни ся провижда или от Русия, или от Прусия; защото няма други европейски държави, на които политиките да ся срещат толкова добре и на които завоевателното желание да е толкова голямо.

Второ. Кога ще ся яви войната? — Цял свят мисли и ся надее, че войната ще ся случи непременно на тази 1868-ма година. Един турски политик намерил, че войната ще стане на 1869-а година. Коя от двете епохи е истинна?— Времето ще го реши.

Трето. По причина на кой въпрос ще избухне войната? — И на това пак ще отговорим, че всичкий свят, м а л о

и г о л я м о казва, че причината на войната (ако би ся случила) ще бъде прочутият ИЗТОЧНИЙ ВЪПРОС.

Ето прочее как говорят хората, какво мислят, как и къде отива политиката и най-после докъде е дошла днес. От всички тези неща — м и р ъ т, в о й н а т а, р и м с к и я т в ъ п р о с, И з т о ч н и я т в ъ п р о с и п р. — кое е истинното? — Б о г з н а е.

[Македония, г. II, бр. 16, 16. III. 1868 г.]

ОГЛЕДВАНИЕ

Пощръклелият Н е о л о г о с обнародва една дописка от Пловдив, в която с гръцко префързуляние ся описва тържественото уж посрещание, що направили в тойзи град гърците на гъркът епископ, проводен напоследък по тяхно искание. Нашите писма, напротив, не казуват освен за някои лудории, направени в тоз случай от неколцина гърци и гръкомани.

Но при всичко що тези гръцки дандании не са освен за смях достойни, има едно нещо твърде важно в тази пловдивска работа и то е лукавата и народоубийствената политика на гръцката патриаршия към нас българите. От това, що направи тя сега за Пловдив, както и от други някои мерки, що зема, види ся, че тя не само няма на ум да устъпи на българите, но ся е решила да им противодействува както може, още и с незаконни средства да умори българският въпрос.

Нека бъдем внимателни. И най-малкото от наша страна обезнадеждване или помамяние в днешните обстоятелства е доста да ни ввърли пак долу и завсякога под произвола на това своеволно духовно правление, на което пагубните за развитието на нашата народност следствия не сме вече да не знаем. Не правдата, но лъжата е и насилството е оръдието на гърцизмът противо нас; но ако паднем, сами ще паднем и сами ще си изковем оковите, с които ще ся свържем, без да можем и без да имаме право да ся плачем и да ся жалуваме от страданията си занапред.

Ний имаме доволно доказателства на благоразумието

и патриотизмът на съотечествениците си от пловдивската епархия и нямаме сумнение, че те ще прекарат и тези дни на изкушението, без да зачернят доброто име, което придобиха като първи подвижници в тойзи черковен въпрос; но работата днес не е само за пловдивската епархия, работата е по-обща и мерките противо нас са толкоз по-опасни, колкото че в тайно ся коват и коварно ся налагат.

Време е вече сериозно да премислим що тряба да правим, за да ся разправим с тази жестока майка, на която никои убеждения не действуват и която никои закони не вържат. Тя тъпче беззазорно едно по друго черковните правила само да постигне целта си да ни подчини: презира общата полза на черквата Христова за частните интереси на гръцкий елемент и най-прясно доказателство е това, че тя наруши още веднъж черковните правила, за да угоди на своите еднородци гърците и да покаже своето презрение към нас българите.

Пет милиона народ стене и вика, а тя ся не обръща към него, не чуе гласът му, не ся погрижва да удовлетвори праведните и законните му желания, а за 500 гърци в Пловдив и за 50 души гъркомани в Прилеп побърза да ся постарае за удовлетворението им в ущерб на българите и като на инат, защото сме и искаме да ся казуваме българи!

Пастирът, когото познава и почита едно население от 60 хиляди българи, седем години ся скапва в заточение, защото не рачи да потъпче правдините на стадото си. Друг избран от нея вчера отбутва ся днес, защото ся отказва да насили съвестта на стадото си и ето третий ся избира и проважда да възвиси рогът на неколцина гърци и да съкруши носът на едно многочислено население, за посрамление на цял народ български. Ето нашата цена пред очите на гръцката патриархия!

Патриархията с това постъпване, с това явно нарушение на черковните правила дава ни повод, отваря ни път, дава ни право да постъпим и ний произволно. Но ний нека не я последуваме в това, нека на основание на черковните правила постъпим тъй, като да отнемем възможността да ги нарушава тя все в наша обида.

Християни православни сме, таквиз и нека си останем, както бащите ни и дедите ни, но тряба да търсим и да намерим средството, което да избави и нас от озлобление и черквата Христова от поношение. И това е длъжност на духовните лица от народа ни, на тези, които ся казват и

са отци на народа, и на тези, които са били и са начело на тази работа и на които народът е възложил и има надеждите си. На тяхното сериозно размишление и зряло-обмислено предприемание препоръчваме ний настоящите редовце, които са не наше частно мнение, но общо прочувствуване на цял народ.

Ний не отказваме, та и не можем да откажем на родолюбието и патриотическите чувства, които са показали и показуват досегашните дейци по черковният ни въпрос; но също тъй не можем и да покрием, че някои от тях показаха слабостта да мислят повече за себе си, отколкото трябва да мислят тези, които ся заемат да работят за общенародна полза. И дали не е това тяхно двоедушие, което свързва народа да не може да действува свободно в свободата на съвестта? Дали не е то, което затруднява и императорското правителство в желанието да удовлетвори праведните желания на народа? Дали най-после не е то, което държи и черквата в едно метеорно и примеждливо положение и народът в едно състояние толкоз убийствено за религиозното му чувство? За спасението или за погинването на народа ся е отворил тойзи черковен въпрос е първото попитване, а къде ся намерваме и какво правим е второто, пред които не тряба да имаме ушите си затулени и очите си затворени. Народът е доведен до крайност, надвесен е над ямата на религиозна погибел, от която само решимостта и самопожертвуването на пастирите му може да го избави.

Нека разберат това тези, които тряба да го разберат, и ако не усещат в себе си сила на воля, нека ся теглят, нека ся не пречат пред народа, колкото да го смущават в критическото му положение с присъствието си само като прости зрители при опропастяването му.

[Македония, г. II, бр. 16, 16. III. 1868 г.]

СТАТИСТИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ ВРЪХ БЪЛГАРИТЕ

В тези последните времена общото внимание ся призова настоятелно връх българите, следователно влиза в общия интерес да съобщим няколко положителни описвания за този народ, толкова малко познат от Западна Европа.

Българите са населявали почти всякога същите места от 1000 години насам. Тяхното отечество, което занимава едно пространство от около 4 200 квадратни мили, е населено от 7 225 000 души. Собственатa самозванна България съставя едно земелно пространство от 1 600 квадратни мили с 3 500 000 души в същото време, когато 1 400 мили с едно население от 2 155 000 жители се падат за Тракия и 1 200 мили с 1 600 000 жители за Македония и за страните от Тесалия, Епир и Албания, които принадлежат на България. В собствена България, както и в страните, които зависят от нея и които поменахме по-горе, намират ся между българите едно значително число от други народности, като гърци, румъни, турци, арнаути и пр. и пр., без да са струпани в сгъстена маса, но разпръснати по страната. Като извадим тези народности, числото на българите, непосредствени поданици на Турция, може да ся възвиси до 5 000 000 души. Следователно българите съставят едната третя от всичкото население на Европейска Турция. Освен туй има още българи, разпръснати по дунавските княжества, в Русия и пр. и пр. Обозрението, което ся обнародва на 1844 от турската статистическа комисия, представлява само 4 000 000 българи. Но явно е, че това е в интересът на турските статистици да уголемяват в щета на другите народности числото на мюсюлманите, които живеят в България и което може да ся възвиси най-много до 1 000 000 души. Връх петте милиона българи, турски поданици, 300 000 изповядват ислямизмът и ся наричат «гагауз» (помаци). Около 60 000 изповядват римско-католическата вяра и ся наричат «павляни» (павликени), всичките други българи изповядват източноправославната вяра. Българите, които населяват градовете на Македония, Тракия и Епир, под притеснението на фанариотското владение са ся отказали от народността си и ся

казват, че са гърци, тъй щото срам ги е да носят тяхната българска народност. Но, отнекин, едно преобръщание на по-добре стана даже и в това отношение, откогато чувството за народност ся е събудило навсякъде. Страната, която е населена от българите, е твърде изобилна, наслаждава ся с един климат всякога умерен и представя едно голямо число чудесни местоположения по тяхната естествена красота.

Един от най-очарователните проходи е проходът Белградчик (?), който според казването на учени туристи може да ся мери с най-чудесните проходи на Алпите и на Пиринеите за великолепността на своите естествени красоти. По злополучие една голяма част от страната не е обработена и най-плодородната страна на Одрин и Средец стои съвсем без обработване. Усещанието на неспокойствие, после убеждението, че състоянието на днешните е привременно, наконец товарът на тежките давнини, които ся изискуват от турските власти и от гръцките владици, влачат като следствие, че българският селянин обработва точно това, което изискува нуждата за препитанието му.

България е также богата в минерални извори; тези, които имат 47° сантиграда топлина, не са нарядко. Земята крие много непознати съкровища, които стоят неизлечени от нейните недра и които чакат, щото очарованието на спекулацията да ги докара наяве. Индустрията и гражданството са още в детинство, малкото успехи, които ся направиха, претърпяха много от последната война на русите с татарите. Цели села ся разориха и стоят още до днес ненаселени.

Градът Шумен, например, имаше тогава 70 000 жители, а днес няма повече от 30 000 души. Най-славните градове на България са първо Одрин (Едрине) със 160 000 жители, стара резиденция на султаните. Пловдив с 60 000 души; Средец (София) с 40 000; Ниш, укрепено място връх сръбските граници; Търново, стара резиденция на българските императори; Варна, на Черно море; Видин, силно място на Дунав, Самоков, Котел и на конец Русчук, сегашна столица на България. Вънкашният изглед на тези градове ся сравнява с турските градове, защото представляват един великолепен изглед, като излагат отдалеч техните пъстри къщя с безчислени минарета, но отблизо те ся показват отистина пълни с мръсотия, поддържат стада от гладни кучета и са отрупани с ветхи колибки. Българинът

не може да покаже на странника друго, освен красотите на природата и развалините и гробовете на преминалото му време. Великолепните стари здания от старо време чакат още една състрадателна ръка, която да ги избави от прахът и от гноището.

(Ла Тюрки)

*

Тези от Т ю р к и сведения твърде несгодни ся видели на гръцките вестници, тъй що първото между тях паликаре, рицарят Н е о л о г о с, не ги пропуща да минат, без да им направи многозначителните си забележвания. И първо той ся спира с три удивителни на името Пловдив (което ся види да им вади очите), а после иска да ся прави за грозденица, като казва, че в недоумение останал за това, дето в изброяването, като ся взети Одрин, Пловдив и Варна за български градове, защо е изоставен Цариград, който като що съдържавал и няколко българи, можал да земе и той едно преименование като Пловдив. Наистина това недоумение свидетелствува за дълбоумието и обширните познания на наший събрат; той не знае още, че българите имат по язика си друго название и на неговът Константинополис и странно му ся вижда у нас едно нещо, което е у тях до прекалена степен. Защо не му е чудно като той не казува Стамбул, а казува Константинопол? Или защо казва Константинопул, а не казва Новий Рим или Визант? И това санким богопротивно нещо ли е да нарича един народ градовете и селата по особени от другите народи имена? Но това ако е грях или порок и за него има наказание, костите на гърците има по-много да изтеглят от костите на българите, защото ний ако сме побългарили три града, те са погърчили 300 и 3000, но у тях това не е порок, не е смешна работа, но е филологическа слава. Блазя им, че ся славят с таквизи работи, които осъждат у другите!

Колкото за нас, ний намерваме по-голяма причина за недоумение в това, дето гледаме нашите съседи гърците, че никак не могат да ся събудят и окопитят от халосията си не само от свидетелството на други, но и от самата очевидност на работата. Не е ли недоумително? Не е ли чудно? Не е ли най-после смешно? Дето цял свят види и те сами познават, че населението в Тракия и Македония е чисто българско, а те ся още силят и ся напъват да уверят

светът, че тези страни са гръцки земи и жителите им не могат да бъдат българи? И не е ли това нещо повече от много знаяние? А при това Н е о л о г о с, като человек учен и сериозен вестникар, позволява си още и да ся подсмива със статистиката на другите, когато сам той не знае нищо от нея. Но ако не е ходил, та не знае и не разумява, а още не рачи да слуша и да верува други статистици, то нека прочете «Χρονογραφία τοῦ Ἠπείρου»[1] от сънародника си П. А. П., печатана в Атина, и там ще види имената на повече от 1000 български селения в Епир и Тесалия; нека ни каже отде са изникнали тези имена тамо и какво са станали тези българи, които са населявали тези места. Но Н е о л о г о с го има за хвала, че могъл гръцкий народ с угнетение да смръква и други народи. Но ако за гърците е хвала, то за българите е урок, че не тряба да слушат лукавите внушения, които той ни дава за братско живуване занапред, когато братското ни с гърците живуване и толко ухрабно за нас.

[Македония, г. II, бр. 16, 16. III. 1868 г.]

МИР ИЛИ ВОЙНА

Миролюбивите слухове хванаха да ся потвърдяват навред, поне привременно и привидно, при всичките извънредни военни приуготовления, които всичките сили направиха преминалото лято и правят продължително още.

Преди няколко месеца, или по-добре преди няколко седмици, всичките европейски вестници бяха пълни с военни и оръжни статистики, със заплашвания и съвети към по-слабите държави; всякой вестникар ся мислеше за длъжен да даде колкото е възможно по-пълни и по-съвършени оръжни статистики на коя да е държава, за да привлече вниманието на правителството си, за да не остава и то назад; цял европейский военен съвет беше готов за първият знак, понеже нямаше никакво сумнение, нито двоеумение, че войната ще ся случи през настоящата го-

[1] «Епирска хронография» (г.).

дина. Но ето от няколко време насам общото мнение зе съвсем другий ход: днес името в о й н а не ся споменува и у всичките европейски официални листове едногласно проповядват мирът и тишината.

Но спротив амфастическото призование на мирът от държавите, нито една от тези последните не е дала предначинанието за едно общо обезоръжение, толкова предлагано от някои само сили; види ся, че силите, но не всичките, ако и да изражават голямо желание за опазванието на мирът, пак не смеят да престанат съвсем от приуготовленията си да не някак останат насред с празни ръце пред непредвидени случки, понеже нямат никакво истинно доверие една на друга.

Подир разните претълкувания и препоръчвания на мирът и увереният за опазванието на европейското равновесие, което ся едвам крепеше, идат и разните доказвания и претълкувания за пътуванието на княз Наполеона в Берлин.

Преди време една парижка депеша беше известила следующето: «Уверяват, че княз Наполеон отишел да изпълни една миролюбива мисия в Берлин и тази мисия е успяла.»

Други вестници пък оборват това известие, като казват, че князът нямал никаква мисия; неговото пътувание имало за цел само да обиходи incognito (н е п о з н а т о), в качеството на турист, по-главните градове на Германия. Но това не излезе никак наистина, понеже е знайно, че князът не пътува никак incognito, той ся представил пред пруский цар с униформа на французкий генерал. Според К о р е с п о н д а н с д ю Н о р-е с т, князът бил натоварен от французкият император да поднесе на пруский цар миролюбиви предложения и да го привлече в един съюз срещу Русия: ненаситните завоевателни желания, които тази последната сила заявяваше най-явно пред цяла Европа, нанесла голямо безпокойствие, за да не кажем страх, на всите сили, които, по предопазителност, не престават от да ся приготвят и затова бюджетите им отегнаха; търговията страда от голяма криза, на конец осъществованието на мирът не е съвършено; трябало обаче да ся тури един подпор на северният колос: възобновлението на полското царство, тъй както си е било в старо време.

Сега ся известява, че княз Наполеон ще мине през

Пеща, за да дойде тука в Цариград да съветува султана да направи отстъпки на християнските си поданици.

Таквизи и други подобни още са безбройните изтълкувания за пътуванието на княз Наполеона, на когото благоприятната мисия при султана (ако би да е истинна) ще въодушеви всяко уважение към това висше политическо лице от всякой тукашен християнский и даже мюсюлманский поданик.

Както не може да ся даде, сега за сега, никакво точно сведение върху разните претълкувания за пътуванието на княз Наполеона, тъй също не може ся каза нищо положително и за отиванието на толкова други политически мъжие, понеже, както казва К у р и е д'О р и я н, пътуванието през тази пролет е станало на мода: по-добре би било да ся даде само едно сведение, но положително, нежели безбройни претълкувания, но безосновни.

Във всякой случай общият ход на днешните политически работи повече натегва към мирът, нежели към войната, понеже по общото мнение е, че сегашните княжески пътувания имат за главна цел да уклонят всяко политическо сплитание. Пред такъв един вид на работите и ний ще можем да кажем с г. Руе, че днес мирът клони повече да ся осъществи и че преувеличените политически сплитания, които клоняха да доведат войната, ся отдалечиха, поне за таз 1868 година.

[Македония, г. II, бр. 17, 23. III. 1868 г.]

РАПОРТЪТ НА ВЕЛИКИЙ ВЕЗИР

Миналата седмица почти всичките тукашни вестници обнародваха изцяло рапортът на великият везир Али паша връх мисията му в Крит; тесните стълпове на нашият лист като не ни допущат да го обнародваме сичкият, ний ще дадем тука на читателите си едно скратение и разчленение на същият рапорт, заето от тукашният вестник «К о м е р ч и о О р и е н т а л е».

Ето този член:

«Стълповете на листът ни бяха почти изключително занети тези дни в обнародването на този важен рапорт.

Той е твърде заключителен връх много точки, но има пък други, които ни ся видят зле изтълкувани, с уклонителни доказателства.

Великият везир начнава, като казва, че ако мисията му и да не е съвсем пропаднала, тя не ся е пък свършила с един успех толкова пълен и скор, за какъвто могаха да ся надявят.

Последните рапорти на Омер паша, от ноември 1867, представляваха островът като съвършено умирен; помним още това. И обаче на 1-ий март 1868 Али паша припознава, че това умирение не е съвършено.

Вероятно е, че великият везир, излъган от уверенията на Сердар, тряба на пристигването в Крит да е намерил едно положение съвсем различно от това, което той мислеше да е истинно.

Оттук произлазя смущение в плановете на първите дни. Погрешката е връх тези, които туряха «много ревност»; дума, която си измина пътят в светът.

Ний, като не сме приятели, още по-малко подлагалки на въстанието, ний ся надяваме, че според законните предвиждания на Али паша, смущенията скоро ще престанат благодарение на свободолюбивите и демократическите учреждения, отстъпени на критяните. Но ний забележваме также неговото тържествено обявление, направено от садразамът, и ний казахме:

«Имахме право, когато поддържахме преди няколко дни, че умирението не е свършено както и да казват.»

Великият везир влиза после в изпитването на причините, които докараха и поддържаха въстанието.

Тука земята е гореща. Ний вървим въз огън. Затова и ний не ся наемаме освен със сякакъв вид предопазвания.

Негово Височество казва първо:

«Историята на Критското въстание е твърде сплетена. Тя е твърде тясно свързана със заблужденията на съвременните идеи; тя представлява на един твърде висок степен странното зрелище на съюзът, днес общ, между тези, които представляват в Европа съхранителните начала, и тези, които имат във вид уничтожението на всичките общежитейни и политико-редовни начала, разстроението на правото и възтържествуването на анархията (безначалието); тя е твърде изобилна в поучения, за да няма един силен интерес да ся турят преди всичко причините, които са го произвели, и да следваме тези причини в техните манифестации (откривания). Това ще бъде в същото време точката на захващане на моята мисия.»

Ний ще отговорим:

Ако «Критското въстание е тясно свързано със заблужденията на съвременните идеи», то тук няма нищо, което да направи да ся почуди някой. Чудното нещо щеше да бъде, напротив, да гледа человек критяните да преминат течението на времето, че да идат да търсят идеи от един другий век.

Но да върви человек с епохата не е ли нормално (правилно)?

После Н. Вис[очество] разделя политическите партии, които искат да разделят могуществото на две: «съхранителите и тези, които имат във вид унищожението на всичките общежитейни и политико-редовни идеи», хора, наконец които имат разорителни начала, както го наричат въобще.

За да говорим просто: съхранителите и свободолюбивите от всичките краски; демократи, републиканци и други.

На кои от тези две партии принадлежи бъдещността? Наполеон I като казваше: «Подир 50 години Европа ще стане републиканска или казашка», е добре определил положението.

И като казашката участ не ни изкушава, ний изповядаме, че сме от партията на тези, които искат да събарят всичко.

Самият великий везир като установлява в Крит едно «демократическо самоуправление (self-gouvernement)», не ся ли присъединява при тези начала?

Защо прочее да укоряваме свободолюбивите и да ги предетавляваме като проклети разорители?

Обвиняват всякога противната страна, задето е неумерена и задето си служи с думи твърде живи. Укорението може да ся приспособи на всичките.

«Причините на въстанието са три», казва рапортът.

Най-първо да изоставим първата. Тя не е друго, каза великият везир, освен един привид за предлог

(apparence de prètexte); това е незадоволеността, о т д а в а н а на населенията.

Естествено, ако тази незадоволеност е о т д а в а н а, тя не е истинна, не съществува и не може прочее нищо да причини.

Оттук произлиза неполезността, за да я представляваме като една от причините.

Втората причина е панелинската г о л я м а и д е я. Тя е едно производство от началото на народностите, «опасно начало, което Турция не ще приеме никога, което разорява всичките европейски държави». Тази причина, ний припознаваме това, е имала твърде голямо влияние върх Критското въстание. Между това, ний не желайме никак да бъдем подвижници на г о л я м а т а и д е я. Ний припознаваме даже, че това е едно н е о с ъ щ е с т в и м о м е ч т а н и е.

Но оттук не следва, че началото на народностите е лошо. Ний мислим даже, че това начало, един път добре наредено, е назначено да стане основанието на международното съвременно право.

Че Турция го провъзгласява за опасно, това ний разбираме; то е отистина опасно за нея. Но забравяме твърде лесно, че погрешката е в победителите, които всякога са държали победените отдалечени от тях и са позволили тъй съществуването на две племена противни едно на друго и които се отличават с имената: мюсюлмани и християни. Ако бяха следвали началата на една здрава политика, ако знаеха да си уподобят победените племена, щяха да образуват един отоманский народ, плътен, еднообразен и който не щеше да се бои от началото на народностите.

Франция, която е завоювала Елзас, Лорена, Франш-Конте в епохи много по-предишни от турската победа, има ли други области, които да ѝ са по-привързени и по-верни?

В частният случай на Крит търсимото приспособение на началото на народностите може да бъде лошо — ний не искаме да оборваме тази точка. Но това не е една причина, за да провъзгласим лъжовно и опасно в неговата съществена смисъл и в общо предложение началото на народностите.

Третата причина е п р е н а с я н и е т о на фамилиите.

Ний сме се изтълкували вече връх тази точка и ний ще се повърнем изново, когато стане нужно.

Но истинната причина, която владее всичко, е Русия... Поне доколкото вярваме да сме разумели.

[Македония, г. II, бр. 18, 30. III. 1868 г.]

ВЪОРЪЖЕН МИР

От няколко време насам всичките европейски вестници не могат да се надварят кой да даде по-точни и по-положителни сведения за европейският мир; нещо удивително! При всичките тези уверения за съвършен мир и тишина, ето сега пък политиката начнава да изменява ходът си: говори се за вероятно посрещание между Прусия и Дания, между Франция и Прусия, между Тунис и Франция даже и между Персия и Турция, с една дума, омразната за някои и с нетърпение чакана от други в о й н а начнава да попристъпва с медлени стъпки и да спечелва в общественото мнение по-лесно обманчивите духове, особено тези, които искат да вярват това, което им се вярва. Но всичките тези преобръщения на мнение, на ход все тряба да си има някоя логична причина, защото нищо не е без причина; да, и това обръщение си има причината, и тази причина, както всякой знае, е надпреварванията, които силите от пролет насам направиха и не престават още да правят, за да се въоръжават с най-нови пушкала, с най-изкусни и най-усъвършенствувани системи иглени пушки, като че се приготвят за една положително близка война. Но какво произведоха тези толкова огромни въоръжения от страна на почти всичките сили, малки и големи?— Нищо друго освен скъпотия и невидимо вмъкване на мъчнотии в спекулативните работи, които негде и породиха глад, който строго се почувствува в някои страни, а особено в Западна и вътрешна Русия и Източна Прусия. Повечето от силите, но не пак всичките, усетиха днес уморителните и услабителните следствия на този оригинален в ъ о р ъ ж е н м и р и искат неотстъпно едно о б щ о о б е з о р ъ ж е н и е. Прекрасна идея! Но да видим кой

ще е този, който ще даде инициативата на това обезоръжение, което ся желае навярно от по-голямата част на Европа. Ний няма тука да разправяме подробно и именно всичките декларации от страна на кабинетите пак до кабинетите; декларации, които имат за предмет задължението на една коя да е сила да даде инициативата за едно общо обезоръжение; ний ще забележим само, че Русия претендирува, че на Франция ся стои да даде примерът на това обезоръжение, в ръцете на която държава стои, тъй да кажем, управлението на цяла Европа; от своя страна Франция прогласява, че има пълно право да ся въоръжава, за да бъде в една равност с другите сили, които са въоръжени до зъби, другояче кой може я увери, че от нигде не ще я сполети нещо? Освен туй знайно било, прогласяват европейските вестници, че Франция не ся въоръжава с никаква задня мисъл, нито има най-малкото нападателно намерение: всичкият ѝ страх иде откъм Прусия, която, види ся, да е още упоена от победите си при Садова.

Същото може ся каза както за Прусия, тъй и за другите второстепенни сили; с една дума, всяка една сила ся извинява ту под един, ту под друг предлог, че все има причина, за да ся въоръжава. Дето ща каже, че всичките държави си имат на умът, за да съучаствуват, всяка една за своя сметка, в този бъдещий о б щ е в р о п е й с к и б о й.

Не може ся каза отсега, но не ще бъде без значителност разрушението, което този ужасен бич би причинил на цяло человечество в Европа, ако предсказването му ся осъществи. Ако и да казахме, че този бич, боят, ще причини разрушение, обаче не може ся каза, от друга страна, че е и съвсем лишен от всяка спасителна билка.

Но за да бъде спасително предприятието на една такава война, каквато днес европейските сили, без да предвиждат, ще причинят, тряба тя да има твърде сериозни и неотложителни причини и весите на улучшението да могат да натегнат във весите на разрушението. Повечето са на мнение, че никакво улучшение днес не може ся придоби чрез друго средство, освен чрез войната; и войната, която е на път, няма друга цел освен едно уреждание, поправление и улучшение на всичките работи, едно коренно решение на всичките висящи въпроси, които никоя война досега не е била в състояние да реши и които, тъй да кажем, изискват един в с е е в р о п е й с к и б о й.

Но нека читателите на «Македония» не вземат всичко това за д о г м а, защото пресата прилича на един ф л ю г е р (girouette): ако днес каже едно приключение по този начин, утре я виждаш да го казва по един съвсем противен начин. Това ни ся внуши от един член на Ж у р н а л д е Д е б а, който претендирува, че нуждата, за да се промени вехтата нападателна система с друга една нова, съобразна с епохата на успехът и на науките, е била причината за въоръжението на Франция.

М о р г е н П о с т като разисква въпросът за мир или война между Франция и Прусия, заключава, че това конечно решение ще може да ся придобие най-много подир осем месеца и това решение ще е или в едно н а п а д е н и е, или в едно о б е з о р ъ ж е н и е на тези две сили. В случай на едно сблъсквание между тези две сили боят, казва горереченият лист, ще може да ся разглежда като един д у е л, защото Наполеон, не е нужно да го казваме, не тряба да счита Русия за помощник; Италия не е разположена да ся обръща срещу силата, която вчера ѝ беше съюзница; вътрешната организация и положението на финансите на Австрия не ѝ позволяват да предприема едно дело, което може би ще е причината на нейното нещастно разкъсване; Англия, види ся, да е усвоила пътят на неутралността: тя днес не ся меси в европейските работи.

Следователно Наполеоновите съюзници във времето на Севастополската война не ще могат днес да го следват.

А Прусия, която днес ся гордее със своето спечелено, която я възвиси в първият ред на европейският концерт и със своите силни и страшни съюзници не е да не има връхнината срещу неприятелят си при всичките тези нейни предани приятелки.

С една дума, м и р ъ т о с ъ щ е с т в е н л и е? — Никой не вярва на това. В о й н а т а в е р о я т н а и б л и ж н а л и е? — Една част от вестниците са разположени да я проповядват, като да заплашва на всяка минута с избухването си в един ъгъл цяла Европа.

[Македония, г. II, бр. 24, 11. V. 1868 г.]

ПОЛИТИЧЕСКАТА АЗБУКА

Г. Шевалие, когото списанията му го показуват не само като человек с дълбоки мисли, но и като добър политик, той в списанието си за английската конституция на едно място казува, че главен стълп на явните свободности е «зрялото, енергичното, правичното и твърдото явно мисление.» Тая истина е толкоз значителна и толкоз важна за всите народи, щото струва да ся каже за нея нещо повечко.

Във всяка държава има различни партии, които различат една от друга по възрението си на свободните постановления, по понятието си за тяхното достойнство в дадени случаи, отношения и начала, според които трябва въобще свободата да ся упътва в известно време и при известни обстоятелства. Но всички партии са съгласни в това, че свободата е едно нещо най-потребно за развитие на народите и държавите. На това току-кажи съвсем обикновено явление изворът е в природната наклонност на всякого человека към свободен живот. Но в полето на практическото приспособение свободните постановения връх самият живот, пътищата на партиите ся твърде разминуват: едни търсят всичките свободи, които само би могли да ся помислят, без да ся обзират на сгъстнатите околности, що ги има, други търсят само толкоз, колкото е възможно, при едно дадено състояние на народното развитие да ся въведе в животът с корист за народът. С други думи: едните са человеци практични, а другите ся повождат само след идеални призраци и не стоят в никаква свръзка с реалното землище на настоящето. Че идеалистите страшно грешат, това може да го види всякой, щом току промисли за онова, що казува Шевалие, как е уверен, че свободата във Франца пропаднала би вече и поради това, защото на французите им липсува твърдото, вкристаленото явно мисление, следователно за това, защото реалността не отговаряла на онова, щото е трябало.

Явното мисление не само е сила, която движи волята на министрите в Англия, но е и контрол, който удостоверява относително и одобрява всичките им работи. Нека си представим, че английският народ е политически неразвит, че, поне в масите, не е кадърен да пресъди положението

на отечеството си, че не схваща, та че не може и да схване задачата, която английската държава има да върши; нека си представим при това още и туй, че английският народ е нерадив спрямо народните си интереси, каквото, храни боже, нашият и че лесно ся повежда на след всяки назорки — тогаз кажете ни дали би могла да ся удържи там и за най-кратко време тая свобода, която я сега има у Велика Британия? Явно, че не.

Ето пример в самият печат. Английский печат е свободен — и с това има влияние на правителствените работи и на парламента до една доста знатна мярка. А защо свободата на печатът в Англия е така твърда и постоянна? Затова, отговарят ни самите работи, защото той, печатът, всякога ся движи в кругът на обективизмът, защото никога не ся унижава до субективните ругания и нападания на личности. За него е свята всяка личност — ако би да принадлежи на който и да е политически приятел или неприятел; критикуването на държавните людие никога не прекрача границите на длъжното уважение и почитание към тяхната личност. Затова английский печат ся държи в свойте свободности, за това има важност и горе, и долу. Както печатът, така и цялото явно мишление, на което е той един дял, в Англия намерва ся на землището на фактовете, на землището на съществено съдение, пресъждение и осъждение. Никаква устатност, никой ораторский талант в Англия не иска да отведе явното мисление в кривият път на страстите и за партайските заблуждения. Явното мисление толкоз е развито и зряло, щото фрази, ама и най-блескави, не могат да го заслепят; толкоз е твърдо, щото нищо на светът не може да го поколебае; толкоз е правично, щото не ся дава с нищо да ся подкупи; толкоз е чисто и просветено, щото никой и не смее да ся наеме, за да ся опита да го искабоса. Тези свойства на английското явно мисление характеруват и неговото произведение — печатът. Та за това и са там свободните постановления, основани на необоримо основание.

Но има ли навсякъде таквоз явно мисление? Де тази чест да го имаше, но за жалост всякой знае, че го няма навсякъде. Шевалие признава, че във Франца го няма — ами кои земи в Европа го имат? И могат ли да го имат народи, които едва що са подкачили да мислят, или тези, които едва от снощи са начнали да минуват самостоятелен държавен живот? Явно, че не могат — защото человеците не

са в състояние да преиначат законите на природата, според които, само след едно дълго и столетия траяло работание, идат развитието, зрелостта и нравствената якост. В таквиз едни млади народи владеят страстите, изключително преимуществено страстите, а зрелият разум едвам ли твърде рядко някога да ся добие до правото, което му са стои.

Отнекин, казува писателят на тойзи член, чух едного человека с по-зряло размишление като хваляше един член, писан в някой вестник. «В кой вестник е писан», попита друг един. «В еди-кой си», отговори първият, а на този негов отговор другият ся придръпна и с една чиста омраза изтърси решението си — «ако е там, то членът, който хвалиш, не струва ни ботка». Дето ще ся каже, че за достойнството на обекта не ся съди по самата същност, ами по това, де ся намерва и от кого е излязло.

Тойзи пример можехме и ний с доста случаи да потвърдим, а малко в по-друго отношение и един твърде пресен пример да приведем, но за да ся не покажем дразнители, ще го преминем мълчешката и ще сключим да кажем, че там, дето таквиз появения са в силата си, там не може да стане дума за здраво, съществено и твърдо явно мисление, а дето него няма, там няма никоя управа, няма никоя сполука и никаква надежда за сериозна свобода.

Всякой человек, който ище да свърши една каква да е работа, и всякой народ, който ище да стигне до трайни свободни постановления, тряба преди всичко да освободи себе си от влиянието на страстите и на онези человеци и партии, които само от страсти ся управляват, и за които обективни истини няма. Това освобождение е първата политическа азбука, азбуката на всяка свобода и начало на здравото явно мисление без което не могат никакви свободни постановления да ся постигнат, а камо ли да ся удържат.

Никой народ никога не тряба да забрави тази истина.

[Македония, г. II, бр. 26, 25. V. 1868 г.]

СПАСИТЕЛНИЯТ УРОК

Има начала, които са всякога и за всякой народ важни, които са общи за цялото човечество, а между таквизито спада без сумнение голямото онова начало, че просвещението е главният стълб на человеческото щастие и на народните сили.

Душевното просвещение е необходимата потребност за животът както на всите народи, тъй и на българският наш народ: надееме ся, че не ще има ни между нас някой да помисли, че без едно достатъчно душевно развитие ний ще бъдем в състояние да бъдем опознати от другите за народ и да оздравим съществуването и благосъстоянието си.

Не знам ако да е имало друг някой народ на светът тъй злочест като нашият по тази част. Ний не само не сме имали досега ни в светский, ни в духовний си живот, който да ни ръководи в пътят на просвещението; но напротив, имали сме още и най-големите спънки и пречки в това, а най-вече от тези, на които званието при всите други народности на светът е било да спомага духовното развитие на народите и да бъде твърдел на народното им съществувание.

Така или инак, възползувана от обстоятелството и турена начело на нашето духовно развитие, гръцката йерархия друга задача не е ни имала освен как да изсуши жизнената сила на нашата народност и да загаси съвсем народната ни личност.

От най-старо, та до най-ново време тези, които са искали да затрият народните способности, не са могли да ся послужат тъй успешно с друго, колкото с калпазанлъкът в изучението на народите, като са туряли на ръка най-напред училищата им и са земали на себе си образованието им. Тойзи довод ний нямаме нужда да го осветляваме с примери далечни от нас: ето през толкоз стотин години несъбедяванното онуй мъртвило в народний ни живот не е ли плодът на тази адска политика?

Едвам, след дълги и тежки борби противу тази враждебна политика, отскоро насам нашият народ сполучи донейде да отблъсне гибелното нейно влияние, да тури на

ръка пак училищата си и да земе сам да ся труди по възможности да си достави необходимата потреба за настоящето си, без да е още в състояние да набавя нещо и за будещето си.

То е право, че ний не сме могли още да покажем някой значителен успех в полето на народното си образование, ний хромим още и твърде мудно вървим към просвещението, като не сме са отървали от всите скандали на противодействието. Но с първата крачка превалихме от пречките най-големият въбел и имаме вече най-големият, най-тежкият, но и най-спасителният за нас урок.

Колкото малко и да сме отишли напред, стигнали сме, мисля, до там, дето да усетим добрите следствия на природното образование и да познаем гибелното влияние на чуждиците. Пред нас е открито вече, за да видим как става то, че едно и това учение, когато е при нормални условия, става извор на народна мисъл, на народна сила и крепост, а когато е вън от границите на природното влияние и на природната самостоятелност, то бива оръдие на отнародуване, семе за унищожение на народната личност, на народното чувство и на народната съвест. С една реч, ний познахме лъжите на тези, които са ни лъгали, и тряба да си отваряме очите да ся не лъжем вече. «Се здрав бил еси, ктому не съгрѣшай.»[1]

И тъй в пътят на просвещението занапред нека слушаме и нека вярваме, че просвещението само по себе си [е] нещо космополитическо, обще на всите народи, но нека знаем и това, че то не е в изключение, ако в зачалото си бъде проникнато с духът на народността, до която ся касае, и нека ся неискабосваме да ся отделяме още веднъж от пътят на чистонародното просвещение. Вън от училищата ни нека бъде свободно полето на космополитическото образование, но в училищата ни тряба да преобладава народний дух, защото законът на самосъхранението е и по-пръв, и по-прав от онзи, според който человеците от всичкий свет тряба да представляват едно дружество.

Най-после народното ни възпитание за нас е нещо толкоз повече от голяма важност, според колкото до сега в едно доста дълго пространство на време то ся е вливало от страна в противен смисъл. И ний ако имаме право да

[1] Ето здрав си бил, занапред не съгрешавай (ц. сл.).

ся наричаме народ, то ще имаме право в най-законен предел да кажем, че народните ни интереси изискуват това непременно така да бъде.

Македония, г. II, бр. 27, 1. VI. 1868 г.]

НЕЩО ВЪРХУ ПРЕОБРАЗОВАНИЕТО

Има на светът доста чудни явления, които като разглежда безпристрастният зрител, не може да си не зададе въпросът, сериозно да попита: Защо става това така?

В съвременната история ний виждаме не една, но няколко държави, които правят големи усилия, за да ся подмладят с нови закони, постановления, преобразования, и цели десетки години има как някои непрестанно ся преустройват, преобразяват ся с явно и искрено намерение да вдъхнат нов живот в държавното си тяло. Но без да гледа на всички тези добри намерения, на всички техни усилия и напрягания, критическата история не може още да ги сматря освен като гнило тяло, което колкото отива, все повече ся разслабя, като тяло, което напредва само в пътят към падението си.

Сега няма ли си мястото да ся попита: Защо става това така? Коя е причината на това явение?

Тези, които внимателно следуват течението на историята в нашето време, не могат инак да си изтълкуват това, освен да кажат, че причината е дето преобразованията не ся присаждат на онуй стебло, което е още пълно със сила на живот, но ся присаждат на онуй, което няма вече никакви живи сокове, което е вече изсъхнало и ся е вмъртвичило.

Ако че е възможно за някоя държава да ся избави от грозно падание, от съвършено пропадание, то наистина, че с нищо друго не може, освен с подмладяването на своите постановления за правото, които в първий ред имат влияние на по-долните разреди в народа, които и съставят всякога основата на държавното здание. «Правдата е основа на царствата.» Това е вечна и свята истина, която от самата логика на неумитната история е освидетелствувана,

че е такваз. Правото и правдата, на които ся наслаждават всичките разряди от народа, са най-голямото поручителство, че държавата ще ся одържи за дълго време и ще напредува честито. Но когато с правото на гражданина ся ползува само един, и то най-малкият разряд от народа, а поголямата част, у която са и най-живите елементи, ся намерва все в а р б и т р а р н о състояние, тогаз тая държава постоянно ся намира под дамокловът меч на една близка катастрофа, и за туй всичките церове ще бъдат само полуутоляющи, привременни, които не могат да отклонят конечното падание, както що е известно, че дребните интрижки и ухищрения не могат да възпрат природното течение на историческите събития.

Преобразования, ако ся предприемат с искрено намерение, за да ся даде край на една известна болест, тряба да ся започенат отдолу, а не отгоре, тряба да бъдат органически свързани с народното тяло, а не присадени на някакви елементи, които не са вече за живот. . .

Според както умните и опитни мъжие съдят, всички преобразования, за които толкоз усилия ся полагат днес в някои държави, ще си остават до тогаз само мъртво слово, докогато те ся въртят все около горните кругове, а не започнуват от долу, от народното тяло. И праведно мислят някои, че пътят на таквиз преобразования е погрешен, и от това става, дето те в някои места с толкоз усилия следувани, още почти никакъв плод не са дали, па малка надежда има, че щат и занапред да дадат.

[Македония, г. II, бр. 35, 27. VII. 1868 г.]

ГРЪЦКИЯТ ЕЛЕМЕНТ ОКОЛО СОЛУН И СЕР

Д у п н и ц а, 24 юний 1868

Има ли гърци в околностите на Солун и Сер? — С други думи: Има ли гърци в Македония? — Това е въпрос, что тряба да ся разреши; но това е предметът, на когото досега не е обръщано никакъв серизен поглед, и оттук е

следувал, дето гърците са смело крекали като кокошки над паче яйце, само дано би могли да убедят светът, че Македония е гръцка земя.

Слаба е ръката ми, дето да може убедително и темелно да разложи сичките фактове, що служат за разрязването на този въпрос, и аз не зимам на себе чтото да го развържа впълно, но само ся осмелих да спомена няколко думи и с туй да подканя някой достоен мъж, който действително да ся залови за развръзването му.

Но като вече положих на челото на членът си важният този въпрос, който наверно ще бодне по сърце мнозина гърци славолюбиви притязатели, които искат да присвоят сичко, и що е техно, и що не е, то тряба съответствено и да отговоря.

И така: аз няма тук да ровя страниците на историята и да измътювам фактове из люспите на историята и логиката — фактове таквиз, каквито ги изпилюват почтените гръцки списатели, на които мерамът не е друго, освен да гърчеят сичко. Не; това е тям природно; а колкото за мене си, то ще изповядам с чиста съвест, че и грешно, и срамно е да ся послужи с духа на пристрастието и лъжата, додето имаме хубавата светла истина, что свети като слънце во сред пладне.

И така: има ли гърци около Солун и Сер? Има ли гърци в Македония?

Ако ся зададеше този въпрос на гърците от Елада, на гърците от Пелопонес, с една дума, на гърците, що обичат да си присвояват сичко, те не щяха закъсня да ни отговорят:

Н я м а б ъ л г а р и о к о л о С о л у н и С е р; н я м а б ъ л г а р и в М а к е д о н и я; и з к л ю ч и т е л н о с и ч к и с я г ъ р ц и.

Ами ний как тряба да отговорим?

Лесно е някой да каже, но тряба и да докаже. К о с о в а и р а к-и с е с е н б у р д а с ъ н,[1] казва тур[ската] пословица.

Но нека видим с какво искат да докажат гърците, че Македония била от край още изключително гръцка земя.

Ето няколко от техните доказателства — бари тези, что съм слушал от устата им:

1. Македония било гръцко имя.

[1] Ако Косово беше ирак, ти вече си тук (тур.).

2. Старите македонски жители били гърци: а то найпаче ся заключавало от това, че Филип и Александър четяли и пишели гръцки и учителят Александров бил грък.

3. В по-големите градища на Македония като в Солун, Сер и др. езикът бил чисто гръцки.

4. Стари надписи, памятници и пр. били написани на гръцки и латински и пр.

5. Стари пари — антики, — щото ся нахождали по Мак[едония], почти сички били гръцки и латински и пр.

Тези са следователно доказателствата, что навождат гърците и с които ся силят да докажат и да уверят светът, че Македония била гръцка земя; но може ли оттук да ся заключи, че истина са доказателствата им и имат тази сила, тази здравост, что да докажат, че Македония е била от край гръцка, па остае всегда такваз?

С едни голи фактове, фактове без основа, за които не могат да кажат нищо легитимно — нищо разложито, — да ся служат, то секи ще потвърди, че това е глупост.

Но нека е така. Аз вече казах, че няма да безпокоя историята; нито ще ѝ трия тъмните ръждави страници, что са покрити почти изцяло с чедото на разпалената фантазия — митологията — това к о п е л е на елинските мозъци; тя настрана; тя (историята), каза ся вече, чака своето коренно поправяние. Тя не е достатъчна да реши съдбата на толкоз противоборствующи елементи.

Да пристъпим по-близо. Митологията не е история. Историята е книга на случките, родословие на людството, огледало на миналото — огледало, в което ся огледват народите. Но защо тая мрачна мъгла, зачто това перде, съшито, скрепено, от басни и наложено връз кристалното туй огледало, връз историята на народите, особено за нашите страни, за Македония, Тесалия, Албания и за живущите в тях народи? Да, перде дебело лежи по тая част на историята, и иска ся ръка силна, ръка чевръста, что да раздере туй вретище и да открие светлото огледало на миналото. Колко народи, различни по произхождение и язик, по нрави и обичаи, стоят по тез страни, лишени от история, без да знаят ни произхождението на славните дела или нещастните последствия на своите предци, но на които с възражданието им в исторический живот лежи осветлението на светската история!

Българите, сръбите, бошняците, арнаутите, тоските, власите (цинцарите) и пр. ето народи, на които за откри-

ванието историята тряба да си посвяти дълъг ряд години, веща ръка и гениален ум; и тия три неизбежни неща са что ще осветлят затънтената тази, под дима на олимпийските жертвеници земя? — —

Нека гърците кряскат колкото щат; нека проповядват гръмогласно пред светът, че Македония е гръцка земя, но истината си е истина, па такваз остава и докрай, а лъжеца ся черви пред света. Лъжата и нощничето (Вампирко) (цвете, що цъфти нощя) виреят, додето трае мракът, а щом лъсне първата слънчева заря, те са вече прецъфнали.

Но да попитаме почтените гърци: де ся дянаха старожившите тук народи, на които едва в историята ся спомянват имената, като: етруски, иеяне, бистряне, лагуряне, боине, свеве и пр. и пр.? Знайно е, че ни като Илия врекнаха на възнебе, ни пак като Ноя си сковаха кораб; па ако знаят нещо поч [тените] гърци за преселението или изтреблението тяхно, то нека благоволят да ни кажат де и как е станало туй. Не, ний знаем, че те, освен че не са ся изтребили от лицето на земята, но още и досега си живеят там, дето са биле и преди хиляда, две хиляди, да не река и повече години, но само под изпърчени имена.*

Да дойдем сега на самата Македония, да ся върнем в околностите на Солун и Сер.

[Македония, г. II, бр. 36, 3. VIII. 1868 г.]

---

* Ето няколко таквиз изпърчени народни имена само за пример:
Бессе Бесняци — Босняци — Бощнаци.
Лигуряне — Лингуряни — Лингури.
(С това имя ся називат сега по нашите страни влашките цигани (ретенарити).
Етруски — Труски — Туски — Тоски.
Арнаути — Арванити — Ървати.
Моряци — Морваци — Мръваци и пр.
Пейне — пеяне — пеянчяне. (Пеянец или пиянец е окръжие, състояще ся от 20—30 села; то стои измежду Кюстендил, Дупница, Малешево и Коняни. Главното изпомежду селата е Царево село, дето ся бере и пазар.)

Ряд от таквиз изпърчени имена аз можех да нанижа, но тук не е делото да ся разправям за това, а само загатнах тези за любопитство на читателите.

ПОСТАНОВЕНИЯТА И НАРЕДБИТЕ ЗА НАПРЕДВАНИЕ

Постановения и наредби, каквито и да са и от когото и да са, само толкоз стойност и ценност могат да имат за един кой да е народ, доколкото са действително народни — от него си, сиреч когато са излияние на вътрешният дух от известната историческо-народна индивидуалност.

Наистина има начала, които са общи на всичкий человеческий народ, защото ся основават в человеческата природа. Началото на напредъкът напр[имер] има своята сериозна и преголяма важност у всичките народи, защото да ся напредува, ще каже да ся живее по законите на разумната человеческа природа, тъй както мирното стоение на една точка на развитието е исто със скотствование, което е негация и на человеческата природа, и на нейните условия за живот.

Дето щя ся каже, началото на напредъка, в отвлечените си, общи понятия, е общо на всичките народи; но в практическото приспособение на самият живот тутакси забелязваме голяма разница, която може да бъде мородавна на онези места само, дето ся решават въпросите за доброчестината и злочестината на народа.

Напредува человечеството, напредуват всички, ще каже, че тряба да напредуваме и ний — това ако още не сме го както тряба познали, не сме обаче да го не усещаме, и то ся вижда оттуй, дето че всякой българин със задоволство гледа и слуша как Имп[ераторското] правителство полага големи старания и поощрява без разлика всички да напредуват.

Но това, което е било и ще бъде всякога главната грижа и желание на всякой совестен человек, щото туй напредвание да бъде доколкото е възможно в дух чисто народен, и ако речем за нас си частно да кажем да отговаря на нашите български потребности и свойства на народният дух. Защото онези наредби и постановения, които са напр[имер] твърде добри за някой друг народ, не могат a priori да бъдат тъй също сходни и на наший дух; напротив, те могат да бъдат даже и вредителни, но съвсем не затова, щото са произлязли из онова или това начало, което може да бъде опасно за всите народи без разлика, но затова само, щото

частностите на тяхното приспособение не съгласуват с дадените особености на всякой народ.

Всичко, що дотука казахме, можем да го изразим кратко с тези няколко речи:

Същността на поставенията може да бъде у всите народи еднаква, но външното им лице, в което ся появяват, тряба да има у всякой народ особен тип, който да отговаря на неговата индивидуална особеност.

Ний знаем, че мнозина ще ни отговорят, че наличието не е нищо, а главното е вътрешното съдържание. Наистина, в много работи не може и не тряба чак толкоз строго да ся гледа на външното им лице, което може и да ся променява, без да преиначава самата същност. Но, от друга страна, никой не може да отрече, дето че в кругът на държавното битие работата за външното лице има не малко, а понякога и твърде голямо значение; нека дадем на едно постановение лице таквози, което не отговаря на духът и на понятията на един кой да е народ, колкото и да ся показва инак това постановение като твърде потребно и користно, то ще видим и твърде скоро ще ся уверим, че това постановение не само няма позитивна полза за той народ, но и ще има даже и позитивна вреда от него. А по коя причина? — По тайзи, дето че народът ще има отвращение от работи, на които външният вид не му харесва, и дето че поради тази вънкашност той мрази и самата работа, и дето че според един такъв начин ще падне в апатия спрямо самият напредък, и тъй вместо да ся движи напред, ще ся движи назад. А пък че това действително така и става, за него имаме историята пълна с безпрекословни и необорими доказателства. Знаем, че русите са много обичали Петра Великаго и обичат и почитат го повече от всякой друг между техните владетели, но и тъй пак е исторический факт, че почти всичкий руский народ е имал отвращение от Петровите реформи, които сами по себе си са били твърде законни, които са били още и неотложимо потребни, но както поради външното си лице, не са могли да извикат никаква симпатия у тези от русците, които не са били в състояние да замислят, че добрите постановения за Русия могат да ся появят в чуждо, тям съвсем непознато наличие. Затова от Петра насам напредувала е само званична Русия, но народната, същата Русия е спала и тъй в летаргический сън, додето е чула или чака още да чуе чист руский глас, който да я събуди. Ето

прочее как в държавните наредби и постановения вънкашността не е малка работа. Ний поне сме на това мнение, че тя дълбоко ся врязва в животът на цял народ, който и какъвто да е той.

Толкоз засега казваме за началата и вънкашните наличия на постановенията и наредбите изобщо, и то може да служи като въведение на онова, което може да ся каже за частностите в тях, за които тряба още по-надълго и по-подробно да ся говори, а най-вече сега, когато сериозни размишления стават и ся претърсуват едно по едно постановенията и наредбите, чрез които желаемият от всинца ни напредък да бъде общ и в горний слой, и в долний, тъй като да може да движи целият държавний организъм.

[Македония, г. II, бр. 38, 17. VII. 1868 г.]

ВАРИАЦИИ ПО ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС

Колкото може да ся чуди някой, толкоз повече може и да жали, затова дето твърде често ся среща в житейските международни разправи, щото людие инак велики и знаменити по образованието си, по знанието на светът и достоуважаеми по званието си не могат да ся одържат на тойзи степен на величието, което дава припознаванието на правдата за всякого еднакво.

Мъдростта, висшето просвещение и дълбокото знание на светската история, тоест знанието на законът и на потребностите, които не могат инак, освен като прѐдопределение божие да ся считат, оценението най-после на духът на християнството и на високите начала на евангелието, всички тези качества трябаше да бъдат в състояние да уверят тези поне, които ги притежават, че между народите изобщо, а повече между последователите на една и тази догма, между изпълнението (τό πλήρωμα) на една и тази черква, не може и не тряба да има нито същи чеда любимчета, нито пастрочеда-потикничета, и по-нататък, че всякой народ както има своята епоха за падание и страдание, тъй също ще има епохата си за свестявание и оправдание.

Ний приемаме, че е невъзможно в светът ни от две частни личности едната все да ся радва и наслаждава, а другата да бъде постоянно в злочестини потънала, а историята на светът свидетелствува и опитът на всичките времена потвърдява, че това истото може да ся приеме и за съвокупността на много личности, както ся отличават те в народностите. В разискванията прочее за черковният въпрос ний не можем да не дойдем до това заключение, като имаме пред очи случаите и в самата черковна наша история. А по туй заключение ний не можем ни най-малко да ся сумняваме, че и ний българите ще си намерим правдата в тойзи въпрос. И връх това още едно доказателство повече можем да приведем туй, че българите заслужават това оправдание, според дето, че в това отношение те са ся намервали и намерват ся в страдание. Защото инак как би могло да ся помисли, че Императорското правителство ще остане равнодушно да гледа как под светлият скиптър на османците владетели всите други съподанни нам народности ся възраждат, а само ний българите да стоим осъдени и да ся движим все в кругът на старото страдание?

Не. Ний нямаме никакво сумнение в искреното доброжелателство на правителството към нас, напротив, имаме доволно примери, които можем да приведем за доказателство на високата му към нас благосклонност, на чистосърдечното му желание за нашето възраждание. Думите ни прочее в разискването, което правим, не ся отнасят освен към онези, които, по неприязненото си разположение към тойзи жизнен за нас въпрос, пречат и нему за едно колкогоде пълно удовлетворение на желанията и оправданията ни в него.

При разните уловки и ухищрения, за да ни уклонят от пътят на правдата и законността, които не търпят да имат престолът си на някои развалини; при многото други мъчнотии и трудности, що предпоставят, за да заградят за нас великият път на свободната совест, която никого не порабощава, те са ся запънали да нанесат най-тежкият и смъртен удар на онова начало, от което само можем ний да ся съживим и възродим. Началото на народност, от което те до пресищание черпят жизнени сили за своето развитие, кога дойде за нас, те никак ся не подвояват да го нарекат извор мътен и нечист; а още, и що е по-странно, като опасен за существующият порядък и следователно за държавата. Нашите законни домогвания за нареждание на чер-

ковните ни работи наричат езуитски подбадания, и тези за народното ни образование, за обработването на езикът ни, за развитието на книжнината ни, от които произлиза напущането на техният, те го отдават на руски внушения; а старанията ни за консолидуването на нашата народност противу усилията на панелинизмът те приписуват на някои панславистки стремления, за поборение на който не забравят да препоръчат съюзът и съдействието си като всемогущо! С една реч, те всичко вършат и на всичко са готови, за да заподозрат нашите желания, да съкрушат нашите надежди и да удушат нашето свестяване.

А що искаме ний българите? Нищо друго освен онова право, което ни един закон черковен, ни едно правило апостолско или на св. отци не може да ни отрече, и то е да управляваме черквите си сами, да нареждаме училищата си сами, да употребяваме езикът си свободно и да развиваме книжевността си. На тези наши желания и стремления може ли да ся припише нещо нечисто, нещо недозволено? Нещо повече ли искаме от това, което имат другите? Нещо по-друго ли искаме да правим от това, което правят другите, и именно гърците, прямите противници на нашето народно развитие? И какво руско или езуитско има в тези стремления, общи днес на всите народи, та всякой час това и чуваме?

Ако началото на народност е осъдително, ако идеята за народност е грешна, то защо Великата черква не е престанала да бъде самото олицетворение на идеята за гръцката народност? Но казуват, че същото стремление у нас не е освен руското вдъхновение и като толкоз опасно е за държавата. Не. Идеята за народност не ся е родила в Русия, тя е плод на западното политическо, социално и епистимоническо образование, за това и както всичките идеи от Запад тя не ще остане да не завладее всичкий свят, при всите противления на тези, които искат да я уничтожат у другите за собствена корист.

Ний би попитали нашите клеветници, намерва ли ся в историята пример, щото идеите като нещо материално да имат граници, през които да не са в състояние да ся прехвърлят? И пак ги би питали дали не могат да ни покажат такъв някой велик человек или силен някой народ, който да е можал да тури непрекрачвана межда за една каква да е идея? Бог е поставил граници на неизмеримите вещества

земни — на морето и на въздухът: но подигнал ли е преграда на мисълта? И историята, и св. писание ни казуват, че не е; следователно мисълта е свободна, както и нейний творец— духът. Мерзки убо са клеветите на тези, които искат да дадат на нашето свестяване особни и беззаконни причини и суетни трудовете им, за да задушат у нас това природно чувство.

А! Ще ни кажат, черковният ваш въпрос имал изворът си в началото на народността, и с него вий сте служили на идеята за народност! Това ний не сме таили досега и нито сега имаме причина да го таим или да го извиваме, и защо? Духът на нашата православна черква не само не е противен на това начало, но, както можем да съдим, черквата е имала «него за основа и от него ся е ръководила в устроението на независимите патриархати и архиепископии, съществующи и обезсъществовани изпосле. Ний няма какво да ся свеним да не изповядаме това и пред политическата власт.

Идеята на народност у нас, проявена или в черковният въпрос, или в училищният, няма ни колко песчано зърно политическо значение, и не ся надеем да ся намери ни един свестен и разбран българин, който да би помислил даже, а не да ище да ся разумее тая идея в нещо повече от това, което е нужно за оздравение на съществуването ни като народ, особен от гръцкият и други. От всите съподанни нам народи едва ли не сме ний най-малко способните да ся прехласваме след идеи и да гледаме през рамо на онова, което е историята произвела, и онова, което обстоятелствата могат да изработят. Нашият положителен характер никога не ни допуща да чезнем за идеи неприспособими и да ся халосваме подир работи, които не съгласуват с истината и които не сме кадърни да постигнем; и затова ний сме далеч от непомерните онези претенции на единоверните нам братя — противници, на които ся иска всичкий свят да ся разполага изключително според тяхното желание или потребности. Ний виждаме ясно, че не е възможно, нито па интересно за нас да ся гоним след таквиз желания. За това и искаме само онова, което ни повръща нам нашето право, и то с привардване да не повредим на никого нито изблизо, нито издалеч някое от основните му права.

За добра чест, нашият въпрос, както ви ся струва, разбират го твърде добре и просвещените правителствени

мъжие и познават, че неговото удовлетворително решение не ще докара никакъв преврат във верноподаническите ни длъжности, нити в отношенията със съподанните нам единоверци. Ний нито можем, нито искаме да довеждаме в сумнение което и да е легитимно право, затова и колкото народна идея ся заключава в нашите по въпросът домогвания, те не значат у нас борба, но старания за скрепение на братский съюз.

Това като премисляме, нам ни е не само чудно, но и твърде жално да гледаме как някои от гръцките черковници, учени и достопочтени мъжие, ся силят още всякак да оборят нашите домогвания и да ни възпрат от постигването на праведните и законните ни желания. Но късно е санким вече да креят и да правят, за да потъпчат тойзи въпрос, много по-добре би сторили и за тях си, и за черквата, и за братството на двама единоверни народи, ако да съдействуваха и помогнеха как по-скоро да ся реши и по-добре като да не направи черковен някой потрес. Това е твърде лесно, тряба само да бъдат праведни към нас. Със строга правда твърде лесно могат да ся решат и най-мъчни, и най-заплетени въпроси.

Ний ще свършим, като кажем и помолим тези, от които зависи решението на този въпрос, да размислят, че е много по-разумно да ся помага на таквиз безопасни желания като нашите, отколкото да ся отблъснуват, и че много по-добре е да ся изпълняват праведните желания, а не да ся потъпкуват.

[Македония, г. II, бр. 40, 31. VIII. 1868 г.]

ПОСЛЕДНЕ НАПОМНЯНИЕ

Не знаем наистина що има да възпира почтените настоятели или подписатели да не издължават пълната стойност на листовете, които им пращаме! Дали не са разбрали досега, че ний нямаме онуй улеснение, дето да караме от себе си листът в надежда, че кога да е и както и да е ще ни ся наплатят. Ако не са разбрали, ето нека чуят пак и да разберат, че ний само с навременното внасяние и из-

дължение на листовете можем да поддържаме изданието, и в такъв случай бавението и недоплащанието на някои вместо полза може да нанесе най-голямата щета и на нас, и на народа изобщо, защото, излъгани в надеждата си на тях, ний ся намерваме отведнъж като воденица при скъсването на язът ѝ, принудени да спрем.

Не е лесна работа да ся кара изданието на един лист, който има неизбежно и необходимо изден вден стотина гроша разноски, а още по-мъчно е, като на нас хора, тези пари да си ги доставяме от друга страна и да чакаме да си ги набавяме изпосле. Нашата работа е от една страна да земем, а на друга да дадем, но отде да земем, като и един, и другий, и третий ся помайват и казват «до нас ли остана»? А като не земем и следователно не дадем, то как ще имаме лист? Вестникарството не е като друга търговия, че да имаш десетина хиляди гр[оша] и покрай тях да можеш и с още толкоз кредит и почак да си обръщаш работата. Това е една работа, която днес като тряба, не може да ся отложи за утре, и която днес като ти трябат 100 гроша и ги нямаш, не тя ползува, ако утре имаш 1000, защото днешното немание ти сбърква работата, тъй както утрешното имание не може да я поправи. При това още туй вестникарството, както изобщо и книгоиздателството, между нашите не ся сматря като някой здрав еснаф и като вестникари ний не можем ся похвали с някой добър кредит, че да си вършим работата някак по-свободно, а като частен человек кредиторите, които имаме и които не са также много, отдавна са уж — изтощени. Нямаме приятел, когото да не сме подгорили—кого малко, кого много е и нямаме очи да ги подсяваме изново.

Ний си казуваме правото, без да го имаме това за унижение, защото, ако дължим, дългът ни не надминува силите ни и не дължим за свои частни дела, но дължим за поддържание на едно дело, което в много отношения може да ся сматря като общенародно, макар и всичката му тяжест да е на гърбът ни. Ний сме имали и имаме частните си работи, от които можем да ся поминуваме ако не богато, не и оскудно и не за тях ся ний обзаемаме, не за тях сме принудени публично да изповядуваме състоянието си и да ся излагаме, а за изданието на вестника, което сме предприели не толкоз от надежда за печала, колкото от длъжност да послужим уж, но и ний да послужим по силите си, а не да съсипем и себе си, и да опропастим предприятието.

Но и за туй предприятие, ако искаме, ний не искаме харизма, не ся молим за помощ, но искаме онуй, което е право, молиме ся да ни платят онова, което сме заслужили, което имаме да земаме, и то не за излишност, но за необходимата потреба на поддържанието на вестника.

[Македония, г. II, бр. 40, 31. VIII. 1868 г.]

ЗА ПРОСВЕЩЕНИЕТО

Просвещението е онази мощ и сила, която от всичко най-вече спомага за одържание на един самостоятелен и честит живот, както държавен, тъй и народен. До началото на новата история на Европа държавите в тази част на светът никак или твърде малко са ся грижили за развитието на умственият живот чрез държавен път и с държавни средства, и за туй гъста мъгла на невежеството покриваше всите слоеве народни: деспотизмът ся едноман разпространяваше, защото като няма свяс, осветена от зарите на образованието, тогаз няма нито силен отпор против него — деспотизмът.

Тамо дето искрено ся желае да бъде народът честит и свободен, там тряба да ся полагат най-големи грижи за умното развитие на народните маси. Затова и лани еще лорд Росел беше ся изразил в парламентът и казал, че «в Англия тряба да ся основе министерство на просвещението, което изключително да ся старае за разпространение на просвещението във Велика Британия, защото инак народът може повече да стане подпора на анархията, нежели носител на свободата.» Това е цяла истина и има голямо значение и за правителствата, и за народите. Но ний, без да ся простираме за разтълкувание на това значение, ще земем в забележка това само, че когато министърът на най-просвещената в Европа държава препоръчва това на най-просвещеният от народите, то какво тряба да мислят и да правят министрите на другите окъснели в просвещението държави?

Това като имаме наум, ний не можем да ся не радваме, дето имп[ераторското] правителство, при особено министерството на просвещението, е обърнало по тази част вниманието и на Държавният съвет, който, както ся научаваме, и деятелно ся занимава с него, като има нарочит старател и ръководител в тази работа Н. Вис. неуморният Митхад паша.

Що е само тряба, мислим, да ся действува затова и поскоро, и по-разумно; не тряба да ся предаваме на самооболщения: в отделът за просвещението до днес още у нас почти нищо не ся е изработило; полето е още всичко целина, и ний не сме направили даже ни толкоз, колкото са направили съседните и подчинените на държавата земи. Не тряба такожде да забравяме, че ако преобразованията в нашият държавен живот са потребни, то най-голяма важност имат в тях онези въпроси, които ся касаят до просвещението и образованието на народа — въпросите за напредъкът в онзи круг, който дава на държавата стихия на живот и на умна свобода.

Накъдето и да погледнем, навсъду виждаме таквоз положение на работите, което тряба издъно да ся направя, за което тряба от сърце и от душа да ся работи, а най-вече в основните и средните училища.

Педагогическите заведения са у нас от първа потреба, ако искаме да възвисим състоянието на училищата си до онова състояние, на което тряба да бъдат. Имаме ли ги? Скудост в книги, лишение в метод на преподавание, безотборност в персоналът на учителите, ето всичко онова, с което могат да ся похвалят основните наши училища; а тези на съседите ни османлии не са по-прокопсани от нашите.

Средните ни училища като са твърде малко, то и колкото са, чакат за волята и за ръцете на онези, които да поулучшат състоянието им; нам ни трябат съществени знания, а в тези наши училища тази потреба едва ли ся доставя и в най-ниска мяра.

За устроението и на висши училища, които да отговарят на предопределението си, ний още не смеем ни да говорим, но това не ще каже, че и те тряба да останат зад нас. И тъй във всичко по част на образованието предлежи голям задатък, и голям труд чака първите на туй поле дейци, труд голям, но и благодарен; който непосредствено работи за умното напредване на народите, той сам е знатен причинител на напредъкът, който ся постига.

В другите държави, дето развитието е по-старо и по-

дълбоко хванало корение, тамо, както във всичко друго, тъй и по тази част, инициативата принадлежи на частни предприятия и на задружни действия, то ся още силно подпомага и от явното мишление. У нас е било инак досега, а отсега, ако ся иска да стане по-другояче, тряба и по-сериозно да ся размисли за него. Нам остава днес и за по тази част инициативата на правителството, от него остава за всичко да ся надеем и от него да чакаме; то тряба днес да покаже навсякъде пътища и средства. Като зема на себе си тоз товар правителството, то тряба и да бъде алфа и омега във всичко, що ся касае до явний живот; ний не ще имаме вече какво да чакаме от частни личности или от общински попечителства. Но като иска това така, то тряба и да ся покаже навсякъде като сила, която стои начело на всяка една работа, силата, която е душа на всяко движение и на която следов[ателно] принадлежи инициативата във всичко. И пак ще кажем, че то тряба да не забравя, че по тази част досега почти нищо не е извършено, че много и твърде много има да ся върши, и още, че то ще може да ся извърши само с искрено желание, с твърда воля и с енергия не от обикновените; инак то ще направи да запустее това поле повече, и на него ще останат да растат само бели тръние и черни джигри.

Според нашето искрено и безпристрастно мисляние, одържанието на самостоятелен и честит държавен и народен живот зависи най-вече от нашето развитие, от напредокът ни в просвещението. Когато мерилото на умственото образование възлезе у нас по-горе от дето днес стои, тогаз правителството ще може с по-голяма леснина да проникне и да иде по-напред с мислите и намеренията си, които навалят на това, дето всичкият народен и державен организъм да ся въодушеви с един нов и по-горен живот.

Както съжителите ни османлиите, тъй и нашите българи не са от тези, дето да мразят просвещението; те го още и почитат, ценят го и търсят го и ще го получат, защото не са лишени и едните, и другите от способност, за да го усвоят. Но пък работата и в това само не е. Има нещо, което е по-нужно, а по-мъчно. Тряба не само да ся хвърлят в масата на народа зарите на умното светило, но и да ся разчисти онази удушлива атмосфера, в която често никнат нездрави понятия, каквото някои от досегашните и тая напр[имер], дето нашата интелигенция да бива изключена или сама да страни от явний държавний живот и други таквиз.

В практичното приспособение на интелигенцията в живота изискува ся да не бъде тя разномисляща и своекорыстна, а това за да ся постигне, тряба тези особени мисли, които би съществували, да ся разчистят и пречистят в атмосферата на едно по-голямо и по-общо просвещение.

[Македония, г. II, бр. 41—49, 4. XI. 1868 г.]

ЛИЧНАТА СВОБОДА

Всяка личност в едно кое да е общество дотогаз ся сматря да е почтена, докогато вече ся докаже чрез законен път нейното непочтенство: това е правило, което са усвоили всичките законодавци и което признават всичките общества. Разумява ся, че при едно таквоз положение на работите има твърди граници, които могат да запазят всяка личност от докачение и повреждание.

Това правило и най-вече спомага да ся опазва свободата на личностите. Основа на свободата е личността и затова тази свобода гарантируват всичките законодавци, а още повече християнските понятия за моралът.

В добро наредените общества всякой ся пази да не докачи с непристоин или с какъв да е начин, който повреждa която и да е личност. Критиката наистина не е нигде запретена, а още повече да ся придирват и претръсват които и да са работи, то е узаконено право на всякой член в едно общество. Но тук е и границата на това наистина полезно и за всичките държавни и народни интереси твърде важно право: вън от работата, вън от о б е к т ъ т критиката не смее да премине, защото тогаз престава онова дозволеното и потребното придирвание на работата, а захваща придирвание върху личността, която е свята област, дето никой не смее да ся вмъкне на сила.

И там, дето всяка личност в свободата си и в правата си ся почита от страна на всякой съчлен на обществото, там е само гарантирана свободата, там само могат всички-

те свободности да ся настанят, да ся придворят и вкоренят в живот.

Особена длъжност на печатът е да ся старае, за да ся одържи почитанието на всяка личност в силата си и да стане ненарушима догма, която има давност за всякого без изятие. С примерът си и с ежедневното си работание печатът може да направи цял народ да ся научи и да навикне да почита личностите, с което печатът много и помага да напредне всяка свобода и с това да добие най-голяма заслуга за напредъкът на тойзи народ, за който ся касае.

И това пак е особена длъжност на печатът в тез земи, дето образованието е слабо разпространено в народът и дето печатът е един от главните извори, от които народът черпи просвещението и политическата си зрялост: колкото по-лесно в едно място явното мисление може да отведе общото мнение в криви пътища, толкоз по-нужно е да ся води то само в колникът на сериозният напредък. На първо място стои, както ний мислим, светата длъжност да ся напредва в явното мисление към почитанието на всяка личност; ний толкоз повече считаме тази длъжност за велика и свята, според колкото тя ся условува с най-важният интерес на народът. . .

На последне време на всичките в устата ся намира речта свобода. Всинца говорим и пишем, и искаме и даваме свобода, но ако кажем да вникнем, в което вършим, ще намерим, че ний така си караме работата, щото здравата, истинска свобода нигде не може да намери място да ся настани между нас: без почитание на личностите няма и не може да бъде свобода — то е една истина, която освидетелствуват всичките страни в историята и между всичките народи. В Англия хубавата обща свобода е начнала да ся развива от както почитанието на личностите е станало закон.

Има ли у нас тойзи закон и почита ли се той у нас, ний не ще ся простираме да разправяме, а за да свършим само, ще кажем:

Както е страхът божий начало на премудростта, така е почитанието на личността начало на свободата.

[Македония, г. II, бр. 41—49, 4. XI. 1868 г.]

МАЛКА РАЗПРАВА

Знаят читателите ни, че преди да излезе министерското решение за възпирането на «Македония» за два месеца, беше ни ся пратило друго едно съобщение от страна на писалището на печатът, чрез което ни ся известяваше, че ще бъдем преследовани като провинени в законите за печатът.

Преди да узнаем в какво именно ся състои нашата вина и преди да ни викат на съд да ни покажат вината ни и да ни осъдят, редакцията на другият в градът ни български вестник прибърза да разгласи между съотечествениците ни и устно, и печатно даже, че ний ще бъдем съдени о с в е н з а м н о г о д р у г и п р е с т ъ п л е н и я в д е л а т а н а п е ч а т ъ т о щ е и з а т о в а, ч е с м е д о к а ч и л и л и ч н о с т т а н а Н. В. С у л т а н а.

Всякой може да си въобрази доколко беше убийствено за нас, необличени в престъплението си, едно таквоз погрешение от страна на един лист, редакторът на който е известен като цензор и член от писалището на печатът; то, освен че ни съсипваше материално и отчуждаваше от нас симпатиите на съотечествениците ни, но направи ни да претърпим и тежки нравствени потрясения от скърбните последствия, които възима за нас, като пристигна без малко да ни причини жалостни и неповратими домашни нещастия. Богу само има да благодарим за съхранението ни от тези нещастия и на правосъдието на Имп[ераторското] правителство за избавението ни от наветите на един такъв злорад и жесток неприятел.

За нас е твърде неприятно да говорим публично зло за когото и да е, но честта ни изкара ни да бъдем принудени за оправданието си пред общото мнение да разправим на читателите си в кратко за тази работа, която ето отде произлезе.

В 37-й брой на листът си от тази година ний бяхме поместили една дописка от Плевен, в която, както ся вижда и сега, намерва ся следующият период:

«Дали ся спосреща със закона царский, г-не? Един цар, който остави раята си залог на войската или на чиновниците си, тий да ги притесняват и да нямат мира от тях?»

В извлеченията си за сведение на правителството българският цензор превел на френцуски тойзи период не според думите и разумът му, но ето как:

«Законът допрощава ли, господине, на един цар да остави раята си на произволът на войската и чиновниците си и те да го притесняват и да нямат мира от тях?»

На основание на тойзи превод, според разумът на който наистина ся докача личността на Н. И. Величество, писалището на печатът по длъжност призова ни на съд, в който съд, както казахме, ний ся оправдахме. Но да видите г-на Генович, цензорът, виновникът на всички тези наши нещастия, за да покаже ожесточението си противо нас, не рачи да ни отдаде ни това право за обидата, която ни направи, да извести поне чрез вестникът си оправданието ни!

От това, що изложихме дотука, не остава вече никакво сумнение, че г-на Генович е умишлено действувал да ни направи подозрителен пред Имп[ераторското] правителство, да ни зачерни пред общото мнение, да ни повреди и да ни опропасти. Право е, че той не сполучи в кроежите си и вместо нас, можем да кажем, че себе си унизи и зачерни, но и тъй пак по следствие на неговото злоумишление нашите загуби според състоянието и положението ни твърде тежки ни дойдоха и непоправими остават.

Наистина, ний ся гордим с отрадното съзнание, че комисията, на която беше ся възложило да ни съди, позна и припозна невинността ни; но и след това ний сме принудени да изповядаме, че не можем да ся не смущаваме от това единствено негли във всичкий просвещений мир, обстоятелство, дето да бъдем изложени на произволът на един цензор и вестникар, събрат и съперник. И дали пък дотолкоз от безгрешните натури е г-н Генович, щото да не поиска да ся възползува от положението си и положението ни? Това приключение не служи никак за удостоверение на едно таквоз предположение.

Ний познаваме, че не сме в право да даваме ум на служителите на държавата, а еще по-малко да обсъждаме правителствените разпоредби (ако тая е една от тях), но мислим, че няма такъв закон, който да ни отнема правото да ся оплакваме от неправдата, и нито можем на минута да си допуснем, че произволът на г-на Геновича ще може да ся простре до тамо, дето да ни запрети да не извадим поведението му на обсъждание пред общото мнение, само-

то наше оружие противо неговите преследования на нас и листът ни.

Прочее с оплакуването си от притесненията на г-на Геновича като цензорист ний високо и всенародно ся протестираме противо гнусната му връх нази клевета, че сме докачили царската личност. И като го имаме уличен в нечистосовестността на служението му, не пропущаме да го не предадем на неумитният съд на публиката; нека общото мнение го съди и осъди по делата му. Ний не искаме нито да го глобяват, нито да го наказуват, а само да оценят неродолюбието му като българин, но правдолюбието и честността му като правителствен чиновник.

[Македония, г. II, бр. 41—49, 4. XI. 1868 г.]

ПОЛИТИЧЕСКОТО СЪСТОЯНИЕ

В пълний смисъл на думата политиката е днес смълчана. От никъде никакъв глас няма.

Но въобще ся зема, че работите не са толкоз спокойни, а безспокойствието ся изражава и чрез това още, дето всякъде мълчат.

Венский «Прес» хваща вече да ся отчайва за мирът, че не щял да ся уварди. «Пролетта, казва той в един от броевете си, тряба да реши всички онези велики въпроси, които толкоз раздигат светът.» Радваме ся, наистина, дето отвсякъде уверяват, че искат да ся уварди мирът: и ний не ще престанем от да ся надееме, че мисълта на всеобщото разоружение най-после ще проникне и в кабинетите, както е проникнала в сърцата на народите. Но като земем всичко наум и тези уверявания на престолните беседници, на званичните вестници за мир не са нищо друго освен един заем, който без друго на пролет ще тряба да ся плати в брой. «Искаш ли мир, готви ся за бой.» Истината на тази римска пословица може най-сгодно да ся приспособи на днешните обстоятелства.

Лондонският вестник «Т а й м с» ся държи на една твърде здрава основа, щото не ся оставя да пада тъй лесно в загрижване. Като стои в приятелство и тясно сношение

с правителствените кругове, този вестник е в състояние да познава състоянието на работите в истинното им лице, та затова и ний тряба да ся вгледаме в това, дето и той през тези последни дни ся вижда загрижен и гледа със смутени очи положението на работите.

Наистина сериозни времена настават за Велика Британия, ако е дошла тя дотам, дето навсякъде да кара политиката на бездействието.

На материкът големи сили ся готвят за бой; разпрята, която трае между Галия и Германия от времето на Цезаря и Хермана, веднъж за винаги ще да ся реши. Силата, с която ще ся реши този голям и от светско значение въпрос, не ще да бъде к р а л е в с к а в о й с к а, но народ, въоружен и приготвен за бой. Германия не ще да ся бори само на Рейн, тя ще извика сили, които решително ще работят и по други страни на Европа. Англия има в Европа азиатска политика. Англия не съгласява европейската си политика като европейска сила, но като азиатска сила от първи ред. Европа, тоест европейският материк, е само средство, а цел на великобританската политика е Азия. Прусия в съюз с Русия иска да преиначи картата на този материк, а чрез туй ще ся побърка планът на Сенджеймският кабинет и в отношение на азиатската му политика. Англия да ся съюзи с неприятелите на Прусия; лесно е да направи това, но е и твърде опасно и най-напред за сама Англия. Ако Прусия успее, Англия няма да спечели нищо, а ако Франция победи, тя ще много да загуби, та може повече и от сама Прусия. За Англия било би най-драго да види, че Австрия със слабостта си отвръща тюйлерийский кабинет от активната му политика: но ето г. Байст сам казува, че Австрия тряба да бъде силна, за да може в случай на нужда (а коя е тази нужда, нея никой не знай да я определи освен австрийският министър) да може и тя да тури силата си на мерилото на европейската част. Дето ще ся каже, приближава времето на активната политика на Франца, и «Таймс» споделя грижите на правителството си.

А то има още да ся загрижи и в това, дето че времето, в което ще ся избере нов председател в Северна Америка, е на вратата, и туй, дето е повече от вероятно, е, че генерал Грант ще стане господар в Бялата къща на Вашингтон. Северна Америка под управлението на тойзи мъж твърде наскоро ще завземе важно положение в Европа, и то без съмнение в полза на свободата. Европейските моря тряба

да са свободни за всичките народи, а то може да стане тогаз само, когато не остане ни едно море, дето да ся влиза само чрез дозволението на една сила. А това позволение, когато да падне, не ще падне от само себе си, но в следствие на много от най-голямо значение събития. Следователно Америка ще има активна роля в нашата страна на светът, зато и людиете, които седят на министерските столове в Лондон, имат защо да ся загрижат.

Безпокойството на «Таймс» е верен барометър за състоянието на работите в Европа. Ний за туй и обърнахме вниманието на нашите читатели върху това безпокойство, което е твърде значително.

[Македония, г. II, бр. 41—49, 4. XI. 1868 г.]

ЗА ПРОСВЕЩЕНИЕТО

В человеческите общества има някои работи, за които колкото често и да ся говори, то пак никога не може да ся каже, че ся е доста говорило. Това ся обяснява с важността на самата работа, до която ся касае това говоряние, още и с неизмеримата полза, която може да принесе тя на народите и на държавите.

Между таквиз едни работи е и просвещението.

Просвещението е очите на всякой един народ: който не е просвещен, той няма очи, той е сляп. Това дето да виждаме ясно движението на историята около себе си, да ся познаем със законите на напредъка и по тях да вършим и да правим, да познаем сами себе си — това са наистина потребности от първа важност, а пък никой не може да си ги достави без просвещение на съвестта.

Ето затова без просвещение мъчно може да стане някой истински държавник, истински деец и старател за доброто и благоденствието на сънародниците и съотечествениците си. Волята, сама по себе си, е добро нещо, и който има добра воля, то, разумява ся, не е лош челяк; но тука си има мястото да попитаме: на кого за полза служи само добрата воля без добри работи? Наистина за никого в светът. А пък добри работи могат да извират само от

ясна, с просвещение осветлена съвест както за положението на другите, тъй и за собственото положение на всякого частно.

Без сумнение, просвещението е основа на честитий живот на държавата и на народът, а и частно на всякой един человек. Според това, що казахме, излязва, че да ся стараем за напредвание на просвещението у нас е необходима потребност, която ся показва като такваз от която точка на зрението и да я гледаме.

Нашето отечество, останало толкоз назад по тази част, тряба да удвои и да утрои своите старания в пътят на просвещението, защото, така само, ако душевното развитие тръгне за ръка с материалното развитие, ще може да ся надее, че ще стигне целта си да бъде свободно и честито. Светлостта на просвещението тряба да огрее всите наши съотечественици от който род и ред да са, умствений живот тряба да уякчава нас всинца ни еднакво, и когато само можем да тръгнем с твърда нога по полето на напредъкът в просвещението, тогаз само ще можем да кажем на отечеството си: «Бъди честито! На историята си: р а з в и в а й с я, к а к т о т я и с к а м е.»

Просвещението на един кой да е народ поченва от долу, от коренът, а не от върхът: основните или първоначалните народни училища са отредени да положат първият, но затова и най-важният темел за образований живот на един народ. От това прочее следува, че за да ся намерват тези училища в добро състояние, което да отговаря на техният превелик задатък, conditio sine qua non* — условие, без което не бива във всяко едно таквоз постановение. Едно кое да е училище ся условува най-главно с учител; тамо, дето преподава един специално изкусен учител, който схваща задатъкът си свясно и всестранно, още и умее да осъществи онези очаквания, които ся възлагат на него, там е училището добро, и то училище е в състояние да подпомогне за разпространявание на просвещението в една земя. Може да има някои да мислят, че с направянието на училища там, дето не е имало, свършва ся вече всичката работа, що има да вършат в стараниет си за просвещението. Не, не е туй главното. Ний знаем на много места много училища и нови, и хубави, и големи, но. . . Главното питание в тази работа е какви учители имат или ще имат

* Условие, без което не може (лат.).

в тези училища. Една земя може да брои с хиляди училища, а и пак да не е просветена, друга пък да има по-малко училища, а да стои на един по-горен степен в развитието и в образованието. Това е факт и заслужва напълно нашето внимание.

Сега е ред да ся попитаме: имаме ли ний в нашето отечество училища с таквиз учители, които да могат да отговорят на определението си? Като речем да ся не ласкаем, а пък защо и да ся ласкаем и да ся лъжем за такваз една важна работа, тряба да изповядаме, че освен няколко, що могат да ся намерят у гърците и у арменците, у нас едва ли щат се намери твърде и твърде малко, а у съжителите ни османци и ни толкоз — думата е за основни училища в градовете и в селата. Дето ще ся каже, по-голямата и най-важната част от населението на отечеството ни ся лишава най-напред от онова, което е най-необходимо; то няма учители, които да стоят на височината на своят задатък. А защо? Защото не е имало и няма педагогически заведения, и повечето от учителите са самозванци и нямат нужните педагогически знания. Това е един недостатък, който най-много пречи за напредъка на просвещението в нашето отечество.

Ето прочее благодарният труд, що чака тези, на които Имп[ераторското] правителство е възложило промислението за тази от голяма важност работа. Не много училища, не големи и високи учебни заведения за пръв път, но добри педагогически заведения, които да могат по-скоро да снабдят съществующите днес училища с добри, реално изучени учители. Това е, що може с първа ръка и по-лесно да стане и по-скоро да въздигне падналото у нас народно възпитание, от което и просвещението изобщо ще добие в отечеството ни нов полет. . .

[Македония, бр. 50, г. II, 12. XI. 1868 г.]

ПРАКТИЧЕСКАТА СВОБОДА

На последне време името свобода в явното мишление е станало като стръв, с която искат да застървят народите тези, които искат да ги уловят в примките или на въдицата си.

Наистина свободата сама по себе си не е лошо нещо, но за тези, които не я разбират, тя може да бъде и най-лошето нещо; зле настървени към нея, те могат, нея като търсят, да намерят най-тежките окови.

Свободата е, инак да кажем, хубаво нещо, но тя е хубава тогаз само, когато тези, които ся домогват или са ся домогнали до нея, умеят и знаят да ся наслаждават на нея в самата практика.

Идеалната свобода толкоз може да бъде полезна за действителний, всякогашний живот, колкото един много хубав сън; тя е сянка без същина, звук без хармония. А то ще каже, че тези, които грамзят за свобода, тряба да търсят тази свобода, която прави както частно всякога, така и цял народ да бъде свободен в самото дело, в светът на реалността.

Истинната свобода ся обуславя с добре познатата общинска свобода; дето няма общинска свобода, там няма, та и не може да бъде, никаква свобода.

В общинский живот ся заключава онзи кръг на практическата свобода, в който може да ся развие общото политическо благоденствие, защото приготвя человеците, които ще могат да ся ползуват с него.

От това следува, че най-напред тряба в тази сфера да покажем воля, за да ся наслаждаваме на дадените правдини, а после също така можем да вървим и по-далеко в този път на свободата.

Ще ни кажат, че нашите общински закони не са по самосебе си от най-добрите, че те не отварят широко поле за работяние и свободно движение на народът; ще отговорим, че времето и обстоятелствата ще докарат, щото и тези закони да ся усъвършенствуват относително и да ся преобразуват в духът на едно по-висше схващание на общинското самоуправление. От друга страна пък не можем да не признаем, че законите, които и сега съществуват, дават на общините известно пространство за работяние и

право за инициатива в известни граници. Употребението на тези правдини било би без друго много полезно за развитието на свободните общински отношения и особено за унапредвание на нашите общински интереси.

На жалост обаче знаеме си ся доколко желаем и доколко умеем и ни приляга да ся ползуваме и с онези правдини, които и днес още имаме и ни ся падат в общинският живот. Това, което нам сега ни липсува и което тряба най-много да желаем и от все сърце да ищем, то е — сериозната воля да гледаме общинските си работи с участие и с топло присърце.

Тряба изобщо да започнем повечко да мислим за себе си и да работим най-вече в полето на общите интереси и в границите на нашите положителни правдини. Признаваме, че обща характеристична черта у всичките млади народи е да ся оставят тъй, щото друг за тях да мисли и да работи, както обикновено правят децата; но питаме, тъй ли за всякога ний тряба да останем все деца? Можем да кажем, че това равнодушие, това немарение у нас за общинските ни интереси произхожда от това, дето тъй малко сме разположени да вяруваме у своето собствено знаяние, у своята душевна мощ и политическа проницателност; в теорията не сме вещи, а практика нямаме никаква. Това е тъй, но тряба да премислим, че това знание, тая мощ и проницателност няма да ни дойдат тъй като от невиделица, или да ни ся спуснат с кошница от небето: додето не ся научим да плуваме по водата, никога не ще можем да плуваме. Всичкото на светът ся научава в практиката. Следователно тряба да практикуваме и тогаз даже, когато още не сме сигурни, че ще можем да извършим всичко, както тряба. Наистина началото е тежко и мъчно, но все тряба да ся стори начало, тряба да ся захване, и колкото по-напред, толкоз по-добре.

Тези наши думи ся касаят до новият живот, който наставаме ний днес след решението на черковният ни въпрос, но те могат твърде добре да ся приложат и на общинският живот, който сме настанали вече след въведението на устройството на вилаетите, в който сме имали случай да видим доколко ся пънем и колко губим колкото от неумението, дваж толкоз от нерадението и странението да упражняваме в обща полза правдините, които ни е устъпило това устройство.

Несумнено, че е много по-лесно във всичко да ся въз-

лагаме на един по-горен авторитет, на една по-горня воля; но тая леснина прави това да губим онуй, което сме спечелили: тя затръня пътят към свободата, която ний желаем и за която ся сърдим, че не ни я дават, и оплакуваме ся, че сме лишени от нея. Твърде е лесно да кажем: «Що знам аз? Нека правителството или духовното началство да реши таз работа, то знае, нека то да я разгледа.» В такъв случай ний наистина нямаме онази отговорност, която бяхме имали, когато ся самички домогваме да устрояваме общинските си работи по собственото си възрение и по собственото си схващание; но тогаз не бихме па за всегда и оставали в положението на слабите деца, на които всичкий труд е да казуват «дайте ни хляб», но за това и всичката им печала е да гладуват, когато не им дадат. Положение жалостно наистина, но още по-жалостно е положението на с т а р и д е ц а като нас, които не са в състояние да ся възправят и да стъпят твърдо на нозете си, а чакат все други да ги възправят и на друго рамо да ся облегнат, че тъй да вървят.

Детинско е следователно да възлагаме все на други грижата за себе си, както е детинско и това, дето обикновено правим да считаме себе си злочести и като умишлено изложени на злострадания, и нищо да не правим, освен да ся оплакваме и да чакаме от други да ни извършват това, което е нам предоставено да си го извършим, да търсим помощ от други в това, от което ний и право имаме, а и можем сами да ся завардим.

По-голямата част от злоупотребенията, от които с кървави сълзи плачеме пред другите, не са освен последици на нашето нерадение да ся предувардим от тях, на нашето неумеяние да ся ползуваме от правдините, които ни са дадени, на нашето все на готово и от чужди чакание за помощ и запаза. Има ли закон, който да покровителствува някои злоупотребления? Не. Тогаз кой е крив, ако те съществуват и ний злостраждем от тях? Не сме ли ний сами, които не умеем да ся ползуваме от свободата, която ни е дадена? Ако прочее ний сме злочести в нещо, то не сме от друго, но от собствената си неспособност и некадърност, от собственото си нерадение и немарение. А с таквиз свойства ний и рай божий да бъдем, и с ангели да съжителствуваме, ще бъдем все страждущи, все обиждани, без да ни са криви ни мястото, ни съжителите, нити кое да е постановление.

Ний мислим, че е в длъжността на печатът ни, а още повече сега, да дига гласът си често и с енергия противо това старо у нас вкоренено вече немарение, което въобще показуваме спрямо общинският наш живот. В нашият голям интерес е, ако да можем (а можем, ако искаме), да напуснем това заръждивяло немарение в това отношение и всинца съгласно и единодушно да налегнем около старанието за нашите общински работи.

Ний ся надеем да няма някой от еднородците и съотечествениците ни, който да не желае щото българският народ да стане колкото е повече възможно от всяка страна развит и свестен; но тряба и да изповяда и да признае, че това желание не може да ся постигне освен с напредването на общинский живот. Какъвто и да е въпросът в тази сфера, не тряба да ни намерва равнодушни, но тряба живо да ни интересува, да привлича на себе си нашето внимание; тряба ревностно и енергично да земем участие във всичките работи, които по законите подпадат в надлежността на общинската власт; тряба да покажем на дело своята узряла свяст. Да не оставяме всякога да чакаме инициативата на началствата в работи, на които управлението само̀ правителството е дало в ръцете на народа. Инак не ще ни помогнат ни най-хубавите, нити най-либералните постановления, с които и при които ний пак можем да останем на истата точка, дето сме били и каквито сме си д е ц а о д ъ р т е л и, от което дано господ поне занапред да ни опази.

[Македония, г. II, бр. 51, 18. XI. 1868 г.]

НЕЩИЧКО И ЗА УЧИТЕЛИТЕ

През последните дни в Берлинският съвет ся представили много проекти, които привличат на себе си общото внимание. Най-важният от тях е за устройството и върху бюджетът за окружното изучение. Още от събранието на 1865 Съветът беше ждребил върху решението да ся улучши честта на учителите. Конституцията в 25-ият си член налага на нахните и махалите задължението да промислят за обдър-

жание на училищата и за заплатите на учителите, под надзирането на областните съвети, и един особен закон заповядваше задължителното изучение. Друг закон упразднява онуй определеното от конституцията право за безплатност на учението. Според бюджетът на Министерството на общественото образование доходите, които ся събират за общественото изучение на всичкото пространство на държавата, възлизат около три милиона талери, което съставя верен доход за училищата. Друг проект определя основанието на една каса, която ще служи, за да ся дава пенсия на вдовиците и сирачетата на учителите.

Тойзи закон показва как ся грижат просветените народи за привержените към изучението на юношеството достойни поборници на отечеството. Тези примери като разсматря някой, усеща голямо душевно болезнование, като ся смисли за тези клетници — учители, които на Изток и особено в нашето отечество и между нашият народ са посветили животът си за нравственото и умственото възсъздание на българското юношество, в каква сиромашия минуват те животът си ненагряждани никак съразмерно със заслугите, които приносят на народът си.

Право е наистина, че само съчувствието на това, дето че те изпълняват една священа длъжност към отечеството задоволява някак истинно учените люде, но лишението от необходимите за честен поминък, тежката грижа за поддържание на челядта им често изнуряват и даже парализуват по-голямата част от силите на тези ратници, които смело ратуват противо мракът и невежеството.

Нека ни бъде простено, дето тъй пряко и тъй кратко ний споменуваме тука за тойзи неизвестен още у нас въпрос, за който трябаше особен член да ся изработи и не веднъж и дваж да ся говори за него, като за нещо от не малка важност. При всичкото си несвободно време ний не рачихме ни днес да пропустим тойзи случай да не кажем съвсем нищо, с пълно убеждение, че доброто и полезното може много и много пъти да ся повтори, додето да види осъществението си, което за зла чест не ся вижда да е било у нас.

Просветеният пруский народ ся грижи и за подир смъртта на онези, които са ся трудили за изучението на юношеството и са принесли това голямо служение на отечеството. А у нас учителските награди, наричани още с унизителното название заплати, стават предмет на търговски преговаряния, за да не кажем джамбазки спазаряванія, а тези, които ся занимават с това священо звание, минуват с мъки животът си във всякакви лишения, без да имат поне тази разтуха, че след смъртта им вдовиците и сирачетата им ще намерят някакво пригодяване от страна на съгражданите им, за изучението на които са изнурили животът си.

[Македония, г. II, бр. 52, 25. XI. 1868 г.]

ЙОСИФ ЩРОСМАЙЕР

Сръбските вестници приказаха нашироко за великолепните церемонии и тържества, с които сърбите посрещнали Джаковският владика Щросмайера, когато той дошел да ги посети в главният им град Белград.

Ний не ще ся бавим с подробностите на това събитие, но ще поговорим в кратце за този голям благодетел — Щросмайера. Да! Той е онзи мъж, който, украсен с високи дарования и разпален чрез едно особено родолюбие, умей да въздържи цял един благороден народ, народът хърватский, от отчаяние в тежките за него времена, откогато въстана той да ся бори с тримата си неприятели, от които е окръжен — немците, италианците и маджарите, за животът на язикът и на народността си. Той е, който чрез великодушните си подаръци можа да въздигне цял един народ от бедност, да го изпълни със смелост и енергия; той основа Югославенската академия в Загреб. Щросмайер приготви целият фонд, за да ся повдигне един югославски университет, за който още завистливите немци и маджари не дават да ся основе. Повече от 10 милн. гр. раздадени са от негова страна за народни интереси и ползи.

Но с плодовете на неговите славни подаръци не са ся наслаждавали само хърватите, а и сърбите, даже и българите. Кой положи 70 000 гр. да ся напечатат Миладиновите «Български народни песни»? — Щросмайер. Кой полага всяка година до 1500 гр. , за да ся учат четири българчета в Загреб? Пак Щросмайер! Ний ся още надеем,

че течението на неговите благодеяния относително и към нас българите няма да ся пресече никогаж, като си напомним оназ отеческа благонаклонност и любов, която е показал досега към народът, който е брат на хърватският.

Неговото име е познато по всичка Европа, особено пък по славенските земи. Неговата слава, неговата почест е, която най-вече засрамя и побеждава неправедните напрягания на италианците, немците и маджарите в Австрия.

Йосиф Щросмайер е син на прости и сиромаси родители. Науките си е свършил той в Рим, дето и стана доктор на философията и богословието. Сега е владика на Джаковската епархия в Славония. Характерът му е твърде благ, даже привлекателен. На възраст има около 55 години. Неговата лозинка (девиза) е: «Всичко за вяра и за отечество!»

[Македония, г. II, бр. 52, 25. XI. 1868 г.]

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ НА «МАКЕДОНИЯ»

На свършък на годината за нужно виждаме да кажем на читателите си някоя дума върху вестникът си.

И първо ще кажем, че като оставяме зад себе си още една година труд в попрището на вестникарството си, ний не можем да ся похвалим с точното и верното изпълнение на високите си по тази част длъжности, признаваме даже, че твърде малко сме свършили от онова, което е било потребно и което е времето изисквало да ся върши. Ний смеем толкоз да кажем, че сме ся мъчили и старали сме ся доколкото ни е било възможно да не останем съвсем назад от длъжностите си, но и това да потвърдяваме не са пада нам.

Смъртта на толкоз появени досега български вестници може най-ясно да свидетелствува за мъчнотиите и тежкотиите в поддържанието на един български вестник. Освен това българското вестникарство в сегашното време ся намира в едно таквоз несгодно положение, щото вестникар който и да е тряба без друго сам си да си постави грани-

ци, и то не толкоз поради строгостта на законите за явното мишление, колкото поради умишлени някои претълкувания, що имат за цел да заподозряват искреността на не своите възгрения върху интересите на отечеството ни.

При всичко това от две страни тежко положение ний сме ся мъчили и ще ся мъчим в първото да ся одържим да не паднем и във второто да ся не спънем; а между това и пак доколкото можем да браним и да защищаваме тези интереси на народът си, които като българин тряба да лежат на сърцето ни.

Като поданик на Негово императорско величество султанът, както досега тъй и занапред, в качеството на вестникар, ний ще изпълняваме тази наша свята длъжност, да не преставаме от да представяме на съотечествениците и сънародниците си: че в интересите на нашата бъдущност лежи да ся стесняваме колкото е повече възможно около неговът престол; и от друга, доколкото ни отръки иде и доколкото ни е достъпно по служението ни да подпомагаме неговото правителство в пътят на спасителните за мястото преобразования.

Като българин и син на святата наша православна черква, както досега, тъй и занапред, ний ще почитаме и за свято ще държим началото: че неотстъпването от вярата на бащите ни и увардването на религиозното единство у нас е първата, най-голямата и най-важната потреба на народът ни. Ний сме постоянно твърдили и пак няма да престанем от да твърдим: че уклонението от православието, по каквито и да е причини ний го сматряме като най-злочеста слепота, и че то ще каже да си играем лекоумно с най-важният от интересите на народът си. Но това наше заявение не ще каже, че ний отхвърляме свободата на съвестта, нека беше нашият народ в по-други отношения, ний щяхме да бъдем най-първите и най-жарките поборници на това начало, но при това положение, при тойзи степен на развитието и на образованието у нас ний не можем да гледаме на това уклонение, освен като на народно самоубийство и в религиозно отношение, както и в гражданско; от това и осъждали сме и ще осъждаме всяко религиозно поцепване между нас.

Казали сме и казуваме: всякой, който е българин, не по име само, но по усещание на душата си, тряба да стои за религиозното единство на народът. В страните, които

населяваме ний, нашето спасение както в настояще, тъй и в бъдуще лежи в опазването на единственото наследие от отците ни, в цврстото религиозно единство между всички, които носят името българи. Самата пътеводна звезда, която ни е светила през бурните времена на съществуването ни и която ще завсякога да ни свети, е вярата на отците ни, православната вяра; отричанието от нея е отричание от славно минало, отричание от светло бъдуще.

В кратко да кажем, първа патриотска, света длъжност ще изпълняваме ний да дигаме всякога глас, за да препоръчваме на народът си сближението с Им[ператорското] правителство, а на него да указваме пречките, които парализуват това сближение с желание и молитствување дано послушат гласът ни и двете страни, защото неотразимо вяруваме, че силата на животът на народът ни и славата и величието на Империята могат да порастат само в хармонията на племената с правителството и престолът.

Друга длъжност ще изпълняваме да въставаме енергично противо разсипването на религиозното единство и поцепването на народът ни.

А третя и не маловажна длъжност ще имаме да изпълняваме да преставяме постоянно необходимостта и крайната нужда за образованието народно, за водворението на просвещението и за развитието и утвърдението на идеята за народност между нас. И като следствие на това ний не ще пуснем от ръка пряпорецът за отделението ни от гърците, духовната власт на които ни е хвърлила в таквоз унижение, в каквото ни един народ на светът не е бил.

Както досега, тъй и занапред ще ся мъчим ний по силите си да изпълняваме тези наши свети длъжности, с твърдо решение, щото за хатърът на никого да не премлъкваме и нищо да не щадим за най-скъпите интереси въобще за отечеството ни и частно пак за народът ни, когато ся касае за вярата и за народността му.

Който споделя тези наши мнения и благоволи на стремленията ни, него каним да приима и да чете листът ни.

Колкото ся касае за материалната страна на листът ни, много щеше да е добре, ако да можеше вестникът ни да излазя поне два пъти в седмицата. Ний бихме ся и на това насли, но материалните средства за това може да ни ги достави само живото участие на читающата наша публика и въобще на целий български народ. Заслужва ли това достойнството на «Македония» — нека съдят, които могат

да ценят. Ний жертвуваме това, което имаме — трудът си и здравието си, на радо сърце бихме жертвували и нещо повече, ако можехме и ако имахме какво друго да жертвуваме.

После това нам остава да кажем, че «Македония», ако остане и тъй да ся издава, както досега, ще ся старае да отговори на това, което може да чака от нея народът ни, на това, което изискува времето, в което живеем. Прочее, поканваме всичките совестни българи да притекат с предплатата си да подпомогнат вестникът, който е посветен в служение на интересите на народът въобще, а не частно на някоя партия. Вестникът, който при всички нужди, лишения и затруднения ся е одържал да ся не подчини на чужди и частни влияния и който — ако щé господ — и занапред ще ся одържи.

Редакцията на «Македония»

[Македония, г. II, бр. 52, 25. XI. 1868 г.]

[ПОДКАЧАМЕ ТРЕТЯТА ГОДИНА НА «МАКЕДОНИЯ»]

Като наставаме днес третята година на «Македония», обръщаме ся още веднъж да метнем последен поглед на миналото, което, като си представяме във всичките му фази, намерваме, че ний сме длъжни голяма признателност към онези от нашите съотечественици, които със съчувствието си, спомаганието и предстоянието си са съдействували най-вече за поддържанието на тойзи лист: тази признателност на радо сърце ний днес изповедуваме всенародно.

Наистина, че от своя страна ний сме ся трудили доколкото сме могли и жертвували сме каквото сме имали, но слаби и не в край приводящи би били всите наши усилия, ако да не беше тяхното участие, затова и от все сърце благодариме: първо, на онези, които с извънредната си помощ в началото на преминалата година ни насърчиха в предприятието ни; второ, на спомоществователите и осо-

бено на настоятелите, които са жъртвували време и са положили труд да бъдат и нам частно и на съотечествениците си изобщо полезни; и трето, на Българското читалище в Цариград и на всичките въобще по-млади от съотечествениците ни тука в столицата, а най-вече на двамина или трима от приближените ни приятели, които в най-усилните за нас времена, с щедрост твърде голяма наспоред състоянието им, великодушно са ни поддържали и словом и делом и не са ни оставяли в отчаянието си да клюмнем под теготата на тойзи тежък само за едного человека товар на вестникоиздането. А то колкото за тези, в големите кисии и големите претенции на родолюбие какво да кажем, като не ни са помогнали освен с големи лъжи. . . Но нека са живи. .

Към тези прочее, които или тъй, или инак са съдействували и помогнали за поддържанието на листът ни, и ний, за да покажем повече своята признателност и усърдието си към ползата на народът, решаваме и предприемаме вместо уголемение на листът да издаваме редовно всяка неделя по една притурка, която да ся изпраща повън с плата само за пощата, а тука да ся продава по 10 пари.

И тъй, препоручающе ся и занапред на добрата воля и на усердието на всички наши и навсякъде съотечественици българи, ний подкачаме третята година на «М а к е д о н и я» с пълна надежда да я изкараме живо и здраво и — дано би дал господ — по-честито.

[Македония, г. III, бр. 1, 3. XII. 1868 г.]

ФАЗИТЕ НА ПОЛИТИКАТА И ФРАНЦУСКО-ТУРСКИЯТ ВЪПРОС

Една исполинска драма, която обзима в себе си всичките различни подвижни обстоятелства на светът, представя течението и развитието на държавните и народните междуособни отношения.

Тази голяма драма е разделена на много по-малки части, които чрез едно непрестанно променявание пред-

ставят лицето на дипломацията в различните страни на светът.

Но между различните тези части винаги ся намира една обществено най-знаменита, която привлича общото внимание на дипломацията. Такваз една важна политическа точка за днешня Европа е, всякой го знае, французско-пруският въпрос.

Върху този предмет толкоз са писали и пишат, на толкоз начини са го представяли и тълкували, щото всякой, който не е добре известен за вътрешнето състояние на работите, тряба да не вярва вече на вестникарските известия, които днес тъй казват, а утре инак.

Но право ли е туй?

Ний отговаряме решително, че не е право. Има ли помъчно нещо от това, дето да може някой с пълно доверие да каже: «туй тъй ще стане или инак», особено за един толкоз важен и заплетен въпрос, както е войната между Франца и Прусия? Но що става? Въпросът следва природното си развитие; той понякогаж според течението си дохожда в приятни и ведри прогалини, понякога настъпва в мрачни и буря предсказивающи облаци и длъжността на вестникарина не е друга, освен да снима редовно състоянието на въпросът и да го представя на читателите си.

Ний направихме тези предварителни разсъждения, за да приготвим читателите си за онуй, което ще кажем сега, а то не ся съгласява с известията от последния ни брой, даже приближава ся да бъде противното.

С една дума, ако чрез неявната причина за бой и неизвестността за успехът му, чрез уверяванията на всичките почти официални лица, особено на Англия, че мирът ще да ся въздържи, най-после и чрез склонността на Наполеона за конгресът, както и чрез неутралността на Австрия, чрез всичко туй ако и да искаме да кажем, че войната можеше да ся отклони, днес можем друго да заключаваме и друго да кажем.

Но по какви съображения можем да дойдем до това и кои са причините, които ни карат да обявим противното?

Словото на лорд Станлея и предлаганото посредничество на Англия са, които подбедриха пак този въпрос и отбулиха една част от него да можем да зърнем нещо. Нека ся изясним.

Поканването на Англия да ся споразумеят противоположните сили даде случай на Прусия да ся изясни, че

тя никак не мисли да варди Пражкият трактат. (Причината, дето отбягваше от да направи това досега, казахме я и в предишният си брой, и тя е дето не беше ся още доволно приготвила за един толкоз страшен бой.)

Франца, щом разбра за обявленията на противницата си, начна пак с енергия да ся готви за бой; тя ся вижда да е направила едно отчаяно решение.

Според последните известия пушки «Шаспо» ся раздавали по училищата, дето военни офицери ще учат юношите във военното изкуство.

Голямата оръжна фабрика Бурж, която не беше досега свързана с железен път, ще ся присъедини на орлеан-парижката линия.

В Тулуза едно военно заведение ся дава в разположение на поляците, които са във Франция.

Тези са едни от най-новите и най-крайните мерки, които прави тая държава, за да сбере всичките си сили и да бъде готова на бой за живот или за смърт.

Но коя неволя тласна Франца да прави грамадни и съсипителни приготовления, както и да иска да ся изложи на неизвестността и нещастията на една толкоз страшна война?

То са неумолимите обстоятелства в течението на животът на народите, ще кажат непризирните политици, но порицателите на сегашният французкий император ще кажат, че с неговите погрешки, неговото отстъпване от политиката на неговите предшественици и въобще от главните тенденции на французкият народ през всичкий му живот. . . Съединението на Италия, на което той не знаем по кои разчети помогна, подкопа най-големият стълп на французката сила и слава, то ускори и осъществението на германското съединение, което также не умей Наполеон да запредвари.

Прусия току-кажи, че под благоволението на императора на французите подкачи това осъществление, тя победи Австрия, състави Северният германский съюз, но без да пита вече него, тайно премина Майн и направи онзи военен трактат с Южна Германия, който смая Наполеона и направи всичка Франца да настръхне.

Тури ся, читателю, на един французин на мястото и представи си положението, което ще завземе Прусия след действителното осъществение на германското съединение, и ти ще проумееш защо Франца ся отвръща толкоз стран-

но от една такваз мисъл. От бреговете на Рейн чак до границите на Русия ще ся скрепи един съюз или, по-добре да кажем, ще ся повдигне един народ близу от 70 милиона души, на който според досегашните признаци не ще ся забави да прилепне и Унгария с претенциите си над дунавските народности. Тогаз французкият народ, обиколен от колосалната величина на една държава, която ще го притиска, какво ще прави?

Че Франца ще престане тогаз да е една от най-знаменитите държави в Европа и че в същото време ще ослабне влиянието ѝ на Изток, което най-вече поддържа търговията ѝ, тъй ще начне да пада повече и повече, когато другите народи в Средня и Източна Европа ще ся провдигат и ще цъфтят. С други думи, Франца да сгърне и сега ръце пред ясните стремления на Прусия и да остави без борба да ся извърши цялото съединение на Германия, ще да посегне само на животът си.

Не! Франца ще ся бие, ще ся бори ако не за да разстрои изново съединението на Германия, а то поне да ся оздрави против него, като превземе земите до Рейн, с което ще умножи народонаселението на държавата си с няколко милиона, ще осигури границите си, ще открие ново поле и ще даде нов полет на търговията си с превземането на рейнското устие. Тогаз само Франца не ще има толкоз страх от силният си съсед, даже ще може да одържи онуй важно място, което има досега в Европа, и ще обърне поголямо внимание на Алжир и ще напредува в Африка.

Таквиз са, както ся и виждат, плановете на французкото правителство. Те са ясни и произтичат от причини, които подметнахме. А те потвърдяват, че боят между Франца и Прусия е неизбежен. И двете страни са уверени, че той не може да ся отклони. Работа оставаше за причина, но и тя ся показва и ще бъде, както ся вижда, Северно-шлезвишкият въпрос, за който Прусия толкоз категорически ся изрази напоследък, че го не припознава.

Досега Наполеон ся опита и веднъж и дваж да даде причина за бой, но Прусия, както споменахме, устъпваше. Сега Прусия зе да застава, а то не ще ли каже, че войната настава?

[Македония, г. III, бр. 1, 3. XII. 1868 г.]

ОГЛЕДАЛОТО

Животът на един народ е огледалото, в което ся изобразява всичкият процес* на историята му.

Във вътрешното устройство на нашият народ ся виждат всичките условия, които са причинили славните времена на неговий минал живот, както и онези, които са докарали дългите му страдания.

Историята ясно показва, че той, когато е бил мъдър, бил е и честит, а, напротив, когато ся е поддавал на бурното течение на страстите и не е следвал законите на една умна политика в различни времена на животът си, изпадвал е и горко е страдал.

Но умният человек далеч от да пролива сълзи над злата си чест, хладнокръвно я разглежда и мирно изпитва причините, които са я докарали, а то, за да знае да ся избави от нея и да я отбегне ако би да поиска тя още някой път да го тръшне.

Зарите на XIX век, като разбиха гъстите облаци на невежеството, пръснаха ся и по България и геният на българският народ повдигна ся с важност от гробът, в който мислеха, че са го погребали, и с крепка ръка сграби за шията звярът, който беше ся впил в тилът му; и го хвърли долу — ето, силата и могуществото на фенерският деспотизъм ся разбиха о твърдата воля на българският народ.

Подвигът на българите противо фенерският гнет ясно показва, че българският народ не е мъртъв, че колкото омаломощен и да е бил той, не е била съвсем изсякнала у него енергията, която му дава чевръстото и жилавото сложение на неговът жизнен състав, и първият случай, който ся появи, беше доволно силен да го разшевели и да го раздигне за действие.

Мисълта на незабравеният котленский патриот Неофита не умря със злочестий му живот наедно, тя биде последвана и крепко довършена чрез жертвуването на нови поборници, на нови народни герои.

Народът я разбра, той я усвои като собствено своя му, от него произходяща и нему принадлежаща, предаде ся на нея и бори ся крепко за нея; бори ся и ще победи, когато вече и Императорското правителство показа съчувствие към праведният и върлият му подвиг, и дойде с време като крепък и силен съюзник да го поддържи чрез предложението на проектите си за решение на тойзи въпрос.

Въпросът за черковната ни независимост е дело чисто народно; в течението на този въпрос народът ни показа своята опитност и водителите му блистателно засвидетелствуваха колко дълбоко и истинно разумяват интересите му: с една реч, черковният тойзи въпрос, като доказва просветената свест и разумната и крепка воля на българският народ, прави го достоен за по-добра чест и отваря му дверите на нов живот и светла будущност.

Разумните съвети и спасителните уроци, които сме извлекли от миналото на историята си, те са, които са ни указвали пътищата, които трябваше да следваме в борбата, която сме близо да свършим; нека ни бъдат те и занапред самите наставници и ръководители. Тъй също мъдрото ни поведение, което представя най-новата ни история, нека ни учи и крепи в напредуването ни и по-нататък.

Българският народ, като показа вече на светът, че е жив, тряба след това малко по малко и да напредва, за да завземе онуй място, което изисква географическото му положение и назначението на историята му.

Часът е знаменит. Нека ся въодушевим, братя, и нека мъдро и крепко стъпваме в обятията, които ни готви бъдущето под широките криле и под дебелата сянка на Н. И. Величество Султана.

[Македония, г. III, бр. 2, 7. XII. 1868 г.]

ЕДНА ДУМА И ЗА ЖЕНИТЕ

Има в светът много таквиз криви работи безредни и твърде неправедни, които като сме привикнали все тъй да ги гледаме, та не ни ся и виждат вече таквиз, каквито действително са, затова и не само небрежим за поправянието им, но още ся и противим на възстановението в нормалното им състояние. От друга страна пък и самото отвратително и несносно състояние на някои работи в светът

* Ход на развитието, образ на действието или постъпка.

като ся е осветило някак чрез съществуването си на много векове, человек иде та обръгва на него; то му става някак като втора природа и хубаво му ся вижда, тъй както ся е научил да го гледа и да го търпи и мило му е да ся откъсне от него, та затова не само не иска и не търси да ся отмени от него, но и всяка мисъл даже за таквоз нещо на него ся вижда като грешна, противна на съществующий ред и нарушение на законите на природата; и ако би даже поискал някой да го извади от това му заблуждение, да го свести и насърчи към таквоз едно предприятие, то му ся представя като невъзможно или толкоз мъчно за извършване, щото ся отвръща от него и не му дава сърце ни да помисли за таквоз едно нещо.

Таквоз едно явение е жалостното състояние и унизителното положение, в което ся намерва жената спрямо мъжът в обществений живот. Многогодишното навикновение да гледаме жената в това низко положение и все на таквоз състояние прави ни да сматряме всяко покушение за повдигането ѝ от това унижение като нарушение на своезаконните правдини на мъжът. А свикната и обръгнала на това си положение, многострадалната жена вижда ѝ ся като да е то природно за нея и законно и праведно, и то е най-хубаво, па в него гледа и да си остава все тъй оттикната, ограничена, затворена, лишена от правдини, неучена и вечна робиня на мъжа — неин мъчител в туй отношение.

Отлъчена и отчуждена от обществений живот, жената как може да развие умствените и нравствените си сили, с които природата я е обдарила? Мъжът, като ходи свободен по пространният хоризонт на земята, добива здрави и точни познания за всичко, що покрива нейната повърхнина, и изостря силите на разумът и на разсъдокът си, а жената, затворена в къщи от млада връст, често, горката, иде да мисли, че светът е до там, додето види, че небето опира о върховете на високите хълмове, които окружават мястото на рождението ѝ. И всичкият неин голям път не е ли до нивата и до лозието, и до хорото по селата, а до баня и до черква само в градовете? Какви знания може да почерпи тя от там и до какво развитие ще достигне, когато даже и в черква не отива за друго, освен да ся види и да си подрънка с подобните ней затворници-другарки.

Мъжът от дете още, в сношение със стихиите на сушата и на морето, отвъврля врожденият в человека страх при всяко бедствие и ужас, и предготвя ся да отблъсва всички-

те връх него отправяни нападения на бездушните и одушевлените същества; клетата жена обаче, ограничена от деспотическите граници, които ѝ мъжът начертава, остава си в детинското наплашено състояние и не да види нещо страшно, но, щом чуе да шукне нещо, тя трепнува; шумка да шумне, тя ся стреснува и крехкото ѝ сърце ся разтреперува като лист. Възвишава ся гордата глава на мъжът и мислите му ся прояснявят, като ходи по светът и вижда толкоз явения по земята и по небето. А всякога ниско ходи и ниско мудрува високото и дражестното въображение на женският пол, когато само четирите стени на стаите и покривът на къщата са за нея небесното пространство, в което ся съдържават всичките велики творения на мирозданието.

Мъжът или е учил, или е чул, или е съгледал и знае нещо за движението на земята, за свойствата на телата, за нравите и обичаите на местата, за историята на народите и така може да размишлява, да съображава, да разсъжда и да решава, а неучившата жена, нищо не знающата и нищо не видящата жена, нищо като не отбира, често е принудена да прави заключения съвсем чудновати върху неща твърде естествени; тъй например тя като случайно види помрачението на месеца, мисли, че бродниците са го снели, и свят ѝ ся завива, ако съгледа някакво движение на звездите, за които мисли тя, че са кандила, заковани за твърдта.

А най-голямото зло и най-голямата неправда на мъжа към жената е тая, дето при големите старания, що е зел да полага за изучението и образованието на малките от полът си, за малките от нейният нежен пол не само никаква грижа още не зема, но даже има жестокостта и да сматря като порок в жената случайното ѝ някак образование и повишението ѝ над деспотическите негови предразсъдки...

Тези общи и повърхностни представления могат да ся видят странни, негли и чудновати, за някой от мъжките ни читатели, но едно по-сериозно размишление над тях и едно по-подробно разяснение ще открие жалостното състояние, в което ся намерва у нас днес домашният живот, развитието на промишлеността, нравственото възпитание на децата и въобще гражданското ни благосъстояние поради оттикнатото положение и занемареното възпитание на женският пол. «Македония» ще ся постарае в някои статии занапред да разправи на читателите си как-

ви безбройни пречки причинява за напредокът и благосъстоянието на един народ небрежението за умственото развитие на жените, които съставят половината от числеността на един кой да е народ и на всичкото человечество изобщо.

[Македония, г. III, бр. 2, 7. XII. 1868 г.]

УЧИТЕЛСКИТЕ СЪБОРИ

«Че старият класичен свят е надминувал в някои работи днешният наш модерен свят, затова няма никакво сумнение. Като са търсили причината на туй явение, историците и философите дошли са до туй убеждение, че най-главният извор на хубавото развитие на класичний свят е било разговарянието и устменото поучение. Когато человек учи всичкото от человека, когато идеите ся раждат под живото влияние на духът, който разперя пред нас крилата си, когато, с една реч, с електричността на живата реч ся създават мисли и чувствувания, тогаз и онзи, който ся учи, и онзи, който обучава, са в еднакво ползување. И двамата влязват по-дълбоко в царството на съвършенството человеческо.

В новите времена мъртвите методи на обучавание и поучавание хванали са да заменяват онези живите на старото време и затова са ся развили у новите учени толкоз педантизъм и сухи форми без теплота на живот и без природност. Една книга, колкото достойнство и да има, не е в състояние да замени живото поучение.

Затова немците еще в 18-о столетие са начнали да допълнят едностранността на книгата с многостранността на живото говорение. След това състанъците и договарянията са започнали дотолкоз да добиват своята стара атинска важност, щото от 50 години насам, в четвъртата година на нашето столетие, виждаме вече да става пак разговорността главен двигател в просветителният, държавен и дружествен живот.

Но ако тая речитост или тойзи устмен разговор е стихия на напредъкът в разни времена по всичките поля на

дружественият разговор, то не може тя да не бъде и живо начало в кругът на първоначалното просвещение. Най-добрата метода, изражена в книгите, не би подпомогнала учителите в техният труд дотолкоз, колкото устменото разговаряние и договаряние за това. Събиранията и разговорите на учителите, които стават сега по всичка Европа (защото и в Русия е усвоено вече това средство за усъвършенствување на училищата, и в Сърбия е вече предприето), съставят подпорката на просвещението, приносят най-голямата полза във великият и важният предмет на просвещението с това, дето чрез разискването на различни методи стигат до най-доброто и относително до най-практичното. Чрез този път учителите могат първо и първо да произвеждат единство в системата на преподаванието, а след това да потърсят и да намерят ключът на недостатките, които съществуват, и тъй да изнамерят и най-надеждните средства за унапредване на първоначалното просвещение, което е душа на свободата и напредъкът на модерните държави.

Предметите, които могат да ся разискуват и върх които да ся съветуват на учителските събрания, не могат да бъдат определени на брой. Колкото страни има за изучавание у человека, у едно дете, да кажем, толкози и предмети има, за които тряба да ся поразговорим и да си ги обясним помежду си. Събранията представят живо училище за учителите, а то е нещо, което прави твърде важни тези старания.»

За всички тези причини ний виждаме за добре да препоръчим тези учителски събори и у нас и готови сме да възръкоплещим на тези, които би ся показали предначинатели в това. От тези учителски събори ний можем да очакваме сериозно усъвършенствување в състоянието на нашите основни училища, а в същото време от това начало можем да очакваме още и други следствия, твърде спомагателни за разпространение на просвещението в отечеството ни.

Когато две живи мисли ся състанат чрез пътят на живо разговаряние, тогаз както и да е, все може да ся роди и третя користна и полезна мисъл. С договаряние и съветување може да ся дойде усъвършенствување на всичките человечески постановения.

Не сме да не знаем всите трудности и мъчнотии върх това предприятие, и особено като имаме пред очи бедното

състояние и трудното положение на нашите учители, но както и да е, за ревността към общото добро няма таквиз прегради, които да я възпрат, и всичко мъчно лесно става там, дето има присърце да ся върши работа. Ето например за пръв път сега през малката ваканция на наступающите празници за Рождество и Новата година с едно предварително споразумение могат да станат таквиз местни учителски събори във всякой град между учителите от околните села и паланки, а след това други таквизи и по Възкресение, и най-после по голямата ваканция лятос през юлия и августа не могат ли и всите учители от един вилает да направят едно общо събрание? Ний мислим, че могат, ако искат, а искали би, ако усещат напълно високите длъжности на званието си.

[Македония, г. III, бр. 2, 7. XII. 1868 г.]

МИНАЛОТО, СЕГАШНОТО И БУДУЩЕТО

През пространствата на вековете във всемирната история ся появяват различни народи, от които едни по-полека, други по-бърже ся стремят към общата цел, към която ся стреми въобще человеческият род.

Тази обща негова цел е за да достигне онуй положение, в което ще могат всите народи да си служат мирно и спокойно с всите душевни и физически способности, с които е надарил бог человека.

Но онзи народ, който няма история, т. е. който не може да докаже, че е имал прадеди, които с подвизите си да са спомогнали към общото развитие на работите, такъв народ не може да напредва, та не може даже и да съществува; той бива неминуемо погълнат от съседните му народи.

Историята — тя е паспорт в ръката на всякой един народ. Колкото е по-славна и по-знаменита, толкоз повече народът на таз история усеща в себе си сила да действува и да има влияние в общото развитие на работите.

В доказателство на това нека не ходим за примери да-

леч, вън от кругът на днешните наши домогвания и действия. Нека земем за пример черковният наш въпрос. Не са ли великите подвизи на безсмъртните славенски апостоли Кирила и Методия и на техните сподвижници и наследници, които туриха българският народ на най-хубавото място в събранието на славенските племена и основаха българската народна черква? Не са ли възпоминанията на бившата ни черковна независимост, които въодушевиха първите дейци за нея да поведат българският народ към оттръгване от под фенерский гнет и всичкий народ да ся завземе за възстановлението на черковната си самостоятелност на основание на черковните правила, със съизволението на Импер[аторското] правителство?

Нека го не крием, когато не е беззаконно; нека ся не стесняваме да изповядаме, че историята е, която ни призова на този подвиг да вкараме в законният път уклонената от него гръцка цариградска патриаршия. Историята е, която ни препоръчва нашето днес възраждание под крилото на османските владетели; тя убо нека ни бъде наставник и ръководител и занапред в мислите, както и в действията ни.

От историята водени, ний можем да познаем, че един народ, за да бъде оздравен в съществуванието си и уверен за напредъкът си, при друго служи му твърде много и преимуществото да бъде положен край море. Народ, който е удалечен от море, принуден е всякога със страх да гледа около себе си и всякой час да ся стряска и да ся плаши от съседите си, които го от всякъде окружават.

Полският народ пропадна, но дали една от причините на неговото пропадание не е тая, дето не умее да задържи в ръцете си Гданското поморие, и тъй ся остави да го окружат от всякъде пруси, руси и австрийци? И не тая мисъл ли подструва днес маджарите толкоз да ся напъват, за да подсвоят Река? Инак защо са тези толкоз усилия да остане за тях този през три земи край морето лежащий град?

Колкото за от таз страна, ний можем да кажем, че сме честити. Дунав, Черно море и Архипелаг са стълпове, върху които може да ся подигне величината, богатството и благоденствието на нашето отечество. И наистина колко народи има да завиждат нам за това толкоз сгодно географическо положение. Колко народи би желали с хил[яди]

милиони да изкупят тези прекрасни земи, които населяваме! Но. . .

Ако от историята научаваме, че общата цел на старите гърци в старо време е била да превземат Азия; ако западните народи, италиенците и френците, всякога са гледали да завладеят бреговете на Средиземното море, ако немците открай са ся трудили да подчинят и понемчат съседните славенски народи, то не можем да не извадим от историята же, че и стремленията на български народ са били сякога да ся установят и разпространят по Балканский полуостров.

Борбата за преобладание на гръцкий или български елемент в тез страни започенва твърде рано, па и до днес още не ся е уталожила в някои точки. Но ако в отколешните времена борбата е изпадала непремено ту към гърците, ту към българите, то днес, в най-новото време, българите, ако бъдат умни, ще могат да видят, че имат по-много данни да вярват на своята надмощност над гърците. А за това българите са задължени най-вече на храбрият османский народ, който строши вратът на гордата Византия и прекрати поне в политический живот домогванията на гърците в изтреблението на българите. В своите победители българите намериха своите спасители тогаз, а днес своите съюзници противо вечният свой неприятел — гърцизмът.

Това събитие е от неизказана знаменитост и за двата народа — за османският и за българският, — защото е най-верният залог на техният съюз против общият им неприятел, гърците, които не само що и днес още сматрят върху нас, но имат на око и Мала Азия, славното отечество на османският народ.

Тези усещания, можем да кажем, не са били съвсем чужди на влиянието за одържание на течението на работите в османската държава в съществующата досега хармония, а от сега при усилваното от ден на ден убеждение за особеното благоволение, което питае Високото правителство към нашата народност. Те ще бъдат най-добрите гаранции за бъдущите най-интимни връзки на българският народ с османската държава.

Сега, както и всякога, най-благоразумно е да ся не черпи от историята освен онова, което е най-назидателно и което е съобразително с обстоятелствата. Нека не даваме ухо на тези, които ровят историята само за да раздигнат враждебност и мщение за преминали страдания. Пред пре-

мислянието за едно добро будуще тряба да мълчат страстите и да стоят настрана всичките причини, които могат да пречат на взаимните приятелски чувствувания. Ако някои мислят, че ний от турците сме теглили и теглим, нека не забравят, че и добро сме видели, и на тях само сме длъжни за овардването на народността си; и пак, нека сравнят набираните теглила от тях с онези, които от хиляди години сме теглили и теглим още и днес от гърците, нека пресметнат и загубите, които сме и от приятелските си с тях сношения имали, та ще видят изгодното за нас обнасяние: обидите и теглилата ся забравят, но загубите ся никога не връщат.

Историята нека ни вразуми в това, а просветената ни совест нека покаже, че във възражданието на новата си история ний излезваме на позорището без всяко неприятелство, без всяка сметка за своето минало в отношение на османският народ, от когото и при когото имаме по-сигурна будущност.

Българите прочее нека с искрено приятелство от сърце прострат днес ръка към славният османский народ. Но нека го кажем, че и османский народ тряба исто с таквиз чувства да приеме български народ, от когото няма никой интерес, който да го раздвоява, а всичко, що е в интерес и на двата народа, служи само за да ги съединява.

Българите са честити в своята совест, като усещат, че никакъв особен интерес не може да повдигне в тях и противо тях никой друг народ в Европа, освен само неразумният егоизъм между тях и османците, или интерес зле разбиран. Крайно време е и османлиите, и българите да погледат със своите си очи, да изпитат със своят разум — ползата от това не ще бъде за другиго, но пак за тях и само за тях.

Но при всичко това що казуваме, ний не можем пак да ся въздържим от да не изразим легитимното (законното) наше желание, щото всите народности на Балканский полуостров да познаят вече веднъж основателността на своите интереси, и тъй в решенията си да слушат гласът на правдата. Нищо тъй не раздвоява народите, като когато ся късогледи, та не познават истинното положение на работите. Бог както на всякой червей е дал храната му, тъй и на всякой народ е дал природният нему делокруг, в който всякой може да бъде честит, и свободен, и велик. Тряба да напуснем тези лъжовни мисли, че свободата на

един кой да е народ може да ся съхрани с несвободата на другият — тая мисъл през много вече хиляди години прави злочест человеческият род, по-злочест и от най-ниските животни, които поне не поглъщат равните си. В такваз една правно-политична атмосфера не успява нищо, което би било полезно и здраво по самосебе си. Тържеството на разумът и на цивилизацията почива в това, дето народите взаимно да си помагат.

[Македония, г. III, бр. 3, 14. XII. 1868 г.]

НАШАТА ТЪРГОВИЯ

II

Със статията, която поместихме в миналият си брой под заглавие «Миналото, сегашното и будущето», ний казахме, че един народ, за да бъде припознат като народ, тряба да има история, че народ с история има и една главна тенденция или тежнение, което движи всите негови действия, и най-после, че един народ, за да има здраво и добро будуще, тряба да е снабден със сгодно географическо положение.

В тези кратки думи, изказан е духът на държавният организъм на един народ, показани са неговите тежнения и стремления отвънка, както и отвътре.

Всякой народ, додето с външната си политика гледа да оттласне влиянията и стремленията на чуждите народи, които, кой отде завърнат тичат и търсят да ся пъхнат във вътрешността му, той, от друга страна, възбужда и дава живот и течение на собствените си сили, подига търговията си, обогатява ся и просвещава ся, с една дума, заякнува и възмъжава, за да може мъжки да оттласне нападателите и да запази своят бит.

Тези две китки правят з аедно един венец — венецът на историята.

В такъв случай природно нещо е, дето всякой народ гледа по-напред да оттръсне от себе си чуждите влияния и напасти, а че тогаз да мисли и за втората си цел, чрез която да положи основа на здрава и добра за него бъднина.

Утешително е за нас, като можем да земем за тези си думи един-два прекрасни примери от животът на нашият български народ, и то сега, при новото му още възраждание.

В първа зора още на просвещението у нас, при първото потропване на преобразованията, наченати от незабвенаго султан Махмуда, нашите бащи прибързаха да ся обадят противо съсипителното влияние на гърцизмът у нас и оставиха нам завет да ся трудим да отбием от народът си тази напаст, да ся оттръснем от това поядающе гръцко влияние, което беше близо да ни сведе в гроб.

Нека кажем, че ний не презряхме заветът на отците си и от толкоз години насам досега не ни е било друго работата, освен да ся мъчим как да тръснем гърците от якатата си.

То добро: но ще останем ли тъй вечно да ся занимаваме все с тойзи въпрос? Не ще ли покажем вече един път, че сме го свършили, и да обърнем внимание и на други още нужди в обществений ни живот? Не е ли дошло още време да начнем да говорим повече за нас си, отколкото дето сме дрънкали и дрънкаме още все за гърците?

Нашето вътрешно състояние, разстроеното положение на земята ни, безбройните морални и материални предприятия, които една млада, крепка и пълна с живот земя има да предприема в първият полет към напредокът си. Ето работи, върху които тряба ний вече да обърнем внимание: в тях лежи широко поле за борба и деятелност на юните български умове.

Ний всинца и особено нашите млади тряба да ся въодушевят със същата бодрост, дързост и стремителност в изучаването и овладването и на тези такожде чисто народни въпроси, както и в черковният, който вече можем да броим за свършен.

Време е, а и нужда е да обърнем внимание върху обработването на земята, когато ся и храним от това и славим ся като най-добър земеделческий народ, а пък обработването на тази добра земя, що имаме, ся намерва все още в пелени и похвалното наше трудолюбие не приноси освен скудни произведения. Също тъй да ся тури на път усовършенстването на нашата съвсем занемарена индустрия и да ся земе в призрение досега чуждата нам домашня икономия, според както ни представя на това днес безбройни примери просвещената Европа.

Но това, което можем да направим да цъфти земеделието, което може да съживи индустрията, да въодушеви домашната икономия не е друго освен т ъ р г о в и я т а. Живи и несъмнителни примери показват, че вътрешното благосъстояние на една земя много зависи от разпространението на вънкашните й-сношения, сиреч на в ъ н к а ш н а т а й т ъ р г о в и я.

Само когато е външната търговия добре развита, когато вътрешните произведения могат лесно и всякога да ся изнасят и разпродават, тогаз земята ся опитомня, облагородва ся, размножава произведенията си, туй което и причинява обогатяването й.

Нека наведем за пример само Англия. Има ли друга земя, в която да е земеделието в по-цветуще състояние и в която да е по-напреднала индустрията и домашната икономия? Не. А на какво дължи тя всичко това? Не на разпространението ли на вънкашната си търговия. Кой може да каже противното?

Следователно, преголяма нужда е вече да турим пред очи тези важни предмети, които ся толкоз касаят до нашите най-дълбоки интереси, и да хванем да ги претръсваме, придирваме с по-голям интерес и да залягаме за тях с по-голямо присърце, отколкото досега. . .

Думата тука сама иде да споменем за друго едно такожде прекрасно предприятие у нас българите, което обаче остана само едно минутно явение, но което, ако бе успело, друго и да не направеше отведнъж, а то щеше досега да заварди между нас и за нас доста милиони грошовце, които ежедневно чужденците отнемат от нашите и инак плитки джобове.

Думата е за компанията «Провидение».

Тези, които са маломалски запознати с историята на търговията, ще да знаят без друго за голямата помощ, която намира маджарският народ в компанията си «Лойд», която тъй от малко в 35—36 години брои днес връх хиляди разни кораби, които като трудолюбиви пчели събират не по-малко сладкият злат мед и го вносят в кошарът си — маджарската столица. Тъй що сериозно може да ся каже, че най-малко половината от народът посредствено и непосредствено ся подкрепя от реченатa компания. А отде тая сила и това богатство на Лойдската компания, излишно е, мислим, да разправяме за него.

Черно море, Дунав, Сава и Драва са водите, от които е

зела сирището си и по които и днес преимуществено бере тя златият си пясък. А кои народи живеят по бреговете на тез води? Не са ли сърби, хървати, власи, а най-вече българи! Какво би било, ако бяха пò с време свестни, или, нека кажем, ако и сега ся свестяха тези народи и съставяха народни компании? Не щяха ли да имат и те един добър дял от несметните богатства, които ся стичат днес в Унгария и Австрия? Ний, българите, които населяваме бреговете на Черно море, които сме обгърнали най-знаменитата и най-хубавата част на Дунав, не бихме ли зели едно доста хубаво място в събранието на тез малки народи?

Ето великата идея, на която можеше да послужи доста добре даже и без да си я е въобразявало «Провидението».

Но за наша зла чест една толкоз висока мисъл, едно толкоз важно предприятие, една толкоз полезна работа загина, загина в зачатието си, загина от. . . да го кажем ли? От една страна — от неспособността ни, а, от друга — от завистта ни.

Загина. Но по предначинанието си то все пак остави една светла полоса в народният ни кругозор, поне за пред очите на поменатите ни съседни народи; и тези, които би предприели да възкрасят тази прекрасна мисъл и да възстановят могуществената задружност в подновението на едно таквоз предприятие, те не само би осветили образът на българският народ, но и положили би основанието на едно светло будуще тогаз, когато, водени от опитът, те би намерили и собствената си корист в предприятието. Първото несполучие не тряба да отчайва никого, когато ся касае за една толкоз важна работа. Нека не забравяме мъдрото английско правило:

Не може ли отведнъж?

— Опитай ся пак.

И чудно нещо наистина, българите, на които самото име някои тълкуват като тождествено с името търговец, българите, славни някога за търговията си, когато техните кервани са кръстосвали Персия и досягали до Индия, та са снабдявали цяла Европа с произведенията на тези страни, българите, които на Симеоново време тежки войни и ратове са водили за свободата и разпространението на търговията си, българите, които в Крумово време още бяха добили значителна флота в Черно море, българите, които при завоеванията на османлиите им са дали и кораби, и корабери, и адмирали, и са служили във флотата им като

изкусни и опитни моряци, днес на Бяло море те са съвсем оттикнати от крайморията, на Черно море са устъпили на гръцките преселения най-главните търговски точки, та и по Дунав, брегове на който в по-голямото им пространство и в най-хубавата им част са могли още да одържат, и там днес нямат ни едно корито, ни един кораб*, ни един кораберин, и за хвала го още имат често да приговарят срамната оназ и унизителна за тях поговорка, че «на дърво без корен не ся качат». Тъй тежко е паднал търговският дух у нас, а с него наедно сме паднали в крайна сиромашия и сме останали, освен ралото, само с иглата да печелим и да прокопсаме!

[Македония, г. III, бр. 4, 21. XII. 1868 г.]

[«КЛАН, КЛАН, НЕДОКЛАН...»]

Читателите ни без друго ще забележат, че като тъй надълго и широко говорихме за толкоз други народи, за нас си ний ни дума не споменахме. Та какво има да е станало от нас и между нас забележително и общеполезно, за което да говорим и с което да ся хвалим! Всичката ни деятелност досега не е ли поглъщал от толкози време насам въпросът, черковният въпрос? И не е ли едничкият той, за който само можем да кажем нещо? А па за него толкоз много ся е говорило и дрънкало, щото за право не знаем вече що е останало още, дето да може да ся каже. Но за да не остане някак ялово обозрението ни, ако би да не ся помене съвсем нищо за него, ний ще кажем толкоз, че миналата година го предадохме в ръцете на новонастаналата в едно положение, което ся очертава най-точно в онези характеристически от народната ни приказка думи: «Клан, клан, недоклан, дран, дран, недодран.»

[Македония, г. III, бр. 6, 7. I. 1869 г.]

* Като изключим достапохвалният и достаподражателният пример на Г. Николаки в Свищов, който лани реши да тури ръка на един параход.

НАПРЕДЪК

I

Не ся надеем да има на днешното време такъв някой человек, но человек съвестен, който да не желае, комуто да не лежи на сърце напредъкът на человечеството въобще и частно пак на народът, от който произхожда той. Ний обичаме да вярваме, че всякой искрен и истинский българин не само ще желае, но и от вся сила ще ся старае,за да достави на народът си онова най-голямо за него добро, което е образованието и унапредването му.

Образование, напредък и . . . са думи, които досега много уста са ги изговорили и непрестанно ги говорят, тема, за която много ся е и писало, и приказвало, идея, за която много благородни сърца са грамзели; благодат, която оживява разумните същества, слънце на человеческата совест. . . и. . .

Но ако и да е създал бог слънцето да влива живот в природата, то пак има много таквиз създания, които ся уклоняват и отбягват от слънцето, и търсят да препроваждат животът си ако не у вечен мрак, а то в усойна сянка и хлад. Всяка птица ся радува, когато сутрин ся усмихва сладката румяност на слънцето, всяка билка ся съживява и разкръвява, когато я благодатна утренния роса нароси, но и пак има птици, на които е слънцето досадно и затуй търсят как да ся укрият от него и да живеят в мрак и пустота, има билки, които тутакси свиват цветът си, щом усетят онова, което е благодат за милиони други подобни тям създания.

Таквоз едно нещо ся вижда и у человеците. Ако и да са всички человеци братя, ако и да са всички по един външен изглед създадени, ако и да няма между тях голяма някоя външна разлика, то пак всякой человек има нещо, което си е специфично (изключително) негово, което го различава от другите подобни нему бития. Тая разлика ся касае по-малко до тялото, а много повече до духът на человека.

Тая разлика, сиреч и оназ у животните, и таз у человека, е дадена от природата. Безсовестната природа, т. е. всичко, що е вън от человека, подлежи необходимо на

таз разлика, тя не може да ся оттърси от нея. Но человек, като битие совестно, не подлежи на тоз закон. В него, или по-добре в неговата совест, освен голата природа има още и едно могущество или способност, тя е могуществото за усъвършенствување, следователно за напредък. Тя е жижа, в която ся кръстосват всите разлики между человеците, защото всичките совестни человеци тежнят за усъвършенствување — за напредък; напредъкът е онова, което характеризува человека.

Поради това, ако и да не можем да осъдим едного или другиго человека защо прави така или инак, защо мисли по-другояче, а не както ний, за право обаче смеем и можем да му кажем, че според мислението и вършението си той сам си отнема значението си като человек или че той по-малко и по-много затрива своята совестна страна, с която не наляга за усъвършенствуването си — за напредъкът. Това е ясно заключение на горното разложение.

Но ще запита на това някой: «та какво нещо е това дето го наричате напредък?» На туй питание не може лесно да ся даде отговор само с просто определение. То е понятие съвсем релативно, сиреч така е разнолико, както са многобройни държавите и народите. Още ако и да кажехме, че то е «старание или тежнение и налягание на един народ да дойде до едно по-добро и по-честито състояние», то пак би трябало тази истина да я разлагаме с други доказателства. Тези доказателства ни дава историята, от нея можем най-добре да видим що е напредъкът на тойзи или на онзи народ, още и в какво би състоял напредъкът на тойзи или онзи народ, и най-после в какво би състоял напредъкът на целий свят.

За да можем да узнаем в какво ся състои напредъкът на български народ, тряба да вникнем в българската история, а още по-нататък в историята на съжителните нему народи. А ако погледнем в историята на български народ, на неговото положение и на много други обстоятелства, които тряба да ся земат във внимание при това обозрение, можем всинца едногласно да речем: «Напредъкът на български народ, преди всичко, е в неговото съвкупно старание за изучението и образованието му.»

А за да разправим по-подробно и да изложим по-ясно как би могло да стане това и как тряба да ся постъпи към

това, нека ни ся позволи да разпределим този въпрос на няколко грани и така за всяка грана да говорим особно, както и ще направим в идущите броеве на «Македония».

[Македония, г. III, бр. 7, 11. I. 1869 г.]

ЕВРОПА В НАЧАЛОТО НА 1869-ТА ГОД.

Знайно е, че миналата година имаше за лозинка «въоръжен мир». Всичка Европа беше ся преобърнала във военно делалище. Това намерваха нужно «за най-доброто оздравение на мирът», според както ся изражаваха дипломатите. Последиците на тази работа досега още не ся виждат, но не тряба да ся пропусти без внимание, че и сега, както в началото на миналата година, у всички на устата е едно питание: «Какво, бой или мир?» И даже отговорът у всички е еднакъв — повдигание рамене. Но лорд Стенли в ливерпулското си слово отговори вече за европейската публика. Очевидно, че като остава в таквоз положение още за няколко години, Европа тряба да проубожнича (мюхлюзлендиса). За туй всеобщите въоръжения през 1868-та година нямат друг изход, освен бой, още и за това, защото никой не ся наема пръв той да ся разоръжи, тогаз всичкото питание остава във времето: кога?

Напусто ни казуват, че идеалът на сегашните въоръжения е да приготви Европа към това, щото всяка земя да може да я защищава всичкият ѝ народ, в съвокупност. Това е едно от едрите и тъжовните заблуждения на 1868 год., и при това заблуждения на правителствата. При сегашното образование на Европа за боеве на народ с народ не може и да ся мисли; освен това никога и у никоя земя не би могло да ся намерят наръки толкоз материални средства, щото да може тя да достави военни материали за всичкото си почти население.

Не пада никак в сумнение, че тъжовните погрешки и страстите на кабинетите — на тези главни оръдия, както

за мир, тъй и за бой — рано или късно ще бъдат изкупени с кръвта на народите, които никак не споделят утънчените и далекостигающите изгледи на секретната дипломация; но така е вече устроен светът, щото отговорници тряба да се намерят. Затова и някои, право или криво, сматрят на усилията на конференциите да въздържат мирът като на «биение на водата, за да пусне масло». И на всичко, що крещят вестниците за сполука, казуват «туй са само дрънканици, до самата работа е още далеч».

Положителното, което вижда настаналата година, е това:

Във Франца маркиза Мутие присмърти болен. Досегашният парижкий «Монитер», превърнат в «Журнал Офисие де л'Емпир Франсе», барона Сеге, императорский прокурор в Тулуза, че си дава оставката, за да избегне от потискането на началството си в съдбата на вестникарите; императорският принц, че ся наслаждава на приятелството на принца аустрийский и на испанските сладкá, пратени нему от Испания; императрицата благодарна от това. Тюйлерийският кабинет повече внимателен към рас-царицата Изабела и още някои таквиз дребни работи.

В Испания републиканците, че не смеят вече да подигнат открито главата си след кървавите поражения, които претърпяха в Кадикс и Малага, а ся мъчат само дано с друго средство да настанят Еспартера като глава на Испания; а временното правителство, съвсем неразположено да даде зетото от боят място на Еспартера, решено да сдържи всяко движение на републиканците, карлистите и монпансенистите, и най-после убедено, че не може да отдаде испанский престол на иностранен принц. Ами? Ех, или Прима, или аустрийский принц — с наместничеството на сегашний триумвират. Едни бълнуват първото, други вярват второто, но истинното е, както вече ся установява общо мнение, че Испания ще купи с кръвта си ново правителство и че на нея гледа с тежки дни настаналата година.

Новата година поздрави и съседът на Испания — Италия — не с толкоз благоприятни приветствия. Италианското правителство поискало да направи нещо контикоренти (изиграване) с воденичарите, да им наложи едно даждие за четврт на годината напред. Повечето от воденичарите ся отказали от такваз една спогодба. Правителството в тоз случай можеше да падне в трудно и опасно положение и даждията да не влязват в хазната, и народът го заплашва глад; тогаз то ся решило на сила да отвори воденициte и да накара неговите хора да мелят. От туй и станаха някои бъркотии в Париж, Болоня, Турин, близо Милан, в Реджо, в Емилия и по други места. Дето ще ся каже, италианските воденичари не посрещнаха твърде весело новата година.

Русия с новата година посрещна американският генерал Шермана, черногорският княз Никола и все още ся надее да посрещне и пруският пръв министър графа Бисмарка. Че са пояли и са попили тези скъпи гости в леденият Петровград, то ся разбира, както няма сумнение, че са и поприказвали. Но какво? И за какво? Нека не бъдем любопитни като барон Бейста да искаме да питаме затова, та да не чуем като него неща неповолни. Нека кажем това, което е толкоз истинно, колкото и чудно, че вестниците не вдигнаха никакъв шум за тези посещения.

Колкото за посрещанието на 1869-та година в Централна Европа, за него и нищо да не кажем, явно е: северогерманските и пруските вестникари с яд и пелин поливат австрийското канцлерство, а пък австрийските и маджарските вестникари продължават да крещят все за нечувани въоръжения на Румъния и за кръвожедното намерение на Братияно — да погълне една част от Унгария. Всичко друго е както и лани — плоско, еднолико до отвращение.

И тъй ето картината, която ни представя Европа в началото на 1869-та година, когато ся поотстъпихме от него и ся обърнахме да го погледнем. Мрачно, мъждиво и все тъй като махмурно, като не доспало, като гузно и като страхливо, а пък злобно ни ся вижда всичко, щото ся мярна пред очите ни. . . Две звезди ся показват някак по-светли: едната на Запад, а другата на Изток. Не е ли то, дето казват, че най-доволни от новата година са Римский папа и Цариградский патриарх? И дали не е то, защото и двата тези дворове имат нуждите си на Вселенски събори да им управят побърканите им работи?!

[Македония, г. III, бр. 8, 18. I. 1869 г.

ПОЗНАЙ САМ СЕБЕ СИ

Човек има сам на себе си да благодари за всичко онова, което го прави човек достоен, почтен, свободен и господар над обстоятелствата и събитията в животът.

Всуе би общините или правителството основавало и отваряло големи и малки училища, всуе би родителите покланяли всичкото си внимание върху възпитанието на децата, когато детето няма воля да работи и да ся труди само за образованието си или ако не признава потребата на образованието, то ще и с туй равнодушие да порасте наистина и да стане мъж, но умствено ще си остане все пак дете и до гроб, дете по незнаянието си, дете по неразвитието на умствените си сили, по неясните и плитките чувствувания и по всичко онова, което характеризува неразвитият човек.

Когато сам аз не искам да стана човек, тогаз не може да мя направи такъв всичкий свят извън.

В също таквоз положение са и народите.

При всичките отечески грижи на едно добросъвестно правителство, при всичките негови свободолюбиви и искрени установления, при всички закони за оздравение на неговите права, тойзи народ може да си остане пак в детинство от политический и народний си живот, тогаз, когато той сам не умее и не рачи да размисля сам за своето послание, за своето историческо призвание, за своето положение и за великите свои длъжности, които има да върши спрямо себе си.

«Познай сам себе си». Това е първото и главното начало в политическото училище на животът; който не мисли колкото може по-често и по-дълбоко сам себе си, който не ся управлява с развита самосовест, той не може да бъде совестен родолюбец и отечественолюбец; а народ от таквиз мършави членове съставен, кажи, че не е друго, освен готов и съвсем наръчен материал за чуждо властолюбие и въобще за чуждо преобладание.

Тая истина може всякой да я напипа даже в нашата с гърците разправа по черковният въпрос.

Тежко е, но е истинно, че нашият български народ за своята голяма злочестина спада в редът на тези народи, които живеят само с пасивен (страдателен) живот. За разтуха можем само да кажем, че той не е бил все такъв, че е било и за него време, когато чиста и ясна народна мисъл е управлявала неговата совест, и тогаз той пръв между всичките народи от великото племе, на което принадлежи, е присвоил чисто народно образование, съставил е народна книжнина, въздигнал е народна йерархия, бил е не само пример, но и водител и наставник на другите едноплеменни нему народи; но сега не е нищо друго, освен каквото казахме — готов и наръчен материал за чуждо властолюбие, за чуждо преобладание!

А коя е причината на това негово окайно състояние! Нищо друго освен лошавото направление като са зели частните членове, които съставят целият народ, да живеят първо и първо с индивидуалният (чистоличният) свой живот, а общият народен живот не само занемаряват, но и ако обстоятелствата ги някак изтикат към него, те не гледат освен своята лична полза да оздравят, а по-нататък бог с него, нека става каквото ще.

От това общо и тъмно начертание ний можахме твърде лесно да минем в частни и ясни обличения на таквиз постъпвания в днешната наша с гърците разправа, но като не ни е намерението да дразнем и да ползуваме, отбиваме ся от този път и тръгваме пак в общият.

Във всяко време и във всяк случай народите трябва да ся ръководят от това вечно и неоспоримо правило, щото всякой член на един кой да е народ тряба да живее най-първо с общият народен живот и след това само със своят индивидуален. Но особено пак в битието на един народ има часове, когато е първа и главна потреба, щото всички членове и удове на тоз народ тряба да оставят съвършено на страна своите лични интереси, тъй що **всичката** им мисъл, **всичкото** им обещание да ся усредоточи само в прегръщанието на народната задача. А такъв един час е настанал днес за нас в разправата ни с гърците, час, който според важността си за нас може да ся нарече критический.

Фенер или по-добре Гръцката патриаршия ся е напънала да прескочи зъберът на критическото за нея положение в българският наречен черковен въпрос, и ако ний в този важен час ся намерим още веднъж несъвкупени и нездраво хванати в задачата си, то ще нашата работа и всичкият ни за нея труд на юх да иде и нас сами ще изново да ни постигне голяма и непоправима щета.

Нека ся не лъжем и нека не крием, че с мършавостта в движението на едни и с егоизма в действието на други сега в последнята фаза, в която влезе тоз въпрос, ний пропустихме минутата, когато да ся хвърли пясък на желязото, заплетохме си сами ний ръцете и оставихме Фенер свободен да ни бори и да ни напада от всяка страна, като го още и насърчихме сами в подвигът му против нас си. Ний му дадохме да разбере, че ний не можем да плуваме; а той знае по-нататък, че което не може да плува, не може да не потъне, и тъй не е чудно, ако че ся е напънал той да ни удави. Това колкото е ясно, толкоз е и истинно, а то ще каже, че ний ся намерваме на върхът на голяма криза, на косъм пред опасността.

Това положение е наистина ужасно, но ний го не навеждаме тук във всичката му нагота, за да стреснем сънародниците си и да ги отчаем, нито дейците на тази работа да осъдим, както ся те едни други порицават и обвиняват едни за малодушие и бездействие, а други за егоистически и честолюбиви съображения и разположения; но за да ободрим съотечествениците си и да ги насърчим пред опасността, а дейците да направим по-внимателни да действуват с пълна совест в съзнанието на великата своя длъжност и не малката си отговорност. Не е сега време нито за суетни порицания, нито за малолепни съперничества, но всинца тряба с ново одушевление и с по-голяма ревност да застанем единодушно пред неприятеля като твърда стена, о която да ся разбият всите негови усилия, за да ни обори. Но преди всичко тряба да познаем себе си, защото ни един народ не е основал своята будущност, без да е познал положението си и без да ся обзира на отношенията, в които ся намира.

[Македония, г. III, бр. 9, 25. I. 1869 г.]

ТИСЯЩЕЛЕТИЕТО НА ПРЕСТАВЛЕНИЕТО СВ. КИРИЛА

Преди осем години ний бяхме честити да тържествуваме тисящелетието на нашето покръстване, а тази година на 14 февруария имаме честта да тържествуваме пак тисящелетието в спомен на преставлението на великият славянский апостол и българский просветител Кирила, брата и сподвижника на св. Методия. 14-й февруария е бил последен предел на всичките велики подвизи, които неуморимият тойзи поборник на нашето слово е положил тука на земята за нравственото повишение на всичките въобще славянски племена, а най-вече на нас българите. Вяра свята и книжевност, слово божие и словесност, язик и народност, с една реч всичко наше нравствено съществуване има началото си от този солунский рожденец. Изпълнен от божествена благодат и сила, св. Кирил ся представи в светът усерден учител и ревностен проповедник на божественото слово и прилетявал е навсякъде, носещ в ръце светлината на евангелието, за да просвети събратията си и съплеменниците си, които още тънеха в мракът на невежеството; затова и ний сме длъжни по всички краища на нашето отечество, където звучи обработеното от тойзи велик просветител матерно наше наречие, всякога, а найпаче на тойзи ден да възнесем към престола на всевишнаго благодарствени молби за великото благодеяние, което ни е сторил да ни го подари на народът ни.

Велики са били подвизите на този незабравен подвижник, велики жертвите, които е принесъл на олтарът на славенското възрождение, велик сам подвижникът, велик за нас и денят на споменът за него, велико прочее тряба да е тържествуването и тисящелетието на този спомен!

И ако съзнанието на другите съплеменни наши братя е установило вече като дан на признателност да празнува и слави той ден,то ний толкоз повече ся пада да го почтем и да го прославим като е нашата земя оназ, която е произвела този пръв син и пръв гражданин на славянското ни отечество.

Освен това в сегашното време още и по друга причина ний сме задължени да славим тържествено паметта на тойзи велик угодник божий; защото страданията и гоненията, които е претърпял той, както и неговите сподвижници и последователи в старанията си да снабдят събратията и съплеменниците си с онези жизнени състави, които са били необходими за народното им съществуване, наумяват ни непреривното страдание и гонение, което е претърпяло и досега още търпи съвременното наше духовенство. Укоряван и на съд представян е бил, преди хиляда години,

тойзи свят мъж като отстъпник от догмите, защото дерзнал да изрази Христовото учение с езикът на народа; укорява ся и сега и ся заплашва народното наше духовенство с истите обвинения за истият подвиг. Като възмутител на редът и на гражданското спокойствие е бил представляван тогаз тойзи святител, защото ся силеше да направи новопросвещенните си самостоятелни в духовний им живот; представлява ся и сега нашето духовенство като подозрително, защото ся сили да възобнови същото духовно самостоятелство. Гонеше ся той тогаз от едно враждебно духовенство, защото искаше да отбие посегателната му ръка от народното черковно правление, гони ся и сега нашето духовенство и цял народ ся преследва, защото иска да тръсне от вратът си едно чуждо и не по-малко враждебно духовенство.

Сравнителното това положение на днешното ни състояние, с онуй преди тисяща години, прави за нас още по-драга памятта на неустрашимият ратник и воин Христов, и по-знаменит денят на тисящелетният за него спомен. Нашето духовенство и днес е в подвиг на истото поприще, и целий български народ ся бори за съществуването си с народното си име, с народните си принадлежности; споменът прочее на името и на трудовете на първият този подвижник може много да поддържа духовенството ни в подвигът му и да вдъхне сили и енергия на народът в жестоката му борба. И какво по-укрепително и по-насърчително от това, дето да усещаме между нас присъствието на великият воевода, който ся е борил и ся бори и днес невидимо в нашите редове за нас?

Нека убо почтем и прославим тисящелетната памят на този наш пръв и върховен народен йерарх, който тъй доблестно ся подвизавал за народното ни слово и народните ни права, който мужествено противостоял на враговете на народното ни развитие, който пръв тури основния камък на народната ни черква, измисли азбуката, преведе священото писание, облагороди езикът ни, възлюби народът ни и прослави го, като му даде право на гражданство във всемирната история, отвори за нас пътят на науката и остави нам великият завет на черковната ни самостоятелност.

Но като ще славим ний денят на този наш светите и просветител с празнувания и торжествования, нека не забравим да го почтем и прославим и с дела, съобразни

на неговите подвизи и желания, нека ся въодушевим от онези велики побуждения, които са ръководили него през всичкий му живот в неговите трудове за просвещението и образованието на народът ни. Нека всякой българин чуе и ся обади на гласът на народната потреба — нека всякой по силата си принесе своят дар на олтарът на народното образование, и така ще духът на св. Кирила вечно да пребъде с българският народ и ще благослови неговът подвиг и труд в делото на възраждането и просвещението му.

[Македония, г. III, бр. 10, 1. II. 1869 г.]

НЕЩО ЗА ЖЕНИТЕ

Има повече от 20 години, от когато ся появи нов феномен в историята на человечеството: женският пол, който беше във всичките народи много дълбоко паднал, подигна глава и поиска да ся сравни с другаря си. Колко и да ся види чудна тази мисъл на пръв поглед, тя не ся лиши от обраната на много умни и славни мъжие. Даже колкото напредваме във времето, все повече и повече ся убеждаваме за силата и твърдата основа на този феномен, тъй щото като прегледаме напредокът, който е направила и прави в светът таз висока идея, ще можем да заключим, че ще дойде онуй време, когато жената ще бъде равна с мъжа, когато тя ще има право да ся меси във всичките вътрешни и външни политически, държавни, икономически и учебни въпроси.

Ний за сега ще ся ограничим само толкоз да кажем върху това и ще прибързаме да хвърлим един исторически поглед върху напредването на тази мисъл.

Както почти всичките подобни идеи и таз ся роди във Франца. Тя е чедо на идеалната секта с е н-с и м о н и з ъ м. Тя намери от началото във Франца върли бранители, но изпосле ся поутаи, додето блясна в съседната Англия; там ся захвана тя с повече живост. Славният Джон Стюарт Мил неведнъж е затопил крепкото и мъжкото си перо, за да брани тази идея. Но ний видяхме, че оназ година парламентът отблъсна с няколко гласове повече предложе-

нието, което даваше и на жените право за гласоподаяние. Между това тя се зароди в Америка, дето с необикновена сила хвана да се движи. Днес в Америка има вестници и дружества, които имат пред очи разпространението и обобщението на таз идея. След всичко това виждаме в най-новото време, че въздиганието на женският глас захвана с не малко сила и крепост да се движи и в самата Русия. Може да се каже, че Русия днес се вълнува от тази мисъл. Жените в Петербург се насърчили да направят един женски университет. Нито московките искат да останат надире: и те пратили едно прошение на министра на просвещението, за да се устрои и в Москва един женски университет.

През последните дни славният английски историк Джон Стюарт Мил пратил на една висока госпожа рускиня едно явно писмо, в което възхвалява и насърча великото предприятие в Изток, дето жената е най-дълбоко паднала и дето се намира тя в най-плачевно състояние.

[Македония, г. III, бр. 10, 1. II. 1869 г.]

ЗА ЖЕНИТЕ

I

Създателят, който е премъдро сичко направил, дал е на мъжиете разни естествени и нравствени преимущества, а жените е надарил с по-голяма чувствителност, с по-живи страсти, с по-тънък ум и с по-благородна фантазия. Опитът показва, че той е поставил жените силни и толкози нужни за преуспяването на обществата, и че цивилизацията от тях е заемала всякога величието си.

На жените е вродена чудната онази сила да различават добродетелта от лошевината, дарованията от недостатъците и остроумието от тъпоумието. Те са, тъй да река, връзката, която съединява добродетелта с дарованията и с острото чувство. Те са тайната двигателна сила, която ги движи според влиянието, което те добиват от просветяването на обществата.

Най-слабата жена може да подчини на волята си герои с една усмивка само, с една само дума очарователна или с един само нажален или целомъдър поглед. Благостта на сърцето им е често тяхната слабост и най-драгоценното им качество, което мъжиете обикновено поменуват за тяхно укорение. Сръчността, прилежността, изкуството, съвършенството, добродетелта, красотата, чувствителността, политичността, остроумието, великодушието, решителността, твърдостта, всичките тези небесни дарби се срещат по-често у жените, отколкото у мъжиете. У женския пол се виждат най-чудните примери на дела, които всичките души могат да предприемат. Жената може да има най-голямо влияние на мъжа, защото тя е дарена от природата с таквизи вълшебни оръжия, срещу които остават безсилни мъжеството и мъдростта на мъжиете. Превъзходната чувствителност, пламенното и всякога деятелно въображение, сърце, препълнено от соболезнователни и нежни чувствувания, допълнят, от една страна, всичкото достойнство на жените, но и, от друга страна, те са едничките, които ги често предават на кововете на мъжиете.

Жените често жертвуват суетността си и силата си, като допущат на мъжиете да говорят за тях каквото искат, но тогаз те си опазват правото да правят от мъжиете си каквото искат, без да смеят последните да им се противят. Първото нещо, което жените научават, е да употребляват в своя полза не само своите дарования, но и своите недостатъци; и ако и да се укоряват от някои за преструването в лукавство, но туй произхожда от мъжиете, които ги мъчат и които се женят за тях, без да ги попитат искат ли ги, но гледат само на голямата п р и к я, и защото често един дърт зема млада мома и един глупец някоя чувствителна девица.

Жените противостоят на естествената болест таквази силна душа и търпение, каквито рядко се случва у мъжиете. Жените се навеждат под тяжестта на таквизи болежки, които биха смазали мъжиете. И понеже са дарени с организъм по-тънък и по-пластический, подигат се пак с една чудна леснина. Поверени от божия промисъл с грижата на поколенията, с предаването на живота и с поддържанието на человеческия род, предназначени да раждат человека със скръб и болест, жените трябаше за изпълнянието на смотренията на природата да устояват срещу най-болезнени страдания. Приятността на словото е по-висока у

жените, чувствителността им толкози очарователна, щото вдъхва почитание и у най-лукавите, а убедителната им сила, толкоз увлекателна и вълшебна, щото често е направяла безгласни като риби и любоприятелните мъжие. За по-ясно уразумение на моите думи прилагам тука следующия пример:

Една англичанка страдаеше в гърдите си от обикновената на хубавиците болест р а к, болест, на която страданията превишават тези на всяка друга. Един ден, като я посети лекарят и я попита как е преминала нощта, тя отговори с треперлив, но приятен и търпелив глас, че нощта ѝ ся показала наистина ужасна. «Колко съм честита, приложи тя, дето мъжът ми отсъствува, защото инак много бих страдала.» Последните тези думи, които обличаваха велика душа, смутиха лекаря заради нейната толкози чувствителност и голяма любов към съпруга ѝ. Болестта обаче напредваше и лекарят не намерваше друго средство за изцера освен рязанието. Из най-напред той не смееше да ѝ го каже, защото мислеше, че тя не ще можеше пренеси страшните болежки на рязанието, но найподир ся принуди да го предложи на госпожата, която тоз час му отговори: «Да, има доволно време, откогато мисля за туй и навикнах на тази мисъл. Ще ся подложа следователно на нуждата, но с две условия: първо, че съпруга ми не ще ся извести преди завръщанието му, и, второ, че не ще ми държат ръцете и очите.» Тези думи учудиха лекаря заради търпението, благостта и чувствителността ѝ и той определи деня за рязанието ѝ. В назначения ден като ся яви хирургът пред младата жена, погледна на лекаря със сумнение и със страх. Болната разумя този поглед и рече: «Предугаждам мислите ви, но ся надея да ви докажа, че жена може, когато тряба, да покаже себе си мъжествена и търпелива.» И тъй тя са подложи на подвига, поиска само щото в траянието на рязанието да държат отпреде ѝ едно патетическо писмо на съпруга ѝ, което тя беше приела в същия ден. Лекарят ся възпротиви, като ся боеше, и справедливо, да ся не увеличи смущението на душата ѝ, като имаше нужда от най-голямо спокойствие, но тя му рече: «Измамени сте, господине лекарю, туй писмо ще произведе противното, на което вий мислите следствие, уверявам ви, че то ще мя укрепи.» Тъй и стана, защото през всичкото време на рязанието тя имаше очите си впити в писмото, в буквите на което тя съзерцаваше присъствието

на мъжа си; тя не произнесе нито дума, нито едно стенание, нито показа, че иска да избяга от тази операция и утрая с таквози търпение, което докарва похвала на прекрасния пол, като го показва велик и достообожателен.

Вред по земята, дето человеците имат отечество и закони, частните добродетели ся раждат от публичните. Там мъжественият родолюбив гражданин има другиня вярната и благоразумна гражданка. Там двамата съпрузи имат същите помишления, желаят всичко, което докарва почет и на отечеството, и тям, и отблъсват всичко, което докарва посрамление.

«Вред, дето съм ходил — дума един пътешественик, — намерих жените благородни, вежливи и человеколюбиви, на жена или образована, или дива, кога как проговорих думи благородни и благопристойни,всякога приех отговор приличен и приятелски.Дето и да ся скитах — по безплодните полета на Дания, по добродетелна Швейцария, по замръзналата Лапония, по полудивите широки полета на Тартария, вред гладен, жеден, изстинал, мокър или болен, пригледаха ма с милосърдие жените, и тези им действия ставаха с таквози благоволение и готовност, щото сичко, което ми даваха и струваха, имаше двойна прелест.»

«Сичкий си живот — дума другий пътешественик — преминах в пътувания и обикаляния по земята и вред намерих мъжа храбър, а жената прекрасна, мъжа смел, а жената несмела и кротка, него велик, когато действува, а нея велика, когато страдае, него славен в съборите като говори, за да научи, а нея славна в къщи, като говори, за да убеждава и услажда, него с кораво сърце, а нея мека и нежна, него да възпира бедствията, а нея да умерява страданията; мъжа с наука, с разсъждения, с правосъдие, а жената любителница на изящното, търпелива и милосърдна и не ся двоеумя да изповядам, че жените са по-горни от мъжиете.»

Докогато Рим бе свободен, докогато користите от победените обогатяваха само обществените каси, дотогаз в него жените бяха целомъдрени и благоразумни, а мъжиете доблестни и свободолюбиви, и обществената нравственост беше чиста и непорочна; но Октавий и приемниците му, от страх за възвръщанието на свободата, введоха в римското общество нечувана дотогава разкошност и разврат и тъй подкопаха завсякога могуществото на римската държава и приготвиха паданието ѝ.

Когато галите бяха още полудиви, жените им бяха мъдри и като тях мъжествени. Те участвуваха в обществените добродетели и присъствуваха в народните събрания. Те бяха посредници на мира между галите и между съседите им. Когато картагенския полководец Анибал минуваше през Галия, ето какъв трактат подписа от съжителите й: «Ако, докато ся намервам в Галия, картагеняните земат причина да ся оплакват за някоя обида от галите, жените на последните ще съдят и аз ся обещавам да приема тяхното решение.»

Жените на галите и подир завоеванието на Галия от римляните опазиха с трактати властта си върху народния характер и върху религията и много пъти в разбойническите епохи на първите десет века спасиха отечеството от съвършено разорение.

В Германия влиянието на жените е имало и има сила много по-голяма от всяко друго място, а причината е, че там жените ги почти обожават, защото вярват, че невинността и красотата, която те осъществоряват на земята, са качества на божеството; и защото от млади ся учат, че тряба да обожават жената, защото тя е производителница на всяко добро и благо нещо и понеже тези начала ся пазят от род в род, заради туй виждаме, че немците имат и по-много добродетели.

Фанатизмът и жестоките нрави на древните евреи преобразиха са само от прелестите и невинността на жените им. Жените на Сион ся показаха, според свидетелството на Писанието, като източници водни на канарите на Гизер. Евреите-мъжие, мъжие неблагодарници, без Сара, без Рут и без Рахил, щяха да са зверски чудовища. В жените си намерваха евреите утешение от жестокото си и мъчителско робство. Дъщерите на Израиля са пяли патетически стихове в народното си пленение. «Седяхме, думаха, на бреговете на реките на чужда земя и плакахме, защото си припомнихме горкия онзи ден, когато супостатът, окървавен, натрупа труповете на височините на Йерусалим и когато дъщерите сионски ся пръснаха и с плач ся отведоха в плен. И когато гледахме струите на водите да текат свободни под краката ни, чужденците ни рекоха да попейме: не, никога няма той да приеме туй жестоко благодарение; по-добре да ни ся изгуби гласът, по-добре да ни изсъхне ръката, нежели да чуят нашите мъчители песните и лирата израилска, лира, свещена лира, закачихме та

вече на върбите и няма да та вземем в ръце, ако не ся освободим. Не, гласът на жестоките ни врагове, които ни отведоха, няма никога да ся слее със сладкия твой звук.» Сумнително е, че мъжиете биха могли да ся изразят с една толкоз жива и патетическа простота.

В средните векове жените имаха много голяма сила, но подлежаха и те, и мъжиете на големи недостатъци; заради туй человеците тогаз бяха развратени, зли и страхливи. Тогази кули на феодализма покриваха лицето на земята, а затворените в тях хубавици налагаха длъжности на воените и на сичките, които ги защищаваха, и на онези, които ищеха да ги владеят. Тогази последните не стигаше само да воюват, но трябаше да победяват, още да бъдат и аресани, а да аресат на жени инак не можеха, ако не бяха храбри, вежливи и благородни в обходата си. В рицарските тези епохи влиянието на жените в образованието на народите ся свидетелствува от самите дела и често гражданите налитаха на междуособици и вражди само и само защото жените бяха отдалечени от всяка обществена обязаност, затуй и Деристан епископ, като познаваше силата на жените, не намери другий начин да умири младите калугери на един манастир, които враждуваха и щяха да ся изколят един другий, освен като им назначи за игумен една млада калугерка на име Амазена.

Проперций в една своя елегия описва превъзходно античното онуй достолепие на римските матрони, с което никак не е възможно да ся сравни толкоз прославеното превъзходство на женския пол в рицарските времена. Корнелия, като умира в цвета на младостта си, цалува и утешава съпруга си много нажалено, и няма почти дума, която да не изразява всичко, що има почетно и свято в брачния съюз. Величественото целомудрие на неукоризнения живот ся изобразява неподражаемо във великолепната онази поезия на латините, важна и горда като същите тези миродержавници. «Да — дума Корнелия,— от светилника на брака до пламъка на погребалния огън никоя укоризна не оскверни живота ми, живях славна и чиста помежду двете тези ламбади.» Чудесно е наистина туй изражение и висока картинката! Колко е достоподражателна честта на онази жена, която е можила да опази таквози съвършено единство в живота си и едно само възпоменание да занесе със себе си в гроба!... Един живот, едно възпоминание, що повече?

Какво ли да речем за толкози славни жени, на които имената украсяват страниците на историята, на цивилизацията и на просвещението в новите времена и на нашата епоха; за толкози знаменити и глубокомислени француженки, англичанки, немкини и италианки, които ся отличаха във всичките науки и изкуства и които правят чест на тези народи заради учеността, влиянието и за политическата си сила. Кой подигна тези народи на таквоз величие? Никой другий освен жените. Кой вдъхна гениалността на толкози високи умове? Никой другий освен жените. Не са ли длъжни следователно мъжиете да обожават жените, като са добили от тях толкози добрини и толкози преимущества?

Мнозина укоряват жените като неспособни на граждански и нравствени добродетели, като земат пред вид всякога частностите, а не целостта на тяхното предназначение, но нека ни ся позволи да кажеме, че тези съдници са много заблудени. Всякой почти ден гледаме и усещаме, че жените са най-нужните и в политическото, и в нравственото образование на народите и ако человѣчеството имаше щастието да ся поучава на длъжностите и на обязаностите си от жените, вярваме несумнено, че те биха достигнали да ся боготворят человеците. Ако ся предположи, че са пълни от недостатъци, то и тези недостатъци произхождат в тях пак от мъжиете, които всичко друго са учили и изучили, освен духа и природата на жените. Ако са жените неспособни за развитието на нравствени добродетели в тях, тогаз следува, че и мъжиете, понеже ся раждат от жените, тряба те да са по-долни от тях,защото физиологически е доказано, че человеците, като ся раждат на света, приличат повече на майките или на кърмилниците си по естеството по-често, а по нравствената сила почти всякога, нежели на бащите, защото деветмесечното пребиваване на человека в утробата на жената, суканието и възпитанието, което получава от нея в младенчеството си, вкапват в душата на человека същите чувства почти и същия темперамент. Затуй, за да стане человечеството каквото е предназначено от бога, необходимо е да ся положи сериозно старание за възпитанието на жената, тази майка и живителница на человеческий наш род, която толкози по-зрели и здрави плодове ще произведе, колкото по-основателна грижа са земе за нея.

Сичките велики мъжие са таквизи, т. е. велики, защото

са имали майки с високо възпитание и много дарования. Сичките долни хора имат майки невежествени. Сичките злодеи са станали таквизи, защото са имали злочестината да имат лоши и развратени майки. Чудно е, наистина, как законодателите не са погрижват да прекъснат нищожеството и злодеянията на человека чрез реченото горе средство, сиреч чрез образованието на женския пол, но налагат наказания само за обществените му злини, на които са причина самите законодатели, поради непредусмотрителността си. Чудно ни е еще, че като не са помислили да наградят добродетелта, както наказват злината, защо не са зели пред вид, че злината, както са доказа, не са потъпква чрез наказанието, но чрез съвършеното ѝ изкоренявание, чрез узаконения мъдри, безпристрастни и разумни; чрез едно промишление за домашния живот и най-вече чрез едно всеобщо и мъдро възпитание на женския пол.

Между онези, които укоряват жените за неспособност в граждански и нравствени добродетели, англичанинът Поп мисли, че жените са много нежни и заради туй не могат да удържат в паметта си впечатленията на предметите много време. Но ний мислим, че той ся заблуждава, защото множество жени са отличиха в литературата, във философията и в естествените науки. Ако ся съгласяхме с неговото мнение, тогаз как тези жени можиха да удържат в паметта си впечатленията от различните предмети? Как сочиниха списания толкоз сериозни и важни и за самите мъдреци? Еще и от философска точка, ако изследуваме този предмет, ще намериме, че и в най-главните преимущества на паметта, в скоростта, във възприятието, в положителността на идеите и в присъствието на духа жените са превъзходно съвършени. Ако надникнем в училищата, ще видим, че момичетата успяват повече от момчетата в уроците си; ако разгледаме младенческия им и детинский възраст, ще намерим, че момичетата запознават предметите първи и по-разсъдително; ако сме в събрания, ще видим, че жените разумяват най-добре идеите на другите и че отговарят често по-сполучно от мъжиете; ако прегледаме право, ще забележим, че жените каквото научат, знаят го добре и толкоз по-съвършено, колкото по-съвършен е урокът и по-способен учителят; ако обърнем внимание на разговорите на жените, ще видиме, че присуствието на духа им е по-чевръсто и, според обстоятелствата, ту сериозно, ту весело. А колкото за живостта на чувствува-

нията на женский пол, кой може да го отрече? Тяхната привързаност, тяхната любов са по-живостни и по-трайни от на мъжиете, а пък вкусът им, простосърдечието им, человеколюбието и справедливостта им са по-горни от сяко сравнение.

Светий Киприян еще по-много укорява жените, като дума, че те са очертени със сатанинска емблема, но и той е грубо заблуден в тази си безобразна метафора. Защото ако предположим, че той с тези си думи разумява лукавството на жените, мъжиете са по-лукави от тях; ако ли разумява недостатъците им, много мъжие ги имат по-много; ако слабостите им — нима мъжиете нямат слабости? Ако влиянието им или остроумието им, туй им прави чест.

Аристотел дума, че жените не са друго, освен една измама на природата, но измама, ще приложим ний, която от сърце желаят мъжиете, мислим, да би траяла тя през сичкий им живот.

Питтак дума, че най-изменяемото нещо са течението на водите и разположението на жените, но мислим, че погрешава в туй уподобяване този лезвийский мъдрец: или защото заслужено е пострадал много от жените, или защото е живял в железния онзи век, или защото не е изучил характера на женский пол; защото е доказано, че жените в много чувствувания са толкоз постоянни, щото не са стъписват нито пред желязо, нито пред огън. Известно е обаче, от друга страна, дето человеците не могат сякога да пребъдат в еднакво разположение, защото климатът, темпераментът, мястото, времето, тъгата, радостта, гражданското правление, нуждата, насилието видоизменяват разположението на человека различно и често и често по необходимост и в полза. И самата вселена катадневно ся изменява, та как жените да ся не изменяват? Какво друго доказва самото устройство на кой да е язик? На какво биха послужили залозите на глаголите, падежите и неправилностите на имената?

Хвалителите на жените и най-вече красноречивият Томас, види са, че ги хвалят вън от мярката, защото им приписват душа по-съвършена от на мъжете и превъзходство, което би произхождало от самите им добродетели, но нека ни са допрости и нам да кажем, че превъзходството им често изтича и от недостатъците им.

Най-подир други по-умерени, като Бомарше и Жуи, думат, че понеже жените имат естествена наклонност да

лъжат, могат да ся покажат по-достойни в политиката от мъжиете, и че мъжиете са били иждивявали младостта си, за да си образуват духа, а пък жените ся раждали природно умни, затуй и по-скоро разумяват и по-добре гледат, но не могат и да наблюдават много време. Причината на туй, ний мислим, не е друга, освен че жените, предназначени за домашен живот, обязани да надзират сичко в него, остаряват скоро по идеите. Съгледано е обаче, че много жени, като презряха тези препятствия, показаха ся гениални во всичкия си живот. Но Плутарх, мислим, че най-добре от сичките е случил истината: той оприличава жената на скъпоценни, прекрасни и ломкави съдове, в които са прикрива вечния онзи пламък, чрез който са изковават първите свръзки на обществото и ся сливат най-сладостните чувствувания, приятностите и надеждата на человека и сичко, което сгрява и съживява съществуването му.

Народ, у който жените са образовани и благовъзпитани, той е най-славен и най-свободен; напротив, народ, който ги презира и ги оставя невежествени, той е най-безславен и най-заробен. Египтянете, асирите, персите и толкоз други силни народи на Азия и Африка поробщиха са лесно от македонците и от римляните само защото жените у тях бяха робини на мъжиете и на братята си и защото оставаха в най-голямо невежество. В Рим жените бяха благовъзпитани, свободолюбиви и добродетелни, заради туй римляните станаха обладатели на целий мир, заради туй и праведно са славяха за множеството на великите си мъжие. Но щом са напусна възпитанието на жените и са смали почитанието към тях, тоз час са почена развратът, който малко по-малко уничтожи преславното име на Рим.

Много векове наред трая развращението на человечеството, защото обиколено от непроницаемия мрак на варварството, което затисна като стремителен поток останалата малка искра на ученията. Человеците са принудиха да подражают на нравите и на законите, които им ся наложиха насилно и между които беше презрението и неприлежанието за жената, изгубиха свободата и волята — двете най-нужни начала на благоденствието си. Едвам около половината на седемнадесетия век един велик человек, Людовик XIV, славата на Франция, видя той първий туй уничижение на человека и чрез мъдри закони и най-вече чрез примера си положи основание на възраждането му. На дението на великия този цар Версайлския двор са пре-

обърна на геликон, на живелище на музите, и от там почена образованието на женския пол, като са надваряха сичките парижки госпожи в ученията, в остроумието, в изящността, във вежливата обхода, в истинното величие. Затуй и другите дворове европейски, особено английският, подбудени от благородно честолюбие, прегърнаха спасителното туй възрождение на человечеството. От тогаз преоблада вече идеята за доброто възпитание на женский пол, този корен на сяко добро и благо, която идея било предназначено, види са, да възвеличи деветнадесетият век до толкоз,щото тя да стане общо мнение на правителствата и на народите. Понеже жените съставят половината на человеческия род и са назначени от създателя да образоват и тях си, и другата половина, за да може человечеството да постигне предопределената си цел, затуй сичките образовани народи и просветени правителства полагат най-големи старания да разширочат пределите на туй възрождение, и техните попечения не малко полза принесоха досега, и ще принесат еще по-много, ако следува тъй постоянно да са развива духът на жените.

По възточните страни обаче образованието на жените върви медленно, както вървят полека сичките му добрини, но и в тази медленност на напредването му виждаме често у жените дарования, благородни, велики добродетели; не казвам, че нямат недостатъци, но не след много те ще изчезнат, като са усвои веднаж за сякога идеята, че несъвършеното учение е по-лошо от неучението. Истинно е, че до днес не са е положило надлежащето старание за образованието на нашия женский пол; училищата ни са еще пренебрежени, ученето недоста точно. Учителите никога не са размислили върху истинното предназначение на жената и родителите никога може не са запитали момичетата си дали ся учат добродетел, нравственост и религия, и ако ги учат какво са научили и усвоили от тях. При всичко туй обаче кой ще ся усъмни, че и при всичките им недостатъци и при самото им самолюбие и самооболщение, и при самата им суетност, недостатъците на полуучението, че не са крият в техни благородни сърца, надарени с най-чисти чувствувания.

Нека ни са позволи да са отстъпиме малко от предмета си и да попитаме психологията, за да видим ще ли ни тя даде отговор, както и историята.

Що е жена? Този въпрос е и отговор. Никога не са е питало: що е мъж? Него го определя историята на миналото и настоящето. От първия ден на миросъзданието неговата роля в цивилизацията и в живота са е означавала с един ясен характер, и от първия ден и жената носи на челото си една тайна. Следователно тя е нещо по-друго, нежели ний, защото тя е била такваз в рождението си — ей туй — другото, тряба ний и да си обясним.

На първий поглед открива са на размишлението ни само едно сходство на две същества. Жената, както и мъжът имат безсмъртна душа. Както той, тъй и тя е дарена с разум, с тяло и със сърце, ней, както и нему, принадлежат чувството на доброто, на красотата и на набожността. В какво е различието им? Дали в туй, че сичките тези способности са заключават действително в жената, но по-слаби? Или, по-верно, не разделя ли някоя неравна за двамата, оставя на мъжа превъзходството по някои пунктове и дава на жената владичество по други? Сичкият въпрос са основава на туй обстоятелство. По първото предположение са провъзгласява подчинеността на жената, но ако истината ся заключава во второто предположение, тогаз делото за равенство на жените с мъжиете може да са раззище с надежда даже да спечели. Досегашното поробощение на жената доказува туй само, че светът досега е имал нужда повече от господствующите свойства на мъжа и че нейният час еще не бил настанал. Но от туй не тряба да заключим, че той не тряба да настане.

Ако разгледаме естеството на животните, ще намерим един поразителен факт. Тъй например съгледваме, че у животните превъзходството на силата, на красотата ся намярва у едни родове у мъжките животни, както у лъва, у коня, у бика, а у други родове тези превъзходства принадлежат на женските, като например у хищните птици и у насекомите. Дори и в тези животни породи, в които мъжкото е дарено с по-голяма сила, туй превъзходство никога не са простира до владичество. Пита са сега: Кой ли от тези образи е избран от бога, за да са съобрази с него человеческият род? — Никой и сичките. Ни у една животна порода не е означено ясно превъзходството на мъжката сила и ни у една прелестта и красотата не принадлежат изключително на слабия пол.

И наистина тялото е оръдие, украшение, тълкователь. Като оръдие, мъжкият организъм надминува женския. Като украшение женското тяло, женското лице е най-прекрасното и най-съвършеното творение на Създателя.

Като толковател, женското тяло, ако можем тъй да са изразим, е хиляди пъти по-красноречиво, по-дарено със слово, отколкото тялото на мъжа. Женското тяло е чудно оръдие на гъвкавост, на богатство, на разнообразие и чудно сенчасто. У мъжиете един поглед, у жените — сто; у мъжиете една усмивка, у жените — хиляда. Колкото за звучността на гласа, нашият груб глас е безобразен в сравнение със звучния женский глас, който със своите прелиеви, полутони и четвърт тонове произвожда като ек сичките онези дивни потрясения на сърцето и на мислите ни.

И тъй, според тялото, мъжът и жената са две капки, но с различен цвят; две форми, но с разнохарактерни линии. Фигурата на мъжа и на жената показва, че те в същото време си приличат и са различават. Подобието е тука заключено в разнообразието — първото условие за произхождението на хармонията. А различието състои в същността на половете им и служи за главна причина на обоюдното им влечение. Ако би по някое чудо мъжиете и жените биха са уподобили един другиму и ако би са изгладила сригиналността на техните натури и разността на техните вкусове и навици, тогаз те биха престанали да са обичат. Повтаряме, че мъжът и жената тряба да образуват нещо само по себе си особно, за да могат да произведат обоюдна хармония, но не и да са абсолютно различни, че да не могат да образуват согласие от своите натури. Ако сичките мъжие без изключение биха били със силен характер, тогаз, при настоящето положение на половете, те биха затиснали жените и тяхната тирания не би имала край. Но сичките мъжие нямат силен характер и затуй в сопружеството жените играят не по-малко деятелна роля от мъжиете.

Да минем сега на духовното им естество.

Ний ще оставим настрана всичко, което е излишно за предмета ни и ще говорим за този практический ум и за катадневното обикновение, което състои в доброто разподеляние на живота и от което необходимо зависи точността, предусмотрителността во вътрешното домашно управление. Тъй определен ума, той става естествено достояние на жената. А ако жените бяха приготвени с приличното на туй възпитание, те най-добре биха могли да внесат благоразумната предпазливост в частната и домашна деятелност. Но пък ако и да е мъжът по-добър спекулант от жената, но жената по-добре управя от него; мъжът по

умее да придобива, а жената по-добре умее да опазва състоянието. Следователно и тука гледаме едно равенство в различието.

Умът е, който в трудни обстоятелства ни показва да изберем по-благоразумното решение. Но тука мъжът и жената показват съвършено противоположни свойства и недостатъци: мъжът в такъвзи случай са увлича повече от една сметка и от личния си интерес, а жената от страст и от чувство; тя съди по инстинкт, той по следствие на едно размишление; той види истината, тя я чувствува. Поискайте съвет от жена, нейният отговор на минутата ще изхвъркне из устата ѝ с едно д а или с едно н е, както изхвръква искрата от удара на стоманата о кремъка, но не я заставайте да разясни причините на нейното мнение, може би тя ги не знае, може би тя да изнамери слаби доказателства, а при сичко туй тя е права. Защото като е слабо привикнала на строгото употребение на логиката, малко е способна на точния извод на идеите, следователно тя е умна по вдъхновение, както поетите. А мъжът, напротив, за главно основание на своя здрав смисъл полага размишлението: верен, но по-бавен съветник, той има нужда, за да ви просвети, да просвети по-напред себе си; той бива прав само след като разсъди и остави в съответственост сичко, което е з а и п р о т и в.

Кой от тези два здрави смисъла печели пред другия? Нито единът, нито другият. Разделете ги — те са равни един с другий, съединете ги — те са увеличават сторично.

От разума зависи още и тази способност, която ни служи да познаваме другите и себе си. Познанието на другите има два предмета: хората и человека, личността и рода. Женската проницателност нема равна на себе си в съдението на личностите. Най-малките движения на сърцето, най-скритите смешни страни, най-покритите притязания са ней явни като външни явления. Сичката система на отбраната и на владичеството на жените са основава на туй познание, и то бива тъй дълбоко, щото то им е доста за противовесие на силата, на законите и на обичаите. Жените имат невероятно съзнание на своите чувства и на изражението на своето лице. И благодарение на тази електрическа чувствителност, която отпечатва невидимото, те намерват време да чувствуват хиляди пъти по-много от нас и да съзнават, че чувствуват. В частността нищо не са укрива от тях, но в общностите почти сичко е за тях тъмно;

там жената изчезва и са изкача мъжът. У жената следователно преобладава анализът, а у мъжа синтезът.

От туй ний разумяваме, че метафизическите системи, отвлеченията, общите и политически идеи за отечеството, за равенството тряба да са по-маловажни и по-чужди на жените. Едно само средство има да са внуши туй сичко на техний ум — то е да го проведем през сърцето им; представете на жените сичките страдания, които произхождат за частните хора от общественото неравенство, и тогаз, но само тогаз те ще са пристрастят към п р а в а т а н а ч е л о в е к а. Туй същото става и с идеята за бога. Ний го обясняваме, а те го обичат само. Следователно в съвършено отвлечените идеи жената може чрез изучението да са възвиси до разума, който разумява, и редко до този разум, който създава. И не е твърде погрешително, ако речеме, че жените чрез сърцето си стават философи.

Щяхме да сме несправедливи и непълни, ако в настоящето разсъждение премълчавахме да кажем нещо за любовта.

Ако разгледаме строго нашата мъжка любов, ний ще намерим в нея много елементи, чужди на любовта: користолюбие, щестлавие, чувственото желание, което дава на любовта само четвъртинката на нашата душа, без да смятаме, че в останалата частица има сякога място на мечтите за славата и честолюбието. Мъж художник, учен, спекулант и като залиби, остава неизменен. При любимата си жена той оплаква или са горди със своите сполуки. А любящата жена знае само да обича. И наистина, любовта тъй дълбоко са вкоренява в душата на жената, щото тя я изпълня и даже я възражда. Виждало са е от много примери, дето жени с порочно поведение са са отведнаж поправяли и очистяли, щом случаха да залибят. Но ако един развратен мъж пламне от страст към една непорочна девица, той често, наместо да са очисти като нея, развращава я сам си. В любовта си жените внасят сичките добродетели, а ний често едни пороци. Нека не забравят мъжиете, че женската любов не може да са цени с друго, освен пак с любов, че онзи, който обича, тряба да изразява своята любов чрез съдържанието. За любовта нищо друго не може да са плати, освен пак любов! Рекохме, че любовта одушевява сичкия организъм на жената. Преобладанието следователно на чувството на любовта в жените прави ги да жертвуват често себе си за мъжиете си. Нейната любов

е целителен балсам за мъжа в болестта му, в нещастията и превратите на живота му. Тряба ли да поменем тука, че историята ни представя примери на жени, които са претърпяли най-люти мъки, дори и смърт, от любов към мъжието си. Тези свойства на женската любов ни откриват нова една тайна на женската организация, всесилната необходимост на идеалността в любовта и почти постоянно едно подчинение на физическата страст на нравственото чувство. За мъжа тялото в сношението на половете съставя почти сичкото, но в жените господствува душата.

Нека свършим тука паралелизма на мъжа и жената с тези думи: че мъжиете имат преимущество на духовната сфера, а на жените остава първенството во всичко, което са касае до сърцето.

Да разгледаме сега особно друга една страна на природата на женския пол. Опитът показва, че някога под смелостта на жените крие са лукавство, преструвката и увлекателният онзи похват, който те толкоз добре употребяват; три недостатъка, опасни и вредителни на благополучието им, които на тях самите принадлежи да ги унищожат чрез едно съвършено нравствено възпитание. Затуй и ний искаме снизхождението им да им направим тука някои забележки, за да им открийме горките следствия, които са крият под тези недостатъци, и да принесем по възможност някое изцеление.

Доказано е, че сяка добродетел, когато не е придружена от лукави, прелъстителни намерения, тя не докарва торжество до пресищение, но торжество трайно, колкото и животът.

Ничтожно и достопрезрително е сичко онуй, което лукавият дух иска да сполучи, то заключава в себе си ничтожество или някое гибелно желание; когато человек иска от туй, което е праведно и законно, той може да го желае свободно, да го иска благородно и смиреномудрено. Какво по-приятно и по-лесно има от да е человек искренен? И кой искренен человек не е спокоен, тих и съгласен с предназначението си, за което е създаден? И, напротив, кой лицемер и лъстител не подлежи на укоренията на съвеста си, на опасности, на достоплачевната нужда да иска да прикрива едно лукавство, една измама с хиляди други, за да сполучи предположената си цел, и наконец са намерва принуден да падне той сам в мрежите, които бе приготвил за други? Лукавите и наветливи духове не могат никога

да сполучат онуй, което най-много желаят, сиреч, да укрият своите намерения и действия и рано ли, късно ли, те са откриват. И ако и да получат за малко време да измамят обществото чрез някое дело, но и сякога обществото не ся лъже; често даже тези лукави и кознетворни духове измамят са от същите онези, които ищеха да излъстят, защото мнозина са преструват уж, че са чудят на даровията и на ума им, а те вярват, че наистина ги почита общото мнение, когато действително те са презират и подсмиват от секиго. И да оставим общето към тях отвращение, но и сами по себе си таквизи человеци дали не подлежат на постоянни тревълнения и подозрения? Да гледа человек себе си сякога и во всяка си постъпка, и во всяко си помишление подозрителен, мислим, че е най-тежкото нещо за самолюбието.

Лукавството и преструвката са порождение на сърце низко и на малък дух. Лукавият и лицемерният е такъвзи, защо иска да са укрие от да ся вижда какъвто си е и да измами другите по-лесно, и защото иска за придобиването и на най-законни неща да употребява средства неприлични и ничтожни, без да ся погрижва за последствията. Лукавството и преструвката, следователно, са придружават сякога от измамата, която, прикрита толкози изкусно под булото на остроумието, което често жените толкоз софистически употребяват, показва са добродетел, когато, напротив, то е най-голяма злина, която повреждa другите, без те да го разумеят. Таквази измама, колкото е плачевна за онези, които са измамят, толкози повече уничижение и омраза докарва и на онези, които я правят, защото она и прикраса на остроумието, която употребяват, за да я подкрепят, не може да са укрие, и най-подир излязва на светлина и докарва непременно отмъщение и отвращение. И тази измама, макар че в начало може да е малка и смешна, защото е едно просто тщеславие, става обаче, както виждаме, важна, защото са простира през границите на смешното и става опасна.

Тщеславието следователно, крайното онуй желание да аресваме на другите, да ни са чудят, да ни хвалят и отличават, е майка на лукавството, на преструвката и на измамата. Тщеславието, ако и да са вижда нещо незначително, но то е придружено от самолюбие и суетност, които ослабят нравственото зрение на человека, и го принуждават да не вижда другиго напреде си, да не помисля освен

за себе си, за идола си. Тщеславието, щом ся преобърне на страст, възпира развитието на умствените сили, отравя източника на домашния живот, изсушава благостта на душата и най-подир направя человека лукав и ничтожен.

Жена, която ся преструва, тя бедствува морално, излага на опасност срамежливостта и почестта си, прави жертви, които не разумява, и не са наслаждава от онуй благодарение, което са надее. Сичко за нея става временно, става неприятно, защото жертвите, които тя прави, не са изчадия на чисто сърце. И наистина как биха могли таквизи жени да имат чисто сърце, когато тщеславието е първото орудие, което ги движи. При сичко туй, обаче, лукавството им често сполучва, защото сполитат мъжие тщеславни, които те владеят и водят за носа толкози по-лесно, колкото тяхното остроумие е по-деятелно, а лекоумието на мъжиете им по-безразсъдно. Но един умен мъж как може да са владее? Как може да са опре на чувствувания, които са раждат от участието на тези два недостатъка? И ако и да са случи да ся основе на тях и да са навие, не ще обаче остане и винаги в туй заблуждение; той ще открие след малко измамата си и от жертва той ще са преобърне в сила, за да отмъсти на онази, която го е толкоз грубо измамила. И тогаз жената, за да са отърве от този срам, от туй докачение на самолюбието си възприема често погубването си и като ся увлече от грешка на грешка — уничтожава са.

Ето, следователно, какви злини могат да докарат на жените лукавството, преструвката и желанието да бъдат аресани. И колкото е туй истинно, също толкоз е и вярно, че ако да са познаваха причините, които произвеждат тези недостатъци, малко жени биха подпаднали под тях. Но, както са види, те или са боят от живите примери, или предпочитат да учудват мъжиете с прелестите си, нежели да са просветяват от разума и от истината и заради туй подпадат и на много погрешки, и колкото и да са считат благополучни под туй було, но идва ден, че жалеят.

Жените, които обичат преструвката, гиздението и лукавството, принуждават са да са занимават с ничтожни работи и за да покажат остроумието си, вдават са със свойствената тям подвижност в разисквания и изследувания на работи непристойни за благовъзпитан человек, особено в събранията на сватбите, в своите храмове и другаде. Там най-вече сичките женски сплетни и козни са изковават, там преструвката, остроумието, лукавството,

наветуването и злословието са изчерпват до дъно в разисквания не само коя е най-хубавица, коя е най-гиздава, коя е такваз и коя онакваз, но и в таквизи предмети, които докарват срам и хула повече на разискателките, нежели на укоряемите. А таквизи разисквания и разговори никому не са приятни, но секиму отвратителни и на тях самите стават причина да ги мъчи съвестта им твърде зле.

Мъдрината е печат и отсвет на чистите чувствувания, а престорената и на показ изваждана хитрина е производителница на лоши предначертания и на ничтожни притезания. И наистина, жени, които са преструват и искат да блестят за умни, когато не са, съзнават са в недостатъка си, познават, че не тряба да са уповават на тази си дарба, но някога много от тях, укрепени на нея, прибягват на големи и увлекателни средства и дават ответ на обществото, като произнасят един вид желания, които нито те са пожелали, нито са разумяли защо ги произнасят. Тогаз престорената им хитрина ги утешава, като не смеят да крачат повече към предположената си цел и безумно постоянствуват на злите си и наветливи помишления, които им служат, за да покриват безчинията, ако би да пристъпят доро да ги турят в дело.

Мъдрината не ся ражда по подражание, но от чувство толкоз благородно и истинско, щото то нема нужда от думи, за да са доказва непоборимата му сила върху человечеството. Тя аресва и на най-грубите и развратени человеци, които, ако и да не искат да я припознаят за добродетел, но при сичко туй желаят я и защото познават нейната нужда за украшението на человека, защото познават славните ѝ последствия и не гледат, ако тя са намерва помежду неблагородни или благородни хора, защото знаят, че тя облагородява неблагородните и обезблагородява и най-благородните, когато са лишени от нея. Жените познават добре, че когато не могат да аресат или да привлекат когото искат, те прибягват на средства не толкоз законни за сполуката на целта си и тъй достигват в противоречие на самата си слава и поведение и със самото си предназначение. Сякий недостатък влече със себе си неразумие и сяко неразумие са придружава от бедствия. Нравственоста само утвърждава общества, като отхвърля сичко, що пречи на напредъка ѝ. А когато някой иска да живее на земята какъвто го изисква нравственоста, тогаз е необходимо той да бъде в съгласие с нейните предписания, инак непременно ще са принуди да падне от погрешка в погрешка и от злина в злина, докато са разврати съвършено, защото ни една злина не може да служи за основание в человеческия живот, защото е изключение от вечния закон; и който мисли, че с незаконни средства може да утвърди едно таквоз основание, той безумствува.

Простосърдечната и истинно чиста мъдрина има сила действителна и голяма, тя укрепява и възвисява жените и сичкия человеческий род. Когато поведението на человека е неукоризнено, когато е познато секиму за таквози, тогази свободно можем да живееме според обичаите и нравите на нашето отечество, като пазим в същото време онази благопристойност, която докарва чест на мъдрината и на почестта ни. Жена слаба, мъжекиня или довица, или мома, разумна обаче и мъдра, има голям защитник почетта си и независимостта, от която са тя наслаждава без злоупотребение, без докачение на честта си, става награда за тези ѝ добродетели.

Мъдрината възбужда почитание и от най-развратните, които, колкото и гнусна душа да имат, възхитяват са от тази благородна дарба. Един мъдър поглед, едно докарване, непристорено и важно, правят сякога най-голямо впечатление на чувствата и не малко покъртявание на душата, заради туй имат право жените да са хвалят, че никога не са прибягвали при мъжете, когато имат нужда от защитата и от помощта им, без да сполучат, което искат.

Непристорената срамежливост съставя преимуществено нравствената сила на жените, тя е тяхна крепост срещу злината и убежище срещу клеветата.

Жените, които са или са били в живота си повече пострувници, немат почти почет, защото, за да придобие человек и да опази почет, тряба да работи на светлина и по правилата на истината, а жени, които следват противния на истината път, като не могат да придобият почет и уважение, те, за да ги придобият, употребяват преправата на лицето си, многоглаголанието, безмерното украшение на тялото, сълзите, плачовете, измислените болести, а често причервяването, подигравката и шегите. И понеже таквизи жени никога не разсъждат право, заради туй грубо мислят, че сичко, което ся ражда от неучението и от безразсъдството, е за тях нищо, и тъй те правят злото съзнателно и са старяят да го укрият, а не да го поправят. Так-

визи жени хулят безпрестанно поведението на другите и към другите са много строги, подозряват сякого, мразят обществата, защото те ги учат да мразят злото, наконец правят голям шум в разговорите си с надежда да обърнат на себе си вниманието на другите и да очудят онези, които ги слушат. Мъдрите обаче и добросърдечни жени, обградени от срамежливостта си като в непристъпна крепост, никога не подигат шум около себе си, и кога говорят, като че искат да са не съгледа присъствието им, плашат ся от сяко зло и подкрепени от добродетелта си, отбягват косвените средства. Те са показват каквито са действително и лесно убеждават другите да ги вярват за таквизи; техните помишления, делата им са чисти, щото не подозряват никак злините и ако си нечаяно слети някое зло, умеят да го изцерят; и понеже са снизходителни към другите и строги към себе си, и като добродетелни, наместо да укоряват, показват състрадание, наместо да си отмъщават, прощават винаги, наместо да си показват дарованията, те ги потаяват. Но доброто никога не са укрива и колкото человек иска да го забрави, толкоз то напротив става по-явно и на сякиго приятно. Таквизи жени докарват в обществото миролюбивия онзи дух и онази благост, които ги правят да са украшение на живота и връзка, която съединява человека с бога. Те разливат около себе си благодетелното онуй влияние на любовта и на добродетелта, което ги прави пред сичките обични и възделени. Таквиз жени са родителници на сичко добро и прекрасно нещо на този свят и от таквизи една, Приснодева, избра бог, за да опознае человека със себе си, за да го отърве от злините, които друга жена, Ева, донесе на света.

От колкото дотука изложихме накратко, мислим, че показахме доста жалостните последствия на лукавството, на преструвката, на лъстивите и измамливи начини, както и преимуществата на красотите на срамежливостта и на истината. Като мислим, че предметът, за който пишем, заключава в себе си един от най-великите жизнени въпроси на съвременността, и като съзнаваме дълбокото велико предназначение на жената и важната ѝ роля в делото на человеческото благополучие въобще, подщяхме ся да кажем, според силата си, нещо върху този предмет с единствената и благонамерена наша цел да принесем някоя полза. По-долу ний ще представим, със сичкото пак наше должно почитание към прекрасния пол, жените под друга

точка на зрението, сиреч, като майки, като супруги и прочая, и ще са считаме благополучни, ако кратките ни тези очерки за женския пол биха принесли малка някоя полза, която да подкани по-достойните от нас да са посветят на образованието на жените и да укажат на жените общественото им положение, на което са предназначени от природата.

II

Създателят е първий познал в своята мъдрост, че мъжът без жената не може да съществува, даде му следователно Ева за другиня, за да живеят изедно земния този живот, като сънаследници на благодатта на живота; и тогаз мъжиете познаха, че без жената не могат да са благополучни, от тогази познаха, че без нея не могат да са възвеличат.

Человеците, като са умножиха, принудиха са да измислят и начина, според който да са свързват мъжът и жената. Изнамериха, следователно, брака, който много различно са е узаконил у разните народи по земята, а у християните открай са е гледал като свещено тайнство, пред което са разкрива безконечната и непрекъсната онази верига, която има единът си край в първото супружество и в първобитното ни жилище.

Колкото следователно велико и свято тайнство е бракът, толкози по-голяма тряба грижа да полагат человеците за избора на супруг или супруга, за да не потъпкват после клетвите си, за да не докарват злополучие в къщите си.

Ако человеците полагат най-големи старания, най-много внимание на направата на някое здание или за купувката на някой имот, или за други временни неща, колко повече тряба да дават внимание, когато предлежи да си изберат супруга и другарка за през сичкия си живот? Но за зла чест, рядко срещаме таз нужна внимателност, защото, подбудени, от една страна, от разни веществени интереси, те забравят тази длъжност; от друга страна, като гледат голямото затруднение, което като преграда ги възпира да изучат характера и нрава на будущия си супруг, предават са мекошаво чрез подканянията на родниците и на приятелите си на новопоникналото в сърцето им чувство и са решават, често неразискано, да ся оженят за

оногоз, когото не са изучили, не са добре познали, и във всичкия си живот стават злочести и са уничтожава началната идея за съединението на две души в едно тяло, и напразно търсят изцера на бедствието си.

Такъвзи брак е обикновено едно от най-зле решените дела, затуй виждаме, че сичките супружески бедствия начевнат еще от първите дение на брака, защото секий ден гледаме, че чувствителните, будните, младите и необходителните, сериозните и любители на изящността мъже случват често супруги нечувствителни към сичко добро и прекрасно, не впечатлителни на сичко славно и силно, неподвижни към онуй, което желае младостта и иска учението, и хладнокръвни към сичко, което благодари изящния вкус. Понеже таквази противоположност на желанията е невъзможно да не докара посрещание и в живота, от туй и са раждат несъгласия, омрази, отвращения, като прелюдии на разложението на толкоз честито сключения брак. Случва са много пъти и тъй, щото някоя простодушна, чистосърдечна и неопитна от света девица оженва са за мъж, комуто името хвърка от уста в уста, но който е и видял, и вкусил сичко, което поклаща душата, сичко, което възбужда упорството, самолюбието и въображението, та са предава нему с душата и с тялото си, като мисли, че е придобила най-любезния, най-остроумния от мъжиете, но колко излъгана са вижда подир малко! Този мъж, навикнал в по-висок кръг да ласкае и да го ласкаят, да измамя и да го измамят, да мисли, че простодушието и неопитността на супругата му щяли да го направят за присмех, затуй от най-напред изстива от нея, подир малко го наляга меланхолия и подир малко го виждаш търси развлечение в предишните си кругове или в други общества, за да забрави сичко, което му заповядва разумът. Ако ли супругата му съзнае опасността от неговата неверност и странение и, съобразно с обикновения дух на жените, са съгласи с началата на мъжа си само и само да го спаси и да го привлече към длъжността му, доро и в този случай и с тази си жертва тя пак ще изгуби най-драгоценното си нещо, чистосърдечието си, което ѝ служи като ограда срещу злото, ще са принуди за доброто му да стане ласкателка, скритна, преструвница, ще загуби най-подир привлекателната онази невинност, с която омайваше дотогаз супруга си. Може би туй зло да не е още от големите, но ако тогаз супругът ѝ възжелае да ѝ открие що е любов и ѝ разкаже любовните

си похождения и сполуки, макар че знае, че туй отравя живота ѝ; още, ако той пожелае да я введе в обществото на подобните си, ако наконец тя от думите и от докарванията му са убеди, че напразно е сторила толкози жертви на нрава на мъжа си, без да е можила що-годе да го поправи, тогаз таз жена от какво са е лишила? Без съмнение и от щастие, и от благолучие, сичко е за нея изгубено безвъзвратно!

И защо сичко туй сполетя тази невинна и чиста женска душа? Защото тя мислеше, че под покрива на благородната обхода, на гиздението и на познанията, черпани в тъй наэиваемите високи кругове, крие са добродетел и невинност; но видяхме колко измамена остана тя; тъй и сичките жени са лъжат винаги, защото са полагат на тези външни явения, които е изковал развратът, толкози любезни и лъжливи на вид, за да може по-лесно да става корист на едно покрито погубвание на невинността и неопитността на девицата. Заради туй сяка мома, която са е решила да приеме свещените връзки на брака, тряба предварително със стоическо безстрастие и твърдост да обсъди дарованията и недостатъците на бъдъщия своя супруг, ако намери първите чисти и възделени, а последните не важни, тогази нека са реши на такъвзи съюз, но и тогаз колко трудности ѝ остават да надвие!

Жените, ако и да са по-упорни и по-остроумни от мъжиете, но последните, като ходят по-много по света и като са видяли и изпитали сичко, изнамерват таквизи привлекателни средства, за да са украсят пред очите на жените, на които ръката искат, за да умекотят непристъпната им душа, щото често изтръгват от погледа им, от гласа им, без да им дадат време да си помислят онуй, което желаят; и за да сполучат целта си, какви козни не строят! Ако видят, че тя желае нещо, тоз час бързат да удовлетворят желанието ѝ, ако усетят, че са ги корили за тоз им или другий недостатък, те са стараят с различни противоположни на корѐнието дела да убедят девицата, че сичко туй ѐ било клевета. Ако познават нейната слабост към някоя нейна роднина или слугиня, приласкават са на тях и ги обсипват с дарове, щото ги направят силни свои спомощници. Сичките им тайни могат да узнаят, сичките им мисли да предугадят. От тяхното внимание не са укрива нито едно движение на тялото им, нито погледът на очите им, тъй щото девицата, обсадена, от една страна, от живите

тези прелести, от друга страна, от видимите тези добродетели, увлича са, без да усети, като птиче в мрежата и са предава тогаз без по-много размишление на волята му и без да си докарва на ум, че сичките тези работи са лъжливи и престорени, става негова корист и напразно са разкайва после.

Връзките на брака са неразрешими; целта на брака е божествена, заради туй е много нужно, щото человеците да дават голямо внимание в избиранието на супруг или супруга. Тряба да земат в съображение, че двамата супрузи тряба да са по възможност съгласни в нравите и обичаите, във възпитание и в състоянието. Тряба най-много да са едноверни и от същата народност и порасли на един климат, ако е възможно, защото инак не може да съществува истинна любов и благополучие. И наистина, как може те да съществуват между супрузи, които имат различно възпитание, различен нрав, различни религии и различна народност?Не гледаме ли секий ден плачевните следствия на таквизи съюзи? Не гледаме ли, че там, дето сичките вярваха, че благополучието ще си постави престола, са е въдворило за тези причини злополучието? От таквизи супружества са са родили онези начални идеи, които обезсмъртиха толкози древни и нови комици, но при сичките тези катадневни примери, при сичката очевидност на безразсъдството ни ний пак сляпо са предаваме на безумните влечения на сърцето си и тичаме да си изберем супруга, която не сме добре опознали и на която често възпитанието и нравите, и народността са съвсем различни от нашите. Суетни! Мислим, че челядите на нашето отечество немат супруги, достойни за нас, които са са отхранили на същия климат с нас, на същите нравствени и религиозни начала и от същата с нас народност, но търсим супруга в чужда народност, с чужди нрави и възпитание, като мислим, че с туй ще станем големи хора, но колко после са разкайваме! Но не, ний с примери не ползуваме, защото едно вълшебство, една измама на чувствата помрачават ума ни и ни държат прехласнати над зяпналата уста на пропастта и в омайването си вярваме, че във външните тези явения не ся показва лъжовното благополучие на онези, които са избрали таквизи супруги. Суетни! Колко послепяваме от тщеславния показ и тичаме и ний да подражиме на приятелите си, без да помислим, че първото онуй упоение от брака ще премине като сън, че ще са почене положителният

и правилен живот и първият удар на самолюбието ни ще стане начало на живота, който предлежи да следуваме. Тогаз, ако единът от супругите е навикнал на тих и мирен живот, а другият на козни и на каприции, как те ще са сдружат под таквази противоположност? Или мъжът ще са принуди тогаз да наложи волята си на жената, или тя ще подведе мъжа си под своите хотения, затуй и в двата случая ще са появи нравствена борба, която ще даде победата там, от която страна са богатството и по-голямото упорство, и понеже мъжиете повече са гонят подир богатите и хубави девици, и понеже жените са по-упорни и имат една тайнствена и неразгадана сила върху мъжиете, следува, че мъжиете ще са вдадат на тях и от глави на къщата ще станат крака, и от неразделни другари ще станат техни роби; и ако и да им са оставя името супруг, но под заповедта на жената, на която тогаз желанията стават закон в къщата, и тежко на оногози мъжа, който би са свестил и подействувал да си възвърне загубената си стопанска власт, той ще са принуди или да подпадне под потежко робство, като затворник, който са е опитал да побегне от тъмницата, или ще са принуди да разкъса вечните връзки, които са е заклел на свещения жертвеник да опази непрекъсновени, и мигар злото са спира под новото потежко робство? Невъзможно.

Други еще несъгласия ще са появат да смутят честитото туй по видимому супружество — ще са родят деца, за възпитанието на които не ще останат съгласни супрузите, защото ако супругът е възпитан в строги и честни нрави, ще иска да отхрани децата си в тези начала, ако пък супругата в твърде женствени разпуснати, тя ще иска по своему да ги възпитава, и тъй при вечната тази борба децата ще останат без възпитание. И ако надвие супругата, децата ще станат зли и тщеславни, ако ли супругът — и тогаз нема да са по-малко развратени, защото майчиното влияние има голямо значение в образованието на децата; ако ли супрузите изповядват различни религии, о, тогаз децата ще станат или най-фанатически и суеверни, или най-безбожни. Ако ли пък супрузите са от различна народност, те секий ден ще са укоряват един другий и толкоз повече, колкото е по-голямо негодуванието и антипатията на двата народа, на които принадлежат. И ако супругата пожелае да са заселят в нейното отечество, тогази супругът е вече изгубен, защото малко по малко и той, и

децата му ще забравят и народността си, и отечествените нрави и предания, и приятели и роднини, и сичко, и той ще стане нищо.

Под различните следователно тези възгрения гледаме, че супрузите не тряба да ходят далеч и в чужда народност, за да си намерят супруги: там дето живеят, там да избират другарките на живота си и от народността си. Защо като купуваме някой имот, желайме да е близо до нас? Защото окото на стопанина го избира по-добре и по-добре го нагледва, тъй тряба да струваме и в избора на супругата, защото таквози избирание рядко бива погрешително, и ако да са открие някой недостатък, благоразумният супруг лесно му докарва цяр и много пъти го преобръща в полза. Защото не е възможно, като има еднакво възпитание с другарката си, еднакви нрави и обичаи и народност, да не намери средство да изглади сяка пречка. Ако обаче нечаяно не си сполучи целта, тогаз тряба сам себе си да вини, че не бил изучил добре характера, който е мислил, че ще може да укроти.

От много наблюдения е станала тази истина, че много моми толкози добре представят каквото лице искат, щото и най-прозорливия ум могат да докарат в заблуждение; но в таквози обстоятелство има много средства, чрез които може да са открие измамата.

Когато някой ще са жени, преди да си осъществи намерението, нужна е предварително чрез едно стоическо безстрастие да изследува онези, които му са прилика по рода, по възрастта, по темперамента, по положението, по богатството и прочия, и като намери сичките тези работи удовлетворителни, тряба еще да си изпита сърцето, като отстрани самолюбието, най-вредителният този водач в делата ни, да не би тази му склонност да произхожда от симпатията й към него, дали е налучил желаемото и дали под видимите явления на причервяването, на чистосърдечието, на тихото лице ся крие непорочна душа. О, колко пъти отровни ехидни са крият под тези прелести, които сърцето ни е в невъзможност да открие, защото самолюбието ни на омайва често, когато ний мислим, че сме го отблъснали!

Който е живял сред градини и морави цъфнали, усетил е непременно голямата приятност да играе измежду цветята и тревите, видял е какво благоухание те разливат наоколо доро до едно възхитително упоение, и благодарил

е бога, който толкози добрини и хубости е направил за человека, но не съгледва, че между тези прелести на природата, между цветята и тревите отровна змия си е направила гнездо и е готова да са хвърли, за да накаже скверния му крак; и тогаз злополучният обожател на природата тоз час тича изтръпнал да избегне от опасността и кълне и цветя, и морави. Тъй и който иска да са жени, гледа невинността на физиономията, хубостта, благоуханната атмосфера на привлекателното лице, което са е решил да избере за другар на живота си, но в упоението на тези приливи и отливи на живота не усеща отровната змия, която са таи под краката му, и става жертва на нея или са спасява от опасността, ако и не съвсем неповреден, но благодарен на бога, който го е отървал.

Който е пък вникнал в сърцето на человека, намерил е управляемо най-много от интересът и самолюбието, недостатки, които не могат да го оставят свободен да намери истината, с която може непогрешително да върви по пътя, който му е начертан от божия промисъл; затуй той ся хлъзга на сяка си стъпка и бедствува да строши сичкия си живот о канарата, която ся издига напреде му; и ще е честит, ако, придружен от толкози препятствия, стане спасител на себе си, чрез една таквази решителна постъпка, която дава живот или смърт: че какво по-нататък?

Който наконец е познал, че под услугите, които правят за него подобните му, са крие често измама, разумял е, че на тях не може да има голямо уверение, освен ако са убеди предварително, че произлязват от чист и непорочен характер, който не намерва с какво друго да задоволи тогоз, когото обича, почита и уважава.

Истинно е, и опитът го потвърдява, че жена, добродушна и добродетелна, рядко злополучувствува, ако и да е оженена за мъж развратен, защото таквази жена има от бога сила да спечели сърцето на мъжа си, да придобива любовта му, да разпространява властта си над сичките му сили. Като са обхожда към него с девствена прелест, с лице срамежливо, с невинно и чисто сърце, тя принуждава мъжа да я почита и уважава, да са срамува често за развратеното си сърце и да става по примера и по съветите й благ и добродетелен като нея. Но жена, която намерва препятствие да направи мъжа си добър, не тряба да са отчайва, тряба да са реши на по-голям подвиг, тряба да са ръководи винаги от благоразумието, от вродения й изоб-

ретателен ум, като има пред вид,че природата и законът я отождествиха със супруга ѝ, който е участник в почетта и в успокоението ѝ, че тя носи неговото име, което както го е приела, тъй тряба неукоризнено да го остави на децата си, и че наедно споделят благополучието и злополучието, честта и безчестието, скръбта и радостта, трудовете и наслажденията, и тъй да река, цялото-съществувание на человека. Като са опаше с толкози силни оръжия, тя тряба да земе сичките предзапазвания, сичките изпити, за да са увери де лежат причините на развращението на мъжа ѝ, и нека бъде уверена, че най-подир ще са покаже победителница, украсена с неуведанем венец, който ще послужи на мъжа ѝ като бранилище срещу сяко ново попълзявание към разврата. Но колкото е туй вярно, толкоз е и истинно, че твърде малко жени са са показали таквиз героини и с таквози самоотвержение за поправянието на мъжиете си. Повечето от тях, огорчени и отчаяни от таквъзи несносен живот, падат в безнадеждност и после в хиляди разврати и наместо да са покажат спасителници на супрузите си, стават напротив и техни, и свои убийци.

В което супружество няма съчетание и хармония в нравите, там не може да съществува и взаимна склонност; и ако да са виждат, че са обичат, но те са обичат само за едно наслаждение, а не от истинска любов; защото истинската любов изисква единомислие и обоюдна склонност, за да може да съществува и наслаждението, което търси временното и с него са задоволява, ще премине, и тогаз като няма симпатическо съчетание на душите, явно е, ще са разкъса секий супружеский съюз. Наслаждението е минутно и временно и ще замине скоро, за да стори място на умразата и на презрението. Де са тогаз неуведаемите венци на супружеството? Де благополучието на съединението? Сичкото то е отлетяло или защото един от супрузите не е бил заможен да спаси себе си и другия, или заможността му като недостатъчна не ще принесе следствията, които ожидаше.

Тогаз супружеството е благополучно, когато и двамата супрузи си наложат секий на себе си като първа обязаност неизменяемото туй начало: «Искам да обичам и да почитам завинаги онуй сърце, което съм поставил господар на моето.» Но суетността, самолюбието и тщеславието не ни оставят спокойни да намерим какъвто другар тряба да си изберем, за да му принесем почитанието и любовта си.

О, колко са достойни за злочестината си онези девици, които без никое разсъждение приемат от първото предлагаемо място, което ласкае тщеславието им, свещените връзки на брака, само и само за да блеснат в скъпи облекла и украшения, да покажат богатството и да изкажат суетността си. Чинът обаче, богатството, хубостта, външните прелести не са винаги верните белези на едно честито бракосъчетание.

[Македония, г. III, бр. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20 от 8, 15 и 22 февруари, 1, 8, 15 и 22 март, 12 април 1869 г.]

БЪЛГАРИТЕ В РУМУНИЯ [I]

Малко народи има в светът, на които интересите да са толкоз тясно свързани, както тези на българският народ с влашкият, но и рядко можем срещна в историята на народите политика по-свястна от онази, която прадедите на тези два народа са водили в отношение един към други: те са били така проникнати и осветени в пазението на тези интереси, щото не ся среща ни една страница в историята им, замацана с егоизъм и окаляна с калът на своекористието. Миналото на тези два народа представя наистина великолепна картина на братство и взаимност, едва ли единствена в животът на всички почти исторически народи. Всичките минали векове, които тез два народа са проживяли един до другий, свидетелствуват колко е била равномерна съдбата, която е управяла техният живот. Колкото и да търсим ний, не ще намерим в историята им до скоро време нито една черта, която да сочи на някое съперничество, ненавист, злорадост или даже на някое несъгласие между двата тези съседни народи, които, тласнати от други притискателни сили от север и юг, оградени от кичестите гори на Карпатите и на Стара планина, облегнали са ся на Дунав, като на средоточна точка за съюзението на вътрешните си сили. Напротив, на колко и на какви прекрасни примери има да ни сочи тя, историята, за взаимното поддържание на тези два народа, когато, въодушевени от една и иста цел, са ставали те съгласно и едино-

душно да ся борят против общият неприятел на прекрасното тяхно отечество по двата бряга на Дунав!

Това тясно съединение, тез истоветни условия на интересите им, както и онуй от употреблението на вековете утвърждено вътрешно съчувствие, с което са били надъхани помежду си праотците на сегашните българи и румуни, не ся изгуби ни тогаз даже, когато ся случи онази голяма катастрофа отсам Дунав. . . Политический живот на България не ся прекъсна отведнъж с паданието на българското отсам Дунава царство, но ся прехвърли отвъд Дунав. Жизнената нейна сила не угасна, но ся преля, пресипа ся във Влахия, която беше также отечество и на българите, толкоз поне, колкото и на власите. . .

Началото на историята на Румъния не е освен продължение на българската история, която обаче с течението на разни обстоятелства в течение на времето изправиха изпосле изключително наследие на румуните, без да докривее за това на българите и без да са показали затова и досега ни най-малко незадоволство, ни най-малко притезание на предпочетение и . . . . . .

. . . . . .

Сматряна и в най-древните времена като полуславенска земя, Румуния и в новите времена непрестанно ся е пълнила и пълни са още и днес с нови и непрестанни преселения из отсам Дунав. Тъй що при станалите и биваемите ежедневно слияния на българите с власите, Румуния си е и днешний ден споронапъстрена навсякъде с български селения, които са одържали своята народност. Никога обаче не беше ся проявявало някакво незадоволство или разпра, или враждебство между двете народности. Румуните са сматряли българите като същи свои братя, а тъй също и българите. Тъй що и след измененията, които последуваха в правителствените форми на тази страна, тези две народности, които я населяваха, не измениха взаимните си разположения, но още веднъж засвидетелствуваха и потвърдиха миналото си съгласно живеение и даваха с това твърд залог за надежда, че и занапред те ще останат при това.

Ето прочее защо нашите съотечественици отвъд Дунав, както и ний не дочакахме освен с радост голяма Парижкият трактат на 1856, който придаде на Румуния онази част от българските колонии, които бяха дотогаз под господството на русите. Колонистите, както и всички българи, въобще ся надееха и още повече веруваха, че те ще ся минат много по-добре с власите, отколкото с русите, и че техните привилегии, потвърдени и от румунското правителство при това им политическо променение, ще бъдат свято увардени. Имаше много причини, за да ся мисли тъй, а миналото идеше да утвърди българите в тази им мисъл. Но ето работите идат да ни покажат противното. Ний слушаме онова, което не ни ся ище да вярваме и наставаме негли да видим онова, което не сме очаквали от румуните.

Всичките ни почти сведения из отвъд Дунав едногласно вече говорят за неправедното постъпвание на румунското правителство спрямо българските колонии, и оплакват ся, че то налягало да развали наредът на тези колонии, като искало да продава колонистката земя и да нарушава правата на преселениците и от само него потвърдени; а при това още да обсеби отредените приходи за обдържание на централното училище, а най-сетне и да им наложи румунският язык. . .

Ний не искаме да кажем, че с това си поведение румунското правителство изгубя симпатиите на един съседен и поне по числеността си недостопрезрителен народ. Не искаме да го заплашваме с негодуването, което тая негова постъпка възбужда в сърцата на всички повсъду българи, защото каквото и да е един народ на днешното време, не може равнодушно да гледа като ся терзае един от удовете на неговото тяло. Нашето положение ни е твърде добре наставило да разбираме каква цена имат симпатиите на един потъпкан народ, както и каква важност имат неговите негодувания в пресметванията на дипломатите, затуй и не там налягаме ний, а искаме просто да узнаем с какво са заслужили нашите сънародници неблаговолението на румунското правителство и кои са побудителните причини, що го карат да уничтожи и потъпче онова братско съединение и приятелско живувание, което от хиляди години е съществувало между румуните и българите, и защо иска то само̀ с ръцете си да отвори полето на онези нескончаеми междуособни раздори, ежби и борби, когато сме могли толкоз време да минем без тях и когато няма причина за това. Дали ся е поревнало на румунското правителство ролята на фанариотите и утешителните онези следствия,

които е тя произвела между двата единоверни народи — гръцкият и българският? Или е намерило достойно за подражание поведението на маджарите към румуните в Седмиградско!

Ний наистина не виждаме нити причината на това, нити ползите, които търси да изчерпи то за своят народ от таквоз едно преследувание на българщината в държавата си! Мисли ли то, че с уничтожението на правдините на колонистите ще умножи благосъстоянието на земите си? Блазни ли го, че с насилственото слияние на българите ще възвеличи славата и величието на Румуния? Или го е страх да не погълнат българите румунската народност? Но това е даже нещо повече и от смешно!

Каквото и да казват за нас гърците или други кои да е, че сме татари или фини, нашата история, нашият язик и народен живот могат неопровержимо да засвидетелствуват, че ний сме славени, не малко от всите други славенски племена. А главната, отличителната черта на всите славенски народи е да са праведни спрямо всички други народности и да искат още да привносят тази праведност във всяко международно отношение. Искат ли румуните доказателство на това? Нека разгърнат историята си и ще го намерят. Ний никога не сме искали да ся противим на праведните стремления на народностите, а било е време, когато ний сме можали да вършим това поне спрямо румуните. Отде прочее тая неблагодарност към българският народ? Де е причината, дето румунското правителство да постъпва тъй неправедно спрямо българите днес и да иска да прави насила румуни онези, които вчера още са ся откъснали от сърцето на България. И ще сполучи ли то да извърши това? Мисли ли, че ще може да свърши българите или да пресекне изворът на българщината да ся не стичат с толкоз изобилие в земята му?

Колкото е убо неправедно само по себе си това дело на румунското правителство; толкоз е то и гибелно по следствията си за самата Румуния. Защото с уничтожението на правдините на колонистите то друго не ще придобие, освен да запусти онези страни, които с трудолюбието си те са преобразили на рай, а с домогванията си да порумуни българите не ще извърши друго, освен да отвори в самото си сърце една рана, която не е невъзможно да ся обърне и на живеница.

Колкото за нас, ний с негодувание отвръщаме очите си

от ужасната картина на будущите ежби и борби, които може да роди и възрасти тая недоразмислена постъпка на румунското правителство. Нам ни тегли сърце, и ний ся обръщаме да гледаме все към онуй заветно нам братско и приятелско живувание с румунският народ, и за туй все още не ни ся иска да ся отчаем в поправянието на политиката на румунското правителство, и сме даже уверени, че братският нам румунский народ не ще престане никога на тази заблудена политика, противна на заветът на отците му, и не ще поиска да окаля и да омърси доброто си мнение у нас с дела, толкози ниски и недостойни на един свободен и благороден народ, но ще подействува тъй, щото правителството му да земе към съотечествениците ни в земята им и въобще към българите поведение таквози, което показва историята, което търси правдата и което най-после изискват взаимните интереси на съседни народности в делото на прогресът и на цивилизацията.

[Македония, г. III, бр. 13, 22. II. 1869 г.]

БЪЛГАРИТЕ В РУМУНИЯ [II]

Когато видяхме и ся уверихме, че не е вече само празна приказка това, че румунското правителство или, по-добре, някои от държавните мъжа на Румуния ся домогват да притеснят в правдините им и в язикът им даже съотечествениците ни от Бесарабия, ний помислихме, че имаме свята длъжност да повдигнем гласът си против тойзи опасен род притеснители, които с таквиз неправедни и мерзостни средства на насилие искат съсипването на слабият уд на народното ни тяло в тази страна, полъгвани от една безразсудна ревност за величието на своята народност.

От тази наша длъжност водени, всякога ний ще следуваме с внимателно око развитието на народното съзнание между сънародниците ни в Румуния; ний ще гледаме колкото можем да насърчаме онези, които имат нужда от енергия, доколкото можем да спомагаме на онез, които имат нужда от помощ, и никога не ще да пристанем на убийствената оназ и за сама Румуния политика, която тегли да

остлаби таз земя с неразбраният подвиг за парализиването на българската народност в таз земя. И това като вършим, ний вярваме, че изпълняваме длъжността си да защищаваме един от най-важните интереси на народът, купно и на новото отечество на сънародниците ни в Румуния.

В преминалий си брой ний казахме каквото виждахме за добре да кажем на съседите си и съжителите им румуни; няколко думи има да кажем сега и на сънародниците си, жители на Румуния, и тези няколко думи са: «Да стоят твърди за правата си и за езикът на бащите си чрез законният път, там дето законите са почитат.»

Притеснителите за това имат таквази сила над притесняемите, злоупотребляват властта си и да ги правят каквото щат, защото сами тези, притесняемите, са ги направили да са жестоки и немилосердни към тях; те, сир[еч] притесняемите, с равнодушието си, с търпението си сами ги насърчат да ги злоупотребяват. Притесняемите сами са криви за биваемите тям притеснения.

«Станете — дума един списател за в таквиз случаи, — съгласете ся, отблъснете обидите, опрете ся на насилието и не давайте да правят с вас каквото щат.»

Едва ли ще има в светът народ по-равнодушен и потърпелив от нашият,но за това и няма никой друг народ като българският затъпкан, обиден и обиждан и ден днешний в това, което му е най-мило и най-свято! И какво по-мило и по-свято можем да имаме ний освен езикът на бащите си, самото наследие, що имаме от тях; но и него до вчера ето не ни беше свободно да го употребяваме в отечеството си даже, в домът на бащите си, както и днес още в по-голямата част на Македония нашите сънародници не са свободни да ся молят богу и да ся учат по езикът на бащите си.

И всичко това не от туй ли, защото на миролюбивият си характер сме търпели и по невежеството си сме оставали все равнодушни към всичко, що са предприемали неприятелите на народността ни? И кой е, дето не би поискал да ся ползува от тези наши и за сами нас гибелни свойства и недостатки? Не ще ли нарекат пò будала оногоз, който не умее да ся възползува от будалалъкът на другиго едного, с когото има да прави? Ето прочее как на всичко това сами ний сме си повинни и зато сами ний можем и тряба да ся поправим, ако не искаме съвсем да пропаднем и да ся изгуби народното ни име от светът. Защото полегналото не може да ся не затъпче и които не говорят, заровуват ги.

Ето защо не можем да не подметнем това на съотечествениците и сънародниците си в Румъния, когато съзираме, че и там вече подава връх едно от онези злокобни появения, с които е пълна най-новата наша история.

Ний ги призоваваме на длъжността им, която е, както рекохме, да стоят твърди за ненарушението на правдините си, да бранят народний си язик; тъй както да извадят от главата на чужденците онази лоша за нас идея, че ний сме никакъв народ или стадо още, а не народ, както си позволяват някои за нас още да ни наричат и мислят, че могат както щат да ни въртят.

За нас е твърде утешително това, дето ся научаваме, че нашите сънародници ся решили да не попустят да стане с тях това, което ся е вковало в главите на някои от държавните мъжие в Румуния. И ний ги насърчаваме в законният път, който са избрали да действуват за отблъсване на това посегателство връз правдините им.

Нас още повече ни зарадува и другото онова известие за жалбата на съотечествениците ни в Исмаилското окръжие до примарията, за въвеждание на български язик в тамшното първоначално румунско училище. Това прошение, подписано от 125 души все грамотни и основано на тъквиз доводи, каквито съдържава то, е един добър белег за нас; то свидетелствува за развитата уже народна свяст в нашите отвъд Дунав сънародници; те показват, че оценяват важността на народният язик. А един народ, проникнат веднаж с онази велика истина, че само по народний си язик може по-лесно и с успех да ся учи и да напредува, той народ е вече в пътят на възражданието си, той вече не умира, както и няма да умре, ако ся не откаже от тази живителна идея.

[Македония, г. III, бр. 14, 1. III. 1869 г.]

ВАЖНОСТТА НА ИСТОРИЯТА

Народ, който изучава и знае историята си, той почти всякога по-право и по-безопасно съди за сегашните си работи, за условията на напредъкът, още и за бъдещата си чест.

Гизо

Не обичат историята и немарят за нея тези само, които обичат измислените не станали работи и причудливите бабешки приказки. Отбягват от историята тези,които мислят, че отеготява паметта, като я обременява с имена врьх имена и с леточисления врьх леточисления. Не е приятна тя на тези вятърничавите, лекоумните человеци, както и на опаките, темерутите и человеконенавистниците, които, разсърдени на светът, на человеците и на себе си, оплакуват земята като юдол плачевен, изливат горчивата си злъчка противо всичко, що е человеческо, и обругават историята като окаянен разпис на глупавини и злочестини.

Но тези, които уж умеят да размислят и да разсъждават, оценяват историята както тряба и разбират и казуват, че каквото е слънцето в светът, таквоз е историята в тройният живот на человечеството. Както небесните тела ся движат около слънцето, така и повечето от всичко, що може человек да изучи и да ся ползува, ся върти около человеческите деяния. Както без слънечната топлина не става никакво прозябение на земята и без слънечната светлина никаква пъстрота в шаровете не става, така и без история нито битие, нито прорасване, нито променение и разнообразност става в умственият и нравственият живот. Колкото человечеството отива повече напред, толкоз поголяма нужда усеща да разбере свещената троица на платоническите идеи на истинното, доброто и блаженото. А за удоволение на тази нужда и за изучение на това полезно и спасително изучение никоя друга наука не е толкоз способна, сгодна и сходна, колкото историята.

Когато ний дойдем на светът, наследуваме други, които преди нас като са били и едвам като са го познали и са го

оставили. Ний не оставаме вечно на тойзи свят; напротив, ний сме привременни бръмчици (халки) на най-малката цепочка (синджирче), в която, като изтлеят видовете, съхранява ся и остава траен само родът. И тъй, как бихме могли да стъкнем и нагласим знанията си и деянията си, ако би да ся ограничаваме само в личното наше съществувание, ний, малко по-горничките от животните, а може би и позлочестите от тях? Ако ся оставяме на стремленията на нуждата и на сластите, ний бихме приличали на онези новородени младенци, които, родивше ся посред нощ, в незнанието и простодушието си могат да помислят, че наистина тогаз пръв път ся е родило с тях наедно и слънцето. А какво е историята?

Според обикновеният смисъл на думата история е известие и разказвание за станалите работи. А според повисоките идеи на Платона, по словопроизведението си тя значи застанало течение, сиреч не това, което тече в потокът на времето, но това, което е вече изтекло и ся е сгъстило, та е зело един какъв-годе твърд образ. Според тойзи смисъл, историята тряба да съдържава целокупното на всичко, що е станало от начало на светът до нас. Но кой человеческий ум може да обеме това всичко целокупно? За недостъпността, прочее, на едно таквоз обширно знание, веществото ся разделя на две, на физическа и собствена история. Първата ся занимава с най-голямото пространство на веществений мир, изпитва най-древните негови бунтувания, изнамерва машиническите негови движения, периодическите му променения и точните и непоколебимите математически закони, според които съществува той. А втората има за цел да опише един по-висок живот, който съществува не за другиго, но за себе си, живот, на който образите не ся повръщат периодически, живот, който има самосвяст, сиреч, който познава и определя сам себе си и променява външният свят и своите идеи, живот, всякога подновяван, живот на същества разумни и съществующи. Такъв, всякога развиван, животът на человечеството проявява ся в три собствени сношения, които има человек към себе си, към светът и към оногоз, който е и на двете основание и първото движуще, към безпределното, на което ся относи всичко преминало. От обземанието на тези три сношения зависи това, дето да върши някой словесно и да действува, та според него и нагласява человек своите си работи.

Дето ще ся каже, историята е изображение на всеобщото развитие на человека, на осъществението на всите негови способности, на откритието и тълкуванието на духът на времето. Според Шелингя «Историята е голямото огледало на духът на всичкий свят, високата епопея на божий ум.» Това, което вложил бог в человеческий дух, то тряба да излезе от человеческий ум и да ся открие в разстоянието на тисящелетията. Всички народи участвуват в това работание. И тъй религия, узаконения, философия и изящните изкуства, търговия и промишленост, политика и книжевност, благородното и худородното ни чувства, доброто и лошавото на деянията, въодушевителното откритие на някоя нова истина, убийственото заблуждение от явна истина, с една реч, растението и цъфтението, пъргът и завеняванието на личностите, на народите, напредъкът им, тези са предметът на историята.

Дето има развитие, тамо има история; народи, всякога движими в истото колело, народи, у които страданията не са докарали никакъв нравствен напредък и променение, те лежат извън храмът на великата богиня. Само там, дето има напредък в знанието и деянието, там само, дето ся виждат величие и изящност на частни характери, тамо ся намерва, който да пише история, събира и съставя всяко едно течение и ги поставя в храмът на паметта и на безсмъртието.

[Македония, г. III, бр. 15, 8. III. 1869 г.]

РАЗСЕЯНИТЕ БЪЛГАРИ

Додето още нашето отечество пъшкаше под гнетът на фанариотството, притиснато от наложеният нему гърцизъм, додето ний българите имахме твърде много работа със сами себе си, в борбите против върлият тойзи неприятел, който с тежкото си тяло беше налегнал на цяла България, като задушаваше всякой неин душевен подвиг и смучеше всичките ѝ жизнени сокове, ний нямахме тогаз време да ся занимаваме със състоянието и на другите наши съотечественици, които живеят отвън границите на Османската империя. Но сега, когато народният ни тойзи вечен враг, поражен от народното ни съзнание ден от ден и час от час губи сила и ся оттегля пред събуденият народен дух, принуден да ся прибере зад Пиндските гори, и когато България от единий край до другий тържествува отдъхванието си от него, сега ний можем по-свободно да ся озърнем и да разгледаме положението и на нашите братя българи вън от България. Можем, казуваме, а още и длъжни сме да пристъпим по-близо до тях, да видим и техните болки, да изпитаме и техните нужди и желания и да размислим с що и как можем да им помогнем; или ако това не можем да сторим, а то поне да ги утешим с братско съжаление и участие в техните нещастия. От таз точка на зрението ний изваждаме на вестникарската рогозка въпросът за състоянието на нашите сънародници вън от местата, които населява голямата маса на български народ.

Нашето дълбоко убеждение е било всякога, че българският народ не тряба никога да губи изпред очи състоянието на своите братя извън отечеството ни, а най-вече онези, които съставят по-плътната маса в Румъния и Бесарабия: ний всякога сме мислили, че ако не друг, а то поне нашето вестникарство тряба да бди на тези клонове на българското народно тяло — жизнеността и развитието им в народен дух съставя един от великите интереси на целий български народ. Според това всякога ни е трепвало сърцето, когато сме чували да ся говори за негодното положение на тези наши съотечественици в онези чужди страни, обливало ся е с кръвие, когато сме дознавали за техните страдания от гърци, от немци и от румуни, от русци, още от сърби. И ний сме всякога били готови, за да говорим за тях и да направим каквото можем за тях. Но какво да правим, като нищо ни не иде отръки? И какво да говорим, като сами ний твърде малко знаем и когато до нас не достигат освен жалостни гласове за тяхното притеснение и постепенно изнародуване? Като сме зели пред очи тойзи въпрос, ний сме ся зели и да го изучим по-обстоятелствено с намерение и да говорим както тряба по-напространно за него; но като не искахме ни сега да пропустим да не споделим с читателите си малкото и повърхностните сведения, които сега за пръв път имахме под ръка, за да запознаем колко-годе тукашните си съотеч-

ственици с онези техни братя, които отвъд Сава и Дунав в Австрия, Сърбия и Румъния, до през Прут и Черно море и Бяло в Южна Русия и Мала Азия са заложили своите жилища и са осеяли с костите си чуждите за тях тез земи. Тряба да ся чуват поне и да ся разбират тези до забравяние стигнали еднокръвни и едноязични братя, тряба да ся запознаят и да ся сближават тези тъй горко разделени, разпокъсани и пръснати сънародници. Нека прочее започнем да кажем каквото знаем, но първом за тез страни, дето тези преселници съставят по-плътна маса, т. е. от българите в Румъния.

[Македония, г. III, бр. 15, 8. III. 1869 г.]

ЗА НЕДЕЛНИТЕ И ПРАЗНИЧНИТЕ УЧИЛИЩА

Образованието е оназ небесна светлина, която озарява умът на человека, развива и въздига духът му, опознава го със земята, на която живее, с обществото, на което е член, отваря му златните двери на дивната минала повестност; с една реч, образованието прави человека достоен за името, с което ся гордее и с което той наистина ся възнася над всичките живи сътворения на светът.

Всичките особени преимущества, с които ся отличава днешният век, всичкият огромен напредък в различните занаяти, индустрии, в търговията, в държавното правление, в литературата и пр., не е друго освен плод на образованието, което е най-красивият дар, даден на человека от всевишнаго, най-верният и най-здравият спътник и другар през кръшният път на человеческий живот в този свят.

Но този толкоз висок и всеполезен предмет, туй просветително слънце — образованието — не грее още на всички и не облагородява всичките членове на обществата с животворните и лучезарните си зари; а най-вече между нашият народ то е по-малко проникнало между всичките

разреди на населението. Колко и колко дечица има, които са надарени с хубав дух и със здрав ум, и колко, на които младите сърца едва чакат сладките наставления на науката, за да ся развият и процъфтят; но не са имали и нямат нужното време и нужните иждивения, за да ходят редовно на училището и да ся орошават с чистите струи на учението за умственото и нравственото си развитие! Колко и колко хиляди момченца има, които, принудени от бедност от малки още да ся трудят за насущният си хляб и лишени от честта да посещават училището, занемаряват своето умствено напредване, като не научават да четат, да пишат и да смятат и даже на богу да ся помолят. А с това те занемаряват още и нравственото си поведение, защото и когато им остане даже някога празно и свободно време, те са изложени да го употребяват повече за зло, нежели за добро.

Образованите народи в Европа отдавна вече са предприели да запълнят таз празнина в общото напредване на народа. Те почти навсякъде имат вече устроени тъй наречените неделни и празднични училища за изучване на всички онез, които не са били честити от малки да ходят в училище и не могат ни после да посещават редовно училищата.

Най-първото средство, което употребиха те за това, е, че ся съставиха дружества от няколко родолюбиви юноши, които посветяват трудът си в неделен и празничен ден да събират всички онези млади чирачета-занаятчии, които през цяла седмица работят, и само в неделя или в празник имат празно време, да ся занимават, та им предават и ги учат да четат, да пишат и да смятат. Плодът, който произлезе от тез училища, надмина всички надежди: видя ся как цели купове, със стотици и хиляди души ся научаваха да четат и да пишат в разстояние на няколко месеци само.

От малкото това всякой може да си представи ползата, която приимат народите от едно толкоз полезно учреждение.. От тогаз насам тези дружествени установления преминуват от народ в народ, от по-развитите към по-неразвитите, и ний дочакахме да видим, че и самите гърци и ерменци в Цариград усвоиха преди няколко години таз толкоз хубава мярка за образование на техните съотечественици.

Ний българите бяхме останали досега лишени от едно

подобно появение в дружественият ни живот, тъй що не само никъде повън в отечеството ни не знаем да ся е зела такваз някоя мярка, но ни тука в Цариград, дето примерът на другите народи можеше по-силно да действува на нас, не видяхме предприето едно таквоз многополезно дело. Сега само ся научаваме, че няколко родолюбиви наши юноши, тук в Цариград, решили да въведат таквиз училища по онез страни на столицата, дето ся намират повечко накуп наши съотечественици занаятчии, както в Галата и в Хамбарът. Те ни уверяват, че от утре нататък (16/28 март) ще захванат делото, което ще принесе толкоз полза.

Ний честитим на нашите млади ревнители този им висок и истинно-благороден подвиг, дето ще предприемат една такваз работа, която ще служи за пример на всички наши градове и села — на всички наши българи. Ний ги подбуждаме да останат твърди и непоколебими във високото си предприятие, и насърчаме ги да го последват с любов и преданост, като бъдат твърдо уверени, че тез наши млади съотечественици, на които те ще отворят дверите към великолепният храм на науката, никога няма да забравят добрината, която ще им направят; а и народът въобще ще им бъде вечно признателен, като знае, че на техният труд ще има да дължи за отвъждането на повече свои образовани граждани-сънародници.

[Македония, г. III, бр. 16, 15. III. 1869 г.]

ПОСЛЕДНИ ДУМИ КЪМ «ВИДОВДАН»

На «Видовдан», види ся, никак не дошло на угод, дето бяхме писали нещо за неговите тържествени обявления и уверявания, колкото за чистите и некористолюбивите му мисли и вдъхновения относително до нас българите. Ний почитаме всяко искрено изражение: ний сме склонни да повярваме, че почтеният ни събрат е пълен с любов и чистосърдечие към наший народ, но когато той ся показва по-горе, когато иска да говори в името на всичките партии и на всичките вестникари в Сърбия, то, според мнението ни, туря ся сам под отговорност, която изречените от него прекрасни думи не отнемат от него николко. Той може да говори и още по-сладко, и още по-примамливо, но ний всякога ще питаме, кое е доказателството на тази искреност?

Ний знаем, че има партия в Сърбия, която работи в тъмнината, която гледа да откъсне един от жизнените дялове на нашият народ и която за целта си полага всичко, което може да ся положи, и въпреки уверенията на «Видовдан» подкопава съществуването ни и прави сметките си не братски, но албански; тя е, която вместо хляб камък ни дава и вместо с риба със змии ни храни. Ако не е тъй, то на какво служи оная пропаганда в Белград, която един от предишните министри ръководи? От де това наводнение от сръбски книги, сръбски учители и сръбски мисионери, които вързуват почти по цяла Македония? Каква е същността на тези ежедневни оплаквания в дописките от «С т а р а С ъ р б и я»(?!), че българите преследвали тамкашните с т а р и сърби? Зарад туй ли водихме и водим ний тази тежка борба против гръцкият елемент и фанариотският гнет, за да видим най-после, че сръбските мисионери, съгласни с гръцките, ся противят на народният дух, който подкачи да ся възбужда по тез страни? Най-после ний ще замолим онез, до които ся касае това, да ни ся изяснят веднъж завсякога, доде ся простират границите на тази тяхна мечтателна «Стара Сърбия»?

На тези въпроси ся задължава и «Видовдан» да отговори, като иска да ся покаже представител на всичките партии и на всичките сърби. И ако той е верен последовател на проглашаемите си начала, то нека пообърне малко методичните си съвети към където тряба за унищожение на онези пречки, на онези причини, които раздружават двата едноплеменни народи, и чрез самото това ще види сближаването им, съгласието и любовта им. Нека дейците на сръбский народ ся покажат праведни към нас, нека престанат да ни залъгват, от една страна, със сладки думи на братство, а, от друга, душмански да ни подгризват, нека бъдат искрени, да засвидетелствуват с дела прехваленото си братско доброжелателство и да ни покажат да видим на дело, че наистина ги не яде червеят на своекористието; тогаз, нека бъдат уверени, че нашият народ, който никога не е ни помислил да докачи сърбите, ще пре-

стане да ги подозрява и да ги счита дейците му между изедниците и потисниците му.

Ний би на радо сърце поговорили с «Видовдан» и върху това, що ся касае до уроците от историята, защото и ний понякога земаме на ръце историята и ся позамисляме над нея, но като засега не можем колкото тряба да говорим, то предпочитаме по-добре нищо да не говорим, а ще си преговорим само думите на пророка Йеремия:

«Пазете ся един от другиго и не ся надейте на никой брат; защото всякой брат ударя крак на другиго и всякой ближен клевети разноси. Един другий ся лъстят и право не говорят:. . . с устата си говорят на ближният си мир, а в сърцето си готвят му засада.»

(Йер., 9, 3, 7)

[Македония, г. III, бр. 16, 15. III. 1869 г.]

НАШЕТО ВЕСТНИКАРСТВО

От няколко месяци насам нашето вестникарство ся посъживи. Освен започването на пресекнатото за време издание на мършавата «Турция», посъвзета уж сега колкогоде, ние видяхме появението и на друг един доволно скопосничък вестник «Право», също тъй с благодарение узнахме и за «Солун», турско-гръцко-еврейско-български вестник на Солунский вилает, както и за други някои български вестници извън държавата. За всички тези ний оставаме да поговорим по-надлъжко в някой от идущите броеве на листът си, а тука сега ще кажем две-три думи само за още един български вестник, на който гласът чуваме, а лицето му не сме виждали.

От румънските вестници ся научаваме, че в Букурещ наченал да ся издава на български нов един сатерический вестник под име «Тъпан». Някои от тези вестници похваляват тойзи лист, но ний, като не сме имали честта да го видим и като си наумяваме руската пословица «Славны бубны за горами», не можем да кажем мнението си за него. Изобщо само казуваме за «Тъпанът», че желаем дано бъде той по-честит от «Гайдата», който замести, да не тумка на глухи; защото тая пасмина люде, като от гайда не отбират, не е чудно ако и от тъпан не земат. На тези пък, които го слушат и му разбират, дано бъдат по-честити от оногоз сиромаха на пословицата, който, щом ся наканил да стане да играе, и тъпанът ся спукал. Молитствуваме найпосле на «Тъпанът» пак, дано работата му не излезе такваз някаква: « Тумба-лумба шикалка, няма сватба никаква.»

[Македония, г. III, бр. 18, 29. III. 1869 г.]

ПОЛИТИЧЕСКО ОБОЗРЕНИЕ

Както всичко почти във вселената, тъй и человеческий род е подложен на вечният онзи закон: д в и ж е н и е т о — една невидима, тайна и непозната съдба тласка ни непрестанно нанапред. Но онова, което причинява правилното и постепенното напредване на человеческият род, са двете онез велики и основни сили, които определяват степенът на движението във всичките тела на вселената. Първата от тез сили е п р е д н а ч и т е л н а т а, а втората п р е д п а з и т е л н а т а или консервативната. Предначителната, всегда млада и крепка, сочи непрестанно нанапред и заляга да потегли със себе си наедно от народите с оназ бързина, с която тя сама тича; напротив, консервативната, опитна и мъдра, спира полетът на първата и стишава ходът на народите. Първата е насочена непрестанно към бъдущето, когато втората държи твърдо онова място, което е завзела; и от това произхожда вечното онуй сношение, вечното онуй борение между тези две сили, толкоз противоположни, които толкоз несъединяеми помежду си, колкото повече гледат да ся отбягнат една.от друга, толкоз по-голяма става кризата и борбата толкоз по-жива и по-разпалена. И тъй чудният характер на тез две сили никога не ся представя толкоз ясно с всичките си значителности, любопитности, колкото когато ся решават въпроси, които отварят нова стъпка във вечният път на человеческото развивание. И двете страни пущат ся тогаз в борба, в която като разискват въпросът, до който ся касае, гледат да ся убедят една друга за предметът,

който защищават; сир[еч] едната гледа да склони втората за въпросът, а втората ся мъчи да я отвърне от него. Но коя от двете сили ще победи при тоз случай? Известно, че оназ страна, която притежава истината. Но как ще ся изнамери таз истина и кой ще бъде тълкувателят? Вижда ся, че онзи, до когото непосредно ся касае въпросът, който има да снечели или да загуби от тъй или онъйшното решение на въпросът, следователно народът тряба да съди: общото гласоподаяние тряба да определява, а висшегласието при гласоподаянието, до което ся касае въпросът, тряба да решава конечно.

Мислим, че ще бъде съвсем излишно да поменуваме на читателите си, че почти всичките образовани народи в Европа и Америка са усвоили закона за общото гласоподаяние като основа на своите вътрешни и външни разисквания; нашата цел е да си положим следующият въпрос относително до предметът, за който говорим.

Може ли да ся излъже един народ при решаването си на коя страна да ся обърне? И ако би да ся излъже, лоше ли е това?

Според нас всичко, което става на светът, има си свои постоянни и необорими причини, следователно всичко е природно; и ний сме повечето склонни да повярваме на онуй знаменито изречение на славният римский ритор Цицерона: Omnia quas secundum naturam fiut habenda sunt in bonis* и според това всяко събитие, от какъвто характер и да е, добро е и полезно в следствията си за человечеството въобще. Най-великите историци-философи в ново време като Дрепер и Бокл, припознали са това; и ний като ся закриляме зад тях, ще пристъпим по-близо до предметът си.

Целта убо на всичките народи не е ли да ся упознаят добре със своите народни и общочеловечески интереси? Също тъй и стремлението на всичките человеци от край не е ли било да додат в състояние да припознаят онез вечни закони и длъжности, които са записани в самият человеческий бит? Но ако един человек само чрез дълги залягания и теглила и чрез чести грешки може да ся научи да стане опитен и тъй да пристигне до целта си, то не става ли, щото и цял един народ само през големи кризи, през

* Всичко, което става според природата, е добро (лат.).

велики опити и недостатки може да ся поодяла, пооработи, изтъщи и образова? Теглилата и грешките не са ли великото онуй светско училище, дето ся всякога предава и дето всякой всичко може да научи? Според това грешката, която може да направи един народ в това, че си дал гласът на консервативната партия, а не на либералната (в някои случаи), тя е далеч от да му донесе трайна злочестина, може да го понакаже малко, за да го поправи и научи повече занапред.

Намерението ни, дето предоставихме тука ний тоз въпрос, не беше друго, освен да докажем главното правило: че тряба всякога да ся дава свободна воля на народът да си дава гласът както иска, с което най-вече може да му ся спомогне, за да ся развие.

Онуй, което ни даде причина, за да образложим значението на общото подаване на гласовете и на висящите о него въпроси, не е друго освен това, дето опозицията или предначинателната партия в законодателното тяло удари силно тез дение на правителството във Франца и поиска, щото правителството да ся отрече от званичните кандидатури; но вещият г. Руе не ся уплаши от разорителното красноречие на Пикаро и съдружие, но стана и гордо защити правителството, като доказа, че то не може, без да упражнява влияние в избиранията, особено в едно подобно време. Французкият император знае, че всичко, което има, има го от народът, та и не иска да го остави съвсем на опозицията, която би умеила лесно да му извърне мозъкът. При това той, императорът, не престава от да следва поддържанието и умножението на своята популярност. Тез дение с едно писмо, което пратил на министъра на вътрешните дела, дава заповеди за тържествата, които има да станат във Франца в денят на стогодишният ден от рождението на Наполеона I. На старите ветерани, войскари, които са останали от неговото време, ще ся определи от сега годишна заплата от 250 фр., и Наполеон, за да покаже икономическата си грижа колкото за бюджетът, начертал план как да ся намерят тези пари, без да си докачи държавната каса. От друга страна, пак чрез едно писмо, обявил грижата си колкото за французките колонии в Алжир и изразил мнението си как да ся направи, щото ежегодните изселявания из Франца, които се стремят към Америка, да ся управят в Алжир.

При тези вътрешни грижи французкият император не

губи от умът си ни за час последването на исполинските си въоръжавания, тъй както ни го съобщават ежедневните известия от Франца, но без да забравя при това и да ги опровергава редом или чрез вестниците си, или чрез обявленията на самите министри в законодателното тяло.

Франко-белгийският въпрос никак не дреме, но полекалека развива важността си и като че е термометър в ръцете на Наполеона, с който ще означи часът, кога ще ся даде знак на военната тръба да затръби. Тоз въпрос, на който значението, вътрешностите и принадлежностите му доволно и право оценихме в по-предните си броеве, заседнал най-после върху оназ точка, която и ний бяхме означили. Франца казва, че обявленията на г-на Фрер Обрана, министър на Белгия в комисията, съвсем ся различавали от онез на французкото правителство. Къде води това? Мислим, че не ще бъде мъчно на читателите ни, за да отговорят.

Върху всичко това маршал Ниел не престава от да възвишава в честните си слова силата и могуществото на французката войска, което не малко дразни прусците.

Поведението на П р у с и я е скромно, предпазително, сякаш че г. Бисмарк усеща нуждата да си посбере конците. Той мълчи, а кога мълчи, най-вече говори, защото известно безпокойствие обзема духовете и мнозина има да мислят, че времето на толкоз очакваната война е пристигнало. . . А това, което най-много пада в очи, е викването на всичкият л а н д в е е р (местна стража). Званичните вестници думат, че цар Вилхелм искал да прегледа всичкият ландвеер, та зарад туй го свиквали под оръжие. Но мярката, която зеха, за да съставят благодетелни комитети за фамилиите на войскарите, нещо, което става само когато би ся приближила войната, дава на някои доволно причини за уверение, че войната е пред вратата.

А н г л и я показва в туй последне време такваз деятелност и воля за намесване в работите, каквато тя отколе не е имала. Франко-белгийският въпрос, като че й дава праведни безпокойствия, защото тя е, която най-вече ще загуби при превземането на Белгия от една французка войска. Сериозността, с която русите напредват в Средня Азия, подстори и я накара да ся реши да земе предпазителни мерки. Английските вестници открито приказват как ся сключил един съюз между новият подкрал на Индия и афганистанският емир Шар-Алия, според който Афганистан от сега не е друго освен предня стража на

англичаните в Индия, и те получиха правото да могат да завземат Афганистан с войска, ако ся случи да ги заплаши опасност из по-оттатък. Но връз това отгоре известието, че Ню-Йоркшкият отвъврлил с 54 гласа против 1 примирието, което бе направил Джонсон колкото за Алабама, дойде изново да обезпокои англичаните, които всякак ся стараят да отклонят от себе си таквиз закачки, за да не би от малките уж тези работи да ся срупае някоя голяма беда на главите им. Но кой може да възпре природното течение на обстоятелствата.

Изборите в У н г а р и я ся свършват. Тоз път унгарските народи ся показаха много по-симпатически към левицата, нежели отнапред. Важността и силата й расте от ден в ден. Деаковата партия ще има вишегласието, но левицата ще има надмощието, казва «Реформ», и нищо не ще може да противостои на доказателствата на опозицията, която има и с т и н а т а и ще знае да я образложи. Но «Пестер Лойд» сега ся вижда много по-мек, отколкото що беше изпърво. Той ся утешава и оправдава ся, като казва, че са истини възренията на опозицията, но че тряба още няколко години, да ся задържи съюзът с Австрия.

Като е думата за изборите в Унгария, ний ся възползуваме от случаят да споменем на читателите си, че ний имаме сънародници българи в Южна Унгария, които при участието си в изборите засвидетелствували, че принадлежат на опозицията, и за които сръбски някои вестници по-надълго говориха и особено за тези от селото Бешеново.

Слуховете за едно помирение между австрийското правителство и Чешко умножават ся от ден на ден. Казват, че трима от виенските министри били склонни да ся изпълнят желанията на чехите, но петима били противни. Подтвърдиха еще, че в денят на петдесятницата ще ся дигне извънредното състояние на Бохемия и ще ся изнесе плодът на преговорите, които чешките първенци не престават от да водят. Д-р Смолка ся разговарял много часове с г. Байста, а от нейде ся почува, че и самият император живо желаел, за да сключи изравнението.

Известията от И с п а н и я пресъхнаха. Тамо е мълчание сега, но като че ся приуготовлява нещо особено в таз привидна тишина. Партиите удвояват заляганията си, защото не са известни накъде ще ся обърне корабът, когото непоколебимата твърдост на Дон Фернанда беше от-

блъснала. Явяват ни само, че са сключили един заем в Париж от 10 мил[иона] л[ири] стерл[инги].

Додето неаполската аристокрация предаваше скъпоценният дар — златата корона на монархът на И т а л и я, — полицията откри едно голямо и разпространено съзаклятие, което зависяло от Мацини. В следствие на това многобройни затваряния станали вред по Италия. Уверяват, че главната цел на това съзаклятие била: Рим. То като видяло, че правителството не рачи да ся съгласи със стремлението на народът, намислило си да обори династията и тъй да произведе един общ преврат в цяла Италия в полза на републиканската форма.

Най-голяма бъркотия владее във вътрешните работи на Р у м ъ н и я. Изборите ся почти свършиха. Когалничано успя да победи партията на Братияно, но с какви средства? С какви своеволства? С какви престъпничества сполучи той да придобие вишегласието за себе си? Народът ся не малко вълнува, но досега всичко е още в редът си. Някои думат, че министерството ся клати и че може да падне, други ся осмеляват да кажат, щото вече дотегнало и на самият княз това състояние на работите, та искал да остави всичко и да сподели съдбата на предшественика си.

Вчерашни телеграми ни известяват, че ся намерило уж една прокламация в една литографическа печатница, печатана на турски и български и управена и към двата народа, и отдолу бил подписан: един български войвода. Правителството уж зело нужните мерки и телеграфисало този час на Русчук.

От Я п о н известяват, че тамошните християни, особено във вътрешността на земята, са изложени на опасност. Буната на нордистите напредвала; те превзели два града и заплашват, че въстанието не ще ся свърше тъй лесно, както по-предишните.

[Македония, г. III, бр. 19, 5. IV. 1869 г.]

БЪЛГАРИЯ

И жално, и досадно е на всякой совестен и родолюбив българин това, дето да гледа, че нашето дописничество не може още да остави тесният кръг на домашните разпри и дребни разправи и известия, както и на тази безконечна борба с гърците, като да е току то самото най-важно дело за нас.

Нашите дописници или не могат, или не щат да разберат, че задатъкът на дописничеството, както и на вестникарството е много по-висок, отколкото си го въображават. Не турят негли пред очи, че в тяхната длъжност лежи да изучават и да знаят веществено и душевното състояние първо на народът си и на отечеството си въобще, и второ на градът или селото, в което живеят, че тяхна работа не е само да представят слабите места на обществото си или на съотечествениците, но още и да показват начинът за поправление и пътят за напредването, че те тряба да бдят над оборотът на явното тежнение, което никогаж не може и не тряба да бъде без движение, без стремление. Например днес, когато нямаме нужда, а не ни и тряба да говорим толкоз за гърците и за тоз беден черковен въпрос, който погълна всичката ни деятелност в разстояние на десет, дванадесет години, без да ни е принесъл досега ни най-малка полза (а, напротив, без малко, що не е запустил училищата ни, като сме занемарили и оставили всичките до нас касаещи ся работи да ги тъкмим и гласим уж все подир решаването на нерешаемият тойзи въпрос), ний трябаше да зарежем вече на нищо не служащата нам полемика с гърците и да ся вгледаме повече в сами себе си, да ся погрижим за другите наши и вън от този въпрос немалочислени нужди; то ето и днес ний още продължаваме все по май да ся б о р и м с п е т л и т е, без да обръщаме ни най-малко внимание върху прогнивающите рани на народното ни тело.

Връх това цяла статия би било нужно да ся напише, което ний като оставяме за сега, пристъпваме в обнарудване на дописки, каквито вече имаме с надежда, че с време ще ся сподобим и с каквито тряба.

[Македония, г. III, бр. 20, 12. IV. 1869 г.]

ПО ВЪПРОСЪТ

Намерваме ся днес в едно твърде затруднително положение: от една страна, буйният порой на раздраженото обществено мнение и тука, и отвън наляга връз нас с всичката си сила, от друга — студената стена на хладният разсудок и на вестникарските ни длъжности стои твърда, та ни не попуща наникъде да помърдаме, и тъй, притискани от две страни, ний не знаем вече накъде да постъпим и какво да правим.

От Възкресение насам и особено от миналата поща ний получихме десетина писма от разни места извън и няколко съобщения от тука и всички тези като че са ся наговорили, та с едни уста и с един глас питат ни: «Защо останахме излъгани пак? Защо владиците не служиха? Още ли не са убедени, че в това положение на въпросът няма друг изход, освен служението? Защо ни поведоха и ни оставят днес насред пътя, изложени на посмеянието на всичкий свят и на злобните нападки от гърчолята между нас? Не са ли познали, че патриаршията никога не ще одобри и не ще приеме решението на която и да е комисия? Защо потъпкуват царските проекти? Защо представителите люлеят само народът, злоупотребяват неговото доверие и ся подиграват с неговото търпение? Защо цариградските българи, като прибраха владиците ни там, не сториха и не струват онова, което направиха във времето, когато изввърлиха името на патриарха Кирила?... Защо най-после ний мълчим? Защо щадим ръждата, която разяда обществените ни работи, и не изобличим виновниците на тази неразбория? Таквизи и други още и по-умни, и по-безумни предложения и по-меки, и по-остри обвинения, питания, сърдения и даже заплашвания съдържават последните ни писма, над които ний дълго стояхме и мислихме какво да правим с тях и как да отговорим на многовидните питания, които съдържават те, как да разправим на съотечествениците си за течението на работите, да им обясним някои работи, които не знаят, да ги избавим от някои предубеждения, да ги извадим от някои заблуждения, в които са паднали, да утешим праведното или неправедното тяхно негодуване и как най-после да оправдаем себе си за порицанията, които ни правят, че мълчим

и не изпълняваме длъжностите си. Ний видяхме и познахме, че с леки и повърхностни наставления, както някои приятели ни присъветуваха, не само не ще сполучим това, но може още повече да заподозорим и работата, и себе си. Затуй ся решихме на една постъпка по-смела и горчива наистина, но затова и по-действителна, и по-спасителна според нашето мнение, която е да изложим всичко на операцията на гласността.

Може би тая наша постъпка да ся види неугодна на някои и ний в желанието да не оскърбим никого, мъчно ни е за това, но в служението си за общото добро не ся посвеняваме да стъпим смело и да отворим стълповете на листът си, за биваемите обвинения, от една страна, както и за съществующите оправдания, от друга. Тоз път само виждаме ний като най-сгоден и самият способен да извади истината налице, да потуши страстите, да помири раздраженията и да поправи разногласията, да унищожи своеволията, да съкруши честолюбивите домогвания, с една реч, да разчисти пътят на течението на народните ни работи и да увенчае делото с един добър успех. Със сърце съкрушено, но с ръка смела и твърда посягаме ний да открием раните на общественото наше тяло и да ги изложим на тази операция с пълно убеждение, че с това изпълняваме една от обществените си длъжности.

В таз неделният си брой ний ще изложим от обвиняющата страна всите доноси връз дейците по въпросът, що ни са доставени извън и съобщени тука, а в идущият брой ще представим всичко, що ний знаем вярно и истинно за пояснение на работите и за оправдание на дейците: за които такожде стълповете на вестникът ни са отворени и сами да ся разправят, което, според нас, е необходимо за примирение на духовете и за въдворение на мир и тишина, на любов и съгласие между тях и народът.

Ний почеваме най-напред дописките си от онзи град, дето раздражнението ся вижда да е най-голямо, и то, както ся разбира, поради тясното му сношение с Цариград.

[Македония, г. III, бр. 24, 10. V. 1869 г.]

ЧЕЛОВЕК В ОБЩЕСТВЕНИЙ ЖИВОТ

Както человек, когато удовете му са здрави и в пълна сила, може да употреби всичките си сили, които е приел от бога (ако ли без нужда отреже един от тези удове, всите други състраждат), така и кое да е общество, за да постигне предназначената си цел, тряба да има всичките си удове (членове) цели и в добро състояние. Понеже тези удове или членове на обществото са человеци словесни, които могат да действуват от само себе си, и са свързани с целокупността на общественото тяло не чрез жили и мишци, но чрез нравствени връзки, случава ся понякога да искат със строшаването и скъсването на тези връзки да отмъкнат един уд от обществото. Но това е едно осъдително престъпление, твърде грубително, защото человек не живее затова само щото, напоен за няколко време от горестите на тойзи свят, да си замине от него, но затова, щото да съдействува и да спомогне според силата си за унапреднуването на человечеството, за неговото утешение и за възможно старание към намаление на неговите злочестини.

Человек, като същество разумно, принадлежи на бога, като гражданин принадлежи на отечеството, а като баща или син принадлежи на домът си. Следователно, той не може да разполага волята си, както ни животът си даже по свое усмотрение. А най-вече като е влязъл в обществений живот. Человек в пълен смисъл на думата има повече длъжности към другите, нежели към себе си, затова и тряба всякога, както животът си, тъй и волята си да ги настроява според длъжностите си към другите и да ся съобразява с изискването на обществените нужди.

[Македония, г. III, 27. V. 1869 г. Притурка]

НАШЕТО СВЯЩЕНСТВО

Всякому е известно, че свещеническото звание между наший народ от един век насам е много унижено. Далеч от да са познавали високото си назначение и длъжности —

наставянието на паството Христово във вярата и нравствеността, — нашите свещеници са били за поругание и хули помежду ни, защото не са оценявали нито святостта на званието, в което ся намират, нито съобразното си с правилата и заповедите черковни доношения към народът ни. Изключенията са твърде малко.

А де стои причината на толкози ниското положение на свещенството? Не веднъж е казано и ся знае, че главната вина на това е фенерский клер, който откак съвсем потъпка черковните ни права и народната ни йерархия, чрез системата на с и м о н и я т а е ръкополагал таквизи свещеници из България, които нито името си даже могат право да напишат, нито устата си могат да отворят да прочетат нещо. С това още и главната цел на този клер е била да държи народа ни в дълбочината на невежеството и простотата, а, от друга страна, да печели от недостойни свещеници пари, за да прекарва живот разкошен и безстиден. Тази система е пазил Фенер чрез агентите си из отечеството ни до появяването на нашият черковен въпрос. Днес по-многото от нашите свещеници са хора от най-невежите, защото не от достойнство, но или от леност, или от изпаднало състояние са приели на себе си това свято звание, като средство за препитание. Те са само заплащали по няколко хиляди гроша на един гръцкий митрополит — и ето ти един свещеник достоин. А може ли да бъде по-срамотно и по-греховно нещо от туй: употребяването на симонията, продаването на благодатта божия с пари? Къде остават драгоценните думи на Христа Спасителя, който казва: «Туне приясте, туне дадите?»[1]

Н[егово] Преосв[ещенство] Г. Партений Нишавский, като е обихождал София, Самоков, Пловдив и други някои градове, ръкоположил е вече неколцина свещеници, а неколцина е върнал, според както ся научаваме. Като същ народен и духовен пастир Н[егово] Преосв[ещенство] види ся да познава, че днес най-голямата нужда на народа ни е да си има образовани свещеници, т. е. хора учени, просветени, способни и наклонни към това високо свято достойнство, и за това вярваме, че Н[егово] Преос[вещенство] ще е внимавал в ръкоположението и не ще е правил, както са правили гръцките владици.

Но свещеник, който в пълно може да оцени своето ви-

[1] Даром взехте, даром и ще дадете (ц. сл.).

соко положение, назначено от самата християнска вяра, който може да отговори на задатъкът, що му е предписан от самаго основателя на черквата, който може да послужи за светлина и образ на человеците, да повежда всичките посредством добрият си живот, примери и дела към нравствеността и към спасителният път на евангелието и да ги ръководи с назидателните си наставления и проповеди към вечният живот — той тряба да е свещеник просветен и образован. Най-първите водители на един народ към доброто са свещениците. Колкото повече те са просветени, толкоз по-лесно могат да водят народа към неговото благополучие, а най-много да го утвърдяват в прадедната му драгоценна вяра и народност и да го упътват към вечното блаженство. А свещеникът бива образован и учен, когато е довършил курс у тази или онази духовна академия или семинария. У нас, благодарение на Фенер, нито духовна академия, нито семинария, нито друго някое богословско училище е съществувало и от де ще имаме образовани свещеници? Нуждата за отваряние на богословски училища ся е отколе още усещала помежду ни, обаче освен у един град, както слушаме, че ся е отворило богословско училище, другаде не знаем.

Този град е Железник. Преди 9 месеца още ся обнародва от това място за отварянието и нареждането в три класа на едно богословско училище с цел да ся учат и възпитават хора, които желаят да постъпят в свещенический или друг по-висок духовен чин, както да може малко по малко да ся запълни този недостатък у нас и да ся снабдяваме със свещеници достойни, които да отговарят на народните ни желания и нужди.

Това училище ся навреме нареди с потребните по тази страна науки, както ни е известно, и в него сега ся учат около 14 ученици от същий град богословски науки. В същото време обнародвано бе още, че ся приема от всякой град или село кой би пожелал да постъпи в това училище без заплата да ся учи, само да има грижата си за храна и облекло. От нийде обаче, научаваме ся, не ся е подканил някой или сам, или посредством местната си община, за да иде да ся учи. Чудното е това, че ний всинца с един глас и с едно сърце желаем и гледаме кога по-скоро ще ся реши черковният ни въпрос, а не ся грижим да си приготвим и хора, които ще ни са нужни наскоро след това. За него ний стоим равнодушни. Ний мислим, че в сегашното

време този предмет — образованието на свещениците — тряба да се земе под едно особено внимание и от всякой град или село да си приготвиме учени и просвещени человеци за свещеници, като ги изпровождаме да ся учат поне там из отечеството ни, дето има вече колко-годе отворени духовни учебни заведения. Защото времето приближи: черковният въпрос не ще закъснее в решаването си — и тогаз какво ще правим с досегашните си невежи и заспали свещеници?. . .

[Македония, г. III, бр. 28, 7. VI. 1869 г.]

ЧЕРКОВНИЯТ НАШ ВЪПРОС

Имаше една идея, която беше предмет на общото наше внимание, имаше една мисъл, която бе обзела духовете на цял български народ, която представяше точката на неговите най-святи, най-праведни и най-пламенни желания — а то бе идеята за независимостта на черквата му. За любов на таз мисъл българите са направили пожертвувания големи и преголеми, даже по-значителни, отколкото би вярвал някой. И ако виждаме днес онова общо небрежение към всичко, що съставя бързият ни народен напредък; ако виждаме, че училищата ни линеят и мрачеят, ако ся съглежда, че яката оназ връзка на вярата ни отслабва, и обща една деморализация, равнодушие, от една страна, своеглавие, от друга, към религиозните длъжности преобладават и че в очаквание за решаването на тойзи въпрос, занемарение до пустош ся съзира в черквите, в училищата, в общините ни; то нека знаят, че всичко това става от преголямата цена, която отдава народът ни на тоз въпрос. Всичко това е, както виждате, жертви и жертви капитални — народът забравяше себе си, като чакаше решението на въпросът. Това е горестно признание, но затова то не престава от да е по-малко истинно.

Но какво място хванаха и хващат тези жертви на народът? Де го докараха тези негови очаквания? Какво добива той след всички тези усилия? Нищо, и по словом нищо. А защо? Излишно е да го повтаряме след това, кое-

то сме досега казали. Казахме и пак го казуваме, че слуховете, щедро пръскани, че правителството тъй иска и други таквизи са съвсем безосновни. Не правителството, но прехитрянието или по-добре глупавий юзгюзарлък на някои и вероломството на други от нашите дейци затриха онази светла идея на народът и пръснаха на вятърът всите негови трудове и ожидания, тъй що на здраво днес да ся каже че,

НЯМА ВЕЧЕ БЪЛГАРСКИЙ ВЪПРОС

А какво има? Има един гръцкий въпрос, в който искат да тикнат българите. На гробът на българский въпрос, заравнен днес, ся разискува едно спогодявание с Гръцката патриаршия, спогодование колкото мършаво, толкоз и убитъчно във всяко отношение за нас българите.

Едно време бяхме и ний един от представителите, но днес не можем да претендируваме на една такваз титла, а съвсем що по най-близките и най-разпространените си сношения със сънародниците си по всичките страни на нашето пространно отечество да сме най-верният тълкувател на общественото мнение, то пак не сме освен един смирен вестникар. Не сме ни Тъпчилеща, ни д-р Чомаков, нити един от съборните старци; ний сме най-малкият, а може би и най-долният и най-ничтожният от българите. Но каквото и да сме, в качеството си като българин ний никога не би склонили да дадем глас за едно таквоз унизително за народът и убийствено за неговата будущност спогодявание с гърците.

Нашите прадеди и в най-усилните времена не направиха една такваз предателска постъпка, та ний ли сега в най-светлите и честитите дни на Н[егово] Имп[ераторско] Величество да покажем едно таквоз вероломство към священиият залог, който са ни те предали? Гръц[ката] патриаршия уничтожи нашата народна йерархия, но тя до днес няма на това съизволението ни на едного от нашите сънародници. Сега искаме ли ний със съизволението си да потвърдим гръцката неправда? Искаме ли с това да затръним пътят на нашите домогвания?

Ний ся много чудим с умът на тези, които ся оставят и да лъжат народът с онези въртоглави мисли: да земем

днес каквото ни дават, като нямаме нищо, а че утре като имаме малко, то ще можем по-сигурно да искаме повече. Тая уловка виждаме ний да излязва из устата на русомудърствующите, на които коварните наущения като разбираме, най-добре то за длъжност считаме да предувардяме доколкото можем народът си от гибелните следствия на тази адска политика. Когато сега Гръцката патриаршия няма нищо, което да оправдава нейното посвоение; сега когато историята, правителството и всичко говори за в наша полза и ний не можем да намерим своето право! Как ще бъде тогаз то, когато ний сами подпишем своето осъждание, когато сами потвърдим сентенцата за изгубването на нашите правдини? Кого ще имаме тогаз за бранител и защитник, и с кое право ще искаме това, което законно принадлежи нам?

Ний познаваме от историята, че днес нашето право е неоспоримо; тя доказва, че нашето искание не е нити противодогматическо, нити противоканоническо, правителствените проекти освидетелствуваха най-ясно, че нашето домогване не е противно на политиката на държавата. Тогаз, кой иде да ни бие по главата да търсим и да приемем едно спогодение толкоз опропастително за нас и за всичко, що съставяше нашите надежди за народното наше развитие? Тези, които мислят да пристават на това, тряба добре да премислят отговорността, която земат на себе си пред народът днес и пред потомството довека. При това нека знаят, каквото и да направят, те никога не ще могат да извадят из умът на народът благородната онази и благоразумната в тази работа мисъл: «Всичко или нищо.»

[Македония, г. III, 10. VI. 1869 г., Притурка]

ПОЛОЖЕНИЕТО

д) БЪЛГАРИТЕ

ДВИЖЕНИЕТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НА ЛИТЕРАТУРАТА У ДНЕШНИТЕ БЪЛГАРИ

Онова силно чувствувание, което бе дълбоко проникнало в българският бит — чувствувание за независимост и самостоятелност на нашата народна черкова, което бъл-

гарските царие чрез течението на много векове и чрез безбройни усилия умеиха да утвърдят в самата вътрешност на нашият обществен живот, — не можа да загине и в онез усилни за нас времена, когато судбата на наший народен живот изпадна в ръцете на чуждото духовенство; когато вторият българоубийца, патриарх Самуил, изпрати опустошителен рой фанариотеки стършели, които попълниха България и срушиха, съсипаха и изтребиха все що им дойде до ръка, задушиха всяка народна свяст и вече бяха надвесили народний наш живот над зиящата пропаст на съвършеното му уничтожение. На убийственото влияние на тези фанариотски служители, на силният техен натиск и напор, за да ни тласнат в ямата, слабо наистина, но трайно противостояха малкото онези народни наши манастири, които губителната ръка на фанариотската власт не бе успяла да порази, и между които ся отличаваха Хилендарският, Зографският и Рилският, дето славенският език при богослужението, наедно с всичките святи възпоминания на предишната ни черковна самостоятелност, бяха свежи увардени; дето българският чисто народен дух беше останал незаразен от поядающата тля на гъркоманията. И ний виждаме, че малко нещо повече от шестдесят години след падението на най-старата и най-славната от независимите български черкви, когато животворните зари на образованието бяха зели да проникват по пределите къде Дунав и Черно море, когато родолюбиви някои наши съотечественици, заселени във Влашко и в Южна Русия, бяха хванали да мислят за събужданието на бащината им земя, двамина от иноците из речените манастири, въодушевени с възпоминанията на славното минало на народната ни черква, разпалени от пламенно родолюбие и снабдени с дух крепък и силен, излязоха почти едновременно, единът от обятията на Хилендарският, а другият от обятията на Рилският манастир и произнесоха пред народа очарователните думи на с ъ б у ж д а н и е т о, н а н а у к а т а и н а н о в и я ж и в о т. Тези мъжие бяха тезоименната оная двоица от Неофитовците, Хилендарский (Бозвели) и Рилский, от които първият като странствующ проповедник и писател, а последният като ревностен учител и писател разпространяваха между български народ народната свяст и самосъзнание.

По онова време една част от сърбите след една дълга и кървава борба беше ся вече колко-годе освободила от

анархията, която по онова време беше потиснала цяла Европейска Турция; туй същото бяха направили вече някои от гърците, когато тръбата на събужданието възтръби ясно и силно и над България: българите трябаше тогаз да станат и да тръгнат напред. Но преди всичко трябаше да ся реши великият въпрос: по кой път трябаше да тръгне българският народ в своето напредване: по пътят на революциите ли, или по дирите на мирното и постепенното развивание?

От една страна, мирният и умереният темперамент на нашият народ, както и политическата проницателност и чистото родолюбие на тогавашните негови дейци направиха, щото общото движение на развитието ни тръгна в пътят на постепенното напредване в образованието. Българите ся решиха, щото чрез науката, чрез просвещението да дойдат до пълна самостоятелност и до заякването на мъжеский зрял възраст, и по друмът на пълната армония със стремлението на цариградският престол да въздигнат падналият свой народ и да ощастливят прекрасното си отечество, към което стремление първият техен подвиг е черковният ни днес въпрос.

Когато на северното и южното подножие на Балканът ся отвориха първите български училища и светлината на науката и на просвещението начена да пръска зарите си наоколо, гърците, тоест гръцките владици, бяха първи, които ся възпротивиха на това и зеха да мислят как да задушат първият този глас на събужданието. Но съдбата им беше изречена. Тяхното ново напъване освен дето не можа да повреди ходът на българското въздигание, но даже направи да ся засили и уцврсти още повече зародената вече идея за изпъждание на гърците из България, и за възстановение на бившата ни народна йерархия. Тая идея, можем да кажем, стана предтеча и водител за разпространението на българското образование.

От тогаз насам, т. е. от преди тридесет и пет години — откогато начнаха да ся въздигат български училища на разни места в отечеството ни, ний гледахме как мисълта за и з г о н в а н и е н а г ъ р ц и т е ся обобщаваше и стремленията на народът към просвещението ся засиляха при всите усилия на зловещият фанариотизъм и елинизъм, за да възпре народното ни развитие. Поразен и разбит в първите редове, фанариотизмът и гърцизмът устъпваше и все още устъпва пред величественият ход на нашето съ-

буждание. Българският народ през това време не беше занят с нищо друго; той усредоточи всичките си вдъхновения, всичките си залягания и напрягания в извършването на горепоменатото предначертание. От това и самото развитие на новата наша литература носи двойното онова означение, двете онез черти, които характеризуват новото ни време. Българските списатели залягаха да означат и да извадят на видело неправдите на фанариотското духовенствоу дома и пред очи тенастранният свят; да въодушевят народа със стремлението към наука и образование и да му подадат материал за разпространение на просвещението. С една дума, нашата литература движила с е досега в кръгът на първият си степен, сир[еч] гледала е да произведе първоначалните и училищни книги за народа и да го утвърди в любовта към науката и народността. Нашата интелигенция, не многобройна и пръсната, далеч от да е гледала да си сътвори особен един кръг, както го виждаме в други някои народи, грижила ся е изключително за народът, който, голям и разпространен във времето на трающето си събуждание, поглъщаше всичката деятелност на нашите учени и списатели.

Нашето вестникарство е огледало на умственото ни развитие и показва осезателно степените на нашето повишение. От първите страници на «Цариградският вестник», упътен към същата цел, ний гледаме постепенното развитие на мисълта, която е въодушевявала всичките появени, изчезнали и съществующи днес органи на явното мишление у нас. Но каква разлика между онез мрачни за българите времена и днес, когато почти цял български народ е дошел вече в самосъзнание за своята особена народност и в съзнанието на своите правдини! Сега навсякъде ще видиш училища, пълни с ученици, които учат практически науки и които четат и слушат с жадност за миналите времена на нашето народно съществување. И рядко негде ще съзреш мерзостният фанариотин, че владее още над български градове и села; но и ще съгледаш пак, че дето ся е задържал той още, неговата власт е толкоз слаба, толкоз разклатена, щото можем да предскажем скорото ѝ падание и съвършеното ѝ уничтожение. Фанариотският квас, който, колкото вероломно беше ся вмък-

нал между нас, толкоз и упорито ся защищаваше и употребляваше всички средства, за да смогне напредването на образованието в Балканският полуостров, изблудява вече, оскудява, изчезва и ще изчезне съвършено от прекрасното наше отечество, което той на пустиня искаше да преобърне.

Сега кажете, не е ли това един голям напредък? И кому тряба да ся благодари за това, ако не на енергията и пожъртвованието на българският народ и на преобразователното стремление на престолът на султаните?

Ний мислим, че няма да ся излъжем, ако кажем, че първата таз епоха на нашето умствено развитие е дошла до краят си: общото стремление на нашият народ преминува вече в друга фаза. Светли някои знакове изправят ся пред нас и свидетелствуват за истината, която изрекохме. Словарът на г. Богорова, делата на новопоявившият ся млад наш списател г. Дринова, както и трудовете в историческите изследования наглубокомисленият и днес най-знаменитият наш списател г. Кръстовича са появения, които ще направят нова епоха в животът на нашето напредване. Но каква ще бъде характеристиката на туй ново за нашият народ време? Това е, което ще покаже самото будуще най-добре. А всичко, що остава нам да кажем за това тука, е, че протаканието и провличанието на черковният ни въпрос, който не престава още, както не трябаше, да поглъща всичкото ни внимание, не малко ни пречи в напредването към тази нова посока, и ще ни задържи и забави още в преддверието на входът, ако не бъдем умни да престанем вече да ся залъгваме само с него и само от него да очакваме засилванията си към належащето напредване на народът ни в образованието.

[Македония, г. III, бр. 26, 24. V. 1869 г.]

ВЪПРОСЪТ

Всякой, който би ся зел да проучи борбата на българският народ противу гръцкото духовенство, има да извади не малко умозаключения, защото гледището, което представи българският народ, който из един глас ся дигна противу бившите си духовни пастири и отвърли от себе си една власт силна, колкото от само себе си, толкоз и по огражденията, който с години беше си построила, ако ужасно не е, а то е удивително. И наистина Великденското прилучвание на 1860 заслужва да захване една светла страница в съвременната ни история. Българският народ търпя на дълго своеволията на своите духовни управители, гледа потъпквани най-святите свои правдини, лишен бе и от самото неотемлемо свое стяжание — язикът си, угнетен би от жестокото владичество на фенерските деспоти, изтощен би, изнемощен би, но не унищожен. Той тегли и търпи, но търпението има и то границите си и ето дойде денят и той единодушно въстана и «стигат, извика, своеволията; доста са притесненията и затъпкванията от нашите деспоти; тряба да падне тази власт, да ся отменим от нея». Тези думи не ги каза един человек, едно духовно лице, не излязоха из устата на някой началник; тях ги произнесе народът, изговори ги народната воля, и ето тутакси ся турят в действие, и ето името на вселенският патриарх ся изхвърля и фенерските владици из България изчезват: гордото гръцко духов нство става унизено и остава отдалеч да гледа българските епархии, правдините на народа възтържествуват — черковното правление досега користа на своеволията и злоупотребленията на фенерските деспоти остава в ръцете на народа, неправдата на цариградският патриарх ся жертвува на жертвеникът на свободата, на съвестта, правдата ся възстановява...

Има право да ся хвали нашият век със свободата на съвестта и със силата на народната воля, защото Средните векове не припознаваха тези начала, тяхното знание беше за съвестта угнетение, за властта — деспотизма. Тези тяжести мъчно можеше да ги снеме тогаз от гърбът си един народ, защото, ако и да усещаше всичката тяжест на неправдите, не пристъпваше към такваз една мерка, поради почитанието, което имаха към своите духовни началници, които като наместници божии тука на земята сматряха, а тъмното невежество на народите, мракът, в който ся намерваха, предразсъдките, които ги жалостно притискаха, даваха сила на властта на черковните деспоти и правяха ги от деспотически по-деспотически.

Но с изминуването на годините изменуват ся идеите, изменуват ся началата, всичко ся изменува, и така пристигна, щото в нашият век да ся освяти свободата на съвестта, да ся осветят свещените права на народното желание и да ся утвърди непоколебимостта на народната воля. И тая непоколебимост е главният лост на напредъкът, защото така, колкото и да бъде мъчителен и деспотически един патриарх или един папа, не може вече да тури никаква пречка на бистрото течение на напредъкът на народът.

Ако времето не беше осветило свободата на съвестта и ако не беше то утвърдило непреклонността на народната воля, нает ли ся би българският народ да ся дигне противу духовните свои потисници и да прогласи святостта на своите правдини и законността на своите желания? И ако не би направил това той, дали не щеше да пусне още по-дълбоки корени умразният фанариотский деспотизъм между нас? Не би ли по-гордо навирили врат самосъдните онези деспоти, и не биха ли совсем затъпили у нас всяко народно чувство и совершено задушили всяко народно съзнание? А тогаз какво би станало с нас, с нашата народност? Каква би била най-сетне честта на българският народ? Щеше да ся уничтожи съвършено, щеше да ся претопи в гърнилото на гърцизмът и тъй най-после и самото име българи щеше да изчезне от светът.

Избавен от такваз една очевидна погибел, българският народ помисли ли ще още веднъж да ся завърне в онази задушителна за него атмосфера? Ако беше един человек, можеше белким да ся излъже, можеше да ся подмами, но един народ никога. Суетни са убо усилията на тези, които ся мъчат да го вкарат пак в примката, и празни надеждите на онези, които чакат на това. Желанието за една народна йерархия е, което е обладало днес всичките размислевания на народът, той има умът си вперен в тойзи предмет само и най-малките му стъпки са нему порабощени, тъй що никаква сила, никакво друго убеждение не може го отвърна вече от това.

[Македония, г. III, бр. 30, 21. VI. 1869 г.]

НОВАТА ФАЗА НА НАШЕТО ОБЩЕСТВЕНО РАЗВИТИЕ

Една от първите длъжности на един вестникар е да бди внимателно над движението на народът, на който интересите защищава, и да означава на читающето си общество редовно стъпките и степените на неговото развитие и напредвание.

Таз си длъжност, мислим, ний сме вършили всякога според силите си и без да ся оглеждаме много-много, със смела ръка сме представяли правото и истинното положение на народът си. Така и сега ся не обвиняваме да посочим на читателите си ново едно появение, което твърде ясно потвърждава думите, които и друг път сме поменували: че силата, която движи нашето развитие и напредвание, ся намира във вътрешността на самият наш народ, сир[еч], четой сам притяжава инициативата във въздиганието на своето будуще.

От пет-шест годин насам, откогато борбата с гръцкото духовенство ся подкачи и зе да ся следува и в южните страни на Тракия, както и в Македония, другите северни страни на нашето отечество, които ся считаха донегде вече свободни от него, чакаха мирно за съвършеното решение на въпросът, щото според неговото направление да наредят общините си, училищата си и, с една реч, всичко, що ся касае до тях.

Но понеже решението на въпросът ся провлече доволно време, от това произлезе, че онези места на България, които всичко очакваха само от него, видяха, че запустението влиза и преобладава в черквите им и в училищата им, както и във всичките им обществени работи. През тази само последната година събитията по въпросът можаха да покъртят тези предубеждения за него и да дадат на народът да разумее правото значение на този въпрос; народът зе да ся уверява, че мисията на този въпрос беше да разбуди и да развълнува приспаното народно чувство у нас, но съвсем не и да хване юздите на нашето развитие и да ни ръководи.

Това не можеше да ся очаква от него, когато и решението му даже едва ли е способно да даде едно таквоз направление на работите.

Това беше едно ново свестявание за народът, който, вразумен по-добре върху интересите си и сит вече на щедрите, но нескончаеми обещания за решението на въпросът, зе да туря самият тойзи въпрос по-настрана, да го замята и да заминува напред. И ето вече от няколко месеци насам ний сме честити да видим как по-живите и посъб дените общини в отечеството ни обърнаха по-голямо внимание върху училищата си и зеха по-сериозно да размишляват върху своето обществено развитие. Отварението на читалища по разни места в отечеството ни и повън, а след него наступающето появение на женските дружества, и въобще новият онзи и жизненият дух на народната гордост, която обзема юните сърца на нашето юношество, могат да ни служат за най-верно свидетелство, че нашият народ стъпва вече сам нанапред; и както не посвещава вече всичките си сили само за черковният въпрос, тъй и не възлага вече всичките си надежди за преуспеяние само на неговото решение: той зе да усеща, че тойзи въпрос отслужи дългът си.

«Лошо! лошо!, ще рекат някои, къде може да върви нашият народ, кога няма никаква власт над себе си да го води и управлява?! Додето другите народи имат и политическа, и духовна власт над себе си, които ся грижат за тях да им приготвят пътят на напредването и да ги упътват в него, ний да нямаме никаква! Уви! Злочеста наша съдбо!»

Нашето мнение е, че таквиз оплаквания съвсем са излишни, за което ще ся уверим, ако вникнем по-добре в работата. В другите народи, ако има някаква власт, която да ръководи и наставлява, то тази власт, политическа или духовна, е умствено и душевно много по-развита и стои във всяко отношение на степен много по-горен от тойзи, на който ся намира сам народът. Можем ли каза, че е или че ще е у нас истото? И кой може да бъде толко глупав, щото да не премисли какво наставление би ни дало, в какво би ни ръководило, накъде би ни повело и где би ни отвело таквоз едно духовенство, чуждо или наше, което стои в образованието на един степен много по-долен от самият народ?

Забележете при това, че историята ни показва как власти, каквито и да са, колкото са помагали на народното развитие, толкоз му са и пречили, и че постоянното стремление на всичките народи е било да оборят, ако е възможно, силата им и да земат в своите ръце управлението на своите интереси. Тогаз защо ний, които едва с толкоз мъки и усилия можахме да скъсаме бодливите юзди на духовната гръцка власт, да жалим днес за ново обуздание и толкоз повече, когато усещаме и познаваме, че народът е вече в положение да разисква сам независимо своите въпроси и всичко, което ся касае до него?

Освен това има в светът таквиз честити народи, дето духовната власт няма никакво влияние в разправата на обществените им работи и дето народът сам си обработва и отваря пътят на развитието си. Забележително е даже, че таквиз народи много по-добре напредват от всички други, дето т и т о р с т в о т о владее. А коя е оназ сила, която движи развитието на таквиз общества? Тя е вродена и сраслена в самият вътрешен бит на всякой человек, защото е с т е с т в е н о е, д е т о в с я к о й ж е л а е и с т р е м и с я о т д е н н а д е н д а м у б ъ д е п о - д о б р е, с и р [е ч] никой не ся насища с напредването си. Тоз закон като го възложим върху цял един народ, който независимо и свободно заляга за своето развитие, можем да си представим някак отговорът на горе положеният въпрос. Върховната власт в таквиз народи е п е ч а т ъ т, дето всякой свободно може да излага мнението си, дето ся разискват независимо всички въпроси и дето най-сетне всякой член от обществото по вътрешното си побуждение и убеждение одобрява и усвоява онова мнение, което счете за най-добро и за сполуката на което има пълно уверение.

Нашите читатели могли би да забележат, че като поменуваме тука за таквиз едни общества, ний очертаваме донегде и преобладающият дух в самото наше ново развитие. Ей! Същата таз сила, същата първобитна причина, сир[еч] в ъ т р е ш н а т а н и и н и ц и а т и в а е, която ни е подвигнала и ни движи от няколко време насам, тя е, която е разбудила нашият народ, а не тая или оная власт, а още по-малко духовната; тя, т. е. вътрешната наша инициатива, е, която състави общественият наш глас в решаването на народните ни въпроси; тя е, която разпространява днес читалищата и произвожда женските дружества; и т я е н а й - с е т н е, к о я т о п р а в и и о т в а р я п ъ т н а в е л и к и я т в ъ п р о с з а н а ш и т е у ч и л и щ а, к о й т о н е с у м н е н о н а с к о р о щ е з а в з е м е и т р я б а д а з а е м е м я с т о т о и з н а м е н и т о с т т а н а ч е р к о в н и я т.

Ето новата фаза, за която искахме да поменем нещо в кратце и в която ний вече встъпваме ако и мудно, и бавно. Дано дадеше господ, щото опитни вече колко-годе от черковният въпрос, да можахме по-вещо и по-изкусно да действуваме в това, което ще ся изисква от нас и в тойзи въпрос. В идущите си броеве ний ще ся постараем да докажем, че е вече станала необходима нуждата да почнем да туряме в ред училищата си, които са разтурени и раздрънкани с хиляди методи и с най-разнообразни учебни книги, ще ся помъчем още да представим голямата и важна потреба, за да ся подигне и устрои едно високо и чисто българско народно училище. . .

[Македония, г. III, бр. 31, 28. VI. 1869 г.]

ГРАЖДАНСКАТА ДОБРОДЕТЕЛ

Какво ще каже «гражданска добродетел или доблест»?

— Д а н е п о м и с л е в а ш н и к о г а л о ш о и д а н е п р а в и ш н и щ о т а к в о з, с к о е т о б и п о в р е д и л п о с р е д с т в е н о и л и н е п о с р е д с т в е н о о б щ е с т в о т о, н а к о е т о с и ч л е н, и н е г о в и т е о б щ и и н т е р е с и; н а п р о т и в, д а с и г о т о в в с я к о г а д а м у п о с л у ж и ш к о л к о т о м о ж е ш и д а ж е р т в у в а ш д а ж е с в о и т е ч а с т н и и н т е р е с и н а о б щ е н а р о д н а т а п о л з а щ е к а ж е, ч е и м а ш г р а ж д а н с к а д о б р о д е т е л, ч е с и д о б л е с т е н г р а ж д а н и н.

Де ся намира гражданската добродетел?

— В онез народи, в онез общества, дето явното мнение е добре развито, си[реч], дето п е ч а т ъ т и м а г о л я м о в л и я н и е и в л а с т н я к а к в а н а д о б-

щото мнение. Но за да си разтълкуваме точно това проявение, тряба да отговорим на следующият въпрос:

От какво ся ражда гражданската добродетел?

— Нищо не може да убегне от внимателното око на печатът там, дето нищо не го спира в извършването на високите му длъжности. Явното мнение в таквиз обстоятелства разисква и разпитва всичко онова, което ся касае до него; то похвалява и възнаграждава онез дела, които са станали или ся вършат в негова полза; напротив, осъжда и наказва всичко онова, което е управено против неговите священи интереси. И тъй явното мнение върши мисията на високото онова битие, което наричаме ний върховен съдия, то носи и същите негови качества. Защото както висшата сила, тъй и явното мнение върже всякого от членовете си с трите онез главни степени на най-благородната и най-знаменитата от человеческите страсти.

1. Всякой человек чувствува ПРИВЪРЖЕНОСТ И ЛЮБОВ към народа си, защото има в дъното на сърцето му един закон, който го кара да ся радва на неговото напредване и да жали за оназдването или пропаданието му.

2. Всякой член на обществото усеща надмощието на общият онзи глас и чувствува ПОЧИТАНИЕ към великата оназ душевна сила, която движи подобни общества.

3. Няма никой най-сетне, който да ся не СТРАХУВА да не би да направи нещо, с което би навлякъл върху си негодуванието, осъжданието, а често и наказанието на явният глас, като е уверен, че е невъзможно да ся укрие задълго нещо пред неговото всевидяще око.

И тъй привързеността, почитанието и страхът ся съединяват, за да направят человека да стъпва по правият път и да произвеждат в него гражданската добродетел.

Доколко съществува у нас таз добродетел?

— У нас съществува тя повече, нежели що би могъл и да си мисли такъв, който не познава по-отблизо нашият

народ. Защото и в малкият онзи кръг на нашето възможно движение ний сме били и сме още независими. Всичките наши въпроси в ново време, като за изпъждането на гръцките владици из България, за възстановението на независимата ни черква, за въздиганието на училища и науки, както и за хиляди други по-дребни работи, разисквали са ся независимо и безпристрастно върху зеленият стол на нашата журналистика; можем даже да кажем, че всичко, що е станало и става у нас, движило ся е и управяло от явното мнение, което никаква сила, никакво влияние не е нито спирало, нито повреждало.

Кой обаче може отрече, че не остава още много да ся възпроизведе повсуду възтържествуванието на «гражданската добродетел»? Кой може да премълчи, че няма още много страни, дето това слънце не е грейнало, и още много сърца, дето джигрите на немарността и своекористието растат и успяват? Но. . .

Какво тряба да ся прави, за да ся разпространи, умножи и вкорени в народът гражданската добродетел?

1. Тряба с всевъзможните си начини да ся трудим да разпространяваме органите на явното мнение между народът, защото те са великият онзи учител, който учи и наставлява потребното във всяко време и във всякой възраст; мало и голямо е повикано да ги слуша и всякой може да ся наслаждава и да извлича ползите от техните поучавания.

Печатът е мъдрият онзи наставник, който никога не престава от да бди над обществото, на което и най-малките движения съглежда и изпитва. Той управлява обществото, той мъмри онез от членовете, които ся отклоняват от прописаният път, а напротив, похвалява поведението и насърча онез, които стъпват направо: с една дума, той е и душевният ръководител, и управляющий.

Когато бурята на злочестините ся навъси над един народ и устреми върху му своите опропастителни сили, когато жалост и тъга обземе сърцето на всякого и отчаянието иде да обори духът на народа, тогаз пак печатът е, който със сострадателните си, утешителни и подкрепителни думи въздига падшата енергия у обществото, насърча неговият убит кураж, наглежда го и питае със сладките хра-

ни на надеждата, и тъй малко по малко приуготовлява го да подхване пак делото на борбите и на напредването.

Когато, напротив, един блистателен успех увенчае напряганията на един народ и божествената радост грейне, та озари лицето на всякого, когато веселото сърце повесело скача и тупа в твърдите гърди, пълно с възхищение и радост, тогаз печатът е пак, който знае да укроти страстите и да направи умерена радостта, и със своите бодри и трезвени поучавания да възвръща в народа хладнокръвието и промишлеността, за да не би ослепляющата радост да погълне премного време и достави на неприятеля случай да са възползува от това.

2. Тряба да залягаме да умножаваме и усугубяваме средствата за разпространяване на общото образование в народа, и в това име тряба: да въздигаме и умножаваме училищата си, да отбираме по-сходни и по-успешни методи за тях, да подпомагаме и засиляме литературата си, да съставяме разни дружества за разпространение на просвещението и в онез класи, които не може то да озарява тъй лесно с всичката си светлост, да обръщаме особено внимание върху женският пол, на който значителността в напредването на един народ е обще позната, с една дума, да ся трудим с всички възможни средства да увеличаваме умственият и научният капитал на нашият народ, който е еднинката му основа, едничкото му спасение и самият негов водител през буйният океан на политическият свят. Защото както що всяк един частно, когато е набрал в духът си добър един припас от знания и си е въздигнал твърди забрала от тях, когато го спогнат несгодните обстоятелства, прибягва зад тях и от техните твърди зидини отбива буйните нашествия на злочестините; тъй и цял един народ във вътрешното си умствено и веществено развитие намира често спасение против лошите обстоятелства, намира утешение и подкрепление против злочестата си съдба и несумнената храна за възраждането на енергията и на силата си.

Следователно, с разпространението на просвещението, чрез силата на явният глас е само възможно да ся извърши и постигне размножението на гражданската добродетел; а нашите читатели знаят, че народът ни, когото никаква власт не ръководи в разискването на вътрешните му народни въпроси и в тяхното честито развръзване,

има да ся надее на всичко само сам на себе си, на чистото родолюбие на своите членове и на тяхното пожъртвуване, с една дума, на гражданската добродетел на своите синове.

[Македония, г. III, бр. 32, 5. VII. 1869 г.]

ЖЕНАТА

ВАЖНОСТТА Й В КРЪГЪТ НА ОБЩЕСТВОТО И НЕЙНОТО ВЪЗПИТАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Един от знаменитите французки мислители г. Кондорсе в своята «История на человеческият ум» разисква причините на старовременната онази презрителност, която показваше (а негде и още показва) мъжкият пол към женският, и потвърждава, че понятието за вещественаta слабост на жената е главният извор на нейното окаяно и унизително състояние, в което ся намираше тя през всичките онези векове, когато материята владееше над идеята, когато дивата телесна сила ся предпочиташе от тънкото и високо чувство, което ще каже, че жената ся считаше и ся счита още за по-долне сътворение от мъжа там, дето не беше или не е още огряло светлото слънце на образованието.

Твърде лесно ся разбира, че в общества, дето всичко ся основава на силата на мечът, дето всичките държавни планове и грижи ся състоят в нападания върху други съседни народи, и дето най-голямата сила ся състои в телесната якост и в ненаситната кръвожадност, както що са били почти всичките народи в старо време и както що ся намират още таквиз диви общества по удалечените страни на светът, лесно ся разбира, казваме, че слабата жена в тези обстоятелства ся е считала като нещо съвсем безполезно, като лишена от право да дава някакво мнение върху какво и да е, като прикована о волята на мъжа си, и най-сетне като просто орудие за задоволение на неговите страсти.

Ако земем пред очи развитието на днешните образовани народи в Европа, ще можем да си въобразим и течението на освобождението на жената от вехтите предразсъдъци, които я полагаха в това ниско положение. Онова обаче, което ще удари в очи на по-точният наблюдател, е, дето ще съгледа, че развитието на свободата на жената и на нейното изравнение с мъжът е далеч от да е било постепенно. От долният степен, в който ся намираше тя, подпомогната от идеите на християнството, жената започва възправянието си, което ако и да беше медленно, все пак не преставаше от да бъде силно и напредователно; тъй що виждаме, че през 17-ият и 18-ият век тя преминува назначеният си степен, възлязва над мъжът като един вид божество, на което той до земя ся кланя и го обсипва с попизни похвали, каквито нито римляните не са изказвали пред тиранина Нерона. Жената в това време стана господарка и тиранка на другият пол, както що беше понапред мъжът. И тоз е случаят, в който славният Виктор Юго написа в романът си: «L'homme qui rie» («Человек, който ся смее») следующето: «Никога жената, като е покривала своята мекост с хубостта си и своята слабост с веселието си, не ся е по заповедателно обезвинявала. Ева, като направи от възбраненият плод допростен плод, но от допростеният плод като направи възбранен, тя възтържествува. Тя свърши с това. В осемнадесетият век жената заключи вратата зад мъжът. Тя ся затвори в раят със сатана. Адам остана отвън.»

Но деветнадесетият век, който разчисти идеите, които ся бяха породили по-преди и пръсна зарите на истинното человеческо образование, помогна много, за да обистри и проясни въпросът за жените, както и да означи истинното тяхно послание. Днес въобще жените, далеч от да гледат да ся затварят сами в недостъпни предели, обичат да следват между хората, гледат да ся намесят в общото движение на животът, залягат да земат разни светски звания, мъчат ся да си придобият известни права; с една дума, трудят ся, щото и те да принесат своята част в общият капитал на человеческото развитие. Напр[имер] жените могат да бъдат добри учителки (както в Америка, дето повечето мъжки училища са в техните ръче), изящни докторки, което звание днес с особено желание прегръща женският пол в Швейцария, Белгия и пр., управлението и службите на пощите е отворено тям и др., и др.

Освен това нашите читатели знаят за великият въпрос, който вълнува днес Америка и Англия и който заляга, щото да ся допусти на жените правото за гласоподаяние. Явно е, че решението на тоз въпрос ще строши последната преграда, която възпира оживотворението на влиянието на жените в светът и което не ще бъде освен твърде спасоносно и полезно за общото наше образование. Силата на онез, които прогласяват социалните идеи и ся борят за възтържествуването на общият мир наедно с всичките негови благодати, ще ся умножи с милиони други гласове, които ще произлизат от същества, които по самата своя природа, по миролюбието на своят характер, по благостта и нежността на своите чувства, в които най-сетне със силата на своето убедително и привлекателно влияние ще ся борят за всичко онова, което е добро, красно и хубаво. Ний даже мислим, че когато ся сбъдне това, сир[еч], когато жената завземе истинното свое положение и ся сдобие с естествените си права и всякъде по Европа, тогаз ще ся изпълни златният онзи сън, който Ламартин (в своята «Politique ratio nnelle»[1]) предвиждаше в удалечените мъгли на своите идеални предначертания, т. е. честитото и блажено онова състояние, което е в целта на человеческият род.

От малкото това, що казахме, всякой може да разбере каква висока цена има жената в человеческите общества само като другарка и майка сматряна, а колко повече и като разсадница и разпространителка на спасителните онези начала на просвещението.

В тойзи дух и в туй направление ний ще гледаме да поразправим на читателите си и да им докажем колко всестранното и общото образование на един народ е свързано с освобождението на жените. Защото само зрялата свест на един народ може да си представи равенството на двата пола; тя само може да разумее колко е ползователно оживотворението на тази идея и тъй да пристъпи към нейното осъществение.

Когато вече е необоримо доказано и неоспоримо прието, че за благоденствието както на человека, тъй и на цял народ главното е образование, от него следува, че всичките стремления, старания и залягания на человеците и на народите трябва да бъде то и то само — образование-

[1] Рационална политика (фр.).

то. Тогаз остава да ся подири с кой начин и с кои средства по-лесно и по-скоро може да си достави и да си набави това безценно и желаемо стяжание един народ било или человек.

Според нас, както и според всички, които преди нас са изпитували коренно тоз въпрос, най-правият път към постигането на тази цел е изучението на женският пол, то е най-добрият способ, най-лесното средство и най-бързият, както и най-силният двигател за развитието на един народ: следователно, първата ни грижа трябва да бъде как по-добре да възпитаме и да образоваме женската си челяд, как да отвъдим добри и достойни майки, а чрез тях по-добри и по-достойни граждани на народът, от който произхождаме.

Не са ли жените предмет на най-възвишените наши чувства? Не са ли те нашите необходими другари и спомощници в трудният тоз живот — утеха в минутите на нашите горести? Не са ли най-после те, на които ний поверяваме най-скъпият залог, що имаме в светът — чедата си, синовете си? Ей те са, които ще всадят най-напред в техните млади сърца и умове първите понятия за человеците, за отечеството, за земята, за небето; те са, които ще управляват възпитанието и ще имат най-голямо влияние върху животът на онез, които ще станат по-после граждани, поддържатели на народната чест и стълпове на неговата бъдущност.

Образованието, истинното образование е нещо, което подава истинни понятия за тоз свят, което показва истинните нужди на животът, научава человека кое е истинното негово послание тука на земята, сочи на неизменните и спасителните цели на человеческият род. Образованието облагородява духът, укротява и смирява буйността на всичките страсти, на всичките характери; то прави человеците да претърпяват междуособно недостатките си и ги кара да живеят мирно и задоволно, както и да бъдат един другиму помощ и утеха. И тъй, образованието е най-високият дар от бога, най-живата наша нужда, затова то трябва и да е главното наше занимание; то е убо най-ползователната храна, която трябва ний да даваме на своите девойки — цветът и радостта на тоз свят, подпорката и надеждата за будущето на нашето отечество.

Това още повече трябва да ни утвърди в мнението, че колкото ся грижим и стараем за възпитанието и образованието на мъжката си челяд, толкоз повече трябва да обръщаме внимание и двойно да ся грижим за старанието и образованието на девойките, чрез което освен дето много повече ся улеснява и ускорява образованието на един народ, но има и най-спасителни следствия върху нравствеността на народът.

Нам е наистина много драго и мило, дето виждаме, че на някои места в отечеството ни народът е вече съзнал голямата важност на тоз въпрос и полага големи трудове и прави жертви големи за разпространение на образованието между женският пол, но не можем также да затаим, че много повече са още онези места у нас, дето това ся сматря като нещо излишно, и голямо равнодушие владее; или и ако става реч и даже да има женски училища, там няма ни помен за едно по-редовно изучение, а само колкото за един прочит и записване, и за суетни някои бодове и шевове, а никак за нравственото повишение чрез учението и образованието. Това е наистина твърде скръбно, но ний смеем вече да ся утешаваме с надежда за подобър успех чрез това, дето гледаме ежедневно бивамите търсения на учителки от разни общини, а още повече като имахме честта да чуем за съставянието на някои женски дружества, което е един от най-честитите знакове на нашето колко-годе освестение. И от таз точка на зрението ний не бихме могли доволно да представим на читателите си, а особено на читателките си ползата и добрите следствия от разпространението на тез дружества, както и на читалищата навсякъде в отечеството ни. . .

[Македония, г. III, бр. 35, 26. VII. 1869 г.]

ДА СЯ ТРУДИМ

Да ся трудим тряба, братя мили,
за земята дет'сме ся родили;
да ся трудим зарад своят мил народ.
Да ся трудим — трудът само дава плод.
Колкот'ищем, ако че не можем,
колкот'можем, толкоз да приложим,
Все по̀ малко, че напред, напред.
А не с нищо — спънати отвред.

Нека си представим една земя и и едно царство, дето всякой гражданин ся труди и работи за земята и за народът си. Само толкоз, колкото може; нека си представим един народ, у който всякой член помага колкото може, за да вървят напред общите работи, и ний ще има да видим едно таквоз място, такваз една земя, дето всяка струка да бъде напреднала, всяко право оздравено и запоручителствувано, всяко предприятие извършено и всяко праведно народно желание и тяжнение постигнато.

Всичката тайна как може един народ да ся въздигне състои в това, всякой да работи и да ся труди за земята си, за народът си да ся труди кой колкото може, кой с каквото може, сиреч да участвува всякой в трудът за благоденствието на отечеството си и на народът си.

А какво поприще! Какво поле за работа имаме ний!

В нашата земя просвещението ся намира на един твърде нисък степен: Хайдете да ся съединим в дружества, които с пожъртвувания да ся трудят около това, да ся преведат и да ся издадат училищните книги, да ся разпространят между народът всякакви полезни и користни знания, да ся умножат читалищата и да ся потикнат напред неделните училища, и да ся завъдят доста преподаватели за тях.

В нашата земя, лежаща край бреговете на две моря и на една от най-търговските реки, не ся намира ни едно корито наше, ни една търговска ладия: хайдете да съединим нашите капитали, да съставим дружества, които да заведат няколко търговски кораби, за да земем участие и

ний в тези търговски предприятия, които са отрупали другите народи с несметно богатство.

В средиземните страни на нашето отечество, толкоз богато с разни произведения и сгодни местности, няма ни една фабрика: хайдете да ся сдружим и да основем таквиз фабрики, които ще освободят нашата земя от плащание данък на чуждите народи.

В нашата земя, която ся толкоз слави с трудолюбието на жителите си и която не устъпва ни на една друга в плодородието, земеделието далеко не стои на онзи степен на развитието, в който е у другите народи: хайдете да ся съдружим и да основем ферми (седбища) за разни посеви, които да бъдат образец за селяните в обработване на земята.

В нашата земя няма никакво систематическо скотопитателство: хайдете да съберем пари да основем таквиз заведения за въдение на добитък и да покажем на народът как могат да ся отвъдят най-хубави породици от коние, крави и овци.

Между нас преобладава склонността да ся борим повече с лицата, а не с началата: хайдете да настанем словом и делом, щото такваз една практика занапред да стане невъзможна.

Разумява ся, че всякой ще ся приложи на онзи куп труженици, в който по възпитанието си, по своите материални или душевни средства може да ся държи.

Каква благословена земя би била тая, дето би ся усвоил и разпространил такъв един начин за подпомагание на отечествената земя и на народът!

Сега пита са таквоз едно очертание дали е само в идеал възможно, или е и на практика приспособимо? Ний мислим, че то може да ся осъществи стига само всякой от между нас да поизгуби нещо от главната сметка на личният си интерес, а да си постави за главно мерило интересът на отечеството.

Ний знаем, че нашият задатък е един от най-тежките, дотолкова може да си го помисли някой, защото сме били народ до вчера затъпкан, защото сме народ твърде млад в просвещението и твърде слаб от към богатството. Но от малките частни телеса не е мъчно да ся състави грамаден куп на сила и заможност, но затова тряба освен разумност, работа голяма, труд голям, енергия голяма и голямо всестранно развитие; труд и труд и пак труд — това

са единствените средства, които ще ни избавят от уничтожение и да ни заведат към изворът на благоденствието.

Братя мили! Времената са сериозни, нашът път е далеко, нашите сили, нашите средства относително са слаби — хайдете да ся съгласим всинца да работим задружно на попрището за общото добро; хайдете да налегнем всички на работа около сериозните мисли и родолюбивото работание. Ето у нас вече ся появяват женски ученолюбиви дружества, читалища ся устрояват, неделни училища ся отварят, нека подпомагаме разпространението на това, което ся е захванало, и нека поощряваме предприемането на тези общополезни работи, които не са още захванати у нас.

Право да си кажем, ний уж понаучихме да отваряме приказка и да говорим за някои общополезни работи, но това е още за жалост, че нашите разговори за едно и за друго не са зели още да ся преобръщат на дело, и затуй и кога ся нещо предприеме, то остава като частно и лишено от задружни спомагателни средства, то не е способно да живее и да успее.

За сполуката на едно какво да е предприятие необходимо е, така да кажем, и отгоре, и отдолу помощ и да не оставаме назад ни най-малкото нещо, което може колкогоде да ни еманципира от странните влияния.

Никога не тряба да забравяме, че б е з т р у д н я м а х л я б, б е з т р у д няма благоденствие, б е з т р у д няма просвещение, б е з т р у д нищо не бива и нищо не може да бъде.

[Македония, г. III, бр. 36, 2. VIII. 1869 г.]

ЮНОШЕСТВОТО И ЧИТАЛИЩАТА

Има повече от десет годин, откогато образованието у нас, поклатено силно от идеите, които ся пръснаха вслед войната, която потресе Изток и Запад, тръгна по-силно и ся разпространи в по-многото страни на отечеството ни. Млади българчета, които от по-напред още бяха оставили отечеството и отишли бяха в разни странни земи, за да

придобият онова, от което бяхме лишени — науката, бяха зели вече да ся завръщат и поеха в ръцете си образованието и възпитанието на нашите млади народни отрасли.

Учениците, които в това време пълнеха българските училища и ся пообразоваха, доколкото им бе възможно, днес те съставят цветът на нашето юношество, което е взлелеяно в благословените обятия на новото време и е въодушевено с онез спасоносни идеи на душевното въздигание и с горещата любов към всичко, що съставя благополучието и успехът на народа.

Нашето младо поколение почувствува първата оназ свята жалба и силното от нея стремление, за да употреби деятелността си в полза на високата задача, която е точката на всичките негови мисли и дела, и туй горещо желание ся отрази напоследък в идеята на читалищата, и ся оживотвори в тяхното осъществение.

В читалищата ся отваря голямо тризнище, дето младите български сили могат, свободно подвизающе ся, да показуват благородните сили на новият свой дух.

В читалищата е съвкупен или може да ся съвкупи днес младият български живот. И юноша, на когото сърцето ся вълнува от всичките онез благородни страсти на человеколюбието, който е решен да пожъртвува и труд, и пари за онова, що би спомогнало на народът му; юноша, на когото желанието за наука никога не и [истинало и никога не е престанал да заляга на своето умствено и нравствено усъвършенствувание; юноша най-сетне, който е разумял истинните и здравите интереси на народът си и тежнее за тях — ще намери в читалището богато и пространно поле за своето обучение и за удовлетворение на благородните си стремления, както и многобройни и разнообразни сгоди за придобитие и повишение на обществената си чест, за прославление на името си, с една реч, за всестранно упражнение на гражданската си добродетел.

Защото каква е целта на читалищата? Читалищата са заведения, които в своите принадлежности обземат всите разряди на народът ни.

1. Самите младежи в тез честити учреждения намират прекрасен случай, за да получат в събранията, които стават, първите упражнения в разискванията на един парламентарен живот. В тях са те обучават как да ся грижат и как да ся стараят за родината си; в тях привикват на

високият и честният онзи живот и на междуособно благородно отношение, което ся употреблява в тез заведения.

2. Чрез «волните помощи», събиранието на които е една от грижите на читалищните настоятелства, младите подвижници идат в съприкосновение и съпричастие с по-старият и по-богатият разред от народът, разред, който при всичко, що ся е викало връз него, показал е в много случаи, и особено от скоро насам, колко добре е разумял духът на новото врѣме, а по това и положил и полага не малки жъртви за общенародни ползи.

3. Чрез неделните училища, които са също тъй една от необходимите длъжности на едно читалище, младите дохождат в живо съобращение с по-долните и по-сиромашните наши разреди, каквото са художниците и надничарите.

4. Главната пак длъжност на всяко едно читалище или друго подобно дружество е да заляга да разпространява просвещението и да събужда народната свяст на народът, който живее по селата. В това име всяко читалище тряба да работи за отваряние на училища по селата и навсякъде и да жъртвува от касата си за книги, а най-вече за вестници, които са лястовички на образованието. С една реч, читалищата в градовете тряба да имат грижата си за разпространението и доброто състояние на училищата по околните села, в тоз клон съвпада и предстоянието им за редовно свиквание на местните учителски събори, разискванията на които са не маловажни за напредъкът на образованието.

От това водени, мислим ний, че една от главните и постоянните грижи на нашите съотечественици е днес за днес да не изпущат изпред очи отвъжданието и усъвършенствуванието на читалищата. Те са днес девизата на нашето напредвание.

Устроени така, както рекохме, и настроени към една и съща цел, по възможности спешаща, читалищата ни ще станат главният двигател на общенародното ни и совокупно напредвание. Те ще бъдат точката, в която ще ся срещат и ще ся съединяват всичките разряди на народа ни, и толкоз повече, колкото по-скоро могат да дойдат и във взаимно сношение помежду си. В това име ний бихме представили явно мисълта да ся земат мерки за установление на един особен читалищен вестник, който да излиза два

пъти или веднъж в месецът и да обнародва редовни съобщения колкото за ходът за развитието и за финанциалното състояние на всичките читалища. В него да ся обнародват также имената на всички онез, които би дали каквито и да са волни помощи, подаръци и др., а дотогаз на това могат да служат и съществующите вестници.

Нашето мнение е, че с тоз начин ще може наистина да ся оздрави и поощри напредванието на читалищата, върху които почиват много от нашите светли надежди за напредъкът ни.

[Македония, г. III, бр. 36, 2. VIII. 1869 г.]

ИСТИННОТО ПРИЗВАНИЕ НА ЧЕЛОВЕКА

Няма може би въпрос, който да е по-тайнствен и позаплетен, отколкото що е да означим каква е целта на человеческий живот. Тоз въпрос е бил гатанката на вековете, няма списател или философ, който да не е изтощавал умствените си сили, за да го реши. От това е произлязло, види ся, дето разни мислители са дали най-противоположни мнения. Тъй напр[имер] едни казваха, че жестокото сърце и трезвеността са главната цел на человека (стоиците-философи). Други, напротив, полагаха, че всичката тяжест на живота ся състои в сладострастията и разкошествата (епикурейците). Трети въставаха и казваха, че человек не бил за тойзи свят, но за друг някакъв отвъд границите на вселената, че той нямал призвание тука, напротив, трябало да ся готви за другият (езуитите). Четвърти най-сетне завърлят всичко това и подтвърждават, че съществената, неизменната и последнята цел на человека било смъртта; и че било все едно человек да умре днес или подир година-десет и пр. Последователите на това мнение, щом би пристигнали в уверение на доктрината си, посегнали би сами на животът си и презрели го би като нещо съвсем излишно.

Не тряба обаче много труд, за да ся увери человек, че

всички тез мнения са криви и несъобразни с истинното призвание на човека, както що ни го представя чистата философия на деветнадесятият век. Противоестествени са вярованията на стоиците, които поучаваха, че главното наше тежнение тряба да е, за да уморяваме всичките си страсти — както худородните, тъй и благородните, да им не даваме свободно движение, но да държим себе си в един вид ужасен затвор; защото по-точното изпитвание на человеческият бит ни уведомлява, че страстите сами по себе си не са нещо лоше, но само лошото им управение произвожда лоши следствия, когато мъдрото ръководение на страстите е твърде спасоносно за человеческият живот, както и за обществата. Противоестествени са също тъй подтвърдженията на епикурейците, които уверяваха, че трябало всякой да отбягва трудът и грижите, да дава пълна свобода на страстите си и да плува в морето на разкошествата, защото само по себе си това е невъзможно, даже ни да ся допусне може, че всичките хора на тойзи свят би могли да плъзнат в леността и безгрижията, понеже от това те би пристигнали до обща бедност и целта никак не би била постигната.

А колкото за третите, които мислят, че очите на человека тряба да бъдат постоянно устремени към един невидим свят, то человеческите знания събарят немилосърдно това химерическо потвърждение. Историята на земята (геологията) ни показва съставните части на земното кълбо точно и ясно; физиката и астрономията ни откриват обятията на вселената и ний всякъде виждаме закони, трайни и неизменни нийде обаче не съзираме нещо надестествено, нещо чудесно.

Мнението на четвъртите брои наистина най-малко привърженици, но то е най-грубото и най-чудовищното. Не, не е целта на человека да мре, още по-малко е допростено да ся убива той сам, с което ся поврежда високият онзи закон, който е записан в самото сърце на человека. Историята на народите ни показва, че голяма борба е ставала още от началото на историческите времена — борба за живот, за улучшение на тоз живот, а не за смърт, не за прекратение на животът.

«Живот! Живот!» Ето вечната девиза на человеческият род. В таз една дума намира ся отгаданието на всичките исторически събития. Истина, грозна неизвестност и несигурност окружават тоз живот. Хиляди спънки, дребни

и едри злочестини дохождат да огорчат тоз живот, но веригата, която върже человека о животът, е била всякога твърде яка, за да може да оварди вечният закон: ч е с м е п р и н у д е н и д а ж и в е е м. Таз верига има два края. На единият стои написано: е с т е с т в е н а п р и в ъ р ж е н о с т к ъ м ж и в о т ъ т; на другият край е написано: е с т е с т в е н а м ъ р з о с т п р о т и в с м ъ р т т а. Следователно самата природа принуждава человека да живее.

Оттук поема жицата на нашите доводи друг един закон, който кара человека да заляга, що ж и в о т ъ т м у д а б ъ д е п о - д о б ъ р, п о - п р и я т е н. От тоз основен и неизменяем закон са произтекли всичките борби в миналото на всеобщата история, както що и тез, които ся водят пред нашите очи.

Тъй напр[имер] един народ, за да сполучи да ся наслаждава с по-светъл, по-славен и по-богат живот, дигал ся е, нападал е върху друг някой народ, поразявал го е и опленявал. Също тъй един подчинен и унижен народ въставал е против насилниците си, от мързост към един тъмен и притиснат живот, и често с много кръвопролития изкупувал е светлостта на свободният и честният живот.

Тука можем да приложим и победите на человеческият ум в пределите на разните знания и науки, защото те са также имали и имат за цел улучшението на животът. Защото с образованието ся изкъртиха и изпотрошиха веригите на религиозните и кастическите предубеждения и ся отвори свободен път на человеческият дух, за да търси средствата за улучшаването на животът.

Истинността на тез потвърждения е толкоз твърда и основна, що те не загубват ни най-малко от своят авторитет и в случай, когато съгледаш някого, че занемарява себе си и своите угодности, като посвещава трудът и силите си в полза на обществото или на народът. Това произлиза оттам, дето такъв един человек е твърдо уверен и счита за неизменно, че да мине някой животът си в грижи за народът е много по-високо, по-добро и по-хубаво, нежели да живее сам за себе си, ако и спокойно и угодно. Следователно изворът на това появение е общият онзи закон, който принуждава человека да заляга за всичко онова, което му ся види по-добро.

Но ако съгледаме, че същото това стремление ся появява почти у всякого, то ще тряба да заключим, че съще-

ствува друго специално правило, втълпено в самият бит на человека, и то е онова правило, което отличава человека като особено сътворение на тоз свят — и изважда на видело всичката благородност на неговът нравствен състав. Всякой един человек е-длъжен да предпочита общият интерес над своят частният. Всякой е длъжен, колкото е възможно повече, да намали силата на егоистическото си стремление (от което никой не е лишен), а то, за да отвори повече сърцето и личността си за привързеността към другите и тъй да укроти своите частни каприции и дребни интереси в полза на общото съединение — на общенародната полза. В това ся състои целта на человека.

И тъй онзи, който е опознал необходимата нужда, за да живее, който ся е предал на естественото си стремление да улучши животът си и който по това е предпочел общите интереси на народа си от частните, познал е и истинното си звание на тоз свят. Главната цел на всички ни е да ся трудим за материалното и морално въздигание на народа си, да употребляваме всичките съвременни средства за в полза на отечеството си, с една реч, да ЖИВЕЕМ ЗА ИДЕИТЕ, КОИТО ИЗПЪЛНЯВАТ ЕПОХАТА.

[Македония, г. III, бр. 36, 2. VIII. 1869 г.]

ВЕЛИКАТА ИДЕЯ НА БЪЛГАРИТЕ

Годината 1869 ще ся отличава като една от най-знаменитите колцета във веригата на новата наша история. Защото в таз година българският народ, задържаван дълго време от вартливото и досега отступающето решение на въпросът, реши ся да го остави на страна и да тръгне сам напред, в събиранието на своите пръснати и залинели сили и в заляганието да улучшава и поправи състоянието си.

Като за нас не е малка стъпката, която направи нашият народ, тъй също не са малки и нейните следствия. Нов един дух проникна и премина през замъртвялото наше тяло; нов живот задуха в основите на нашето устройство, нова деятелност обзе всичките наши части — и ний като че ся събудихме на нова борба за материалното и моралното си въздигание; с една дума, всичкият български бит сякаш че въстава и ся напъва да направи една по-силна крачка, да прескочи една по-голяма пречка и да ся въземе един степен по-горе в умствената стълба на своето развивание.

И като положим, че общото движение на нашето развитие стъпя в кръгът на просвещението, сир[еч],че положението на народът ни ся означава според положението на нашите учебни заведения, според тяхното количество, според каквината им и според състоянието на нашата книжнина, то читателите ни ще са в състояние да познаят, че и стъпката, която сме направили и предлежи да направим, не излязва отвън от кръгът на нашето стремление към образованието.

За от тази страна като говорим, ний можем вече да кажем, че ако и да не е доколкото тряба развит народът ни, то е доволно приготвен, за да подземе всестранно въпросът за училищата, да разиска съставните негови части и да тури в действие решението, което би означило явното мнение. Тоз въпрос, слабо досегнуван досега, не е бил сериозно и обществено разискван, но днес, види ся, вече да е дошел до зазрението си. Настанало е вече време, за да обърнем всичкото си внимание връз състоянието и наредата на нашите училища; настанало е време да ся постараем, за да турим поменатото наше към просвещението движение върху някакви основи, които да могат да оздравят умственото и нравственото ни напредване.

За да покажем по-живо нуждата на тез реформи, нека ни бъде позволено да направим един кратък преглед на днешното наше учебно състояние.

От денят, когато удари часът на нашето пробуждание, до днес предметът, който единствено привличал нашите занимания, бил е: събужданието на народът. Във всичките общини първото събуждание ся е означавало с отваряние на по едно училище, но както естествено е бивало, устроението и наредата на тези новоотворени училища е зависело от волята на учителите и то е носело на себе си отпечатът на техните способности и достойнства; и тъй е ставало, щото през течението на времето училищата, които всяка община, всякой почти град или село са отваряли,

всички са били по един особен начин устроени, с особена метода, а още и с разни и често даже съвсем несгодни учебни книги. При това нека забележим, че всяко променение на учителите привождало е и нови променения в учебният курс, а като си представим колко често са ставали тез променения, то ще можем да си въобразим хаосът, бъркотиите и нередовностите, които са владели и владеят още в кръгът на нашето развитие в науките.

От това става твърде ясно, че нашето напредване в науките е съвсем недостатъчно. Всякой ученик е учил или учи още нещо, но такво, което му е дошло и му иде като от който вятър е веял вчера или вее днес и който ще вее утре, а нищо постепенно, нищо основно, нищо трайно.

При всичко това познаването на ползите от науката беше станало доста чувствуемо в България и множество наши съотечественици ся пръснаха по европейските високи и редовни учебни заведения, за да свършат един кой да е правилен и пълен курс, а доста от тях ся и завърнаха вече. И правото е, че ний не можем да отречем, че нашето отечество не е видяло значителна полза от тях. Но тряба да признаем, че действието на тез наши млади учени е далеч от да е било таквоз, каквото при други обстоятелства би могло да бъде. Защото те, пръснати от разни страни на Европа, свършали са науките далеч от отечеството си, всред чужди народи; по това и са получавали различно възпитание, приимали са разни начала и най-несъобразни вдъхновения. От това произлезе, че мнозина от тях не са ся нито завърнали в отечеството си, други, ако и да са дошли, не са могли или не са умели да съобразят своята деятелност с истинните нужди на народът, трети пък, които ся посветиха на учителското звание, не сториха освен за умножение на общият смут да приложат още по някоя метода в нареждането на училищните преподавания.

Ето очертанието на таз епоха, която ний наскоро с божията помощ ще изминем. Нашите читатели виждат, че у нас ся е действувало нещо, всякой гражданин, всякой учител, всякой ученик и всякой друг по-развит българин е действувал, но частно, засебно и ний можем да кажем, че сме получили за резултат цял куп неслепени и неоглобени ползи. Но туй само можахме и да получим; туй можеше само да ни даде първата таз епоха на нашето развитие, защото ако кажем да вникнем по-добре в духът на

таз епоха и да изследуваме по-точно направлението ѝ, ще съгледаме, че главната наша цел е била само как да тръснем от вратът си гърците: стремлението ни към учението едва ли не е било сматряно само като средство на това. На тази причина и ний виждаме, че нашите общини и народът въобще служили са си с това средство само толкоз, колкото им е било нужно, за да постигнат целта си. От това ся и забележва, че онез градове, които можеха донегде да ся освободят от яремът на фанариотското владичество, тамо ся показа изпосле и равнодушие някакво към училищата, а то е, защото ся вижда, че нямат още право понятие за тях и само пред видът на неприятеля си тъкмят оръжията. По границите само някъде, дето българщината при събужданието си идеше в стълкновение с гърцизмът, съсредоточаваше ся още някаква живост, някаква деятелност. В Пловдив например, дето борбата между двата елемента е получила един траен и нерешим характер, образованието е най-добре успяло, училищата са били предмет на постоянни занимания и тоз пример е достаточно да покаже естествеността на характеристиката на таз епоха, според както я изложихме.

Но и туй направление ухрабно от тази страна не ся забави да принесе полза от друга. Неоспоримо е днес, че идеята за оттръгнуванието ни от гърците и за възстановлението на черковната ни независимост е, която най-вече съдействувала за обединение и осредоточение на всички българи, като стана точка за тежненията и стремленията на всички: и днес, когато денят за тази идея залязва, тя оставя българският народ, снабден с чувство за единство и за съвкупно действување, пред зорите на другият работен ден за уреждание на учебните наши заведения, пред които, както вече рекохме, ся е събрал уже доволен куп на несглобени ползи.

Ний сме честити, като можем да забележим, че от встъпването на текущата година доста заявения станаха от страна на народът към това ново направление (както с време сме поменували за тях); и това, що ни прави да ся радуваме, е, че тези заявения от ден на ден стават повече и у народът въобще ся показва по-силна воля за деятелност на това поприще; и то е, което ни насърчава да излезем с настоящите редовце и да произнесем тържествено, че е настанало вече време да ся действува по тази част.

Нека убо съгласим силите си и за-

дружно, всенародно да предприемем устроението, ако не на друго някое по-високо народно училище, а то поне на една пълна гимназия, в която като свършват учениците да могат да постъпят в кой да е университет. Нека положим всичките си грижи за осъществението на тази ВЕЛИКА ЗА НАС ИДЕЯ, на тази необходима народна потребност.

Като изваждаме на вестникарският губер за разискване това предложение, ний не ще ся простираме сега да разправяме за ползата от таквоз едно учебно заведение, ни за неговото влияние върху нареждането и на всичките съществующи и будущи училища в отечеството ни, а още по-малко да влязваме в подробности върху устройството и програмата на таквоз едно народно учебно заведение. Ний оставяме инициативата за всичко това на тези, на които принадлежи, без да отричаме стълповете на листът си за всякого, който има воля и който умее да мисли и да говори за това, и ще ся върнем в идущий си брой да поговорим где е най-добре да ся устрои таквоз едно учебно заведение.

Македония, г. III, бр. 37, 9. VIII. 1869 г.]

СРЕДОТОЧИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Може да има мнозина, които и след като са прочели в преминалий брой членът под заглавие «Великата идея на българите», да не могат още да си представят достаточно добрите следствия и полезнейшето онова влияние върху нашият народ, което би възимало таквоз едно по възможности високо училище чрез учениците, които то ще прибира отвсякъде и ще пръска навсякъде в отечеството. Но тези, които познават естеството на нашето обществено устройство, които са проучили внимателно природата и духът на досегашнето наше развитие, те, казваме, твърде лесно ще могат да досетят, че таквоз едно

училище, устроено и утвърдено добре в едно добре избрано място, ще стане пример за всичка България, и че не ще да ся мине много, а всичките по-главни наши градове ще си устроят по една подобна гимназия или полугимназия. Ако приложим на това, че с устроението на тез гимназии иде и незабавното нареждание на всите основни училища, то може твърде лесно да ся разбере, че с няколко години отгоре училищният наш въпрос ще ся има за решен, и тогаз не е ни чудно, ни твърде извънредно, колкото сега може да ни ся представи, и устроението на един български университет.

От това нашите читатели виждат колко е важна и знаменита първата стъпка, която има да направим, защото тя ще има най-голямо влияние върху долнето развитие на училищният наш въпрос. Нужно е следователно да изпитаме тази първа стъпка добре от всяка страна; ето защо ний посвещаваме този си член, за да разискаме основно де би било най-сгодно да ся устрои предложеното училище.

Ако земем да изпитаме теоретически тоз въпрос, то несумнено ще ся представи на очите ни, че въвеждането на нови учреждения или реформирането на една земя или държава захваща всякого от онзи град, който има най-вече влияние в таз земя или държава и който, разумява ся, всякога ще има както вещественo, тъй и нравствено преобладание над другите градове. Ако ли разгледаме това от практическа страна, то ще видим, че у всичките почти земи и народи развитието и напредването ся води от главният град, който е средоточието на държавата. Няма следователно сумнение, че и ний, ако ще направим някое нововъведение, без друго тряба да постъпим по естественият онзи път, по който стъпат всите народи.

Но кой е главният град на България? Де е средоточието на нашата земя?

При всичко що този въпрос е един от най-простите и най-едноличните, кога ся говори за друг някой народ, той у нас среща някои мъчнотии за един положителен отговор. Ний, които сме имали през няколко векове политический живот, които сме били някога обединени уж до една степен под ръката на владетели, които са носили народното ни име, никога не сме могли да кажем: Ето това е истинният наш главен град, това е средоточието на нашата земя.

Тъй някогашните наши царе с честото местене на своите престолни седалища през течението на историята най-ясно доказват, че ний българите не сме имали едно постоянно средоточие. В миналото си ний никога не сме имали такваз една трайна и добре утвърдена централна точка и всичкият ни бивший политически и държавен живот е минал в трескави напъвания и старания дано да ся сдобием с таквоз едно положение...

Не може да ся отрече, че общинските наши учреждения, според които всяка наша община, снабдена с чувство за независимост, не малко са съдействували на това, но вътрешното географическо положение на Балканския полуостров, по който ся е пръснал нашият народ, е било без сумнение една от главните причини, дето той не е могъл да намери вътре в него такваз една точка. Трите страни на нашето отечество, Северна България, Тракия и Македония, поцепени помежду си с високи и непроходими гори, поделени и на разни климати, ако и да са били населени с един народ, не са могли да намерят между себе си едно средоточие. Всяко едно от тези отделения имало е наистина по едно частно главно място. Но всяко от тях е било безсилно, за да ся вдигне над двете други, както го виждаме това и до днес.

Това високо звание, туй отлично преимущество било е, види ся, завардено за онзи град, кой, ако и да не принадлежи истинно ни на едната от тези страни, но поради презгодното си положение между две моря държало е и държи още ключът на съпричастият в Балканския полуостров. Този град е Цариград.

Нашият народ ся вижда да е усещал това до нейде и во времето на политическото си битие. И ако ввърлим един изпитателен поглед върху всичката наша история, ще ся уверим, че постоянното стремление на нашите деди е било да ся установят в този град и да изместят от него своите вечни противници — гърците, които, като са били в него, държали са българския народ като за гушата.

Но на нашите прадеди никога не би дадено да ся изпълни това тяхно горяще желание, и види ся, че е било невъзможно да постигнат те това си намерение ако и милиони жертви да бяха положили. Но една голяма историческа катастрофа — нашето и на гърците подпадание под

османците, — едно велико историческо събитие — превземането на Цариград от Мохамеда II — направи щото нашите неприятели загубиха основата си, загубиха онази точка, която ги правеше толкоз силни и опасни за съществуването на българският народ. Възползувани от него, те можеха наистина в лицето на своето духовенство да зададат последният си смъртен удар на нашата народност, но то не би за дълго, защото следствията на станалият превратъ дойдоха с време да ни завардят от неминуемата смърт и да ни извикат на нов живот.

Наистина чудна е съдбата на работите и обстоятелствата в светът! Новите владетели на този наистина царски град, далеч от да държат същата онази убийствена за нас политика, която употребляваха гърците за уничтожаването ни, подават ни ръка, та ни въздигат на уровен с нашите противници, които обаче все още следуваха да ни душат и давят в морето на слиянието ни с тях чрез вярата, докогато спасителното начало на народностите освети със зарите си и смиреният наш ъгъл: това е, което ни даде възможност да преустановим това безпощадно изтребление и под крилото на султаните да стъпим на равна нога с нашите вечни противници. Твърде малко време е откогато ний можем да броим присъствието си в този град със собственото си народно име, та и то не е още както тряба оздравено, но както и да е, то не ся забави да покаже спасителните си следствия за нашето бъдеще.

Не са по-много от 20 години откак ся е отворила българската черква в Цариград, откак ся е побил народният колец край Рожният залив и ето около незначителната още тази точка завъртяло ся е вече малкото ни народно хорце. И колкото че е нова, малка и незначителна още тази народна точка, тя е успяла вече да принесе своите неоценими ползи и да съдействува инициативно за народното ни развитие.

От тук ся започенаха първите операции в борбата ни против гръцкото духовенство, от тука черпи силата си и днес черковният наш въпрос, от тука е почти всичкий потик за напредването в образованието ни. Ето — две десетки години и Цариград е днес средището, към което единствено имат опрени очите си всички българи.

Ний мислим, че нямаме нужда от други таквизи вещественни доказателства за потвърждение на тези наши до-

води; всякой българин знае и могъл е да ся увери лично с ежедневни примери за истиността на това, що рекохме.

Ний не счетохме за излишно нито за безполезно да преднаведем горните разтълкувания колкото за средоточието на нашата земя, защото освен това, дето че те служат за отговор на въпросът, който положихме, сир[еч] де да ся устрои първото наше по-високо учебно заведение, но те са още много навремни и твърде важни, за да ся земат в сериозно смотрение сега при решаването на онази точка в черковният ни въпрос, що ся касае за установението на народното наше черковно началство.

Но за него друг път щем по-надлъжко говори, а сега нека ни бъде дозволено да приведем тука още няколко доводи върху това, че тук, а не другаде, тряба да въздигнем и устроим ний заведението, за което е реч:

1. Българският народ има голям интерес да заляга, щото да засили своята колония в Цариград. Това е един твърде важен акт колкото за развитието на търговските сношения между тоз град и нашето отечество. А що друго би дало на това толкоз силен потик, колкото учреждението на едно висше учебно заведение, в което ще ся събира цветът от населенията на нашето разединено отечество, ще ся събират тук нашите юноши и ще ся запознават, ще ся обединяват и един из друг ще ся въодушевяват от онез спасителни идеи на единството, които ще разпространяват изпосле между покъсаните части на народът. А техните проповеди не само че ще засилят българската колония в Цариград, но ще извадят налице и много още български личности, днес забулени под гръцко було и загубени за нас.

2. Въздигането на таквоз едно училище намира най-малко мъчнотии в Цариград, а преподаванията могат да имат най-големите улеснения и освен това и личната свобода на учителите, както и на учениците, тука повече от на всяко друго място може да има най-добрата сигурност. Доказателства за това намираме във всичките досега предприятия у нас.

3. Таквоз едно училище тука е най-лесно да седи на уровен с времето и да постъпва редовно и постепенно в ходът на идеите тука в Цариград, който стои в непосредно сношение с всичкият свят. Ний обръщаме вниманието на читателите си особено върху таз точка.

4. Мимоходом забележваме и особеното влияние, което има върху младият дух погледът и отхраната в един град, който ся брои между първите на светът и в който ученикът дохожда в стълкновение с толкоз разни народи и ся запознава най-добре с духът на едни и на други, а най-вече с преобладающият онзи и управляющий държавата дух.

Истина е, че тези доводи като излагаме ний, твърде малко сумнение имаме за тях дали са ги разбрали досега съотечествениците ни, или не; ний сме разположени повече да вярваме, че те са убедени в истинността на тези наши потвърждения. Но нашето желание е дано би тоз път нашите усилни представления да направят по-голямо впечатление и да възимат по-голямо влияние в сърцата, които тупат за честта на народът ни и за ползата на милото ни отечество. А това като казваме, ний обичаме да вярваме, че ни един българин не прави изключение в това чувствувание.

Македония, г. III, бр. 38, 16. VIII. 1869 г.]

ЖЕНСКИТЕ ДРУЖЕСТВА У НАС

Спасоносният, оживляющият дух на новото време не закъсня да провее и през редовете на нежният наш пол, за да остави и там славни памятници в чест на образованието и твърди поручителства за съвокупното напредване на нашият народ.

Женските дружества, които са един от най-хубавите и най-скъпоценните плодове на новото това време и за които от начало не ся мислеше, че имат толкоз жизнена сила, колкото от някое време насам са показали, най-ясно свидетелствуват колко силно е разтърсила народът ни ръката на духът на днешнята епоха.

В по-събудените от нашите градове, както в Лом, Железник, Казанлък и Габрово, ся съставиха вече по едно таквоз дружество, и в тез градове жените в дружествата си, както и мъжиете в читалищата си, събират ся, разговарят ся за народни работи, разискват и земат за подпомагание мерки, които ще принесат голяма полза на на-

шият народ. Колко хубаво появение! И ний смеем да ся надеем, че и по другите наши по-главни и по-развити градове не ще закъснеят да си съставят по едно женско дружество, което както по значението си, тъй и по достойнството и полезността си да съответствува съвършено на читалищата.

Като земем всичко това в призрение, не ще ни бъде мъчно да разберем, че движението на женските дружества у нас почива върху толкоз почти твърди основи, колкото и читалищата. Сир[еч], че нежният наш пол е стигнал почти до там, дето да схване и проумее ползите на таквиз едни дружества, при това че е и проникнат от божествената оназ любов към напредъкът на отечеството и че е разположен да започне лесно и да свърши по-спешно устроението и въздиганието на таквиз прекрасни учреждения, почти по същият онзи начин, с който нашите младежи отвориха и отварят още читалищата си. А туй разбирание неволно ни приводи до въпросът: Отде тез качества у женският наш пол, отде таз готовност и способност у него да ся хваща о работи, които в много други ако и по-образовани земи ся считат за недостъпни даже и непотребни за една жена, когато до вчера още нас ни сматряха за мъртви и веществено и нравствено убити, когато днес още на много места и не знаят, че има в светът българи и български народ?

Тоз въпрос не е освен едно клонче от великият въпрос за характерът на нашият народ и за духът на нашето вътрешно устройство. И при всичко, що тоз предмет представи някои мъчнотии в развързването си, то ний, които в разни случаи сме разисквали различни негови части, ще ся опитаме да представим повърхно поне изворите на гореизложеното появение.

Положителна истина е, че у нас разликата между мъжът и жената е по-малка, отколкото у кой да е друг народ: вникнете добре в пределите на вътрешният наш живот и и ще ся уверите, че у нас жената ся счита съвършено само като другарка и сътрудница на мъжа си. Когато у повечето други народи жената ся сматря или за по-долне, или за по-горне сътворение, у нас българите тя най-вече наближава до степенът, на който стои мъжът.

Истина е, че това появение ся съглежда у всичките славенски племена, на които вътрешното устройство най-вече наближава до истинното образование, но мислим,

че няма толкоз да сбъркаме, ако кажем, че то нигде не е толкоз развито и толкоз напреднало, колкото у българският народ.

Може би женският наш пол е изкупил хубавата си тази свобода с големите заслуги, които е показал на народът си през времето на нашето тъмнувание, когато нежността му и трудолюбието, и търпението му — тези естествените негови преимущества — са дошли в най-голямо изкушение и са показали най-блистателни резултати.

Тези са, според нас, по-главните причини, които правят женският наш пол толкоз достъпчив на кръгът на обществените наши работи, и толкоз свободен във вършението на онез длъжности, които налага на всинца ни любовта към отечеството ни.

Тези наши съображения не могат освен още повече да умножат искрената наша признателност и почитание към нежният пол, когото тряба да насърчаме в прекрасният път, по който той самостоятелно е тръгнал, и да му помагаме с всичко, което можем.

Дружествата, които е започенала да устроява прекрасната половина от наший народ, с широкото и изящното за нея поле, на което тя може да извади на видело всичкото благородство на нравственият си състав и да въздигне паметници от ползи за отечеството. А нам нека бъде допростено да означим тука по възможности границите на това поле, да пообясним изобщо значението и целта на тези женски дружества, с желание да поспомогнем още повече за разпространението им по всичка България, като види всякой колко благотворни могат да бъдат за народа техните действия.

Женските дружества имат почти същата м и с и я в кръгът на развитието на жените, която имат и читалищата колкото за мъжкият пол.

1-о. Тез дружества са повикани да надзират и да бдят върху състоянието на женското училище в градът и да запълнят всичките негови необходими нужди, които общата каса не би могла да запълня.

2-о. Те са длъжни да ся грижат щото ни една от девойките на градът да не остане лишена от благодатите на науката.

3-о. Те също тъй тряба да имат пред очи състоянието на образованието на жените по околните села. В това име те тряба да земат из околните места малки момиченца и

да ги възпитават и изучават в градът на иждивение от дружеството.

4-о. Според това те ще ся стараят да отварят женски училища по по-главните околни села и да им доставят от най-напред най-главните потребици.

5-о. Което дружество ся позасили и пообогати, ще направи много добре, ако приеме на себе си да изпраща някои девойки в по-важни някои учебни заведения за жените, за да ся приготвят за учителки, което много ще послужи за повишение на женските учебни заведения у нас, което след някоя година ще стане необходимо.

6-о. В градове, дето няма обща каса за сиромасите, не би било излишно, а даже и твърде съобразно с целта на дружествата може да бъде, ако дружествата посвещаваха една част от приходите си в полза на бедните фамилии.

В тези кратки представления нашите читатели и читателки виждат най-добре значителността и неизмерната полезност за нашият народ от тези дружества. А ний смело можем да кажем, че тез дружества могат и тряба да бъдат най-сгодните и най-естествените судружници, сътрудници и сподвижници на читалищата във великото дело на нашето напредване. По това живо бихме препоръчали щото тяхното разпространявание да ся засилеше и да не оставаше много назад от количеството на читалищата.

[Македония, г. III, бр. 39, 23. VIII. 1869 г.]

ПО ВЪПРОСЪТ

Като искаме да говорим пак за черковният наш въпрос, ний тряба най-напред да кажем, че българският народ ся обогати с още един проект за решението на тойзи въпрос; проект, който излязва от главата и от ръцете на една гръко-българска комисия; проект, който ся тъкми да замести и двата онез правителствени проекти, издадени през октомврия; проект, най-после за който може да ся мисли и даже да ся говори, че ще има някакво преимущество над правителствените проекти, като изработен от мъжие, които не само че са в правителствена служба, но още са и от

истата за нас вяра, и от двете в препирание сущи народности — гръцката и българската.

Това известие, а още повече предполаганата важност на този проект, налага на нас неотразима длъжност да го съобщим на читателите си и на всички наши съотечественици с възможните от наша страна разтълкувания и разяснения в необходимото разисквание на съдържанието му. Туй щем и да направим ний в настоящата си статия.

Несумнено не ще има българин, който да не е забележил и запомнил добре високото онова благоволение и крайната милост на Имп[ераторското] правителство към нашият народ, която ся ознаменува във високото негово до Патриаршията тескере чрез поставените в него думи: «Ако Патриаршията не приеме нито единът, нито другият от двата проекти, трябва третият, който ще ся изнамери, да благодари и двете страни.» От които думи ся разумява, че както на Патриаршията ся дава право, ако не приеме двата тези проекти, да изнамери друг един третий, тъй и на българите ся дава право да ся изразят благодари ли ги той проект или не, а то ще каже, че те тряба да видят този проект и да си съставят за него пълно понятие, като го разгледат подробно и размислят добре над него, дали съответствува той на нуждите им и на изказаните от тях желания. Това тъй разумявано за предполаганият от Патриаршията третий проект не отнема, мислим, нищо от правото да постъпят те също тъй с един третий проект за истата работа, ако и да не е излязал той направо от Патриаршията.

На основание, прочее, на тази свобода от Императорското правителство ний пристъпваме да направим анализисът на тойзи изработен от смесената комисия проект, който имаме днес пред очи.

Но за да можем да оценим ний този третий проект от комисията, както можахме да оценим двата правителствени проекти, необходимо е да си напомним и представим в пълно всички онези причини, които породиха тоз въпрос, за решението на който стават тези проекти. Да преговорим всички онези неправди, които повдигнаха бълг[арския] народ противо Гръц[ката] патриаршия, за да можем да разсъдим дали приспособението на тойзи проект отмахва тез причини и унищожава тези неправди или не. С други думи, да ся разгледа и разиска: решението на тойзи въпрос по един от тези проекти привожда ли бъл-

гарският народ до предположената му цел, която не е друга освен — нравственото освобождение на българина от гърка.

Речта освобождение естествено наумява съществуването на едно тиранство, което, като засвидетелствувано всякак, оставяме да излагаме във всичките му подробности, а ще приведем толко само, колкото е необходимо да ни въведе в предлежащите разисквания на проектите.

За да бъдем строго праведни и за да можем по-добре да направим своите оценения върху делото на комисията, тряба да изповядаме, че това тиранство не е било еднакво тягостно навсякъде за българският народ. Българите в някои места и особено Северна (Крайдунавска) България, спомагани от положението си, като по-отстранени, бяха някак по-забранени противо усилията на гръцките деспоти да всеят между тях семето на гръцката зараза. И освен теготата на общата онази противо български народ неправда, частно те нямаха да ся оплакват освен за лишението от поучение по язикът им и от онези безрезонни и произволно налагани връз тях тежки даждия, за които като не получаваха нищо насреща, положението им ся представяше не като друго, но като че те са вечни поданници на Фенер. Българите обаче от Южна и Западна България ся намираха в едно несравнено по-печално положение. Защото, ако най-тежкото тиранство е онова, което тежи връз мисълта, то тяхното страдание в домогванията на тираните им да превърнат самото им слово било е и е днес още таквоз, което, за да ся изрази, няма дума на никой язик. И кой може да изкаже какво е ставало и какво става и до днес по тези страни, дето человек от меки ноктие е изложен да търпи моралните измъчвания от една безчеловечна операция, за да превърнат в него и язикът му, и умът му на въз друга една не естествена нему страна?

Въобще пак тиранството на гърците над сичките българи ся е оживотворявало в техните усилия да добие реалност златният им сън: да направят духовно подчинените тям земи гръцко стежание. Техният девиз е бил «уничтожението на българската народност». А при вдъхновенията на една такваз поръждивяла, но никога не изгладнма у тях политическа идея, разумява ся, че тамо, до дето ся е простирала властта на главният ръководител на таз идея— Фенер, чрез влиянието на неговите агенти-деспоти вършило ся е всичко онова, което е служело за постигване на целта им. И то беше вече дело свършено: българският народ, оттикнат отвред, беше останал закрит и затулен от милостивият поглед на господарите си. Неговото име беше съвсем заличено от правителствените книги: лишен от всяко гражданско право, той бе мъртъв за обществений живот, а жив само да търпи мъчителните изтезания и терзания от своите духовни тирани.

Ето таквоз е било и е и днес още без никакво преувеличение и в най-кратък очерк представено положението на българите, от което, за да ся избавят те, подигнаха този черковен наречен въпрос. Сега нека дойдем на проектите, да видим кой от тях, дали онез правителствените, или онзи от комисията съставеният, е по-способен да им достави това, към което ся домогват те.

ПЪРВИЙ ПРАВИТЕЛСТВЕНИЙ ПРОЕКТ

1-во. Българите по род и по язик, в което място на царството и да ся намират, като са от православното вероизповедание жители, ще имат право да избират и определяват за черквите си попове, които да знаят язикът им.

2-о. В митрополитските епархии, гдето множеството на жителите ще е у българите, митрополитите ще стават от българите, а в епархиите, гдето множеството на жителите ще е у гърците, митрополитите ще стават от гърците. В епархиите же на българските митрополити, гдето ще ся намери епископска епархия, ако множеството на жителите е у гърците, и епископът ще е грък; и напротив, в гръцка митрополитска епархия, гдето ще ся намери епископия, като е множеството на жителите у българите, и епископът ще става от българите. В българските епархии, дето ще бъдат гръцки епископи, ще ся подчиняват на българите митрополити; а в гръцките епархии, гдето ще има българи епископи, ще ся подчиняват на гръцките митрополити.

3-те. Българите ще имат един главен митрополит, придружен с един духовен управляющий синод; той ще пребивава в Цариград и ще надзирава духовното управление на българските черкви.

4-то. Българските митрополити и епископи ще ся изби-

рат от българският духовен синод и с царский берат ще ся назначават и определяват.

5-то. Българската църква в избирането на духовните си началници и в духовното си управление ще съставлява едно отделно и независимо тяло. Само в духовно потвърдение на временните началници на църквата и в други дела касателно до вярата ще ся отправя до временните патриарси цариградски, които носят титла Вселенски, и в молитвите си, според обичаят, ще споменуват неговото име.

6-то. В митрополиите и епископиите, от което племе ще ся настани пастир, той ще стои. А досега, в които черкови българите са сами служили, тези (черкови) ще си останат тям, а в които черкови смесено с гърците са служили, те ще станат на гърците, а българите ще си направят нови черкви.

7-о. Българският духовен синод при съставянието си толкоз за себе си, колкото и изобщо за длъжностите и начина на избирането на духовните си началници и за духовното управление на черквата ще направи един устав, ще го поднесе на В[исоката] порта и като ся приеме, ще ся положи в действие.

Прочее, когато правителственият проект в първият член казува: «Българите по род и по язик,в което място на царството и да ся намират» и др., с това той не потвърждава ли освобождението на българина от гърка не само в Северна България, но и в Южна и в Западна?

С безпристрастното решение за смесените епархии, във вторият член, като полага взаимно условие между едните и другите, той запазва много логически правдините и на двата народа.

В третият член правителственият проект, като ни вмества в Цариград, дава ни право на гражданство в столицата и въздига ни с него на равна степен с другите съподаннически народи, което е также едно от необходимите условия за нашето като народ съществувание.

И ако да съдържаваше той проект нещо таквоз, което пред очите на твърде честолюбивите наши сънародници ся сматреше, като докачително за народното ни честолюбие, каквото е например задължението на българският свещеноначалник да споменува името на цареградский патриарх, и в догматическите разпри да ся допитва до него, още и онова, гдето в смесените епархии и махали да

останат черквите за гърците, а българите да си съграждат нови — от което наистина голяма и страшна загуба ще сполети нашият народ, то пак ний можахме да ся утешаваме, че тези две малки устъпки времето можеше да ги поправи; затова и всичкий български народ единодушно прие този първият правителствений проект като напълно удовлетворителен във всяко отношение. И наистина българите не можаха да ся нарадват доволно на това решение, заради това и славословия станаха по цяла България; зарад това ся освети и той проект пред божествените олтари; зарад това ся и намира той в ръцете на всякого българина, като *шарт* на неговото освобождение.

И тези даже, които предвариха да помъмрат из начало, защото ни отричал историческото право на народните ни черкви, не ся забавиха да видят и разберат, че този проект ни даваше още повече: първо, защото историческото право имаше окръжности ограничени, които не ся спосрещат с днешното разпространение на българските населения; второ, защото един император има същата власт, която и друг император. Ако Юстиниан I-ий обдари отечеството си с независима черква от славолюбие, султан Азис, побуден от принципите на деветнадесетий век и основан на свободата на съвестта, щедро и великодушно обдаряваше с независима черква не една окружност, не една област на цял български народ, додето ся простира той.

Да дойдем сега на проектът, изработен от смесената комисия, и да видим що е вършила и що е извършила тая комисия; дали е попълнила тя и усъвършенствувала някой недостатък на правителственото дело и могла ли е да направи канонически онези за антиканонически земани неща; и най-после дали нейното произведение е запазено от всяка критика както от страна на здравий разум, тъй и от страна на правдата и на интересите на двата народа, още и от страна на политиката.

Излишно е да вместваме тука първото нейно дело, защото него, преди да го види слънцето, погребаха го мълчешката; нека вместим вторият изработен от нея проект заедно с промененията, които последваха от забележките на Патриаршията, които преобразиха още повече, все за наша вреда, тоз проект, правен за решение на въпросът, а който, както сочи, ще овековечи разпрата между гърци и българи.

Но нека не запредваряме читателите.

Комисията за българският въпрос установява следующето:

Член 1-ий

От изброяваните долу черковни епархии и места съставя ся под название Българска екзархия една особна черковна област, която ще има пълно вътрешно самоуправление колкото за черковните работи.

Член 2-ий

Най-високий в тази област митрополит ще да е екзарх на всичката област; в същото време и канонический председател на Българский събор, който ще ся намира при него.

Член 3-ий

Тези неща, които ся отнасят до вътрешното черковно управление на речената област, щат ся определят с особен устав, който ще ся подложи на одобрението на Царското правителство, по сила на който устав ще ся възпира всяко посредствено и непосредствено намесвание на Вселенский патриарх в управлението на речената област, и особено в избиранието на архиереите ѝ, било и на самият екзарх.

Щом ся избере речений екзарх, съборът на екзархията е длъжен да ся отнася до Вселенският патриарх, който, колкото е възможно по-скоро, ще дава приличното патриаршеско дозволение за ръкоположението му.

Член 4-ий

Речений екзарх ще ся определява чрез Висок царский берат и ще споменува канонически името на Вселенский патриарх.

Член 5-ий

Речений екзарх ще има право да ся отнася за всяка работа, която ся отнася до екзархията му, до местните началства било в епархията, било в столицата направо и със свои рапорти. Особено же бератите, които ще ся дават от правителството, ще ся издават по рапортите, поднесени от реченият екзарх до Царското правителство.

Член 6-ий

Ако ся случат черковни и религиозни работи, които изискват за съхранение и укрепление на православното здание общо съразмишление и съдействие, съборът на речената екзархия ще ся отнася до Вселенский патриарх и до Светий събор, който ся намира около него, от които ще му ся дават усердно потребното съдействие и нужните отговори.

Член 7-ий

Съборът на речената екзархия ще зема от Вселенский патриарх святото миро, колчем дотрябва.

Член 8-ий

Епископите, архиепископите и митрополитите и на Вселенската патриархия, и на Българската екзархия ще могат свободно да отхождат и дохождат и да минуват взаимно през черковните епархии и на Вселенската патриаршия, и на речената екзархия и да пребивават за случайните нужди в столиците на вилаетите и в разните административни средоточия; но не ще могат, по никакво извинение и по никаква причина, да свикват около себе си събори и да упражняват каква и да е разправа било на гърците, било на българите, които ся намират вън от епархията им; не щат да могат и да свещенодействуват без каноническото дозволение на епископа в епархията.

Член 9-ий

Български метох в Цариград и храмът, който ся намира при него, ще зависят и ще ся надзират непосредствено от екзарха на българската област, както Божегробският метох зависи и ся надзирава от Блаженнейшаго иерусалимскаго патриарха. Речений екзарх може, колчем нуждата го изисква, да пребивава в него за случайните му народни и черковни работи, но не може да ся намесва никак в тия работи, които ся отнасят до българите било в Цариград, било вън, които са вън от границите на Българската екзархия.

Член 10-ий

Епархиите Червенска (Русенска), Силистренска, Преславска (Шуменска), Търновска, Софийска, Врачанска, Ловчанска, Видинска, Нишка, Нишавска (Пиротска),

Кюстендилска, Самоковска, Скопска, Велеска, Могленска, Воденска, Струмишка, Полянска, Вариенска без градът.

Санджакът Сливенский освен градовете Ахило и Месембрия,

от епархията Созополска, казата Созопол без крайморията,

от епархията Одринска, казата Чермен и Джисри — Мустафа паша,

от Драмската епархия казата Неврокопска,

от Ксантската (Скечанска) епархия казата Ахар-Челеби,

от Пелагонийската епархия казата Прилеп,

от Мелнишката епархия северната част, освен градът и южната част на епархията,

от Рашкопризренската епархия казата Прищина,

от Преспанската епархия Охрида и всички места, които лежат вън от някогашната Преспанска епископия с пределите ѝ.

Пловдивската епархия освен градът, градецът Станимака и селата Куклен, Водина, Арнаутско село, Света Богородица, Ново село, Лясково, Ахланово, Бачково, Белащица, ако са смесени; в същето време и монастирите «Св. Петка» (Водинский), «Св. Безсребреници» (Кукленский), «Св. Георгий» (Белащиский) допълнят българската екзархия, на която ще ся подчиняват и предградията на Пловдив, Марашът и Каршияка, а още и съседството (енорията) Св. Богородица в градът, с условие, че които жители от тази енория изразят желание, те ще си останат под изключителна привилегия вън от ведомството на тази енория, каквото и от черковното ведомство на екзарха на българската област.

Член 11-ий

Понеже след приспособението на границите на Българската екзархия ще останат българи под ведомството на Вселенский патриарх, каквото и на българи — вътре в Българската екзархия ще ся полага взаимно всяко старание, за да ся удовлетворяват съгласно с божествените и святи правила справедливите желания и на българите, и на не българите и да ся не смущава никога желаемото спокойствие и хармония.

Член 12-ий

Редът на ставропигиалните манастири, що са таквизи според правилата, които ся намерват в Българската екзархия, ще си остане непроменим.*

На гореречените членове като ся съгласихме долуподписаните, писахме и подписахме настоящето практико, за да ся подложи на одобрението на Н. В. Великий везир.

В Бебек, Цариград

Ал. Каратеодориди — Г. Стоянович

Хр. Зографу — Х. И. Петрович

Г. Крестидис

Право да кажем, при внимателното прочитание на този проект, ний напразно си бихме главата да разбереме коя мярка са употребили членовете на комисията, за да определят така една епархия под Българската екзархия и пък друга под гръцката йерархия, защото гледаме как цели епархии, в които множеството на населението е българско, тя ги остава за гръцкият патриарх, когато други някои таквиз е турила в Българский екзархат. Ако бе по защита, то е чудно как е могла тя да защити една, а друга не може? А още чудно е, дето, като не е могла да ги защити, е склонила да ги предаде на патриархът: туй показва, че българите членове в комисията ще да имат в своята личност властта да наказват в робство на гърците онези епархии, които не са имали сили да защитят. Ний вече знаем, че нашите комисари отхвърлиха или, нека кажем по-меко, отстъпиха от мярката да решават по множеството на населението: ще каже, че като са тъй постъпили с някои епархии, те може да са зели за мярка волята на населенията; но ний доколкото знаем, има оставени за гръцкият патриарх епархии, които ся са изразили да са свободни. Да положим пък, че те са зели за мярка степента и качеството на теглото на народът от гръцкото преобладание; но тука ний съвсем явно виждаме, че не са освободените епархии, които бяха в страдание. Истина, ний слушаме уверения и убеждения подобни на тези, че веднъж като са

* Сиреч ще принадлежат пак на Всел[енската] патриаршия, и както досега не са можали да им ся месят местните архиереи, тъй не ще може да им ся меси, ни да им заповядва ни българский екзарх. Това показва степента на повишението и властта, която ще има българският екзарх.

свободни тези епархии, другите лесно щат да дойдат, но тези убеждения никак не ни топлят нас, защото те отварят поле на интригите, тъй гибелни за нас. И кой може ся поръчи, че изключени от задружността с другите български епархии, в отчаянието си те не ще подпаднат под влияния, които ще имат най-гибелните следствия частно за тях си и въобще за народът ни? Размислили са това нашите снизходителни към гърците комисари?

А какво пък тряба да ся каже върху приетото онова разделение на някои епархии на две! В това не ся вижда наистина освен произвол и своеволие, защото тая дялба, в която не ся забелязва никаква мярка, нито каноническа, нито народна, нито логическа, нито географическа, дава ни една област толкози обезобразена, колкото и пълна с неблагоприятни следствия и за двете страни, срещу която дялба не ся забави и сам патриархът да ся протестува, като отхвърля таквиз едни граници, които провъзгласява за антиканонически, и съветва да ся земе във внимание желанието на жителите, в което биде тъй незабавно послушан и последуваха следующите поправления.

Поправления въз последния проект на комисията

В третий член. Третий член може да ся раздели на две и да ся поправи, както следува:

Третий член. Колкото работи ся относят до вътрешното черковно управление на гореречената област, те ще ся наредят в един особен устав, който ще оздрави вътрешното самоуправление на основа на светите правила и предания на Възточната православна черква, която ще ся подложи на потвърждението на Честното правителство.

Член четвъртий. Избранието и на екзарха, и на другите в тази област митрополити ще става свободно според формалностите на светите правила от Синода на тази екзархия, като ся привардя каноническото потвърждение за Вселенский патриарх, който като ся извести званично за екзархът от съборът, а за митрополитите от екзарха, ще праща изволението за ръкоположението, ако избраний е поп или дякон.

Четвъртий член на този проект трябва да ся поправи, както следва:

Определението на екзарха да ся потвърждава от един

висок царский берат, който ще ся издава по следствие на едно изложение на Вселенский патриарх, и ще ся праща абие до екзарха. Екзархът и другите митрополити ще споменуват в богослуженията името на Вселенският патриарх.

В деветий член след думите: «Колем нуждата го изисква», да ся притури: «да дохожда без запрещение след едно предварително каноническо дозволение на Вселенский патриарх, каквото правят и същите патриарси.»

Наконец на тойзи член трябва да ся приложи: «когато ся случи да изпълни свещенодействие или вътре, или вън от метоха, длъжен е да зема дозволение от патриарха според правилата, както и самият Йерусалимский и другите патриарси, когато ся намерват в Цариград.»

Член 10-ий. Епархиите Русчук, Силистра, без Кюстенджа, Преслава, Търново, София, Враца, Ловеч, Видин, Ниш, Пирот, Кюстендил, Самоков, Велес, Варна, без столицата и крайморията от Варна до Кюстенджа, гдето ся намират около 20 села, от епархията Месембрийска казата Провадия.

От епархията Анхиалска двете кази Айтос и Карнобат.

От санджака Сливенский на Едренската епархия казите Сливен, Ямбол и Новай,

от епархията Пловдивска всичките кази, освен нахията Конуш и градът без Каршияка,

от епархията Пелагонийска казата Прилеп,

от епархията Ксанти казата Ахър-Челеби.

Забележки въз десетий член.

Епархиите Водина, Моглен, Поляна, Скопия, Струмица ся извадиха, защото до днеска ся намират в сношение и хармония с Патриаршията, тъй и Прищина от Призренската епархия; Охрида от Преспанската епархия, северната страна от епархията Меленишка и казата Неврокоп от епархията Драма.

Крайморските села от Варна до Кюстенджа ся изключиха и за гореречените причини, и защото повече са чисто гръцки или смесени, подобно и крайморията на епархиите Месемврия, Ахило и епархията Созопол до Бургас.

А каазите от епархията Едренска, Чермен и Мустафапаша ся изключиха само защото от положението им са в сношение с другата страна на епархията Едренска и са били всякога в армония с митрополията. Първата же,

Чермен сиреч, е населена от гърци, които повечето говорят елинский язик.

За същите причини и всичката Конушка нахия на Пловдивската епархия, в която ся заключават и онези села, които са в проектът, както и градовете, защото повечето, каквото и селото Дермендере, със свои жалби изразиха, че ся не отцепват от Патриаршията. Наистина и други села от Хаскюйската кааза изпроводиха таквизи жалби на Патриаршията, но понеже и тези села не са от тази нахия, оставят ся на българската област.

Подобно остава и предградието в Пловдив, Каршияка, ако и да живеят там гърци, които и днеска въздигат черква. А пък енорията на Св. Богородица и Марашът не могат да ся включат в област на екзархията, защото това е съвсем противно на святите правила, които запретяват два и същи епископа да бъдат в един и същий град.

Ний няма да придиряме тука причините на новото попущение от страна на българските членове в комисията, попущение двойно осъдително след сключването на първото им дело. Ще попитаме само дали след изключението на другите привнесени в първият проект епархии, приемането да ся припитат останалите, мярката е логическа? За нас е твърде непонятно на какво основание може да стъпи това начало, дето на едни да ся даде това право да ся питат и да ся изразят, а други да бъдат лишени от това право и току-тъй произволно да ся подарят на гръцкият патриарх. Право, ний не можем да си изтълкуваме как става това, щото едната и иста мярка да бъде за едни от епархиите законна и праведна, а за други беззаконна и неправедна.

Освен това ний твърде малко надежда можем да имаме за сполука в добиването и на тез епархии, които са оставени да ся питат. Когато не е оздравена свободната воля за изразяването на тези епархии чрез отстранението на гърците-владици от тях, кой може да ся сумнява, че те с подчиненото тям духовенство не ще употребят нещо и повече от влияние, за да побъркат свободното изражение на народът? Може да ся каже, че без никакво гарантирование предложението: трите четвъртини да ся изразят на коя от епархиите искат да принадлежат, не ще да бъде искрено или ще си остане за дълго нерешено, тъй що препирнята може да ся продължи с години, без да може да ся докаже де са трите четвъртини: в продължението обаче на тези

години Гръцката патриархия ще си изпраща владици и ще си събира мирия, а нашето духовенство ще бъде само подгаврявано с това, дето ще има в екзархията си на голо име епархии, каквото едно време Пиемонтский цар имаше в епархиите си Кипър, Йерусалим и пр.

Ний предчувствуваме твърде добре,че за да дадат уж един край на тази препирня, най-после ще ни дадат една или две епархии, колкото за необиждание, а другите ще оставят на гърците, за да ся помирим и там уж братски, а тая делба ще заприлича на оная, която направил лъвът с другарите си в баснята.

И тъй ще си останем с онези епархии (и то не пак напълно), които от десет години насам са ся отделили от патриархията, като са извърлили името на патриарха, изпъдили са владиците и ся намерват в положение съвършено независимо. А то ще каже, че комисията подлага под неотемлемо право на фенерското владичество една голяма част от български селения и цели епархии, за да сдобие с духовна автономия малкото онези, които ся наслаждават от десет години на пълна самостоятелност и духовна независимост. Това сочи да покаже, че комисията е видяла у български въпрос една политическа амбиция, а не благородни усилия за освобождение от едно неопределено тиранство,за изравнение на едно анормално състояние, да ся заличи една държава в държава — причина на толкоз спънки в предначертаните преобразования, и да ся утешат от несносно тегло милиони души. Или пък тряба да ся мисли, че тя, комисията, е искала да оправдае постъпката на онези само, които отвърлиха насилствено патриаршеската власт, а не иска никак да земе във внимание законните представления на онези угнетени, които търсят от правителството правда и облекчение. Или най-после, за да избегнем много други разтълкувания и предположения, да приемем просто, че от вродена или надъханата в нея набожност имала е за голямо преступление против черковните закони, ако да туреше ръка на епархиите от Южна и Западна България и тъй да докараше някакво нащърбение на политическата карта на атинските панелинисти. Едното или другото, не знаем, но знаем, че нашият въпрос си остава цял-целеничък нерешен и висящ, защото от това, що изказахме по-горе, явно излезва, че тука нищо не става за българите от онези страни, дето религиозните им чувства, както и народните страдат и са в

опасност да загинат за българщината; а всичко, що е станало за избавление от гибелната власт на гръцкото преобладание, става за онези места, които нямат вече никаква нужда за предохранение.

Следователно ний можем твърде беззазорно и категорически да си кажем, че проектът на комисията за решавание на черковният въпрос повечето от половината на народът ни ще си остане вън от кръгът на строго окръглената ни екзархия. А от това следува още, че благодарение на старанията на родолюбивейшите наши комисари и тъй умаленият наш народ ще ся раздели още и на две половини, от които едната, и едва ли не по-голямата, част ще остане в устата и ноктите на фенерската ламя, без никаква надежда да намерим след малко ни кост от таэи наша плът от плътта ни и кост от костите ни. Жестоко, но истинно е, че нашите комисари, като видяли, че е някак мъчно да ся откачи от устата на ламята налапаното от нея, измислили за по-лесно, и не ся никак подвоили да земат с брадвата да отсекат половината от народното ни тяло, с наивната мисъл, че са свършили една работа, и работа, която на други не ся е вдала да я свършат, сиреч да осакатят и ускорят поглъщанието ѝ от ламята. Ето наистина подвиг колкото мъчен, толкоз и похвален! И наистина да разделим народът си, да го съсипем, да убием неговото бъдеще, за да добием една нищо и никаква автономия на един окърнен и окастрен екзархат — екзархат, който ни по име, ни в същност не ще стои по-горе ни от една от днешните наши митрополии, това не е за всякого едного работа, за да го свърши; на това ся иска и ум, и чувство, и сила на воля, от което ся виждат нелишени нашите комисари!

Но нека оставим комисарите и да ся върнем за малко към малкото техни добродушни последователи, ако ги има, да метнем и един кратък поглед и връз техните уверителни доводи, да видим не лъжат ли ся те, като си допущат да вярват, че с приеманието на това разделение сега ний ще можем изпосле по-лесно да ся съединим и да съставим едно цяло. Тези наши приятели почиват на мнението, че колкото болките на тези, които след разделението ни ще останат в ноктиете на Фенер, ще бъдат по-чувствителни и нашето за тях тежнение по-силно, толкоз по-бързо ще дойде и толкоз по-лесно ще ся извърши присъединението ни. Наистина по предположение това е току-кажи да стане, но какво да правим положителната оназ мисъл, която

представа и громко ни казува: Тежко ви на умът! Ви сега всички наедно, с пълни симпатии едни към други и със съединени сили, че не можихте нищо да свършите за съединението си, а че тогаз ли, когато тези ваши братия, немилостиво оставени от вас, обидени, отчаяни и зле настроени противо вас, ще искат и ще могат да ся откъснат и да ся съединят с вас? Що има да кажат на това лековерните послушници на комисарските внушения?

И наистина не е ли за премислевание това, дето сега като сме на давия с Фенер и имаме право да говорим и да действуваме и да си подаваме ръка на помощ в законните си домогвания за освобождението си от Фенер, та когато сега не можем да направим нищо за тях, и днес, когато с отричанието си от тях и само за себе си гледание ги отчуждаваме от нас и ги предаваме на волята на заклетите им неприятели; то как ще можем да действуваме по-енергически, като да ся надеем за по-добра сполука тогаз, когато вече ся узаконят отношенията между нас и провинциите ни, когато ся определят взаимните ни права и длъжности? Това можем негли да си го казваме, но само помежду си, когато искаме да ся лъжем едни други и да ся утешаваме за неспособността си и за несполуката си. Но когато е да говорим сериозно или да изражаваме мислите си публично, то е непростено нам да оставаме да ни минува през умът такваз идея. Правото и истинното е, че нам не остава освен да признаем всинца и да изповядаме, че под каквито и да е условия разделението между народът ни е убийство за него, а когато то става с наше съизволение и одобрение, то е вече и самоубийство — смърт, колкото ужасна, толкоз и срамна.

След тези общи и мимоходом изречени разсъждения върху начертаното и приетото от комисията разделение на народът ни, нека ся повърнем да разгледаме и още някои от делата ѝ.

Като че да не е било доста тойзи удар на народът ни от разделението му, комисията, неизвестно по какви съображения, приела е да всакати и самото онуй придобитие, което с таквиз скъпи жертви изкупува. Тя е пристанала и приела уж от гърците българите под таквиз едни условия, щото никаква полза да не могат да извлекат те за себе си от освобождението им. Тъй напр[имер] правителственият проект полагаше българското духовенство в столицата, комисията, явно че не от припазване да не пре-

стъпи някое правило, защото няма правило, което да отрича на две духовни началства пребиванието в столицата за работите на паството им, но кой знае от що, тя изважда духовенството ни вън от столицата, като патриците Йерусалимский, Александрийский, но без да земе пред очи, че условията на тяхното вън от Цариград пребивание с тези истите, които изискуват пребиванието на нашето духовно началство да бъде в столицата. Наистина поменатите патриарси са вън от Цариград, но колкото за Йерусалимският, освен онези причини, за които той не би приел да премести престолът си ни в Цариград, ни в Рим, но и той, както и Антиохийският и Александрийският са там, дето тряба да бъдат, в столиците, тоест в центърът на тези области, над които и патриаршествуват и които ни по численост, ни по пространство не ся сравняват ни с една от трите области, населявани от българите. В положението же, в каквото ся намерват българските селения, кой град може да послужи за столица на духовното им началство освен столичният град, който е център и на Северна, и на Южна, и на Западна България; и който е най-близкият до всяка една от тези три страни? С кой град други може да ся замести той? Ако ся предпочете един от онези на Северна България, той ще дойде много далеч за онез от Западна България. Ако би да ся земе онзи исторический и свят за нас град — Охрид, могат ли ся управлява от там крайдунавските епархии? Ний не предполагаме нищо таквоз за средните епархии Пловдив и Охрид, защото промисливата комисия е имала грижата и от тези по-главни градища да ни извади, а спасява ни от Пловдивската епархия само една махала — Каршияка, която махала не може да служи за столица нито на местното духовенство.

От друга страна, ний питаме: едно началство духовно, новосостовляемо далеч от политическото началство, дали ще може да изпълнява своите решения толкоз лесно и свободно, или често те ще бъдат не толкоз добре разумявани, ни толкоз оценявани от върховното началство. В такъв случай ние не виждаме да може да съществува помежду двете онова съгласие, онова съответствие и хармония, които тряба да владеят помежду им. Причини не щат да са много кът, които да развалят взаимното им доверие, което, ако не бъде пълно, то деянията им не ще бъдат следствени.

А по-нататък, та що са толкоз грешни българите, що-

то да бъдат изключени от тойзи град и да не могат да ся числяват в него и те между съподаннические народи, да имат представление непосредствено пред светлото лице на господаря си, да си заловят постът, който им принадлежи по числото, по верността, по ползата,която дават на империята? И защо да бъдат осъдени те да са като скитници в столицата, да нямат в нея свое огнище, свое прибежище в нуждите си, свое подкрепление, покровителство и утешение? До днес за нас столицата е била място за поглъщание, на стопявание и на погибел. И неправедно и беззаконно ли е неговото желание да ся въдвори в нейний климат, та да стане туземец, каквото са другите народи? Столицата е за империята каквото слънцето на планетната система; то изпраща на всичките планети светлина и топлина, тъй и столицата е, отгдето ся пръска всяка топлота, всяка светлина. И както без слънчавото животворно действие никое растение не може да благоуспява, тъй и в обществений и политический живот няма живот, ако не е свързан с онзи, който излиза от столицата.

При това още нам ся вижда не толкоз разумно и не толкоз политическо това, дето вместо да ся привлича и притегля един народ към сърцето на империята, да ся оттласка по краищата нейде си. Столицата е център на търговията на три цели свята — Европа, Азия и Африка. Лишени от право да прибягват в нея, българите досега са намервали прибежище вън от държавата, както във Влашко, в Бесарабия, в Одеса и в други руски градове. Тамо те са ся отличили и обогатили, но в същото време там те са станали чужди за държавата. Естествено, чуждий въздух трябваше да им вдъхне и чужди на нашето правителство чувства, за което те са станали вредители и на самият народ, като са станали вредителни и на царството. Трябваше прочее, под кое да е отношение разгледан тойзи предмет, да ся реши каквото го пожела същий народ и каквото го и реши Ц[арското]правителство в проектът си: «б ъ л г а р и н ъ т д а с я п р и в л е ч е в с т о л и ц а т а.» Но ето благоразумната комисия другояче размислила и решила работата; тя за да не сгреши пред бога, изпъжда българите вън от столицата. Но где ги туря? И тя още не ся е изразила где. Наистина, това не е малко за чудение нещо и ний можем да ся закълнем в хляба, който ядем, че колкото съзираме добре причините на гръцките комисари, каквото и на Патриаршията, за които те ни от-

блъскват от столицата,толкози почти нищо не разбираме от причините на българските комисари, за които те без никакво придирване мълчешком приеха нашето отчуждение от столицата.

Ето прочее българинът изпъден и отчужден от всички главни градове, които са център на живот било търговский, било политический. Напр[имер] Варна, устието, житницата и хранилището на цяла Крайдунавска България, тя ся отнема от българите или, по-добре, от нея българинът ся отчуждава, защото имало до 200 гагаузки къщи и повече, защото гърците от него град има да извличат и да поглъщат богатството на цяла Северна България. В тракийский вилает българинът е отдалечен от столицата му до два дена. А защо? За да е българинът всякога принуден да прибягва при гърка и гъркът да му е посредник между правителството и него; той да тълкува неговите чувства пред валията, той да става и гарантин за неговите постъпки, каквото да си останат така българите в пълна пак зависимост от гърците, каквото до днес. В солунский вилает, в столицата му Селяник почтената комисия не намерила резон, за да въдвори българинът, и тъй и там, както и в Южна България, той и неговите интереси ще зависят от Костаки ефенди, от Челеби Димитраки и кир Статаки. Тогаз що добиваме с решението по тоя начин на български въпрос? Нека ни кажат това нашите комисари.

А колко ги е боляло сърцето за единородците им, нашите комисари са показали това в онази забележка, която съзираме в спогодителното им начертание, гдето казват: «Колкото за другите, които остават под българската иерархия (?), каквото и за българите, които остават под гръцката иерархия, задължават ся двете иерархий да земат във внимание техните справедливи и канонически ожидания, каквото и каноните на черквата го заповядват.» Сега може ли ся ре, че нашите промисливи комисари не са патриоти, че не са зели всичко под внимание? Но може някой неразумен да попита: ако Гръцката патриаршия, каквото никога си не е земала във внимание жалбите на българите, ако би в този случай да ги не земе, що има да правят нашите бедни единородци, които ся осъждат да останат под Патриаршията? Може би за разтуха някои да кажат: Ех. Ако гърците не ся отнесат человечески към нашите, за отмъщение, може и нашитетъй да ся отнесат към

техните. Но кои са те? И де остават гърци под нашето духовенство? Те, гърците, за един техен, дето можеха да го съзрят, под предлог да не престъпят уж канони някои, цели области ни отнеха, и някой си, че имало в тях гагаузи, други, че имало вътре арнаути, третя, че имало в нея някои си власи и най-после, че имало в тях някои българи по произхождение, но гърци по воля. След те откак си прибраха дори и мишките, за какво ще ни служи това взаимно правило, което виждаме турнато, дали не само за подигравка и присмивка?

Сега, както разгледахме горе-долу нашият въпрос съответствено с нуждите и желанията на народът и ползата, която той желаеше да извлече от него и от която той чрез една такваз спогодба остава съвършено лишен, нека най-после метнем един поглед и върху това духовенство, което ни ся отстъпя, да видим в отношенията му с Патриаршията какво място ще държи то.

Най-първо, ний намерваме, че на свещеноначалника ни дава му ся титла, с която Патриаршията накичва всичките владици, били от първий, били от вторий степен; още и миряне, когато тя ги изпровожда с някое послание нейде си. Не е прочее удивително, дето патриархът забележи, че свещеноначалник с такваз титла не може да ся споменува в богослуженията от страна на митрополитите и следователно да прииска, щото и митрополитите български, и екзархът да споменуват името на Н[егово] Всесвятейшество цариградският патриарх. Но нека кажем тука за похвала на нашите комисари, че с гибкият си ум те изнамериха начин, с който да отбегнат от подчинението и да запазят честта на народното ни духовенство. Само не знаеме дали всички българе ще възръкоплещят на тойзи изнамерен от тях избег, като ще видят чрез него всичките си митрополити свалени в степен на епископи. Ний не знаем дали това снижение е съобразено с правилата на вярата ни, знаем обаче, че то е унижение народно и нищо друго. Но и това нека го оставим за счет на духовенството ни.

За допълнение на нашето покорение и унижение почтената комисия пристанала и на една точка, която говори почти в следующий разум: «В разприте на нашето духовенство от религиозен вид Гръцката патриаршия да има право да ся намесва и да ги изравнява като върховен и непогрешим съдия.» А где остава задължението да ся намеси патриархът в работите на българската йерархия? И

коя работа не е разпря? Или коя каква да е черковна разпря не може фанатизмът фенерский да я представи за чисто догматическа?

Ето таквоз е пространството на нашата йерархия; ето такъв е степенът, който ще държи срещу гр[ъцката] черква нашият екзарх, според което на екзархията му не липсва нищо, за да е проста една митрополия и даже не като Солун поне, но като всички други митрополии, които са също екзархати, зависими от патриархът. И по-нататък не остава друго, освен да приеме нашият екзарх още и това задължение, което Н[егово[Всясветейшество ся насилва да му наложи: да си приема т. е. бератите от него.

Но за наше утешение сънародниците ни комисарибъл[гари] ни уверяват, че нито-царското правителство, нито те от своя страна никога не ще му допуснат това. Напротив, обаче приело ся условието да не може без писмено (предварително каноническо) от него дозволение да идва в Цариград, това, което ще каже, че негова ръка, тоест в ръката на гръцкият патриарх, стои да възпрети, когато ще, идването на екзарха в столицата и тъй да му прекрати всяко сношение с правителството.

Най-после, за да свършим оглавително, ний тряба да кажем, че в планът на комисарите за решаването на въпросът ний съзираме ето що:

1) Че ся дават правдини на някои си области, които никак почти няма да теглят от гърците.

2) Че българите, които са под тежко и несносно страдание от гръцкото преобладание, си остават в същите окови, а по тази спогодба даже сега и вечно.

3) Че ся дава някакво удовлетворение на частни някои, може би и властолюбиви домогвания, а далеко не са постигат и пламенните желания, и праведните ожидания на цял български народ.

4) Че на българите ся дава една привидна черковна автономия, и нищо повече.

5) Че проектът на комисията не решава българският черковен въпрос, но решава гръцкият политически въпрос: доде ся простират техните граници. А на подвигът на българите дава един такъв резултат, какъвто имал подвигът на камилата, когато ходила за рога, че ся върнала и без уши.

Как ще посрещнат и как ще приемат нашите съотечественици и сънародници компромисът на смесената комисия ний не знаем, но колкото за себе си като говорим, совестно можем да кажем, че предпочитаме едно ново и вечно подчинение на Гръцката патриаршия, а не таквоз едно гибелно раздробение на народът ни.

[Македония, г. III, бр. 40, 27. VIII. 1869 г.]

ОТ РЕДАКЦИЯТА

След един месец тревожно и пълно с грижи отпочивание ний започенваме пак толкоз нечакано и толко жалостно прекъснатото издавание на «Македония». Бодри, както тряба да бъдем, от спасителният урок на възпирането, тъй започенваме делото си със същото присърце и ревност към общата полза на държавата и на населенията, защото, далеч от да ся отчаем, ний сме повеч от друг път пълни с надежда, че ще можем да прескочим преградите, които ни е зломислието предпоставило, и като станем по-горе от завистливите клевети на нашият противник, ще можем най-после да убедим принадлежните власти в нашата искреност и чистосърдечност към интересите на мястото, като освидетелствуваме занапред още по-добре неопетнената наша преданост към Имп[ераторското] правителство. На таз надежда облягани и от най-искрени чувства въодушевявани, ние смеем да кажем, че захващаме пак делото си с една по-голяма енергия.

Но тъй добре успокоявани от таз страна, ний не можем да затаим обезпокоението си от друга, от дето никак ся не надеехме таквоз слънце да ни огрее. Наистина непростителното хладнокръвие на някои от нашите сънародници, което показаха в тоз случай, твърде ни нажали и душевно огорчи. При всичко що те знаеха, както нашата невинност, тъй и тежкото ни положение при таквиз несгодни обстоятелства, не показаха никакво усердие към изпълнение на своите длъжности, но с най-голямо равнодушие оставяха ни в утеснението ни на собствените ни немощни и изтощени сили да ся борим за съществуването си пред очевидната опасност да ся разстрои съвсем делото, което с толкоз усилие сме поддържали досега. Те показаха таквоз нема-

рение в своите към нас обязаности, щото искрено можем да кажем, че в тойзи злочест случай ний по-много пострадахме от безтълковното задържание на плащанията от онези, които ни още дължат за вестника, нежели от спирането на вестника. А това е един лош знак, който твърде тежко ударя на нашата досега ревност.

При таквоз едно очевидно пренебрежение ний едва ли бихме ся наели на нов подвиг, ако да ся не полъгваме още с мисълта, че всичката вина в това е не у народът, но у някои от настоятелите ни, които где от нерадение да събират стойността на вестника, где пък от непобързвание да изпратят събраното, турят ни в едно твърде трудно положение. Но дали почтените тези людие не знаят и не премислят, че тъй като постъпват те с нас, да парализируват силите ни и ревността ни, правят голямо зло на самият народ и стават ответствени пред него?

Жал ни е, но не можем да го не кажем, че това е последне от усилията, що правим от наша страна, за да ся удържим в това си служение, и не остава освен и сега да опитаме усердието на нашите сънародници, а най-више на тези от нашите окъснели в ревността си настоятели, ще ли да ся стреснат те да посъживят нашата при угасвание надежда, или с досегашното си равнодушие и нерадение ще покосят и останалата още у нас ревност и ще ни принудят да забодем перото си под гредата и да речем «сбогом» на вестникарството.

[Македония, г. III, бр. 41, 30. IX. 1869 г.]

ТРЯБА ДА РАБОТИМ

В животът на народите биват епохи, когато человеческата мисъл с някаква си особена скорост ся стреми да определи някои известни идеи, които тревожат (правят да ся разшават) нейните понятия. Тези епохи всякога ся явяват после едно неподвижно състояние или нравствено окаменение, което е тегнало над человеческият живот, понякогаж в продолжението на цели дълги периоди. Такова окаменение повечето пъти бива от една или от друга

историческа причина, и от тази причина почти всякога зависи народното развитие и доброчестие. Нравствените интереси на всякой народ във времето на тези епохи ся повдигат на първо място и всякому ся чини, че само от достигването на тези интереси зависи истинното народно благосъстояние.

Че такава епоха е настанала сега за нас, за това да говорим тука не е потребно, нашият черковен въпрос свидетелствува за тази епоха. Не щем да говорим и за българското напред постъпване, това го види и усеща всякой българин. Ний тука тряба да поговорим за българското просвещение и напредък.

Един от най-умните съвременни мъжие, попитан «Как може да ся определи кой народ е по-честит от другий», отговорил: «Тойзи, който е приел и присвоил десетина истини повече от другият.»

Не тряба да ся сумняваме, че най-голямото доброчестие на един народ зависи от най-голямото и най-високото негово развитие и образование или от народното и человеческото самопознавание. Колкото повече ся увеличава знанието на един народ, толкоз повече той е отишел напред към своята честитост и добро. А всякой знае, че най-първата потребност за развитието на человека е возпитанието и образованието, а средствата, за да ся дойде до тях, са: училищата, книгите, вестниците, читалищата и пр., с една дума да кажем, всичко, що служи за провождание между народът онези идеи, които е изработил человеческий ум в различни времена и различни народи. И така в училищата и в книгите ся заключава человеческото блаженство, и колкото е человек по-образован, толкоз той е по-честит; колкото един цял народ е по-развит, толкоз по-добре той живее. Сен-Пиеровата и Жан-Жак-Русовата школа, която проповядаше патриархалност и возвращение към първобитните времена, изгуби важността си в сегашният XIX век.

Известно е, че най-образованият народ на светът са американците, а най-необразованият арапите в Африка. А, кажете ми, има ли по-честит народ от американците и по-злочестен от арапите? Стига да кажем, че арапите досега са продават на пазарите. Человек само със своето знание и образование туря преграда между себе си и животните. Природата остава неизменима от памтивека: земята пътува и днес така също около слънцето, както е пътувала

и преди милиони години; времената на годината ся менят и сега, както и в старо време; растенията и зверовете така също живеят, както и напред: така също блеят, мучат, подушат, лаят и мечат, както и напред; само человек представлява друго явление. Человек, който е по-развит от животните, оставя подир себе си история, от която ся ползуват неговите потомци в своето развитие и предават я те на своите наследници. И така, всяко поколение обработва по малко тази история, или, по-вярно, това развитие, сир[еч] живее, прави опити, пада и става и най-после, рано или късно, человек ще дойде до своето съвършенство. Тряба да кажем, че ни един народ не ся е родил такъв, какъвто е днес, както всякой человек не ся е родил отведнъж мъж, но е бил по-напред дете и юноша. Който е прочел с внимание историята на человечеството, той може да разбере какви са били и другите народи преди пет столетия, и колко сили са употребили те, колко трудове и мъки, и кървав пот, глад и неволи са претеглили, догде да дойдат до сегашното свое положение. Прочетете животоописанията на ученитe мъжие, които са живели в Средните векове и ви ще видите колко препятствия и гонения е претърпяла человеческата мисъл и колко богати умове са изгнили в тъмниците, но «истината е пак възкръснала»... Умните и честните людие не тряба да ся спират пред никакви пречки, а да вървят все напред и напред, додето могат: человек, който иска да работи за общото добро, той малко тряба да мисли за себе си, а още тряба да ся приготви за всичко — плашливите не тряба да ся улавят на работа. Онова, което е добро, то всякога мъчно ся и придобива.

Нам ни са чини, че не тряба да говорим тука за нашите съвременни потребности и да означаваме по кой път тряба да вървят българите, за да достигнат своята цел. Ний, българите, имаме пред очите си другите европейски народи и тяхната история, имаме също така пред себе си и нашата народна история с нейните добри страни и погрешки, а всичко това тряба да бъде ръководител на нашият живот. Европейските учени мъжие са така много изработили досега, щото за нас ще да е хиляди пъти по-леко да достигнем своите цели, нежели тям. Ако ний попитаме някой европеец: «Що е потребно нам за нашето развитие и образование?», той има право да ни отговори: «Нà ви книги, преведете, четете и учете ся. . .» Видите ли колко е

за нас по-леко да достигнем това, за което другите народи са употребили толкова мъки? Но не мислете, че ако другите народи са работили и работят за нас, то ний тряба да скръстим ръце и да чакаме от бога печени кокошки! Ний тряба дваж повече да работим, за да достигнем до тази черта, до която са достигнали другите; нам трябат десет пъти повече мъки, трудове и способност, отколкото трябат например на американците, за да достигнем до това съвършенство, което е потребно преди всичко друго. Европейците имат много, ний нямаме нищо, а из нищо ний тряба да създадем м н о г о.

Ний казахме, че за нашето развитие са потребни книги, училища, вестници и пр., но какви тряба да бъдат тези книги и вестници? Нашите книги тряба да бъдат и з б р а н и, нашите училища с ъ в р е м е н н и, а нашите вестници, пълни с мисли и разум, сир[еч] да бъдат ръководители на народното развитие и самопознавание, а не «стари баби на стар пазар», каквито са били и са за жалост повечето от бившите и съществующите наши вестници, каквато е и нескопосната онази. . . «Ний нямаме време за играние и попържание частни лица, нямаме време да бъбрим безсмислици или «бабини девитини», да хвалим себе си и да корим другите, защото времето е късо и не ще да чака нас. Ний т р я б а д а р а б о т и м и да работим; всяка изгубена минута, всяка празна препирня, всяка лична вражда ще паднат като тежък камък на нашата совест. . .

[Македония, г. III, бр. 41, 30. IX. 1869 г.]

ВЪЗМЪЖАВАНИЕТО НА ЕВРОПА

Не може да ся каже, че не е истинно уверението на онези, които сравняват развитието на народите, даже и на всичкият человеческий род въобще, с условията на живот у частно едно лице — у един само человек. Както що сам един человек минува най-напред през златната фаза на детинството, след което настава бурният океан на младият живот и крепне по пътят на страданията — по пътят на опитът, за да стигне до онова положение, дето уталожените

страсти да устъпат на търпение и предпазване украсеният ум и да слушат мъдрите негови съвети, тъй и всякой един народ може да брои по същият тоз закон годините на животът си и може според същата таз съдба да определи естеството на своето развитие. По това тоз закон може да ся положи и когато иска някой да говори за напредването на всичкият род на человеците.

Бързината в развиването на народите може да ся определи според физическият закон на паданието, сир[еч], че през течението на времето напредването става все по-бързо и по-бързо. Европа, която е минала през толкоз кризи, която в историята си брои толкоз страници кървави, по причина на недоумение, самообманство, неспоразумение и даже на варварство тази част на земята до преди осем, десет години едва беше достигнала дотам, щото една от нейните земи — Англия, да прогласи началото за ненарушимият мир и върху това начало да съгради всичкият строй на своята вътрешна и външна политика.

Но ето еднаж турено в действие, това начало, макар и в един от крайният ъгъл на Европа, то не закъсня да ся разпространи твърде наскоро. Днес ний в 1869 г. присъствуваме на едно величествено зрелище, когато три велики европейски сили засвидетелствуват блистателно, че са усвоили същото начало и че са предали решаването на висящите въпроси не на мечът — убийцата, нето на топът — разрушителят, но на тихата борба на дипломацията и на естественото развитие на работите.

Гръмовният удар при Садова измени положението на три сили: Прусия измести Австрия из Германия и завзе мястото ѝ, с тази разлика, че ако съединеният под върховенството на Австрия немский народ не показваше някоя важна значителност, като държеше политика пасивна, то под началството на Прусия той ся организува като едно твърде устроено тяло, въодушевено с една активна и нападателна политика. Това събитие измени положението на Франца спрямо съседният ѝ народ, от който тя досега нямаше никакъв страх и който само що служеше на нейната политика във всичките почти други въпроси. Австрия, оставена един час на въздух, съизволи да сподели властта си с маджарите, за да ѝ поолекне, доде ся настани в новото положение, което и предготвиха събитията.

И тъй голяма беше бъркотията, която настана подир войната между Прусия и Австрия. Имаше, които мислеха,

че Франца и Австрия, които сами загубиха от това променение на работите, ще ся спуснат, за да възпрат Прусия и да я възвърнат в предишното ѝ състояние. Но това беше мнението на онези, които не можеха да проникнат в духът на работите, още на онези — партизаните на войната, които толкоз във Франца, колкото и в Австрия залягаха за таз постъпка само за да операт честта си, която пруската войска и нейните официери повредиха с блистателният си и ненадеен успех, най-после на всички онези, които ся интересуваха в това, а то са партизаните на насилното решение на Източният въпрос. Напротив, всички онез, които познаваха интересите на трите тез държави и които бяха въодушевени с идеите на человеческият морал, при това огромното вишегласие на образованите жители в Европа, които искат мир, направи щото министрите, върху които бе възложена съдбата на трите тез държави, умееха да намерят път, по който с един мирен начин да ся съобразят с новото си положение, което произведоха събитията в 1866 г.

Един съвестен и безпристрастен наблюдател на интересите и състоянието на Австрия не малко ще ся чуди как е било възможно да ся намери някой, който да мисли, че тя би могла да ся съгласи за една война против Прусия, когато всичките нейни поданици едногласно ся противяха на това, когато нейните финансии никак не ѝ допущаха на това, когато още виенското правителство имаше интерес в съединението си с германският народ, та ако щеше би то и в името на Прусия, за да може да държи по-добре славенските племена под ръката си, за да може да държи твърда опозицията на руската политика, а най-вече, за да не изложи Източният въпрос на едно насилствено решение?

Освен това можеше ли да ся предположи, че французкият император, онзи, който живя с цел за да измоли у богинята на мирът един лавров венец, когото явното мнение във Франца възпираше от подобна една постъпка, онзи, който може твърде точно да измери следствията, които би могли да настанат в Изток и да възложи съдбата на престолът и на народът си върху неизвестните следствия на една война, и то всичко, за да задоволи една от най-малките страсти или за да уталожи едно засега поне мнимо безпокойствие, което би могло да го смущава от страна на Прусия.

Колкото за Прусия, която, за да дойде до целта си, е тръгнала по най-здравият и най-успешният път, сир[еч] чрез силата на общото мнение, няма нужда да ся обляга на мечът си. За нея беше доволно, дето умее да чака и да отбегне войната. Това беше най-лесното средство, за да ся даде свободно течение на развитието на работите в Германия.

Колкото и да ся виждат тез доводи естествени, то пак не можеше да ся мине, без да последуват, както рекохме, смущения някои след битвата при Садова. И затова необходимо бе да ся изминат две цели години в това неизвестно положение, доде духовете ся приучат на новото състояние, което произлезе из тази битва.

Между това Англия, която за голямо успокоение на духовете лани още чрез г. Стенлея, бившият министър на външните работи, прогласи мирното решение на франко-пруският въпрос, като ся почака, доде узреят обстоятелствата, изпрати пак сегашният си министър лорда Кларендона на материкът, за да тури в действие неотклонимата спогодба и съгласяване между речените три държави и да утвърди положенните вече основи за увардване на мирът. Неговото пътуване едва беше забележено, то приличаше на пътуването на един дипломат, но ний мислим, че право имат онези, които му отдават инициативата в последовавшето съглашение, което не е друго освен наставанието на възмъжалий възраст на Европа. С тойзи акт Европа доказа, че е стигнала вече дотам, дето малките, но раздразнителните и деликатни страсти, каквото са докаченията, славолюбието, неспоразумението и неправедните обиди устъпват на хладният разум, който ище и прогласява: м и р и с ъ е д и н е н и е н а н а р о д и т е.

[Македония, г. III, бр. 42, 3. X. 1869 г.]

ЗАБРАВЕНАТА СТРАНА

Ний ще прикажем на читателите си нещо за оназ част от нашето отечество, която днес най-вече привлича вниманието на всякого, за която всякой родолюбив син на

отечеството ни най-често може да мисли и повече за нея разпитва. Мислим, че не тряба да разправяме, че думата ни е за Македония.

Всичката тая грижа, всичката любов, която ся вижда да показваме ний днес към тази страна, извира вероятно из дълбоката оназ признателност, която нашият народ е носил и тряба да носи към Македония, която е била огнището на вехтото наше образование. Апостолите и просветителите на половината Европа не видяха ли бял свят в таз земя? Не е ли пак тя, в която ся разви и процъфте за пръв път славянската литература, дето намери прибежище от грубите преследувания на католическото германско духовенство в Моравия.

Времената, когато св. Климент и шестях други негови сътрудници с кръстът и книгата в ръка кръщаваха и просвещаваха македонските български селения, които вехтото окружие Кутмичевица беше достигнало да брои 3500 ученика, са истинната честита епоха на нашият народ. Таз епоха прави една светла страница в народните наши анали, при която мрачнеят историите на много други народи, които искат да ся хвалят с изтребителната сила на победоносните си оръжия.

За по-точно потвърждение и определение на горните наши думи ний привождаме тука думите на един от съвременниците на св. Климента, в които твърде ясно ся изобразява характеристиката на тез времена — времена на умственото напредване в нашият народ.

«Турен от Бориса за учител в Кумитчевица, св. Климент ся стараеше непрестанно само как по-точно да отговори на княжевите надежди. Той правеше позната спасителната вяра всякому, като ся разговаряше с всякого за спасоносните наредби на Христа и за божествената наука. Във всяко място имаше отбрани свои ученици и имаше ги до 3500, с които имаше твърде много сношение, като им обясняваше тъмните места на св. писание. Неговите ученици никога не са го видяли без работа, но или учеше децата, от които на едни показваше словата, на други тълкуваше смисълът на писаното, на трети упражняваше ръката в писание, или ден и нощ ся молеше на бога, или ся занимаваше с писание, или пък с п и с в а ш е к н и г и. Подир Борисовата смърт Симеон го направи Величкий владика. Тука той възима нов тежък задатък. Защото, като намери, че народът от тези страни беше съв-

сем непоучен в словото божие и на писмо, той не можеше да бъде спокоин, но трудеше ся и поправляваше погрешките му, като земаше за пример животът на великият учител Методия. При това като познаваше простотата на народът и съвршеното му неумение на книга, и като видя, че много български свещеници, които едва що научили да прочитат, не разумяват съвсем гръцките книги и че затуй само са прости, защото няма на български язик поучителни слова, зе на ум да запълни този недостатък и състави прости и лесновразумителни проповеди за всичките празници през годината, в които да няма нищо предълбоко, нищо превисоко, но тъй щото всякой българин да ги проумява.»

Но след това ний с дълбоко потресение от тежка жалост ся виждаме принудени да кажем, че таз епоха е била самото светло и славно време за Македония от началото на Средните векове и до днес и че от то насетне таз земя бе изпаднала в една крайна злочестина!

По положението си, насочена много към югозападният край на Балканският полуостров, тя е била в открито поле на вечните борби, които са вързлували между гърците, българите и сърбите. Възможно ли е да ся определи числото на битвите, да ся означат всичките онези места, дето потоци кърви са текли, и да ся определят доволно злочестините, които тамошните населения са претърпяли и особено във великата борба на гърците с българите, в жестоките мщения на кръвожденият Василия Българоубийца? Възможно ли е да ся опише всичко онова, което тамошните жители са претърпяли, а най-вече от когато гръцкото духовенство сполучи да ги подчини под жестокото свое иго?

При всичко това народът тука, колкото и да беше потъпкан, потулен и забравен от нас, ето го днес при громкият глас на августейшият ни монарх и отец, който извика всинца ни на нов живот, обажда ся и той на този глас и подпомаган от признателните си еднокръвни братия в Тракия и България, отваря очи и тръгва с тях наедно по пътят на умственото развитие и душевното въздигание.

Кое искрено и чувствующе сърце не ще затрепери от радост и възхищение, като съгледа жарката ревност и сърдечното стремление към напредването в науките и в общественните работи у нашите сънародници в Македония? Премерете тяжестта на таквоз едно дело в таз земя, сравнете обстоятелствата, притеглете силата на борещите ся страни и ви ще ся зачудите на родолюбието на нашите братия в Македония.

Всичко това дава ни да мислим, че вехтият онзи характер, особените онез преимущества, които са отличавали уроженците на таз земя, не са ся съвсем изгубили през времето на тъмнуването им в мракът на гърцизмът и че днес, когато под благодетелното царуване на османските владетели слънцето на възражданието е хванало да сияе, то и нашите македонски съотечественици не ще закъснеят да ся покажат достойни потомци на онез, които са покръстили и просветили целокупният наш народ.

Ний в скромността си считаме ся за твърде честити, като можем да забележим, че едно най-ново събитие дава особено знаменование за възражданието на Македония и особен един потик в полза на това благочестиво дело. То е устрояването на българската община в главният град на тоз вилает.

Кой от читателите ни не знае каква важност има свестяването на българщината в градът, дето духовните наши отци и образователи са видели светлост? Защото на кого съотечественика в сърцето не са дълбоко записани имената на св. Кирила и Методия, в имената и възпоминанията на които ний сме получавали и получаваме насърчавания за последване на трудното дело в просвещението?

Висока мисъл е свързана следователно със знаменитият за нас град Солун. Славно е онова възпоминание, което ни потрясава при чуването или вижданието на успехът в този град. Нека прочее ся въодушаваме с таз мисъл, нека крепнем в туй възпоминание, защото това умножава и утвърждава нашата признателност, нашата вярност и преданост към Имп[ераторския] престол, от който грее за нас пълна свобода и насърчване да ся стараем за просвещението и образованието си.

[Македония, г. III, бр. 42, 3. X. 1869 г.]

НАШЕТО ДУХОВЕНСТВО

Беше време, когато народите в Европа живееха при мъждивата светлина на едно слабо образование, когато науките и изкуствата бяха още в детинството си, сир[еч], когато на людете въобще тоз свят им ся струваше като да е загадка, отрупана с надестествени явления, в които человеческият ум не можеше да вникне и да разбере тайните на природата, съставът на человека и духът на обществените организации. Тогаз представителите на вярата, онез, които държаха светите книги в ръцете си и тълкуваха техният тъмен смисъл, т. е. свещениците имаха едно необикновено право вътре в едно общество и упражняваха една власт над другите членове, власт, основана на дълбокото почитание и страхуване, което чувствуваха людете към оногози, когото те представляваха, сир[еч] бога.

Днес обаче, когато мъглите на една такваз суеверна набожност са поразчистени, когато светилото на науките може свободно да осияе всякой ъгъл на вселената, когато съставът на человеческата природа ся развива в подробностите си пред очите ни, съгледваме, че в този мир няма нищо тайно, нищо свръхестествено, напротив, всичко е сведено в твърди и неприложни закони, от които даже повечето са известни и на мнозина точно познати. Днес за всякого от нас е твърде понятно, че всичките человеци на светът са еднакви, че никой няма право да ся намята за господар и за судия в името на едно невидимо същество, което, напротив, е прогласило равенството между синовете на земята; освен това ний всички днес знаем, че человеците ся различават само по силата на техните душевни и умствени способности, по чистотата на техният характер и по мярката на тяхната любов и пожертвуване за ползата на едно общество и даже на цялото человечество.

Това изменение в общественото състояние на народите привожда неоспоримо и изменението на положението на духовенството. Първата негова власт и авторитетът, който имаше то, отпаднали са доста и отпадат още и заплашват ся даже с едно съвършено пропадание — както в някои страни на Европа, — ако то не прибърза да измени

съставът си и смярът си и да промени поведението си според правилата на новият живот — да ся съобрази с началата, които ни налага днешната епоха — както видяхме да направи то в други някои европейски страни, и показа, че е схванало поверно таз неотразима нужда.

Нашият народ, както всичките други народи в Европа, направи вече таз крачка, той почти остави вече мрачният предел на невежеството и стъпва в светлото и пространно поле на учебното и общественото развитие. Черковният въпрос е мостът, по който той минува дълбокият шарампол, който дели тези две нравствени страни; и тъй, той настава границите на живото напредване и умствено усъвършенствуване, като изминува със здрава стъпка опасното и плъзгаво място в краят на наименованият мост.

Но нашето духовенство, което през течението на черковният въпрос, ако и в лицето на твърде малко свои представители беше за нас точката, о която ся опираше всичкото ни движение, днес, когато народът потегля вече от изходната точка на въпросът и тръгва в един по-равен път към напредъкът, нашето духовенство, казуваме, жално ни е да го гледаме, че все още следува да ся върти около мостът, страхува ся да стъпи на онова плъзгаво място, което народът със здрави нога преминува и премина; то няма смелост да постъпи по-напред към новото поприще, което ся отваря пред очите му, или поне ний не виждаме да ся приготвя то за това, но стои като замаяно на едно място, когато времето го не чака, но като блъска народът все напред, а то остава назад: народът и духовенството ся отдалечават едни от други и разстояниетө на тяхното отдалечение от ден на ден става все по-голямо.

Ний държим, че е длъжност наша да повдигнем глас днес, когато съгледуваме, че несъразмерността, която съществува между душевното и умственото състояние на духовенството ни и оназ на нашият народ, заплашва да ся превърне в една противоположност, която ще да възима опасни следствия за междуособното ни съгласие, както виждаме това в Южна Унгария. Нужда е прочее настанала и нужда силна и неотложна, щото нашите духовници тъй добре, както и всички българи въобще да ся погрижем, щото нашето духовенство да не остане надире, но да придружи на напредването на народът, да ся съобрази и да ся втелеси, тъй да кажем, с народното тяло,

щото движението към образованието да става съвкупно, защото в противният нежелаем случай то ще си остане като една гнила и разтлевающа стихия в тялото на целокупният ни народ, стихия способна не добро, но зло да произвожда.

Повече от една година има от когато царското правителство, уверено в чистите чувства на бълг[арския] народ, показа своето благоволение и ся изрази твърде благосклонно за независимостта на нашето духовенство: от своя страна то прав[ителство] отвори вратата, посочи пътят. Ето цяла година ще стане, откогато от духовните наши отци съставиха един малък център, събрани в столицата да размишляват и да действуват по вътрешното уреждание на нашето черковно устройство: някои работи ся видяха за тях твърде мъчни, нека не ги осъждаме, нека ся съгласим с тяхната теория в това, че то бе или невъзможно, или безполезно; но токо това ли бе за вършание? Не можем да преминем, без да направим това попитване, а от това и твърде любопитни сме да видим или да чуем едно какво да е нещо, което са те направили или са ся приготвили да направят, и колко крачки са крачили напред към целта, която им указва тяхното звание.

Ний не бихме могли доволно да изразим свойта жалост, като съглеждаме тази мудност във вършението на великите длъжности, които са възложили на тях събитията, за които мудността също не щем да кажем, че произлиза от неспособност или от недостатък на народни чувства. Ний туряме на страна всичко това и задоволяваме ся засега да управим към тях своят най-искренен, най-сърдечен глас, че е настанала най-голяма нужда, за да помислят сериозно върху ненарушимостта на своето достойнство и върху ползата на народа, който им е поверен.

От друга страна, ний няма да изпуснем, без да поменем, с колко радост пълни сърцето ни и с какви надежди ни въодушевлява устроението на духовната семинария в Пловдив. Това е ясно доказателство, че пловдивчани са познали важността на идеята, която по положението си твърде повърхностно изложихме в по-горните си редовце, и тяхното име слави ще ся като едно от най-светлите в кръгът на другите наши общини. Да! Народът ни трябва сам да постъпи и да тури в ред въпросът за образованието на нашите свещеници, а за това град Пловдив ни подаде най-добрият пример.

Преди да свършим, нека ни бъде допростено да изразим една от своите благи надежди, че търновската община, която в последне време показа знакове на едно по-живо стремление към напредването, на една по-твърда воля към развитие, ще постъпи да даде инициатива за съставяние на една подобна с е м и н а р и я п о с щ а т а с и с т е м а, в Дунавският вилает — разумява ся, със съдействието на всичките други общини и градове в този вилает, а още повече със съчувствието и действителната помощ на околните манастири, които са в състояние сами да поддържат таквоз едно заведение и което трябаше те много по-отдавна да предприемеха.

Ний няма да ся простираме да говорим по-надълго, за да освидетелствуваме важността на таквоз едно дело. То не иска препоръчвание; то не може да не е, както тряба, познато на всякого с всите онези изящни следствия, що ще има: да даде едно твърдо основание и силен потик на развитието и образованието и в таз страна на отечеството ни. Ще предложим само, че ако светите отци от поменатите манастири не бъдат в състояние да оценят полезността и величината на това дело, ако общината търновска не възима изискваното присърце, за да направи първа стъпка в това, то и двете тези страни ще имат злочестината да видят изгубеното историческо значение и вехтата слава на родното им място съвсем помрачена от друга някоя из съседните им общини, която с предначинанието си би побързала да откъсне китката на вечната похвала и на общото благодарение.

[Македония, г. III, бр. 44, 11. X. 1869 г.]

НАРОДНИТЕ УЧИТЕЛИ

Никога не сме земали перото да пишем за един предмет по-висок, по-важен и по-достоин за едно точно оценение, отколкото тойзи, за който ся земаме днес да пишем — да определим, доколкото ни е възможно, важността на званието, величината на длъжностите, както и на права-

та, при това и духът на призванието, сир[еч] какво е посланието (мисията) на един народен учител.

Ще ни повярват ли онези, които са били научени да сматрят учителите като обществени слуги, каквото са например селските говедари и др., и ще ни вярват ли, казуваме, ако им речем, че учителското звание е велико и знаменито, и толкоз високо, щото надминува всичките други разряди на обществений живот? Сумняваме ся наистина. Но щат вярва или не, ний не ще говорим на тях, а ще говорим на тези, които могат да мислят и да усещат какво ще каже *учител, просветител*, сир[еч] *водител на народа*.

Истинни учители са онези, които са способни да ся въздигнат духом над обществото, в което живеят, които могат да оценяват неговото състояние, да определят неговите здрави и слаби страни, и при това още, които са въодушевени с топла любов към народът си и искрено желаят неговото напредване. Таквиз человеци земат високото звание да показват народу пътят, по който тряба да върви, за да поправя материалното и нравственото си състояние; таквиз человеци ся решават да го поучават и наставляват във всичко, що е добро и полезно, като го отвръщат от всичко онова, което е лошо и вредително.

Историята на человеческият род, в която ся изобразява всичкото течение на развитието му, доказва твърде ясно, че таквиз образовани мъжие са били двигателите на человеческото напредване; и по-нататък, че таквиз учители правят разните епохи, сир[еч] означават разните степени на человеческото развитие.

В днешните времена онез, които носят името *учители*, са от едно много по-голямо множество в сравнение с по-вехтите времена. И това е твърде естествено. Ний и на друго място имахме случай да ся изразим, че бързината в напредването на человечеството може да ся сравни с физическият закон на паданието, сир[еч], че през течението на времето условията за тяхното напредване ся удвояват и утрояват. И тъй, естествен закон е, щото количеството на учителите да ся умножава, без което не би могло да ся каже, че человеческият род напредва, защото то е, което най-ясно свидетелствува, ако един негов дял, сиреч един народ, е жив и движи се.

От това, ако речем да говорим в един по-тесен кръг и да приспособим тоз закон и върху най-новата история

на нашият български народ, ще видим, че в последните двадесет години ний сме ся повдигнали колко-годе по-напред. От времето, когато най-напред тезоименте отци от Рила и Хилендар, а с тях и Павлович за в Тракия и България, а Миладинов за в Македония подкачиха да учат народът ни по язикът му, до днес нашите учители са ся доста поразмножили и апостолите на просвещението са ся доволно разпространили и по силите си те работят, и са изработили не малко за събужданието на народът ни и за повишението му в нравствено отношение. А то ще каже, че ако ний днес сме дошли до едно състояние, дето да могат и други да кажат, че съществува на светът и един български народ и че той иска да живее, защото ся труди за образованието си и действува за напредването си, то затова има да благодарим само на онези, които са въвели учението между нас по язикът ни, които са ни показали пътят на просвещението, които са ни дали първите уроци: *да ся боим богу, да почитаме царя, да любим ближните си, да обичаме отечеството си и да ся трудим за доброто на братията си и на народът си*.

Ако прочее всичко това е толкоз добро, колкото е очевидно и както не може никой да го забаши, то не тряба и да забравяме, че са го извършили не богатите и силните между нас, но бедните и смирените онези людие, които са носили скромното име *учители*. На техните само грижи и трудове дължим ний издиганието си от ниското онова състояние на скотен живот към един по-человеческий. А всякой, който може да усеща и разбира това променение, вероятно ще може и да оценява високите заслуги на тези често презирани и гонени человеци и ще може да си състави едно колко-годе по-пълно понятие за важността на тяхното звание.

Ей, и важно и знаменито е званието на народните учители, защото тям поверява народът онова, което му е най-мило и свидно на светът, онези, които носят името на поддържатели на народният живот — юношите. За това да разправяме с повече думи излишно е, защото факт е, че учителите държат бъдущето на народът в ръцете си.

Толкоз важно и толкоз знаменито като е учителското звание по служението си, толкоз повече е било важно и знаменито служението на тези наши народни учители, които са ся най-напред подпретали на тежкият тойзи

подвиг, да извадят народът ни от мракът на невежеството, да го извлекат от тинята на неизвестността, дето беше го затъпкала гръцката злоба и завист! Стига да си представим големите онези спънки, които са посрещали тези людие във вършението на святата своя мисия, стига да си наумим всички онези скърби и нужди, всички онези тегла и неудобства, които са имали да претеглят те от всички онези, които са били противници на светлостта, а че и от сами нас, а най-вече за утесненията им откъм материална страна. И това е доволно, мислим, да ни посочи и да ни просвети каква признателност и благодарност сме длъжни ний към паметта на тези наши благодетели и народни страдалци, които с голямо самоотвержение са били посвятили животът си за доброто на народът си. И не са ли те, които сме ний гонили, а те са ни поучавали, които сме ний оставяли и гладни, и голи, и боси, когато те са ни хранили с хлябът на народното чувство, обличали са ни в скъпите премени на народната гордост и всякак озлобявани от нас, прощавали са ни и не са преставали от да ся трудят за нашето добро?

Благодарение убо на старанията и страданията на тези народни труженици ний днес не сме вече в таквоз унизително състояние, в каквото бяхме. Свестени колко-годе в съзнанието на своето достойнство, ний тряба да ся свестим и в познаването на своите длъжности, и колкото повече усещаме потребността на учителите, толкоз повече тряба да ся умножава признателността ни към онез, които са ни послужили, и уважението към тези, които ни служат сега в това звание. И при все що със сърдечна радост съгледваме как зеха да ся оценяват колко-годе заслугите на тези, които са ся трудили и ся трудят за доброто на народът, и че обхождането на сънародниците и сотечествениците ни към учителите наченва да бива по-благопристойно и по-почтително, сиреч по-съобразно с положението, което те държат в народното ни тяло; то пак не можем да не насърчим нашите отци и братия да следуват все тойзи път, който колкото е праведен, толкоз е и полезен. Защото почитанието, което отдаваме на учителите, е почитание, което отдаваме на сами себе си,то ни възвишава пред очите на другите народи, като увеличава доброто им мнение за нас, като показува, че сме ся въздигнали на един по-висок степен в человещината, че познаваме и сме способни да почитаме, да обичаме и да ся грижим за онези, които ся

трудят за доброто ни. А това е една от най-добрите препоръки за един народ.

В туй видимо и желаемо улучшение в обнасянието на сотечествениците ни към учителите нека ни бъде позволено да изискаме и от страна на учителите едно друго желаемо улучшение, или по-добре повишение в длъжностите на званието им. Слава богу, ний днес с уверение можем да кажем, че броим училища народни със стотини, а ученици с хиляди. И всичко това е плод на учителските трудове, но сега ся вижда, че настава нова една нужда, нов един задатък ся ражда за служението на учителите, които колкото по званието си, толкоз и по положението си, разпространени навсякъде по отечството ни, са най-способните за изпълнението му. Тойзи нов задатък за нашите народни учители е постараването им за едно възможно по-близко запознавание на сотечествениците и сънародниците ни помежду им и за възбуждание и водворение на взаимна любов и съгласие между тях. Защото по много и разни причини от миналите времена те и днес още остават разстроени и разединени, което е обаче една от най-големите спънки и пречки за напредъкът ни от всяка една страна, то е и майка на толкози злочестини за нас и за страната въобще. Това като казваме, ний обичаме и да вярваме, че народните наши учители, щом схванат добре тойзи нов свой задатък, въодушевени от честитите следствия, които ся очакват от него, не ще престанат от да полагат труд за спасителното му изпълване.

[Македония, г. III, бр. 44, 11. X. 1869 г.]

ГЪРЦИТЕ И НИЙ

Ако и да не беше толкоз голяма, но трудна беше борбата, която нашият народ имаше да издържи против едно духовенство, не от истий род, което вместо да го питае със сладката наука на християнските добродетели, хранеше го с примери на разврат, на користолюбие, на разкошество и едва ли не на нечеловещина.

Ний още от първий час усетихме дълбоката онази скръб

и жалост, която никога не е оставяла сърцето ни за това, дето гърците-миряни и още повече техните явни мислители не рачиха още от начало да вникнат в чистият дух на тази частна разпра и да разумеят както своето положение, тъй и длъжностите си като народ, който е живял при по-изгодни обстоятелства и следователно по-напреднал и по-развит; но с всичкото буйство на пламенният характер ся завзеха да защищават гнилите основи на една система, гибелна и за тях, колкото и за нас: въодушевени или по-добре заблудени от идеи незаконни, помислиха, че тяхното духовенство не е друго, но щит на онези техни химерически планове, те зеха на себе си неговата ответственост и като сляха народното си битие с онова на духовенството си, скочиха връз нас като връз най-върли противници и не оставиха ни една ядовита стрела да не забият в израненото ни сърце, ни едно законно и незаконно средство да не употребят противо нашите домогвания, за да съборят уж нас, а да защитят неправдата на духовенството си като дело нехристиянско, но чисто народно.

Доколко имаха право те в това и какво извършиха с тези си усилия, не ни е тук да го предирваме, ний ще пречнем само да кажем, че при всичките техни усилия, при всите буйни и всестранни връз нас гърмения ний сполучихме да изнесем делото си на с е л е м е т вън от грозните техни нападки.

Както и да гледат други на тази работа, ний смеем да сматряме от своя страна тази борба като свършена. Защото в неразрушимият твърдел на народното съзнание, под твърдите забрала на правителственото благоволение, дето ся тури вече нашето дело, ний го считаме в безопасност и следователно можем като сигурни за него вече да ся спрем на пределът, до дето сме днес стигнали, и да метнем един обиемлющ поглед на изминатото пространство, за да направим нужните разсъждения и да извадим спасителни наставления в поведението си занапред.

Нам ни беше приятно да мислим, че след свършването на тази борба, междуособните ни с гърците отношения ще влязат в една нова фаза, че възвълнуваното от взаимните ни страсти море ще земе да ся връща в моралното си и естествено положение и че ний по взаимна длъжност ще ся завземем да изпитаме туй новото положение, което ще изиска и нови свръзки. Но уви, виждаме, че сме ся намерили тежко излъгани в предположенията си.

Направлението и стремленията на нашите съседи и братия не само що в миналото произведоха таквиз печални следствия, но и сега още те не допущат осъществението на спасителната оназ мисъл за братското ни живувание. И на този час,когато след една съсъпителна и за двете страни борба, когато след безбройни блъскания и ручкания сме застанали днес на пределът, дето от наша страна виждаме за пресекнали вече изворите на междуособните враждини и сме готови да прострем ръка за едно братско съединяване към общият интерес на отечеството в належащите нужди, ний намерваме нашите братия съвсем неразположени да отговорят на нашето искрено желание и с жалост съзираме, че избъднали или неизбъднали още от борбата против духовенството, което носи гръцкото народно име, ний сме извикани на друга една по-тежка племенна борба с гръцкият народ.

Прискръбно, но истинно е, че нашите съседи не могат да схванат важността и значението на международните отношения. Те като че са тъй направени или тъй настроени, щото никога да не могат да разумеят правилата и наредбите на същественият, практическият живот. Сякаш че е съдено, щото те вечно да живеят не на земята, но на въздухът и там да градят въздушните кули за едно будуще величие на своят народ. Това, което следва, подтвърждава съвършено таз наша хипотеза.

Сразени и смачкани нечакано от събитията, които ги сполетяха в краят на миналата година, те едва можаха, но тогаз само, когато осезателно им ся показа да усетят, че беше крив пътят, по който ся бяха те управили към едно бълнувано завладение на всичкий Изток. От тогаз те зеха да показват, че са ся уж свестили от заблужденията си, че ся отричат от в е л и к а т а с и и д е я и че пристават уж на прекрасната и спасителната мисъл за свързването си с османският народ за укрепението на Изток.

Мнозина искаха да повярват, че те, като са дошли на правият път да познаят положението си, щат умеят и да съгласят интересите си с общият интерес на държавата. Но ето много ся не мина и нашите съседи дойдоха сами да покажат доколко са били излъгани, които са тъй мислили: тяхното поведение показва най-явствено, че те не са напуснали своята велика идея, но само поискали да ѝ променят лицето. Стига да си науми някой само цената, с която искат те да изкупят туй си свързване и съединение

да ся приеме гръцкият язик за званичен, и той ще може да ся убеди в това, което казахме.

Но не е работата за преобладанието на язикът, това ний не считаме достойно нити приказката да му правим, защото таквиз химери са способни да пасат само таквиз накадени умове като гръцките. За нас важното е, че началото на тяхната проповед за едно свързвание с османският народ е начало за проповед на отцепването на тоз народ от всичките други народи в Изток, а най-вече от нас, пред техните очи вечни техни съперници. В това име те употребляват всичко, за да направят щото нашето правителство да повярва, че ний сме такожде и нему противници и не сме освен едно от орудията на панславизмът.

Наистина ний не мислим, че тези техни суетни и смешни усилия ще имат някакви следствия и че ще могат да уловят в мрежите си политическите мъжие на държавата. Ний сме уверени, че императорското правителство, което много по-добре от тях познава положението и интересите си, не ще ся поведе по техният ум, защото знае твърде хубаво какво е разположението на нашият народ и няма нужда да го уверява никой за чистотата на българските чувства, но тежко и досадно е за нас да чуваме всякой ден гръцките органи да викат против нас и предателски да ся силят да компрометируват и най-скромните наши требувания като дела криминални и достойни за най-строго наказание. Ний ся не боим, но скръбно и тъжно ни е като гледаме как нашите съседи не могат още да престанат от да сматрят себе си като полубогове,а другите народи като диви волове и пропущат да убягва от тях и от нас безценната минута на помиряването ни, толкоз спасително за общото отечество.

Но при всичкото си отчаяние в свестяването на нашите съседи от прехласването им, ни намерваме за не излишно и не за безцелно на този важен час, в часът на новото у нас спрямо тях направление, да ги отвърнем, ако е възможно от горчивата тази неправда, на която ся домогват: да ни лишат с клеветите си от доверието на правителството ни. Това озлобление не служи освен да предизвика нова борба, а може би и по-жестока и по-съсипителна. А време е вече не един други да ся съсипваме, не един друг на трупът си да гледаме да седнем, но като синове на една черква, като граждани на същата държава да схванем истинното си положение спрямо правителството си, да

разумеем взаимните си права и длъжности и с почитанието на едните, с изпълнението на другите да гледаме колкото е възможно напредването на взаимното ни отечество.

Ако ний, източните народи, познавахме както трябаше положението си, ако ний можехме безпристрастно да мислим върху състоянието си, нищо, вярваме, не би ни пречило, нито би ни въздържало от да ся прегърнем като братия и задружно и съвкупно да ся трудим за ощастливението на прекрасната земя, която провидението е назначило да ни бъде отечество. Ще ли проумеят това и ще ли прегърнат спасителното туй начало нашите съседи гърците, а най-вече техните явни мислители? Ще ся откажат ли от незаконните си домогвания за преобладание над другите народности и ще престанат ли от черните си клевети, с които сеят раздори между гражданите от една и иста държава и подкладат недоверие между правителството и народите? Малко ся надеем, наистина, но много го желаем.

[Македония, г. III, бр. 45, 15. X. 1869 г.]

ГРАДОВЕТЕ И СЕЛАТА ЕДНИ ЗА ДРУГИ

Великите мислители на деветнадесятият век изнамериха тайната, с която може да ся произведе едно бързо и всестранно напредване в едно общество или у един народ. Разширочете кругът на всякой член в обществото, казвате, въодушевете го със самодеятелност и дайте му сам свободно да мисли и да ся труди за поправление и улучшение на състоянието си и ще видите, че това общество ще стане твърдо и яко, ще съгледате, че то ще хване да цъфти и да напредва с една бързина, която ще ви учуди.

Тази истина, толкоз ясна и очевидна, направила е не малки победи в духовете на днешня Европа; тя е успяла да ся разпространи доволно, като е изместила от доста места теорията на Средните векове, когато народите вместо сами за себе си да ся грижат, вместо сами да употребяват своят разум и своята воля, възлагаха всичко върху гри-

жата на един само человек, на когото на раменете възлагаха главата си и спокойно очакваха всичко от него и само от него.

Таз теория не може да ся съобрази с истинните нужди, с неоспоримите изисквания на днешната епоха. Жул Фери, един от знаменитите французки учени, в събранието на конгресът за мир в Лозана, изрече следующите думи, които потвърждават съвършено това, що изложихме по-горе: «За да ся спаси образованието в Европа и да ся утвърди мирът, преди всичко нужна е децентрализацията (ненатрупването на едно място, разсредоточаване). Искаха да ни уверят, че едно свободолюбиво правителство може да ся съобрази с централизацията (осредоточването). Това беше поругание на здравият разум, плод на гнилите мисли и на лукавството.» Жул Фери желае за отечеството си Франца онова устройство, което ще може да поотслаби прекалената онази централизация, която е стегнала днес Франца, и ще може още да възпроизведе чувството на самостоятелност във всяка една от общините, и иска го в името на най-големият от интересите, за да ся запуши изворът на революциите и да ся запредварят онези размирства, които са направили толкоз злини на таз земя и които не произлизат от друго освен от чрезмерното осредоточение на сбитият тоз държавен строй.

Таз идея, както рекохме, бори ся днес още в Европа против теорията на Средните векове. Колко обаче ще ся почудят нашите читатели, като им кажем, че онова, за което ся борят в Европа, стои у нас цяло целокупно и готово, като чака ръце и умове, за да произведе желаемите плодове на едно бързо и всестранно напредвание. Индивидуалното, сир[еч] самоличното чувство, което снабдява всякого българина с един самостоятелен дух, е у нас толкоз развито, щото няма подобното си в никое друго славенско или инородно племе. Настроението на нашият живот, или по-добре вътрешното наше устройство, непокътнато ни най-малко от честитите завоеватели — османлиите — е таквоз, щото всяко едно селение и даже всяка една челяд, сякаш че съставя собствено правление, всяка една община е отделно цяло, сякаш самородна, всяко едно окружие, съставено като нещо обществено, зависимо, разумява ся, по външното управление на общата правителствена администрация, но вътрешно всякога самостоятелно.

Наистина това до висока степен развито у нас вътрешно разсредоточване или разединение е имало своите горестни следствия. Това е било главната причина, дето ний в стари времена сме били обикновено по-слаби от други добре организувани и твърдо стегнати народи; но днес, когато борбата на народите не ся възлага вече върху мечът, както в миналите онез и необразовани времена, а върху силата на умственото развиване и върху мирното, но бързо напредвание, днес, казваме, ний ще бъдем толкоз по-способни и по̀ в изгодно положение, за да поддържим ходът и вървежът си в пътят на общото напредвание. Защото вътрешното устройство на нашият народен бит е таквоз, щото всяка една община е свободна сама да действува и да ся труди за развитието си и да заляга за улучшението на състоянието си: това прави, щото всите малки центрове на съществующите общини самостоятелно развивани дават един силен потик на цялото народно тяло към напредование.

Таквоз е нашето народно устройство. Но пак мнозина ще има да запитат: кога е истина, че сме ний толкоз способни да напредваме, когато сме били в състояние да вървим по-добре от много други народи, де са знаковете на това? Колко и какви училища имаме? Колко е броят на онез, които знаят да четат? Колко са нашите вестници? Де са нашите списания и пр. пр.?

Истинни са всички тези забележки, но причината им не стои в това, че ний не бихме могли да имаме всичко в посъвършена мярка, но в това, че при скорошното ни пробуждание ний не сме ся още погрижили доколкото тряба, за да турим в ред вътрешните си работи. Знаете ли, читатели, че четиритях петини от нашият народ са още мъртви за народний живот, не събудени и не повикани за живо действувание? Знаете ли, че всичкият наш нов живот ся върти в кръгът на няколко само от по-отбраните градове, и че толкоз хиляди села, с толкоз милиона народ спят и не действуват още с нищо за общото наше развитие?!

Ето в туй, в самото туй лежи главната причина на нашето слабо още вървение; но в него также лежи и великият онзи двигател за будущето на нашият народ. Когато ся събудят всичките наши села, когато в с и ч к и й народ хване да действува в общият труд за народното ни развитие, тогаз, но тогаз само ще сме ний напълно отговорни

за своето призвание, тогаз и горепоменатите наши заключения са изпълнени.

Слава богу, това наше мнение не е днес у нас бозна и каква тайна. В България има общини, които са вече схванали величината и знаменитостта на тази идея: те са и залегнали за събуждането и за образованието на нашите села. В последният си брой ний съобщихме едно изложение от учителските събори в Железник, което вярваме да няма такъв, когото българин да не е възхитило. Но примерът на тази община — първа между българските общини — има още малко, твърде малко последователи. И в това ся състои всичката тяжест на въпросът, който разискваме тук.

Нашите общини по градовете, които са и по-богати, и имат повече съобщение и сношение с другите градове и земи, според което са станали по-развити и по-образовани, тез наши общини не трябва да забравят първобитното си произхождение. Всичките наши градове са съставени от пришелци из селата. В една не много отдалечена епоха ний не сме имали, каквито сега имаме, за да не кажем никакви, градове, като народ миролюбив и земледелчески, нашите вехти общини броели са повече или по-малко къщи и са приличали във всичко на днешните наши села и селца, без стени и без твърдели, както у други някои народи, нито тъй многобройни, както техните градове.

През течението на времето обаче сношението, съобщенията, търговията или друга някоя сгода на местоположението отличила е някои точки, дето преселенията са ставали по-често и по-гъсто, тъй с време са зели лице на поголемки общини или градове. И тъй по произхождението си ний всинца сме селени, всинца сме излезли из обятията на тихите онези и поетически селения, които са тъй гъсто усеяли прекрасната земя на отечеството ни.

Таз блага мисъл, това мило възпоминание тряба да ни крепи, да ни вдъхнува воля, за да ся грижим и за родината на отците ни. Освен това не е ли и днес още доволно познато влиянието, което имат селата върху самите градове? Села богати и материално дарени, произвели са също тъй богати и честити градове. Свръзката, която съществува между един град и селата, които зависят от него, е по-добре позната на всякого съотечественика, отколкото да му разправяме ний за това. Погрижете ся убо да напредват селата умствено, потрудете ся да им ся дава щедро

и изобилно божественият плод на науката и ви скоро ще видите и ще познаете какво влияние ще да има то върху собственото ваше развитие.

Прочее, градските наши общини ако искат да направят една добра заслуга на отечеството си, ако желаят да извършат едно голямо добро първо на себе си, ако имат волята да запълнят една от най-големите нужди на народът ни и ако им е драго да оставят добро име и светъл спомен, нека обърнат внимание върху селските училища, нека ся погрижат за доброто им нареждание, което не иска от тяхна страна ни големи трудове, ни тежки разноски, освен добра воля и ревност за доброто на ближните им. Това е още и една длъжност, която изпълняват те, като ся трудят за бащините си огнища, длъжност, налагана от естественият онзи закон, според който по-възможният тряба да помага на по-слабият, длъжност на всякого към самин себе му; защото най-добрите следствия от тази длъжност не са освен за собствената полза на тогози, който я изпълнява. А кой не е длъжен да прави на себе си добро, а още повече когато със самото това прави добро и на ближният си, и на народът си, и на отечеството си изобщо?

Подир всичко това ний не можем да си представим, че ще ся намери някоя община, която да е проникната от истините, които изложихме по-горе. Може само да ни запита някой за начинът, по който тряба да ся постъпва в последването на таз цел. Подир примерът на железничанската община ний мъчно можем измисли друг някой начин за действување, който да бъде по-сгоден, по-лесен и по-успешен: пристойни училищни настоятелства и редовни учителски събори са най-лекото и най-правилното средство за събуждание и въздигание на селата. Остава на нашите общини да приведат думите ни в дело.

[Македония, г. III, бр. 50, 1. XI. 1869 г.]

СЪЗНАНИЕТО

Една от съществените основи на обдържанието на един народ, една от най-хубавите негови добродетели е, няма сумнение, неговото твърдо упование в само себе си, него-

вото крепко вярване в действието на своите му собствени сили. Това дава якост на волята във вършението на длъжностите му, това очертава и показва характерът на целият народ, то засилва стремлението му и го поддържа в пътят на неговото напредване.

Знайно е, че както всяко друго нещо, тъй и таз добродетел може да дойде в злоупотребление. Чрезмерното вярване в собствените си сили и способности довождат до самонадеяност и надменност, които са две от най-осъдителните грешки в животът на народите.

Но ний не говорим за злоупотребената добродетел, ний не хвалим святото това чувство, кога е таквоз, каквото го виждаме у гърците, не, нашата дума е за чистата оназ народна гордост, увардена в някои народи, която дава лице на тяхната народност, която е най-изящното украшение на техните родолюбиви сърца.

У нас въобще таз добродетел още не съществува.[1] Всичкото движение на новата наша история не е произлязло освен из вековната умраза против гърците, из едно съперничество с онез, за които ний не можем да помислим, че са по-горни от нас.

Но отвлеченото понятие за една народна гордост, идеалното онова почитание на името, което носим, не е още ни днес възтържествувало у нас, при все що гласът на нашият монарх високо извика всичките си народи на живот и зарите на събуждането отдавна вече изгряха и за нас в светлите дни на тримата последни императори. Това произлиза, вижда ся, от дългото онова наше тъмнување през всичкото време на гръцкото над нас преобладание. А ако строго придирваме и още от по-напред, когато лъжовният блеск на мнимото гръцко образование мамеше очите на нашите отци и деди, когато лукавите гръцки проповеди и коварни внушения бяха успели да вдъхнат в незлобивите сърца на праотците ни презрение към всичко народно, като просто и ничтожно, а почитание към всичко тяхно като славно и за подражание достойно. Тъй що, от две страни изложено, народното ни чувство беше претърпяло най-голямото поражение и българинът бе пристигнал в онова незавидно положение, щото със страх и срам да изговаря името си, като е мислил, че то му докарва омразата и злобата на онези, които могат да го озлобят, и смехът и презрението на по-горните от него: тогаз народното име е изгубило за българина очерователната си сила, тогаз е престанало то от да го възхищава, и е останало само като тъжно възпоминание на по-тъжни старини. . .

Днес обаче, когато при светлогреющето слънце на императорската милост неправедната сила на по-яките изчезна, когато наший народ получи свобода за свободно движение и за развитие, днес ний тряба да залегнем, щото малко по малко да излезем от постидната падина на заблуждението за собственото си достойнство и да гледаме как по-скоро да ся приучим да почитаме сами себе си и да ся трудим да направим также народното си име почитаемо и уважаемо и от други за добрият успех и благоразумното и смотреливото ни поведение във всяко едно обстоятелство.

В по-предни някои наши членове ний поразвихме колко-годе и представихме по възможности кратката история на народний ни живот в най-новото време; ний определихме характерът и значението на нашето движение, като ся потрудихме, основающе ся все на фактове, да налучим и ходът, който може да държи народът ни в будеще. От малкото това казано може твърде добре да ся разумее, че нашият народ е способен да секондира добре на другите източни народи в делото на общото тяхно напредване.

Тези съображения тряба да подкрепят в нас онова святопочитание към народността, на която принадлежат, а то ще храни и поддържа нашата воля в делото на образованието, което сме предприели. Ний забележваме на читателите си последните тези думи: идеята за едно собствено почитание, което отличава нашият характер, е идентифицирано с делото на образователното движение у нас. Человек образован умее да почита себе си, знае да има твърда воля и е в способност да ся оценява — той има народна гордост. Человек прост и необразован чувствува умствената си слабост, както и превъзходството на другите поразвити от него людие, и той дохожда дотам, дето сам себе си да презира. А такъв, който сам себе си не почита, принуден е да търпи презрението и от другите.

Случва ся обаче, както у някого, който след дълго

[1] Та малко можем каза, че е и съществувала, ако искаме да потвърдим това от миналото си, а още по-малко, ако земем пред очи голямото наше изнародване и пренародване в гърци и власи, което е и днес още мрачен свидетел на нашата слаба вяра в народното наше чувство, на срамотното наше при други прихлевяване и на порочното онова присвоявание на чужди нрави, обичаи и най-паче на чуждий язик.

боледувание, в което опасността на смъртта е била отнела от него надеждата, че щя оздравя и остане жив, и тогаз, когато действително забравя той, печатът на неговите страдания все пак остава за дълго и дълго още той не може да ся отучи от мисълта, че е по-долен, по-слаб и по-немощен от другите.

В таквоз едно положение сме и ний. А само то що може да ни откъсне от това мнимо хлемаво състояние, само то що може да разтресе духът ни и да ни увери в здравият състав на тялото ни, и в жизнените у нас сили — то е образованието, което освобождава духът от всички предразсудки и му показва истинното състояние на работите. За то ний повторително ще препоручим на нашите съотечественици тоз цяр, който е най-действителният против помянатата наша душевна болест.

[Македония, г. III, бр. 52, 8. XI. 1869 г.]

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

От колкото отговори сме приели досега извън, виждаме, че спомоществуванията ни занапред идат едва ли не на половин от лани. Извиненията на настоятелите ни за това са едно — крайната бедност на народът, а друго — повишението на заплатата на вестникът ни, поради удвоението на изданието му. Колкото за първото, няма що да кажем и нито ся оплакваме, защото като злото е общо за народът, то и ний предпочитаме да злостраждем с него и да търпим скудост, а не да смъкваме от гърбът му и последната му аспра. Но за второто ний ще забележим, че ако таквиз извинения съществуват, то те показват недобра икономическа сметливост у нашите сънародници. Защото очевидно е, че при удвоението на изданието на листът назначената цена от седем бели меджидии вместо десет е таквоз едно намаление на цената, каквото не виждаме досега да има ни един от вестниците в държавата — ни гръцкий, ни турский, ни френский. Освен това като най-добре познати с положението на народът си, ний сме допуснали за негово улеснение и тая мярка, неприета досега от никои вестникари, дето да отделяме и само един лист за онези, на които ся вижда тежко и скъпо да приемат и двата, и то пак с цена, намалена от ланската.

Прочее при таквоз едно очевидно поевтинявание на «Македония» вместо пет бели меджидии за един лист да ся платят седем само за два или за един като ланският, като ся оплакват от поскъпвание и ся намаляват спомоществуванията ни, то показва не само, както рекохме, непресметливост и повърхностност и просто плашение само от чуването на седем бели меджидии, но показва още нещо по-обидно — отсъствие на народно честолюбие, нещо твърде скръбно и неутешително.

Нека не говорим за другите народи, нека кажем за гръцкият само, с когото ний обичаме да съперничествуваме и за когото положително знаем, че всичкий скупом едва ли съставя половината от нашият народ, а ето той поддържа повече от тридесет разни вестници, от които едни излязват всякой ден, други три пъти в неделята, а други дваж в неделята, и някои пък веднъж в неделята, но на един доволно голям формат, и всички тези в сравнение с нашият вестник имат двойна цена и пак ся поддържат и всякой ден ся умножават, а ний 6—7 милиона народ ся броим и с многочисленост ся хвалим, а ето ни три вестника още свои си нямаме и ни един нито на голям формат, нити дваж в неделята издаван можем да поддържим и ето, за жалост и за срам, когато с удвоение на трудът си и с очевидно намаление на цената ний поискахме да удвоим изданието на наший лист, за две само меджидиета, изгубваме днес полвината си спомоществуватели; това не ще каже друго, но че ний нямаме народно честолюбие и ни трошица народна гордост, че от нас няма още кой да мисли за народно достолепие и ний не сме в състояние още да жъртвуваме за тези възвишени чувства ни две бели меджидиета, а не друго по-скъпо нещо. . .

Наистина това е много лоша препоръка за народното ни чувство пред странните и пред сами нас, това показва, че ний още не знаем да правим усилия, ни най-малки жертви, за да вървим напред, но свити всякога и похлупени кат плужък (мелчов, охлев) в черупката си искаме да сме живи само, па ако щем и вечно живя все на мъртвило! И що е наистина от нас това, дето гледаме: народ от толкоз милиона да не може да поддържа ни два вестника! И не оплаквания ли видим ний и чуваме всякой ден и всякой

час от вестниците си за равнодушието на тези, които носят името народ български? А колко досега умряха и загинаха все от тази чума поразени! Та и сега даже, когато зехме да кудкудечим толкоз и да ся хвалим с народното си име, ний все още не можем да постъпим ни една крачка напред ни в това, което е най-лесно, но което в същото време е най-явствен белег за нашето напредване. Вчера изникна един нов вестник и ето го днес убедително умолява читателите си и призовава сънародниците си за поддържание и няма кой да му ся обади; а ний, закрепени колкогоде, като поискахме да пристъпим една крачка напред, ето спънати от ледените сърца на тези, за доброто на които говорим и ся топим, падаме. Падаме, а защо? — Защото сме поискали две меджидиета повече, отколкото бяха научени да дават, за да изкараме работа двойна, отколкото давахме досега! Ще каже, че нашите българи, толко похвални те за трудолюбието си, не умеят да ценят трудът; ще каже, че нашите българи не ги боли за народното им име; ще каже най-после, че те не са научени да дават пари от само себе си и за себе си, когато са толкоз добри поданици за всичко, що не служи за прямата им полза, за всичко, що им плаши окото и им лъже сърцето. Лош белег за достойнството на един народ!

Как и да е, ний вече казахме и защото сме от тази пасмина хора да си не земаме думата назад, ний не ще ся тръгнем назад ни пред това отчаятелно заявение на намалението на спомоществуванията ни. За нас бе негли по-лесно и по-користно да си останехме при първото издание на листът със същата цена, но не своята корист сме търсили и търсим ний, а напредъкът на народът си. И вече, доколкото от нас зависи, ний направихме крачката и назад няма да ся повърнем, ще вървим напред и ако паднем, не ще паднем от немание на воля да вървим напред, но от неволята на равнодушието и хладнокръвието на тез, които чакаме да ни последуват и поддържат.

Но и ш а л л а х няма да паднем, ако е работата до г а й р е т, ний от г а й р е т не сме лишени и ще го направим с пълна надежда, че гласът ни най-подир няма да остане глас вопиющаго в пустини, че между шестте милиона българи ще се намерят поне хиляда души с по-горещо сърце, у които народното достолепие да е по-скъпо от две или три меджидиета и които ще разберат най-после, че не тряба все дрипи да носим и дрипи да четем, но тряба

както за благоприличието на своето си облекло, тъй и за благолепието и на народното си облекло да жертвуваме по нещо. А тогаз и ний вече ще имаме протектори и не ще имаме нужда да прибягваме при протекции по-други от съществената онази протекция, която е улучшението на листът ни и служението на народът ни в границите на законността и на правителството си в мярата на благоразумието и на признателността.

[Македония, г. IV, бр. 4, 25. XI. 1869 г.]

ПОЛОЖЕНИЕТО

Завчера ний казахме накратко, а днес ся връщаме да поговорим малко по-надлъжко за политическото състояние на Европа. Наистина при пръв поглед сега-засега в Европа сякаш че няма да стават никакви събития: за право не ся чува ни гръм от пушки на бой, ни даже гръмливи гласове от трескави приготовления за бой; далматинското въстание, като частен епизод от вътрешният живот на Австрия, близо вече на решаването си, разбира са, не е в състояние да побърка общото течение на международните работи. Замълчаха ся дрънкушки и за броняните кораби и въпросите на светът са устъпили мястото си на домашните грижи на всяка страна за само себе ѝ. Накъдето и да погледне някой в иностранните вестници, навсякъде ще срещне или марморната работа за благоустройството на финансите, или неудоволството на гражданското свойство и състояние, а тук-таме само пусталии някои и завянали разсъждения, или за Суецкият канал, или за римският въпрос: интересите на политиката са изгубили властта си над въображението на читателите: военните страсти са отместени на заден план; всичко сякаш че обещава на Европа едно трайно спокойствие за няколко години. Но тази гладкост и тишина, както вече казахме, са само на повърхността; уморени ся виждат кабинетите и масторите на политическите работи, но не показват да са уморени и народите; напротив, техните гласове в ликът на историята все по-гръмко и по-гръмко ся счуват и колкото повече устъпват на техните приисквания,

толкоз повече обезбедения придобива мирният граждански живот.

Едно от верните доказателства на такъвато положение е, че втората наричана французка империя ся намерва днес обсадена в своята си твърдина с един широк военен стан от конституцията, широк дотолкоз, щото ся вижда почти достаточен да обезгрижи вънкашната политика на Франца от всякакви нови авантюри. А като това състояние на работите показва, че Франца на тоз час не може да бъде войнствена, то ще каже, че къпоната на мирът натежава.

Но при всичко това, ако ся вгледа някой по-изблизо в работите на Европа, вярно е, че безпокойното въображение ще може пак да намери немалко доводи за стрескание. На здраво още може да ся каже, че комай ни една държава не може да ся похвали с трайността на наредите си като земем, че и сама Англия, сматряна друг път като образец на чинност и трайност, е поразбутана днес от въпросът на земите в Ирландия и подекрижена от страшилището на фенианизмът.

Испания до таз пора не знае що я чака занапред; кандидатурата на генуезкий принц сочи като да стане паднал проект и както ся види, нито сам принцът, ни приятелите му, ни царската фамилия не ги увлича испанската корона. Слухове за нови кандидати ту възникват, ту пак изчезват и бъдущата политическа рол на таз страна остава под мракът на неизвестността.

Италия продължава да ся вълнува от партиите и също тъй безпокойно гледа на будещето. Болезненото настроение на таз държава ся изрази в твърде бледавото откритие на парламента. Престолното слово, кажи, че нямаше никакво съдържание, а при това имаше подмятание, че ако камерата не приеме бюджетът, ще бъде разпустена.

В Германия от всичко най-вече ся грижат да са наредят финанциите. Проектът на новият пруский министър на финанциите им ся вижда като полвин мярка, която не удовлетворява никого.

По-нататък, без да говорим за вечновълнующата ся опозиция на народностите в Австрия и за несъвършената игра на страстите в Гърция, които не дават на правителството да ся укрепи, и ний ще кажем, че в лицето на Суезкий канал възникна нова ябълка на раздор, следствията на който, ако са не запредвардят, могат да бъдат злокобни.

А най-после кой знае какви щат бъркотии да излязат пак от римският събор. В Рим ще ся съберат до 600 висши членове от духовната йерархия — количество, каквото не е бивало ни на един събор! И тъй, понеже откриването на съборът вече настава, то на тези, които обичат да четат политически известия, често може да им са случи волно и неволно да срещат в стълповете на вестниците разправи за римский събор.

[Македония, г. IV, бр. 5, 29. XI. 1869 г.]

ЗА СЛУГИТЕ

Винаги, а най-вече в сегашното време, чуваш да ся оплакват хората, че не можели да си намерят слуга или ратакиня като хората. От що произлезва това? Дали е, че господарите са станали много добри, или слугите са станали непослушни?. . . Нето туй, нето онуй. Както едните ся изменуват от ден на ден да стават по-добри или по-лоши, тъй и другите, и както днес ся оплакват лошите от непослушни слуги, тъй и отколе. Затуй, за да имаме добри и послушни слуги и ратакини, тряба да помним следующето: да ся обхождаме с всякого, та и със слугите си така, както искаме всички, а че и слугите да ся обхождат с нас. Да бъдем милостиви и кротки. Ако ще помъмриш слугата си, помъмри го умно и тихо, и то за работа, която струва да ся мъмри, а не без нищо да викаш и да го псуваш и ругаш. Почитай слугите си и те ще тя уважават. Бъди любезен към тях, а не да им ся ропаш и да ги хокаш, ако искаш да тя слушат на драго сърце. Плащай им вярно и честно и те ще ти отплащат с вярност. Да имаш слугата си като приятел не е унизително нещо, но напротив, похвално е. Мисли доброто на слугите си, което като виждат и познават и те, ще желаят и ще ся трудят за твоето добро. Бъди към всякого от слугите си като приятел и всякой ще гледа с четире очи как да тя услужи, защото кой е този, що не разбира от любов и почет, та не ще иска да ги спази докрай?

[Македония, г. IV, бр. 5, 29. XI. 1869 г.]

РИМСКИЯТ ВСЕЛЕНСКИЙ СЪБОР

Съборът в Рим ся отвори вече и на него присъствуват с твърде малко изключения едва ли не всички по-първи владици от западната черква да ся договарят и споразумеят за великите въпроси, които ся касаят не само до католическата черква, но и до народният живот в Европа. Според показването на западните органи на печатът може да ся предпостави, че на този вселенский събор щат да ся земат в разисквание и таквиз въпроси, които по само себе си вече означават рат противо науката и свободните идеи от нашето време. Затова си има мястото да кажем и ний няколко думи за тоз събор, ако и да стоим инак съвсем далеч от тази сфера.

Според нашето мисление народний живот наистина вдава ся да са понареди както може и в течението на най-големите моря донегде да става вливание, но да ся преиначават самите съществени закони на народний живот е невъзможно също тъй, както е невъзможно да ся преиначи същината на планетите.

На черквата — и то на всяка черква — ся пада тази прекрасна длъжност да има влияние на правото на народний живот: тя може да го облагородва, да го възвишава, да го изпълнява с изящности. В този задатък на черквата неоспоримо е доказателството на нейната потребност.

Но когато черквата би искала да поведе человеческий род през един ретроградeн път, тогаз тя би обявила рат противо онези человечески тежнения, които са основани на вечни, т. е. променяеми природни закони; в такъв рат известно би подлетяла черквата.

Йезуитите, които са сега господари във вечний град, наистина малко ги е грижа за природните закони и като нови титани те имат доста енергия да ся впуснат в борба и с онова, що е непроменливо, но историята ще да тече в стъзията си и без да ся грижи ни най-малко за това, което душевните пигмеи би желали или не желали, както слонът си върви в пътят, без да ще да знае, ако някое паленце ся изпречи напреде му да лае с намерение да го възпре от пътят му.

Обаче ако би йезуитите да успеят в римский събор да

ся промъкнат до науките с онова лошо намерение, за да са изгаси светилото на цивилизацията в католический свят, то щат те с това да произведат такваз революция в мислите и усещанията на католическите народи, които ще бъдат в състояние да освободят всичките католически земи изпод ултрамонтанский ярем.

Ний вече сме почули, дето чехите искат народна черква — след чехите щат да поискат това и всички онези народи, които нямат още народни черкви. В нашето време всеобща черква има наистина значение само на чист анахронизъм[1]: тя са толкоз малко съгласява със самостоятелността на народът, както малко ся съгласяват всички онези сили, които са съпротивни между себе си. Всеобща черква значи лишавание от народна самостоятелност в полето на душевний живот, а началото на народност значи пълна самостоятелност по всите полета на животът. Минаха ся онези времена, когато е било възможно различни народи да ся държат в тесните граници на еднолик живот, който ся е зидал тогаз не на вътрешни, но само на външни сили. В химическите справи разни тела могат да са съставят в едно ново, което е снабдено с нови свойства; в справите на разумната природа всяко тяло има своите особености, които ся не вдават да бъдат изтрити с нищо. Римските папи и Великий Карол много са работили да сведат человечеството на еднолико битие, но тази работа не са могли да я извършат. Няма такъв майстор, който да може да изкара тази майстория. След хилядогодишни трудове около изнародването на народните личности, те пак са ся дигнали из привидният си гроб и сега по-малко от всякой друг път щат ся остават да ся поведат на след йезуитите в онез криви пътеки, които без друго пак би отвели народите към умствена и политическа подяремленност. Всички католически народи знаят, че ултрамонтанизмът[2] е помагач на абсолютизмът[3] и всякой, кой-

[1] Анахронизъм — едно нещо, което не си е на времето или погрешка в показване на времето за едно какво да е станало нещо.

[2] Ултрамонтанисти и ултрамонтани ся казуват онези приверженици на папата, които са старят за опазването на неговата неограничена власт. Б. р.

[3] Абсолютизъм (безусловнина, неограниченост) е политическа система на онези, които защищават неограниченото правление. Б. р.

то ище свобода, ще гледа да ся отърве от римският ултрамонтанизъм.

Вселенският събор може наистина да поруши някое царство, но не царството на свободата, а царството на мракът. Заключенията на съборът, както ся вижда, не ще могат да ся удържат извън домашеството и влиянието на онези окаменели стихии, които в нашето време са виждат като фосолии, които са мъртви свидетели на бивший живот, живот, който е отдавна изчезнал. Таквиз заключения ще бъдат знак към движение, което ще всичко онова, що е застаряло и що пречи на народите в напредването им, да го завлече на вълмите си в морето на ничтожността, в пропастта, отдето никога нищо ся вече не връща, както мъртво тяло ся не връща из гроба.

Следователно ний мислим, че този събор ще бъде едно историческо събитие, защото, както са вижда, из него ще възкръсне нов живот за католический свят.

[Македония, г. IV, бр. 6, 4. XII. 1869 г.]

САМОУСЪВЪРШЕНСТВУВАНИЕТО

КНИГИТЕ И ВНИМАТЕЛНОТО ПРОЧИТАНИЕ КАТО ПЪРВО СРЕДСТВО ЗА УСЪВЪРШЕНСТВУВАНИЕ

Чети, внимавай и разсъждай!

От всичките науки, художества, изкуства и познания, които человек учи ще не ще през животът си, никоя, мисля, не може да има толкози важност и толкози непосредствена полза, колкото науката за самоусъвършенствуването. Но никоя наука не ся е толкози занемарявала и ся занемарва още и днес, както науката за самоусъвършенствуването.

Известно е, че человек в повечето случаи през действителний си живот, като ся труди за всичко, по-често забравя за това, което му е било най-нужно и най-необходимо да знае, и вижда, че когато е свършил почти всичко и рече да седне да си почине, той вижда, че това, което най-трябало да направи, оставил го съвсем настрана.

Знайно е тоже, че във всичко, каквото человек има да работи, той като от природата така да е направен, щото да гледа да избира по-лесното, за пръв път, без да смотря, че от най-трудната работа излязва и най-добрият придобитък.

Изкарани на откритото поле на действителний живот и на бурните вълми на житейското море, ний естествено гледаме да ся хванем о най-близкият предмет, който ся изпречи пред очите ни, за да можем да ся избавим от неминуемата погибел, която под разни образи ни ся представя и е готова да ни погълне. Законът за самосъхранението накарва едного да оре, другиго да меле, третяго да шие и да тъче, четвъртий да разнася тези разни произведения от едного на другиго, с една реч, това е основа на всичките науки и изкуства.

По всичките области на человечеството, във всичките времена и места, във всичките служби и дела само този може да извърши най-точно длъжностите си, който е достигнал до най-висшата степен на самоусъвършенствуването.

Ето защо ний помислихме да разгледаме по-особено и да изложим, доколкото ни е възможно, по-обстоятелно някои от по-важните въпроси и по-главните средства, които спомагат за самоусъвършенствуването на всекиго.

И ний ще захванем от това.

•

Воспитанието, както вече казахме, е наука и изкуство за живеяние; необходимо е прочее за всякого да знае тази наука и да ся ползува с туй изкуство. В това ся заключава всичката тайна за образование.

Сега да видим как се добива туй образование. Първото образование ний получаваме от майка си, а то почти винаги има по-голяма сила и непреодолимо влияние за през всичкий ни живот. Всички истинно велики человеци са имали достойни майки, което, с други думи, ще рече: без добро воспитание никой не може да стане велик.

А превъзходството, както и важността на материнското възпитание състои между другото в това, че нейните първи наставления са, за да пробудят съвестта, да омекчат сърцето и да изострят умът на чедото си и с туй те полагат началото за доброчестина или злочестина за иду-

щият живот на чедото си. Казват и доказано е даже, че разглезените деца не стават хора. Ето защо: Разглезено дете е туй, на което способностите не са никак развити, нето пък могат да ся развият отпосле. То плаче, кога го накараш за нещо, и гледа да си преминава времето, без да похваща нещо. Когато строго и разумно възпитаното дете не може да стои никога без работа, защото неговите органи и способности са почнали да ся развиват и те не го оставят да почине, докато не ги упражнява в извършването на съответствените им служби. Но тъй първият в течението на годините си остава вечно младенец и следователно неспособен за нищо, съответствено на възрастта му, когато другият върви твърдо и ся развива постепенно, но постоянно наедно с всичко, що го окружава, тъй щото той е със своите и познава своите и те го познават и му ся покоряват.

При изпитите на големите законопрестъпници почти винаги са срещат человеци, които са останали без баща и без майка и следов[ателно] без нийде никого, който да ся погрижи да им даде някое наставление; горките, които осиротели преди време, били изгонени от злите си пастроци или от майки мащехи; человеци отритнати от благотворителното влияние и покровителство на родителският дом; изложен за всичкото равнодушие на своекористни планове и козни на безгрижният свят, без любов, без страх и без родителска нежност. Обстоятелства, които обществото не е още съвсем напълно разбрало и от които ще тегли дотогаз, докато обърне надлежното си за туй внимание.

След първото, тъй да речем, майчино възпитание идат възпитанието в училището и в черквата.

Влиянието на училищата е доста важно, но въобще то ся занимава повече с образованието на умът, отколкото с развитието на сърдечните способности. И туй е един от най-важните недостатоци на досегашните училища, за което обществото ще потегли още, докато не си познае грешката.

Църквата наистина има и тя света длъжност да ся занимава с душата и само с душата, но за зла чест нейното влияние у нас са спира много рано, тъй щото от църковното учение остава в главата твърде слабо едно понятие или по-добре да кажем едно мъгляво възпоминание, което не е никак в състояние да ни предпази от житейските изкушения.

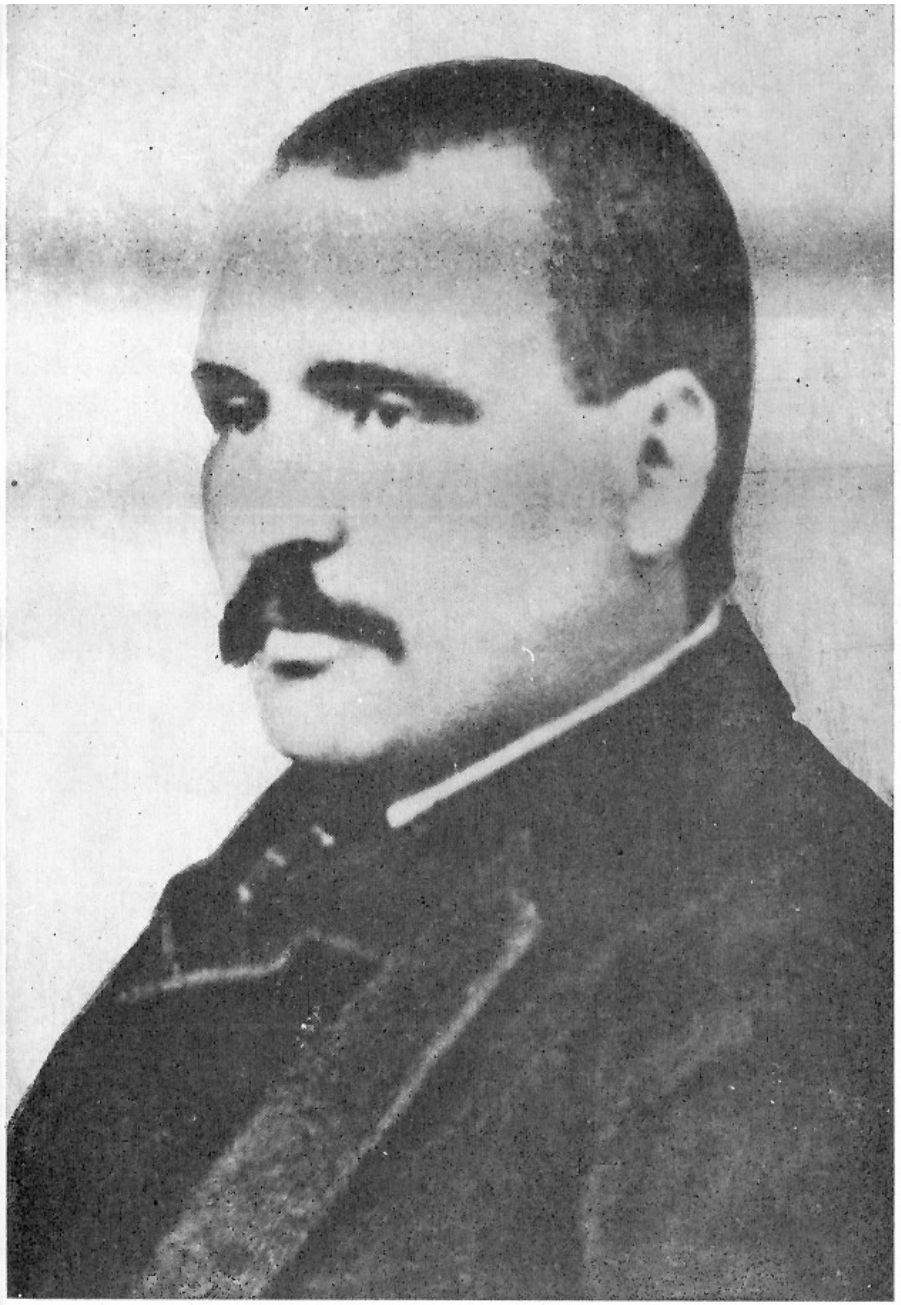

Петко Р. Славейков

Българската черква «Св. Стефан» в Цариград

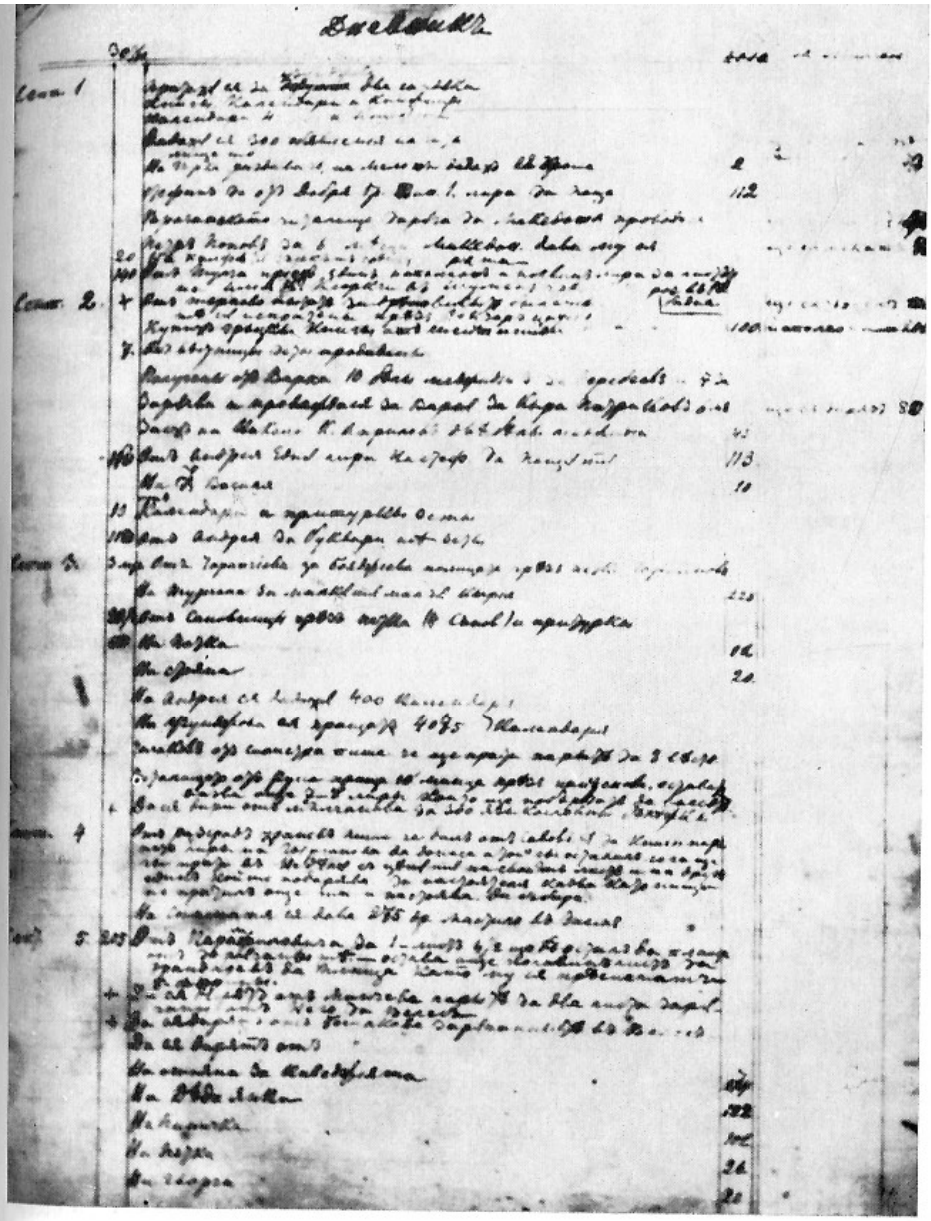

Ръкописен дневник на в. «Македония»

П. Р. Славейков с най-малката си сестра Анастасия

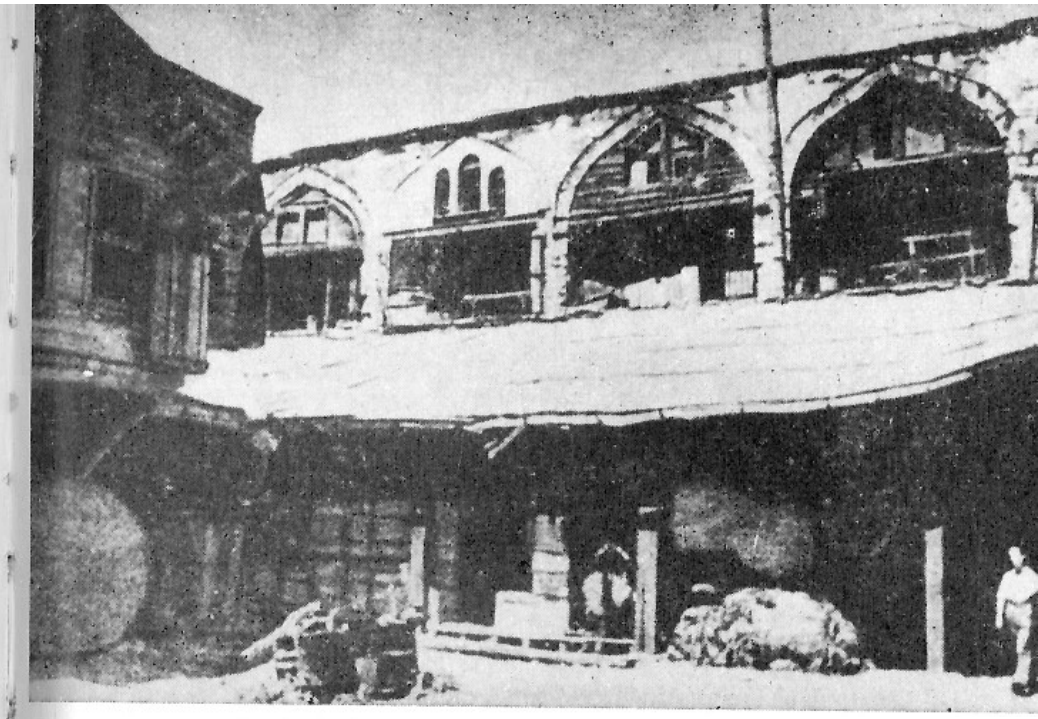

Балкапан хан в Цариград

ПЧЕЛИЦА

или

РЕДЪ КНИЖКЫ ЗА ДѢЦАТА

КНИЖКА II.

Божій промыслъ.

Слънцето свѣтло залѣзе, нощната роса взе да пада, въздухътъ, каранливъ до прѣди малко, расхлади ся и вечерникътъ тихо повѣва. Цвѣтата въ градинытѣ и по полето свиватъ шаренытѣ си листовце, обвиватъся около себе си и увѣсватъ главичкытѣ си о слабото стебълце; на квачкѫтѫ пиленцата ся прибиратъ подъ крылѣтѣ й и кротуватъ, а и тя сама си отпочива. Птичкытѣ прѣстанѫхѫ отъ пѣнието си; спятъ отгорѣ на клончетата, на всяко главичката му подъ крылцѣтѣ му; не е чутъ вече жужженіето на пчелытѣ около конпарътъ; свършили трудътъ си прѣзъ деньтъ и лежатъ единъ до другъ прибраны въ вощенытѣ си гнѣздца.

Овцытѣ налягали врьзъ мекѫтѫ си вълнѫ, и не ехтятъ хълмоветѣ отъ силното имъ блѣяніе.

Тихнѫхѫ многото гласове, тихнѫ мятежътъ отъ играніето на дѣцата, тропотътъ отъ тичаніето и екотътъ на человѣцытѣ, конто ходятъ на самъ на тамъ. Чукътъ на

Заглавна страница на сп. «Пчелица» (1871 г.), първото детско списание в България

РУЖИЦА

или

РЕДЪ КНИЖКЫ ЗА ЖЕНЫТѢ.

КНИЖКА I.

По въспитаніето на женытѣ

Жената трѣба да има ученіе което прилича за полътъ ѣ и което да іѫ прави способна да въспита чедата си. Мѫжътъ става за прѣзъ всичкый си животъ такъвъ, какъвто бы го направила жената, или като майка или като съпруга. Дѣтето с всякога ученикъ на майкѫ си и въ злото както и въ доброто. То е като мекъ восъкъ който майката омѣсва и образува както ще. Съ майчиното млѣко дѣтето сучи не само тѣлеснѫ хранѫ, но и цѣлый си характеръ. Може нѣкой като гледа майкѫтѫ да каже безъ да погрѣши, каквы ще бѫдѫтъ дѣцата, и пакъ, като гледа дѣцата, да си прѣдположи, каква е была майката. Напротивъ бащата, сравнително съ майкѫтѫ малко съдѣйствува въ образуваніето на дѣцата. Бащата работи вънъ отъ кѫщи,

Заглавна страница на сп. «Ружица» (1871 г.)

София, площад «Славейков», 1880

Освен тези трите източници за възпитанието има и друг един, на който ся приписва твърде голямо значение — той е опитът. Твърде често чува человек да казват: «Поживейте между человеците, че тогази да видим», което ще рече, че действителният живот у нас е съвсем друг от ученическият. Кога е тъй, то единът от двата тряба да се изпусне, а кой? На този въпрос человеците обикновено си отговарят с гореприведеният ни отговор. Колкото за мене, опитът ми ся вижда да има големи недостатки, а в същото време е и твърде страшен и немилостив наставник. Опитът най-добре ще ти докаже, че неумереността и развратът съсипват здравието и убиват душевните способности, но ще ги научиш, когато е вече късно и когато няма вече никаква възможност да ся помогне на болестта. Освен че тогаз урокът от опитът ни иде твърде късно, но още той ще бъде и едностранен. Тъй напр[имер], ако някой ма е приел зле и ако някой не ми е дал назаем пари, от туй дали да заключа, че всичките человеци са груби и немилостиви? — Не.

От такъвиз опити, ако не друго, то ся раждат началата на тези разнообразни предразсъдки, които довождат понякогаж някои леки натури до отричание на всичко положително, та добро. Веднъж като си претеглил и от това да заключаваш, че винаги ще теглиш, това значи да разсуждаваш като онзи англичанин, който като дошел в Дюнкерхен и видял, че ханджийката била руса, записал в книжката си: «Във Франца жените са все с руси коси.»

Но да оставим туй настрана. Тогаз ний ще видим, че източниците на образованието са: майката, училището, църквáта и опитът.

Днешната епоха е прибавила на тези четири още един способ, който ако и да не може да заменва другите четири, но спомага за допълнението им — това е самообразованието. Самото почти средство за самообразованието е сношението с человеци, а най-доброто средство да ся събираш с человеци, от които можеш да извлечеш някоя полза, са книгите, понеже в книгите са завардени всичките достойни за знание опити на миналите столетия. Человек, който е прочел много и размишлявал зряло, когато дойде да решава някой въпрос, ползува ся не само от своят собствен, но и от опитът на толкози други.

Ето защо е прочитанието. Можете ли си представи какви биват безкнижните народи, напр[имер] като американ-

ските индийци? — Те са человеци без минало и следователно без определено настояще, само едни мъгливи възпоминания ся въртят из разглобените им умове и те ся предават от поколение в поколение без никакъв разбор, без последователност или постепенност. Ако един например изнамери едно по-добро оръдие за лов или за бой, на такъвзи името ся забравя, току-речи, след смъртта му. Този е почти фактът и с нашата минала история, щото человек неволно настръхва, като си припомни тези следующи истини: народи, които са лишени от минало, са като человеци без памят, за таквизи народи образование или цивилизация са неща недостъпни; защото те няма на какво да ся закрепят, за да виждат новите опити и да увеличават съкровището на познанията си — таквизи народи остават винаги диваци. Неизмерната полза, която имат всички други народи (освен ний българите), е, че те всички имат минало, т. е. имат съчиненията и книгите на миналите поколения, което значи, че те живеят, мислят и работят с опитността, която е преминал человеческият род през 3—4000 години, и всичко туй, че те имат тези книги по язикът си. Следов[ателно] книгата е опитът на миналите умни человеци пред нас, освен туй тя е нещо повечко още; тя е душа, която сякаш че ся съживява и ни отговаря всякой път, когато я попитаме за нещо.

Македония, г. IV, бр. 7 и 15, 6. XII и 10. I. 1870 г.]

I

НАЗНАЧЕНИЕТО НА УЧЕНИЕТО И ПОЛЗАТА ОТ НЕГО

От всичките способности и дарби, които человек има, умът е най-сияйното доказателство, което показва силата и изкуството на безпределният и безконечний отец на умът, с който человек е надарен. Той е направен и поставен в този свят, за да ся приготви към един по-възвишен и по-съвършен живот. Но неговите способности тряба оттук да захванат да ся развиват. Дето ще ся каже, че целта при упражнението на умът тряба да е да приготви душата за извършването на тукашните ѝ обязаности и да е готова да захване високото си предназначение, щом напусне временното си съществувание тук, за да нагази безпределният живот след смъртта.

От време на време ся появяват таквизи дарени натури, които да учудват светът със своите дела, както с овчарский кривак да забележват движението на звездите и да преместват с камъчета течението на времето, но таквизи явления са твърде редки. Светът е пълен повече със слаби и несъвършени лица, от които едни тряба да насърчиш, на едни да помогнеш, други тряба да настаниш, а трети пък сам да поведеш. От тях твърде малцина ся намерват, които да извършват това, каквото ся е очаквало от тях, и помалцина, които да извършат това, което трябваше и можеха; а между разните причини за това е и тази, че ученицте въобще изгубват най-доброто си време в празни, безполезни и суетни занятия, отколкото да спечелят опитността към навикновението, начинът за занимание. Най-трудолюбивият ученик или най-деятелният списател, като ся обърне назад и припомни миналият си живот, и той ще намери, че многажди е земал крив път, много пъти е сбъркал: веднъж е изтървал най-благоприятен случай, друг път добил лоше навикновение, а третий път пък съвсем са отстранил от целта си и като премисли всичко това, въздиша и ся кае, като дума: «Ах, да можех да ся повърна назад и да захвана ученето си с тази опитност, която съм поспечелил досега! Но уви! Виждам, че това са мечти безвозвратни.»

Хиляди има днес в светът на учение, но малцина са онези, които ще достигнат до една редовна степен на съвършенството. Навярно, че за някои това е невъзможно, но за по-голямата част е без съмнение възможно. И всякой, който чуе това, усеща малко или много голямо желание, за да са приготви да стане почтен гражданин и полезен член на обществото. Знайно е, че всякой ся стреми към това, но причината, поради която мнозина не сполучват, е незнанието на начинът, т. е., че не знаят как; всякой е заобиколен с изкушения и опасности и като забравя главното си призвание или, по-добре, като не знае коя е истиската цел на неговото съществувание, той са лута нагоренадолу, спира ся веднъж от страх, друг път от срам, докато загуби всяка решителност и най-сетне всяка надежда без успех.

Без да изследуваме въпросът дали всичките души са естествено равни, ний можем, мисля аз, безопасно каза и даже доказа, че всякой с по нещо си надминува другите. Человек може да не е роден за математика, за писател или проповедник, но всякой знае, че един има дарба към едно, а други към друго, че един обича история, а други математика; но само това е донейде известно, че ако някой ся занимава вярно и с прилежание в любимата си наука, той може да стане най-първий математик или историк и даже откривател на някой досега още непознат закон на природата.

Йезуитите веднъж намерили едно дете и поискали да го научат в тайните на орденът си, но колкото и да ся мъчили с него светите отци, не могли да го научат даже да чете. За суетни считали те всичките трудове, що положили за това дете, което трябало с време да стане за чест и слава на целият орден. Оставено от всички, това дете било прибрано от един старец, който поискал да го опита в математиката, и то показало таквизи необикновени дарби в нея, щото в скоро време се прочуло за най-дълбок математик.

Между другите спънки за успехът в учението има една, която доста помага, за да побърка редовното занятие на ученика. Намерват ся между младите таквизи деца, които тъй някак си научават по-лесно уроците си от съучениците си и поради това те или от само себе си, или от другарите си побудени, захванат да си въобразяват, че са гении. А има пък и таквизи, които с думата гений подразумяват тази привичка, гдето да вършат обикновени работи по един извънреден начин. Таквизи ученици много са излъгани. Истинският гений даже и не подозрява, че има такъв талант и той всичко, каквото гениално извършва, извършва го така някак като безсъзнателно. Но твърде рядко ся раждат същински гении, а и от тези малцина, на които мнозина завиждат и по-мнозина им подражават, твърде малко има, които да са оставили светът по-умен, отколкото са го заварили.

А тогаз целта и назначението на ученито е не да се изкарват гении, но да ся земат обикновените умове и чрез постоянно, мудно, но постепенно усъвършенствуване да приготвят человеците към деятелен, определен и общеполезен живот. Нищо не обичат толкози много юношите, колкото да минат за гении, и мнозина вярват, че гениалността състои в нетърпеливост за трудолюбивото занятие и дълбоки изследования, но в лесното и повърхностно добивание на всичко, когато същинский гений, като сир Исак Нютон с голямо смирение казва, че най-голямата и единствената разлика между неговът ум и умът на другите състои в това, че той е имал повече търпение. Человек може да има добър ум, здрав разсъдък, живо въображение или обширен възгляд и всеобземлющ дух, но никой не може стана гений или даже не може ся отличи без едно строго прилежание.

Следователно всичко, каквото владееш или искаш да имаш, тряба да е добито с труд, тежък, постоянен и непрестанен труд. Можеш да имаш приятели да тя насърчават, може да имаш родители, учители и сума книги да ти помагат, но при всичко дисциплинированието и образованието на умът ти и душата ти е твое си дело, никой не може го извърши за теб, както никой не може да яде за теб, и за да живееш ти, никой не може тя замени в това. Нищо няма на този свят, което да има някаква цена, ако да не ся е положило труд и мъка за добиванието му.

Никой не може ся достойно похвали и прослави в науката без едно търпеливо и дълговременно занятие. И тези, които сегиз-тогиз са ся прославяли в светът без учение, са направили работи, на които достойнството е съмнително.

И тъй, който иска да положи здраво начало и твърда основа за през животът си, нека положи за правило (без изключение), че за всичко, което иска да добие и да има, тряба да работи и че нищо не струва за имание или за харизване другиму, което няма цена.

Кога е тъй, то главната цел и първото назначение на образованието състои в дисциплируванието на умът. Умът обикновено е див, непреклонен като бик. Нека ся опита някой, който не си е подчинил умът, да го накара в прибрана мисъл да ся спре и да земе един предмет, върху който да го накара да размишлява, и ще види, че той не може да задържи за една минута даже мислите си върху една точка. Те отскачат, забикалят, лутат ся нагоре-надолу и ся отстраняват съвсем. Докарай ги назад, реши да ги осредоточиш внимателно в даденият предмет и изведнъж, без да ся угадиш как, намерваш ги разпилени навред, освен върху даденият предмет. Опитва ся, повтаря и

веднъж и дваж, докато или ся напусне от този предмет, или легне да спи.

В младият възраст през първоначалните уроци не е толкози нужно ученикът да набира голямо количество всякакви познания, колкото да приготви умът си за бъдащите знания и за полезен живот. Паметта и така ще ся напълни, зарад туй не тряба да бързаме да са натъпчим с всякакво людско, а да не остане място да турим и нещо наше си. Главната работа в тази възраст е да поправиш един път за умът, по който той с успех и без сбъркване да може да върви и да ся усъвършенствува през всичкий живот, затуй в тази възраст тряба да ся полагат начала, правила, а главното навик и начин за занимавание за изучавание. Нютон на 85-та си година усъвършенствуваше хронологията си.

•

И тъй, първата стъпка към правилното развитие трябва да бъде това: да можеш да спираш, когато щеш, и да държиш, докогато искаш, вниманието си върху един и само един предмет от разните си занятия и като свършиш него, да земеш другият и тъй наред. Който сполучи в това, той е надвил най-големите мъчнотии, а който не, има още да ся мъчи; защото в никой отдел на науката не може успя. За да ся получи решителен успех в занятието, умът тряба да е осредоточен и като прикован у предметът; това, което в четението ся нарича съсредоточвание, не е друго освен внимание, напълно предадено в предметът, който изследува, щото когато умът е вдаден в него, да не чуе нищо друго повече. При това трябва да ся земе под внимание още и туй, което един вещ писател казва: «Никой человек, който е раб на охотата си и на прищявките си, не може извърши длъжностите си с точност и редовност. Този, който желае да заповядва на външните влияния, тряба най-напред да повелява на страстите си.»

Причината, която е подбудила Демостена да ся заключва сам в една тъмна стая, не е друга никоя освен мъчнотията, за да спре вниманието си върху тази точка, върху която той искал да размишлява. От туй става, че някои человеци, кога ослепеят, показват таквоз съсредоточвание на мисли, за каквито по-напред не са ни въображавали. Често ся виждат деца да земат книгите си и да обикалят от място на място,за да могатда закрепят вниманието си върху урокът, който искат да запомнят, защото, като не приучили умът си отрано да им ся покорява, те ся лъжат, че като променят мястото си, ще им ся промени и умът. Но напразно ся лутат горките, тяхното бягание нагоре-надолу е като да искат да побягнат от себе си. На туй няма никакъв друг цяр, освен да седнат пак да ся закрепят над книгата си и да не ся поместват от мястото си, докато не приковат този непреклонен скитник (умът си) о урокът, и да продължат да седят там, докато го накарат да вникне в книгата и да запомни ако не всичкият урок, а то поне една част от него, и после, като станат, да го държат все върху същият предмет; след малко пак да седнат и да го принудят да запомни поне половината и да продължават постепенно по-редовно, докато най-сетне го обуздаят, тъй що колчем го накарат за нещо, да бъде готов да го изпълни на часът. Ако ли го оставят, без да запомни нещо веднъж, то повтором вече, прощавай, не можеш го преклони на нищо.

Търпението е като сестра на вниманието и без него умът не може ся ре да е дисциплируван. Търпелив труд и вниквание са не само съществени за успех в четението, но те са още необорима гаранция за напредък. Младите въобще имат нетърпелив нрав и кръвта им е гореща, тъй що те искат да извършат всичко наведнъж и в един дъх. Да попиташ един млад, той с един удар съсипва всичката вселена. Той бърза, не чака; той не ще да копае могилата и да чака години-години за дисциплина; тежката търпелива работа, напрегнатото четение не са за него, той не ще да ся мае с таквиз долни работи и го виждаш, че ся възнесъл на най-непристъпните височини и погледва със самодоволствие на тези, които ся катерят по страните. И като не го сбере там, земе да прави кули и по облаците, отгдето горчивата действителност ще го прекатури ненадейно. Или ако положението му допрощава продължително бълнувание, той ще ся предаде на будущи предприятия. Тъй що виждаш някой млад момък седнал на столът и наместо да работи нещо, предал ся на мечтания и си минува времето, когато ни един урок не си е приготвил.

И тъй мнозина губят времето си и почти съсипват животът си, без да направят нещо, но само очакват добър случай, за да направят уж нещо велико и дивно. Но я да погледнем наоколо си и да повникнем добре в природните явления. Я погледни този твърд и непоколебим дъб и си

помисли колко години е прекарал, като е изсмуквал храната си от земята и въздухът, докато да нарасте и да дойде до тойзи степен! А папурът (мисирът) ако и да израстнува за няколко месеци до ръстът на един человек, но щом дойде есен, той захваща да гние и докато измине зимата, той ся скапва досущ. И ако преброим най-великите дела на най-силните духом мъжие, ще намерим, че те са изисквали най-дълго време и най-голямо търпение, докато ся извършат. Затова придобиването на търпеливо трудолюбие и постоянно занимавание съставляват една от главните и първи нужди за всякого, който иска да направи нещо полезно както за себе си, тъй и за народът си.

*

Ученик, също и всякой млад, трябва да привиква да мисли и да работи сам за себе си. Същинска самостоятелност ся казва да правим всяко нещо добре и да го правим, както знайме ний.

«Никой не ся е прославил чрез подражание; причината е тази, защото много е по-лесно да превземеш и да си присвоиш погрешките и противоположните качества на един человек със силен характер, отколкото истинските му превъзходства. От хилядото, които са ся мъчили да съчиняват като Байрона, няма ни един, който да си е оставил името подир гробът. Наистина, че да подражава и да заема от другите человеку е много по-лесно, но навикът за оригиналното (от само себе си) съчинявание е много по-полезен и всякой трябва да знае, че никой подражател не ся е възвеличил, но винаги все е по-долу от характер, който е създавал. Освен това всякой според самата си природа трябва да има свой частен характер и правила, по които да управлява този характер. То ся знае, че величие и добрина не могат ся отне от никого, но работата, че всякой трябва сам да си ги добие чрез постоянство, прилежание и труд.

А в отношение към званието трябва да ся помни това, че ако има възможност да ся придобие всичката вселена с пари или с други какъв да е добър или зъл начин, ако е възможно и това, казвам, то пък знанието трябва всякой сам и чрез собственият си труд да придобие.

Първата цел и назначение на учението видяхме, да видим сега и втората.

Тя е, за да образува, за да обучи разсъждението.

Не стига на умът само да ся вдълбочава и да изследва предметите, но трябва още да може и да сравнява, да премерва, тъй да кажем, издирванията си едно с друго и туй е то, което разумяваме в думите образование или обучение на разсъждението, без това никога не може някой да реши що трябва да чете и що не. Някои от най-трудолюбивите человеци и най-прилежните читатели прекарват животът си, без да могат да принесат някоя полза, а това не произхожда от нищо друго, колкото от слабото им разсъждение. За таквиз человеци най-новата книга е най-добрата; най-последната теория е най-правата; и най-новото познание е най-изрядното, защото не са имали време и случай да ся запознаят с него по-отблизо. Поради това таквизито человеци захващат всичко и не изкарват нищо. И туй знаят, и от онова познават и виж, че нищо не знаят както трябва. «Аз срещнах веднъж — казва един италианец — един овчар, който във времето на овчарството си бил си хванал обичай да се забавлява, като подхвърля яйца и ги лови едно след друго. Туй упражнение толкози усъвършенствувало ръката му, щото той лесно можеше да подхвърля и да лови едно подир друго четири яйца. Никога — казва италианецът — не ми ся е случвало да видя человек с таквози строго изражение на чертите на лицето, отколкото този прост овчар, който чрез прилежното си упражнение беше добил таквози едно строго и сериозно поглеждание, щото с пръв поглед всякой би го присторил да е някой от първите и тайни съветници на някой властелин. Когато в туй празно упражнение той бе добил такваз една важност, то какъв человек би излязло от него, ако той би предприел някой клон от математическите или физически науки.» Виждало ся е някои деца да четат или да ся мъчат да пишат отзад напред и да достигват до голямо изкуство в това. Следователно науката да избираш какво да четеш и как да четеш, както и да пишеш и как да пишеш с по-голям успех е от първа важност.

Но пак всичко, което изказахме дотук, за да ся не разбере зле, трябва да кажем още веднъж, че дето рекохме, че ученик не трябва да ся отрупва с разновидни предмети, не ще каже, че той трябва да ся ограничи само с един или

два-три, но като следува разните си занятия, първата му грижа да е не да набира и натрупва много материал, но да привиква и приучва умът си да обработва това, което събира, и да го приготвя за точно изработване на това, което ще събира занапред.

Най-първото орудие за поклащание на светът е умът, освен туй няма никое друго орудие, което да ся засилва и да заяква толкоз повече, колкото умът, когато го упражняваш в по-много и в по-трудни задачи. Мнозина вярват, че не е добро и даже ся боят да принуждават умът си да полага големи усилия, за да не ся повреди, и казват, че тряба да ся пази умът, както конят или волът да ся не прекара, тъй щото кога ти потряба за някой важен случай, да е готов да изпълни това, за което го караш. Това би било право, ако да беше умът поне в някое отношение като волът или конят с кости и меса. Но умът няма нето кости, нето меса, нето жили и человек може да го употребява и днес, както и утре без никакъв страх не само да не би да ся пресили, но даже и с увереност, че колкото почесто го упражнява, толкози по-лесно и по-скоро той може да слуша, когато ако го оставиш без сериозна работа, той отслабва и става мъчно движим и почти поръждясва, както ключ, който не се употребява. При това тряба да ся помни, че истинско дисциплирование на умът не става, като го потребяваш сегиз-тогиз в усилени упражнения, но в ежедневното редовно и постепенно напрегание наспроти задачите и уроците, които предлежат за изучвание. Велик ум не е този, който в едно дадено време да може да извърши една незначителна работа, но да бъде винаги готов и способен да извърши една незначителна работа, която му наложиш и така, както ти му заповядваш. Тоест да извършва едно известно правно количество работа в едно дадено известно време. Това е всичкото превъзходство на сър Исака Нютона. Този, който научи умът му да работи от време на време и когато му скивне, ще извърши много малко или съвсем нищо през животът си.

Между другите забележвания и изследувания изучванието на человеческата натура съставлява една от най-важните части в образованието. Знам, че има мнозина, които вярват и поучават, че никой не може изучи и разбра человеците инак, освен да живее лично между тях и заедно с тях. Аз приемам, че един такъв ще знае най-добре формите и начинът за обикновените работи, но ако един

ученик не вникне и изследува добре главните черти на человеческите подбуждения и дела, то вината пада или право на него самаго, или на учителите. В действителният живот человеците обикновено работят в известни обстоятелства, но и ако би техните заключения да бъдат прави, в този случай то пак те не могат да проникват в подбужденията (мотивите) и не могат да узнават сърдечните и истински двигатели, както един съвършен учен. Таквиз человеци биват често невнимателни към обикновените житейски земания и давания, но те винаги вярно и непогрешно отсъждат същинските начала, по които някой ся е водил при извършването на тази или онази постъпка. Това е тайната, по която един образован человек може да прониже сърцето като със стрела, когато неученият не си е напънал лъкът още.

*

Освен познанието на человеческата натура изобщо с а м о п о з н а н и е т о е втора длъжност, което тряба всякой да усъвършенствува доколкото може. А това става най-лесно за тогоз, който внимава и изпитва всичките си постъпки, дела и помисли, защото тя е работа, която винаги и когато щеш можеш да я вършиш. Да познаваш добре себе си е необходимо нужно в каквото положение, на каквото място и с каквите людие и да си. Да знаеш що можеш и що не можеш ще ти послужи, за да тя избави от много беди, даже и от явна смърт. А това ся добива чрез безпристрастното сравнение на себе си с другите, чрез това не само че изостряш умът си и ставаш бодър и неустрашим на всяко място, но още привикваш да ся смиряваш и да сознаваш своето несъвършенство и недостойнство в сравнение с другите; защото чрез сравнението си с другите ще срещнеш умове толкоз високи, щото ти едвам би стигнал да ги изгледаш, ще видиш памят, която ти едвам би повярвал, че може да съществува, ако не би я видял сам. А като продължаваш да ся усъвършенствуваш и да предположим още, че стигнеш и даже подминеш всички, с които си ся чудил, тогаз наместо да ся мислиш най-пръв и най-горен, при видът на неизмерните и неизследуваните божии тайни в природата, ти ще ся съгласиш, че при всичкото си огромно познание не си разумял освен колкото едно най-дребно зрънце пясъчец от всичкий земний шар. Освен туй в сърцето на всякого ся таи дотолкози суета, щото

никой не допуща другиму да иска да показва повече нещо, отколкото действително има един такъв; тъй щото, ако туриш себе си с тези, които превъздигат себе си, ти ще са лишиш от случаят да бъдеш ползователен на другите, както и да вкусиш от възможното щастие, което ся достигва тук. Когато смирението, основано на безпристрастното оценение и познание на сам себе си може да извърши най-големите блага и да тя наслади с тихо и непорочно щастие.

Между разните **небрежения**, които един млад прави през периодът, в който разсъдителните му сили начнат да ся развиват, първо небрежение пада на паметта, тъй щото ученикът, като ся старае да предаде главната идея на това, което изучва, захваща да напуща редовното течение, после не зема под внимание дати и най-сетне, като изоставя и второстепенните лица в събитията, достига дотам, щото изпуща упражнението на памятта дотолкоз, тъй що тя не е вече способна да послужи и за в най-нужните случаи. Но ползите и превъзходствата на добра памят са таквизи, щото отслабването ѝ става повече причина и на другите способности, отколкото за усилването им, според както ся лъжат някои. Ако и размножението на книгите да е спомогнало за ослабването и отпаданието на памятта, но самото съществувание на тези книги доказва, че тези, които са ги писали, като са знаяли, че те не ще съществуват винаги, са написали тези правила и тези знания, за които те са мислили, че ще бъдат за голяма полза нам, ако ги знайме, което, разбира ся, не можем достигна инак освен ако запомняме туй, което те ни са оставили написано.

От това, що изказахме за памятта, всякой види, че памятта не служи толкоз, за да ся добие оригиналност в характерът, колкото да служи да пренася познанията от един на друг. И понеже человек не може сам пристигна никога да изучи всичко от само себе си, то всякой може да ся убеди какво значение тряба да занимават памятта и обработването ѝ в течението на самоусъвершенствованието му.

Туй, що казахме ний тука за памятта, не беше за друго, освен за да напомним само важността ѝ в целта за ученето, а за начинът на обработването ѝ ний ще ся повърнем допъти и на друго място.

Като съберем сега накратко всичко, що сме говорили за целта и назначението на ученето, ще видим, че тя

състои в дисциплируването (стегването) на умът во всичките му отрасли, първо, и, второ, да му покажем где да намерва орудията си и как да си служи с тях. Точното количество на знание, което може и ся намерва кога да е в умът на ученика, не е, та и не тряба да е голямо. Человек би го изпразнил завчас, както ся изпразня една тулумба, ако да не беше тя турена в съпричастие с един неизчерпаем съсъд, който напълня пак цвета, щом току другата вода изскокне. И ако би да изветря нещо от знанието на един действителен ученик, както водата ся изпарява от повърхността на морето, то пак ще се завърне в главата му с един друг начин, както морската вода ся връща в морето през каналите на реките.

[Македония, г. IV, бр. 10, 12, 17 и 22, 15 и 24. XII. 1869, 17. I и 3. II. 1870 г.]

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГОВОРИ

I

Человек природно търси благоденствието си и следователно всичките человечески общества тази цел имат всякога, средства обаче, които да водят към това, употребили са различни, според различните обстоятелства, както различно са преиначавали и преустроявали человеческите устроения. Желателно би било, ако да имахме тази леснина, дето да можехме да размишляваме върху тези преустроения изобщо, тъй и независимо; но това не е твърде лесно, защото всичките епохи на историята представят особен един начин на размишления и заключения.

Някои искат да кажат, че най-добри за человека са били политическите устройства на древните гърци и по подражание на тях — римските. Колкото и да не приемем напълно това мнение, не можем да отречем, че в онова време, когато **обществената добродетел** е преобладавала у гражданите на тези общества, когато жителите са желали да благоденствуват повече като граждани, а не като бащи и съпрузи; когато законите са ся осно-

вавали на благоправието и жителите в непрестанно упражнение са изучавали истинните длъжности на граждани на отечеството; когато в денните въпроси или никак, или твърде рядко ся е земало пред очи всяко своекористие и домогване на частно превъзходство, разумява ся, че гражданите на едно таквоз отечество относително са благоденствували, и следователно може да ся казва, че тези времена са били по̀ от честитите,. колкото за человека, ако и местно.

Но нравите постепенно са ся изменявали, а това не можеше да не изменява также постепенно и състоянието на работите. Многото придобити победи и големите користи нанесоха първата отровна и разядающа язва на нравственото разтление и направиха да угние и да ся скапе благополучието и благоденствието на онези изпърво честити народи. Най-напред ляхатостта, сладострастията и разкошността направиха някои от гражданите да отделят от общият интерес своите частни интереси и само за тях да мислят; после тая зараза ся разпространи и в сърцата на гражданите преобладаха противообществените страсти. Законите разклатени изгубиха силата си, гражданите, необуздани в злонравието, стремяха ся към пропаданието си, а по-свестните между тях едни не намериха в себе си достатъчно сили, а други за недостойно считаха да ги въздържат и възпрат от паданието им. Таквази бе честта на цветущите гръцки държавици, на силното Македонско царство, както и на могущественият Рим, за които ний пътем само поменуваме и минуваме във времената след паданието на Рим.

При последовавшата от нравственото разтление политическа хлабавост на Рим рукна ся връз него страшният онзи слапей на варварските народи, които обляха с кръвие прекрасната тази страна и съсипаха и разнебитиха всичките онези политически учреждения, които вековете бяха установили. И от то насетне отначало са пак започна въвеждането на разни управителни системи, които едно по друго предприемаха разните новосъставляеми народи на Европа.

Но и тези купове человеци, като живеели изнайнапред див и почти зверски живот, не попаднаха тутакси под мъчителско иго, защото и този вид управление изисква человеци с колко-годе обществен живот. Зверовете не ся завладяват тъй лесно. Но последува ето що: доколко тези

новосъставляеми общества по новото си положение побъркваха своите нрави и обичаи и ся проникваха с нравственото разтление на падналите римляни на запад и на скапаните византийци на изток и силата на предишните учреждения изчезнуваше, дотолкоз по-злонравни станаха не само владеющите и владеемите, но и самите царие, които твърде малко са различавали нравствено от другите; а често те са и давали най-големите съблазни в нравственото развращение. Тези са били мрачните онези времена, в които ся изковаха оковите на робството и ся наложиха на народите постепенно и съразмерно с нравственото им променение и с обстоятелствата. Тогаз може да ся каже, че разумът съвсем бе млъкнал и скотско неразумие бе обзело человеците на тази епоха и особено на Запад, което сляпо ги водеше в безредни междуособни боеве, в чести престъпвания на каквито и да е договори, тъй що всички почти бяха попаднали в едно сляпо или по-добре неуправляюще правление.

По едно време наистина бяха са появили царството на Карола Магна на Запад и това на Крума на Изток в Европа, а по-после и Владимировото на Север, които бяха възстановили една колко-годе редовност в по-голямата част от населенията, които бяха прибрали под своя власт; но те пристигнаха да утвърдят тази нареда: въздигнатите народи, незазрели още и недостойни да спазят свободата си, наскоро клюмнаха и изново сведоха врат под гнетът на своеволията. И тъй жестоките борби на Крумовите наследници с византийците, погрешката на Карловът наследник на Запад и онази на Владимира на Север, които разделиха държавите си между наследниците си, породиха съсипителните междуособни боеве и хвърлиха народите в съвършено унижение. Тогаз настанаха онези най-тежки времена на жестокото обхождание и обнасяние на владеющите към владеемите. Обогатени от потът на народите и от произволните на тях налози, разните местни началници забравиха как са наследували тази власт и противно на общите интереси, всякой за своят си интерес само грижащ ся, разпокъсаха и самите дотогаз съществующи слаби народни и държавни връзки, прогласиха всякой себе си за независим и в отношение към подчинените си погазиха съвършено чувството за достойнството на человека у тях и унизиха го до най-ничтожният степен на скотство.

Тая епоха беше тъжната за народите епоха на феодал-

ната система на правлението, която, разпространена по всичка Европа, ако и да различаше в някои места по нещо, имаше навсякъде това общо следствие да отчуждава върховните владетели от поданните им народи, а самите народи да ги държи като странници в отечеството им вътре и да ги употребява и угнетява като раби запленени. Тая система развърти, можем да кажем, цяло европейското селение по онова време, понеже, от една страна, грубото любоначалство на наричаните благородни не знаеше граници на своите страсти и жестокости, както обикновено става, когато силата не е придружена с просвещението на разумът; от друга пък страна, игото на робството тъй беше вскотило народите, щото да не усещат дали не тряба да страдат от това, от което страдат. А всички доблестени мудрувания, които всява чувството на равночестието, можем да кажем, бяха изчезнали из Европа: големците като диви зверове едни други ся разкъсваха и валяха ся в ужасната нравствена погибел, а народите сякаш камъните нечувствени бяха станали, с една реч, през онези времена человечеството много беше изпаднало.

Человеческите общества, както най-добре ся изразява един историкофилософ, като говори за достаплачевната тази епоха, тогаз пристигала до върхът на развращението, когато человеците изгубят първоначалната си онази простота и независимост, без да са стигнали още на един степен на облагородяването, което само обуздава противообщественните страсти, които свръщат в смъртни грехове.

[Македония, год. IV, бр. 13, 31. XII. 1869 г.]

МИНАЛАТА ГОДИНА

Годината 1869, която до вчера още владееше, отиде си. Рехна ся в океанът на вечността, дето като капка в морето ся заличи и ся изгуби. Отиде вече хиляда и осемстотин и шестдесет и девето лето и ето ний престъпихме прагът на пътните врата и влязохме в дворът на неговът наследник 1870. . .

Ний, като приемаме за доказана истина, че миналото

приготвя бъдущето, веруваме в това, че преговарянието на миналите събития е поучително за человеците. Затова при встъпването в новата година ний ся връщаме да направим за читателите си едно оглавление на по-главните работи, що са станали през миналата година. Преговарянието на миналите събития, които могат да ся сматрят като приготовители на бъдущите, ако не друго, а то насърчава колко-годе человека в пътят на животът му, в който той бива всякога обладан от една трескава боязливост и тайнствено безпокойствие при неизбежните размишления за бъдущето си. А още преговарянието на миналите събития е най-голямото спомагателно средство за изследување и изучавание на человека и на делата му, което е едно от най-назидателните учения.

«Не толкоз въобразително като поетът, нито толкоз идеално като философът, но по-близо до историка, като негов сътрудник, вестникарят разгледва человека, изследува го като същество, което е живяло, живее и ще живее в това земно селение, изпитува го и не като частно лице, което подлежи на тление и изгубвание, но като род, овековечаван чрез наследствено раждание и изтлявание, изучава го като общество, като религия, като гражданско правление, като народ, като наука, като изкуство или занаят, придирва всякога сношенията и съразмерностите между тези разни изгледи и във всичко и всякога търси напредъкът, развитието и улучшението и във веществото, и в умът.

Вред хаосът, в който ся сблъскуват събитията и идеите, вред безизходният виждан този лабиринт, който представят разните политически, обществени и религиозни системи на съвременната епоха, внимателният наблюдател вижда съзоряването на едно ново общество, общество, отменено от истината и предразсъдките, които ни е дало за наследие миналото, младенческото състояние на человечеството. Народите, възмъжавани от ден на ден, очакват благънадеждни това съзорявание, а всичките зидатели на това голямо дело и които, тъй да кажем, без съзнание и тайком работят на това, очакват с нетърпение и с подвоявание между светливото минало и бъдущето, което ся назира измежду гъстите облаци: работата, както си е днес, никак ги не задоволява, защото никак не отговаря на желанията, на нуждите и на величието им. Общо благоденствие, правда, равенство — това е целта, към която ся

те стремят. Но кой е пътят, който води безопасно към краят на тази цел? Това точно не ся знае; това незнание никога не ся представя на духът в неопределените онези безпокойствия, които обземат пътника в часът, в който стъпва най-напред на пясъкът в обширните пустини. Оттук произлазя онази застойчивост, която нетърпеливите сматрят като вцепенение и което не е нищо друго освен природна обмисленост на един род, който не знае дали неговите сили са достатъчни за изпълнение на големите длъжности, що му ся полагат.

Най-първа характеристика на сегашната епоха, на която и свършената година даде немалко познавателни белези, е духът на общото и всемирното свободомислие. Народите, разредите и частно лицата изобщо търсят и искат сполучването на едно само желание, придобиването на лежащите в человеческата природа правдини, правдини, никога не ограничавани, всякога жизнени при всичките от вековете и първите нанасяни тям злини и мъчноизцеляеми рани. Всяко здание, въздигнато от насилието и заблуждението, разклаща ся от основание чрез самото подухване на правдата и на истината. И найдолният от гражданите, като току разумее за правдините, които му дава началото на равенството, изискува мястото, което му ся стои в оградата на гражданското правление и в обществото, с истата ревност, с каквато и един народ, който е бил отдавна заглъхнал и на мъртвило лежал, търси и изискува приличният си ред в домородството на народите. Всеобщото гласоподавание, свободата на народите, самоуправлението им, ето големите задачи, в преговарянието на които ся е занимавало человечеството през свършената година в камерите и в беседите, в общите събрания и в клубовете, в списанията и във вестниците На тези следуват не по-малко жизнените въпроси за освобождението на жената, която ся оплаква, че вместо съдружница за почет тя става робиня и оръдие на мъжа; за всеобщото задължително изучване; за военните разноски и налагания на даноци, за които всякой, на когото ся те налагат, негодува, че неговът пот и неговите трудове служат за прехраната на человеци празни и безполезни, и множество други мъчни за развръзване въпроси, които ся само преговориха и поразчленихa през миналата година, която остави решаването им като наследие на настаналата 1870-та година.»

Духът на това общо свободомислие ся заяви най-вече в страната, която в нашият материк е имала досега почти изключително привилегията на свободомислените предначинания и която под изгледът на влиянието и силата държи първото място в политическото сонмище на държавите.

ФРАНЦА през тази година е била попрището на една непрестанна борба между върховният господар на гражданското правление, който постоянствува, за да спази целокупната си лична власт и общественото мнение на народът, което са мъчи да я уничтожи и да възстанови парламентарната и чисто уставната власт. Тази борба стана в изборите, в избирателните събрания, на амвоните, в камерите, в стълповете на вестниците и слезе даже до пътищата и улиците на градът, дето от борба на мисли и думи можеше да са превърне на борба веществена и въоръжена, нещо, което ся виждаше да търси императорът и неговите приближени, понеже бяха уверени, че без друго ще излезе тържествующа веществената сила, с която изобилно разполага Негово Величество, а пък са твърде оскудни в нея неприятелите на личната власт. Но разумните предводители на опозицията, като видяха клопката, която искаше да им постави хитрият Бонапартец, с хиляди старания и подвизи извършиха да възпрат стремлението на сганта към необмислените и опасните нападения и да докарат борбата пак на полето на словото, на логиката и убежденията, дето оставаше безсилно самото средство на победата, което можеше да употреби императорът, т. е. средството на оръжията.

Правителството на императора Наполеона III-го употреби всички средства, що имаше на ръка, за да възтържествуват неговите кандидати в изборите, като знаеше добре, че ако течението на работите не би могло да спази личната власт от осъждането, в което беше я осъдило общественото мнение, то пък силно едно вишегласие в законодателното тяло можеше да запредвари някое внезапно и насилствено срупване. Противу това преобразявание на всеобщото гласоподаяние и противо упорството на властта в предишната система на правлението цяла Франца си протестира с живо неодобрение и извънредно движение. Тогаз ся писаха най-силните членове противо династията и империята и явните революционери и непримиримите неприятели на Наполеона ся турика

за кандидати и ся избраха за представители от разните избирателни окръжия на столицата и на областите: само слепият или нечувственият можеше да не съзре значението на това движение. Навсъде, дето народът можеше да възвиси глас, прогласяваше, че са е минала епохата на търпеливостта и лехатостта и надписваше над програмата си началата на движението и на деятелността. Тези мерки предизвикаха, както следваше, строги мерки от страна на правителството, а оттам произлязоха онези смутове, които стигнаха до сбивания, дето полицейските чиновници да нападнат на народът и да ся изловят и затворят много ветии на обществените събрания, членове от избирателните комисии и няколко си редактори на вестници.

Това насилствено умиряване биде наскоро последувано от едно всеобщо прощавание. Най-после, като ся събра законодателното тяло, видя ся силната борба, която имаше да стане между левицата и последователите на личната власт. Но Наполеоновото правителство, като разумя силата на общественото мнение, прогласи на 8 септ. сенатус консултът. Французите, като сполучиха от скъпернические ръце на императора тази отстъпка, не останаха дотам, но принудиха с вся сила и приспособението ѝ. Станалото после това подновение на членовете от законодателното тяло, като влязоха в него мъжие, чрез които ся стъкми вишегласието на свободолюбивите мудрования, принуди най-после императора да припознае нуждата за преобразование на министерството и съставянието му не вече от мъжие, посочвани от началника на държавата, но посочвани от вишегласието на камерата и земани отсред нея. И тъй най-после императорът ся принуди вече да отстъпи съвършено на приисканията на народът и да освети уставното правление, като възложи съставянието на ново министерство Емилию Оливиеру, който беше едно време републиканец, а сега е предводител на средната партия, за която променчивост на началата му праведно го подгаврят повечето от французките вестници.

Тая революция на духовете във Франца, отворена в началото на 1869, свърши ся вече с нея, и то като сполучи колко-годе най-доброто и най-желаемото следствие, а на новонастаналата година остава да осъществи и други парламентарни преобразования, както и на другите параграфи от сенатус-консултът.

Таквози беше през миналата година вътрешното състояние на Франца, а външно — след едно колко-годе утихвание на съперничеството ѝ с Прусия, в началото на годината французко-белгийската разпра позанима малко духовете, вестниците поуголемиха работите и без малко що не докараха война; но международна една комисия изравни въпросът за общо благодарение и на двете страни.

АНГЛИЯ. В тази преимуществено уставна страна на Европа историята на тази година ще може с радост да запише в страниците си светлото преобразование, с което званичната ирландска черква ся уничтожи и тъй са отдели съвсем религията от политиката. Но при всичко, що в тази държава има една силна партия от общественото мнение, която постоянно наляга за превъзвеждание на свободолюбивите узаконения и друго пак, че политическата машина, с време устроена до едно желаемо в человечеството съвършенство, следува да управлява колкото възможно по-добре работите под защитата на конституцията; то пак не малко черни облаци има надвесени и над тихующият небосклон на тази царщина. Те принуждават сивоката Албиона да бди непрестанно като пъргав всадник на стремните си, да наблюдава тайният на нейното гражданско правление неприятел, непрестанно в пазвата ѝ гнездящата ся ламя на фениянизмът, който никога не престава от да заплашва разбъркването на духовете в ближният остров Ирландия. От друга страна,въпросът на Алабама следува да стои висящ, без да зема един честит край при всичките и от двете страни на интересуемите правителства изражени желания. При това още и напредванията на една голяма съперница в Средна Азия са, които привличат вниманието на политическите ѝ мъжие, които и поискаха изтълкувания от северната сила за тези нейни постъпки. Но съвсем що дадените изтълкувания, разумява ся, не бяха толкоз достатъчни, за да успокоят безпокойствията на английското правителство за таз работа, то все пак работите си остават на таз точка и съперничеството ако и да съществува, а то поне ся наяве не показва.

Като е дума тука за Англия, ний не пропущаме да кажем, че тя е страна, в която най-важните обществени и политически преобразования ся извършват без разклащания и преврати. От една страна, гражданското им правление и от друга — положителният и практический дух на англичаните са добра и яка преграда противо насил-

ствените въстания или политическите смутове, които много пъти виждаме да върлуват в другите европейски страни; мирни демонстрации и неограничената свобода на печатът са средствата, с които ся изражават нуждите и желанията на народът.

АВСТРИЯ, като разумя от паданието си на Садова нравственото и политическото си безсилие, оттогаз насам ся е запънала с твърда нога за вътрешното си преустроявание върху основи нови за нея, но съгласни с началата, нуждите и изискванията на сегашното столетие. Нови уложения замениха вехтите, общественото образование може да ся отърве от желязната ръка на йезуитите, прогласи ся и припозна ся женението с политически условия, составиха ся независими съдовища и войската ся преустрои по една нова система, приспособението на която даде повод за въстанието в Далмация, което досега ся е ограничило само в пределите на тази страна и според последните известия покоряването на някои от крамолниците е вече дело свършено благодарение на умерените мерки, които австрийското правителство напоследок е зело спрямо това движение. Но освен това частно и въоръжено противодействие за австрийското правителство остава още голяма борба да ся бори противо безбройните племенни изисквания, които обсаждат с голямо упорство спокойствието на тази държава; защото всичките почти народности в Австрия искат и не на шега и на подкожник същата автономия и правдините, които наскоро ся дадоха на Маджарско.

Мръсно едно злодеяние между папищашките калугери, открито в един манастир на Краковия, дето бяха държели под строго наказание в мрачна тъмница клета една девица на име Варвара Убрик, живо разклати общественото мнение в Австрия и нанесе смъртна рана противо калугерократията. Повторенията на таквизи и други разни злодеяния, твърде обикновени между калугерите и особено между западните, отвориха очите на народите и дадоха им да разберат доколко е вредително за вярата ненаказването, в което са ся облекли нейните служители, като са ся възползували от неучението и предразсъдките на народите през мрачните Средни векове, и показа явно на всички нуждата да ся съсипе всяка разница между разните слоеве на обществото и да ся възстанови равенството пред законът на всички без изключение граждани на което и да е царство, от която и да са вяра.

ПРУСИЯ — или по-добре Северният германский съюз, воден от пруския, въодушевяван от неуморният Бисмарка, следувал е настоятелно и през тази година любимият сън на този деятелен политический мъж, сиреч стяганието и утвърдението на германското обединение, на което страшният призрак и славолюбивите и войнствените тежнения на тази новообразувана голяма сила много нарушава спокойствието и дразни честолюбието на Франца. По появените в Германия противопруски тежнения и мирните начала, които са станали любезни на всички народи, още и появените в сърцето на Прусия икономически идеи ограничават засега неограничените стремления на военолюбивата партия; тъй що преобладающата на този час политика в тази държава е, че общите интереси преди всичко друго изискуват мирна политика, в която ся всичко развива и улучшава. Най-важното за Прусия през тази година е това, гдето цар Вилхелм отвори две пристанища на Балтийското море и с възторжени молитствувания поздрави породяването на германска флота. Любопитно е также сближаването някак си на Прусия с Австрия, което ся вижда да земе едно осъществение през последните дни на годината.

Колкото за другите германски държави, те преминаха годината в занимание със своите интереси под върховното надзирателство и под влиянието на подземно действующата пруска сила, освен Бавария, която напоследък показа знакове на независима политика, и Саксония, вред която са чуха боязливи наистина, но все пак изразителни протестации противо постъпките на Прусия и за разоръжаването.

ИСПАНИЯ. С една похвална доблест испанският народ, като сполучи да ся отмени от династията и правителствената система, която го безчестеше и порабощаваше, благодарение на просвещението и на патриотизмът на тези лица, които зеха в ръце управлението на неговата чест, той биде надарен с една система на правление много свободолюбива, в която ся записани всичките начала, които съставляват днес насущният хляб на всякой образован и независим народ. Но жалното е, че по-голямата част от испанският народ не може още да ся събуди от онуй злокобно приспивание, с което го е приспала калугерократията, и не може да ся свести както тряба; тъй що много време и много труд ище още, доде ся възроди за новото

образование този тъй щедро надарен от природата с добри качества народ, за да познае напълно длъжностите и правдините си. От това междуособни терзания обляха с кръв злочестата тази страна, която повече от четири столетия, като е рабски сводела врат под своеволието и под калугеродържавието, пъшка днес под тежкия ярем на войскодържавието.

Испанците на много врата стана как хлопат да търсят цар, но нигде досега не са им отворили, защото пострадването на мексиканският император е наплашило всички и никой не желае да остави спокойствието и безопасността си, та да седне на един вулкан, който бучи подземно и заплашва с изверженне. Ако да знаехме, че спасението и благополучието на Испания стои в намерването на чужденец цар, ний не би пощадили горещите си сърдечни молиствувания за това. Но нам по-големите ни надежди са, че мъжиете, които управляват привременно този народ, ще могат най-после да доведат до един честит край възложеното на тях високо послание. Колкото за партиите, които днес измъчват таз земя, ний не гледаме на тях освен като на свидетелство и доказателство за съществующите в нея жизнени сили.

ПОРТУГАЛИЯ. Ходът на испанските работи не мина, без да дигне прах и в Португалия. Идеята за съединение, нарочно подмятната, раздразни наистина някои върли умове, но тя не намери пристъп в по-първите, и тъй до този час никое таквоз, от каквото ся страхуваха, нежелаемо събитие не е разбъркало спокойствието на тази земя, а окаянството, което сполетя Испания след станалата размирица, ще да уталожи за време рженнето на съществующите незадоволници.

РУСИЯ. Ако да слушаме вестниците, които са по-общи между нас, а още повече някои от гръцките, които според пословицата «Поради нашего Никола са намразили и Светаго Никола», старата си приятелка, помощница и съюзница, а сега и сватя Русия, то няма да чуем нищо добро за тази държава. Нея един от тукашните гръцки вестници я уподобява на мечките в степите ѝ, че тъй вцепенена уж през зимното време на политиката, която владее днес в Европа, тя ся хранила с това, дето си ближе нозете и чака лятото, за да постъпи. Но правото е, че силната тая северна държава, без да дава ни най-малко внимание на разните джавкания на гръцките палета, следувала е

през цяла година без шум и без посочвания своите в Средна Азия предприятия, укрепвала е настоятелно широките си мишци с разпространението на линиите от железните пътища по всичката си широка и равна земя и следувала е всякога лисичата онази политика спрямо европейските сили; а тая нейна политика причинява страх не толкоз на силите, колкото на някои вестникари, които не ся уморяват да викат противо нея.

Но нека викат, малко ни е грижа, ако те я уплашат или сполучат да я натикат още по-навътре в Азия. Работата е, че безсилни да сторят ней голямото зло, което искат те, обръщат всичкият яд на змийната си злоба противо малките и слабите онези сродни ней племена, които имат злочестината да са помежду им, та стоварят всичките грехове на Русия върз техният гръб; тъй що Русия яде скорушите, а горките други славенски племена теглят оскомината за нея и търпят най-големите обиди не за друго, но само за това, защото, без да са го искали, случило ся да са от истото с нея произхождение.

Сопределните на Германия, от една страна, и на Русия, от друга, скандинавски народи — ШВЕЦИЯ, НОРВЕГИЯ и ДАНИЯ, — за които пострадването на тази последната държавица е един голям урок, виждат ся, че от ден на ден все повече се убеждават в това, дето че само чрез тясното помежду си съединение ще могат да спазят от двете речени страни заплашваната си народност. Това съединение ся поддържа усердно от всичката здравомисляща част на скандинавските народи. Но ний като знаем колко мъчно стават таквиз съединения, при всичката изящност и изповедувана спасителност на тази идея, сумняваме ся за скорото ѝ осъществение. Засега, както и занапред тази идея има голяма поддръжка в оженването на данският наследник с дъщерята на шведският и норвежкият цар. Ако да бяхме уверени, че прости само молитствувания са доволни за осъществението на една таквиз пълна с добри следствия сполука, ний би ги щедро излели за по-скорото сбъдване на туй спасително за тях съединение, което може да послужи за урок и на много други, заплашвани с изтреблението на народността им народности. Но една проста притча казува, че «Лозие не ще само молитва, но иска и мотика».

ИТАЛИЯ. Противните на престолът партии, фанатическите обожатели на вехтата нареда, а между това и пре-

хласнатите защитници на превратните идеи са задали през тази година немалки грижи на италианското правителство, като са ся ползували повече от тежките наистина за народът, но необходимите за държавното устройство икономически мерки; но по непрепознаването на тези начала от страна на здравомислящата част от народът правителството е смогвало всякои заявени безредици. Министерството на Менаврея, което поради противонародните си начала и най-вече поради тежките налози на даноци беше станало омразно на италианците, ся осъди от общото мнение и ся свали. Днес за днес можем да кажем, че Италия под едвам сполученото състояние на Ланцовото министерство стои по-добре, но финанциалното състояние на Италия стои много зле, а ся вижда като непоправимо: отвратителният призрак на банкрутирането ся вижда всякога като предвестници на злочестини опашата звезда на прекрасното небе на таз земя. Външно любопитното в Италия е приближаването ѝ напоследък с вечният неин неприятел Австрия.

Вселенският съ́бор, предизвестен в началото на миналата година, начена заседанията си къде свършването ѝ, но само настаналата сега година ще бъде честита да извести на Европа неговите следствия. Сега само толкоз можем да кажем, че ако този събор ся занимае сериозно с таквизи предмети, за каквито ся дрънка, работата му не ще бъде освен последен подвиг на средневековщината противо новият напредък на науките и последно блясване на угасающето светило и на светлите бълнувания на миналата епоха на папството.

След това, като обръщаме най-после очи върху течението на работите в нашето отечество — Османската империя, ний виждаме, че преминалата тази година бе една от най-честитите за широката тази държава. Твърдата и деятелна политика, която последува императорското правителство противо продължителното въстание на Крит, осуети всичките усилни действия на онези, които ся мъчиха всякак да откъснат този остров от османският скиптър.

Първото политическо действие, а можем да кажем и първото чудо, което видя издъхналата година в тази работа, бе чудото на невидяното досега единодушие на великите сили в източните работи, които в критската работа, която заплашваше мирът на Европа, пръв път ся показаха

да работят изобщо с един примирителен дух, за да оздравят спокойствието на Изток и да научат вироглавите гърци да почитат международните сношения. Потъпкването на критската буна беше един голям урок, който Турция даде на немирният елинизъм, и ако той е способен да зема уроци, ще научи от това най-добре, че не тряба за нищо да ся надее и нищо да чака от тези, които с големи думи и с празни ръце за своя корист раздигат буйното родолюбие на гръцките паликарета, но тряба да търси напредъкът и величието си в развитието на умствените и веществените си сили.

Свободна от други вътрешни въпроси, Портата попосле обърна очи към египетский подкрал, подозрения връз когото бяха ся повдигнали още во времето на Критската война. «Левант Хералд» оттогаз още беше ся провикнал противо подкраля, та го обвиняваше, че имал уж намерение да скъса връзките, които го свързват с Портата, и да осъществи синът на Мехмед алия да основе едно Арабско царство. Из най-напред тези прогласения на «Левант Хералд» ся видяха като бълнувания или враждебни наушничества, но мерките, които зе изпосле правителството султаново спрямо Египет, показаха, че наистина Кедивът е имало да го блазни нещо и яката ся бил приготвил, но не виждал още времето, сгодно да си хвърли булото. Какво може да ся случи от заявените вече честолюбиви домогвания на Кедива занапред, не знаем, но колкото за миналата година можем да кажем, че тя бе честита да види един край на тази разпра и да чуе тържествените обещания на египетският подкрал, че ще да ся съобрази с праведните изисквания на императорското правителство.

Посещенията, които през тази година направиха на султана някои от владетелите на Европа, и тяхното пътуване по Изток сматря ся като събитие, което има голямо значение под политический изглед, и то ще ся споменува в историята като едно достопаметно нещо за нашето време.

Самата злочестина, която сполетя турското царство през миналата година, е смъртта на Фуад паша, който при неутешната жалба, що остави на сътрудниците си в делото на преобразованията, остави и незапълнимо място в ликът на просвещението и способните политически мъжие на Турция.

За Сърбия, Черна гора, за Румъния и Гърция нямаме нещо достославно да забележим в годишното това обоз-

рение, за гръцката цариградска черква само ще кажем, че тя и през тази минала година не е повече прокопсала, но е доста теглила от неблагоприятните следствия на неблагоразумното си поведение с разните православни народности.

*

Най-после в това годишно обозрение пада ся да споменем нещо и за народните ни работи, но ний усещаме голямо затруднение да намерим нещо достойно да ся забележи и да ся говори за тях. Какви сме и какво има да сме свършили, за което да приказваме и с което да ся похвалим? Само ако искаме колкото да минем на редът и ний, поне в нашите си вестници, да поговорим нещо за себе си, трябва да сторим думата на някои твърде дребни работи, и то със стеснение го казваме, че ни в дребното не можем ся похвали с какъв-годе успех.

ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ ни, които през последното десетилетие са пълнили страниците на народната ни история със своята деятелност, през всичката тази година малко редовце има да ся надращят за тях и ний има да им благодарим за това поне, че те не ще бъдат черни от тази страна, колкото се касае до желанието им. Колкото за през последната част на миналата година какво са правили, ний ся обзалагаме, че ни дяволите не могат ни каза, но пак от това следува да се разбира, че лошо нищо не са направили, а добро не е било на тяхна ръка да правят. Най-после ний бързаме да свършим думата си за представителите, за да предварим уместното попитване: кои са те и де са?

КОМИСАРИТЕ, колкото ся касае до тези, които носят народното ни име, като свършиха великият подвиг на осуетяването на проектите, почиват си сега с куриозното задоволство на разумният онзи мастор-работник, който три пъти като рязал дървото и го намервал все късо, не ся отчайвал за сполучието в трудът си.

АРХИЕРЕЙСКИЯТ СЪБОР, колкото и да викат някои, че не работил и не работи, трябва да кажем, че все има да благодарим за нещичко на неговите слаби трудове. Ний тука не ще говорим за славният подвиг, за извършването на който голямата почест принадлежи изключително на велемудрият и именитият председател на този събор, ще споменем само за разните онези писма от страна на всичките ни честнейши старци, изпращани през цяла година до разни общини за разни работи, между които е имало и някои значителни по съдържанието и целта си: тяхното действие е спасително в делото на народното ни обединение и за свързването на външните общини с тукашната, което е нещо твърде желателно. Такваз цел имат и тези окружни писма, които са разпратили сега за по празниците. Друго по-капитално дело на архиерейский наш събор е съчинението на някакъв си устав, който е изработен и представен вече на разсмотрение на особена комисия. Но за него ний особено ще говорим като дело, което по явението си принадлежи на новата година.

През тази година още ний бяхме честити да видим в Цариград устроението на една, тъй да кажем, ОБЩА БЪЛГАРСКА ОБЩИНА, но бяхме пак злочести да я загубим и да изпаднем в онова обикновеното у нас общинско разстройство, дето и под път и над път общини да има, а общински работи да няма кой да гледа. Съществува наистина в едно Средно село една сянка от община, която по нови някои петъци ся посъбирва, но и в нея, за жалост, не ся разглеждат освен праведните и неправедните делби на благоволните приноси по-често, а зловолните разноски никога.

След това ще кажем, че пак бяхме честити да чуем през тази година за отварянието на неделни училища в градът ни, но не бяхме честити да видим трайното им следуване. Неделните училища в Цариград умряха, както умират у нас все недосносчета всички общеполезни предприятия! Ще могат ли някога да възкръснат, ний засега не можем ни да предвидим, ни да предскажем, можем обаче да препоръчим на настаналата година възстановяването на това необходимо за поддържанието на народността ни в поглъщающият я този град предприятие, а тъй също и отварянието на вечерни или нощни училища за онази поголямата и повече гибнущата част от еднородното ни население в този град, което състои най-вече от градинари и други такива, които редом от онези заглъхнали за българщината страни тряба те най-напред да ся изтръгват и запазят от зиящата ламя на гърцизмът.

Утешително е колко-годе, дето че през миналата година ний видяхме повън едно по-благоприятно явение в движенията и стремленията, които станаха за отварянието на читалищата и за съставянието на женски дружества по разни места в нашето отечество. Но скръбно и твърде

скръбно е това, дето че досега още нямаме направено нищо общенародно. И до този час ний нямаме ни предприето, ни започенато, ни замислено даже нещичко, което да носи общото име на български народ, на голямата тази маса, която тъй гъсто населява Балканският полуостров. Една черква, обща, народна черква предприехме да направим в столицата, дето толкоз наши еднородци има да живеят и дето толкоз други по търговските си и разни дела идат пред всяка година, та я посещават; но ето години и десетки години ся минаха, а черквата, народната ни наричана черква, седи си на един хал. Лесепс по-подир захвана, а по-напред изкара великото дело на Суезкий канал; една английска компания изкара железният път от Варна до Русе, а ний, един народ, един български народ, не можем ни една черква да изкараме и става толкоз години тя стои пред очите на всичкий свят, начело на всичките ни дела, като грозен обличител на нашата некадърност и свидетел на ничтожността ни като народ! Горчиво наистина, но необходимо да ся казва, за да ся видим и познаем за колко пари ни е шапката.

Второ общенародно предприятие е следованието на черковният ни въпрос, който, врътник с черквата, е бил подобостраждущ с нея, като и досега още не можем каза, че ся е напълно съвъкупило в действието за него всичко онова народонаселение, което говори един език български. О! Голямо е било народното наше падание, ужасно е било злото, нанесено нам от вечният неприятел на народността ни — гръцко-фенерската политика.

А какво да кажем за туй, дето и в събужданието си днес ний още не сме ся свестили да промислим за отварянието на едно общо българско народно училище? Парите ни, собствените наши пари, поддържат училища под име на чужди народности. Чедата ни, изнародени и по дух, и по язик в тези чужди училища, напояват ся с идеи, диаметрално противоположни на интересите на народът ни, приготовляват му една будущност от най-мрачните, от най-разорителните. И може ли някой да помисли за народните ни работи и да не ни оплаче? Кое необходимо народно дело има да сме предприели или кое предприятие сме изкарали, за да можем да кажем: Ето, това е народна собственост, това е дело на българският народ?!

И с какво друго имаме да ся похвалим? Дали с богатите си щедри людие, или с учените умни мъжие, дали с

добрите си вестници, или с пълните си речници? Кой може да погледне на нашата книжнина и да не усърне, кой може да помисли за нашата бъднина и да не просълзи?

Не остава прочее освен като българи да ся потрием по челото при преговарянието на миналото си и като чисти славени да ся почешем в тилът в размисли уж за будущето си сега, като изпращаме миналата година и посрещаме настаналата, та па с обичната нам поговорка «Що са дение, напред са», да ся предадем със свойствената нам безгрижност на онези химерически надежди за всяко добро все от чуждите. А най-подир? — Да става каквото ще става. «Каквата залюляла, такваз и закопала.»

Ето таквази е сетнината на народ такъвзи, който не рачи да има живот народен, на който синовете не мислят, освен всякой само за себе си да живее, само за своята полза и само за своят си интерес да ся грижи. На такъв народ Хисамеси хич бир вакът окуимас.[1]

Но. . . да свършим обозрението си.

Едно от най-големите дела, колкото са свършвани на тоз свят с человечески ръце, е станалото през свършената година отваряние на Суезкий канал. Това дело държи особени страници в историята на годината 1869.

Забележителна е пак миналата година по проявението на тежненията на народите към приятелско споразумение. Когато правителствата и владетелите, всякой за собствените си интереси ся блъскат, народите чрез печатът изразяват отвращението си от тези сблъскувания и съставеното вече убеждение, че само върху ненасилуваната свобода на всякой един народ може да ся въдрузи благоденствието на всички и напредокът на человечеството.

За изтекшата 1869 година може да ся каже още, че тя бе злочеста откъм бунтовете, а честита откъм министерските променения: тъй например от бунтовете потъпка ся най-първо през тази година три години върлувавшият Критский бунт, потъпкаха се такожде бунтът на карлистите в Испания и по-после на републиканците тамже, бунтът на Куба противо столицата, бунтът на Далмация противо австрийското правителство; всички тези бунтове един по други ся потъпкаха и осуетиха ся още бунтовите замисли на египетският Кедив. Колкото за променения и преиначенията на министерствата, те не само що станаха

[1] Името му никога не се зачита (тур.).

в Турция последствие на Фуатпашовата смърт, но станаха още по други разни причини в Италия, във Франца, в Бавария, в Прусия, в Испания и в Гърция, а още тя остави на път променението и на министерството в Австрия.

[Македония, г. IV, бр. 14, 3. I. 1870 г.]

ОТ ПОТРЕБНОТО ЗА НАРОДЪТ

Много пъти и надълго ся е разисквало тряба ли да ся остави народът в неучение и за зла чест намерват ся още и днес таквиз человеци, които искат народът да не бъде учен, за да го употребяват като оръдие в лошите и долупълзящите си тежнения, в омразните си намерения. И сега още на този час за срам на человечеството на Вселенският римский събор наричаните народни пастири ся занимават с тоз въпрос и главата на Западната черква, проглашаемият за непогрешим Христов наместник, догматизирува, че учението не било за сиромасите! За жалост обаче на тези надирничави доктринери този въпрос, преди да ся реши словесно, дойдоха работите и го решиха. Преговарянието историята на человечеството доказва най-явствено постоянният негов напредък. И ако че нашето столетие не може да ся похвали с голям брой юнаци, завоеватели, законодатели, изящни поети, философи и художници, които толкоз прославиха някои епохи на старите времена, то все пак има си и той изящните си умове, с които може да ся хвали. И изобщо пак опитомението и образованието напредна и от ден на ден все напредува: както ся доказува това най-добре от нравите на старите времена, сравнявани със сегашните наши години, от мъчителският начин на правлението у старите в сравнение с кротките и уставните днес правления, от жертвите и богослуженията на древните в язическите храмове в сравнение с чистотата на богослужението, а даже и с религиозните днешни обреди и с благоговението в нашите черкви; и най-после от науките и изкуствата, които тогаз принадлежали изключително само на някои привилегировани разреди, а ето днес, умножени и разпространени, станали са притежание на всичкото человеческо домородство.

Образованието победи и за всякога надви на мракът на невежеството и ако да има и днес още някои неприятели на изучването на народът, които сматрят образованият работник като неприятел на обществото, тяхното мнение отдавна вече е станало безсилно, защото в никое сърце вече не намира отзив.

Не. Няма вече въпрос за това, дали тряба да поддържим или не изучването и образованието на народът; никоя сила няма, която да възпира и да може да възпре днес това. Днес остава само как да подтикаме образованието на народът постепенно напред и да ся стараем как да направим да грее по-ясно слънцето на истината, на нравствеността и на ученето, за да станат всички участници на живата негова светлина и на оживителните негови зари; и ето защо е нужно тая светлина и тези зари да не бъдат много отдалечени от народът, но да бъдат на всички достъпни без никакви пречки и без каквито и да са прегради.

Истинното величие и славата на тези, които искат и търсят благоденствието на народът, лежи в това да намери някой леснината да слезе до народът, да изучи нуждите му, недостатките му и добрините му и колкото за недостатките му да гледа как да ги намали, а добрините му как повече да ги развие, защото в народът само ся намерват те чисти и прости. Примерите от добродетел у народът са за това величествени и чудесни, защото самата добродетел у народът е девственица, невинна и отменена от всяко преструвание. Да обича някой отечеството си, казва един писател, и да не обича също тъй всичките разреди на неговите чада, нито да ся старае да прави нещо добро за всички, това е суетност и лекомислие и друго не показва, освен родолюбие голословно, смахнат патриотизъм.

На пряпорецът на народите пръстът божий е написал светите тези думи «Свобода и напредък» и тези вечни, безсмъртни думи могат да ся затулят за време, но да ся загасят — никога. Страданията на народите все повече и повече ги свестяват и историята на миналите години ги учи да оценяват собствените си сили и да гледат как да ги употребят за доброто си. И тези, които ний за най-прости считаме между народът, и те усещат в себе си и разбират, че тяхното съществувание има цел: длъжност прочее свещена е за силните на земята и за всички, които искат и могат да му спомагат към постиганието на тази цел, която в чистотата си не е никак разорителна, а следователно и

не страшна. «Любов и състрадание към сиромашкият разред на жителите» — това е било изречението на Наполеона III-го през вечерта на 1 дек[ември], на часът, когато щеше да възлезе на французкий престол. Любов към разредът на работниците, които съставят най-голямата част на народът, трябва да бъде условният знак на всякого человека, който искрено желае и търси истинното преобразование на обществений живот и благоденствието на человечеството.

Но за да спомогне, да поддържи и ръководи някой един кой да е народ, преди всичко нужно е да изучи състоянието му, да го обикне, да го възлюби и да ся научи сам да го оценява и почита. Не стига това, дето да ся мисли само някой, че е способен и че може да води един народ, защото не е работата да води множеството просто токутъй според пресметването на своят ум, като кога че това множество е проста една машина с неподвижна от само себе си грамадност, но тряба да употребяваме средствата, които самото това множество ни прави наръчни, трябва да помагаме на народът, за да стане независим, т. е. не да му налагаме, но да го свестяваме, сам себе си той да ся старае и да работи за доброто си; защото така само нашата за него работа бива и по-лесна, и по-сполучлива. Нека ся погрижим да дадем на народът средствата да употребява за собствена си нравствена полза празното и свободното си от работа време, да гледаме колкото повече да отмахваме и да отстраняваме от него всяка причина, всякой повод към съблазнение; на това отгоре нека залагаме с неуморно старание, с ревност, с търпение и с любов и нека бъдем уверени, че старанията ни ще бъдат увенчани със свята сполука: нека ся обърнем най-напред към неговите обичаи и да ги разгледаме, нека се взрем в неговите наклонности и което намерим в тях чисто и добро, оттам, като по-лесно, да почнем нравственото му развитие; нека ся земем с присърце за неговото възпитание и да гледаме как по-скоро и как по-добре да го изучим и в малко време ний ще бъдем честити да видим как този често неправедно нечувствен наричаний народ ще покаже ясно своята чувствителност и с признателност и убеждение ще приема наставленията и със смелост и благоупование ще тръгне в пътят, който би му предначертали.

И понеже едно от най-сгодните средства за образование на народът е прочитанието, нека побързаме да му да-

дем в ръце по-добрите и по-полезните за него книги, които сега можем да имаме, и нека ся постараем колкото по-скоро да му приготвим и таквиз, които да са за него определени и за него написани, книги, в които да вижда той природното си изображение, в които да намерва здрави разсъждения, прави съвети и наставления назидателни и достъпни за него Така народът ще ся привлече и колкогоде от пръв път още ще начене да подражава излаганите пред очите му добри примери. Разумява ся, че не всичките книги са за народът и че не са всичките списатели способни, защото не е лесно да ся пише за народът. Твърде е мъчно да стане един писател подобен на народът, за да го изучи тъй добре, като да може най-после да го изобрази, тъй щото в примерите да гледа народът сам себе си. Добрите за народа списатели са малко и у другите по-образовани народи, а у нас още те не са ся явили, но то не ще каже, че не тряба да търсим полезното за народът и в това, което имаме, като си имаме грижата постоянно за улучшението и сдобиванието с това, което е съгласно и съобразно с целта и всегдашните ни стремления, за да ся образова и облагородствува народът чрез изучванието.

Тази прочее тряба да бъде целта ни и с отварянието на книгохранителници и читалища за народът. Те тряба да следуват делото на училищата, да ся грижат, за да доставят в ръцете на народът книги, назначени за умственото негово развитие, чрез което да може да ся постига улучшението и подобрението както на частните лица, тъй и на множеството; тряба най-после да ся действува непрестанно връз народът под изглед на изучването му, да ся обработват умствените сили на народът с едно неуморно постоянство, като гледаме да ся държи всякога в равновесие учението и волята, умът и сърцето.

«За изучване и възпитание на онез человеци, които по злата си орисница не могат да разберат напълно доброто, което им става от изучванието, трябва да се задоволява някой и с малко от най-напред и тъй постепенно да постъпва всякога напред с бавни, но твърди стъпки: стига само да върви някой всякога напред, да ся не уморява и да ся не отчайва, каквито пречки и да срещне, а всичката му грижа да е как да възсъздаде сърцето», казва един писател, който бе посветил всичкий си живот да пише за народът, и да подканя словом и делом и другите писатели да го подражаят.

Изучването на народът трябва да бъде нравствено и умствено, чисто, искрено, умерено, за да може да стане извор на истинното добро за народът. Но благородното това дело не ся увенчава със сполука, освен чрез съдействието на всички за това учреждения и заведения, чрез прилежанието на децата и момчетата и чрез поощрението на които ся учат, от юношите и мъжете. Нас ако би ни попитал някой истинна нужда ли са за народът книгохранителниците и читалищата и иска ли ги народът от своя воля, ний бихме отговорили положително, ако и да не стават те всякога прямо от народът. А освен доказателството от напредването и светлата сполука на повечето от тези заведения голямо пак доказателство е и тая нужда на народът, която той от ден на ден все повече усеща за умножаването и улучшаването на училищата си, за които никога не отказва и възможната от негова страна помощ; доказателство е още и нуждата, която ся усеща за училища, в които да ся предават на народът вечерни и неделни уроци.

[Македония, г. IV, бр. 17, 17. I. 1870 г.]

[ЗА ДА УЗНАЕМ МИНАЛОТО СИ . . .]

Немарението е у нас голямата оная чума, която е изморила и следува още да мори нравствените наши сили, то е нравствената онази гнилота, която прогнива корените на общественото ни развитие. Ний няма да разправяме надълго тука за тази смъртоносна за напредокът ни язва, но ще забележим два-три случая скоро насам, които ясно свидетелствуват за нашата ревност за напредване и старание да ся повдигнем малко по-горе от унизителното състояние, в което ся намерваме.

Преди 3—4 месеца преводачите на в «Дунав» издадоха обявление за напечатването на един толкоз нужен и полезен турско-български речник, во според както ся научаваме, досега само 7 души ся обадили да искат да станат спомоществователи. Ще ни кажат: че скъп, че ся искало пари напред или и други някои извети могат да положат.

Но в същото почти време ний печатахме и разпратихме едно обявление за една духовна книга, която един зографский възпитаник искаше да издаде. Книгата не беше ни за чужди интереси, нито скъпа, нито пък пари ся искаха изнапред, но ето досега ни един не ся е спрепънал да ся обади за спомоществовател.

Да е това само, ний би казали, че пари нямаме или не ни ся дават, или черковници не сме, или чиновници не щем да ставаме и затуй ся потаяваме, та ся не обажданме на таквиз призовки. Но ето и други случаи ся представиха, в които нашата ревност за народното добро можеше и без давание на пари, и без никакви други извети да ся покаже, но ний гледаме, че и там същото равнодушие и немарение.

Все по онова време ся появи и окружното писмо на г-на Бошкова за читалищата и за изследување на българский язик. Досега че много читалища са заспали и са ся скарали и разделили чули сме и знаем, но не сме чули и не знаем да ся е обадило някое на тази патриотическа призовка.

Г-н Моско Попов преди няколко време извести за издаването на един географический речник и покани всякого, що може да му достави някакви сведения по тази част да послужи на туй общеполезно дело, и ний приехме на себе си пропращанието на тези доставления, но слава богу ли да речем, какво да речем, не виждаме ни едного да ся е изпрепънал две слепи букви да прати.

На нашите и на толкоз други от толкоз години насам непрестанни призовавания за таквиз географически сведения ний не сме видяли освен интересните онези сведения за Железник и каазата му, вместени в «Цариградский вестник» и печатани на особна книжка; «Описание на Драговец от г-на Д. Т. Лачкова», вместено в III-та година на «Гайдата»; «Описание на Копривщица» от Пулякова в «Книжиците»; на Кърклисийската кааза от Т. М. в «Македония», и това за Дебър, което отзавчера обнародувахме, доставено нам от едно духовно лице. Но доста ли е това, за да узнаем ний не само миналото си, но и сегашното си състояние, доде ся простираме поне и де живеем, когато е то толкоз необходимо за нас во всяко отношение? Или чакаме и запознаването ни помежду ни други да ни го направят, чуждите да ни кажат какво има по земята ни?

Нам ни е твърде жално, че при безбройните дописки, що сме получавали и получаваме за толкоз празни работи,

нямаме тази чест, дето да ни ся дават кратки поне географически сведения за местата, от които ни ся пращат, за да може по тях да ся състави с време поне една колко-годе по-свястна география за местата, които населяваме. За хули, укори и взаимни обвинения, колко не щеш дописки, а за нещо, което по-прямо служи за полза на народът — там ни няма. Ще каже, че ний живеем само за да ся караме с тези, с които живеем, без да щем да знаем нещо за делата на онез, които са ни на тоз свят произвели, и без да мислим да бъдем полезни с нещо и на онез, които ний ще произведем и ще ги оставим като продължение на собственій живот, наследници на това, що е наше. Каква бъдущност може да има един народ, който миналото си не знае и не подирва да го узнае, и за бъдущето си не ся старае? Ето тая несвестна пасмина сме ний, които носим името българский народ, затуй сме и толкоз п р о к о п с а л и, затуй щем скоро и да п р о к о п с а м е!

Далеч обаче от да ся отчаем и всякога въодушевени от надеждата на общо свестяване, ний ся не леним и сега пак да поканим нашите учени и ученолюбиви съотечественици да ся заловят с едно по-голямо присърце в издирвание на останалото ни бащино наследие. Нашите бащи и деди не са ни оставили наистина явни някои списания, но оставили са ни богат материал за обработване на народната ни словесност. Остава ни само да го съберем на куп и да ся завземем за обработването му и той е доволен да ни обогати от таз страна, от която ся считаме тъй сиромаси. Нека вникнем да изучим народът си и неговът живот и ний ще изучим неговата история, която днес напразно търсим да почерпим от скудните за нас извори на чужденците. Иска ся само ревност повечко и не частен, но всеотдаен труд.

Нека всякой, който може само да пише, да ся залови да опише мястото, в което живее, което е обходил и го знае; да опише какво е видял, какво е чул, какво знае за това място. Да ся събират всички народни песни, пословици и приказки; да ся забележат де какви стари книги, надписи, записки ся намират, де какви вехти остатки има, какви предания има за тях, какви имена носят по-главните и по-забележителни части на описваното място, какви обичаи има у народът, какви особености в язикът, де какви дрехи носят, имената на дрехите, собствените имена, местните сборове и тържества, що правят, обрядите, с които съпровождат разните житейски случки, и пр. Всичко това е работа и работа, и не толкоз ничтожна, колкото могат да си представят някои, и не изисква ни трудове, ни разноски някои извънредни: стига да има някой желание само да послужи на народът си по тази част, за да събере и позапише нещо, и нека бъде уверен, че каквито и да са малки тези му услуги, не ще бъдат безинтересни, защото капка по капка езеро са съставя, а от туй езеро може да ся черпи.

[Македония, г. IV, бр. 23, 7. II. 1870 г.]

УЧЕНИЕТО И ИНДУСТРИЯТА

Не е наистина от много време, но пак отколкото е можем да кажем, че наший народ не с малко присърце ся залови и с немалка ревност ся труди за образованието си. Училища са ся отворили вече почти във всякой град и във всяко село и ако че те не са още, каквито тряба да са, то не е от лишение на ревност, но от лишение на наставници и учители. Друг един белег на пробужданието на народът и на неговата за напредване ревност са от скоро време проявените стремления за отваряние на читалища и съставяние на любоучени и книжевни дружества и мъжки, и женски и от тяхна страна въодушевенията и насърчванията на общините в пътят на образованието.

И ний, но и нашето потомство още повече ще бъде признателно на тези, които зеха на себе си предначинанието за отваряние на читалищата и съставяние на ученолюбиви дружества, на които задружните трудове и произведоха и ще произведат още по-големи ползи в попрището на народното ни образование.

Но стига ли само това? Доволно ли е само ученията или просто стремлението към учение да улучши състоянието на един народ и да го провъзведе на един по-горен степен от какъвто е?

Добро е ученията, но то е само вратата, през която минуват онез, които търсят частното и общо благополучие; не е обаче то само пътят, който води народите към желае-

мото от тях благоденствие: този път е промишлеността или индустрията.

Научната и всяка друга, както и политическата сила на кой да е народ ся усъвършенствува само чрез развитието на индустрията: учението посява, но индустрията е, която възрастява и прави да процъфтява свободата и чрез нея само ся оздравява народната самостоятелност и независимост. Научното развитие е развитие на умът, но то нищо или твърде малко ползува, когато му не достига идеята на приспособението.

Нашият народ не е бил като много други съвсем без индустрия, а и днес още той носи в себе си зародишът на разни индустриални отрасли; но жалното е, че надпреварен от другите в своите произведения, той, вместо да ся старае да не остава назад, напротив, отчайва ся и от ден на ден занемарява и съвсем ся напуща от този род предприятия, а това може да има за него твърде лоши следствия, защото това е, което може съвсем да го съсипе и опропасти.

Добре или зле, земледелието е в ръцете ни, но то е, както рекохме по-преди, единът крак, на който може да стъпи, за да стои прав един народ, а защото на един крак са право не стои, тряба да ся постараем и за другият; а то е да съживим и индустрията, този най-голям двигател за благоденствието на всякой един народ и това тряба да бъде една от първите грижи на всякого едного българина, който обича народът си и желае доброто му; защото индустрията е най-изобилният извор за обогатявание. Истина е, че без свобода и правда, без нравствено и религиозно образование богатството многажди става средство за развращение, но също тъй истина е, че и без богатството не е възможно да ся развият умствените и политическите сили на народите; защото да живеем не състои само в да знаем и да искаме хубавото, но и в това, дето да го правим. Но кой е този, що може да върши и да прави всяко добро и хубаво без потребните средства — без богатство, следователно без индустрия?

А за да ся уверим, че индустрията е богатството и че без нея всякой народ прецъфтява и пропада, стига да метнем поглед на най-силният и най-богатият днес народ в Европа — на Англия. Чрез трудолюбието на жителите си, чрез индустрията си Англия е станала най-богатата и

силната от държавите; като е приспособявала науките на изкуствата, тя сполучи да надмине колкото по богатство и благосъстояние всички други народи и чрез богатството си ограничи властолюбието и насилието на великаго Наполеона за цели десет години; чрез капиталите си и индустрията си, чрез работническото си трудолюбие тя може да утоли стремленията на французкият герой, който заплени толкози царие и покори толкози народи.

Ей, никой народ не може днес да води политика достолепна, да ся наслаждава на пълна политическа свобода и самостоятелност, да оздрави и утвърди най-после честта си, ако не бъде богат, ако не развие индустрията си; един прост само поглед връз разните народи на земята може да ни убеди напълно; никой сиромах и без приходи народ не е както тряба свободен, нравствен и учен, когато, напротив, у всичките богати народи человечеството ся е доста развило от всяка една страна.

Днес славата и властта не е в ръцете на ученият, нито в силният и разоряющият, но у най-богатият и най-производителният от народите, защото индустрията промени, тъй да кажем, лицето на светът. Властта и превъзходството ся премести и законите и взаимните сношения на народите ся преобразуваха; и само чрез индустрията се осъществи онова, което божественото слово пред толкози векове благовести като пръв закон на человечеството: любовта, человеколюбието, тишината и мирът на светът. Може да ся каже положително, че нищо не спазва днес мирът в Европа освен предаността на народите към вещественте им интереси, като отсрочва решението на толкози въпроси, които належат и интересуват немалко по-малки някои народности.

Такваз е чудотворната сила на индустрията, която в нашето отечество не е била никога както тряба развита, а сега е съвсем напусната и занемарена. Всинца ний гледаме да станем търговци уж по на чужди изделия, гледаме да ся изучим и да ся развием умствено, но никак почти не мислим как е възможно и да приспособим тези науки на практический живот; стараем ся за учението, което без индустрията кажи, че не е нищо, и отбягваме от работата. Искаме да станем учени, за да кандилкаме крака празни по кавенетата, като че с изучването на две-три чужди думи и на някои отвлечени знания сме свършили вече всичката си длъжност и сме осигурили бъ-

дущността си. Колко сме излъгани! Така ний, като отбягваме от работата, отбягваме от животът, силата и благоденствието и чрез празността достигаме до скудност, сиромашия и некадърност за в нищо.

Ето вече няколко учебни дружества имаме, които, зли, добри, засега гледаме да улучшим и да съдействуваме чрез тях за умственото развитие на народът си; но ето пак че до днес още никакво индустриално заведение нямаме и ни едно дружество не виждаме с такваз една цел за подпомагание на вещественото развитие и обогатявание на народът ни и далеко още не сме познали и оценили големите преимущества на съдружаването, което има чудесните и спасителните следствия както в умственото развитие чрез учението, тъй и във вещественото развитие чрез индустрията. А това е нужно, то е необходимо за един народ, който иска да живее и да живее, както тряба: да благоденствува, а не да ся влачи вечно като пребита змия в живот неволнически, всякога роб и вечен длъжник на онези, които с превъзходството си по тази част държат неговата съдба в ръцете си.

Затова казуваме, че голямо добро ще причинят на себе си, а още повече на народът тези, които ся постараят с каквито средства вече могат да въздигнат пак в отечеството ни падналият дух на народът и да съживят угасналата негова ревност към индустрията, като ся стараят да улучшат завардените още произведения и да въведат всички онези, от които сме лишени и за които ся изтощаваме да купуваме от чуждите скъпо и скъпо и тях обогатяваме, а себе си съсипваме. Таквиз дружества и съдружавания лесно могат да си съставят разните по нас еснафски общини за усъвършенствувание на занаятите си, както и капиталистите за отваряние на разни индустриални заведения, още и селата, всяко частно или задружно няколко села за усъвършенствувание на земеделието и скотовъдството, главният извор на поминокът им и на народното богатство.

И тъй, всинца от сърце нека пожелаем и да ся постараем с всяка жертва от наша страна за въвеждането и насърчването на индустрията като обещаваща благополучие на любезното наше отечество и благоденствие нам и на милото наше потомство.

[Македония, г. IV, бр. 23, 7. II. 1870 г.]

ТИСЯЩЕЛЕТИЕТО НА НАРОДНАТА БЪЛГАРСКА ЧЕРКВА

През сегашната 1870 година на български народ ся пада да празнува тисящелетието на народната българска черква.

Борис прие християнската вяра в 861 или 862 год., но тутакси след неговото покръстване язическите негови поданици въсташа кань, хотяште его убити, яко вяра их оставляша.[1] След уталожването на този бунт вдигна ся друга буря в новопросветената българска земя: Рим и Цариград ся скараха за новонасаденият виноград господен, от който и първий, и вторий искаха да направят своя епархия. Гръцките и римски проповедници в България хулеха ся, клеветяха ся един другий пред Бориса, когото и едните, и другите ся стараяха да привлекат на своя страна. Тези обстоятелства, особно съперничеството между Рим и Цариград, препятствуваха да ся въдвори добре и да ся устрои в България Христовата черква. Сетнините обаче показаха, че тези препятствия били на добро. Реченото съперничество възбуди в Бориса подозрение в чистотата и безкористието на гръцките и римски деятели в България, той взе да ся бои от съвършено подчинение както Цариграду, тъй и Риму и в неговата душа ся роди мисъл за НАРОДНА ЧЕРКВА, за такваз сиреч черква, която, без да ся отделя вътрешно от единната съборна и апостолска черква, да бъде външкашно чисто народна, свободна от всяко чуждонародно влияние.

Тази честита мисъл не закъсня и да ся осъществи.

В 870 год. в Цариград имаше събор, свикан за осъждание на патриарха Фотия. На 3-й марта, когато отците на този събор бяха свършили главното си съборно дело и ся готвяха да ся разидат много или малко миролюбиви, пред тях предстана Борисовът посланик Петър с решителен въпрос за българската черква, въпрос, който развали видимото съгласие между римските и източни отци и направи, щото първите ся завърнаха в своя си тъй, как-

[1] Въстанаха против хана, искайки да го убият, защото изостави вярата им (ц. сл.).

вото вече да ся не събират със своите източни о Христе братия. Големи и твърде важни са сетнините, които произведе този въпрос, подробното им излагание би завзело много място. Доста ще бъде засега да кажем, че от денят, в който ся предложи този въпрос, сиреч ОТ 3 МАРТА НА 870 ГОДИНА ИМА НАЧАЛОТО СИ БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ЧЕРКВА. От този ден и Източната Христова черква си присвои и въплоти идеята за народни черкви, която идея е най-хубавото украшение и най-крепката опора на православието и на която рано или късно предстои да излекува най-главният недъг на римският католицизъм.

В 3-тий ден на идущий март от този достопаметен ден са свършва кръг време от 1000-години. С утешителна надежда, че наший народ ся е разбудил вече дотолкоз, щото да може да разпознава и да цени великите моменти в исторический си живот, ний считаме за своя длъжност да му напомним във в с е у с л и ш а н и е приближението на тисящелетният ден от началото на българската черква, това едно от най-великите и най-славни събития в нашата история. Излишно би било да напомняме при това за свещената длъжност, която лежи на нас за отпразнуването на този достопаметен ден. Но не ще бъдат излишни, мислим, и следните напомнувания.

Борис беше господар на широка държава, която ся простираше от Солун, край Архипелаг и Дебелт, край Черно море до пределите на Велика Моравия. Ако би тази широка земя да беше паднала в обятията на римският католицизъм, който като изтълкува криво думите Спасителеви «о едином стаде и едином пастыре», ся показа заклет враг на всяка мисъл за народна черква. Ако и тази силна държава би станала оръдие на Римската черква, която ся устреми да покори в с я ч е с к а я и в с я под волята на един смъртен — с други думи, да кажем: ако на 3-й марта в 870 год. не ся осъществеше мисълта за народна българска черква, ако Борис не ся отметнеше от Рим и широкото тогаз българско царство не станеше хранилище и разсадник на православната вяра, то какво щяха да бъдат православните народни черкви, в които живеят и движат ся сега току-речи всичките православни народи? Де щеше да е сега православието? И кой може да рече, че светилата на православната Източна черква не щяха и те да присъствуват на сегашний Римский събор и

да подават глас за непогрешимостта на Пия IX-го и на неговът силлабус?

Ето защо тисящелетието на българската черква не е само тържество за българский народ, но и за всичкий православен мир, за всичките православни народни черкви. И наша свята длъжност е да ги подканим, я к о д а и т и т ъ р ж е с т в а с е г о п р и ч а с т н и к и б ъ д а т.[1]

3-й марта е вече близо, не остава време за тези наши напомневания да ся разпръснат и по всичките български области, а камо ли пък и по другите православни земи, които ще имат право да ни погадят, ако ний отпразнуваме тисящолетний ден на българската черква без тяхно знание. Поради това ний даваме тука нашето мнение, ако ся одобри и от архиерейският наш събор, да ся отложи това тържество за два-три месеца по-надире. А като сгодно и прилично за таквоз тържествување да ся назначи 3-й май, в който ден ся е преставил виновникът на това велико тържество равноапостолний наш Борис-Михаил.

[Македония, г. IV, бр. 26, 17. II. 1870 г.]

ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО У НАС

С едно душевно благодарение и особено наша пора човеци, които помнят състоянието на нашите училища преди 20—25 години, с душевно, казваме, благодарение могат да погледнат и на днешното им при тогаз колко-годе утешително положение. Далеч сме, то е право, и много далеч не само от другите, но още и отдето трябаше и дето можехме да бъдем; но утешително и толкоз, дето виждаме на повечето места в отечеството ни отворени вече училища и народът, че показва едно колко-годе усердие за техните унапредвания.

Не можем освен да изказваме голяма признателност и благодарност на Имп[ераторското] правителство не само за свободата в отварянието на тези училища, но още по-

[1] Да вземат и те участие в тържествата (ц. сл.).

вече за свободата да ги отнемем изпод гибелното влияние на фанариотизмът и на панелинизмът въобще.

Не стига обаче да имаме училища и да бъдат те наши и в наши ръце; тряба още много и много, за да ся каже, че имаме училища и че тези училища отговарят на предназначението си — да разпространяват просвещението и спасителното образование между народът.

1-во, тряба да ся помисли колкото по-скоро как ще могат да ся отърват те от съсипителната проказа на полуучението и шарлатанството, които са ги нападнали, от една страна, поради неманието на достойни и способни учители съразмерно с нуждите на народа, а от друга, поради своеволията на някои чорбаджи-такамлара, които често ся домогват и често сполучат да настаняват на учителските места свои любимци, ласкатели и подлизурки.

2-ро. Как да си набавят и оздравят приходи за трайно поддържание на училищата.

Приходите за поддържание на училищата са навсякъде почти недостаточни. А в такъв случай що правим ний? Нищо друго освен най-лесното, но и най-лошето в това отношение! Земаме мерки как да направим и ученето съразмерно със скудните си средства и тъй от недостатък на приходи ний правим и ученето все по-недостаточно и от това, що е било.

Но вместо да смаляваме образованието, като земаме икономически мерки, които действуват всякога гибелно връз него, за да туряме образователното състояние в равновесие с доходите, което за зла чест виждаме да става почти навсякъде в училището ни, не е ли по-добре да гледаме как да умножим доходите си, а чрез тях и толкоз полезното образование на чедата си? Според нас спестяването в разносите за изучването на чедата ни е не само безполезно, но е голяма загуба и за нас, и за тях. Уроците по икономията са добри за домашното ни управление и ний тряба наистина да бъдем спестовни и невдадени на суетните моди и за сякакви други разкошности, които нищо друго освен съсипване не ни докарват, тряба обаче да бъдем щедри в това, с което можем да показваме колко-годе възвишено чело пред съседните нам народи, с които тряба да ся надваряме в попрището на ученето и образованието.

Освен това общественото образование у нас иска още едно проучване и проучване дълбоко от учителите и

учените между нас людие. Ний нито сме приспособили, нито сме па намерили, нито сме ся даже понечили да търсим, та да намерим и да приспособим една коя да е общопитана и одобрена програма и метода за преподаването; не сме съчинили и издали още учебни книги съразмерно с образованието у нас, не сме наредили още училищата си според нуждите и изискванията на сегашнето време, а никак ни на ум не ни е дошло да помислим поне дали много или добри училища е по-износно за нас да имаме.

Нам ни е твърде жално, като гледаме, че ни поместните даже учителски събори ся не въведоха у нас освен в един град само и как би могло да ся осъществи и един по-общ учителский събор? А пък от съвещанията и решенията на такъв събор могат колко-годе да ся турят в ред и многото онези у нас самоуки и самозвани учители, наставлявани в учителските си длъжности и водени от знанията и опитът на онези, които имат специални познания за таквизито работи. Инак ний не знаем наистина как би могло да ся даде едно желаемо и възможно поне улучшение на туй безредно и неустроено състояние на учебните ни заведения.

Както и да е, ний, за да свършим, ще кажем, че общественото образование, това стояло на величието на народите, тряба да бъде сега и занапред най-важната и най-главната грижа за всякого едного от нас.

[Македония, г. IV, бр. 29, 28. II. 1870 г.]

ЦАРИГРАД, 2-ИЙ МАРТ 1870

Според както с притурката си известихме завчера, в събота, на 28 февруария Негово Височество В[еликия] везир Али паша, като повика на В[исоката] Порта членовете от смесената българо-гръцка комисия, която беше съставена преди няколко време за разисквание на черковний гръко-българский въпрос, вручи и на двете страни императорският ферман, който нарежда как да стане решението на този въпрос.

От сънародниците ни, членове на тази комисия Н[егово]

Бл[агородие] г-н Г. Кръстевич и Н[егово] Бл[агородие] г-н Ив. Пенчович, след приличните благодарения на Н[егово] Вис[окопревъзходителство] отиват да занесат и предадат този императорский хат на първосвещеническият ни събор в Орта Кюю. Тъй също по лична заповед на Н[егово] Вис[окопревъзходителство] и гръцките членове, Христаки Ефенди и Ал. Каратеодориди, отиват да занесат друг един екземпляр от истият хат на Н[егово] Всесв[етейшество] гръцкият патриарх (когото обаче според сведенията на гръцките вестници, като намерили твърде болен от известната причина на паданието, не му го връчили).

Вчера, в неделя на 1-й март, всичкий наш преосвещенический събор слезе на народната ни черква на Фенер, дето беше ся стекло вече едно доволно множество народ, и след божествената служба изпя ся славословие и многолетствие за честитий ни цар, после което Н[егово] Преосв[ещенство] г-н Макариополский Иларион сказа едно трогателно слово върху сполучването на тази царска милост да ся даде край на тойзи въпрос. Словото, изкусно съставено, щото при съобщението на радостното известие да ся напомнят и старанията, и страданията на всички, които са ся подвизавали в това свято дело, направи мнозина да пролеят сълзи от радост и умиление и особено при поменуването на името на блаженопочившият ни свещеноначалник Авксентия. Но скоро това общо умиление ся преобърна на всеобща радост: при споменуването на даденият императорски хат Н[егово] Преосв[ещенство] г. Иларион Ловченский извади ферманът от пазва и го показа на народа. «Дигни го по-високо, да го видим всинца», ся чу глас от народът и неговото желание биде на часът изпълнено, после което според съдържанието на словото силни възвания «Да живей султан Абдул Азис!», придружени с живи ръкоплескания, ся последуваха на дваж, на триж и най-после, при свършването на словото, свършиха с «Да живей Иларион» (Макариополский).

От черква първосвещениците ни минаха насреща в народний метох, дето мнозина ги последуваха и тамо в общата стая ся прочете и изтълкува на присъствующите съдържанието на императорский тойзи хат.

С известяването на решението на въпроса, без да ся спираме да правим ни най-малко разсъждение върху това, нити каквито и да са разисквания връз начинът на решаването, ний стъпваме на прагът, дето ни довожда той, и обръщаме всичкото си внимание на първата крачка, която ще направим всинца сега като народ и особено духовенството наше, което днес ся туря вече званично начело на този народ.

Какво ще правим ний сега?

Това е въпросът, който настава днес, или по-добре, това е първият възел от безкрайната вървоница с таквиз възли, които ни туря в ръката решаването на този въпрос и който да теглим ще ни наложи положението, което заемаме, а течението на времето ще иска от нас наред един по един да ги развързваме. Но решаването на тези въпроси, ще ни забележат, не е никак мъчно, понеже е в нашите ръце. Съгласни сме, но ще приложим да кажем, че то ще бъде твърде лесно, но само ако бъдем разумно деятелни и искрени в законните интереси на народът; напротив обаче, решаването на тези, тъй да кажем, вътрешни въпроси ще бъде не само много мъчно, но и опасно от внезапно и гибелно скъсване на вървоницата, ако ний ся увлечем в неразбории от страсти и своекористия или ся предадем на леност да очакваме всичко наготово.

Нека читателите ни не мислят, че тези ни думи ся отнасят до тесният кръг на първосвещеническият ни събор или на несглобената още Цариградска община. Не, те ся отнасят до всичкий народ, до всичките общини, които ще влязват в състав на припознатата ни вече от Императорското правителство народна черква. Защото на всичките съдействието е необходимо за утвърдението на тази пожелана черква, на която, нека го кажем, смрежването само очертава императорският ферман, а нам предлежи да я осъществим напълно, да я втялесим и възправим.

Не е лъжа вече — въпросът за народната йерархия е решен, но той не е свършен: много и много има още да ся работи връз положителната основа, за да ся доизкара зданието. И на тази работа изново призоваваме ний усърдното съдействие на всите зидари — наши общини и на всякого братя българина.

[Македония, г. IV, бр. 30, 3. III. 1870 г., Притурка]

НАШЕТО МЯСТО

Начесто четеме с любопитство в народните наши журнали за съставяние на женски благодетелни дружества, за поддържание на девици да ся възпитават и образоват чрез науката, гледаме способни и достойни за това светло дело учителки да са изпровикват чрез вестниците с поучителни и разяснителни словца, отправени към своите сестри за подбуждение и поощрение на женския пол да следува редовно и деятелно пътя на просвещението; защото е забелязано и добре доказано, че само тогава може един народ да бъде честит, образован и просвещен, когато ся приготвят добри майки, а те ще отхранят достойни синове на отечеството си.

С похвала са обръщам къмто тези наши с благородни идеи българки, та им казвам: Достойни сте за уважение от ученатa публика, защото сте избрали най-правия и истинния път, който води един народ към добра будещност. Но жално ми е наистина, като няма с что да ся похваля пред разумната публика с н а ш е т о м я с т о в това отношение. Девическите ни училища лежат в мъртво положение, учителките ни простички и неспособни, както са изискува за това високо и деликатно предприятие. Учителките ни, ако и да са девици и безгрижни от житейски попечения, пак не изпълняват точно високата си длъжност според силата на познанията си: они гледат своите частни работи, предение, тъкание, снование и плетение чорапи, и никой, нито от гражданките ни, нито от почтените ни съграждани, не отхождат да ги посетят и нагледат как си извършват длъжността върху поверените тям невинни деца за възпитанието им. В девическите ни училища са броят т о л к о з и девици от възраст 8—15-годишни.

Сичкото им учение ся състои в един само прост прочит и нищо повече, ни някое ръкоделие даже.

Чувството на женския наш пол (не можа похвали твърде и мъжкия) в учебна част е съвсем заспало, но ако ги поизгледаш в наличната им форма, нищо не е пред тях една благородна госпожа европейка: платони отлични, мантели изкусно разкрилени, капелини пръв нумер, накичени и украсени с изкусни пера, алмазени цветя, забодени върху мантелата, верижици златни и сребърни с добри часовници,

провисени отгоре на прелестното облекло, пръстите на ръцете им украсени с пръстени, обковани с брилянти първо качество, тоже и наушки нова мода китайска, ръкавички на ръцете им от най-изкусната френска фабрика. Следователно за лукса нашите госпожи нищо не щадят и тъй редовно си следуват накита, като че са го чели на правило в граматиката на модата; а техните мъжие с потури и аби от две-три годишни и дето седнат и станат, все ся оплакват, че кяр няма, усилни години, без да примислят, че печалбата им са губи в лукса на жените им, тъй както са губи водата на една река в песъкливата пустиня на Сахара в Африка.

В нашето място, като са събират на едно място 3—4 жени или моми, други разговор не отварят освен речта мода, кой комаш сега нов излязъл, кои басмалъци са поотлични, кои кожи са днес най на мода, зер дава една педа нещо една лира, то било днес баб, че еди на коя мъж ѝ ще ѝ донесе цяло облекло нова мода от т а м и т а м, и че еди-коя толкова хиляди гр[оша] прике ѝ дал баща ѝ, от какъв вид постелки и съдове и пр. Дето и да са и колкото и да траят разговорите на тези наши кокони по облеклото, а мокони по знание, в разговорите за нищо друго ни реч няма да чуеш, нити и най-малко поменавание за милите им рожби, а най-вече за мъжките. И какво можеш да чакаш да чуеш от майки и стопанки, които друго и не знаят и не мислят освен моди, премени, бисери и елмази? Никоя не знае, а и не ще да знае, ни да чуе за безценните онези бисери на славната римлянка Корнелия, която ни най-малко смутена от хвалбите на друга една знатна римска матрона, която ѝ показвала своите скъпоценни съкровища, като елмази, топази, рубини и пр., я замолила учтиво да почека малко, за да ѝ покаже и тя своите бисери, и с какво удоволствие ѝ показала момченцата си, като са дошли от училище и я заобиколили! Корнелия представя на тази велехвална матрона дечицата си и казва ѝ: «Ето пък моите елмази.»

Много по-добре струваха нашите съгражданки да са хвалят с достойни, възпитани и просвещени синове и дъщери, отколкото със своите елмази, бисери и пр., защото луксът, сляпо употребен, още повече заблуждава умствените сили на жените, отколкото да ги развива и усъвършенствува. Както външното кичение краси тялото и дава възхитителен поглед на гледающият, тъй е и науката укра-

шение за умствената сила на разума и наслаждение на душата. Блаженството на душата са състои в знанието, както красотата на тялото са състои в доброто облекло. Първото принася достойни плодове за похвала на отечеството си, а последното отваря пътя, който води във вечна пропаст. Р.

[Македония, г. IV, бр. 30, 3. III, 1870 г., Притурка]

СОЦИАЛИЗЪМ И КОМУНИЗЪМ

Думите с о ц и а л и з ъ м и с о ц и а л и с т поченаха твърде често да ся явяват по стълповете на вестниците ни. Често ни ся случва да говорим нещо за социалистически въпроси и движения по различни места на Европа. Това ни е побудило да кажем няколко думи за социализмът — за неговото месторождение и за неговите учения.

Социализъм ся наричат ученията за обществено-икономическото устройство на народите.

Месторождението на социализмът е същата Франца, отдето излазят и революциите. Ето какви са причините, които са го извикали на свят.

До Великата французка революция работнический народ във Франца, както и другаде, не е бил свободен. Той бил подчинен на светските и духовните деребеювци и спахии и нямал собственост. Французката революция събори зданието на спахалъка (феодализма), освободи долните класове и им даде пълни граждански правдини, сир[еч] изравни ги по правдини с горните класове. Оттогаз долните класове поченват да живеят за себе си, свободно и независимо. Предишните стеснения ся дигнали и народът отдъхна от натиска на предишните обществени условия.

Когато ся минаха бурите на революцията и ся повърна мирният живот, когато работническият народ ся размножи и начна да изпада в нови злочестини, тогаз начнаха да ся сещат, че само гола свобода не е доста, но са изисква и икономическо преобразувание на обществото. Да дадеш воля на един человек, който няма никакъв имот и образование, който е работил досега за другите, и да го оставиш

между богати и образовани, то ся знае, той не ще направи големи напредвания.

Справедливостта налага да ся земат грижи за обезпечението на тези хора, на които силата отнема с време имуществото и ги е карала цели векове да робуват. Да дам свобода на смазаний си слуга не е доста, тряба и да му заплатя или да му обезпеча животът. А революцията не направи това.

Наистина тя улесни земеделческий клас да си добие по един къс земя, но това не обезпечи народът от ново изпадвание. От едни господари, които ся опирали на силата, работнический народ преминал под други, които ся опирали на парите, на капиталът.

Като ся размножиха селянете, раздробиха земите си на многобройното си потомство и докараха деленето дотам, щото късовете станали твърде дребни и неспособни да прехранват господарите си. Поченали са заеми, които още повече съсипаха селянете и най-после ги докарали до а р г а т с т в о. Тука грешат, ще каже някой, и селянете, защото не сдържали своето размножение; но по-много греши цялото общество и онзи ред, които са докарали народът до таквози невежество и не го предвардили от нови изпадвания.

По градищата работите отишли още по-зле. Като ся умножили занаятчиите, цените на стоките им спаднали, а заедно с това спаднал и животът им, сир[еч] станал повече оскъден. Умножението на фабриките еще повече свалило поминъкът на занаятчиите, защото фабричните стоки ставали и по-хубави, и по-евтини. Много работници не можали вече да живеят със занаятите си и са принудили да работят със заплата на богатите фабриканти, които ставали от ден на ден повече.

Като живее с надницата (гюнлюкът) на фабрикантина, работникът станал същ роб на капиталиста и напълно зависял от него. Капиталът придобил таквъзи деспотическа власт над работнический народ, каквато не бе ся виждала досега. Капиталистите можали да свалят заплатата на работниците по волята си. От това работниците паднали в голяма нужда, а капиталистите потънали в разкошност и охолност. Между едните и другите ся отворила безкрайна пропаст.

Таквизи обществени несъобразности наранявали сърцето на доброжелателните хора и ги карали да дигат гла-

сът си срещу тях. От всяка страна ся зачували оплаквания от злото. Мнозина захванали да питат: з а т у й л и с т а н а р е в о л ю ц и я т а и з а т у й л и с я п р о л я т о л к о з к р ъ в, з а д а с я о т д а л е ч и м о щ е п о в е ч е о т р а в е н с т в о т о и с в о б о д а т а? Общественото зло било голямо; то искало лек, искало преобразование в обществено-икономический строй — и ето различни планове за това преобразование. Едни зидали своите кроежи върху евангелското равенство, други — върху размишлението за естествените правдини на человека.

Социалните учения оттогаз продължават да ся развиват по две главни направления: к о м у н и с т и ч е с к о и с о ц и а л и с т и ч е с к о. Първото отхвърля частната собственост и да си делят общите произведения колкото са може по-равно. Второто задържа частната собственост и иска от хората само да ся трудят наедно и да гонят обща полза със съединени сили.

Първий опит за социално преобразование направил във Франца някой си Бабеф (1796). Той искал да се разделят имотите изново и бил готов да достигне това със сила, но франц[уското] правителство усетило неговото намерение и не му допустило да пристъпи до работа.

Подир него за социални реформи заговорил някой си Сен Симон, от богат и горен род. Неговите мисли за съединено действување на всичките класове намерили много последователи. Възторженият Базар проповядвал, че тряба да ся прекъсне онази случайност, която управлява сегашният жребий на человеците, да ся уничтожи наследството по кръв и да ся дава всякому според способностите му, каквото състоянието на хората да не зависи от случаят, но от заслугите им.

Сенсимоновото учение говори, че человеците тряба да ся занимават с различни занаятия, според наклонностите си, и всякому да ся дава заплата според службата му и трудът му. Имотът ще бъде на цялото общество, което ще ся управлява от лица, избрани от самото общество и достойни от всяка страна. Тойзи съвет ще определя службата и заплатата на всякого.

Тези разпалени проповеди породили в Париж Сенсимоновата община, на която имотът бил общ и която имала

много работнически заседания за обдържание на своите членове. Тая община искала да докаже на светът как тряба да живеят людиете. Но лошавите членове докарали работата тъй, щото от добрите начала излезли лоши сетнини. Тези членове въвели в общината общеженство и чрез това докарали работата до развала. Добросъвестните членове са оттеглили и общината скоро паднала.

Наскоро след това последователите на Бабефа си дигнали гласът и са заловили изново да проповядват чрез журнали и съчинения за равно ползување от имотите. Тяхното учение ся изказвало в различни форми. Едни искали да ся уничтожи частната собственост, фамилията и женитбата, да ся отхвърли новата (развратната) цивилизация, да ся съединят трудът, имуществото и наслаждението и да ся делят по равно между всичките. Тая партия допущала насилия за осъществение на своите планове.

Таквиз крайности накарали мнозина от комунистите да съставят у м е р е н а партия. Тая последнята проповядала политическо равенство и равноползување от произведенията на общий труд, но женитбата и фамилията оставили непокътнати. Средства за достигвание на преобразованието ся предлагали мирни — проповед и доброволно съглашение.

Преобразованието тряба да ся започне от управлението. Най-напред да ся въведе демократическо управление и да ся измени правото на господство, сир[еч] тези правдини, които има властта в обществото и които са твърде широки в днешното време. Подир това да ся положат старания за изравнението на имуществата и на образованието, като ся дигнат наследствените правдини и като ся въведе обща възпитателна система.

Така ще ся достигне до християнското братско равенство.

Последната форма на този комунизъм представлява остроумний Прудон. Този дълбок ум отвърля собствеността като кражба. Според него собствениците са добили своят имот със злоупотребления и със сила. Земята е обща, а не на тогози и оногози. Но като отвърля собствеността, Прудон не допуща и съединение на имотът, защото тогаз недостойните ще подядат достойните. Най-добрата и справедлива форма на комунизма е, казва Прудон, тая: наследствена собственост да няма, а да има само лична собственост. Обществото ще дава всякому таквази собственост, колъ-

кът е трудът му, каквито са способностите му. Додето е жив, собственикът ще бъде пълновластен господар на тази собственост и ще ся ползува от нея по волята си, но щом замине от тойзи свят, собствеността ся повраща на общината и ся предава на другиго.

По този начин незаслужените страдания на бедните и незаслуженото благоденствие на богатите ся прекъсват съвсем. Всякой наченва да живее тъй. Всякой получава леснина да достигне такъв живот, за какъвто е достоен. На всякого пътят е отворен, всякой може да си казва способностите без най-малко стеснение.

За основател на същият социализъм може ся зе Шарл Фурие, който умрял на 1837. Неговото учение възбудило всеобщо внимание. Според мнението на Фурие человеческото благополучие на земята може да ся достигне, когато ся гони от всичките със съединени сили и съгласно. Докогато человеците гонят това благополучие отделно, всякой по своему, человечеството не ще ся види благополучно. При няколко благополучни всякога ще има и множество злополучни.

«От всичките форми на социализмът, казва Джон Стюарт Мил, най-великият политико-иконом на нашето време, най-изкусна и най-предусмотрителна е системата на Фурве. Тя не допуща никакви възражения.»

Учението на Фурве не уничтожава нито частната собственост, нито на наследството. Онзи, който внесе в общината имот, той си остава господар на този имот и може да го предава по наследство комуто ще или да го продаде. Капиталът ся счита, както трудът, и ся зема във внимание при разделението на печалбата.

Фурве иска от человеците да вършат търговски и промишлени дела съдружествено по 2—3 хиляди человеци наедно под управлението на избрани началници; всякой член ся назначава на таквази работа, за каквато е способен.

От общият добив най-напред ще ся отдели на всякой член на таквази част, каквато е необходима за живеение. Способен ли е членът да работи, или не, това не ся гледа. Останалий добив ся разподеля подир това между трите елемента — трудът, капиталът и талантът. Който е внесъл повече капитал, ще получи и повече добив. Също тъй, който ся е трудил повече или е внесъл в делото на дружест-

вото повече талант, той ще получи съразмерно възнаграждение от добивът. Какво тряба да ся заплати за талантът, според употреблението му, определява ся от дружината. Също тъй ся определя службата на всякого.

Като си получи възнаграждението, всякой може да го употреби както ще. Който иска да си живее отделно и да си има отделно къщовничество, той може да го направи. От членовете ся иска само да живеят в едно общо здание, каквото да ся снабдяват разноските за по-много къщи и да ся избягват онези големи разноски, които стават в земанието и даването на отделни части.

Когато купуването и продаването става само от един человек за всичката дружина, тогава ся спестява голяма част от добивът, която сега ся поглъща от многото търговци.

По този начин фурверизмът обезпечава животът на человеците, без да им стеснява свободата и без да онеправдава някого. Немощните и слабите намират в него своята поддръжка, без да бъдат товар на другите, защото техните части излазят от спестяванията, които дава общий живот. Богатите не бивat подложени ни на най-малките обезправдания, защото си остават господари на имотите и получават добив според капиталът си, като да са го вложили в някоя акционерна компания. Способностите също тъй намират пълно възнаграждение. Не стига това, на талантът се отваря мирен път: всякой добива леснина да покаже способностите си и да ся настани според тях.

Таквизи са различните мнения за икономическите преобразования на обществото. Тези мнения ся разпространяват от година на година повече и броят между своите последователи таквизи человеци, с които ся горди учений свят.

Най-много последователи има фурверизмът, неговите привърженици ся намират по всичките европейски държави и не престават от да разкриват пред народът сетнините от преобразованията. Народът все повече ся убеждава в тези добри сетнини и горещо желае изпълнението на человеколюбивите намерения. Движения в този смисъл вече ся появяват по различни страни и ако не сполучват, вината не е у добрата воля на народите, нито у достойнствата на социализмът. Виновни са в това привилегированите съсловия, на които социализмът отнема произволът. На кого е сетнината, времето ще покаже.

От наша страна ний желаем пълен и по-скорошен успех

на всичко, що е добро и полезно за человечеството, ако и да виждаме, че сме далеч още от да съдействуваме за него.

Колкото за комунизмът, който стеснява свободата и изравнява всичките хора, към него не само че не ни лежи на сърцето, но го намерваме и осъдителен, защото освен че дето малко ни ся ревне таквози общество, в което всичките членове си приличат и дето не остава място за оригиналност, но го и намерваме колкото опасен за големите потрясения, които докарва в приложението си, толкоз и неправеден и недостаточен по това, че не може да остане на една мяра.

[Македония, г. IV, бр. 35, 21. III. 1870 г.,]

НАШЕТО ПРИСЪРЦЕ КЪМ УЧИЛИЩАТА

Жално и твърде жално е, че редом почти по отечеството ни нашите граждане и селение постъпват с училищата си твърде лекомислено. Като нямат определена мисъл за тези работи и като не са проникнати с убеждението за тяхната необходимост, нашите българе отварят и затварят училищата по чисто случайни причини. Появяват са неколцина по-разпалени и като поразпалят и другите, захващат работата с пламък, а по това самото и с необмисленост. Додето сърцата са разпалени, работата за техните очи е и хубава, и полезна, но щом истине огънят на сърцето им, работата изгубва своето оболщение и им ся показва от най-никаквите. Тогаз ся почева опачното вървение на работата. Всякой напуща тази работа и даже мъчи ся да я развали или да я запре. Всякой постъпва с таквази работа според случайните си впечатления, според личните си съсещания, а не според дълбоки убеждения за самата работа. Навсякъде аршин за нашите общи работи е нашето многозначително АЗ, и то във всичката му дебела форма. Хващаме ли учител или учителка, ний ще правим това без най-малко съзнание за самата работа, какъв учител ни тряба и какъв хващаме, какво можем да

чакаме от него и какво не — хващаме го насполука. Подир глупавото начало идат и глупави среда и конец.

Захваща са учителската деятелност с голямо оболщение за околните, но това несвястно оболщение скоро преминува с оветхаването на учителя и скоро ся обръща на пресищание. Мирните занятия на учителя не са нещо важно за гражданете, важното е, че учителят оветхял и не им дразни чувството със своята новизна.

За да преминем от думи на фактове, нека всякой не иска именно посочвание, а земе в обзор своето им градско или селско училище и в един твърде тесен кръг от 3 години той ще намери един или двама учители променени, а еще някой учител или учителка приети в начало с най-голяма ревност и присърдие, а после и те извадени, и училището затворено!

Ако са учителите или учителките достойни и сме ги извадили, то ще каже, че ний сме несправедливи към тях; ако ли не са достойни, то пак нас тряба да ни е срам, че не сме били умни дотолкози да ги познаем с време. Във всякой случай за нас е низост да отхвърляме днес това, с което сме ся възхищавали отначало. Но. . . таквизи сме си ний и новаци още и глупаци.

[Македония, г. IV, бр. 32, 10. III. 1870 г.]

НАЛЕЖАЩИ РАЗМИШЛЕНИЯ

Сега, когато е вече приближило и настава време да ся устрои народната наша православна черква, свята длъжност на всякой православен българин е, мислим, да земе под зряло и сериозно внимание и разсъждение редът, който трябва да узаконим за нейното устроение. Всякой тряба да мисли и добре да размисли какво направление тряба да ся даде на управителната черковна машина, щото никога тя да не спира от да възвишава и улучшава тъй тежко падналото състояние на религиозното наше развитие. Началата, връз които ся основава изобщо черковната администрация, имат едно грамадно влияние връз духовният и гражданският напредък и цъфтението на която

и да е черква; затова и ний за длъжност наша считаме да ся позанимаем с този важен за нас предмет, а особено в предлежащите обстоятелства на черковното ни устроение, да изложим нашите ако и частни мисли по черковното управление, с което ако не друго, а то ще отвориме поне път и на други по-опитни, които би поискали да изкажат своите по таз работа мисли, от които осветлявано, общественото мнение ще може много да ся ползува в правото нареждание на черковно-гражданските ни работи.

*

Черковното управление според основанието си може да ся нарече лично и еднодържавно или синодално и съборно. Крайното изявение на първото виждаме ний в римо-католическата или папищанската черква, която припознава папата за върховен началник и разпоредител, а пример на последната форма дават ни днес протестантите, които, освен една малка част, нямат и владици.

От тези два вида черковни управления кое ся основава на Святото писание и кое е учредено от основателя на нашата вяра Исуса Христа? Ни едно можем каза положително: понеже в Св[етото] писание, за право, не ся намерват таквиз явни изречения, от които да ся извлекат доводи за против или за в полза на едното или на другото от поменатите управления. Но пък ако би да вникне человек в евангелието, ще намери, че личното управление, за което обикновено са говори, че ся основава връз преимущества, дадени от Исуса Христа на апостолите, е съвсем противно на духът на християнската вяра. Защото никъде в Св[етото] писание не ся споменува ни дума за преимущества или първенство на един кой да е от апостолите, когато, напротив, има много примери, чрез които ся доказва равенството на апостолите по духовната им сила. Тъй напр.[имер], когато Исус Христос обличаше формално учениците си със силата «р е ш и т и и в я з а т и», казал: «П р и и м и т е д у х с в я т, и м ж е о т п у с т и т е г р е х и, о т п у с т я т с я и м и и м ж е д е р ж и т е д е р ж а т с я (Иоан. 20).[1] Тъй също и когато ги припознаваше за свои апостоли и ги пращаше по светът

[1] Приемете светия дух. На които простите греховете, те ще са простени; на които ги задържите, ще се задържат (ц. сл.).

да проповядват учението му, не е казал, че тогоз или оногоз припознавам за началник и пръв помежду ви, а напротив, когато беше са породил помежду им такъв един въпрос, божественият учител строго ги изобличи за тази препирня, нарече я светска и съвсем непристойна и неприлична на неговите последователи и ученици и изрече онези високи думи, които показват, че единствената добродетел, която подобава на християните, е смирението и кротостта. «И ж е а щ е х о т е т в в а с в я ш т и й б и т и д а б у д е т в а м с л у г а: и и ж е а щ е х о щ е т в в а с б ы т и с т а р и й д а б у д е т в с и м р а б» (Марко 10).[1]

Ето защо след възнесението на Исуса Христа между апостолите никога не ся появи никакво разногласие, нито раздор, нито препирня за началство и първенство. Ето защо апостолите, проникнати и водими от учението на спасителя нашего, почитаха себе си за равни в службата на господа Исуса Христа; никой измежду тях не можеше да ся каже началник на новосъставеното християнско общество, никой не можеше да има притезания да му ся повинуват другите апостоли, никой нямаше право да разпорежда самопроизволно работи, които ся касаеха до цялото общество. Но всички, като имаха същата сила, същите духовни права, с еднаква ревност ся стараеха за разпространение и преуспявание на евангелското учение и това само занимаваше всичкото внимание и поглъщаше всичките грижи на апостолите.

Но верующите в Христа съставяха вече общество, което имаше общи нужди, как тогаз изпълняваха тези нужди? За това тряба да ся пита святото писание. Деянията апостолски дават повече примери за начинът, по който са ся решавали работите.

Когато апостолите щяха да изберат другиго наместо Юда предателя, събраха ся всички вкупе, та избраха Матея.

Когато пък друг път апостолите, като желаеха да ся освободят от другите грижи, които им налагаше размножението на верующите, искаха да изберат други человеци, които да ся грижат за общинските работи, никой от апостолите не ся появи с притезание той да разпореди

[1] Който иска между вас да бъде големец, нека ви бъде слуга; който иска между вас да бъде пръв, нека ви бъде роб (ц. сл.).

тези человеци, които да ся стараят да извършват нуждите на първото християнско общество, но всичките наедно избираха и определяха нужните и способни человеци. И тъй ни в едно от тези земани от апостолите мерки за черковното устроение не ся вижда никакъв произвол, никакво своевластие, никакъв глас на лична воля, която да са зема за закон и правило от другите апостоли. Но натежаването (превесът) го е имала всякога общата воля на апостолите, събрани на едно, т. е. съборът на апостолите е решавал и разпореждал всичко, що се касае до общите интереси на първото християнско общество.

Торжествено обаче доказателство, че апостолите за най-сгодно управление считаха и приемаха съборното, може да представи следующето събитие. В първите години на християнската проповед, когато вече мнозина язичници, убедени в истинното христово учение, оставиха идолопоклонството и ся подчиниха на христовото леко иго, породи ся въпросът, дали тряба християните да вардят законът Мойсеев, или не. Тези, които от евреите бяха станали християни, потвърждаваха, че вардението на Мойсеовът закон е непременно потребно за спасението на душата, когато обращените от езичниците не щяха никак да припознаят тази нужда. Разногласието беше ся разпространило не само между простите християни, но и между апостолите, от които Петър беше за първото мнение, а Павел защищаваше второто. И тъй, за да ся отмахне тая спънка на любовта между християните, събират ся всите апостоли в Ерусалим, съставят събор и съборно решават, че не тряба да отеготяват верните с товарът на закона, и това решение чрез съборно писмо го разпращат по черквите. Тойзи събор ни дава най-съвършеният образ на тогашните събори, още ни и поучава, че висшето началство на черквата трябва да е съборът.

*

Но как е станало да имаме личното или самодържавното управление в христовата черква?

Завоевателният дух на римляните, пространният техен гений в упаданието си сформирова тази несъобразната с христовото учение система. Рим пресади единодържавието в черковното управление; той извърши осредоточването на черковната власт в едно лице, което да има

престолът си в Новий Рим за украшение на масивний златний императорскій трон, но това стана по духът мира сего. Прочее ако черквата е китка от благоуханни цветя на Изток, нейното единовластие е лиснат явор на Запад. Но и те еще са в противоречие едно на друго.

Следователно лично черковно управление ся наименува онова, което ся състави и ся управлява от едно лице с наречени синодални или советници, без никаква друга отговорност освен за грешки в оскърбление на величеството на самовластното лице. Понеже това лице вярва себе си като непогрешимо, и това верување приимат и неговите искрени последователи: то ако и да е от народът избран жител на това небе, счита ся обаче да е там милостию божиею и приима за почет титли, които засенят чистото учение христово.

От православните черкви самовластна е мнимата Екуменическа, Антиохийската, Александрийската, Ерусалимската и Кипърската; а таквиз са били, разумява ся, и нашите Охридска, Търновска и Ипекска.

*

Като видяхме в кратко началото на двата вида на черковното управление, твърде полезно ще да е да видим и какви плодове е давало и дава всяко едно от тях и да сравним съборната черква със самодержавната.

Първата наистина не блещи, не пръска блескави лучи и сякаш че не прави впечатление на нашите ориентални чувства и като че не е по вкусът ни и действително тя е смирена, скромна като основателя ѝ. А втората, напротив, основана по образ и подобие на светските власти, носи в себе си всичко плътско, злато, сребро и всичките удоволствия на чувствата.

Св[етото] писание казува: «От плода их познаете их.»[1] Хвърлете един поглед връз пастирите в паството на тази дирнята и ще видите наместо закон егоизъм и произвол, наместо светлина и совест невежество и суеверия, наместо истина — прелъщения, а за цел удушаването на всяко благородно чувство и безчеловечно употребление в плътска полза овчиците, които си пасат от тях.

Западният понтификс поне държи с желязна ръка

[1] Ще ги познаете по плода им (ц. сл.).

пастирският жезъл, а възточният е замъртвял и като от Слато не ся изпарява от него освен вонение и чахнение.

Спасител наш каза: «Созижду церков мою и врата адова не одоляют ей»[1] и собра верующите в него и тури себе си пръв краеъгълен камък на черквата си. Но властолюбието на западните и източните единовластни черковни държавници разруши черковното единство и раздели християнска Европа на два стана, от които непрестанно вдъхват на последователите си взаимна омраза и враждебност, поради което християнското изпълнение ся намира в непреривни ратувания помежду си за най-голяма злочестина на народите и на черквата христова.

*

Но да оставим Запад, да ся приборим само с наший Изток и да видим що ся е извършило около нас и в нас само и само от единовластната система на управлението в черквите ни. И първо, отгде ся опропастиха нашите народни черкви, та паднахме ний в духовно робство?

Нашите черкви са ся управлявали по подражание на гръцките от свещеноначалници самоначалствующи, без отговорност и без надзор. И затуй в обстоятелства малко по-неблагоприятни за народът, тази им безотговорност и ненадзиравание оставиха ги свободни да промислят само за личните си ползи и да вършат по собствените си интереси само, които за да спасят те привременно, не им е било ни най-малко зазорно да ся спазарят и да ни продадат и предадат на заклетите и вечни врагове на нашата народност тъй лесно и совестно, колкото и законно, както продава някой своята собственост, овчарят напр[имер] овците си. Ако нашите архиепископи и патрици не ся считаха за наши владетели и господари, не би рачили, па и не би могл и да ся спазаряват и да ни препродават и във всякой случай те били принудени по длъжност да апелируват поне до истинният на себе си единоначалник — народът; а тогаз и посегателят без съмнение не би смеял да тури дерзската си светотатствена ръка на светите и свещени народни правдини. Но по тази система на единодържавното черковно правление те бяха наши самовластни господари и ето от нашето

[1] Ще съградя моята църква и вратата на ада не ще я победи (ц. сл.).

безгласие и от техният произвол ний изгубихме не само светите си народни правдини, но всичко народно достояние и чест, и книжнина, и народност, че даже и вяра, от която мнозина изпаднаха; а всинца ний изпаднахме от достойнството человеческо. Но ний пострадахме може би не толкоз от своекористието на нашите единокръвни пастири, колкото от нашата нечувственост.

Нека прочее разгледаме тази Екуменическа, наричана гръцко-френска черква, която в нашите дни медлено, но неотразимо губи от ден на ден и блясък, и сила, и от час на час ся срупава и разкапва пред очите ни.

*

Когато от 1840 насетне между нашият народ взе да ся проявява незадоволството от гръцката духовна власт, и по-после, от 1850 взе да ся пошушнува вече и за домогванията ни да ся отделим от несносното за нас иго на инородното гръцко духовенство, гръцкий духовен самодержец като многоочният Аргос, буден всякога над собствените си интереси, щом подуши това, не изгуби ни минута, за да земе мерки и да употреби всите си на разположение средства, за да потъпче това движение и да осуети всяко домогвание за възраждание на българската писменост и народност.

Уморително е наистина, но не безинтересно е за нас да ся позабавим, за да разгледаме при възможна краткост неговите противодействия на възрастающето семе на народното съзнание у нас как постъпваше той, когато това семе, едва що поникнало, беше само тревица крехка, и как, когато пусна то ствол и стана дърво, на което върховете ся губят в облаците и сянката му покрива днес почти всичкият народ.

За краткост ний оставяме първите подвизи на неговите действия, когато отчаян, за честитата сполука на мисията си в погърчването на българите, самовластният този свещеноначалник на православните в Изток напада с всичката тежест на всеоръжията си връз двете вече образовавши ся средоточия за противодействие на неговите планове — връз Пловдив и връз Търново. Тамо за благовременно бяха изпратени най-вещите, най-храбрите поборници на елинизмът и най-ожесточените от воеводите му ратници противу възраждающето народно чувство и българите, тези

вители, като ся изтощиха във всевъзможни нападения, туриха най-после в ход разрушителните подломи на народната си политика, л ъ ж и т е пред императорското правителство и к л е в е т и т е връз българският народ, на които следствие бидоха привикването на съд пред Имп[ераторското] правителство първенците от Пловдив и от Търново. В този честит за българите съд ся позна, че противниците на царството ся крият под расото на лицемерието и притворността. В този съд ся скъса завесата и ся откри омразното поглъщание на православните народи от фенерските сатурновци. . . Оттогаз Имп[ераторското] правителство презря нашите клеветници за подлостта им, а българите, свестени и вразумени от това, съвокупиха ся повече и уякчиха ся по-здраво в желанията си, като начертаха вече и законният път на своите домогвания.

Неизтощим в ухищренията си, фенерският патриарх не забави да измисли друго предначинание, за да предвари течението на работите. Под предлог да състави нова нареда в черковното управление, с която ще задоволи уж и българите, а в същност да позалъже българите и да измами още и Имп[ераторското] правителство, че допълнил уж недостатките на черковната управителна система даже и с помощта и участието и на самите българи и да утвърди изново властта си над тях, предложи и предприе да свика едно събрание на представители от столицата и от епархите, за да съчинят уж устав за управление на черквата. Но по разпорежданията на патриаршията в това събрание на дял на българите ся падна да имат едвам трима представители от родът си по кръв, а по чувство двама само — от Търново и от Пловдив; но като да беше туй снизхождение много нещо за българите, самодържавната патриаршеска власт, за да парализира силата и действието на единът от тях, прие от истият град Пловдив и още един представител грък.

В това събрание всичко, що ся спомена за удовлетворение на българите, беше да ся каже, че занапред черковната власт ще гледа, щото владиците, които ще ся пращат по техните страни (разбирани в най-тесните граници на епархите отвъд Балкана), да знаят и езикът на мястото. Двамата представители българи предложиха с най-голяма умереност някои от законните си домогвания, но благородното събрание, водено все от истият дух на преобладанието и единоначалието, не рачи да ги вземе под внимание,

та не рачи даже ни да ги забележи и в протоколът. Тогаз представителите ся оттеглиха и тези, що бяха ги изпратили, ся протестираха пред Имп[ераторското] правителство. Патриархията не може да ся радва на много с изиграването на българите чрез комедията на това събрание, защото развързката на тази комедия извади налице поздравото залавение и по-енергическото действуване на българите, на което следствието беше съвършеното им отричание от патриархията и от нейните владици.

Ослепен от властолюбието си, патриархът не рачи да земе под сериозно внимание ни това движение на българите, но поиска да го потъпчи с унизителното онова и далеко неудовлетворително устъпвание уж на 15-те наричани точки, които съществено не съдържаваха нищо, за то и никакво следствие не възникна. Все пак тази пуста страст да самоволствува го накара да отблъсне и онова наше предложение, на което по висока заповед бяха пристъпили нашите предводители да ся спогодим чрез едно равенство в правата на гърци и българи в управлението на черквата. А естествено това упорство от страна на патриарха колкото повече оправдаваше причините на нашите желания, толкоз повече ги правеше и да растат и наистина те растяха в прямо слово на това упорство, растяха и нарастоха до такъв степен, щото не бе възможно да ся удовлетворят иначе, освен с отделение — точка, на която всякога сочеха нашите желания, в която ся и ограничи най-после борбата, раздразневана всякой път от непомерното властолюбие на фенерският монарх-йерарх, който и днес още отказва за присъствието на нашето духовенство в столицата и претендира да ечи неговото име в нашите храмове: и за това само, а не за нищо друго държи и иска да държи във вечна борба и враждебност два едноверни и съжителствени народи. В тези повърхно указани грешки пада Вселенската наричана черква, защото е самодържавна, защото единоначалствующият в нея патриарх за нищо друго ся не грижи освен за утвърдение на своето самовластие, за увардване на своите интереси и тези на своите си, а не общо на християнското изобщо черковно изпълнение.

Този кратък изглед на всичко, що ся мина между нас и така самовластно, управляемата патриаршия, колкото е назидателен и поучителен по предметът от съществото си, толкоз е и ясен и освобождава ни от всяко по-на-

татък разискуване. В заключение само можем рече, че това устроение на гръцката черква ся е установило последствие на характерът у гърците — гъркът е по нрав уклончив и духовит, но по живото си въображение той е лишен от политический дух, който е плод на дълбокомислието.

*

Сега нека поразгледаме тази черква и във финанциално отношение, в което грешките не могат да произхождат от недостаточното и криво настроение на народът, но от кривото и порочно устроение на черковното управление: гъркът е слагател и сметлив, каквото и евреинът, но ето че при всичко това никъде никоя диря ся не вижда от огромното богатство, което събираше тази черква. От изворите на Дунав и Сава до устията на Йордан и Ефрат, от трите материка на старий свят, а най-вече от нашето отечество реки от злато течаха в съкровищниците на самодержавните духовни управители на Изток; но ето че нищо от това няма днес: всичко ся е пръснало по неусвяс, а най-после ето че и неизчерпаемите тези извори пресякнуват.

Не ще сторим зле, мисля, като поменахме за финанциалното управление на Вселенската черква, пътем поне да разкажем на читателите и сънародниците си най-последнето по тази част нейно действие според както сме го от самите гърци слушали; този факт може много по-ясно да покаже гибелните следствия на претендирането във всяко друго отношение, така и във финанциално.

Знаят нашите читатели със съседният и единоверен нам румънский народ беше и той като нас жъртва на благочестивата своя набожност и простодушие и как гръцкото духовенство, възползувано от положението си, с изруденето на тези качества на православният той народ беше сполучило да тури ръка на големи имоти в таз земя, доходите на които также отиваха на вятърът, без да има ни шушка ползица от тях за земята, в която те лежаха, и за народът, който населява таз земя. Знаят такожде как не пред много години и румънският народ, свестен върху народните си интереси, поиска да си земе назад тези имоти и да употреби доходите от тях за собствена полза. Цариградск[ият] патриарх повече по положението, което занимава като върховен свещеноначалник, народоначалник, а не по особено някое доверие, прие защитата на мнимите

правдини на духовенството над тези имоти. Като пълномощен и пълновластен представител на всичките православни от него зависеше всякой преговор и договор и той можеше да заключи кое и да е съгласие; затова и той зе да управлява определената за решаването на този въпрос международна комисия. Но неговото властолюбие и користолюбие стана причина не само да ся осуети всяко усилие за едно мирно взаимно спогодявание, но даже да си изгуби и единствената полза, що можеше да ся извлече от тази разпра.

Казуват и ний можем да вярваме, че цариградският патриарх, като поискал да ся възползува от положението си и от обстоятелствата за своите домогвания, предложил тайно на Н[егово] Бла[женство] Ерусалимският патриарх като условие на своето могуществено съдействие да ся устъпят на цариградската патриархия половината от доходите на поменатите имоти, които принадлежат повече на ерусалимският патриарх и на светогорските манастири. Но Н[егово] Блаженство Ерусалимският патриарх отхвърлил с гняв това безобразно предложение и праведно, защото тези приходи възлязвали до 16 милиона в годината. Таквоз предложение от страна на Н[егово] Всесвятейшество станало и на светогорските манастири, а още и техните доходи да минуват през негова ръка; но и те такожде отхвърлили светотатственото му предложение. Тогаз Н[егово] Всесв[етейшество] изпърво ослаби, а после съвсем напусна защитата и комисията ся разиде, без да ся свърши нещо.

Малко по-насетне княз Куза, който искаше да свърши тази разпра, предложи да плати веднъж завинаги 150 милиона гроша, но по злопамятство негли или по предпоменатите съображения воден, цариградският патриарх не рачи вече ни да чуе да му ся говори за тази работа, от която му отрекоха всяка лична и материална полза. И тъй тя погина и сумата, която беше доволна да поддържа едно малко царство, ся презря. И тъй днес Божий гроб, Св[ета] гора, Патриаршията и народните гръцки заведения бедствуват, което не щеше да е тъй, ако управлението на черквата не беше монархическо и да зависи от волята и хотението на един само человек, на когото другите не смеят нищо да продумат.

Да метнем най-после един поглед връз управлението на тази еднолична черква и в каноническо отношение.

Кой не знае как произволът на едного само человека, Самуила патриарха, против черковните правила и постановления уничтожи каноническото съществувание на народните ни черкви Охридската, Търновската и други? И в дните ни още не виждаме ли що става? В едно време, когато кормилото на черквата държи онзи кротък и скромен мъж, който по уверение и всеобщо почитание е най-богобоязливият черковник, както без препир и най-добродетелният, и най-праведният, онзи, за когото може да ся каже, че е бил за 20—25 години оракулът на тази черква, не е ли той, който от властолюбие увлечен, посегна на Антиохийската и Александрийската черква, и двете от началото на християнството още самостоятелни и независими, да ги подчини днес и да потъпче най-ясните черковни правила? Но ето таквоз е самовластието и неразлъчният с него произвол, който ний виждаме днес, че по произволу цариградският патриарх като нарушава и тъпче св. правила в отношение към Александрийската черква, в отношение към нас българите с истата вопиюща неправда стои горе уж за ненарушение на светите тези правила.

Ето прочее в кратък един преглед от административна, финанциална и каноническа страна ний видяхме, че самовластната тая фенерска черква поради това си единоначално устроение, в произволът на своите действия е нанесла сама на себе си убийствени рани и пълна с неправди и беззакония дошла е до едно окаяно и жалостно положение. А пък ако би поискали да пресметнем нейните по следствие на това устроение дела в отношение към другите народи, които е управлявала, ний ще бъдем принудени да изкажем истини, които за почитанието, което дължим към вярата, която представлява, по-добре е да ги премълчим поне тук сега. При това и всякой българин, кой много, кой малко знае за тях, защото нашият народ е, който е най-много претърпял от нейните най-вандалски притеснения и мъки.

II

Духовенството в Изток, от която и да е народност, с малки изключения все си прилича и за доказателство нека след гръцкото кажем нещо и за арменското, за да видим дали арменците и арменокатолиците, устроени и наредени и те черковно по единоначалническата система, са честити в черковно отношение.

Първите преди няколко години сочиниха един устав, който нарекоха конституция. Този техен устав беше и по име, и по дело според нравът на този народ, надут, многосложен и многочленен, но да оставим него. Целта на тойзи устав беше, за да ограничат монократията и твърдоглавството на високото духовенство, а именно на патриарха си. Сполучиха ли? Можем да разберем от това, дето лани през януария народът беше разделен на две партии, тъй силно и злобно надъхани една връз друга по патришки разправи, щото противопатриаршеската партия вътре в храмът божий, във времето на божественото богослужение, разярена поради ожесточението на патриарха си, в кипването на страстта си дързнала бе да свали от престолът видимата глава на благодатната майка на верующите с най-укорните поругания, с най-безчеловечните оскърбления и без намесването на полицията несъмнено храмът божий, святото онова място, щеше да ся оскверни с братоубийство през този ден, и то не за друго, но защото патриархът им потъпкал конституцията им и дозволил си произволи и злоупотребления вредителни за народът. Той падна, наследникът му ся избра, но борбата не престанваше и само когато наследникът внезапно умря, малко ся поутишиха и двете партии, но и досега още те не са изнамерили коренно изцеление на злото.

От друга страна, арменокатолиците, които бяха свързани с римският понтификс чрез проста нишка, само на една формалност, видяха внезапно всичките си права и привилегии потъпкани и предадени на ватиканската черква. От кого? — От същият им патриарх м-р Хасуна, още и самите уж съединени арменци в една минута, като с магический жезъл преобразени на латини, и от това сега свади и раздори. Една част от тях, по-разумната и почестолюбивата, отцепи ся, отнесе ся до своето народно духовенство, разделено и то на две партии, призова патриотическото му подкрепление и с него наедно ся оплаква на

св. отец и веднъж, и дваж, и десет пътя против поругателя на народът с продаването и предателството на най-драгоценните им народни правдини, но всуе биде всичко. И днес той малък народ по причина на властолюбието на патриарха си предаден, онеправдан, раздвоен помежду си и враждебно един против други разположен, намерва злочестината си оттам, отдето е чакал най-голямото добро.

*

След този кратък преглед на тукашните само черкви, изчерпан от делата им, нека ги прегледаме още и в същността им. Нека не досажда на читателите простирането, което правим за тяхното разглеждание, понеже ако че продължаваме ний да говорим повечко за тях, то е, защото те имат пред нашите очи някаква си по-голяма важност. В нашата източна страна ний сме привикнали да гледаме на личните черкви като на последна надежда и те ни правят впечатление и наслаждават, тъй да кажем, нашите чувства: това, което не е тъй за нас в отношение на синодалните черкви, които задоволяват само разумът.

Лицето, което седи на престолът на черквата, то е предмет на обожаване на словесното паство от личните черкви: антрополагрия! И никой не помисля, че този человек не е паднал от небето, нито от часът на рождението си е забележен с някои знакове и предназначен за този висок сан, но ся ражда и той в неизвестност като нас, че порасва като нас и че случайно и повече с разни интригувания и чрез съдействието на едного и на другиго, а рядко по достойство ся възвишава на него.

Не отказваме, че този сан е велик в черковно отношение и в политическо, неговото определение според Властари е следующето:

«Πατριάρχης ἐστίν εἰκών ζῶσα Χριστοῦ καὶ ἔμψυχος, διἔργων καὶ λόγων ἐν ἑαυτῷ ζωγραφῶν τὴν ἀλήθειαν ὅστις ὀφείλει ὅσονς ἐκ Θεοῦ παρέλαβεν, ἐν εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι βίου διαφυλάξαι»[1]

Ний припознаваме това определение за най-добро, но работата не е в определението, а в намерването и избирането на таквоз лице, което според горнето определение

[1] Патриархът е жив и въодушевен образ на Христа, като чрез дела и слова изобразява в себе си истината. Той трябва да съхрани в благочестив и добродетелен живот онези, които от бога е получил.

да е жив образ на Христа и което с делата си и със словата си да е олицетворение на истина.

С малки, твърде малки изключения ний, духовни и миряни, сме още нови людие, а по това и людие без учение, без възпитание, а още повече без граждански добродетели и без опитност. И тъй не е странно да кажем, че мъчно ще ся намери между нас такъв человек или и ако да ся намери такъв, то ний не ще знаем и не ще можем да го изберем. Защото право за право ний не знаем да избираме и нека не е зазорно това, що казваме; защото вчера още в избирането на членовете за съветът ний показахме какви сме мастори избирачи, и то тук още, дето уж ся намерват по-добрите ни, по-учените и по-разбраните людие. Ний избираме и ще избираме за много време още все тъй като деца, кога играят на сляпа кобила или сляпа баба, когато докопаме или за когото ни пришушне някой, от когото имаме страх или друго що, а що става тогаз?

Таквоз едно избирание избор ли е?

Не. То е една комедия и нищо повече и на разиграването на таквиз комедии ний вече началото видяхме и у нас от завчера. Но още по-добре можем да ся поучим на това ний от гърците. Гърците като народ не тъй като нас тежко паднал, имат и повече, и по-добре образовани людие, още и по-многолюдно и учено и опитно духовенство, между което по-лесно би ся намерили людие достойни за такъв висок сан. Но ето че и те никога не са умели да сполучат достойният и пристойният и затова друго не виждаме освен често да ги менят и кога с Есхила да викат за някого като за лош: «Лукава природа, като добие голяма власт, големи беди изработва.» Кога за другиго като за прост с Демокрита да казват: «Ох! Простият, като постъпи на голяма чест в прямо слово с недостойнството и тъпоумието си, става ленив, напълва ся с гордост и смелост и става вредителен»... Ето таквоз е положението на гърците в това отношение и затова те нито нещо са досега сполучили добро за народът си, нито щат да сполучат и не са правили и не ще правят нищо друго освен да свалят днес от вселенският престол простият и недостойният за хитрият уж и достойният, а пък утре да гонят хитрият и да го свалат пак за простият и

тъй да ся въртят безкрайно и безпреривно все около едно колело.

Причината на това е, че избирателите и избираемите като человеци не са лишени от недостатки. Първите действуват едни по интерес, който, както ся знае, е исполинският лост на человеческите деяния или по една друга причина, тайна или явна, която нека наречем симпатия и антипатия, а малцина по совест и совест просвещенна.

Вторите, напр[имер] духовенството, според начинът си имат обхода таквази, щото мъчно може да ги разпознае някой по думите и по външното им поведение и да отличи истинно благоговейният и народният от лицемерният. Те умеят и за своя длъжност считат да крият слабостите си с външна лицемерна честност и родолюбие. Таквоз е някак за жалост възпитанието на източният клир и това лицемерие фенерските отци особено са го възвели из високата степен и във всяко време с голямо изкуство са го водили.

По природата си всичките человеци са почти еднакви и, тъй да кажем, като в един калъп излени. Те малко отличават помежду си и в домашний, и еднообразний граждански живот, но колкото повече ся отличават от него, толкоз повече хващат да показват отличие един от другий; а началството е, което изважда вътрешният человек на яве («ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυει!»[1]) Но тежко и горко на онова началство, което ще служи за опит на человеците, а дваж тежко на онзи народ, който би поискал чрез властта да опитва началниците си, и злочестина голяма за черквата Христова, ако би да я направим пробен камък на властолюбците.

За нас прочее, които сме живели досега отритнати от онези градове, гдето е имало малко-много граждански живот, за нас, казувам, които ся познаваме повече с природата, отколкото с хората, нам за всички тези предизложени причини и за много други още, които е излишно да споменуваме, ще да е твърде мъчно, ако не невъзможно, ако би да установим лична черква, да узнаем и да изберем достойно лице, на което ще поверим вяра, чест и живот. Нека ся не мамим, че сме днес по-опитни от нашите праотци, които предадоха всичко това в ръцете на патрици, и те ни поробиха за векове.

1-во. Ний тряба да знаем, че управлението е едно изкуство от най-мъчните: то ся не импровизирува, т. е. не ся научa от само себе си и отведнъж; за него тряба голяма наука, предуготовително възпитание и дълъг опит, а за всичко това ний нямаме освен лихи някои корение, присадени от чуждо у нас. Великият атинейский законодател казал: «Человек тряба да ся научи да владее първом себе си и страстите си и тогаз само може да умее да владее и другите.» Нека изкажем с нашето простодушие: Ех, като всичките други в столицата и в империята черкви са таквиз, то нека и нашата е таквази. Нека не мислим, че това е тъй от бога дадено или писано и тъй тряба да бъде, а не инак; това са человечески нареди за благочиние и като таквиз ний тряба да премислим как е по-добре за нас да ся наредим. С това на богу, ни на вярата нещо противно няма да сторим. Православни черкви има и тъй, и инак наредени, нека премислим, нека изпитаме отблизо, нека от плодът на всяка разсъдим и тъй да изберем, за да не попаднеме в грешката на жебите, които, според баснописеца, сити на старейшинско управление, попросиха от Юпитера самодържец, а днес с него и от него крякат до небето.

2-о. Нашата праотеческа православна вяра е свята и светла. Тряба прочее и външното нейно устроение да бъде доколкото е възможно непорочно. Таквоз черква, черква истинна, сияе божествени лучи, воздига умът към всевишнаго; но последствие на една самовластна и единоначална черква биваемите непреривно въздигания и сваляния на върховните йерарси от престолът не унижавали ли действително тези наследници и наместници апостолски? Тяхното по съперничество чрез разни интриги възшествие и после чрез разни интриги и хули, безчестия и поругания свалени не нащърбяват ли достодлъжното почитание към черквата? И тези неуважения към видимият началник на тази черква не помрачават ли и затъмняват нейното сияние в сърцата на верните? Таквиз едни изобличения и укори не разслабват ли и вярата във верующите и с време таквазито черква не става ли само едно условие на власт без никакъв цвят нити черковен, нити народен?... Затова една от главните причини на унижението на наричаната Вселенска черква са безпреривните променения на патриците, каквото една от първите причини, за които Римската черква е твърда и уважаема, е непоколебимостта до живот на св. отец, абсолютен цар и монарх на онази черква. Но на Римската черква основата е широка, ха-

[1] Властта показва човека (гр.).

рактерът ѝ е космополитизмът, следователно нейният свещеноначалник може да стои като Юпитера непроменяем. А на наший Изток черквите са народни, частни, свещеноначалниците зависят от малцина, а малцината по-малко ся съгласяват на едно какво да е преобразование и нареда, нежели разнообразното множество; но пак и в тях това зависи от характерите и сердината им. Ний сме напоени от нашите съседи с много техни пороци, защото злото е прилепчиво, а доброто по-мъчно ся прихваща. Следователно не тряба да ся лъжем, че ний не ще последуваме да правим това, което нашите по вяра братя гърци са правили и следуват да правят. Като сме живели с тях толкози векове, то ний не можем каза, че не сме позаели нещо от тях и че инак достопочитаемото наше духовенство е съвсем чисто от фенерският квас и че свободни от това, ний ще можем да ся въздигнем по-горе от тях и избегнем от техните погрешки, като устроим и наредим черквата си по подобие и образ на тяхната. За то нека предварително размислим по-добре и да видим как можем да ся оградим от тези попълзновения, да запредварим, ако е възможно, да не бъдат «последняя горша первых[1].»

3-то. Най-после нека поразгледаме и поразискваме тоз въпрос и от към финанциалната му точка. Един патриарх е скъпо нещо даже за народи, по-добре устроени и по-богати, а колко повече като за нас людие, изтощени всякак и съвсем безпомощни. Вселенският наричаний, а по същност гръцкий патриарх, освен изобилнейшите неизвестни и волни приходи, що има, наредено е да му ся плаща още и мясечна заплата, която възлязва до 600 000 гр[оша] на година. Но пак според идеята, която гърците имат за лицето, което занимава този висок пост, и според леснината, която са имали досега да възлагат тежестите на неговото поддържание връз гърбът на чуждите народности, още и поради своекористните техни задни мисли, на които досега можеха да дават хубавата боя, уж че всичко това тряба да става за одържание на народното достолепие на православното изпълнение. Тях ако питат, това количество го сматрят те за недостатъчно; те би му назначили и шест милиона, ако да можеха както първо да ги наложат друг да ги дава,

[1] Последната по-лоша от първите (ц. сл.).

а те да ги прибират. Ний обаче ни таквиз средства имаме, ни таквиз някакви мисли сме хранили, нито ще храним.

Цариградската патриаршия като чисто гръцка черкова под булото на вярата играла е всякога една роля на политическа пропаганда. И за тази цел ней е трябало едно лице като водител и хранител на политическата тайна, трябало ѝ е богатство, пищност, разкош, за да прелъщава простите умове, наклонни всякога към антрополатрията, и тям бе лесно да служат на тези идеи, защото имаха наръки България и Влашко да отговарят за поддържанието им откъм материална страна. Но ний нито сме имали, нито ще имаме таквиз виновни мечтания и престъпни домогвания, които да изискват тайственост и оболщение и които тъй скъпо да изкупуваме. Нашите желания са напредък, а домогванията ни — братство и равенство. Такваз една законна и благородна цел ся постига със също таквиз законни средства и благородни стремления, а не с оболщения и глобения. Що печелеха и що спечелиха гърците, като, от една страна, глобеха другите народи с нечисто измерение, а, от друга, ся изтощаваха в суетни борби с непомерното честолюбие на своите обожатели? Не е било веднъж у тях, дето милиони да съсипят, за да свалят един патриах, а тези милиони от гърбът на народът са смъквали. Ний тряба да ся постараем да завардим народът си занапред от таквиз суетни глобения.

Не тряба да забравяме още и това, че развратът в гръцкото духовенство ся породи от огромното богатство, що бяха натрупали, и големите доходи, които в златите за тях векове на нашето невежество събираха от нас гърците-владици и патрици.

Ний само тогаз ще можем да извлечем някоя полза от тази сполука на нашето духовно освобождение, когато сполучим да ся наредим съобразно с положението и с духът на времето. Нашата черква само тогаз ще бъде чисто народна, когато с нареждането ѝ покажем, че за повишението и благоустроението на целий народ сме ся и грижили, и трудили, а не за повишението и благоустроението на частни лица, били те духовни или мирски. При устроението на това ново свято народно здание ний тряба да ся стараем да бъде то по силите ни и по приликата ни. Тряба сичко с добро пресметнување, със съображение и пълно благоразумие да гледаме да поставим всяко нещо на мястото му и да пазим да ся не увличаме и да ся не разпущаме

на въз една страна, да не пренебрегваме потребното, полъгвани от хубавото уж и приятното. Тряба най-повече да гледаме да не изтощаваме скудните си средства за суетни покази. Тряба да си начертаем една линия за поведение, таквази, от която доколкото е възможно да не излязваме навън нито за необмислено достолепие, нито пък за една зле разбрана икономия, на каквито за жалост нашите бащи в загуба на народ са бивали върли последователи понякога.

Нашият народ е сиромах. Неговата пара е с тежък труд и пот придобивана, прочее да ся повлечеме от слабост и от примерът на други и да решим да харчим за едно лице таквизи грамадни суми, то ще бъде грешка непростена.

Нашите нужди са безбройни. В столицата тук, дето тряба да ся установи нашата черква, ето че ний още нищо наше нямаме, ама до гола дума нищо: ни едно зданийце, което да носи народното ни име, освен в един ъгъл таме една хрубелница черква и едни препукнати темели на друга уж великолепна, която има да ся прави; а що повече, когато и мъртвите ни в този град още в чужди гробища за милост са копаят? Нека тези и други още по-големи народни нужди, що имаме, да гледаме да запълним, а не да обременяваме народът с даждия за поддържание на суетни титли, безполезни и за черквата, и за народът.

4-то. Освен тези съществени на личната черква неудобства, още тя е била и ще бъде и в нас майка на партии между народът. От духовенството едни ще бъдат с властта в ръце, а други с властта връз вратът им. Главната грижа на тези, които имат властта в ръцете си, ще е как да съхранят господството си над другите, а това на подвластните ще е с подземни коварства в тъмни прустове под предлог как да ся избавят от гонение и преследување, а в същност как да съборят онез и да минат те на тяхно място и да преследуват с по-големи ожесточения бившите свои притеснители. Между това верните наместо утешение, поучение и назидание, които напразно ще очакват, ще ся надъхват от дух на страсти волею и неволею и за честолюбие ще възимат да станат слепи оръдия на техните страсти. Страстите повличат и най-здравите умове, както силните порои с буйните слапеи повлачат и най тежките вещества.

Мнозина са казували и казуват, че ний българите сме лековерни. Не знаем дали е то толкоз истинно, но знаем, че твърде истинно е това, що казва пословицата: «Гърците ги

съсипва с а л т а н а т ъ т, а българите и н а т ъ т.» Якоглавството е характерната черта на българина, а то е повече порок, отколкото добродетел. Ний не ще придиряме тука причините на образуването у нас такъв характер, но споменуваме за това, като искаме да представим жалостните следствия на нашето увличание в страстите, раздигнати от властолюбието на тези, които ще ся домогват към въздигнатий престол. Ний сме, нека си кажем, инати и жестоки людие, сега наставяме нов живот, влязваме в него с големи надежди, а мнозина и с твърде честолюбиви мечтания; ако прочее не ся тури един законен път да отклонява властолюбивите стремления на едни и раздражението на други за несполучия, отдавани на лични противодействия, не ще да произлезе от това неизбежно сблъснување разпалване на жестока, свойствена на характерът ни международна борба, на която сетнините ще бъдат изтощението на младите наши сили и най-после народно разорение и неосъществение на най-законните ни желания, в краят на които ся виждаме уж да сме пристигнали днес. Ще отидат залудо толкоз трудове и сами ще доставим в ръцете на нашите противници новата си и последня победа над нас, а те за това чакат да ся свадим върху тази ябълка на разпрата. И туй ще негли да бъде първият повод за разорителните онези на народната ни целокупност влияние и действия, които всякой може да предусеща и днес още. Затова всякой истинен родолюбец тряба да ся съгласи с нас, че за да запредварим и отстраним, доколкото от нас зависи, тези будущи злини, самото спасително за нас и за черквата ни е да ся устрои тя с и н о д а л н о.

Досега видяхме всички неудобства, които мислим, че ще да има за българският народ така наречената от нас лична черква, а пътем още попрегледахме някои от злините, които всякой ден почти налитат лично управляемите черкови на другите народи.

За да отбегнеме прочее от нежелаемите приключения, които гледаме толкози често да стават в другите черкви, и за да ся осуетят онези святотатства, които би посегнали да направят временните началници на възраждающата наша народна черква, ний предложихме скромното си мнение да ся устрои нашата народна черква синодално.

Може би това наше предложение да ся види на някой от нашите читатели като новина и нововъведение, което те като истинни пазители на черковните постановления не ще закъснеят да отввърлят с онова негодувание, което отличава българският народ колкото се касае за религиозни, според неговото мнение, преиначения. Но pas trop du mal[1] ще кажем ний на таквизито ревнители на православната църква и постановленията ѝ, които и ний почитаме, уважаваме и пазим със същата ревност, с която ся отличават онези, които би ся намерили незадоволени от нашето предложение. Затова мислим за нужно да ся изтълкуваме какво разбираме под речта синодално управление на народната ни църква.

Синодално управление разумяваме ний онуй, в което църквата ся управлява от едно тяло, съставено от владици, които да са равни помежду си, никой от тях да не притежава повече правдини от събрата си по причина на своето наименување или титул, никой да няма правото да решава сам една коя да е работа, никой да не смее да извърши сам и произволно каквото и да е решение освен одобрението и заповедта на цялото тяло. Защото в един такъв случай не само че е възможно избягването на много погрешки, които могат да имат гибелни следствия, но има ползата си и в това, че като отговорността за всичко, що може да стане по част на управлението, не пада само на едно лице, тогаз другите членове не ще бъдат предадени на безгрижност за принадлежащите на управлението дела, но ще бъдат внимателни и те като отговорни за всичко, що може да стане, и пред народът, и пред всичката православна църква. А това не само на църквата по-добри и поверни служители ще отвъжда, но и за народът повечко достойни и способни мъжие ще отхранва. Затова ний мислим и казуваме, че е нужно черковното тяло да ся съставлява от членове, равни помежду си, и което да представят всичките прелати на народната ни църква, и за всяко дело, зло или добро, тялото, а не лицето да е отговорно пред православните християни. Таквоз едно управление разумяваме с и н о д а л н о, а таквоз беше и управлението на първобитната християнска църква, на която пасторите бяха светли примери на святост, учение и добродетелен живот и които са днес славата и светинята на християнския свят. И докато Христовата църква беше под едно таквоз управление, та ся възвиши като един светъл сияющ стълп, който и навсякъде хвърляше лучите на евангелското учение и затопляше сърцата на всички християни от желание да жертвуват и животът си за Христа Исуса, невидимият началник на една такваз истинно божествена църква. И днес даже всички приверженици и защитници на личната църква, които ся хвалят, че са последуватели на пастирите на онези времена, не могат да представят пред очите на иноверните една епоха на християнската църква по-славна за добродетелните пастири, по-плодовита за списания, по-доблестна в мъките и страданията, които е претърпяла тя тогаз за името на божественият си началник, колкото тази епоха, в която Христовата църква ся управляваше синодално. Но като преминем в епохата, в която надви личното управление, не вижда някой освен живот мъртъв, лишен от всяко развитие умствено и духовно, списанията стават по-редки и добродетелите по-слаби. Ето защо ний толкози фанатически може би, но и праведно наставаме и упорно основаваме всичките си надежди за славата и величието на народната ни църква на синодалното нейно управление, които надежди ако против убежденията и ожиданията ни излязат суетни,никой не може да ни укори, че сме ся измамили от личните наши наблюдения, но от самата история на християнската църква. Ето защо ний благодарим сърдечно на светият наш днешний синод, който в отеческата си предусмотрителност запредвари всичките препирни и разногласия, които можаха да произлязат от разни замисли и внушения, като постанови крайнето равенство между членовете му в привременният си устав, с който са управлява във времето на опитът и на размишленията какъв строй по-добър да ся даде на управителната машина на народната ни църква.

Туй равенство на членовете на съборът, което узакони привременният устав, не е нещо ново. То произтича от самото евангелско учение, което провъзгласи преди всичко равенството и за което ний поговорихме нещо в начало на настоящите си членове и което последуваха всичките църкви, които ся съставиха в последните времена под зората на науката. От тези църкви едни от лични преобразуваха ся на синодални, а други пък в установлението си

[1] Не много лошо (фр.).

приеха съборното управление като най-сгодно за напредокът и успеванието на християните.

Но последователите на противното мнение могат да ни предпоставят тридесет и четвъртото апостолско правило, което точно и именно определява, щото всяка една църква трябва да има първият си, а еще и да ни посочат и императорский ферман, в който именно ся казва, че българската църква трябва да си има екзарх. Ний не отричаме по принцип тези явни постановления. Но ще забележим първо, че нито апостолското правило, нито фермanът определява какви ще бъдат принадлежностите на този началник, нито назначава границите, до които ще ся простира ведомството и властта му. А това е, което е оставено за онези, които ще устроят една църква, да турят тези граници и да дадат каквито размери искат на това негово ведомство, както виждаме да е ставало това при устройствата на други църкви, както предложи и нам да направим.

Сега нека кажем как разбираме ний този началник. Понеже, според както мислим, съборът ще да е изворът и средоточието на всичката власт, която ще да има църквата ни като такваз и като едно тяло, припознато от правителството и следователно на всяко решение и дело, то ся разумява, че началникът не ще да е освен каналът на сношенията, които ще има в редки някои обстоятелства с великата църква по причина на слабата зависимост, която налага имп[ераторският] ферман на българската църква, и представител на българският народ пред правителството в церемониалните дни. Инак в другите времена той не ще да е освен един прост председател на съборът, ще управлява заседанията, ще варди нужният ред и приличие в разискванията; то ще каже, че властта на председателя е твърде ограничена, щото да не може той да подпадне на своеволия и произволи. Но пред нас ся представя неотразимият тойзи въпрос: дали и другите народности, които имаме за пример и за които по-напред нещо спомогнахме, не са полагали таквиз ограничения на техните духовни началници? Дали и те не са ся трудили всячески да турят силни прегради на своеволията на тези человеци?

Ний знаем, че и арменците, и арменокатолиците, и гърците зеха всичките нужни мерки, за да осуетят насилията и престъпленията на началниците на църковите си. Но ето явно и знайно е, и приключенията, които ежедневно ся представят на очите ни от няколко години насам,

доказват, че всуе са ся трудили, всуе са постановени найдобрите върху това узаконения и следователно, че и ний не ще бъдем по-честити от съседите си в отношение към нашите духовни началници.

Що тряба прочее да ся прави?

Тряба да ся придири главната причина на тези несполуки и на нея да ся търси церът.

Главната причина на тези суетни трудове на съседите ни произтичат, според нашето мнение, от следующето. Духовният началник на тези народи от положението си и от чинът си дохожда в сношение с по-главните велможи и чиновници и със самото честно правителство и един славолюбив и способен человек може да добие полека-лека благоволението на по-влиятелните и по-първите люде и това благоволение може да употреби той като стъпало, върху което като ся основава, може да потъпче всяко узаконение и всяко постановление и тогаз нека пристъпи някой да му направи забележки и наименувания; той не само не ще да го слуша, но може би и да го увреди някак, както виждаме да става днес между арменокатолиците и както страдахме и ний сами до вчера с нашият вселенский патрик.

Туй положение на работите и това, тъй да каже человек, свойство на славолюбивите началници прекрасно е описано и представено в баснята на безсмъртният френский баснописец Лафонтен. Едно време, казва той, един женский рис, било му време да ся ощене, но като нямал сгодно място где да роди, помолил ся на съседката си да му отстъпи язвината си да роди в нея. Съседката ѝ доброволна приела молбата на трудната и дозволява ѝ да занеме за време язвината ѝ, от която тя излязла. Но след няколко време връща тя, та казва на гостенката си, че е време да изпразни жилището ѝ, но тя я помолила да ѝ даде срок още пет-десет дни, защото, казала, щенетата ми са още малки и не могат да вървят. И тя като добра дава ѝ искания срок, но като ся свършило определеното време, идва пак, .та иска язвината и леглото си. Но този път рисът показва зъбите си и казва: «Готова съм да изляза с всичката си чета, ако можеш да мя извадиш, защото бяха вече силни.» Нравственото поучение, което извлича Лафонтен от тази басня, е следующето: Винаги жали человек онуй, което даде на лошавите человеци, защото за да вземе назад това, що им е заел, трябва да ся кара и да ся бие. Laissez-

leur prendre прилага, un pied chez vous, ils en auront bientôt pris quatre.[1]

Тази басня може да ся приспособи на обстоятелства, за каквито е реч, и може да изясни твърде добре причините, за които остават толкози срамотни работи в свалянието на всякой патриарх и черковен началник, било православен или арменский.

Сега церът за това?

За да могат да ся запредварят да не стават и у нас таквиз срамотни и жални сцени, ний мислим да е достаточна следующата почетна и праведна мярка, т. е. да ся променява на едно определено време и самият черковен началник, и председател на Съборът, както ще ся променяват и другите членове.

Но таквоз едно постановление може пак да ся види на някои като ново и противоканоническо. Питаме прочее ний тези, които тъй би мислили: кое е по-добро и по-каноническо да става, едно узаконено и редовно променение, каквото предлагаме, или да ся казва според тяхното мнение, по канонически уж, че ще бъде траен и постоянен, а като ни скивне или като го видим, че насилува и престъпва уставът, да сме принудени да го гоним с безчестия, да го поругаваме и изобличаваме като престъпник публично, за срам и безчестие на вярата? Това променение на председателя става днес и у самите лични черкви, както и у Вселенската, и става даже толкози често, щото в едно кратко време, което можем ний да помним, са станали няколко сваления и възлизания, а историята ни представя удивителни примери за таквиз променения на патрици, които са также председатели на Цариградският събор.

Разликата между предлаганото от нас променение и онуй, което е ставало и става в гръцката патриаршия, е тази само, че председателят на нашият Събор ще оставя председателството на другиго според един законен и редовен начин, а патриархът, председател на цариградската гръцка черква, изгонва ся от патриаршията с хули и клевети и таквиз оскърбителни обвинения, публикувани често и във вестниците, щото православната вяра става

[1] Оставете ги да сложат крак при вас, те скоро ще вземат всичко (фр.).

присмех на чужденците по вяра и народност, както поменахме за туй нагоре.

Второ условие, чрез което може да ся отбягнат смущенията от свалянието на председателя на Съборът, състои в начинът на определението на този председател, т. е. да ся определява от Святият събор и от съветът на миряните, за които ще говорим по-долу. Всякога поборници на правдините на народът, ний сме далеч от да искаме някое нащърбение в тях с изключението да зема и той участие в определението на председателя, както става това в гръцката патриаршия и както по подражание може да ся желае да ся установи и в нашата черква; но примерът на самото това установение в гръцката черква и неговите лоши последици като имаме пред очи и за избягвание на тях като е грижата и старанието ни, ние изказваме мнение, че е по-добре неговото определение да става от синодът и съветът. Защото ако би да става това определение от целия народ, тогаз това определено лице ще да има явно вече едно преимущество над другите; а на това преимущество, като са основава то лице, може да си позволи да иска и да добие едно преобладание над другите си братя и произволи, каквито вече толкози пъти сме видели да прави патриархът над другите владици. При това народът не бива, както може да ся каже, изключен от неговото определение, когато той ще са определи от неговите избрани за в съветът членове, в избиранието на които трябва да бъде той най-вече внимателен. Освен това има още и друго: един председател, избиран от целий народ, нито възможно ще е, нито пътно и последствено да ся представи или сваля само от съборът и мирският съвет. Защото на преставанието трябва да земат участие онези, които са го избрали, понеже инак всякой друг начин е беззаконен и непоследственен. Но възможно ли е да ся меси всичкий народ на паданието на всякой председател и по следствие на това да ся разделя на партии, от които едни да искат да го поддържат, а други да искат да го свалят? И съгласно ли е това с интересите на народът и полезно ли е то за неговото добро и за целокупността на народа? При това още какво суетение, какви движения, какви разноски трябва да стават от страна на народа в участието му да избере един человек, който не ще да е друго освен един прост привременен председател на Съборът и който, като му дойде времето, ще си даде оставката и ще остава

един от обикновените владици. Ето тези и още други някои размисли и предусмотрения за ползата на народът са ни довели на това заключение, което обаче пак като частно свое мнение представяме на обсъждание на общото мнение.

Трете, понеже казахме, че ведомството на председателя ще да е в отношение на управлението едно не толкоз значително нещо, а всичката власт и всичката сила на българската черква са достая на светият събор, то са разбира, че тъй пада и самата причина, за която ся задължават другите митрополити да споменуват името на председателя. Каноните задължават един владика да споменува в службата оногова, от когото той зависи черковно и от когото е зел ръкоположението. Но когато самата височайша власт на черквата ни ще бъде Съборът, който ще определява и потвърждава избраните от народа пастири и по заповедта на който ще ся ръкополага всякой владика, а Съборът ще ся призовава за глава и началник, то ся разбира, че всичките митрополити трябва да споменуват името на святий Събор, а имената на митрополитите ще да споменуват епископите, които ще зависят от тях. Но колкото за това, то пак могат св. архиереи да си го наредят, както видят за по-канонически и по-добре. Ний споменахме за това, водени от мисълта, че таквоз едно споменуване на Съборът, а не на едно лице, ще да възвишава умът на народа, като ще го поучава да не дига очите и мислите си на едно просто лице, но на самата христова невяста, която е безгрешна, когато, напротив, едно лице попада на много грехове.

Четвърто, ако е възможно, както ний мислим, бъдущият председател да не има за иждивение по-голяма заплата от другите свои събратя.

Колкото за сношенията на Българския събор с честното правителство, те ще стават писмено и за това трябва да има един печат, който ще да е в ръцете на всичките членове на Съборът, и само онези писма ще имат сила, които ще бъдат потвърдени с този печат. И понеже нито председателят, нито от членовете някой не ще има право да има особито сношение с правителството, затова да ся определяват, ако е добре, особени чиновници, подчинени такожде на строги ограничения, за нарушението на които да ся наказват със свалянието им от страна на Съборът и на съветът.

Ето защо таквозито едно управление го назовахме ний синодално или съборно, защото кормилото на българската черква ще да е в ръцете не на едно лице, но на всички членове на Българският събор.

Наумяват си читателите ни, че като най-добър способ, за да отбегнем от погрешките, в които може би да падне нашата черква, ако усредоточи всичката власт в ръцете на едно само лице, ний предложихме синодалното управление, под което разумявахме разделението на тази власт между по-много лица, които като равни да ся еднакво отговорни за всяко дело, било добро или зло, пред всеобщата черква, пред правителството на отечеството ни и пред самият наш народ. Но и тази система има своите неудобства, които могат да ся запредварят и изправят, ако сега в началото на устроението на черквата ся положат нужните постановления и узаконения, чрез които можем да завардим свободата на черквата и постепенното, но и здраво развитие на духовният ни живот.

Понеже казахме, че синодалното управление ще става от много лица, на които числото ще да е определено, може да си помисли някой, че мнението ни е, щото тези лица да бъдат постоянни и непроменяеми и чрез тях само да ся управлява черквата ни, а всички други членове или архиереи да са отдалечени от всяко намесване в черковното управление. Вид на едно таквоз управление съществуваше едно време и във Фенер, което бе познато под името **геронтия**. Това тяло беше ся укрепило и засилило с достойнството си до един такъв степен, щото всичко зависеше от него: геронтите продаваха епархиите на оногози, който даваше по-много пари, без да ся пита, ако той е способен или не. Цариградският престол беше под тяхното разположение и те поставяха на него или по-богатият, или по-глупавият. Те бяха станали една чета, подобна на преторианците, които сваляха и дигаха когото искаха на мирският престол. Тежко на онзи владика, който не им пращаше от епархията си най-добрите произведения, съдружени всякога с едно количество пари; тежко на онзи патриарх, който би сторил да ся възпротиви нещо на тяхната воля. За един такъв патриарх нямаше спасение или трябаше сам да си даде оставката, или те с клевети и хули, а често и с огромни разноски сполучваха да

низложат от престола и да го изгонят. И от таквиз едни помежду им борби и гонения ся е породил огромният онзи дълг, който тежи върху главата на патриаршията и който рано или късно ще ся изплати от християните, които са подчинени на цариградският патриарх, когато онези, които направиха този дълг, употребяват за други работи парите, които са натрупали в името на черквата.

Но защо да ся простираме в повторителни разказвания за злините, които произлязоха от тази система? Доволно е, мислим, да напомним на читателите си, че този ред черковно управление ся постанови от властолюбивият оногоз похитителя на черковните наши правдини, славния (αλεινός), прозван от привержениците и последователите на великата бивша гръцка идея, а черний, наречен в черковната наша история, който измисли и постанови тази наредба като най-сгодна за оздравяването на своето светотатство. А по-нататък, да си наумим още и с какво ожесточение ся низрина тая система и с какво безчестие са изтласкаха представителите нейни геронти от топлите си гнезда на Фенер и това е доста да ни окопити и свести в каква пропаст може да ся сгръмолим ний още веднъж, ако би ся подлъгали по нещо да основем на такваз една гнила основа управлението на възобновената ни черква. Ако и ний узаконим щото членовете на святий Български събор да бъдат постоянни и властта на народната ни черква ся предаде на едни преимуществени лица, тогаз ний сами с нашите ръце ще въздигнем намясто един престол много престоли, намясто една глава много глави и намясто един деспот мнозина деспоти, които, горди в своето звание и силни в произволът си, на всяко време и на всякой час ще тъпчат народът и свободата на черквата му, тогаз ний ще паднеме според пословицата «От трън, та на глог».

За това ний предлагаме членовете на Съборът да ся променяват по едно определено време. С такъв един начин властта не ще бъде ограничена в ръцете на малцина, които могат да я злоупотребят, няма да ся състави една управителна каста, която тя само да ся грижи уж за напредъкът на народните ни работи, които за това щат и твърде медлено да отиват и твърде мрачно да ся вършат. Но в управлението на черквата ще земат участие всичките владици, това, що изисква и самото равенство, което е вечният и неизменяемий принцип на христовото учение и което тряба да положим за незиблема основа на народната ни черква.

Едно определено и непроменяемо управляюще тяло обикновено са води от предания, често несъобразени и противни на духът на времето и на самите начала на вечните евангелски истини, когато възобновяването на членовете в това тяло може лесно да ся повърне от заблудените и противни на христовото учение предания колкото за в същността на черковното устройство, а колкото за в управлението, то по-лесно би приело да ся ръководи от по-нови и по-сгодни мисли и идеи, чрез които би дало поголяма жизненост и по-силен подтик на обществените ни работи. Всяка една епоха има си особените нужди, има едно особено настроение на духовете. Било би твърде безумествено да ся съдят и управляват новите нужди на обществото според старите обичаи и предания по част на черковното управление. С променяването на членовете още всичките владици, като ще идат по ред да земат участие в управлението на черквата, ще добият и спасителният онзи опит, който е най-важното нещо във всяко управление, и тъй нашите народни владици ще бъдат не само учени, според както ги желаеме духовно, но и светски практични и опитни

С променяването на членовете на Съборът ся отбягва още едно зло, което непременно ще ся породи от тяхното непроменение. Понеже таквиз едни преимуществени членове на Съборът не могат да не добият от положението си повече власт,която винаги дразни и гъделичка остроумните, както и глупавите, и от която непременно ще ся породи едно съперничество кой да запредвари да завземе вдовствующето място в Съборът. И така във всякой случай ще имаме тайни подароци, тайни интриги от страна на външните владици и междуособни крамоли между членовете на Съборът кой да ся определи в запразненото място. А още в такъв случай на непроменяването на съборните членове няма никаква причина и реджон променяването на председателя, което предложихме; ако единствената цел, за която трябва да ся променява той, е да предупазиме народната ни черква от неговите произволи. Както е прочел полезно и непременно нужно и добро, според нашето мнение, да ся променява председателят на Съборът, истото правило трябва да ся запази в отношение и до другите му членове.

Ний тук не щем да влезваме в подробности и да разискваме начинът, по който трябва да става туй променение на членовете, т. е. дали съборните членове трябва да ся избират в определеното време от високото духовенство, или да ся узакони за всегда един ред, който да ся следува в променението на съборните членове, както имат в патриаршията синтагматион. Това нещо остава на събранието, което ще нареди уставът. За нужно само мислиме да забележиме, че променението не трябва да става тъждевременно и на всичките купно членове, а също и на председателя. Защото новите членове много е полезно и нужно да намерват в Съборът и стари, които да са вещи в течението на работите, в които да просвещават и нововъведените.

III

До тук ний начертахме кратко и повърхностно способите за едно възможно ограничение на произволите от управителното тяло и за увардване незиблема и целокупна черковната ни свобода, която благоволи да ни подари Императорското правителство, като възобнови унищожените ни черковни правдини. Но дали стига само туй? Дали трябва да ся задоволим само със запазването на правдините, или е нужно да им дадем и един благотворителен потик, тъй що и правителството да убедим, че не сме недостойни на грижата, която има за нас и народният си живот да въздигнем на един по-висок степен, на който прилича да стоим между съжителните си народи и да направим щото и всичкий ни народ да усети полза от придобитите ни правдини.

Ний мислим, че ако от черковната ни свобода произлезе полза, и полза веществена само на едни особни лица, ако черковният ни въпрос ся покаже, че е бил предлог на лични изгоди и според тези лични изгоди да ся устрои управлението на нашата черква, тогаз напразно отива всичката доблест на народът, която показа той в разстоянието на десятгодишният ни подвиг, ничтожен и никакъв ся показва тогаз този въпрос, от когото очаквахме възраждането на народът си. Не! Черковният ни въпрос беше не само въпрос за възобновление на отнетите наши правдини, но той бе и е въпрос за възкръсението на един народ, който да ся освободи от управлението на едно духовенство,

което простре святотатствената си ръка върху образованието му и върху всичко, що му е мило и любезно.

Жизнените тези народни интереси искахме ний да ги туриме под надзирателство на народното ни духовенство и това слава богу и благодарение на милостта и правосъдието на Императорското правителство сполучихме го. Но не вярваме никога, че народното ни духовенство, което досега толкоз славно участвува в народният подвиг, ще поиска да земе изключително под свое управление поменатите интереси; никога не вярваме, че ще да поиска то само да разправя самопроизволно тези скъпи за народът интереси. Защото това и за него ще да е тежко, и за народът неизгодно, понеже в случай на едно таквоз самоуправление на народните ни работи от страна на духовенството всичката отговорност ще пада върху него,което не вярваме да искат да приемат святите отци на българската черква. А за българският народ е неизгодно и безполезно, защото в такъв случай неговата судба ще зависи само от няколко лица, които, като человеци, могат направи много погрешки; а толкоз повече, когато в едно отношение по званието си те могат да ся сматрят само като полуграждани, на които на сърцето едва ли могат да лежат тъй дълбоко, както ся изискува, безценните на народът интереси.

Ето защо ний предполагаме да ся определи един съвет, съставляем от миряни, който заедно със Святия събор да извършва всички онези работи, които ся касаят до битът и интересите на народът ни. Може би да ся намерят някои, които да погледнат на криво това наше предложение и искание и да нарекат това участие на миряните в управлението посегвание на правата на духовните наши отци. Но ще отговорим, че таквоз едно заключение е неправедно и криво. Защото нашето предложение няма за цел да ся намесват миряните в духовното управление на черквата, понеже таквоз едно намесване щеше да е право нарушение на духът на вярата ни. Всякой обаче знае, че духовенството в Изток има и граждански правдини, които принадлежат прямо на народът, в имято на когото върши то тези правдини. От къде и как произлязоха тези правдини и как останаха те под ведомството на духовенството, на което единствената мисия е наставлението и поучението на народа в христовото учение и бдението върху нравственото му състояние, не е тука да разправяме за това. Ще кажем само, че по стечение на разни обстоятелства и по едно неп-

равилно развитие на духовните длъжности тези правдини по предназначение на человеколюбива цел минаха в ръцете на свещеноначалническата каста и станаха в ръцете на властолюбивите от нея оръжие противу народът, което как е употребявано и какви гибелни следствия е произвеждало, излишно е мислим да приказваме тук подробно, което всичко това е най-добре познато на нашите читатели и сънародници.

В извършването прочие на тезй правдини, правдини чисто граждански и совсем отделни от вярата, предлагаме ний да зема участие Съвета на миряните и ако една работа е чисто гражданска да ся върши изключително от Советът и без да има намеса Святият събор, както тоже и чисто духовните да ся вършат от Съборът на владиците, без да имат никакво право да ся намесват мирските лица, и само тогаз двете отделения да разглеждат съвокупно една работа, която по същността си принадлежи и на двете отделения.

Разделението на гражданската власт от духовната и изпълнението на всяка една от тях от пристойните лица е едно твърде голямо преобразование, което и Честното ни правителство ся труди постепенно да введе в узаконенията си и което едни от правителствата сполучиха вече да осъществят напълно, а други ся стараят да го установят и провъзгласят като съществено узаконение и условие и на духовенството, и на народът. Защото извършването на гражданските работи от духовните лица прави ги обикновено да забравят техните съществени обязаности и обръща тяхното внимание на други предмети не толкоз съобразни с тяхната мисия, прави ги високомерни и горделиви, като притежатели на двойна власт, духовна и гражданска: и ако би да останем така да няма над тях никакво надзирателство при първо спомагание от поблагоприятни от тях обстоятелства, те могат твърде лесно да ся увлекат по стръвта на властолюбието и да пристигнат до един такъв степен на своекористие, щото да провъзгласят като догмат на вярата съединението на двете власти, както е вече направил това Римският понтификс, против когото днес напразно воюват всички европейски народи и всичките свободни умове на Европа, без да могат да поклатят ни най-малко свещеноцаря.

В идущий си брой ний ще ся занимаем върху устройството и длъжностите на този Съвет и с това ще свършим

дългите си, но належащи размишления върху устройството на възобновената наша черква.

Съветът от мирските лица, за който в предпоследният си лист отворихме реч, според нас трябва да ся съставя от шест членове, петте избрани и проводени от епархиите и един от българите в столицата, но и тези шест членове на съветът да ся променяват такожде. С един такъв начин ще да отбегнем да ся състави едно преимуществено съсловие, което като трайно може да падне лесно в много погрешки, да мисли, като че му е бащино наследие и като че е негово придобито право да разпорежда той народните ни работи, тогаз ний ще да въздигнем един вид свои фанариоти миряни. Членовете на съветът, понеже ще ся избират от епархиотите българи, то ся разбира, че тях щат те и да представляват и като таквиз трябва да ся помолим на правителството да ги припознае. Този съвет с таквиз едни свойства ще да е съвсем независим от ведомството на синодът и неговите рѣшения ще да имат пълна власт. Това мислиме нужно да стане, за да ни би да ся преобърне и нашият съвет на едно отделение на Съборът, какъвто е смесеният съвет на патриарха, който не разглежда други работи освен тези, които му ся изпращат от патриарха. Върху истите основи е устроен и арменският съвет, който припознат с царско ираде, има власт съвсем отделена и независима от волята на арменский патриарх.

Подир това, що рекохме за съветът, остана ни да поговорим още за едно нещо.

Както вече са видели от изложеното досега, нашите читатели и съотечественици по един такъв начин нареждание на черквата ни, ще земат участие в управлението на черквата ни само висшето духовенство или именно само владиците и една част от миряните. Но при таквизи условия остава вън от туй управление един дял от народа, който от положението си може да съдействува немалко за развитието и образованието на народният ни дух, ако ся промисли за неговото по-бързо възвишение от низкото онова положение, в което са го хвърлили умишлено вечните неприятели на народът ни, гръцките владици. Този дял от народа, за който споменуваме, е светското духовенство или мирските свещеници.

Наистина не само че е неправедно, но както и да го

разгледваш, то е и глупаво, и противоестествено да ся предава управлението на черквата (което ще каже на народът, който я съставя) на человеци, които са ся отрекли пред бога от светът, и са ся посветили да живеят в горите и пустините, и които не са граждани и нито познават, нито щат да знаят за гражданските длъжности, а да ся изключват от него онези същите наши съграждани, които споделят с народът наедно всичките тежести на житейските, общи на всичкий народ нужди и неволи. . . Досега свещениците, наши братя и законни съграждани, без да са в нищо по-долни по чинът си и по званието си от съслужителите си свещеноиноци, били са и са и днес още изключени от изпълнението на по-висши длъжности в черковното ни началство и осъдени, тъй да кажем, на вечно поробщение на калугерското съсловие. Тяхното служение е ограничено само в машиналното онова изпълнение на свещенодействията и като на изгнани от рай за грехът, който имат да са цели граждани (а не половин като калугерите), тям е било забранено даже и да помислят, а не да погледнат и да ся домогнат до някоя по-висша длъжност в служението по званието си; за тях е бил затрънен пътят за всяко друго занятие, което да въздига честолюбието на един способен и достоен человек. Това унизително положение съвършено е убило духът на тази част от народа, отстранило е от туй звание всички по за в работа людие и го е предоставило поприще, достъпно само на най-неспособните и, тъй да кажем, на най-калпавите членове от обществата, които, недостойни инак да ся прехранят, прибягват на този чин не за друго, но само за да оздравят насущний си хляб. Ний мислим, че е длъжност неминуема сега при разискването за устроението на черквата ни да ся помисли и за този дял от народът, който съставя поголямата част от духовното съсловие, как да ся въздигне той от това ниско положение, в което ся намира, как да му ся даде по-голяма чест, повече сила и как да направиме и от него съучастник в управлението, ако желаме да виждаме человеци образовани и учени да влизат и в този чин.

Ний тряба добре да впечатаме в умът си това, че докогато не образуваме и не повишим нравствено долнето си духовенство, т. е. миряните свещеннослужители, както трябва, нищо не ни ползуват всички онез високи учения и способности, които би имали висшите духовни лица. Защото когато една част от черното духовенство ся скита по

горите, а друга ся изнурява в борба със страстите на сладострастието и славолюбието, светското духовенство споделя с народът неговите нужди и тегоби, то ся запознава изблизу с всичко, що трябва да ся знае и да чувствува един пастир. Светското духовенство е в най-прямо и непрестанно сношение с масата на народа и следователно то е, което и присърце повече ще има, още и прилег, за да работи и всякак по-успешно да съдействува за доброто на народът.

За тези и за много други причини, които за краткост не излагаме, ний съдим и за нужно виждаме, щото във всяка една епархия да ся състави един събор под председателството на епархиалният владика да има правото и длъжността да разглежда и решава по вишегласие всичките духовни работи, които ся отнасят на епархията по членовете и на този свещенический епархиален събор да ся променяват периодически, както и членовете на св. архиерейски събор.

След таквоз едно учреждение на свещенически събори във всяка епархия по подобие някак на св. архиерейски събор следува учреждението на епархиални мирски съвети, които да ся съставляват от членове, избрани тоже от всичката епархия и такожде променяеми. Под ведомството на тези съвети ще бъдат гражданските работи на епархията. А смесените работи ще се разгледват смесено от свещенический събор и мирският съвет. Решенията на тези две тела според важността им или ще да ся апелируват на главний съвет на миряните, или на святият архиерейския събор по съдържанието си, или ще бъдат окончателни.

Ний споменахме, че смесените работи ще ся разглеждат от духовният събор и мирският съвет, събрани вкупом, но понеже вънкашното управление на черквата твърде малко работи има, които да са чисто черковни и които следователно да принадлежат само на святият събор, и понеже гражданските работи и духовните тъй са сплетени, щото и най-проницателните человеци мъчно щат могат от само себе си да ги разделят, колми паче человеци, които по настроението на духът си са ся научили да гледат всичко като духовно и свято и затова може би да са случват често крамоли между членовете на Съветът и Съборът, което инак не може са запредвари чрез устав; защото никой устав не може да определи, нито да предвиди всичките случаи, които могат породи световните работи. Затова

предлагаме да ся състави една комисия от членовете на Съветът и на Съборът, която ще да има длъжност да разглежда предварително всичките документи, които ще ся доставят на Съборът или на Съветът, и според съдържанието то им да ги изпраща или на Съветът, или на Съборът. Без тази предусмотрителност работите ни никога не могат са управлява добре.

Това наблюдение върху ходът и различаването на народните ни работи, което ще извършва комисията, нека ся не вижда никому като нововъведение и ненужно, защото него го има и в другите православни черкви, гдето туй наблюдение върши правителството като единоверно, и то и православно. Но нашата черква, като не ще има един такъв надзор от страна на правителството, туй право остана народът, в името на когото има черквата ни гражданските права. При всичкото доверие, което имаме на сегашното наше духовенство, което тъй добре засвидетелствува своята преданост към народът, ний не можем в тяхното лице да дадеме и на техните наследници права, които те могат да злоупотребят, не можеме да ся увериме на добродетелите на приемниците им, които не знаем какъви могат да са; затова нито страх божий, нито совест, нито единородието на нашите духовни лица могат оздрави народът, колкото добрият ред.

Нека ни бъде позволено да напомним още веднъж на читателите си, че и арменокатолиците, арменците и гърците наредиха своите народни работи в устави, составени с много ум и шум, но не само не можаха да ги предупазят от нарушения, а и нищо вече не остана от устава: прочее устав, съвет и наблюдателна комисия — ето триножието, върху което трябва да ся положат добитите ни от царското правосъдие права. Народната ни черква, която днес ся възобновява, е една нива, която сега първо ще разработим и ще засеем. Както добрите орачи не ся задоволяват само да сеят добри семена, но трудят ся и да ги предувардят от всичко, което може да ги повреди, също и ний не трябва само добри постановления да наредиме, но да запредварим с всичките нужни мерки, щото узаконените постановления да принесат плодове сладки и полезни на народа. Преди всичко обаче трябва да са полага най-голяма искреност от всинца ни в изпълнението им.

Нека не забравяме, че върховният надзирател на по-

становленията, които ще ся наредят, е българският народ. Защото никой от нас няма да не знае, че черковните правдини не ся подариха от честното ни правителство на едно особено сословие, но на целий български народ, и тъй как всяко зло, което ще произлезе от погазването на уредените устави, ще пада върху българският народ. Никой прочее не може да има притезание да ся възползува лично от тези правдини освен онзи, комуто са подарени и който не е друг освен българският народ. Никой не може да си ся разпорежда с тях, тъй щото да ся повреждат жизнените интереси на народа, защото само онзи може да ся разпорежда с едно нещо, ако то действително принадлежи нему като собствен негов имот, а нашата народна черква принадлежи неоспоримо единствено на българският народ. И онзи, който би посегнал на тези права или би искал да извлече от тях лични користи, той не е друго нещо освен хищник и враг на българският народ, на такъвий не трябва да ся дава никакво доверие и на него никаква надежда не тряба да ся основава. Доста е това, дето досега в името на българският народ едни чужди духовни пастири вършаха всичко, което на самият народ предлежеше да върши. Тряба ли пак и своеволно да подпаднеме в същата погрешка и да ся подчиним на истата незавидна судбина? Българският наш народ не притежава онуй живо въображение, каквото гледаме, че притежават други народи, живущи в топлите климати, та с безгрижие да остави незащищавани правдините, които с толко скъпа цена купава пак. Той е, както и тряба да е, положителен и здрав, каквато е земята, която работи; и както бди над производителната си работа, тъй тряба да бди и над това, какво употребление ще направят с правдините, които также той си е сам изработил; тряба да бди и уверени сме, че ще бди, защото неговото минало е минало тежко и злочесто и то трябва да го вразумява и опитът да го води за бъдущето. Бъдущето е отворено за него, той може да ся возвиши на висок степен, може да стане един от първите народи в Изток чрез образованието си, чрез верността и привержеността си към правителството, чрез нравственият напредък. Но за туй нещо тряба добре и внимателно да бди и да пази единствената основа на всичко това — правдините си.

На тоз подвиг, подвиг благороден и славен, призоваваме ний и нашето родолюбиво духовенство, което толко-

зи доблестно содействува в избавлението на народа от чуждото духовно иго. Нека и занапред ся не уморат нашите духовни отци и нека ся не отстранят от да земат участие в подвигът на нареждането, на благоустроението и на благоуспеванието на народът. Знайно е, че всякога е по-лесно да ся развали едно какво да е нещо, отколкото да ся съзиде, по-лесно е да ся подхлъзне някой, а помъчно да ся възправи; още по-лесно е да укоряваме другите, че не са правили и не правят добро, отколкото да го правим ний сами. Но ние никога не веруваме, че нашите старци са ся старали да развалят, за да седнат над развалините на фенерската власт. Никога не веруваме, че те видяха и разкриха раните, които направи Фенер на народът ни, за да посегнат подир да ги отворят по-големи. Но искаме да вярваме, че те са ся трудили да земат под своя защита уязвеният българский народ, за да му пристоят, пригодят и да го излекуват, както направи евангелският самарянин с изпадналият в ръцете на разбойниците странник; защото ако би да ся покаже, че са содействували за избавлението на българският народ от Фенер само и само за да следуват и те същият начин на управлението, тогаз може твърде праведно да са применят на тях думите, които каза апостол Павел: «Аще бо яже разорит сия паки созидаю, преступника себе представляю»[1]; и наистина, което разорихме под тяхното предводителство, ако би да искат изново да въведат него пак във възобновената наша черква, тогаз и те, и всичкий българский народ сме престъпници. И ако старото нареждание на работите е било добро и полезно толкоз, щото пак да ся възстанови, тогаз всуе и залудо сме ся толкоз трепали и мъчили досега.

*

Тези наши скромни мисли, които ни вдъхна искреното желание за доброто на народа, могат да служат като основни начала на уставът, който е работа на отредената за тази цел комисия и на народните представители, които ще ся изпратят от епархиите, и още плод на дълговременното ни наблюдение и занимание с църковният ни въпрос и на постоянната ни грижа как да ся установи един ред добър, който да ся поручителствува за успехът на народ-

[1] Защото, ако отново градя, що съм разрушил, сам себе си правя престъпник (черк. сл.).

ните ни работи. И ако сме сполучили в намерението си, ще считаме себе си твърде честити, че сме могли и по тази част да послужим да бъдем полезни на народа си.

[Македония, г. IV, бр. 33, 35, 37, 40, 41, 42, 44 от 14, 21, 28, III. 7, 11, 18, 25. IV. 1870 г.]

БЛАГОПРИЯТНИТЕ ТЪРЖЕСТВУВАНИЯ

Месецът, когото вече презполовихме и който с таквиз радостни за нас известия настанахме, ще бъде един от най-достопаметните в летоброението ни, защото на първото през неговът круг станало достопаметно събитие, за което по-преди говорихме, ето сега точно след хиляда години и друго не по-малко достославно, не по-малко достозабележително събитие прославя неговите дни и ги начертава неизгладимо в паметта на българский народ. Занапред 3-й марта 870 и 1-й марта 1870 ще бъдат два знаменити за нас дение. Възпоминанията, които те всяка година ще идват да съживят в сърцето ни, в умът ни, ще бъдат най-святите от онези, които са някога си въодушевявали человеческите души; при това и надеждите, които всякога тези възпоминания ще представят пред очите на въображението ни, са от най-праведните, от най-законните, които человеческите славолюбия са съвземали, защото тяхното светло бъдуще не е загрозявано с никакви ужасни, кървави сцени.

Наистина не са твърде весели цветята на възпоминанията ни през миналото тисящелетие, нито толкоз радостни неразвитите още пъпки на надеждите ни за в бъдущите столетия: върли измами и тежки изкушения ни делят от 3-и марта на 870-та година и мрачни, студени от лед планини лежат връз надеждите, които 1-й марта на 1870 дойде да поразтопли в наступающата пролет.

Но никой няма право да ся отчайва за бъдущето на един народ, който през един дълъг период на най-тежки изтязания за народното си съществување, с най-слабите и скудни средства е можал да го запази и да ся покаже

днес жив пред очите на светът. Ако химерите (неразбраните желания) и бълнуванията са качество, свойствено на лекомислието, то пък отпаданието и малодушието пред каквито и да са пречки и мъчнотии са свойства на слабопънство и некадърност, са самоубийство в съществуването на един народ, и ний сме честити като чрез поведението си можехме да докажем, че и първото, както и второто са чужди на народният наш характер.

Никой няма право да ся отчайва занапред, като си припомня, че за увардването на народното ни съществуване, както и за нашето днес съживявание ний има да благодарим на османският скиптър, на това правителство, на което в спасителната десница провидението бе турило съдбата на нашият народ, за да го опази и заварди от ламята на елинизмът. Епохата на преобразованията в Османската империя е епоха на нашето възрождение, а нашето нараствание и възмъжавание ще стане по мярата на общото разпространение на учението и образованието в нашето отечество. . .

Но туй ний не ще ся простираме да разправяме за това, за което ся е и много говорило, и много още има да ся говори и ще ся говори.

Предмет на настоящите наши редовце е друга една мисъл, която ни е посетила при получването на толкоз и толкоз дописки за тържествуванията на паметний ден в получаването на черковните наши правдини, който ден съвпадна с друго едно не по-малко радостно възпоминание, както казахме по-горе. Ний с любопитство следувахме известията, които от разни места получавахме за тържествените празнувания, и наистина радувахме ся и ний духом и сърадувахме на нашите съотечественици и сънародници тържествованията им, но напразно чакахме да чуем и видим още един друг по-благороден начин на тържествуване и почитание на таквиз знаменити дни. Да ядем, да пием, да ся веселим и да играем са наистина изражение на радост, но те не изразяват свястното онова и благородно съзнание на величината на делото, те са само груби признаци на дива радост и недостатъчни за пристойното оценение на полученото благодеяние: с таквиз само тържествования споменът на знаменитото събитие остава прост спомен на пиянствуване и нищо повече.

Ний получихме от нашият господар едно общо велико благодеяние и зарадувахме ся, както ся стояше, но почетохме ли памятта на туй благодеяние от своя страна с едно достойно за него дело? Усетихме ли ся, помислихме ли и решихме ли да овековечим памятта на знаменитият този ден с един какъв да е памятник на добра някоя работа? Истина, че таквоз нещо досега още не чухме отникъде. Чухме даже, че в едно учебно заведение са изпили до шестстотин оки пелинаш, но не чухме ни шест пари да е пожертвувал някой в памят на този ден за общо някое добро, за нещо, което можеше да принесе освен полза още и почест по-добра на народното ни име и да рекомендува по-добре народът ни пред общото мнение. Не казваме, че не трябаше да ся радуваме и да ся веселим при получването на една такваз милост, далеко не. Ний ся възрадувахме и възвеселихме и добре сторихме, но можеше и още нещо по-добро да извършим и него не извършихме. И за него ний искаме да кажем, че много по-похвално щеше да е, ако при увеселенията ний ся усетихме да почетем тържествуванията си в това обстоятелство, по достойнство, с благодеяния към общите заведения — училища, читалища и сиропитателни домове (исляхханета). И в излиянието на най-буйната си радост ний не тряба да забравяме, че като новоначални във всичко, а най-вече в учебните си и богоугодни заведения ний срещаме големи затруднения в достолепното и пристойното им обдържание. Но ако не би сега, нека занапред помислим за това.

Какво прекрасно, какво похвално и истинно благородно дело щеше да е, ако да можехме да установим така, щото всяка година през знаменателните вече за нас тези дни, в спомен на великото благодеяние от милостивият наш цар и господар да ставаше едно всеобщо, волно спомоществувание от всичкий български народ за устроението, нареждането и поддържанието на едно народно висше учебно заведение в Цариград!

Неделя православна, досега само черковен празник, с това важно за нас събитие става вече и празник народен. А как по-добре би могли да празнуваме народно ний този народен празник, освен с едно таквоз произволно спомоществование за една такваз народна цел? Как по-пристойно би могли да почтем ний честитият спомен на нашето черковно избавление, освен с едно таквоз присърце дело всякой според силата и произволението си да вложи своята лепта за едно таквоз свято заведение?

Странно, а може би и досадно да ся види на някои то-

зи нов вид празнование, което им предлагаме, като ненаучени досега да нащърбяват увеселенията си за таквиз богоугодни и народополезни пожертвования. Но не тяхното благоволение, а общото добро като дирим ний, не можем да останем назад от длъжността на званието си като вестникар да ги не евестим и да им не напомним, че възстановяването на народната ни чест и желаемо благоденствие и благосъстояние под крилото на Н[егово] И[мператорско] Величество султана само с извънредни и всестранни мерки може да ся постигне, а това е една от тези мерки.

*

Но понеже биваемите нине тържествування и бъдущи възпоминания на това празнување имат изворът си в радостта за черковното ни и духовно възраждание, нека ни бъде позволено да отправим няколко думи и към черковните наши служители и духовни пастири и отци и като им честитим радостното за тях най-вече събитие, да им напомним великите длъжности, които занапред им налага толкоз желаната народна черква, изобщо на всичкото духовно съсловие. Вашето иго, отци святии, както в други отношения, тъй и в това е много по-тежко. От вас са изискува не само като българи да не щадите волните си пожертвування на олтарът за народното образование, но и като духовни наставници да управлявате на това отгоре съвестта на сънародниците си християни, когато званието, що носите, ви дава толкоз преимущества и чинът ви упражнява таквоз влияние връз народът.

И наистина как по-добре може да послужи на бога като служител негов и на народа като съжител негов един свещеник българин в един такъв тържествен ден, на черковен и народен празник, освен да напомни на стадото си длъжностите му към сами себе си? Как по-добре може българинът духовник да посъветува своят кающий ся грешник през таквиз святи дение, ако го не настави да принесе богоугодна някоя жъртва на жертвеника на отечеството си и малко едно деяние за таквоз едно благоугодно заведение? Как по-добре могат да угодят богу, да ползуват и себе си, и ближният си тези, които са зели на себе си високото иноческо звание, дали чрез въздиганието на високи и красноваилени здания по пустите места, или чрез списванието и издаванието на поучителни книги и списания за народът?

Но преди да поискаме изпълнението на тези длъжности от българите свещеници, духовници и калугери, тряба да ся обърнем към техните отсега еднокръвни пастиреначалници и учители.

Преди да поискаме от по-малките тези служители на черквата таквиз едни жъртви, които за някои от тях могат да са твърде тежки, трябва да поискаме от по-големите им жъртви по-големи, но според възможността им много по-малки: защото като не ще откъснат къшеят от устата си да го дадат за народът, нашите отсега владици и свещеноначалници нищо от силата си, нито от славата си няма да загубят, ако би в таквиз случаи за народното добро жертвували и златите си одежди, корони и патерици. Колко богоугодни заведения днес пусти и неустроени би устроили и поддържали и колко добри примери би задали само ако би искали тези, които не със светлите си одежди са светлината на светът.

Когато господ наш Исус Христос поучаваше человеците да продадат каквото имат и да го последоват, разумява се, че той не изключваше от това задължение тези, които с таквиз салтанати служат днес в името на великата по сиромашеска негова религия. А на какво друго по-богоугодно дело можеха да употребят те своите украшения освен за украшение на душите на своето словесно стадо? И как по-явствено можаха да освидетелствуват, че са истинни и искрени наследници и наместници на смирените онези рибари, служители и учители?

Нека не ни казуват, че с едни таквиз от тяхна страна пожъртвования ще ся лишат от силата и достолепието си като пастиреначалници, а според тях и черквата Христова от блескавината и светлостта си. Не, ний вярваме и казваме, че онзи ден, в който ся чуе по светът, че българското свящество е отхвърлило фенерската онази пищност и е посветило и имуществото си, и себе си в служение на истинните интереси на народът си, българската черква ще да светне като най-светла звезда, отколкото са ся на светът явявали, а примерът в малко време ще достави най-богатите и изобилни средства, без които никога нищо не е възможно.

[Македония, г. IV, бр. 34, 17. III. 1870 г.]

ВЪЗКРЕСЕНИЕТО

Мрак дълбок беше нападнал и покриваше повече от четиристотин години народният наш живот. Повита като в саван, народната наша черква лежеше погребана в неизвестност и никаква дума за нея не ставаше. Пророците Паисий Зографский, Софроний Врачанский, Неофит Хилендарский и още някои на последне време само като слаби потупвания на сърце в кочанясало тяло предизвестиха, че тялото на българската черква ще възкръсне и ще оживее и гробът, който я обзема, ще ся разсипе. Страданията на изповедниците и кръвта на мучениците за черковната независимост станаха като търкание и кръвопускание за кочанясалото черковно тяло и ускориха неговото въстание.

Мъртвий и в гробът четвородневен лежащий Лазар чу гласът на възлюбленият си приятел-спасител, който го повика, стана и излезе от гробът. Мъртвата и четири столетия в гроб лежащата българска черква чу гласът на нашът любезен господар-избавител и ето става, излязва от гробът и настава нов живот.

Мъртва бе и оживя самостоятелността и независимостта на народната наша черква и ний след столетия мракуване в клапите на духовно робство с волята на господаря си излязваме на видело и пръв път сега честно посрещаме светлите и радостни празници на Христовото възкресение. Весели и радостни тоз път повече поради слиянието на набожното онова християнско чувство за възкресението Христово с народното онова българско чувство за възкръсването на черквата ни. Под влиянието прочее на тези два благопристойни и законни чувства нека пристъпим на утрешният Великден и празник в храмът божий: да прославим того, който чрез възкресението си е избавил человеческий род от челюстите на ада; да му ся помолим за здравието на оногова, който чрез възкресяването на черковните ни правдини избави ни от зъбите на фанариотизмът, и още — да ни просвети и вразуми в предлежащият път сега в пристъпването ни към продължение на нашето минало.

Наистина първият този за нас в нов живот Великден е светъл празник на възкресението Христово в 1870-та година не вижда олекнали сърцата, осветлени душите, осушени сълзите на всички наши братия българи, нито всичките удове на народното наше тяло прибрани и оздравени в лоното на същата наша майка българска черква; но тойзи празник през таз година ни дава едно много по-вярно поручителство за осъществованието на законните желания на всички българи, тъй що несумнителна е надеждата, че Великденът на 1871-та година ще види изпълнено всичко онова, което благовестването на високата императорска воля ни е вече благовестило.

Само нека ний ся покажем достойни за тази царска милост и да поработим умно, совестно и законно за разширочение обятията на тази майка черква и за нейното благоустроение.

Нека от своя страна и тая майка-черква покаже своите майчини грижи за голямото и по-голямо разпространение между народът ни онези здрави и спасителни евангелски начала на правдата, на истината, на милостта, любовта и человечността.

Нека занапред нашите народни светители ся погрижат да светне и постоянно да ся грижат да свети между нашият народ светилото на просвещението и да освети то колибата на сиромаха, както и къщата на богатият. А нека и всинца ний придружим на техните и своите грижи и старания за постигването на тази цел. В нищо друго не е толкоз потребна частната инициатива на всякого, както в делото на просвещението: на него всяко частно лице може много да спомага, за да ся разпространяват зарите на просвещението по всичката маса на народът. Ученията, знанието в сегашното време е двигател на благосъстоянието, причинител на благоденствието, поручител на благощастието, условие на съществованието и забрало (бедем) противу каквито и да са бури. Нека ся потрудим да просветим народът със зарите на знанието, защото с него ще възправим незиблеми стълпове на обществений ред, верни съюзници на всяка добра наредба и храбри борци противу всякои явни и тайни външни и вътрешни неприятели на мирът и законът.

Нека първите светители на народната наша черква и първи наши просветители Кирил, Методий ,Климент и други бъдат безсмъртен образ на новите наши светители в работянието им за унапредването на общото просвещение между нас, като знаят и като са уверени, че колкото повече народът са просвещава, толкоз по-малко лъжливи

пророци ще ся отвъждат в него, толко по-малко ще могат да ся вмъкнат всред него таквиз безсовестни наречи апостоли, които правят сметките си връз неучението на народът и спекулират на тази основа да въздигнат царството на егоизмът и на лъжовната черковна свобода.

И всинца пак скупом, тържествующе светлите празници за спомен на светлото Христово възкресение и на възкръсването на народната наша черква, нека ся въодушевим с ново и искрено желание да действуваме с желязна енергия, за да възкресим и народното просвещение. Нека всякой от нас гледа колкото може да разпространява около себе си истинното просвещение и скоро ще видим, че тези частни зари ще съставят великото умствено светило, което е единственото утвърждение на народната черква и въобще на народното благосъстояние. . .

Най-после нека ни бъде позволено да ся повърнем на сравненията, с които започнахме, за да свършим с тях. Болничав и хлемав бе животът Лазарев преди умиранието му, а здрав и пълен с жизнени сили след възкръсването му. Такъв също хлемав е бил и животът на народната ни черква преди умиранието ѝ, по-пъргав и пълно здрав ся очаква да бъде и ще бъде той след възкръсването ѝ занапред, ако народът, който съставя тялото на тази черква, разумее намерението и хотението на величайшаго бога и всякой по силата си съдействува за освежването и процъфтяването на нейното величие и слава.

[Македония, г. IV, бр. 41, 11. IV. 1870 г.]

ПОСТАНОВЛЕНИЯТА И НАЧАЛСТВАТА

Благосъстоянието на едно място, на един народ или общество произхожда от добрите закони и наредби, по които ся управлява то място или народ или общество, а добрите закони не състоят в многото постановления и многосложните устави, но във вардянието и точното изпълнение на тези, които са само потребни. Каква полза от много и мудри постановления и учреждения, когато те ся не вардят или когато едностранчиво ся изпълняват. За всичките народи не могат да бъдат еднакви устави и постановления. Тогаз са добри едни постановления, когато произтичат и ся развиват от обикновенията и добрите нрави на народът или на обществото, за което са предназначени. Въвеждането на чужди учреждения и постановления многажди прилича на онези растения, които ся пренасят от чужди страни и които скоро повенват и изсъхват, защото нито земята, нито климатът е сгоден за тяхното проращение. Постановления за каквото и да е тряба да бъдат съразмерни с развиването на человеците, за които ся правят и доколкото е възможно съобразни с тяхното природно разположение и душевно настроение; има постановления, които са доста добри за северните жители, а да не са добри за южните.

Каквито и да са едни постановления, те не могат да ползуват онова общество, на което нравите са развращени и лоши. Лошите нрави хвърлят в неупотребимост висшите законнически наредби и уничтожават длъжното от всички повиновение на законите. И самите най-добри и мудри постановления нищо не ползуват, когато са началниците развратени, когато началниците и техните ближни не тачат тези постановления, тогаз те изгубват очарованието, което имат, и скоро са затрънят.

Благоустроението на едно царство или град зависи от разумността на неговите началници и управители и затова народът трябва добре да внимава, когато е на негова ръка, да избира началниците си с най-високото преимущество, що може той да има, и гласоподаването на всякой гражданин в това избирание тряба да бъде най-святото нещо за него, защото от него зависи не само частното негово благоденствуване, но и благополучието или злополучието на целий народ и въобще на отечеството. В извършването на тази си висока длъжност, тоест при гласоподаването за избирание на един началник, гражданинът не тряба да гледа на роднинство, ни на приятелство, но на истинският интерес на народът и на отечеството. Голямо внимание тряба да ся полага, за да не ся провъзвеждат на обществени служения человеци лъстци и да ся не поверява на таквиз честта на народът. Този, който ся домогва на таквизи почести чрез доказателства, любоугодливости и

присламчивания на едного и на другиго или с изкабосвания, шарлатанлъци и интриги, е най-недостойният за тях, понеже тъй постъпва той, защото не усеща в себе си онази сила, която дава добродетелта и достойнството.

Един добър и достоин началник, а най-вече духовният, тряба да има точни познания не само в черковните религиозни работи, но да познава добре и нравственото и умственото развитие на тез, които иска да управлява; преобладающият характер и качествата на народът тряба да му са добре познати. Но освен всичко това добрият този началник тряба да ся украсява от добродетел и родолюбие. Само добродетелният и родолюбивият може да управлява честно и благосовестно народните работи и да защищава както тряба честта на народът и на отечеството.

[Македония, г. IV, бр. 47, 5. V. 1870 г.]

ЕДИНАДЕСЕТИЙ МАЙ

Още ден и ще имаме 11-й мая, ден, в който български народ от няколко години насам поднови да празнува летната памет на своите първи учители и народни просветители. Няма сумнение, че нашите повсъду съотечественици и сънародници таз година ще празнуват още по-светло и тържествено тойзи ден и ще покажат с това как оценяват заслугите на незабвените свои съотечественици и как почитат паметта на своите благодетели, първи проповедници и велики поборници на народното им слово.

Св. Кирил и Методий са първите, които дигнаха високо пряпорецът на славенско-християнската цивилизация в Европа. До тях, до великите тези из Солун братия българи никой не бе погледнал със свойско око връз съдбата на един толкоз многолюден и почтен народ, каквото славенският, и никой не бе тъй проникнал в сетните столетия на неговото бъдуще. Те първи и вярно са схванали, че това велико племе, надарено от природата с всички хубави душевни дарби, ако ся наоръжи и с хубавата онази дарба на книжевната наука и закрепне в народний си живот чрез развитието на народното си слово, тогаз то всякога ще

може да бъде по-яко от историческите съдби, щото, потиснато в един случай, да може в друг да ся възправи и с нова сила да следува пътят на повишението на народний си живот; схванали са великата тази мисъл и предали са всички себе си на служение ней, като са станали апостоли на просвещението между славенските племена.

Българският народ е бил честит наистина, дето от него да произлязат и от него да започнат своите апостолски проповеди тези славенски учители. Той е първият измежду славенските народи, в когото са те всеяли семето на евангелското учение и са забраздили за обработване целината на народний негов живот. И тъй, със святата вяра, на която са го наставили, и с родното слово, чрез което са го оградили, те са извършили тази безценна за него заслуга, дето да избавят от смърт и гибел завсегда народният негов живот. И чрез тази тяхна за народът ни промисъл е дотраял до днес и съществува на светът български народ, без тях и без великото тяхно предначинание отдавна да е изчезнало и да ся е забравило в светът народното наше име — от това и единадесетий мая — денят на тяхната памет, има голямо историческо значение за всичките славенски племена, а най-вече за нас българите, които в тържествуването и прославението на този ден можем всякога все нови сили да черпим, за да напредваме в пътят на културно-исторический живот, в който са ни те първи въвели и наставили да вървим в него и който, трябва да изповядаме, че е единственият най-верен и най-здрав страж и съюзник на нашата народност, в каквито неповолни обстоятелства и да ся намери тя.

Нека прочее и тази година пак да прославим достолепно този народен наш празник и с набожност и благоговение да почтем паметта на великите и първи подвижници за честитото бъдуще на наший народ и с възпоминанието на техните заслуги да ся насърчаме и ний в трудът за доброто на народът си.

В почитанието на едно честито минало лежи семето за едно по-честито бъдуще.

[Македония, г. IV, бр. 48, 9. V. 1870 г.]

НАБЛЮДЕНИЯТА

Философ някой си на отколешното време след изминуването на всякой един ден, преди да започенял с новий ден новите си действия, първом ся размислял и сам себе си попитвал така: «Що съм направил? Що съм рекъл и какво още, което трябаше, не съм свършил?» А тъй като наблюдавал сам себе си, той не порицавал и не осъждал всичко, що бил извършил, та да са отчае, но повечето са насърчавал в пътят на живота, като ся стараел да поправи онова, което виждал, че го зле направил или рекъл, и внимавал връз това, което подобавало и трябвало да извърши. Защото ако би всичките негови работи да са излязвали глупави и лоши, то съсипването му било би неизбежно и умът му би ся противил, като не би могъл да търпи обозренията на таквиз едни размишления и наблюдения.

Под такъв изглед може всякой народ, който има живот и здраво разсъждение, да изпитва миналото, да наблюдава сегашното и да размисля за бъдущето. Вестникарят първо и първо е паметописец на събитията и като летописец, а после той има за работа в описването на биваемото да прави още връз него обсъждание дали добре или зле е станало и става. Той рядко хвали, защото правото и доброто ся сматря длъжност и обязаност на всякого в обществото, като правило на живота и равен негов ход. А почесто кори и гади, защото няма нищо безусловно съвършено и чрез това корение и гадение обществените деятели стават по-внимателни, за да ся не уклоняват или още повече за да вървят в един по-прав път.

В таквоз едно положение сме ся намервали ний често, откак сме зели да дращим по вестниците за каранието на въпросът, и още повече, откак сме започнали да издаваме «Македония». Често ний сме подтиквали по-живо остенът в плещите на някои от онез, които са орали на туй поле, както прави много пъти истото пъргавият и добър орач, който бърза да засее нивата и подканя работните си сътрудници. А кой знае дали и занапред ний не ще ся намерим в тази жестока нужда да повторим и потретим туй неприятно, но спасително служение. И молитствуваме наистина дано занапред бъдат поне по-редки тези случаи,

но не можем каза, че е полезно да ся заречем от тази си длъжност; защото, тряба да го кажем, има работи, които не вървят добре, не ся карат както тряба, а много и много има, които тряба да са вършат и които ний ден за ден отлагаме и с това все по-назад оставаме.

Това наистина не ще каже, че нашите обществени работи са в застой или че назаднуват и че от това обществото ни ся парализира и народът пропада, както някои прекалени патриоти могат да си помислят, а някои неприятели на народът ни и да разпръсват таквиз мълви; но все пак трябва и таквизито заблуждения и зломислия да ся опровергават и да ся стараем, доколкото е възможно, да отбягваме от това, което може да наведе до таквиз злокобни мисли една част поне от народът, ако не всичкият.

Според нашите наблюдения това, което най-много дава повод за таквиз нежелателни заключения и сумнения, от една страна, от страна на Събора и Съвета са малки някои небрежения в длъжностите им, увеличавани още повече от обстоятелствата и от видимата онази хлабавост, която показват достоуважаемите негови членове във вършението на работите си, а от друга, именно от страна на народа не пълното разбиране на работата и нетърпеливостта му едно от належащи нужди потискан, в друго от немание с що да ся занимаваме по тази част, т. е. по решаването на въпросът. На тези, като приложим някои крави обсъждания на делата на Събора и Съвета от частни някои лица, извращението на патриотическите чувства у други и най-после и малки някои интрижки и капризиозни лъжесеяния от други трети, ний ще имаме пълната картина на положението на народните ни работи днес.

[Македония, г. IV, бр. 49, 13. V. 1870 г.]

ПО ВЪЗПИТАНИЕТО

Всяко животно на земята ся ражда самонаучено и почти съвършено по видът си, а само человек от всичките одушевлени създания ся ражда несъвършен и тъй да кажем, недообразован; ражда ся само сглобата (скелетът) без ни-

какво знание, само с природни, всаждени сили, които го възсъздават, развивани малко по малко, и образуват постепенно този скелет, като го провъзвеждат до възможното у него съвършенство.

Само человек от всички създания свръх неразумните и скотски сили има и сили разумни, но разумните сили у него ся виждат бездействени и слаби до юношеска възраст, а напротив, неразумните наченват да действуват пъргаво тутакси от младенческа възраст и те, оставени да ся движат без водител, от само себе си, уносят ся в пороци, страсти и всякакви лошавини. От това излязва, че ненаставений и неучений человек според колкото ся удалечава от здравий разум, или което е все истото, според колкото е по-близо към сглобата, която е орган на неразумните сили, толкоз е далеч от възможното си съвършенство. А колкото пък развива природните си разумни сили ся възпитава добре, все повече и повече ся образува и съвършенствува.

Человеците от младенческата си възраст до юношеската, оставени на само себе си, често стават по-лоши и от самите зверове, и то едни по-много, други по-малко, според разницата на телесният им организъм и на външните действующи причини; а че ако би от то насетне, т. е. от юношеският възраст, и да поиска някой да действува чрез разумните сили, за да обуздае неразумните, ще ся намери в положението на онзи вожатий, който ся зема да управлява свирепи и необуздаеми коние, което не е наистина съвсем невъзможно, но всякога е все ненадежно.

На това последнето са отдава онуй явение, дето че между мнимоучението ся срещат много таквиз, които по пороците, страстите и лошавините си не само не различат от простите и неучените, но често ги и подминуват. Таквизито, понеже учили неправилно или зле са учили, остават с погрешни нравствени и политически начала и те като не са имали от детинство предварително редовно възпитание с религиозна нравственост и добродетел и не са наставлявани с добри примери, напредват и надминуват в злото неучените, които, като нямат толкоз разумът си развит, възможно е в случай да ся убедят от други и да ся обърнат от злото; но тези, мнимоучените, понеже намерват дохватки, с които подкрепят и поддържат в себе си всяка страст, която ги обладава, всякой недостаток, всяко зло те оставят и пребъдват в него. . .

И тъй, за да ся запредвари развъжданието на таквизито мнимоучени и повърхноучени с всичкий куп на недостатки и страсти, чрез които те стават неизцелна язва на общините, необходимо е общините да обръщат най-голямото си внимание върху правилното възпитание на младото поколение, нужно е да ся промисля за ранното и навременното детонаставление, управлявано от детонаставници и учители, способни, достойни, а преди всичко добродетелни, и тези учители тряба да употребяват най-простият начин в наставлението и преподаването на нужните уроци, а да не гледат само за показ колкото по-скоро да набрашненят само първоначалните с прах от разни уж знания. Плодовете на тяхното учение не тряба да бъдат таквиз някакви дребни сведения и няколко думи само от разни язици, които изпопълнят главите на младите с гордост уж че знаят и много знаят и всичко знаят, но да бъдат те — нрави добри и право развит ум, който ще ръководи тези, които ся учат във всичките им дела и обстоятелства в животът им занапред. «Не е учен, който много знае, но който знае потребното.»

Нужно е нежните души на децата твърде от рано да ся ограждат с добри и благонамерени предубеждения, за да ся възпира налязването на злото в тях. А преди всичко да ся вковава в умът им това, дето да не забравят никога неизбежната нужда, че те тряба да живеят тъй, щото поведението им да служи за пример и да потвърдява наставленията, които те са слушали: да ся наставляват т. е. към добродетел и словом, и делом и да ся окърняват от младите им души пагубната надутост и егоизмът, които възпират всяко право напреднување. Така само може да ся впечата в умът на децата всяко желателно за добро поведение и доброчестие.

Душата на младите е най-добрата нива, когато ся обработи както тряба за истинните плодове. В първият този период на животът отварят ся, тъй да кажем, браздите на умът за онези първите семена на ученията, а сърцет като мек восък приема впечатването, което остава за всякога неизгладимо. И тогаз тряба ний да гледаме да всадим и впечатаме в душите на децата всичко онова, що може да ги води към истинното доброчестие. А таквозито доброчестие не ся образува освен чрез нравствените начала, на които корен е страхът господен.

Не са никак доволни за младите само умственото раз-

витие и теорията, филологическите знания, философията и другите науки, не стигат само умствените дарби, изискват ся още и религиозните и нравствените добродетели: благочестие, благосовестност, правда, честност, умереност, неща, които за жалост и имената им ся не чуят днес в някои от училищата ни, а в никои почти от домовете ни.

Всяко знание е прибилно и изучението на науките е извор на безценни съкровища, но нека не забравяме, че тези съкровища могат да пристигнат в злоупотребение, ако божественият закон не бъде връзката и основата на всяко образование.

Затова възпитанието на децата в нравствените начала на евангелската вяра тряба да бъде първата грижа на бащите и детонаставниците и тя тряба да иде напред всяко друго учение. Това е най-силното и най-сполучливото средство, за да ся отвъдят добри граждани и достойни синове на отечеството. Просветени от науките, те няма да паднат в пороците на невежеството. Назидани на благочестието, те не ще ся вдават на лукавите мисли и тъй ще останат неуклонни от пътят на истинното благополучие.

Доказано е, че колкото е человек благочестив, толкоз е и благосовестен, почтен, праведен и, с една реч, добродетелен, а колкото добродетелен, толкоз и благополучен. А напротив, според колкото не изпълнява някой длъжностите си към бога, толкоз и совест няма; а колкото е безсовестен, толкоз е той безчестен, неправеден, злонравен и пристрастен. С една реч, лош. А според колкото е лош, толкоз е и злочест, ако ще би той цар да е или княз, патрик или екзарх, философ или простак.

[Македония, г. IV, бр. 52, 23. V. 1870 г.]

ЯВНИТЕ ТРУЖЕНИЦИ

Истина е, че достойнството и способностите на някои частни лица, които или случайно, или по заслуги някои са ся повдигнали и са дошли начело на един народ, могат

да принесат голяма полза за тоз народ. Но пък неправилно щеше да е и показало би, че сме късогледи и че не сме в състояние да преценяваме както тряба историческите събития, ако би всичко, що е станало добро за тоз народ, да го приписваме само на гениалността, на достойнството и способностите или на заслугите на едни такви частни лица. Защото също тъй истинно и очивестно е, че дето е станало тъй да ся остави колелото на народното развитие само на таквиз частни лица да го движат, там ако и да е посочало или и да ся е видяло даже за едно известно време някакво напредване, пò едно по-здраво съгледване, то ся е намервало, че по същност е всякога слабо бивало, а често пък ся е случавало, че след няколко крачки, що направи напред под тяхното ръководство, то пак с волята или на други частни людие, или и на сами тези истите ся повръща и ударя назад.

С една реч, там, дето всичката работа ся оставя на частни фактори, там напредъкът е щанец (мехур) от мило (сапун) на вода, т. е. нетраен, не твърд, ненадежен, и може всякой час да изчезне и да ся превърне в противността си.

Тая наука от историята има си голямото значение и с гласът на божията истина и на собствената доброчестина на народа заповядва, щото и народите да съдействуват във великият труд около общият напредък.

Народите, а относително техните труженици в полето на общите интереси имат двогуба свята длъжност, щото, от една страна, с мислението си, а от друга, с говорението си да подпомогнат на онези частни лица, които ся турят като предводители и които искрено ся силят да повдигнат напред обществената полза и развитие, а пък от друга да гледат да разпространят влиянието на явното мишление в народа, щото да извикат в него самостоятелни мисли и да го направят кадърен (щото) със собствената си инициатива да подпре и да подпомогне тежнението на онези водители, които искат да доведат народът до един по-висок степен на съвременното развитие.

Ний не можем да затаим от себе си всичката тяжест на тойзи двогуб задатък, но пък, от друга страна, не можем нито у явният труженик да признаем, че той е на височината на своята длъжност и на положението си, доде го не видим, че ся е завзел с всичката сериозност на великото призвание около осъществението на задатъкът, който му

ся налага от радението му за доброчестието на народът.

От това следува, че в разглеждането на длъжностите на явните труженици първо, което тряба да ся придирва, е: кои са тези средства, които би могли колкото е повече възможно да ги направят способни да отговарят те на туй голямо призвание.

Според нашето схващанйе ний одобряваме тези трите по-главни средства:

I. Явният труженик тряба да ся труди с най-голяма самоотверженост. Там, дето движението напред е най-голямата работа, тамо обикновено всичките веществени, както и нравствени обстоятелства или околности са най-неприятните за явният труженик. Той тряба в храмът на своята длъжност да внася със себе си енергическа воля, да ся въоръжава с най-строга самоотверженост, която в частни някои случаи може и тряба да стига до границите на собствената абгнегация (самопреговаряние).

II. Явният труженик тряба всякога да служи на истината, както що служи всякога на бога. Никакви обзирания не тряба да го свращат от този му път, който е път на съществено съждение и на зряло схващание, защото истинността изключва пристрастността, а изключението на пристрастността затваря завсякога и на всякой случай пътят на страстта. Както първосвещеникът в храмът Сионский, така тряба явният труженик да влезе в храмът на своят труд чист, неокалян от никаква страст, незавзет от никаква субективност, неподкупен от никаква на въз една страна наклонност.

III. Явният труженик тряба да ся надиха с вярата за бъдущността на народът си и да ся въодушеви за неговите интереси. Песимизмът е убийца на въодушевението, а изгасне ли то, тогаз не остава вяра в самин себе ни, а без твърда вяра в бъдущността си народът е мъртъв труп, който от външните влияния ся разтлява и изтлява.

Ще каже, че трите необходими средства за явният труженик по народните и обществени дела са: самоотверженост, истинност и вяра в самин себе му. А от туй следува, че всякой явен труженик с това тройно негово нравствено уверение може да принеси голяма полза на народа си, когато, напротив, без такъв уверение той не е освен оръдие за разслабване на всичките отношения.

Нашият народ е нов или по-добре подновен да кажем и в подновението си той е още млад както в умствен, тъй и във веществен поглед, излишно е да кажа, че в политический го няма и никакъв. Имаме ли ний трошица поне от всичко онова, което е направило другите европейски народи и по-яки, и по-имотни, и по-благосъстоятелни? Не ще сгрешим, ако си кажем право, че като народ ний още нищо нямаме. Сега едвам по голямата милост на милостивият наш господар ний ставаме стопани на една правдина за черковното си благоустроение и над него сме повикани ний днес явно да работим и да ся трудим.

На почитаемите онези частни лица, които стоят начело на таз работа, като явни труженици предстои с разумно и искрено трудение да положат здравата основа, на която има да ся подигне зданието на това черковно благоустроение, което е в същото време благоустроение и на самият народ. Ний обичаме да вярваме, че те всички и желаят, и искат да извършат това, ний знаем още, че те с възможното от тяхна страна старание ся стремят към достигването на тази желаема от всички цел, но тряба да изповядаме также, че понеже пътищата, които водят към тази цел, са още пълни с тръние, за изкореняването им изисква ся малко повечко енергия и по-голяма смотреливост. А преди всичко изисква ся онова непоклатно уверение, че за всички нас е настъпил часът със самоотверженост, истинност и твърда вяра в добрата будущност на народът ни да помагаме да ся свърши честито тази започната работа.

А колкото за нас си частно, като вестникар, ако остане да говорим, ще кажем, че главното наше служение е да гледаме как да възимаме онова спасително влияние върху мислението на народът, тъй що то не само силно да подпира и подкрепя процесът на туй наше черковно-административно преустроение, което има да управи течението си по начертанието на Привременният съвет, но и да извикаме още самосовестна мисъл в народът, която ще го направи самостоятелен деец в преобразованието на постановленията и на всичко устроение от новий ред на работите.

За всинца ни скупом: ний стоим пред важната минута на един нов живот, който ще ся развие във всичките наши отношения. Тая минута ни налага длъжност да направим тъй зряло, сериозно и силно явното мисление, което да е кадърно да представя заедно и подкрепители на

новите постановления и пазители техни занапред. С първото да ся улеснят необходимите преобразования за черковното ни благоустроение, а с второто ще ся оздрави и обезгрижи един постоян напредък в развитието на народа. Лицата, които имат на себе си подвигът на основоположението, могат наистина да направят много нещо за това благоустроение, но за да ся предпази то от ненадейно срупване и да ся спази вечно за народът, това може да го извърши само зрялото самостоятелно явно мисление.

От своя страна, верни на длъжностите на званието си, ний ще ся стараем, доколкото ни силите допрощават, да развиваме в народът самосовестност и самосовестност здрава, която да приима и да осигурява всичко, що е за полза и за постоянно непредване на народа, но която и да отввърля и да осъжда всичко, що би било произведение на страсти и егоизъм и което би могло да докара в опасност напредването на народното благосъстояние.

Ний мислим и вярваме, че благословението на потомството ще падне на онези, които посветят себе си за осъществението на такваз една самосовестност в народът, която носи в себе си най-здравото поручителство не само за предлежащето ни черковно благоустроение, но въобще за всяко народно благопреуспеяние.

[Македония, г. IV, бр. 54, 30. V. 1870 г.]

[НЕГОДУВАНИЕ ПРОТИВУ ДУХОВЕНСТВОТО]

От няколко време насам с горест съгледваме да ся проявява навсякъде между народа от светский разред едно негодувание и силно роптание противу духовенството и особено противу черното. Писмата ни са пълни с горчиви оплаквания от своеволията на едни, от разкошеството и развратът на други и дълги дописки, както и цели статии, писани с един върло изобличителен язик ни ся доставят с умоление да ги обнародваме. Дали злото у духовното съсловие ся е преумножило, та е станало несносно вече за

народът, или народът ся е твърде разволнодумил, та не знае що иска и на що вика, ний решително не можем ся произнесе. Това само с жалост забележваме, че негодуването на народът от ден на ден все повече расте, умножава ся и ся обръща на ожесточение, когато от друга страна не виждаме никакво намаление в своеволията, властолюбието, користолюбието, в разкошествата и в съблазните на това съсловие, посланието на което е толкоз високо. А тъй като е, къде ще му излезе краят и ний не знаем; знаем само, че благочестието страда от това и много губи, а без благочестие няма доброчестие.

КАЛУГЕРСТВОТО И КАЛУГЕРИТЕ

II

От недостижимостта на монашеский идеал излазя пълно противоречие между учението и делата на калугерите, от което противоречие излиза безкрайна вреда за благочестието на верните. Додето верний гледа живота на онези, които са считат с ъ в ъ р ш е н и, накъде клони, той не може да усеща голяма топлина на сърцето си, силно благочестие в душата си. Колкото по-много са калугерите на едно място, толкози по-слаба бива вярата у жителите. Секи е чувал какво нещо е Рим, какво Фенер и какво Киев и другите благословени места, дето господ бог наспорил калугерите.

«Ами хич не е ли имало полза от калугерите» — ще ма попита някой.

«Вестник «Право» също тъй осъжда днешното поведение на калугерите, но не отрича, че манастирите са принесли някаква полза на народа.»

Наистина, «Право» говори това. То казва, че манастирите са спазили книжевността в тъмните времена на невежеството и че в манастирите са ся изпичали големите учители на християнството, Григориевци, Василиевци и прч. Но «Право» говори това или от незнаяне, или от снизхождение към едно старо учреждение, сир[еч] към монашеството.

Колкото до величието на Василиевци и пр., за това ся каза по-горе. Василий и другите са велики не като калугери, а като обществени деятели и не са черпали прави-

лата за своите дела от манастирите, а от думите на Христа и от горещата си вяра. Велики са творенията на тези отци, защото последните не са избягвали света, а са ся предали от младост на учение. . . Ако бяха вървели по правилата на строгото монашество и да бяха си прекарали живота в затвор и в отчуждение от света, не зная де щеше да блесне тяхното величие.

Да преминем сега на спазването на книжевността. Тука работата е малко тъмна, но не вреди: ще говоря колкото можа.

Когато сочи на днешните калугери за пример древните манастири, «Право» разбира добрите, истинските калугери, между които са ся изпичали Василий и др. Но тука има едно недовиждане. Тези малцина калугери николко не са имали грижа за книги и за книжевност. Влечението към учение било за тях дяволско навождение, а знанието и изследованията — празно любопитство. «Исус Христос проповяда своето учение не чрез учените, казва един калугер, но чрез нищите духом. Да оставиш духовните упражнения зарад науката, това е да оставиш една чиста невяста и да ся сбереш с театралните блудници.»

«Син божий е прославил простите, а не учените, казва други калугер; на тях е обещал той царство небесно. Апостола не е ли казал, че сяка человеческа премудрост е безумие? За какво може да ни служи науката? Мигар с нея ще познайме бога? Но палят ли фенер, за да гледат слънцето?»

Сичките отци отхвъргат науката с презрение. Св. Йероним ся кае защо ся е занимавал с нея и ся бори с желанието си за изследување. Св. Василий уподобява учените на кукумявки, които виждат нощя, но за светлината са слепи. Св. Ефрем, св. Григорий, св. Теодорит и други много не престават да хулят светското учение. Някои са съветвали отричание от сяко изследување, каквото и да е. Като говори за средствата на съвършенството, св. Августин извиква: «Първото средство за спасение е смирението, второто средство — смирението, третото — пак смирението, а не празните разсъждения.»

Може ли сега да кажем, че таквизи калугери би могли да направят нещо за книжевността? Можем ли да кажем, че тия са мислили да оставят и да разправят книжевност? Сичките грижи на таквизи хора са душата им, за спасе-

нието им. Таквиз хора би ся разсърдили твърде много, ако би им приписали таквизи светски цели, като спазването на книжнина. Идеала на таквиз монаси е Симеон Стълпник с неговата дългогодишна неподвижност.

Ако някой си от тези отци са ни оставили съчинения, то е било по едно противоречие само или по една нужда. Златоустовците не би писали, ако да не беше ги карала нуждата да поучат стадото си и ако да не бяха ся смесили в обществото. Талантите им щяха да заглъхнат в пустинята и да не дадат никакъв плод. Но да благодарим на бога, че человек често отстъпва от правилата, които е създало неговото самолюбие, и доброто му сърце не го оставя да ся отрече от ближните си.

Само на това противоречие сме длъжни за великите творения на някои отци, само на смесването в обществото сме длъжни за разработването на техните таланти. Но ако обществото да е значило нещо в това развитие, ако то е било необходимо условие за развитие, то какво остава на монашеството? Нищо, решително нищо, казахме го и по-горе: златоустовците са големи, защото са живели в обществото и с обществото. Чудно е подвижничеството на Симеона, но от него никому никаква полза. Сичката полза, ако има, за него самия.

И тъй, в целите на добрите калугери не е влазяло просвещението на хората. Било ли е то на ума на хилядите мними калугери? Това не може и да ся помисли! Лошите хора, ленивите и лицемерните калугери, които живеят толкоз добре в мъглата, да мислят за просвещение! Това никога не може да бъде! Безумие ще бъде да им приписваме таквизи намерения. Ни едно духовенство (колко ли калугерите) не е искало това, нито ще го иска. Турските софти толкози желаят просвещението на турците, колкото сичките калугерства просвещението на народите; погледнете що става в Рим и ви знайте що искат калугерите.

Но под запазване на книжнината нека не разбираме просвещение, а просто запазване на прочит и писмо. Тогава работата са променява и става толкози маловажна, щото не заслужава никакво внимание. Ако ся запазили прочита, това е от нужда за богослужението. Прочита не е запазен по добра воля и с намерение да ни облагодетелствува. Ако бяха могли без четмо, калугерите би го забравили отколе. Те са опазили четмото за доброто на занаята си, а не е за доброто на народа.

Доколко струва заслугата на калугерите, види ся от това, че тя не ни е послужила за нищо, не е станала барем един камък в зданието на нашето днешно образование. Служи ли ни за нещо прочитанието на часослова? Можем ли на него да зидим наший напредък? Че тоя гол прочит не ни служи за нищо в световното ни напредване, види ся от това, че ний от най-ничтожното до най-голямото нещо са учим и заемаме от чуждина. От чуждина ся внася материала на сичкото ни днешно знание. Ще ли уверяваме пак, че тука значат нещо калугерите?

Да предположим и друго в думите на «Право». Да речем, че то разбира таквоз нещо: че манастирите запазили славянский прочит между българите и след [ователно] запазили и народността. Ако има таквази мисъл в думите на «Право» (и тая мисъл я има, защото ся види ясно в думите му за Охридския манастир), аз ще му кажа, че то ся е излъгало и казало думи, преди да си помисли. Едно просто преглеждание ще докаже сичката лъжовност на таквози утвърждение. Български язик ся е изгубил и ся е заменил с гръцкий именно в онези черкви и места, които са по-близо до манастирите. Манастиря на св. Наум бил разсадник на книжнината според «Право»; но секи знае, че в Охрид и наоколо и досега ся служи на гръцки. Защо манастира не е отстранил това зло от между българите? Защото не го е имал на ума си и не го гонил. Целта на калугерите е била не народното добро, а доброто на калугерите, което повече ся мири със силните, нежели с потъпканите. Калугерите са клонили повече към силните фанариоти, нежели към слабите единородци, каквото си правят и до днес. Другите манастири не са били по-усердни към българщината, отколкото е бил Охридский.

Българското богослужение ся запазило в онези места, които са били отстранени от фанариотското влияние, запазило ся е в селата и в черквите по Балкана и по други места.

Дето ще каже, и тука не сме длъжни нищо на калугерите, и тука тие не са направили нещо за народа си. Но и да бяха направили нещо от това, което казва «Право», и да бяха някак спомогнали (без да щат) за запазването на славенската книжевност, манастирите не можат да чакат заплата в бъдеще. Защото са я получили в преминалите времена. Мигар народа ги е хранил толкова векове само да

лежат? Ако речем, че за таквази малка услуга тряба да държим манастирите и да храним калугерите вечно, тогава ний ще бъдем много умни и справедливи. Тогава тряба да задържим и наустничарете учители в училищата си, защото и тия са направили същите услуги. Трябва още и ний да ся повърнем на онова състояние, в което сме ся намервали преди 400 години. Хубав народ ще бъдем тогава! За да запазим 10-годишните си бавачи, ний сами ще ся обърнем на 5-годишни деца.

По този начин ний додохме до заключения отсякъде, противни на монашеството. Ний видяхме, че монашеството, същото монашество е недостижимо и стремлението към него е минало заедно с времената, които са го породили. Ний показваме, че днешното калугерство е подигравка и опако на истинското. Ний после видяхме, че и едната, и другата форма на монашеский живот е безполезна и дори вредна не само за обществото, но и за самото благочестие. Заключението на тези заключения какво може да бъде? Нека секи може да го разбере от самосебе си.

Човек не е направен да седи празен. Неговите способности не му са дадени да ги задушава. Ако беше мислил бог да бъдем животни несмислени, той щеше да ни направи животни. Като не ни е направил животни, той показва, че не ни определил за таквиз. Греши инди онзи, който от човек иска да стане тъпо животно. Службата на человека е не в пустинята, не в манастирите, а посред света. Само в обществото могат да ся осъществят големите правила на евангелието — братство и равенство. Само в обществото, посред многочислените бури, може да ся спаси человек.

Не е заслуга да бягаме от световните съблазни, но заслуга е да живеймe между тях и да ги избягваме. Тука е изкуството, тука са познават добрите правила и добрата воля, от които имат нужда калугерите. Само така ся познава нашата добрина и ни са пада заплата от бога.

Като сме ся заловили, нека притурим и няколко материални (тъй да речем) доказателства при духовните. Тези доказателства са економически и не тряба никога да ся забравят от нас — световните, защото тяхното забравяние може да ни докарва много повреди.

Главното занятие на калугерите е празността или таквизи работи, които не докарват за пара материална полза. Ако речем сега, че 2—3 хиляди мъжие прекарват времето

си ежегодно в най-голямо бездействие, то явно ще бъде колко зарар има нашето отечество от тези хора. Но зарара от неработянието е нищо, кога го сравним с онзи зарар, който докарват калугерите с поглъщанието на чужди труд. Сами като не работят, а искат да живеят и живеят по-добре от нас, горките миряне, калугерите тряба да живеят с чуждите трудове, както го и правят наистина. Секи калугер поглъща инди труда на няколко работливи хора и така лишава отечеството от богатството и му отнема възможността да излезе от унизителното състояние, което докарват невежеството и сиромашията. Искаш ли да премериш образованието и благоденствието на един народ, прочети му калугерите. Колкото са повече калугерите, толкоз по-малки биват образованието и благоденствието. Колкото по-малко са калугерите, толкоз по-благополучен е народът.

Грижат ся някои българи за манастирите, които остават под патриаршеска власт. За това не скръб, а радост тряба да усещаме. Таквизи добрини, като манастири и калугери, нека са халал на патрика. Ний тряба да му благодарим, дето ни отърва от тях. С това той ни направя голямо добро, таквози добро, което ще ни докара ежегодно големи суми. Сичко, що ся внасяше от българите в манастирите, ще си остане у нас, защото кой ще бъде дотолкози безчувствен, щото да носи пари на гръцките манастири или да кажем български, но за гръцка полза?

Колкото за богатствата на някои манастири, за които богатства искат някои да кажат, че са ся изгубили за народа, като дават с това да ся разумее, че били би полезни за народа — колкото до това, нека не ся лъжем и нека не ся кахърим напразно. Тези богатства открай са били изгубени и докрай ще си останат таквизи. Калугерина никога не ще ги употреби да отвори очите на своите единородци, защото не ги е събирал с таквази цел. . . Ако излезе от дявола цървул, казва пословицата, и от калугерина ще излезе парà за доброто на народа.

[Македония, г. IV, бр. 55, 4. VI. 1870 г.]

ЦАРИГРАД, 6 ЮНИЯ

Една дописка от Шумен, която читателите ни ще видят по-долу, известява ни, че приснопаметният гражданин Андрей Райков, жител на този град, преди шест месеца въздигнал на свое иждивение едно Девическо училище, което излязло близо за 50 000 гр[оша]. При това чрез завещанието си по-после оздравил в притежание на градската в Шумен община къщата си, оценявана около 40 000 гр[оша], а за поддържание на девическото от него въздигнато училище завещал 4-те си дюгена, оценявани от 80 000 гр[оша] и други 30 000 под лихва.

Туй вярно и положително известие за делото на родолюбивият наш сънародник заслужава да го придружим с няколко кратки, но уместни забележвания.

Главните свойства, които са отличавали прославените в древност народи и частни людие, виновници на тази слава, на забравените имена на които след изтечението на толкоз столетия с благоговение ся споменуват и днес, са били: живо родолюбие и готовност всякога да пожъртвуват на отечеството си живот и имот.

А като добре помислим, не можем да не признаем, че тези свойства са и най-потребните за всякого едного гражданина, а още че те са и най-благородното негово украшение. Народ, в който не са ся отвъдили и не ся явяват людие с таквиз свойства, не може да ся счита още за народ в правият смисъл на думата. Той не е освен сган в нищо ненадеждна и за нищо недостойна. Според както от историята може да ся засвидетелствува, родолюбието е начало на всичките граждански добродетели, както е страхът божий начало на всяка премудрост.

Живото родолюбие ражда най-могущественатa самоотверженост и в действителността на двете тези усещания лежи изворът на народното величие. . .

Незабравеният наш сънародник Андрей Райков е показал делом туй живо и могущно усещание на родолюбието, с което е било надъхано сърцето му спрямо интересите на народното ни развитие. Таквоз едно действително родолюбие е и плодовито, и могуществено: неговите последици щат да съдействуват немалко за унапредването на раз-

витието между нас. Работата за образованието на нежний пол в един кой да е народ е от най-важните работи, а за нас собствено тя е несравнено по-важна. От това и заслугата на тойзи българин родолюбец е твърде голяма в отношение към всичкий български народ.

Колкото повече бъдат у нас таквиз дела на действително родолюбие, толкоз повече ще бъдат обезгрижени общите интереси, толкоз повече и народът ни ще ся приближава към онез народи, които с благородните доблести и граждански добродетели на своите синове са достигнали до един степен на слава и благополучие.

Само с родолюбиво кряскание и с патриотически викове и с празно разметание не трепнува ни един лист на дървото, а камо ли един народ да ся поклати и да иде напред. С действително родолюбие обаче и с тихи, но същи дела и скоро, и лесно помръдва и ся развива просвещението, което и на народите животът облекчава, и светът разхубавява, а самите дела на тези, които ги вършат, имената обезсмъртяват, но и лицето на народът, от който произхождат те, осветляват пред историята.

За то ний за своя длъжност считаме в името на явното мишление, на което служим, велегласно да похвалим родолюбивото дело на блаженопочившият народен благодетел Андрея Райков и да пожелаем от все сърце размножението на таквиз родолюбци в недрата на народът ни.

[Македония, г. IV, бр. 56, 8. VI. 1870 г.]

КАК ТРЯБА ДА ГЛЕДАМЕ НА ОБЩИТЕ РАБОТИ

Да ся отговори на това питание не е толкоз лесно. Защото който би ся нaел да отговаря на туй питание, тряба да знае историята на обществений живот и у другите народи; тряба да знае още и работите на нашето отечество подробно и основателно. Ний ся земаме да кажем нещо върху този въпрос не защото мислим, че ще го разрешим напълно, но само и само да покажем на някои слабодушни, че в общите работи слабодушието си няма мястото. Повече да ся направи днес не е възможно, защото не са дотам познати работите на нашето отечество.

Ний по-добре знаем животът на европейските народи, по-добре знаем делата и стремленията им от техните книги и журнали, нежели българските работи; за нашите работи ний твърде малко знаем, защото няма кой да ни каже де какво ся върши, какво ся мисли, какво ся усеща и какво са гони. Всичко, що знаеме и що можем да наберем от нашите вестници, то са или предивременни и недозрели хвалби, или неврели и некипели укори за дребни работи. Нашите писачи бързат да ни са похвалят, че празнували, яли, пили и казали слова, но какво е състоянието на общината, в която ся намират, как отиват общите работи, с какво са занимават умовете — за това никой нищо не ни казва и сякаш че нищо таквоз и няма по нас. И тъй, на оскудни само разсуждения.

Като започнем нашето обозрение на българските работи от главата — от Съборът— и го докараме до работите на отделните общини частно, ний ще видим в тези работи голяма неправилност, голяма бъркотия, понякъде умишлена, понякъде от неумение, от неопитност.

По-голямата част от делата на Събора ся крият от очите на народа, за който са вършат и в името на когото стават те. Останалата част достига до нас в един не толкоз благообразен вид. Най-напред ний видим неправилни избирания със задни цели, видим препирни за първенство, видим тегляние към една страна, към частни, лични и съсловни интереси, видим едно неразбрано помайвание от слаба кадърност. Това видим ний в центърът на наший живот, на нашето общество.

Ако оставим неустановеното еще средоточие и обърнем един поглед по различните части на отечеството — разните общини, ний ще видим, че те еще хабер нямат, че са части на едно тяло, и нито усещат даже, че са някак свързани помежду си. Никакво споразумение, никакви свръзки не свързват тези общини поне в по-главните нужди и интереси на отечеството. Всякой си отива по един особен път и не иска да знае за другите. Повече: някои общини даже не щат нити да има таквози единение!

Предложенията на Тулчанската община, както и онези на Свищовската за споразумение в черковните работи не ся приеха от по-главните общини, защото уж не били

нужни, били предивременни и даже злонамерени, както искаше да каже търновската дописка (вижд «Право», брой 13).

Но чудно е де намерват те тази предивременност! Бива ли предивременно таквоз съглашение, което става върху една работа в същото време, когато става и работата? И защо да не са нужни? Нима българските общини щяха да направят нещо лошо, ако бяха направили една първа крачка за сближавание? И добри да бъдат работите на Съвета, колкото до уставите, споразумението не щеше да е безполезно. То щеше да отвори път и за други съглашения. Колко таквизи работи има, за които е нужно споразумение! Но и то сякаш че бе малко за някои, та отидоха по-нататък, дето си позволиха еще да кажат, че тези предложения били крили задни мисли и имали лоши намерения! Де са намират тези лоши намерения и кой от тези частни и честни лица ги е имал при подписването на поменатите писма, ний не знаем, това го знаят види ся многоумният търновский дописник и мудрият членописец П. Ф., а глупавите като нас хора не могат освен да попитат кой крие задни мисли. Дали този, който иска осветлението на умовете върху общите работи; или онзи, който не приема това осветление и който иска да възбрани на другите да мислят и да разискват? Онзи ли, който иска да ся събуди народът му и да ся погрижи за своите работи, или онзи, който иска да каже, че и в черковните си работи нашият беден народ тряба да не знае нищо, да не ся смеся в нищо, но да чака добрата воля на другите, че и в тези работи народът тряба да си остава дете?

От общите работи на цялото отечество ако преминем на общите работи на градските общини, ний ще намерим еще по-слабо утешение. Никъде не ще видиш съгласие, никъде не ще чуеш добър ред, никъде не ще забележиш стремление към обща полза.

Едвам ся прогласи нареждането на Търновската община и ето че ся разклати пак по щението на някого си. При избраното вече духовно лице поставя ся и друго, тъй щото представителството на черковните работи ся споделят между двама началници — единът уж с общо одобрение, а другият с одобрението на някой чорбаджия. Всичко отива произволно. Интересите на множеството в самият град са пренебрегнати, а за околността няма и дума. Околността е рая. Тя не тряба да знае онова, което господарите ѝ граждане не виждат за добре да знае. Навсякъде робството ся махна, освободиха ся и черните в Америка, само еленските чорбаджии не освобождават бедните колибари, а някои от тях искат да дадат на своят чорбаджилък еще по-широки размери.

Русчушката община толкози добре разбира черковните и общите си интереси, щото ги е предала в ръцете на един най-невежествен и тъп человек. Сега, когато работите на тази община са затръниха съвсем и градът стана посмешище, сега едва ся свестили някои за поправление, и то как и с какво? С това, дето да пишат чрез вестниците и да ся окайват на светът, че духовният им началник не бил достоин, не бил способен! А за какво е способна и достойна една община, която поставя едного человека на челото си и после вижда какъв е и що е, а че и тогаз другo не върши от да плаче пред светът, че нейният избраник бил негоден человек! Не, господа русенци, тука не ще оплаквание от поп Нила и поп Арнаудова, иска плакание над окаянството, с което ний вършим общите си работи, иска плакание над самите вас, които сте оценявали и избирали тези людие, на които сте дали да ви представляват пред светът, плачете над себе си, които толкоз добре познавате правдините си, а че са оставяте да ви злоупотребява този, когото сте вий избрали и комуто сте дали сами власт! Плачете над себе си, които не можете да свалите тогова, когото сте сами качили, а викате да ви чуе всичкий свят. Плачете ся от чорбаджилъкът, който поддържа таквизи плевели. . .

Велеската община, както и Самоковската не са по-долни от Русенската и оттам какво ся чуе знаем вече. Самата разница между тях е, че предпоменатата ся окайва само и ся надее за лек от св. Събор, а последните искат с авторитетът на св. Събор да покрият своите безобразия.

За Шумненската община чуваме, че била подразделена на 22 общини; чуваме, че от много години тя община все си пъди поповете и все пак ги приема; чуваме, че обществената нравственост все повече и повече ся утвърдявала; чуваме, че и досега тая община не ся е погрижила да свърже селата с градът; чуваме, че за младите шумненски най-главний интерес било г у л я н и е т о; чуваме, че другояче не могат да ги задържат членове на читалището освен в представления и дразнения на тяхната чувстви-

телност; чуваме твърде много неща, които усладяват душата, колкото горчивий пелин устата.

За Сливненската община и за нея ни стигат напоследък най-неприятни гласове. Таквоз е било присърцето на тези добри сливненски патриоти за успехът на училището им, щото изравянието на два-три голи камъние е привлякло днес всичкото им внимание, та са зарязали училищата си и са ся запънали манастири да правят и отсега още зели да са карат какви и колко калугери да има вътре, като да е туй най-важната им работа. Горките сливненци! Сами искат да направят ортаци на кесиите си хора безделници и тунеядци и сами искат по-скоро да отворят път на развратът в градът си. Още училища нямат каквито тряба и за челядта си не мислят, а за угодата на калугерите са ся занегрили. Какво-опако благочестие!

От другите общини, като извадим Пловдивската, Железничката, Тулчанската, Свищовската и Битолската, за които са попочува нещо по-добро, има други, за които са нищо не чуе. Софийската, Видинската и толкоз и толкоз други общини и по-големи, и по-малки тъй са заглъхнали, щото сякаш че не са в отечеството ни Турция, но в Китай и в Япония нейде си затънтени. Повечето от тях нямат никакво сношение с други общини и остават си всяка за себе си в блажен покой и бездействие. Всичките сведения, що достигат до нас понякога от тях и за тях, не са друго, освен че тържествования с добри напивания ставали, изпитания с прехвалени ученически отговори, представления с музикални банди и зрителите все доволни и предоволни! Не е ли всичко това, с което ся занимават повечето от дописките? И таквиз тиквена сладост докарват, щото ний по-голямо благодарение би усещали да слушахме да ни пишат за партии и раздори по градски разправи, което показва колко-годе живот и свидетелствува за бедност, а не таквиз умри-миховски прибайвания.

Но партии казахме и раздори и че то ни е драго за тях да слушаме, като казваме, не ще да каже, че те са тъй добре наспорени по нас. Ний знаем, че този производ е в изобилие у нас, но какви са и за какво са тези партии? Те не са никак върху развитието и напредованието, както става по другите земи и между другите народи, но за съсипване на общото добро. Ний ся караме, караме ся непрестанно, но каранията ни са повечето за чорбаджийски съперничания и свършват ся всякога с разстройване на общините, с изпъждание на учителите и със затваряние на училищата. Всякога най-големите и най-упорните от партиите биват за поддържание на някой изедник противу оплакванията на народа. Усилията на богатите са всякога да заглушат гласът на народът и да поставят по своему, което искат; те ся не борят за придобивание на народа правдини някакви, но борят ся да му отнемат и уничтожат и най-малките тези правдини, които има да менява тогоз или оногоз мухтарина, който не служи както тряба, и да си избира друг. . .

Въобще всичките явления в общественият наш живот не ни препоръчват никак пред светът.

Черковните работи на повечето от общините ни стоят си и днес ненаредени; черковите всички без надзор, а селските не питай. Черковните нужди неудовлетворени, защото на повечето места няма община, няма определени человеци да ся занимават с тези работи и да ги разглеждат.

Почти всичките ни общини са представляват пред властта по един най-недостоин начин. На много места няма даже ни представители във всичките присъствени места, ако и да е дозволено и изисквано от прав[ителствените] закони. Там, дето има представители, гледаш, че те представляват повече себе си, нежели народа. Между народа и тях има едно разделение, което е пагубно и за двете страни. Народът мисли, че представителят е за него и има силата си от него; представителят мисли, че народът е за него, че силата му е или в парите, или в родът му, или в приятелството му със силните, и не ще да знае за народа. Следствията от това разделение са всякой ден пред очите ни. Нуждите на народа остават пренебрегнати и ний губим малко по малко и слабите правдини, които имаме. Тъй ний видяхме много правдини затрънени от нашето немарение, изгубени от нашето недостойнство. . .

Училищата ни не светят, ни мрачат и почти всички са занемарени. Читалищата ни едно ся отварят, друго ся затварят, те ся нуждаят от поддръжка, нуждаят ся от хора, които да работят в тях и за тях, но де ги хора? Въобще всите ни дружества и учебни заведения гръмко викат за помощ, но никой не чува, никой ся не обажда! Тези наши и за нас нужди види ся като да не са достойни за трудът на гражданите: никой, като не дава нищо за тях,

та и не помръдва да ся потруди, за да събере помощ поне от онези, които би дали, като им ся поиска. Но появи ли ся някой просяк калугер от някой манастир, за него и воля, и ревност, и предстоявание от всички да му са събере помощ! Черквите ни запустели, училищата ни окапали и никой не ще да знае, стига, че ся грижим да не останат калугерите гладни! Малко великодушие ли е това?

Ако преминем на книжовното поле, ний ще намерим същото печално гледище. Няколко книжки ся издават на година и те не намерват покупатели. Всичко три вестника имаме и те не намерват поддръжка у народа, но са принудени да търсят другаде. Един нап[ример] ся поддържа с препоръчванията на Събора; други ся спомага отдругаде, а на третий редакторът е принуден да работи и друга работа, за да ся прехраня. Каквато е поддръжката и отдето иде, таквизи са и оттам дохождат и началата на вестниците. От това какви са самите ни вестници, нека не говорим ний.

*

Ето работите на нашето отечество. Като ги прегледа човек, една силна скръб стяга сърцето му, една тежка мисъл ся вмъква в главата му. Тази мисъл е, че нашите работи отиват твърде зле, че ний не сме достойни да направим нещо добро, нещо похвално. Следствието на тази мисъл е пълно отчаяние за наший народ и за неговото бъдуще! Таквизи заключения наистина ся появяват вече между нашите българи и в общежитието, че и във вестниците. Навсякъде ще забележиш едно дълбоко униние, едно недоверие към българските работи и една студенина! Нашите неприятели тряба да бъдат твърде много благодарни от нас, дето сами потвърдяваме техните думи за нашето недостойнство.

И тъй, заключенията, които може да извади человек от обозрението на българските работи, не са от естество да благодарят и да дадат големи надежди, но тряба ли да ни довеждат и до отчаяние? Съвсем не.

Да ся отчайва в общите работи може само онзи, който няма познания за тези работи или не намира в себе си никакво достойнство, никакъв задатък за едно улучшение, за едно добро бъдуще. Само онзи, който не знае колко медлено стават общите работи, с колко препятствия са

свързани, само той може да ся отчайва и да казва, че българите са изгубени и работите им са съвсем разстроени. Само онзи българин ще ся отчае за народът си, който сам не чини нищо, съвсем нищо. Опитният и достойний българин намерва утешение в опитът и в собственото доброжелателство и в другите и храни надеждите. Такъв человек ся отчайва за един народ само в един случай: ако види, че у народът ся е изгубило чувството на правото и нравите са съвсем изхабени. Като няма това, той гледа на неправилностите в общите работи като на следствия от неопитност, като на прости задръжки от борбата на различни интереси, на различни цели.

Опитний человек знае от историята, че тъй полека, а може и по-полека и със същите погрешки са вървели и другите народи в общите си работи, че и там ся е усещало недостатък от добри хора, че и там ся показвали грозотата си частните интереси и са спъвали успешният вървеж към общата полза. Такъв человек не губи душата си в отчаяние, като гледа, че народът не съставя едно стегнато единство и не ся стреми единодушно към общите цели, защото знае, че в един народ влязват человеци с всякакви способности и с различни интереси. Той знае, че във всички народи е имало и има человеци, на които не им иде на ум за общи работи, защото не са достигнали да ги разбират; знае, че тези человеци са твърде много и със своята безчувственост правят движението на народа твърде тежко. Той знае, че има человеци, които вече усещат общото добро и го желаят, но не го разбират ясно и затова са повеждат навсякъде и със своето множество повличат и целий народ, додето ся познае погрешката и ся остави крайният път. Той знае, че е имало и има человеци, които разбират общото добро като благо на едно съсловие и ся мъчат да възвият народа в тази страна; знае, че много пътя те успяват и през цели поколения упътват народите по лъжливи пътища. Той знае, че има человеци, които са пълни с предразсъдъци и не виждат работите ясно. Той знае, че във всички народи е имало нещо като чорбаджии, за които общата полза е била нула; знае, че навсякъде е имало таквизи патриоти, каквито има у нас, да мислят и до този час, че спасението на българите е в унията и в католичеството, ако и да видеха, че това ще разкъса народа и ще му стане не спасение, а гроб. Той знае не само това, но още повече. Знае, че чорбаджии и съ-

ловия ся загубват с времето, а народът остава и върви, ако и трудно и мудно, към своето назначение. Народните кола вървят полека, защото мнозина ся возят, а малцина теглят, и то без ред и на различни страни. Много пъти тези кола потръгват назад и настрана, но това не е задълго: народното чувство пак нагажда пътя или от само себе си, или по показването на онези, които не искат губянието му, и колата са упътват пак към своята главна цел, като повлича или затъпкува онези, които са противят и тласкат в противни страни. Не е бивало, нито ще бъде без бъркотии в общите работи; само количеството и силата на тези бъркотии ще ся изменяват според степенът на просвещението у народите.

Опитний человек не губи надеждите си и от това, че знае да гледа и на преминалото на своят народ. Бъркотиите не са липсовали от помежду ни през последните 20—30 години, но кой не знае вече, че тези бъркотии показаха нашето съществуване на светът и че от тях излязоха немалките улучшения, които ся забележват днес в живота ни? Но когато предишните бъркотии не показват недостойнство и не са давали право на поколението преди нас да ся отчайва, сега ний ли тряба да ся отчайваме, когато повечето от нас усещат нуждата за съдействие в общите работи, когато вече са по-множко онези, които искрено желаят доброто на народа и са готови да го достигнат с всякакви жъртви? Безумие щеше да бъде таквоз отчаяние.

Нима днешните работи на просвещените англичани, французи и германци и американци отиват както по вода? Нима у тях няма бъркотии, няма заплетени интереси, няма борби и други безобразия? Нима и там не ся показват найнизки побуждения и не ся хабят много сили, за да ся покаже гнусотата на тези побуждения? Нима и там всичко става за полза на народа? Далеко не! Но кой ще ся наеме да каже, че тези народи не отиват напред? Кой безумец ще иде да ся отчайва за тях?

*

Сега какво излязва от всичко, що ся каза? Излязва това, че не тряба да гледаме само безобразието на общите работи и да ся отчайваме, но да разглеждаме тези работи от всяка страна и да намираме в тях и доброто, кол-

което малко и да е; ний тряба да помним, че времето и умственото състояние на народа всякога придават на общите работи безобразията си. Но от друга страна, тряба да помним и това, че тези безобразия са случайни и ся изгубват заедно с изминуването на времето и с улучшението на обществото. За нас тряба да бъде важен вътрешний смисъл на работите, а не кората им. Когато земаме работите с техните причини и с техните сетнини, само тогаз ще можем да ги разберем и да ги оценим. Несъгласията и съперничествата по нашето отечество могат докара человека до отчаяние, ако не земе във внимание причините и сетнините им. Но ако си помисли над противоположните интереси на различните съсловия, ако земе пред очи умственото състояние на българите и сетнините от тези несъгласия, този человек ще хване да гледа другояче на тези безобразия и да ги благославя като пръст на провидението. От препиранията ся осветляват умовете, излязва истината и напредъкът, когото без тези несъгласия народът още дълго време не щеше да знае даже де и в какво ся заключават интересите му, и лесно би ся вдавал на чужди за него цели.

При всичките бъркотии на нашите работи в тях ся забележват и много утешителни явления. Вънкашно единство между българите няма, но между тях вече има таквизи връзки, които са от най-яките. Единодушието на българите в отхвърлянието на фенерската духовна власт, единомислието на по-голямата част от народа върху нареждането на българската черкова по една синодална система, съгласието им в някои важни въпроси, както въпросът за училищата, са таквиз връзки, които са понадеждни от всяка друга връзка, защото ся опират на умът, на убеждението на своите правдини. Светло явление е и това, дето представителите на тези убеждения стават все повече и повече на книжевното поле.

Ний можахме да наброим още много таквизи явления, ако да не бяхме уверени, че и това, що казахме, е доста да ни научи, че в общите работи не тряба да показваме нетърпение и да ся отричаме от тях, защото не ставали бързо и без неправилности; който ся отчайва в общите работи, който не гледа снизходително на техните нередовности, но ся сърди и ги оставя, наместо да ся мъчи за поправлението им, той по-добре е да ся не меси, за да не докарва отпосле студенина и в другите. Напущанието на об-

щите работи всред пътът и пред мъчнотиите това е било най-голямата причина на неуспехът ни досега и от него ний тряба да ся боим повече нежели от всички други недостатки и неизправности.

[Македония, г. IV, бр. 57, 10.-VI. 1870 г.]

ЛИЧНАТА ИЛИ СЪБОРНАТА ЧЕРКВА Е ПО-КАНОНИЧЕСКА

Познато е, мислим, на всякой православен християнин, че най-върховният степен на йерархическият чин у православната черква са епископите, които като приемници на светите апостоли имат истите обязаности и права священически, ръкополагат достойните в свящеици и дякони, научават народът на догматите на християнската вяра, образоват и разпространяват между него нравствените начала на евангелието, наказват грешните и въобще те са източник на всяческата духовна власт, която имат по-долните степени на священството. Тези права има всякой епископ в кругът на епархията, която той управлява винаги свободно, но съгласно с черковните правила. Затова са и намират в черковните правила толкози строги постановления и наказания против онези, които би ся намесвали под какъвто и да е вид в чуждата епархия без дозволението на местният епископ.

И от началото на истинната Христова черква досега нямаме друг пример, че същият епископ е имал архиерейска власт над много черкви, които имат епископи, освен апостолите. Но и епископът с всичките негови права не е бивал съвсем изключителен владетел в своята епархия, нито е бил свободен да върши всичко, както би желал той, но е бил обиколен от по-умните свящеици, които са съставяли съветът на владиката. Таквиз съвети от свящеиците на епархията ний намерваме още в първите векове на християнството. Затова и светий Поликарп, Измирският епископ, който живял във вторият век, като определява длъжностите на свящеиците, казва към филипяните: «Нека (свящеиците) са склонни към милосердие, благоутробни към всичкий свят, длъжни с[ъ] да завръщат заблудените, да посещават немощните, да ся грижат за вдовиците, сиротите и сиромасите. Да имат винаги доброто за цел на своето служение пред бога и пред человеците. Да са далеч от гняв, от лицеприятие, от неправедний съд и от сребролюбието. Не тряба нито да приимат твърде скоро укор против някого си, нито да съдят твърде строго, като имат пред очи, че всинца сме длъжници на грехът.» На тези думи ето какво забележва найновият историк на православната черква: «Достозабележителни са тези сведения за състоянието на священика в християнското общество. Той беше като примирителен съдия (arbitraire) на верните, които според Св. П[оликар]па не трябаше да представляват разправите си пред светските съдовища. Епископът имаше най-високите длъжности на священството. А пък свящеиците съставляваха при него като един съвет, за да управлява поведението на верните и да решават разправите, които би ся породили между тях» («Histoire de l'Eglise par Wladimire Guetté», раде 339). На това мнение на святаго Поликарпа като приложим поучението на святаго Киприяна, че епископът не тряба нито един чтец да посвящава без съгласието на клерът (Ер. 33), разбираме значението и участието, което е заемвало долнето духовенство въобще в управлението на епархията, и че след всички тези правдини и преимущества, които всчерпваше епископът от чинът си, то пак епархията не ся управяше от него като от един върховен господар, но чрез съветът на свящеиците, което ще ся каже СЪБОРНО.

В животът на Христовата черква, която състои от целокупността на истинните последователи на евангелското учение, появяват ся много въпроси, които ся касаят или до самата вяра, или до нейните богослужебни предавания, или до нейното благочиние. Защото человеческият ум понякогаж въстава против някое от нередните устройства и не рачи да ся покори на таз нереда, без да са убеди. И с такива събития черковната история е пълна от първото начало на черквата досега. В такъв случай кой можеше да реши тези въпроси и да даде всякому потребното назидание и наставление? Православната вяра никога не е средоточвала в едно лице всичката власт на учението и на управлението на черквата. Защото за началник

свой тя припознава Исуса Христа, а за пазител на нейното учение всичката черква. Затова още от първото рождение и съставление на християнската черква гледаме, че всичките важни въпроси са ся решавали от всичкото или от по-голямото тяло на епископите. Тъй както и по-преди казахме, че когато във времето на апостолите още беше ся породил въпросът дали тряба да вардят Мойсеевите постановления, християните, които бяха от язичниците, апостолите ся събраха в Ерусалим под председателството на местният епископ, който беше святий Яков, та размислиха купно, и после за решението им казаха: «Изволи ся святому духу и нам.» Защото и сам Исус Христос каза: гдето са двама или трима в моето имя събрани, и аз съм между тях.

Оттук разбираме, че първите учители на съборното управление на черквата бяха самите апостоли, учителите на евангелското учение. Затова и самото истинно и съгласно с учението на апостолите управление не може да е освен съборното. Тъй са разбирали работата и непосредствените приемници на апостолските мъже и по тази причина пак срещаме съборите, когато беше ся породил въпросът, дали тряба да ся празнува пасхата на четирнадесятият ден на Луната на марта, както казваха източните, или на първата неделя след четирнадесятият ден на мартската луна, както потвърдяваха западните. Тъй бяха ся съставили събори в Палестиня, на които председатели бяха Теофил, Кесарийский епископ, и Нарцис, епископ Ерусалимски, в Понтазиатското крайбрежие на Черното море под председателството на Палиаса, епископа Амастрийского, който беше по-старият от всичките епископи на епархията. Също и в други места.

Ако ли слезем по-долу, ще видим в правилата уставено съборното управление, така щото митрополитът на епархията не можеше да направи ни най-малкото решение относително до всичката епархия без дозволението и мнението на съборът на всичките епископи от епархията (Антиох. пр. 9, Апост. 34). Затова и определиха апостолите (прав. 37) и първият вселенский събор (прав. 5) всичките епископи на областта да ся събират дважд в годината, да съставляват събор и да решават всичко, що ся касае до всичката област. Това също постановление намерваме и в други вселенски и местни събори.

От гореказаните твърде логически може да заключи

человек, че самото правилно, самото общеприето от вселенската православна църква управление е съборното. И ако би ся намерил някой, който иска да поддържа друго управление, съвсем различно от съборното, той иска да направи нововъведение, което тряба да отхвърлим, ако наистина сме синове на православната черква.

За по-голямо уверение на нашите читатели ний ще направим някои извлечения от историите на двама знаменити историци на черквата, които ако и да принадлежат на две разни черкви и следователно имат разни религиозни убеждения. Но при все това пред явната истина и двамата са съгласни. Те са аба Фльори и аба Гете, и двамата французи, но единият е папищашин, а другият — православен.

«Всичко — казва първият — ставаше в черквата чрез съвет. Защото искаха да царува в черковните дела резонът, правилността и божията воля. Епископите винаги имаха пред очи заповедта на Петра и Исуса Христа, че не трябва да подражават властта на земните царие, които всегда клонят към деспотизъм. Те като не бяха горделиви и не мислеха, че само те знаят истината, затова и нямаха високомерно доверие на своето просвещение, нито пък завиждаха на другите. С драго сърце отстъпваха на оногози, който даваше по-добро мнение. Събранията имат това преимущество, че в тях обикновено ся намерва някой, който съставлява добрата партия, в която привлича и другите. Уважават ся взаимно и ся срамуват да не би да ся явят неправедни пред обществото. Онези, които са слаби в добродетелите, поддържат ся от другите. Не е лесно да разврати человек едно цяло събрание. Когато напротив, твърде е лесно да привлече человек едного само или оногози, който го управлява, и ако решава сам, следува стръмнината на своите страсти, която няма противовесие. Освен това общите решения ся изпълняват по-добре. Защото всякой мисли, че той е направил и че извърша волята си. То е истина, че е по-лесно да заповядва человек и да насилва, нежели да убеждава, за което ся изисква да има человек деятелност и търпение. Но разумните, смирените и человеколюбивите человеци следуват по-здравият и по-кроткият път и не жалят трудът, който полагат за доброто на работата, за която предлежи. . .»

«Тези са причините, които можех да разбера и по кои-

то черковното управление е таквози. Във всяка черква епископът не предприемаше нищо, без да ся съветва със свещениците, дяконите и първите от своят клер. Многажди даже земаше мнението на паството си, когато ся интересуваше, и то в работата, както напри[мер] в ръкоположенията...»

«За по-главните работи епископите на областта ся събираха и съставяха събори. Те бяха обичните съдовища, гдето трябаше да ся свършат всичките разправи редовно. Затова и те ся събираха два пъти в годината. . . тези чести събори причиняваха две големи добрини: запазваха единството и приятелството между епископите и еднообразността на дисциплината» (том 2, стр. 715).

А вторият пак в черковната си история, издадена сега наскоро, като излага станалият събор на апостолите, прилага: «И тъй отначало управлението на черквата беше съборно. Властта беше в ръцете на всичките въобще пастири и Яков, по-важният пастир по честта, нямаше никаква лична власт, ако и да беше председател на съборът.» И на друго място пак казва: «Колкото за монархическото управление, което ся устрои в по-подирните времена в недрата на западната черква (както и в източната), то не е друго нещо освен едно укорително отстъпление и един удар против съборното или епископското управление, което е следвала истинната черква във всичките времена от апостолските до нашите дни» (том. . . 531).

Ето на какви примери и на какви доводи основаваме ний нашите за съборна черква мисли и домогвания. Може ли г. П. Ф. да ни възрази с подобни примери и доводи в полза на личната черква?

От доводите, които г. П. Ф. привожда за подкрепление на своите начала, най-главно виждаме това: Българската екзархия не може да ся уреди според каприцията на тогоз или на оногоз, но съобразно с царският ферман!

Колкото за уреждането на Българската екзархия, че не тряба да стане по каприцията на тогоз или оногоз, туй е твърде праведно. Но е туй то, което искаме и ний. Защото имп[ераторското] правителство даде правдините, които имат днес българите, не на тогоз и на оногоз, но на българският народ. А пък българският народ не може да приеме друго уреждание освен онуй, което е согласно с вечните начала на евангелието, с примерите и преданията

апостолски, с онова, което го учи православието, което не припознава друго управление освен съборното. Българският народ не е постоянствувал с показаната си доблест в бащината си вяра в разстояние на десетогодишната си борба, за да допрости сега да ся урежда екзархията му според каприцията на тогоз и оногоз затова и бодро, и внимателно надзирава делата на комисията да не би тя, увлечена от каприцията на тогоз и оногоз, уреди нещо несъобразно с онова, за което ся е подвизавал той и подвизява ся.

А колкото за другото, що казва, че Българската екзархия тряба да ся уреди съобразно с царският ферман, за право ний не разбираме ни що казва, ни що е искал да каже. Във високият императорски ферман няма нито една дума за уреждането на Българската екзархия по управление, защото честното ни правителство ни е оставило свободни да уреждаме работите на черквата ни съобразно с правилата на православната черква и сегашните нужди на народа ни. И с тази цел то издаде и познатата вече на всякой българин заповед да ся състави една комисия, която да работи за това дело.

Високият императорский ферман не назначава, нито определя видът на устроението на нашата народна черква, не казва, че трябва да устроим черковното си управление по монархический или аристократический, или демократический начин, в него ся припознава само една Българска екзархия, която удовлетворява напълно желанията на българският народ според положените условия.

Най-после ний ще предложим един кратък въпрос на г. П. Ф. Той казва, че сме отивали здраво към схизмата. Ний не щем да развиваме какъв человек може да е онзи, който отдава това прилагателно на народното ни дело, и то толкоз късно, нито пък да изказваме жалостта, която усещаме от това, дето виждаме, че един български вестник приима и прогласява без забележка таквиз хули против българският народ; ще ся ограничим само да попитаме г. П. Ф. дали наистина верува той, че гр[ъцкият] патрик е каноническият наш пастир и, следователно, като ся отделяме от него, че наистина ставаме схизматици? И може ли да ни докаже той това?

[Македония, г. IV, бр. 58, 15. VI. 1870 г.]

ЗА МНИМОСПОСОБНИТЕ МЪЖИЕ

Най-благородното насловие, на което сега в Европа человек често ся обляга и с почитание ся обръща към него, без сумнение е онуй, което ся добива чрез две велики свойства: чрез просвещението и родолюбието.

Кой съвестен человек не вижда, че не само полза голяма, но и чест голяма е да бъде просветен член на обществото, на което принадлежи?

Кой почтен человек не би желал и тежнял през целий си живот, за да може праведно да ся нарече родолюбив?

Явно е, че спрямо устройството и естеството на обществений организъм в тази втората половина на деветнадесетото столетие няма никоя друга по-сериозна потреба за съществуването и одържанието на един народ, няма никоя друга по-замашна важност за напредването на един народ, както просвещението и родолюбието.

И тъй най-първата и главна потреба, която излязва из организмът на нашето столетие, е тази, щото всякой член от едно кое да е общество или всякой уд от една която и да е народност тряба да бъде достаточно просветен.

Най-решителният капитал, с който главно ся работи и са върши всяко нещо в нашето време, е умственият капитал. Най-пресните събития на историята велегласно потвърдяват, че веществената сила ся е отрекла от своето старо право да властвува вечно и е устъпила мястото си на умствената сила, и ний сме свидетели на събития, в които умствената сила, в преобладание над веществената, е решавала съдбата на велики народи и ги е блъскала назад за стотини години. Но и тези примери от по-високите държавни области ако оставим настрана, като такъв, които не са ни по нас, ни за нас, и ся приберем до онези по-ниските, които ся посрещат с ниското наше положение, ний ще намерим в разните кругове на обществений и народний наш живот безбройни примери за преобладанието на умствената сила над веществената. Нека за пример земем някои доводи от наший живот и да

почнем питанията за това от туй, което ний вършим. Кои вестници ся обдържат най-добре? Коя търговия напредва повече? Кой занаят ся развива по-успешно? Кой земледелец работи с най-добра сполука и с по-голям придобитък? На всички тези питания от ежедневните работи са изважда все един и тойзи отговор: всичко, що ся движи с по-голям умствен капитал и с по-голяма сила на просвещението, то почива на твърди стълпове, стои на яки нозе. А пак умствената слабост държи всякой полезен труд — всичко, и вестници, и търговия, и занаят, и земледелие (държи ги) в слабо, полвин-чахотно, немощно състояние, което с мършавий си изглед влива съжаление в мисълта на всякого, който може и иска да мисли за общото добро.

Без просвещение не може да бъде напредък в нищо, а най-вече не може да го бъде в икономическите отношения на народът; в таквиз пък случаи, когато, както сега у нас, предлежи да ся учредят постановления, в които всичките общински членове и всичките удове от този народ, до който ся касаят те, тряба да участвуват в тях, за да имат необходимото от всички влияние на явният живот на народът, за който ся правят, доколко е грамадна нуждата да бъде просвещението между тези людие и общо, и голямо, за туй не тряба никакво доказателство.

Ний сме, нека си кажем правото, най-закъснелият и от всички други народи в Европа, най-назад останалият народ, но ето благодарение на императорската висока милост и ний сме днес повикани да нареждаме своите черковно-народни работи и повикани сме не един, двама, петима или десет души по име, но цял народ да участвуваме в наредата на черковно-общинските ни работи; а там, дето всичкий народ е повикан да участвува в наредата и около повдиганието на здравото черковно здание, най-главната потреба е всякой уд на народът да бъде въодушевен с най-чистата воля и най-искрена любов към отечеството и народът си, т. е. да бъде истинский патриот.

Може ли някой от почтените наши читатели да си представи по-голямо зло от онова, което става, когато Иван или Стоян, повикан да работи за една известна цел, не гледа на тази цел като на едно свято добро и най-скъп залог, който тряба да бъде спазен от всички възможни опасности? Има ли по-голяма опасност за един търговец от тази, когато неговите человеци, които тряба да рабо-

тят в полза на неговата търговия, не са грижат, не щат да знаят за нея и твърде лесно могат да напущат нейните най-важни интереси? В частният живот полага ся най-голяма важност на това, щото онези, които работят с когото и да е на една цел, да бъдат верни помагачи, предани слуги. Това, което в частните работи ся нарича вярност и преданост, в обществените и народните работи то ся казва родолюбие. Тежко и горко на онзи народ или на онуй общество, когато онези, които са повикани да ся стараят за неговото добро, никак ся не ръководят от силно и деятелно родолюбие, а най-вече, когато народите са повикани в някои отношения сами да промислят за доброто устроение на общинските си работи, както и ний по черковните си дела, понеже в такъв случай всякой уд от народа тряба да зема участие в народният живот, а тогаз първа длъжност на всякой гражданин е да бъде родолюбив. Без вярност и преданост на няколко частни лица в частните предприятия не може да бъде никакъв успех, а в обществените и народните без родолюбие примеждливо става даже и самото съществувание на туй общество било или цял народ, който иска да ся възправи.

И тъй всяко каквото и да е общество или дружество стои на два стълпа — на просвещението и на родолюбието.

Подир това може ли да ся пита що тряба да работи и как тряба да работи за народът си онзи явният труженик за народното добро? Връз това още може ли да ся сумнява някой в какво тряба да ся състои главният, а в същото време и изключителният труд на онези, които са турени на първо място да работят за общото доброчестие? На туй питание само едно може да ся отговори: че онзи, който зема първо място в разправите на народните работи, зема и голямата отговорност пред народът за тях, и че таковий сам себе си туря под съд и делата му са, които ще го осъдят, ако той не гледа задатъкът на животът си в това, дето вън от своята личност да ся труди само и само за преуспяването на общото добро. Ний сме на тоз ум за това, че онзи, който не съзнава тази проста, но непреложна истина, той не е дорасъл до зряло схващание на работите и с туй той няма право нито да стои в редът на първите явни дейци на народното благощастие.

А когато за тези, които не разбират от работата, може да ся каже туй, що казахме, то що може и що тряба да ся

каже за онези дейци, които знаят уж, но нарочно забавят и турят настрана главната длъжност в действуването си за общото добро и не само че нищо не работят за народното благощастие, но презират го и затъпкуват го в краката си в стремлението си към частните си ползи и лични интереси? Що може и що тряба да ся каже за онези дейци, които, като мерят народното добро по тяжестта на своята личност, искат да прекъпоняват народните работи с весът на своят мним авторитет? Що може и що тряба да ся каже за онези дейци, които не щат да знаят за нищо друго освен за каприциите си и нищо друго не правят освен тайни и явни опозиции за удовлетворение на ниското си самолюбие? Що може и що тряба да ся каже за онези дейци, които всякога са работили и искат да работят не по законен, а по своеволен начин и затова надяват на себе си различни маски, каквито вече безхарактерността им позволява? Дали има и най-малко искрица от родолюбие в това тяхно своекористно действувание? Може ли в туй тяхно постоянно разбъркано действувание да ся намери благоприятен изход за унапредване на общественото добро? Отива ли ся през тоз път към общата цел на народното благосъстояние? Тези техни дела могат ли да бъдат средства за достигание на желаемото от всички народно развитие и благопреуспяване? Могат ли те и най-малко да послужат за утвърдение на изискваните добри и доброподатни постановления, които да оздравят бъдущността на тоз народ, на който ся насилно натрапят?

Отговорът е НИКАК и НИКОГА.

Нам ни е повече от скръбно и жално, дето сме принудени пак, и както ся вижда не за последен път, да говорим за постидните подвизи на някои от дейците по народното ни дело, но за нас общият интерес е най-голямото добро и най-светият закон, а този интерес ни налага да ся не двоим и не свеним в смъкването на маските от онези, които са крият зад разни хубави фрази и хитро сплетени обвинения и да ги покажем на народа във всичката им срамотна за тях и вредителна за него действителност.

Народът тряба да знае кои са тези мнимоспособни мъжие, които с действията си ся пречат на оздравението на неговите интереси и ся домогват в негово име да оздравят собствените си; тряба да знае кои са тези самодържавни негови избраници, които искат насилствено да наложат

капризозните си мнения в решаването на неговата участ. Нека прочее ги узнае и познае по делата им, защото не тряба да оставя да берат плодът на неговите трудове, да харат неговото прекрасно от царската милост наследие и да затриват неговата будущност неколцина властолюбци и славолюбци и техни някой куклаши, партизани и смутители. . .

[Македония, г. IV, бр. 59, 19. VI. 1870 г.]

ЗА НОВИЗНИТЕ В ЧЕРКВАТА

Един от доводите срещу периодическото менявание на екзарха в устата на някои е новизната на този ред в православната черква. Много хора, които не знаят работите добре, може да земат това доказателство като важно и да станат противни на този ред, който ся признава за най-полезен и обезпечителен за наший народ в днешните времена. Това ни кара да кажем няколко думи върху новизните в черквата.

Като земе някой евенгелието в ръка, напразно ще търси много от онези неща, които съставляват днес нашето богослужение и които влизат в устройството на черквата. Напразно ще търси напр[имер] днешната литургия и днешната йерархия. Ако след това земе да пита богословите отде са излезли тези неща и как са влезли в черквата, те ще му отговорят, че основата, семената на тези неща ся намират в евангелието и са ся появили в черквата по закона на постепенното развитие. Литургията и йерархията ся намират в евангелието в зачатък, за когото е трябало време да порасне до днешното си развитие. В евангелието ся дава само един план за нов черковно-духовен живот; изпълнението и определението на неговите части и подробности зависят от времето, искат развитието и на самите хора, на самото человечество. Колкото по-добре ся усвоява и разбира евангелието, толкози повече ще ся развиват и неговите начала, неговите семена. Ето как ще ни изтълкуват развитието на йерархията, на богослужението и на толкози други страни от религиозний наш живот.

Това обяснение е право и съгласно с работите. За да дойде до днешний си вид, литургията е преминала няколко преходни форми. Преди да бъде литургия по правилата на Василия, Златоуста и пр., била е братска трапеза, трапеза на любовта, трапеза на всичките верни. Събраните верни яли хлябът си наедно подир молитви и благословения, яли го в името на братството и на любовта, яли го в знак на връзките с Христа — и това е било тяхната литургия. В първите векове това е било възможно, защото християнските общини са били малки и всяка можела да ся събере на едно място; но по-сетне тая литургия станала невъзможна, защото християните ся размножили и общините станали големи. Тогава нямало възможност да са събират всичките верни на общи трапези и нуждата за изменение на литургията станала необходима. Времето го искало и изменението станало — станало не в същността, а във формата.

Същото ся прилага и на йерархията. Ний не ще намерим в евангелието днешната йерархия с патриците, папите и пр. При все това йерархията ся намира на семе в евангелието и това семе с време ся е развивало и расло, додето е достигнало до днешното си състояние. В това развитие йерархията е преминала различни стадии, различни възрасти според окружающите обстоятелства. Подир равенството на апостолите и на епископите във втория век ся появява предпочтение на онези епископи, които надзират по-стари черкви и седят в таквизи места, дето са осветени с пребиването на Христа и на апостолите. Но това предпочтение било далеч от подчинение. По младите черкови почитали по-старите, защото мислели, че старите спазват по-добре преданията, които били още неопределени, несъбрани и неписани. Изменяват ся обстоятелствата, изменява ся и формата на йерархията. Светската власт подкрепя епископите и в епископското тяло стават нови изменения, появяват ся различни степени: митрополити, патриарси и пр. Светски съображения произведоха на свят и цариградский патриарх, който е най-нов, а показва най-големи притязания. Че всички тези променения са станали по нуждите на времето, явно е от това, че без царската помощ не щеше да има ни цариградский патрик, ни неговата власт. Ако беше столицата на царството в другий град, то и патриархът щеше да носи друго име.

Какво виждаме ний сега в това, що казахме? Ний видим, че формите на някои вероизповедни учреждения са ся изменявали и могат да ся изменяват, без да бъде при това противно на същността на учреждението. Ако не приемем това, ний трябва да отвъргнем всичко онова, което имаме днес в религиозний живот, но не е определено в евангелието: трябва да станем протестанти. Но ний не щем да станем протестанти; тогаз трябва да допустим постепенното развитие на евангелските семена, развитие не в идеята, а във въплощението, във формата, трябва да приемем, че новизните са необходими при това постепенно постъпване.

В устройството на черквата е имало и може да има новизни: първоначалната черква със своите общи трапези, с общото имущество не е била тази истата, що е днешната черква. Основата на черквата си остава същата — единение на верните с бога чрез посредството на духовенството, но устройството на християнското общество ся изменява постоянно.

Службата на духовните — да бъдат посредници между бога и човеците — не ся изменява, не губи, нито печели, когато екзархът ся менява или не ся менява и когато този екзарх е ограничен с един събор. Формата не вреди за тяхната служба, ако те разбират длъжностите си както трябва. Ако ли разбират службата си само като средство за власт, за почести и за корист, тогаз работата зема друг изглед, тогаз имат право да викат срещу новизната, която им отнема някоя от горните преимущества или им ги ограничава. Тогаз те ще имат право да отхвърлят новизната, но на тяхното право ний ще противопоставим друго, което е и по-вехто, и по-силно, защото ся опира на самото евангелие. Тогаз ний ще им кажем, че с отхвърлянието на сегашната новизна те отвъргат и всички онези, които са станали подир евангелието и които са дали на духовенството днешното светско значение. Като не приемате новизни, не приемайте ни една, но запрете ся на евангелието и на апостолските деяния. Като не приемате новизни, съблечете от себе си онова светско значение, оназ сила, онова подчинение един на други, които ви е дало времето, и повърнете ся към равенството, простотата и сиромашията на апостолите, станете слуги на верните и хранете са с потът на лицето си. Ако признаете, че онези времена бяха други и станалите изменения са били нужни, тогаз трябва да призна-

ете нуждата и законността и на днешното изменение, когато е за доброто и ползата на цял народ. Но не щете да го признайте, народът ще знае тогаз как да гледа на вас и какви имена да ви дава. Доще време да познаете колко е опасно да ся крие человек под булото на вярата и да криви тълкуването на правилата за свои цели, но ще бъде вече късно. . .

[Македония, г. IV, бр. 62, 30. VI. 1870 г.]

ВЕРНИТЕ СРЕДСТВА

Като преговорим всичко онова, което сме с очите си видели и можем да си го напомним, като проучим в историята всички онези времена и всички онези личности, които са действували в тях, както и всичко онова, що са издействували те, ний ще дойдем до това постоянно уверение, че за да ся запази от една неповолна тирания един кой да е народ, друго по-вярно средство няма, освен да ся изпитуват по-тънко, за да ся разпознават добре онези человеци, които случайно някак или заслужено излязват на полето на каквото и да е общонародно действуване и тогаз да им ся дава поверение. А за да ся изпитат и разпознаят както трябва тези общи дейци, няма друго средство от да ся внимава строго на това, доколко думите на тези человеци са съгласни с делата им. Человек, който е в състояние да каже ясно и громко: «Съдете за мене от поведението им, вярвайте думите ми от делата ми», за такъв человек може да ся каже, че той е стъпил на здрава земя и заслужва напълно общото мнение. Когато неговото поведение съответствува с думите му, когато обещанията му ся строго съгласни с делата му и когато тези последните са почтени, тогаз народът е намерил в тогоз человека верен деец, искрен приятел на общата и само на общата работа и че той заслужва всичкото негово поверение.

Но повтаряме да кажем, че трябва голямо внимание връз това, което вече казахме, защото твърде често ся случва, че туй поверение, от което зависи все що добро за народът, може или с хубави думи, или с бляскави обещания да ся

спечели, или с една мнима заслуга случайно да ся сдобие и тогаз то не докарва освен лошите онези следствия на поробощението.

Тряба да изповядаме, че не е твърде лесно да ся анализира и да ся узнае точно кой от общите дейци ся стреми със сериозно намерение към общото добро и гледа само как да ся подтика колелото на народната судбина понапред и кой пък лети да ся сдобие до власт, за да извлича от нея користи само за себе си. Защото често тези последните умеят тъй вещо да покриват своите нечисти стремления, щото сполучват да излъжат общото мнение, да ся сдобият с народното поверение, което после жъртвуват на егоистическият интерес на своята личност, която е за тях азбука на всичкият живот.

Младите като нас народи са, които най-вече падат в клопките на таквиз властолюбци, те са повече изложени на опасността да купуват празните подмамвания за истинно родолюбие и ненаситните стремления за искрена воля към общото добро, та затова и за тях е най-вече нужно да ся разбистрят добре и от всяка страна да ся осветлят онези начала и правила, с които ся ръководят онез народи, които са пристигнали вече с постоянна стъпка да крачат напред. Младите народи тряба да вникнуват добре в делата и поведението на онези, които искат да им станат водители, да изпитуват характерите им и да не отстъпват от началото, което най-вече помага да ся развива у тях умствената и веществена сила, и тогаз ще бъдат в състояние да ся запазят от лъжовните уверения и да парализират властолюбивите домогвания на частните егоисти, които всякога търсят средства, щото под булото на общите интереси да задоволят своите каприции, своите бълнувания, своите себични интереси, които твърде вещо умеят да свързуват с общото добро.

Всички народи, а най-вече младите и новите като нас, не тряба да забравят, че в обществений живот тиранството може да ги сполети от две страни и по-тежкото е онова, което те сами си натрапят на главите си, измамени от онези, които спекулират с тяхното лековерие. Тези спекуланти са от най-опасните и особено за младите народи, у които явната свяст е още слаба, а гласът на ярното мисление ся задушава в гъстият въздух на неразчистени и необистрени още понятия.

Затова длъжност е, щото явните органи (вестниците)

да бъдат въодушевени изключително само за общият интерес и с неокаляно почтенство всъду, а най-вече в онези земи, дето общественият живот е още млад, да ся посвещават на разбистреването на жизнените начала и на осветляването на онези понятия, които са двигатели народни в пътят на успешното развитие. Най-първо в гражданството, а после и у всичкий народ лежи залогът, за да ся отблъсне и да ся удуши в самото си зачало още онази тирания, която иска да ни прихлупи, и така само народното дело може да ся опази от онези опасни терзания, които докарват в гроб народната самостоятелност.

Утешението на онези, които желаят доброто на народа, е в онова необоримо уверение, че гражданството и народът, просветени по-добре в общият интерес, ще бъдат най-силните пречки против възстановението на тази тирания, която ся утвърдява в светото име на религията. И тъй, да разпространява здрави оценения, да осветлява искрено гражданството и народът изобщо — това е първата и света длъжност на печата у младите народи.

[Македония, год. VI, бр. 63, 3. VII. 1870 г.]

ПАК НА ВЪПРОСЪТ ЗА ЕКЗАРХА

Тойзи въпрос, който даде причина в едно от заседанията на Привременният съвет да станат някои приключения, които ний с жалост са принудихме да обнародваме само и само за да предопазим занапред нашите комисари от подобни неприличия, истият тойзи въпрос предлагаме пак и днес на разсъждението на нашите читатели, за да ся изясни по-добре и да ся изложат неговите добри и полезни следствия, от които да ся възползуваме, както и вредителните му сетнини, които да отбегнем.

Ний отначало поддържаме променяемостта на екзарха, защото в това постановление намерваме единственото условие за оздравението на народните ни правдини, които благоволи да възстанови честното ни правителство, и преградата на раздорите, които може да произлязат от неудовлетворените страсти, от несполучените користолю-

ови замисли и от уязвените честолюбиви стремления. В тези наши мисли и предначертания ний толкоз повече са убедяваме, колкото знаем, че между нашият народ е разпространен един нетърпелив, тъй да кажем, дух, по който обикновено всякой от нас не търпи лесно онези от нашите, които стоят по-нависоко.

Но нека вникнем още в тойзи въпрос, да издирим следствията, които има да виждаме всякой ден в случай ако би да ся установи, щото екзархът да е пожизнен, а пък членовете на Съборът променяеми.

Единствената причина, за която ний все още искаме екзарха променяем, е да не би той да добие една такваз власт, която да стане гибелна за народът и извор на непрестанни раздори. Защото ако би да ся потвърди пожизнеността на екзарха и променяемостта на членовете на Съборът, тогази ще ся случи постепенно екзархът да ся възвиши по-високо от всичките други членове на Съборът, които в един такъв случай не ще да са нищо друго, нищо, освен едно просто орудие на неговите страсти, на неговите планове, ако той е способен, остроумен и деятелен; ако ли пък, напротив, той има немощен характер, тогаз съборните членове или ще служат като изпълнители на плановете на онези, които ся крият зад екзарха, или ще са противяват и тогаз ще са породят смущения, раздори и гонения. И въобще и в двата случая той ще усредоточи в себе си всичката власт, с която е надарена Българската екзархия, и той ще извършува всичко.

За да направим да са разбере по-лесно туй, което казваме, нека предположим, че в един град, който има нужда от много свещеници, един само е постоян и неизменен, а всичките други привременни. Постоянният свещеник, без да има никакво превъзходство над другите или по чин, или по достойнството си, ще сполучи постепенно чрез сношенията си, чрез познаването на духът на християните и чрез други средства да стане той глава и началник на всичките свещеници, които ще са принудени, щат не щат, да ся покоряват и да изпълняват неговите заповеди или да дават повод на крамоли и разногласия чрез непокорността си между жителите на истият град. Мислим, че този пример между свещениците на един град доста добре уяснява думите ни.

Но ний гледаме още истите събития и в гражданско управление. Колко сиромаси селяни пищат от злоупотребенията и грабителствата на някой си от аазите. Колко семейства ся разоряват, колко человеци ся онеправдават от онези, които в името на народът сполучват да седнат на мезлишките седалища, и то защото си присвояват правото да ся заковат завсегда на поста си. Вяруваме, че местните началства съзират угнетенията, от които страда долният народ от таквизи господа, които превръщат правото на народа да участвува в гражданското управление в техен бащин имот и тъй затлъстяват с потът на сиромаха и със сълзите на онеправдаемите.

Всякой управител, колко способен и да е, има нужда от един водител, тъй да кажем, в кругът на областните работи има нужда да запознае лицата и царските поданици, които са поверени на негово управление. Такъв водител, услужлив и готов, намерва са винаги един от постоянните аази, който добива тъй влияние над духът на управителя, зад когото върши сичко и достига една такваз сила един прост ааза, комуто законът не дава освен твърде ограничени преимущества и правдини и който всяка година може да ся промени и да ся замести с другиго. Нека помислят читателите ни каква огромна сила можеше да разположи самият управител, ако той беше постоян и членовете на мезлишът да ся променяват, както става сега. Екзархът ся намерва в истото отношение към съборните членове, в каквито са намерва областният управител към мезлишките членове, и неговото влияние над духът на всичките сборни членове ще да е толкози огромно, щото те да не са друго нещо освен безгласни риби пред него. А непосредствено следствие на туй положение е безсилието на съборните членове и всемогуществото на екзарха и самопроизволното извършване на всичко, което ся касае до българската черква; защото не ще да има отникъде си ни наймалка пречка.

Може обаче някой да помисли, че съборните владици, поддържани от народа, могат да противоположат силен отпор против властолюбивите замисли и действия на екзарха. Ний сме уверени, че тази подпорка от страна на народа е повече мечтателна, неужели действителна. Защото за да може народът да земе участие в борбата против екзарха, който нарушава народните ни правдини, трябва да си избере представители, които да дойдат в Цариград, за да издействуват съгласно с членовете на Съборът отдалечението на екзарха. Но за да ся изберат представители и

да дойдат в Цариград, трябва да има предварителното съизволение на честното ни правителство, което може да ся издействува от екзарха, прямият началник на народа, припознат от страна на правителството. Сега питаме дали ще някога екзархът да попроси от правителството съизволение, за да ся съберат в Цариград представители, да изпитат неговото поведение? Кой е той, щото със своите ръце да обори себе си, намеренията си и желанията си, за осъществението на които той дълго време ся е трудил; естествено, человек гледа как да ся възправи, а не как да падне.

Но пак може някой да помисли, че онова, което не могат да направят народните представители, понеже не ще имат възможност да ся събират в Цариград, туй могат го извърши българите, които живеят в Цариград и които от положението си, още от достойнството си, от ежедневният надзор на работите ще имат и сила достаточна, и причини благословни да отстранят от екзаршеското достойнство злоупотребители на народните ни правдини.

Оставяме настрана въпросът дали в Цариград има едно достаточно жителство българи, щото да им отстъпим от наша страна правото да разпореждат, да възвишават и да свалят екзарха. Оставяме, че ний в Цариград не сме друго нещо освен едни прости гости, но работата е можеме ли ний на постоянните тукашни жители да отстъпим правото да управляват судбата на един народ под религиозен и народен вид. Когато те са толкози малобройни сравнително с цялата маса на българският народ, щото няма да сме много далеч от истината, ако кажем, че на всякой българин, жител в Цариград, пада са по един милион от вънкашните българи.

Ний мислим, че и много да бяха на брой, пак не тряба да поверим народните си интереси на грижата на цариградяните. Защото те полека-лека ще забравят, че всичко, което вършат, произтича от правдините на народа, които възстанови честното ни правителство, и ще земат да вярват, че тям принадлежат правдините на народа и следователно, че те могат да ги разполагат според както им скивне. Жалостно, но истинно свидетелство на нашите думи могат да земат читателите ни от ерменците и гърците, които ся намерват до средоточието на техният народоначалник, сполучили са да играят първата роля в народните си работи. Те узаконяват, те изпълняват, те вършат всичко. Едни от тях биват последователи на настоящето

състояние на работите, други биват усердни ревнители за по-доброто управление и улучшение онуй, що е зле положено. Първите, като мислят всичко добро, противостоят на всяко мнение за променение на настоящето, това, което никак не приимат напредничавите. И тъй ся въздига една непреривна борба помежду им и противодействие едни на други, което има твърде пагубни следствия за тези народи.

Ако прочее и ний оставиме народните си работи в ръцете на цариградяните, няма ли да ся случи истото, което става и между другите народи? Няма ли и тукашните наши сънародници да ся намерват в едно постоянно съревнование и съперничание, което да има следствията си върху вървежът на общите работи? Нека ся не лъжем, същите причини имат всякога и същите следствия между кой и да е народ.

То е един естествен закон, неизменяем.

Едно таквоз устроение на работите, каквото съществува днес между гърците и арменокатолиците, ще породи едно съсловие от человеци с преимущества, които зад екзархът ще движат и управляват управителната машина на екзархията, ще раздават чиновете и пр. С други думи, ще ся съставят и у нас логотетовци, мисеяневци и други подобни тунеядци, които, както знаем, мисляха, че общата гръцка каса беше тяхна, и затова бъркаха ненаказано в нея.

А пък екзархът ще е принуден да сводя глава пред волята на оногоз, който е по-опасен и вдъхва по-големи причини за страхување, инак той не ще може да ся закрепи на престолът си и тъй ще измами именно един духовен началник екзарх, а зад него ще са крият един и двама феслии екзарси, които с ръцете на духовният ни началник ще развързват кесиите на другите българи, за да знаят какво ся намерва в тях и според нуждата да употребяват онова, което има в тях. Както в естественият свят гледаме обикновено, че около високите дървия ся обвиват едни паразитни растения, които покриват съвсем дървията, същото става и в моралният свят — около високите постове въздигат са едни други паразити, които заглушават самият пост. Таквизи паразити ще ся породят и между нас. Ако досега не сме ги имали, то произхождаше от неманието на подпорка; въздигнете подпорката, турете основата и тогаз ще видите, че отведнъж ще изникнат и паразитните растения,

които, напоявани с потът и трудът на българският народ, ще ся възвишат толкози високо, щото ще покрият и самата подпорка, и тогаз онова, което сме искали за доброто на народа, ще да стане в зло за него и ако отсега ся не помисли как може да ся отстрани това зло, изпосле всичките трудове ще бъдат напразно. . .

[Македония, г. IV, бр. 64, 8. VII. 1870 г.]

РАБОТА ЗА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ

Под това заглавие ний ще съобщаваме сегиз-тогиз работи, над които тряба да размислят общините и с които ще ся занимават представителите.

За пръв път ний ще кажем нещо за разискванията на комисията в заседанието ѝ през последната неделя.

В това заседание комисията ся занимавала с въпроса за избирането на епархиалните владици и като не можила да даде никакви заключения поради разделението на мненията, работата ся отложила за следующето събрание.

Като не ся е свършил въпроса и не сме разслушали двете страни с нужното внимание и отблизо, нам не е възможно да знайме подробностите на двете мнения. При все това ний си позволяваме да кажем онова, което знаем.

Според първото мнение избирането на владиците тряба да става само от населението на епархиите. Населението, заедно с епархиалното свещенство, ще избере лицето и ще го проводи на посвещението при священий Събор.

А според другото мнение окончателното избирание трябало да ся остави на Събора. Населението ще избере на мястото трима кандидати и ще ги проводи при Събора на окончателно избирание. Тука Съборът, просветен от духа святаго, ще избере с жребие едного от тримата кандидати и ще го посвяти за владиката по епархията.

Кое от двете мнения ще преодолее и ще ся приеме в комисията, не ся знае и не е нужно дотам да ся знае. За нас е важно кой от двата начина е по-добър и кой ще ся приеме от народа. За да си обясним това, тряба да ся покажат преимуществата и недостатъците на двете мнения.

Първото мнение ся оправдава с това:

1) Че то дава на народа по-широка намеса в черковните работи и му служи за училище към самопознание, за средство към гражданска опитност и към упражнение в неговите правдини. Когато другите сфери за самодеятелност и самообладание са затворени за народа, голяма несправедливост щеше да бъде, ако му ся затвореше и това тясно поприще.

2) Че като владиката е за населението, тряба да ся избира от епархията. Населението има неоспоримо право да избира тези лица, на които ще си повери интересите и съдбата си, и тряба да изпълнява това право напълно, а не само наполовина.

3) Че това е по-съгласно с духа на сегашното време, когато във всичките други сфери на обществений и политический живот избиранията ся стремят да стават само от населенията.

Срещу тези основания ний няма какво да кажем: те са напълно съгласни с нашите убеждения.

Второто мнение са основава на следующето:

1) Че то отнема причините за съперничество между местните партии и запазва донякъде владиката от нападенията на онези, които не са подали глас за него. От тримата кандидати всякой ще има своя партия, свои гласоподаватели, които ще интригуват срещу избраний дори и тогаз, когато той е бил избран от по-много гласове. Противниците всякога ще гледат да зачернят избрания, за да отворят място за своите кандидати. При днешното развитие на наший народ и при недостатъчното разбирание на избирателний ред и на гласоподаването таквизи интриги са неизбежни и са за страхување. Те тряба да ся запреварят, което може да стане само тогава, когато окончателното избирание ся предостави на върховната черковна власт и ся наложи някак си на епархията.

2) Че по този начин изборът ще бива по-сполучлив. Населението лесно може да пропусне някоя добра или лоша черта в характерите на избираемите лица или пък да не земе във внимание религиозните убеждения на тези лица и така на епископските катедри да седнат человеци недостойни. Таквози пропущание не може да има място в Събора, защото той е съдник на вярата и избира по вдъхновение от духа святаго.

3) Че този ред за избиране е бил съгласен със съборните

правила, дето на много места ся говори, че епископите в една област тряба да ся избират от епископското тяло на областта.

Който съди за работите не отгоре, той изведнъж ще види, че основанията на последното мнение не удържат ни най-снизходителната критика. Нека разгледаме тези основания.

Според първото основание окончателното избирание на владиците ся оставя на Събора, за да ся отнемат причините за раздори, които ще произлязват при избиранията. Добре! Но махват ли ся тези причини съвсем, когато ся намеси в избирането Съборът? Ако народът разбира правдините си, той никога не може да бъде доволен от владиката, когото други са му го избрали и който му ся назначава някак по господарски.

Истина е, че тука владиката не е н а л о ж е н, но е избран измежду тези същите лица, които народът е одобрил и представил; при все това народът има причини да ся сърди за пренебрежението към него, когато вижда, че жребието паднало не на оногози, когото искат повечето, а на оногози, когото искат най-малкото гласове.

Защо е тая намеса на Събора, когато с нея си навличат главоболия и възбуждат неудоволствия? По-добре и поразумно би било избирането да става всецяло от населението: тогаз Съборът ще избегне големите главоболия и ще си запази правото да бъде посредник и съдник между владиците и населението — право, което не може да има, додето сам ся намиса в избиранията и става една от спорещите страни.

Има и друго. Окончателний избор, като ся остави на Събора, дали не ся отваря с това поле за задобрявания иза подкупи? Дали избирането с жребие не ще ся обърне малко по малко на произволно избирание, което да ся купува с пари? Досегашното поведение на високото духовенство ни кара да ся запознаваме твърде много от началото — да ся намиса Съборът в избиранията. Ний не тряба да допущаме обичая, ако искаме да избегнем злото му употребение.

Второто основание ний отхвърляме като нелепо. Да приемем, че цяла епархия не може да оцени качествата на избираемите, а да ся оставим на случая, това ни ся види от най-големите нелепости. Казват на епархията, че можела да не довиди нещо със своите си хиляди очи, а сами

си затварят очите и ся оставят на случая (на жребие) да им покаже достойния! Голяма последователност!

Според нашите смирени убеждения здравий смисъл на народа по-скоро и по-добре ще оцени лицата, нежели случаят и няколко владици, които гледат на работата през очилата на различни теории и на различни предубеждения.

Ще ни възразят, че тука не играе прост случай, а действува провидението. Избирането не ся оставя на случая, а на съдействието на св. духа. И то добро. Но тоз дух святий само на четирма владици ли ще съдействува и само тях ли ще просвещава? Духовенството и християните на цяла епархия ще останат ли без това просвещение и не заслужват ли помощта на св. духа? Ний не сме срещали досега таквизи места в св[етите] книги, дето да са казува, че дух святий е изключително на владиците. Таквизи неща говорят днес само някои владици. Ако ги слушаме, ний ще поченем да са съмняваме за освящението на нашите владици, защо гръцките владици запазват само за себе си даровете на св. духа. . .

Желателно е да знайме кой дух ще ръководи избиранията, същий ли, който е ръководил и избиранията на гръцките владици, или друг някой, когото ний не знайме.

Онези, които поддържат второто мнение, не виждат, че в техните думи има вътрешно противоречие. Когато избирането бива свършено само чрез съдействието на святаго духа и чрез молитвите на Събора, защо е избирането на кандидати от населението? Защо е намесянието на таквизи хора, които не са причастни на св. духа? Тряба да държим едно от двете: или всецяло избирание чрез духа святаго и чрез неговий орган — Събора, или всецяло избирание от населението, в което избирание нуждите на мястото и на времето да участвуват най-широко. С половин мерки и с половин устъпки не ся върши днес работа; днес е време да ся знае: ч е р к в а т а л и е з а н а р о д а, и л и н а р о д ъ т з а ч е р к в а т а, и според едното или другото да ся наредят черковните работи. Раздвояванията нито са нужни, нито са полезни.

Колкото за третото основание, то е далеч от онази сила, която искат да му предадат, едно, защото могат ся намери стари обичаи, дето епископите да са ся избирали от епархиотите, друго, защото ветхите обичаи не могат да бъдат непреложен закон за всичките времена. Додето общество-

то не е разбирало какъв архиерей му тряба или не е можало да го избере, дотогава е било простено да му избират други; но днес няма таквизи общества. Днес детинството ся мина и обществото иска да земе своите работи в ръцете си.

Когато е за преимущество, тогаз ни сочат старите редове и ни ги сочат само от една страна. Че тези редове имат своите последствия и тряба да ся ценят по тези последствия, за това не ни говорят. Е, добре, ний сами ще погледнем на последствията. Какви са били владиците, когато са ся избирали по правилата, за съхранението на които ся мъчат толкози? Те са били таквизи, срещу които ся борим от толкози години и които са изобразени в оплакванията ни от Фенер.

Таквази е силата на основанията, които ся привождат за подкрепление на мнението, че окончателното избирание на владиците тряба да ся представи на Събора. Като не можем да приемем второто мнение, ний прегръщаме първото и прогласяваме, че то е по-добро за народа и по-съгласно с времето. Народът може да избира, което ще.

Дано можем по-скоро да поговорим и за избирането на екзарха. Това впрочем ще зависи от комисията: когато станат разискванията, тогаз ще са обадим и ний.

[Македония, г. IV, бр. 65. 11. VII. 1870 г.]

РАБОТИ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ

Че наший народ има голяма нужда за едно по-високо училище, за това всякой е съгласен, това всякой желае.

Но като сме всички съгласни в мисълта, никой не ся е погрижил да обърне тази мисъл на дело, да даде удовлетворение на нуждата. И тука ний не отстъпихме на българската привичка — да чакаме другите да свършат онова, което тряба ний да свършим.

За таквази една безгрижност ний можахме досега да представим нещо като извинения. Можахме напр[имер] да кажем, че работата беше доста голяма и не за една община или за две, но за цял народ, и че тя не можеше да

стане, додето народът бе накъсан, додето никакъв закон, никакво задължение не го принуждаваше към изпълнение на таквизи общи дела. Ако ся намираха досега няколко общини, готови да помогнат за по-високо училище за всичкото отечество, имаше други много да не показват тази готовност, защото не им стигаше ръка да помогнат или не щяха да помагат.

Днес работите ся измениха.

С решението на въпроса и с нареждането на черквата нашите общини ся свързват в едно цяло, съставят едно тяло. Черковните узаконения ще бъдат онези жици, които ще съединяват отделните части на наший народ в цялото. Ще каже, че занапред не ще можем да казваме, че еди-коя обща работа не може да стане, защото народът ни е раздробен, несвързан в никое отношение. Освен нравствената обязаност днес ще ся обръжим и юридически да работим за ползата на народа си, ще ся задължим и чрез закон да помагаме за таквизи работи като за по-високо училище за наший народ.

Ако искаме да са възползуваме нашироко от царските милости, ако искаме да излезе добро за всинца ни от решението на въпроса и от собствената черква, ний тряба да свържем учебните интереси с черковните и да дадем на първите най-широко развитие в узаконенията на черквата поне колкото ся касае до финанциалната част.

Едно от най-големите ни оплаквания срещу гърците владици беше тяхното немарение и тяхното неприятелство към училищата, които тряба да бъдат първата грижа на черквата. Ако не щем да имаме занапред подобни оплаквания, тряба от да си обезгрижим училищата с таквизи закони, които да задължават и черквата, и общините за поддържанието им.

Още зимас беше ся писало и казвало, че върховното училище тряба да ся поддържа от епархиалните общини и тая поддръжка да бъде задължителна. Още тогаз ся каза: всяка епархия тряба да внася определена помощ за това училище; но тогаз не можеше да стане това задължение, защото нямаше на що да ся опре, не можеше да стане закон. Подир решението на въпроса работата става от найлесните. Днес тя може да стане закон и има на що да ся основе. В тази глава от черковний устав, дето ще ся говори за черковните приходи и разходи, дето ще ся определят данъците за черквата, в тези глави е мястото на ня-

колко члена, които да определят ежегодната помощ и да нареждат как ще ся събира в епархията. С този начин ний ще свършим доста голяма работа, без да дотегне някому. Тука не ся иска нищо друго освен малко добра воля.

За ползата от таквози училище ся е говорило много пъти, но не ще бъде излишно да ся повтори казаното още веднъж.

1. Това училище ще помогне да ся изучват младите българчета по-съгласно с духът и интересите на отечеството. Учениците по-малко ще усвояват чужди духове, по-малко ще прегръщат чужди интереси и по-малко ще си губят народната боя. Теориите на чуждите земи по-малко ще бъркат нашите работи.

2. Това училище ще запази нравите на учениците по-чисти. Като ся намират близо до отечеството си, като са заобиколени с единородци и познайници, учениците не ще са оставят да тръгнат подир развратът, в който изпадват нашите млади, когато идат на учение по чуждите земи и когато ся видят освободени от родителский надзор.

3. Таквоз едно училище ще даде на родителите и учениците по-големи леснотии. Като ся поддържа от епархиите, общото училище ще приема значително число сиромашки ученици безплатно, а от заможните ученици ще зема по-умерена заплата. Таквиз улеснения ще разпръснат светлините на образованието по-скоро и по-изобилно между нас.

4. Наший язик ще получи по-бързо и по-широко развитие. Като ся преподават науките по български, язикът ще ся разработва постоянно и чрез преподаването, и чрез съставяние на учебници. Без тази нужда на по-високо преподаване разработването на язика ще става мудно и бавно, а чрез това и изучването му ще бъде понедостатъчно.

5. Нашата книжевност ще получи голям подтик. Като поддържа цяло тяло учители и като заключава в себе си голямо число юноши-ученици, училището ще дава леснина на тези хора да направят нещо и за книжевността, да помагат и за книжевното обогатяване на народа си.

6. Училищата по нашето отечество ще намерят добър надзирател и ръководител във високото народно училище. Това училище ще надзирава другите училища, ще им посочва нужните улучшения и ще ги ръководи в техните недоумения. С големите си улеснения това училище по-

скоро и по-лесно ще забележва недостатките на българските училища и ще показва средства за изправление.

7. Таквози училище ще ни представи пред светът и пред правителството като народ усърден към просвещението и достоен за по-добра участ. В учебно отношение ний сме били твърде долни досега и за нас са имали твърде неблагоприятно мнение. Нека покажем, че вината не е била наша.

Както са види от това, що казахме, ползите от по-високо училище, от една гимназия да речем, са толкози големи, щото общините не могат да ги пропустят без внимание, без да направят голям грях, без да предадат част от народните интереси. Общините са длъжни да помнят това и да дадат на представителите си положителни наставления да стане това училище и да ся узакони неговото поддържание.

Колкото до мястото, дето тряба да стане училището, нашето мнение е да бъде то в Цариград.

Ако искаме това училище да има всичките улеснения, ако искаме да му придадем онова голямо значение да представя нашето отечество в учебно отношение, ний тряба да основем това училище в Цариград. Само там ще изпълнява то своето назначение както тряба, само там ще бъде свободно от всякакви стеснения, само там ще може да приготвя възпитаниците си за по-широк кръг действия.

Не е доста да имаме само училището; потребно е общество, между което да ся добие едно външно възпитание, да ся приготви ученикът и за практический живот. Без това практично приготовление училищното образование ще бъде едностранно, непълно. Но кой град в нашето отечество представя толкози разнообразни условия за външно развитие, колкото Цариград? Де има по-разнообразно общество и по-преплетени интереси за добивание на житейска опитност?

[Македония, г. IV, бр. 67, 20. VII. 1870 г.]

Ако желаем да извлечем всичките ползи от онези праздини и улеснения, които ни дава една своя черква, ний не тряба да ся спрем на едно само мъжко училище. Грижите и разискванията тряба да ся простират и на едно по-висок училище за девиците. Без това напредъкът на народа твърде малко ся побутва.

Чрез жените учението ся разпространява по-лесно и по-скоро, защото тяхното влияние над челядите и над мъжиете е много голямо. Децата повечето биват привързани на майката, която е постоянно над тях. Те с радост улавят всичко онова, което тя йска да им каже и преподаде. Колкото за мъжиете, те с радост приемат истината от женските уста.

Чрез жените изправлението на нравите и насаждението на добрите начала става много по-успешно, отколкото по всякой друг начин. Основите на характера ся вървят до петата или шестата година. Но в това време кой има влияние на детето? Кого слуша то с жадност? Не майката ли? Майките са прочее онези души, които съдействуват най-много за добрите или лошите нрави на народа.

Чрез майките са съхранява народний язик и народний дух най-добре и най-чисто. Детето, а после и мъжът, ще говори такъв язик, какъвто научи от малък; то ще гледа на народните работи тъй, както го научат да гледа. Ако гледа майката на тези работи здраво и по духът на народа, то и детето ще ся научи да гледа със същите очи.

Това са служби от онези, които ся касаят до дълбочините на народний живот и които ся казват ж и з н е н и. Това са въпроси от таквази важност, която не ни прощава да ги минуваме без внимание; като дадат малко време на тях, представителите не излазят вън от своето назначение. Разговорът за женско училище си има място в разговорите за бюджета на епархиите и на екзархатът. Като ся говори за другите общи разноски, лесно може да ся каже и за поддържанието на таквози женско училище, което да приготвя учителки за всичкото отечество.

Ний не можем да говорим за училища и за напредък, не можем да поменуваме за образование и за добри нрави, без да ся погрижим за образованието на жените. От ничтожни майки излизат ничтожни поколения. Кога е тъй, всичките ни старания, всичките ни усилия за образованието на наший народ ще ся достигат само наполовина, ако би да не ся издигне образованието на жените, на майките. Наместо да зидат по-нататък, училищата ще бъдат принудени да развалят лошите начала на домашното възпитание и така да губят много от времето и от силите си на тази неблагодарна работа. Добре ще бъде, ако ся изтръгнат лошите семена, но това бива рядко. Повечето пъти лошото си остава и подир училището.

Големият недостатък в любов към ближните и към народът у нашите българи дохожда от това, че детето не ся научва да обича от малко, че то не е чуло да му ся говори за това от устата на майката. Тези неща не били познати на майката, непознати останали и на децата, и на гражданите.

За да възпита добри деца и да даде на отечеството добри граждани, жената тряба да знае какво ще каже възпитание и как ся извършва. Тряба прочее да им доставим леснина да научат това, тряба да обърнем внимание на женските училища. Едно по-горне женско училище, едно таквози училище, дето да ся приготвят добри учителки, е от най-настоятелните нужди. Приготвени добре в науките и в онази на възпитанието, тези учителки ще разнесат познанията си по всичките части на отечеството и така ще приготвят по-добри майки за следующите поколения.

Ний имаме и други пример за това какво излазя от невъзпитанието на майките. Този пример ни дават нашите съседи. Децата им са развалени, неприучени на труд и на изпълнение на техните длъжности, защото и майките са таквиз, защото от къщи няма грижа за възпитание.

Ще ли мислим пак, че не тряба да ся говори за женски училища и че не му е времето?

[Македония, г. IV, бр. 70, 30. VII. 1870 г.]

ОТ САМОЛЮБИЕТО ЛИ, ИЛИ ОТ НЕВЕЖЕСТВОТО ИЗТИЧАТ НИЗКИТЕ РАБОТИ?

Току кажи, че всичките неправилности в нашият обществен живот, всичките погрешки срещу общите интереси ний сме привикнали да ги приписваме на самолюбието на онези человеци, които са натоварени с общите работи. Това ний правим и в общежитието, и в печатът, дето ся изисква едно по-точно обсъждание на думите. Направи ли някой една крива стъпка в обществените работи, ний тоз час го наричаме самолюбив, егоист. Отиде ли някой срещу общата полза, за нас това е самолюбие. Немари ли някой за общото добро, и той е самолюбив, защото гледа само за себе си. В нашите очи самолюбието е голяма причина за всичките злочестини на нашият народ, то е изворът на нашите страдания и като таквоз то е привлякло омразата на всичките, всички викат срещу него.

Но това е, мислим, една погрешка, която иска поправление. Додето трае погрешката, истината ще бъде скрита от нас, а като не знаем коренът на злото, ний мъчно или никога не ще можем и да го изцерим. Да стоваряме всичко на самолюбието, без да изпитваме работите, това е работа на тъпите и ленивите умове, които искат да ся успокояват на първото обяснение. Като ся помъчим да ви покажем истинската причина на всичките нередовности в нашите общи работи, ний ще направим един късен отговор и на едно изражение на нашият събрат «П р а в о», което преди време (в 12-й брой, год. II) беше прогласил, че человек не можал да направи добро от самолюбие.

Не е самолюбието, ще кажем ний, причината на гнусните и противонародни дела на някои человеци: самолюбието тука няма ни най-малка вина. Само по себе самолюбието е не само невинно, но ще кажем даже, че е добро нещо, защото то е главното и най-силното побуждение за человеческата деятелност. Собствената полза и собственото удоволствие, с една дума, самолюбието е онзи голям лост, който ни подига на деятелност; самолюбието е онази голяма цел, която гоним във всичките си работи. Без самолюбие наший живот щеше да бъде безплоден и тягостен.

И наистина, ако человек не чакаше някаква полза или някакво удоволствие от работата си, щеше ли да работи? Щеше ли да си напряга умът за всякакви изнамерения? Щеше ли да ся учи? Навярно може ся каза, николко. Без самолюбието человечеството не би направило нито четвърт от това, що е направило досега за своят напредък. Но когато от самолюбието излазя все, що [е] добро, велико, почтено и благородно, как можем да кажем, че то е един мръсен извор? Това ний правим от незнание, от невниквание в работата. Само що сме чули някои, че обвиняват самолюбието, и ний с драго сърце повтаряме тези обвинения. Това не иска ни труд, ни обмислявание.

Самолюбието е източник и причина на най-добрите и най-самоотвержените дела, в което ще ся уверите, ако имате търпение да послушате надолу.

Самолюбието ни кара да забравяме себе си за другите. Когато например человек обикне една жена и е готов да умре хиляди пъти за нея, това го прави той от самолюбие. Человек умира за жената, защото без нея животът му не го благодари, не му е весел. Человек умира тука не за жената, а за своето благополучие.

Бащата обича безкрайно децата си от самолюбие. Той обича доброто на децата си и децата не за сами тях, а за своето удоволствие, за онази услада, която му докарват децата. Такъв баща усеща много или малко ясно, че без децата животът му ще бъде празен и лишен от много сладки минути.

Когато человек забравя себе си за ближните и жертвува живот и имот за тях, той прави това от самолюбие. Защото ся благодари повече, като постъпи така, нежели по друг някой начин. Ако постъпи напротив, сир[еч] във вреда на ближните си, той не ще получи таквози благодарение.

Когато една благодетелна душа изсипва иманието си за общи работи, за общо добро, той го прави от самолюбие, защото иска да ся наслади най-много от употреблението на иманието си и защото ако похарчеше парите си той человек за други работи, не щеше да получи таквози благодарение.

Когато един цар, един управител е посветил себе си на доброто на управляемите, той го прави от самолюбие. Добруването на управляемите му докарва най-голямо наслаждение, затова го търси с всичките си сили.

Когато благочестивий человек ся предава на най-голямо подвижничество и изнурява тялото си с пост, лишение и мъки, той го прави от самолюбие, прави го, защото знае, че за тези мъки ще получи живот вечний.

Откъдето и да разглежда някой человеческите работи, отвсякъде ще открие същото побуждение — самолюбието. Ний можахме да подвъргнем на анализ всичките добри работи на человеците и във всичките да намерим самолюбието. Но за нашата цел са доста и горните няколко общи случаи.

И тъй, самолюбието е причина на най-добрите действия. Но защо никой не говори за това? От незнание, пак ще кажем ний, на самолюбието ся стоварят само погрешките в общите дела, а добрите му следствия в областта на тези дела никой не ще да знае. Право ли е това? Ако сме последователни, ний тряба да изваждаме в с и ч к и т е низости и престъпления от самолюбието, защото всякой прави онова, което му докарва полза, в което мисли да намери удоволствие. Като правим така, ний ще бъдем последователни, но не ще бъдем справедливи, защото ще утвърдяваме неща, които не са тъй.

Който е слушал с внимание онова, що казахме по-горе за добрите действия на самолюбието, той вече разбира, че самолюбието не е виновато в порочните дела на человеците и че тези дела тряба да изтичат от друго нещо, от друг извор. Инак не може да ся разумее как може да бъде това, щото самолюбието да производи добри работи и лоши.

Тука ний достигнахме до това място, дето тряба да ся отговори на питанието, което стои начело на членът. Н е с а м о л ю б и е т о, а н е в е ж е с т в о т о е п р и ч и н а н а п о р о ч н и т е д е л а н а ч е л о в е к а. Ний правим различни мерзости, защото не знаем в какво състои нашата полза и де е истинското наше наслаждение. Кривото възпитание ни е накарало да изгубим съзнанието за истинската полза и пътят към наслаждението, затова го и търсим там, дето то не е, търсим го с таквизи работи, които не могат да ни приближат към него.

Самолюбието е чувство добро, но като всяко чувство то е сляпо. То побужда человека да работи, но не му показва какво да работи и какво не. Человек самси трябва да намира кое е полезно за него и кое не. Виновато ли е сега самолюбието, когато ний не знаем и не щем да знаем с какво да търсим благополучието си? Самолюбието ни

кара да търсим своята полза, но виновато ли е то, когато ний разбираме тази полза твърде тясно и криво? Когато я гоним с различни преступления? Доколко е виновно самолюбието в нашите мерзости, най-добре ще си разясним с примери от другите сфери на естеството.

Вятърът е едно нещо само по себе добро, защото е една от причините за живот. Той разгонва облаците, чисти въздухът, дава нуждите за дихание, храни растенията, докарва дъждове, кара кораблите и водениците и върши много други полезни работи. Но само това ли е? Този същий вятър причинява и много зло, ако са появи всред неблагоприятни условия. Той раздухва пожарите, разиграва морето, докарва бури и вредни поветрия, причинява и суши.

Водата и огънят ползуват и вредят според обстоятелствата, всред които ся показват. Това същото става и със самолюбието — според обстоятелствата то ся показва и в добри, и в лоши работи.

От това, що ся каза, види ся, че за самолюбието можем да си съставим таквози понятие. Самолюбието е това чувство, което ни кара да търсим ползата си. Като побуждение към деятелност то е добро, но да ся прояви в добри или лоши работи, това зависи от околните условия.

Сферата на вятърът е външната природа, сферата на самолюбието е нашата душа. Дето ще каже, самолюбието ще ся прояви в работите ни според нашите предишни и сегашни впечатления, според нашите мнения, според нашите мисли. Ако в душата ни да лежат добри впечатления, прави и точни мнения, истински познания, нашето самолюбие ще ся покаже в добри работи. Но ако би в душата ни да са легнали лоши мнения, криви мисли и едностранчиви познания, самолюбието ще произведе лоши действия, както бива вредителен и вятърът, когато преминава през запалени къщи или през вонящи блата.

Когато человек от малък е слушал добри и умни думи, когато е гледал примери от правда и добрина, учил ся е да познава доброто и злото, тогази неговото самолюбие ще ся осветли и ще стане извор на полезни и похвални дела.

Но когато детето е слушало несправедливи думи, когато е гледало лоши примери и не е имало случай да разбере собствената полза чрез широки и точни познания, тогаз самолюбието ще стане извор на всякакви лошотии. Тогаз человек ще разбира криво своята полза и ще гони лъжливи наслаждения и с лъжливи средства.

Такъв человек ще постъпва противу народът и противу съвестта не от самолюбие, а защото не знае, че неговите дела са противни на истинското самолюбие, на истинската му полза. С една дума, человек прави лоши работи от невежество, а не от самолюбие, защото самолюбието не иска от него лоши работи.

Може някой да ни каже, че между противонародните мъжие има мнозина, които са учени; как можем следователно да кажем, че те не знаят какво да правят? Работата е малко чудна, но е тъй. Един человек може да бъде цяла библиотека, сир[еч] да е погълнал множество познания по математиката или по други клон на науката и при все това да не познава добре собствената полза, защото не е изучавал человеческий живот, защото няма точни познания за природата на человека и на народите. Чудно ли е, че такъв человек ще постъпва понякога противонародно?

[Македония, г. IV, бр. 71, 4. VIII. 1870 г.]

НАШИТЕ НАРОДНИ ПОТРЕБИ

Че всякой человек, па и всякой народ има своите потреби, това е обикновена фраза, която особено у нас всякой час са подновява и повтаря и която всякой, кажи, че в пустият ѝ смисъл я и схваща, и разумява. Но всякому и на ум не иде да прави разлика между истинските потреби, които условляват съществуването и напредъкът на народа, и онези лъжовните, които не извират от природата на человека и на народът, но ся основават или на някои обичаи, или на някои предразсъдъци, или най-после чисто на глупости. А наистина няма по-голяма потреба за един народ от тази, дето да съзнае той разликата измежду онова, което му съществено тряба, и онуй, което действително му не тряба, но само току тъй му ся чини, че му тряба. Защото когато у един народ има повече лъжовни потреби, отколкото истински, тогаз той, разумява ся, че и повече усилия ще полага как да задоволи тезито свои лъжовни потреби, а задоволяването на тези потреби не докарва

никакви користни следствия на народа, но само изчерпва силите му, които ако биха ся употребили за изтъкмяване на истинните потреби, могли би да унапредят цял народ.

С развитието на един народ развиват ся твърде природно и потребите на този народ, но когато тези народни потреби не ся изтъкмяват тъй, както ги изисква неговото развитие, когато в народните потреби не ся пази пристойният ред, но са изтъкмява напр[имер] една потреба, която засега я няма, а само що подир сто години може да настане, а пък онази потреба, която днес за днес ся усеща като найжива, ся презира и пренебрегва — когато тъй ся върши и прави, тогаз, разумява ся, не може ни дума да има за напредвателно развитие на народа, но за неговото назаднуване; защото стават разноски без никакви начала, прахосва ся едно потребно нещо за нещо друго, което засега не ни е никак потребно.

На масата на народа не е тъй лесно да дойде до съзнание на разликата между истинските и лъжовните потреби. Всички несгоди ѝ пречат, побъркват я и не я допущат до туй съзнание. Тука на първо място стоят обичаите, които сме от старо време заварили и които държим като нещо си свято и без което да ся не може, а те не са освен за загуба и за щета на народа, защото ся иждивява за тях, без да приносят някоя корист. След това иде глупостта, която помрачава съвестта и стяга силата и могуществото на мисленето, тъй щото не може да досегне до истината. Иде после дружественият склоп с нетърпимостта на явното мисление. Идат най-после гражданското и черковно правление със своят консерватизъм и позитивни закони. Всичко това, кое много, кое малко, не допуща и не дава да ся разлупи кората на предразсъдките, под които масата на народа мъти животът си. На по-просвещенният дял от народа пада длъжността да докарва масата до съзнание на истинските нейни потреби. А пък дето тая част от народът живее сама за себе си, без да има пред очи целостта на народът, тамо тя ще мери потребите на народа по своето индивидуално усещание, а не по изискването на народната цялост.

Народните потреби имат своят естествен ред и по този техен естествен ред тряба те да му ся изтъкмяват. Те започенват от онова, което е необходимо нужно, без което народът не би могъл да съществува, и тъй с ред минува на онези, които му служат не само за неговото съществуване,

но които му служат и за развитие във всичко онова, което съставя човечността. Ако прочее ся не изтъкмят най-напред онези първи потреби, напразно би ся силили за изтъкването на онези другите. Ако ся заловим да му набавяме онези потреби, които ще потрябат на народът тогаз само, когато той възмъжае и дойде в силата си, тогаз напразно ще да ся иждивява и изтощава и не само че няма нищо да му помогне, но още има и да ся ускори неговото поведение. Това, което е най-вече потребно за един народ, е всичко онова, което служи за неговото самоодържание, и тъй преди всичко тряба да гледаме да бъде народът здрав и в добро състояние, а изпосле иде всичко друго; но ако че ся пренебрегва това основното, то всички усилия за каквото и да е друго нещо са суетни.

От тези общи разсматрянив, като минем на нашият народ да разгледаме и да ся попитаме какви са неговите потреби, как ся разбират и по кой ред му са набавят, наистина отговорът ни ще бъде твърде непостоятелен.

Ний няма да ся връщаме в старите времена на наший живот, нито във времето на фенерският деспотизъм, който не само че не е извършил нищо за нас, но не е ни искал да тури поне една тресчица на огнището на нашата бъдущност и който не разбирал инак народните отношения освен като отношения между господар и роб и е сматрял на нас като на вечни илоти — туй блажено не за нас време ний ще го оставим да си иде с миром, защото няма вече никаква полза ни да ся говори за него. Но искаме да метнем поглед и да попригледаме какво сме заловили да правим и да вършим ний от туй време, когато тая желязна власт е престанала да тежи връз нас с всичката си сила и да ни притиска — през онова, сиреч последне време, откогато по новите закони на държавата ний сме останали сами господари на своят жребий, стопани на своят живот и свободни в разполаганието на своите народни работи, да видим доколко и как съзнаваме ний народните факти и треби.

[Македония, г. IV, бр. 73, 11. VIII. 1870 г.]

ПОСЛЕДНЕ НАПОМНЯНИЕ

Всичко, що имаше да ся каже, казахме го и гледаме, че никой няма да разбере. Всичко, що можахме да направим сами, направихме и гледаме, че нищо не помага. Ний останахме без сътрудник от лишение да го поддържаме, а удвоихме трудът и усилията си сами да караме предприетото дело, но виждаме, че не е доста само да ся пише, иска и да ся реди, и да ся печата, и книга иска, и мастило, и пари за поща. А всичко туй все ний сами да вършим не можем, а като не можем и да плащаме, разумява ся, че не ще има кой да нарежда и да печата онова, което ний ще пишем, и следователно лист няма да излиза.

За сетен път прочее казуваме, че ако настоятелите и спомоществователите ни отвсякъде не поспешат с пълното издължение на стойността за поръчените си листове, ний не можем да постъпим напред ни една крачка. Ний не искаме даром поддръжка, поддържанието на «Македония» е осигурено откъм спомоществованията, но то бедствува от бавното и неизправно внасяние на спомоществованието. Понеже ний друг капитал освен трудът си нямаме, нито улесненията, които имахме, и спираме, защото ся спират единствените извори за поддържанието на листът. Може би утре, у другий ден да ся внесат, но днес какво да правим, за да устоим до утре? На това искаме отговор от онези наши спомоществователи, които отлагат ден за ден издължението на спомоществованията си и ни турят в туй безизходно положение. Ако не е било срамът за цял народ да ни въздържа, ний би още преди месец затворили писалището на «Македония», като след толкози възвания и умоления за цял месец никой ся не обади освен Русчушкото читалище с шест лири, които ни за два дни не покриват разноските ни.

Ний не знайме наистина как ще изкараме, но още доде и на това последне известие следствията да видим, ще положим крайни усилия да следуваме, та че ако имаме пак досегашната чест, остава ни да промислим що можем да направим, за да ся не обидят от нас онези, които са ни платили почтено, и ще ся оттеглим от вестникарското поприще, на което да тичаме воля имаме и сили още усещаме, но пътят ни пресича хладнокръвието на спомоществова-

челите ни, на които със съкрушено сърце известяваме, че вторият лист през тази седмица няма да излезе. А защо? Мислим, че ся разбира: желаем само дано и вторий път ни не надвали тази жестока нужда.

[Македония, г. IV, бр. 74, 17. VIII. 1870 г.]

ЦЪРВУЛИ НЯМА, ГАЙДА ИЩЕ

В наший живот ся срещат таквиз явления, които никак не ся схождат с общото състояние на народа и които стоят като нещо, което повече загрозява, отколкото украшава. Между таквизи явления ний ще турим днес манията (пустата лудост) на някои от нашите българи за известия от бойното поле.

Като гледа някой с какво любопитство те търсят и подпитват за таквиз новини и как сиромасите си оставят работата по цял ден и слухтят по кафенетата, а по-имотните и в разноски влязват и щедрост показват да плащат за телеграфически известия и пр., помислил би бо'зна и какво за наший народ и за неговото благоденствие и любознателност. Помислил би напр[имер], че българите са отхвърлили предишното равнодушие към умствений живот и са ся предали на едно силно любознание, предали са ся горещо на изучването си. Помислил би, че те не щадят нищо за това изучване и търсят умствена храна навсякъде и даже с всякакви жертви. Тъй би помислил всякой, но не задълго. Студената действителност скоро би го извадила от заблуждението. Едно по-дълбоко взирание ще му покаже, че любопитството на онези от нашите столични и областни новодирци ся обляга не на любознателност, а просто на маймунско подражание. Любопитствуват толкози чужденци и първенци, защо да не полюбопитствуваме и ний? Ако искаме да ся уверим, че това е тъй, нека земем работата наопаки. Нека си предположим например, че чужденците не биха показали никакво любопитство към новините от войната. Щеше ли да дойде на ум на някого от нашите новодирци да ся занимават с тях, някои даже и да плащат толкоз скъпо за тези новини да ги получават

чрез особени телеграми? Нека предположим и друго. Да речем, че чужденците възимаха силно любопитство за работите на вътрешните части на нашето отечество. Нашите новодирци и там щяха да ся повлекат и там пак от мода, а не от нещо друго, сиреч не от сериозна любопитност.

Ако бяхме работили от любознателност, ний бихме правили това постоянно и по-другояче. Ний бихме търсили храна за нашата любознателност не в късите известия за кръвопролития и убийства, не в движението за обществените и умствените въпроси на Европа. Тука е поучението, тука е ползата. От маневрите на войските никаква или твърде малка полза може да излезе за един народ, който ся нуждае от хляб и от първоначални познания за своите длъжности и за своите права. Додето лежат на вратът ни таквизи нужди и додето те викат за удовлетворение, и грехота, и срамота е да си губим времето и да изнуряваме средствата си за нищо и никакво. Ний не знаем ни най-малко нашето отечество, не познаваме неговото състояние и не сме направили нищо за запознаването ни с него, а пък сме наострили четири уши да узнаваме подробностите за големите убийства и кръвопролития! Това е и смешно, и срамно. Това е точно по българската пословица: ц ъ р в у л и н я м а, г а й д а и щ е. Чуваме, че някои от нашите богати ся разтевекелили да плащат на месец по стотина франги за новини, а за улучшението на своя народ ни счупена пара не дават. Новини от бойното поле, телеграми и притурки искат от нас и млади, и стари, а не ни питат ни как стоим, та ся не претуряме ний, ни как отиват и де ся намерват народните ни работи.

С таквоз поведение ний повреждаме и себе си, и народът си.

Народът ся повреждa, защото го лишаваме от онази малка помощ, която има право той да чака от нас.

Себе си повреждаме, защото си хабим времето и средствата за безполезни и непотребни за нас неща. Ако бихме показали таквози присърце към вътрешните въпроси на нашето отечество и ако бихме похарчили толкози за тяхното изучване, много страни на наший живот щяха да бъдат досега обяснени и много работи щяха да са свършени. За зла чест нашите въпроси не са на мода у европейците, та затова негли не струват нищо и за самите нас, и все тъй ще си остават неподигнати и неразгледани или

полуразгледани. Защото чужденците не ги интересувало и не ся погрижили да им придадат някаква важност. Нашите вестници, които тряба да бъдат светилници на полето на народните работи, дълго време ще блещукат бледно и слабо и ще бъдат лишени от възможност да осветят пътят на наший живот само и само защото ги лишаваме от поддръжка. Сандъците на компаниите за известия от бойното поле и чуждите вестници или с лъжовни притурки ще ся пълнят от нас, а наший живот и нашето състояние ще си остават все на дъното. Ний и занапред ще си останем същите глупци с това, дето искаме да ся показваме онова, щото не сме, и ще привличаме подсмиването на умните хора.

[Македония, г. IV, бр. 74, 17. VIII. 1870 г.]

ЕДИН ДОБЪР ПРИМЕР

Войната между Прусия и Франца изважда пред очите ни един много поучителен пример за нас българите; този пример има особена важност и ето защо си позволяваме да го наумим на наший народ и да призовем вниманието на всякого върху него.

Щом ся появи войната и ся издаде заповед за събирането на редовната и нередовната войска и ето от всяка страна воините ся завтекоха в своите редове. Това присърце показаха по-добре пруските войници и пруските граждани. От Англия, от Франца, от Далечний изток, дето ги бе завело желанието за по-големи печалби, прусците побързаха на първото поканване на отечеството да идат и да ся наредят между войската, готови да умрат за отечеството си. Ни търговията, ни жаждата за богатства или за наука, нищо не възпираше тези ревностни патриоти от изпълнението на техний дълг. Всичките частни интереси замълчаха пред великото дело на народната служба.

Но думата ни не е за това. Великият пример не е в туй само, но е в следующето. Тези много учени мъжие, които оставят професорските и други служби зарад военната служба, тези милионисти търговци, които напущат кан-

торите си, тези от всякакъв клас человеци, които напущат всичко, а че ся залавят за пушката — всички тези мъжие влязват волно във военните редове, но как? Не като големци, не като повелители, а като прости солдати. Те доброволно ся подчиняват под заповедите на другите. Тука е примерът, тука е чудното!

За таквизи хора ний не можем да не кажем, че са достойни за по-висока чест, и това не щеше да бъде някаква погрешка. Каквото и да бъде достойнството на человека в другите служби, това достойнство не може да му служи и на бойното поле, не може да го възвиси изведнъж на висок чин във войнството. Учений и богатий могат да бъдат достойни, додето са на своето място, но на бойното поле не е доста едно голо учение или една търговска практика и способност, там са потребни и други неща, които търговецът или ученият не може да ги има. В Прусия всички са съзнали това и всякой с благодарение ся подчинява на онези, които знаят по-добре работата. Всякой на своето място — това е правилото на разумните пруси, това е голямото начало, което са изчерпили от дълбокото учение. Чест и хвала на германците, които са способни на таквози самоотвержение и които прилагат правилата на науката и на опитът в поведението си! Всякой може да каже, че силата и тържеството са спазени за таквизи народи.

Сега да дойдем на нас си.

Ако би ний да сравним нашето поведение в работи таквизи, които са нам достъпни и позволени, с поведението, което виждаме у германците и даже у французите, какво ся надеем да срещнем? Наистина аз мога да кажа, че ще срещнем пълна противоположност. У тях всичко клони към общото добро, всякой залавя доброволно таквози място, каквото му прилича според работата; у нас всичко клони към собствено добро, всякой залавя самоволно таквоз място, каквото му ся иска, а не каквото работата изисква. У тях всякой забравя себе си зарад общото; у нас всякой забравя общото зарад личното. У тях всякой оставя работите на по-достойни; у нас всякой смята себе си за най-достоен и запречва пътят на другите. У тях лицето е нищо пред народните интереси и затова всякой работи, щото може, без най-малки притезания на първенство; у нас личните интереси са по-напред и всякой туря себе си пред работите, наместо да стои и да ся крие зад тях. У

тях делата показват достойнството, у нас сами ний си прикачаме достойнство във всяка работа, даже и когато не сме я ни чували. У тях ученият сам изповядва своето незнаяние в другите работи; у нас невежеството само ся признава способно за всичко. У нас, който е знаял да спечели пари, той вече знае всичкото, та и ако със знание не ги е спечелил, той пак ся брои с парите си или според чинът си всеведущ и всемогущ. От друга страна, и който е имал чест да научи колко-годе да чете и да пише, и той у нас дигнал глава и са сматря за учен и достоен над достойните, достоин за всичко на светът! С една реч, у нас всякой смята себе си достоин за всичко, на всичко ся наема и не чака да му покажат мястото, но сам ся настанява. Ако би да поиска днес нуждата от нас министри, твърде е вероятно, че всички ще скочат да искат да станат министри, и ако ги оставят, ще ся натрупат всички връз най-първият пост, щото за другите разреди на службата не ще останат хора, защото не ся надея да си намери място кой да каже «аз ще вляза в по-долните редове».

Какво може да ся чака от таквози настроение и от таквиз мисли, сполуките и успехът на народните ни работи ги показват най-добре.

Като сме толкоз любопитни за новини от бойното поле, не тряба ли да полюбопитствуваме и за тези спасителни уроци, които ни дават светлите примери на тези, що ся бият, за да ся образумим и ний и да тръснем от себе си туй любоначалство, което ни съсипва?

[Македония, г. IV, бр. 75, 19. VIII. 1870 г.]

РАБОТИ ЗА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ

Като център на нашите черковни работи, Цариград държи в нашите мисли доста високо място. Българите изобщо са привикнали да гледат на Цариградската българска община като на глава на народа ни, а на Цариградската българска черква като на глава на черквата и на черковните ни работи и това главенство те са си го въображавали и въображават си го не само в нравствен смисъл, но и във

вънкашно отношение. Външните българи, онези, които не са идвали в Цариград, могат да мислят и мислят, както са разбира, че Цариградската българ[ска] община е най-значителната и най-богатата от българските общини, а за Цариградската народна черква — че тя е най-голямата и най-наредената.

С таквиз мисли приближава външний българин до Цариград, когато му ся случи пръв път да иде в този чутовен град. Щом пристигне в Цариград, българинът тича да са увери в истинността на мислите си, тича с нетърпение към българската черква и към народний имот, както им дошло наум на времето да нарекат метохът.

Но какво е намирал и какви впечатления са поражавали любопитният пътник, това може да разбере само онзи, който е изпитвал работата на себе си. Жалост голяма, размесена с отчаяние, е напълняла душата на гостенина.

Онова, което ся нарича народен имот, прилича на запустено здание, в което всички порутвания, всички развалини, при всички поправяния ся виждат като непоправени, както и при слабо чистение, всички мръсотии ся виждат като непрегледани. Там, дето бедния пътник ся надее да намери някакво движение, там намира безлюдие и мъртва тишина. Ако срещнеш жива душа, това е благодарение на едно особено обстоятелство — на това обстоятелство, че от немание кой да живее в метохът или от неулеснение да ся намери друго по-сгодно място за училище за малкото ученици на Българското наше народно училище в Цариград.

От метоха пътникът обръща вниманието си към черквата. Той мисли поне тука да намери нещо таквоз, което да ся съгласи с предишните му мисли и въображения. Но уви! Отчаянието му става по-голямо! Българската черква в Цариград, черквата на целий наш народ, образецът и представителят на българските черкви — състои от долний кат на една порутена дървена къща, състои от една ниска и тясна стая, в която мъчно ся събират 200 души. Наистина отстрана ся е заправила друга каменна, но българский народ, който е направил толкози манастири и черкви за чуждите, който е въздигнал и въздига всякакви палати и великолепни домове за толкоз владици, този народ нямал сила и средства да довърши тази черква и оставил я на основанията ?.

Разочарованието е пълно, но българинът гостенин все

още ся не предава, той са сили да ся бори с него, като смята, че в общината поне ще намери своите мисли оправдани. «Ще чакам до в неделя, казва той, тогаз ще видя българите, събрани на черква, ще ги видя събранив метохът и заети с всякак-ви народни работи и ще ми олекне-на душата!» И тъй българинът чака до неделя и ся готви да види чудеса и дивности. Дохожда неделя и той с нетърпение тича на българска черква. Службата ся довърша в присъствието на десетина души работници и черква пуща, но никакво събрание ся не види, никакво заседание на общината са не чуе и ледена плоча ляга на сърцето на разочарованият българин. Душевно огорчен, той изнася из Цариград твърде жално и неприятно мнение за българските работи и това мнение прави едни да въздишат, а други да ся подсмиват, когато му говорят за цариградските работи на български народ.

ТЕЖКО е това състояние на работите; тежко е да ни осъждат за него самите наши българи, но трижд по-тежко е да чуваме осъждения от инородците. Цариградската община и цариградската черква всякога ще бъдат мерилото на наший народ. Инородците по тях ще ни изучават и по тях ще произнасят съжденията си за нас. Тогаз тряба ли да търпим ний цариградската черква и цариградското българско училище на сегашното им състояние? Полезно ли е за нас да оставяме светът да си съставя мнение за целий наш народ по това състояние на народните ни имущества? Но тогаз ний не сме народ, а просто глупави твари и не знаем ни силата си, ни средствата си. Когато работата не иска от нас освен повечко добра воля, ничтожност ще бъде от наша страна да не я турим в добър ред. Цариградската черква е представителница на цял народ, следователно тя е на всичките българи.

В длъжност прочее на представителите е при друго да ся погрижат и за нейното нареждание, като определят за доизкарването и поддържанието ѝ поне за първите години по една част от черковните доходи. Без това наший народ има да ся черви пред светът със своята некадърност и загубите на народът пред общото мнение от това състояние на народните ни имущества твърде скъпо ще ни костисат и нам, и на потомците ни.

[Македония, г. IV, бр. 76, 25. VIII. 1870 г.]

ЕДИН ЛОШ ОБИЧАЙ

Работата, за която ще поговорим тука, е обичаят всякой нов свещеник да ходи да ръси по епархията и да събира чрез това различни подаяния.

Този обичай е останал от гръцките владици и е твърде несправедлив. Той има за цел да възнагради попа за онези харчове, които е направил, доде ся ръкоположи. Изпърво докле владееше между нас правдата на фенерската черква и додето владиците си деляха с поповете спечеленото от ръсението, този обичай е имал мястото поне в безместността си. Но днес, когато зданието на фанариотството ся срина и ся изчисти от нашето отечество, таквизи обичаи не тряба да ся оставят да ся продължават. Тряба вече и те да си идат подир своите установители и да не заразяват животът ни.

За какво ръси новий поп? За да извади разноските си за попството. Голяма справедливост! Някой си купил занаят, с който ще живее по-добре от хиляди други българи, а народът да му плаща онова, което е заплатил! Малка разумност ли е това? Един често никакъв человек, каквито за зла чест са повечето наши попове, един человек, който инак трябаше да стои най-долу между своите съграждани, дава 1000—2000 гр[оша] за попство, купува си едно положение доста завидно и гледаш, счита ся да е прав да смъкне от чуждите гърбове тези пари двойно и тройно още от първият ден на своята нова служба. Таквизи неща само калугерски глави могат ги измисли и само калугерски немилостиви сърца ся решават да товарят бедните семейства с тях.

Ако речем, че новий поп има това право, защото зема отгоре си обществено служение, то тряба да разпространим това право и на другите обществени деятели. Учителите са повече обществени деятели и несравнено повече труд и харчове са положили, доде ся приготвят за службата си, и по тази причина към тях тряба обществата да имат по-голямо призрение, нежели към поповете. Ако за учителите това право не може да си има мястото, ако то би ся сматряло като една подигравка с обществото, то защо това истото да ся не гледа тъй в отношение и към поповете?

Ний призоваваме вниманието на общините върху тази несправедливост и приканваме ги да ся постараят да извадат от употребление този лош обичай, който при другите си несгоди има и тази лошавина, че направя свещеника безочлив простак, като го засладява и встръвнича на просия, а го отвлича от съществото на служението му, което не е само да проси. Поповете имат твърде добро възнаграждение от редовните доходи на службата и нямат нужда от таквизи извънредни помощи.

Черковниците имат за всичко двойни извинения и може да ни кажат, че ръсението на новите попове става за благословение, а не за милостиня. Но това не може да ни убеди. Ако дигнем милостинята и оставим ръсението като една проста обязаност, то ся знае, че ни един нов поп не ще посети нити една къща само за благословение. Освен това благословението може да става по-другояче: то може да става полека и задружно с нуждите на християните, а не безвременно и наложено.

Това като казваме за новите попове, които веднъж в животът си, и то по един лош обичай прибягват до туй колкото срамотно, толкоз и неправедно средство, какво тряба да кажем и с кои думи да осъдим постиднейшият онзи и губителен обичай на калугерите, които всяка година излазят, та от град на град и от село на село ходят да просят и които не ся благодарят само с жито за прехраната си да просят, но просят и вино, и сирение, и слонина, и каквото видят, и вълна, и чорапи, и калцуни, все за света Богородица! Кого хранят и обличат тези св[ети] отци? Ако ли е само за тях единоци людие, що нямат ни челяд да хранят, ни дан да дават и имат най-добрите мюлкове, що не работят и да ся хранят свято и почтено, но са нависнали и те на вратът на онези, на които толкоз грижи и даждия тежат?

Общините тряба да земат мерки и противу тези всепоядающи прузи освен за доброто на народът, още и за доброто на самото калугерско съсловие, което тази пуста просия го е развратила, унизила и докарало го е до едно таквоз презрително състояние, в което ся намерва днес.

[Македония, г. IV, бр. 76, 25. VIII. 1870 г.]

ОСНОВНИТЕ УЧИЛИЩА И ДЪРЖАВИТЕ

Основните училища в отношение на напредокът за народите и държавите са таквиз важни заведения, щото ако и да е доволно говорено за тях, то пак мислим, че никога и никоя реч, казана в полза на това, не ще бъде излишна. Тука ний в кратко ще кажем няколко думи само за основните училища в отношение на държавите.

Един от първите нови държавни мъжие каза така: «Основните училища са огледало и мерило на държавите, и то без изятие.» И тази велика реч той завършва, като казва: «Искате ли да познаете силата на една държава и да видите, и да предскажете бъдущността ѝ, разгледайте само какви са и колко са основните ѝ училища.»

Основните училища са средство, чрез което може цял народ колкото по-скоро и по-лесно да ся доведе до най-висок степен на нравственото и вещественото благосъстояние, а в него само е истинната сила на която и да е държава и народ.

От това следува, че най-първата и най-светата длъжност на онези, които ся стараят за напредокът на една кол да е държава, тряба да бъде днес най-първо как да размножат и да повдигнат народните си училища и тази си длъжност те не тряба наполовин, но на цяло да я изпълняват; а то е да настоят с все сила за нужното изучвание и на онези пораснали момчета, които не минуват в по-горните училища, още и за доброто възпитание на малките деца. Само тъй ся изпълняват думите на великият онзи державен мъж, който казува: «Която държава възима за най-голяма своя чест и слава пред всичко друго да доведе в най-добро състояние основните си училища, тя ще бъде най-почтена и нейният народ най-честит, а която ся завземе да надмине всички други в това предприятие, тя ще и да стъпи на първо място между всичките държави.»

Основните училища са единственото средство, чрез което младите, слаби и малки държави могат да настигнат и да надминат по-старите, по-яките и по-големите.

Преголямата важност на основните училища ся показа най-вече в онова знаменито изречение, което преди четири години, когато малката Прусия порази старата

велика Англия, изрекоха человеци, вещи в съдението на таквиз работи: че победата при Садова не я спечелиха пруските иглени пушки, но пруските основни училища, не пруските войски, но пруските ученици. Това виждаме, че ся потвърдява днес и спрямо Франца.

От това и свестните държави още от часът на първите пруски знаменити победи над Австрия обърнаха всичкото си внимание върху основните училища и гледат всякак да ги повдигнат и да ги докарат в едно по-добро състояние, като са уверени, че с това те и сами себе си повдигат.

[Македония, г. IV, бр. 79, 8. IX. 1870 г.]

ПЛОДОВЕТЕ НА ДЕСПОТИЗМЪТ

Всичкий свят ся чуди на бързото падание на французките сили, като да има пред очите си нещо необикновено и необяснимо. Паданието на французките сили пред пруското оръжие е таквози нещо, което е ставало всякога и ще става, додето има на земята деспотически управления.

Деспотизмът е таквози нещо, което подяда народните сили и докарва народа до падание. Какъвто и да е той деспотизмът — в грубата форма на отколешните притеснения или в изтънчений вид на Наполеоновий произвол, следствието ще бъде същото.

Деспотизмът дава същите сетнини и в Китай, и във Франца, както и във всяко друго място. Деспотизмът е довел китайците да бъдат по-долни и от овците. Един народ от 320 милиона жители потрепера от няколко европейски солдати и ся принуди да иска от тях унизителен мир, откак ги остави да разграбят столицата му. Едно голямо стадо овци дава по-голям труд на вълците, отколкото китайците дадоха на европейските въпроси.

Това, което стана с китайците преди десетина години, случава ся днес и с Франца, ако и да не е в същата мяра. Французите ся теглят пред неприятеля и му оставят отечеството си отворено, все по следствие на деспотизмът. Ако французите не падат тъй бързо и тъй дълбоко както китайците, причината е, че на французите не е действувал тъй

дълговременно деспотизмът и че французкий народ умствено е много по-горен от китайците.

Деспотизмът е таквози нещо, което изсмуква соковете на господарственото дърво и ги разнася само по върховете, а корените и стеблото оставя без жизнени сили, а следователно и цялото дърво оставя без опора и без сила.

Като иска от него да зависи всичко и от него да става, деспотизмът изравнява всичко наоколо си и не дава на способностите да са покажат. Всякой е принуден да върши онова, което му заповядат, а не което може; от това никой не може да покаже и да развие способностите си. Деспотизмът не иска способности, но машини, и всичката му грижа е да създаде тези машини. Но че ще дойде време, когато тези бездушни машини ще станат негодни за нищо или че ще ся обърнат срещу своят си мастор, ако ги сграбчи друг пò мастор, за това деспотизмът не мисли.

Около деспотизмът ся издига не онова, що е високо, а онова, що е угодно на деспота. От това около деспотите ся издигат всякога таквизи людие, на които високото достойнство е да лъжат най-много и да подлизуват; французките работи ни показаха това най-ясно. Онези, които беше издигнал Наполеон до себе си и на които полагаше доверие и надежди, показаха ся твърде неспособни и ничтожни и ако бяха работите само в техни ръце, всичка Франца щеше да лежи досега в нозете на неприятеля.

От силното желание да заповядва на всичко, деспотът достига да стане играчка на своите си людие. За да скрият своето ничтожество и своите злоупотребления, тези людие лъжат господаря си, за всичко и всичко му показват не каквото си е, но наопаки. Когато държавата е над ямата, те знаят да покажат работите ѝ в най-цветущо състояние и да залъжат глупавото самолюбие на господаря си.

Наполен не искаше това, което му дойде на главата, но без да ще, той си го докара сам си. Като не оставяше да ся доближат до работите человеци самостоятелни и честни, като не щеше да слуша противоречия и гласове за истината, като ся съветуваше с человеци клятвопрестъпни и неспособни, той докара работите до такъв край, който му обещава много сълзи и дълги гризения на съвестта. Това не би било, ако да не беше обичал толкози властолюбието. Тогаз около него би са намерили людие достойни и искрени не само работите да водят по-добре, но и положението им да казват във всичката истина и точност. Тогаз недо-

статъците на държавата щяха да бъдат познати, щяха да ся изцеряват по-лесно и не щяха да произведат таквизи страшни сетнини, каквито я сполетяха сега.

При един деспотический владетел и слугите биват деспотически, като извадим угождението на царя, във всичко друго те постъпват по щението си. Интересите на страната, бъдещето на народа за тях всичко е нищо и никакво. Народното и държавното имущество за тях е такъв ковчег, дето могат всякога да бъркат и да ся разпореждат, като са закриват зад царя и зад нуждите на царството.

В книгите на французкото министерство французката войска са брои до 800 000 души и за толкози войска са отпуща съдържанието, но когато дойде ред да са яви тая войска на бойното поле, светът не може да види ни половината. Съдържанието на другата половина отивало на достойните съветници и сътрудници на Наполеона. Добрите тези съветници и приятели лъгали господаря си и затова заслужават най-голямо презрение. Но само те ли са виновати в таквиз низости? Още по-виноват е деспотизмът, който е търсил таквизи прислужници и ся намерва всякога обиколен от таквизи людие, които не докарват освен лоши сетнини на държавата и на самите деспоти.

Деспотизмът изчерпва държавата за ничтожни и безполезни неща, а когато додат опасни времена, той не знае с какво да посрещне големите нужди.

Като не слушат освен своите собствени внушения, деспотите започенват таквизи работи, които костуват за тях цяла корона, а за народите цели милиони жъртви и безмерни тягости.

Наполеон е за окайване, а още повече е за окайване французкият народ за големите беди, що му дойдоха до глава, но е спасителен урокът и за владетелите, и за народите, ако искат да ся поучат от него.

[Македония, г. IV, бр. 79, 8. IX. 1870 г.]

ПУСТОСЛОВИЕТО В ПЕЧАТЪТ И В ЖИВОТЪТ

Ако си сторим труд да прегледаме по-внимателно нашият печат, който състои от два-три вестника, ний извеснъж ще видим, че тези вестници не са онова, що беше покойният «Цариградский вестник». Днес малкото тези наши вестници са по-богати по съдържание и по-дълбоки по идеите си, те ся занимават днес с таквизи въпроси и говорят с такъв език, какъвто едва са минували през умът на покойният им събрат.

Възмъжаването на наший печат и неговото вътрешно обогатяване са несъмнени неща. Но наред с това обогатяване и с дълбоките мисли предишната умствена голота пак си показва носът във вестниците, както и в животът. Наред с по-широките идеи и основателните мнения често ся показва едно омразно пустословие, често ся явяват безобразията на невежеството и на лекомислието.

При онова, което носи знаковете на издирвание и добросъвестност, поставят ся таквизи неща, които са лишени не само от основателност, но и от обикновений здрав смисъл. На онова, което е направено с цел да осветли някоя страна от живота ни и да даде по-точни сведения за някое явление от обществений живот, на него противополагат таквизи отговори, които състоят само от голи думи, без мисъл и основа. Нека приведем един пример.

Обнародва ся в наший лист един член за калугерството, в който ся показа, че във всичките времена калугерите са били безполезни за обществото и за християнството според свидетелствата на самите калугери и на черковните писатели. Какво направиха пустословците? Наместо да докажат, че работата не е тъй пак с фактове и доказателства, наместо да изпитат истинни и прави ли са предложените свидетелства, тези господиновци постигнаха чрез български пак печат да уничтожат казаното с едно голо уверение, че то било уж лъжовно и че калугерството всякога било полезно! Не е ли чуден този начин за уверение? Добрите тези людие писатели и людие вестникари си помислиха, че няколко голи думи от техните благословени уста и от тяхната честита ръчица са доста да провалят статията вдън земя, да посрамят съчинителя ѝ пред цял

свят като чер клеветник, а вестникаря да съсипят и опропастят, като го нарекат в немание на други прилагателни— побеснял. От тези доводи народът вече е разбрал истината и много ся е възползувал от голите думи на тяхната защита! Въпросът за калугерите е изчерпан! Калугерите са защитени! Няма друго какво да ся казва и народът тряба да благодари на тези, които го тъй нещо освещават, и може спокойно да ся предаде на съсловието на тунеядците като на най-големи негови доброжелатели!

В другите въпроси ще намерим същото. При думите, които показват някакво убеждение, срещат са думи, лишени от всякакво значение. Това стремление към пустословието още по-силно ся показва в практический живот. На много места и за много работи искат да говорят онези, които трябаше да мълчат най-много. На много места са слушат онези, които знаят да дрънкат по-много.

По сегашната мода онзи, който най-много дрънка, той е най-умен и най-прав, и най-вещ. А че между говорението и знаянието има голяма разлика, за това никому на ум не иде. В много места говорят человеци без добросъвестност, без знание и без доброжелателство, а лошото е, че те ся и слушат, защото не може да ся оцени тяхното пустословие. Един град в България от това е толкози разстроен в общите си работи, защото в общите му и народни работи ся смесят пустословците и ги забъркват тъй, щото никой да не може да ги познае. Ний мислим, че този град няма да ся поправи за дълго време, защото пустословието пуснало корени в голяма част от гражданите. Но дали само един град в отечеството ни страда от тази болест?

Дето има пустословие, там работите остават неразбрани и неосветлени. Там мъчно са изработват убеждения, а без убеждения не може да има и правилна деятелност.

Това, що казахме за един или за няколко градове, прилага ся и на цял народ. И цял народ може да ся заблуждава дълго време от пустословието и да прекара цели поколения, без да познае делата си, интересите си и длъжностите си. Таквази печална сетнина налага на всякой българин длъжност да разкрива пустословието и да му снема маската, ако ще би да е тя калугерска, чорбаджийска и вестникарска.

Пустословците ни обвиниха от височината на своето стражарско място, че ний сме нападнали на вярата, като сме осъждали калугерството. Ний ще им покажем, че не

сме ний, които безчестим вярата,а калугерите, които имат за защитници таквизи добри пустословци. Няколко члена по калугерският въпрос ще покажат на читателите какво е произхождението на калугерството, какви са отношенията му към вярата и доколко е прилично и справедливо да смесяме калугерите с вярата, каквото правят пустословците. Доказателствата ни ще бъдат изобилни, стига само читателите ни да вникнат и да изпитуват, а не суеверно да са съблазняват и да бягат от гласът на истината.

[Македония, г. IV, бр. 79, 8. IX. 1870 г.]

ЗНАНИЯТА

Знанието е сила и могущество. Това днес го казва и изповядва мало и голямо, всичкий свястен свят. Но как гледат на знанието най-свястните между человеците — свободните американци, за това ний ще посочим няколко забележки, от които са ся ползували всички онези, които желаят доброто си.

Свободний американец казува: незнаянието е зараза, която тежко заразява и затрива силите на един кой да е народ, а знанието е сила, която доносва веществено и нравствено благосъстояние, което все повече и повече отваря и разработва пътят към повече знание и по-съвършено благосъстояние. Подир незнанието иде сиромашията, а след нея всяка беда и неволя, най-после пропаст не само на един дом, на една челяд, но на цели общини и на всичкий народ.

Всички свободни американци твърдо са уверени в това, че онзи человек тряба да бъде най-богат и най-напред, който у всяка своя работа и във всяко предприятие употреби най-вече знание. Американците са уверени, че знанието обогатява много повече земите и народите, отколкото частните людие и семействата и това е днес навсъде припознато, тъй щото само глупавите человеци могат да мислят, че незнанието е нещо евтино, когато всички мислящи людие припознават, че то, сиреч н е з н а н и е т о е е д н а о т н а й-с к ъ п и т е з л о ч е с т и н и, която

за общините и за царствата става много по-скъпа, отколкото на семействата и на частните людие, според колкото общините и царствата са по-големи от семействата.

Освен това истинското знание е и най-твърдата ограда не само от всички беди и неволи, но и от всяко зло и нефилитост. Само чрез истинното знание иде и истинското просвещение и по-добра домашна и явна нравственост, и по-добра политическа свобода, а с нея всичко. Само просветен человек и народ е кадърен да бъде свободен, да добие свобода и да я удържи и да ся ползува от нея, неученият и глупавият нито да я оцени може, нито да я уварди.

И тъй, веществено и нравственото благосъстояние, силата и свободата, а с тях и най-хубавата будущност на всякого человека и на всякой народ зависи днес само от неговото знание. Това е причина, дето днес знанието е не само най-голяма чест, отличие и слава, но е и най-скъпий имот от имотите и най-първата сила от силите.

[Македония, г. IV, бр. 80, 9. IX. 1870 г.]

ПАТРИОТИЗМЪТ И ДОСТОЙНСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ

I

Отколе сме имали наум да поговорим върху изпращанието на младите българчета по чужди земи за учение, но все сме отлагали. Една дописка от Табор, вместена в преминалите броеве на листът ни, подкани ни още повече на това.

Тая дописка говори за лошите следствия от неприготвянието на някои ученици. Ний ще земем работата от по-много страни.

Наистина, и важни, и пагубни са следствията от неприготвянието на учениците преди да идат в чужди земи. Неприготвений оттука ученик иска по-много време за изучвание, след[ователно] и по-много разноски, което е щетливо за родителите и за общините.

Такъв ученик мъчно може да устои срещу съблазните на разпуснатий и модний живот в свободните страни и често ся предава на таквизи науки, които трябаше да остават още за много време неизвестни и за него, и за народът му.

Такъв ученик съвсем загубва народните си особености и на всичко хваща да гледа с очилата на чуждите теории; той всякога ще мисли и ще работи онова, което е видял у чуждите и което е заседнало в умът му, а не онова, което е потребно за народът му.

Това, дето ний знаем много неща за чуждите народи и места, а за своят народ почти нищо не знаем, това, дето нашите к н и ж о в н и ц и ся занимават повече с чужди въпроси, а за своето отечество не казват нищо, всичко това е следствие от обичаят да даваме децата си в чужди училища без най-малко приготовление в отечеството.

От същата причина излазя и това, дето язикът ни ся е обърнал на хаос и дето постоянно ся отдалечава от народний изговор и от духът на съчинението му. Всякой пише тъй, както му иде по-лесно и както е по-близо до онзи язик, на който ся е учил.

Но повредите не докачат само родителите или само някоя община, те докачат и целий народ, докачат го и от друга страна. Като мислят, че правят жъртви за доброто на отечеството, ученолюбивите родители едва ли не подкопават с това неговата бъдущност, като със средствата си приготвят лоши работници за него. Думите са наистина тежки, но те са твърде истинни, защото този обичай първо и първо лишава местните училища от помощта, която родителите на изпращаните повън ученици са длъжни да им дадат като граждани и патриоти. Когато по-заможните родители пращат децата си на учение повън и иждивяват тамо за тях големи суми, естествено е, че местните училища изгубват всяка поддръжка от тяхна страна, а що е полошо, чрез това много ослабва всяко побуждение за улучшение на местните наши училища. Останалите бедни родители не могат да повдигат училищата напред, едно защото малко могат да им помогнат, друго, защото не държат децата си до по-горните класове. От това излязва, че когато по-заможните граждани мислят, че правят добро на отечеството си, като правят тежки разноски да учат децата си по чужбина, на дело те отнемат средствата за на-

предването на местните училища и тъй осъждат отечеството на застой в учебно отношение.

И обществената, и частната полза иска от таквизи граждани по-друго поведение. Във всякой град има по няколко таквизи граждани, които поддържат децата си още от най-крехкий им възраст в чужди училища. Ако да биха ся съединили те и да дадяха половината от това, що дават по чуждите училища, непременно би могли да направят местното училище таквози, щото да приготви синовете им доста добре и да им помогне да свършат науките си с по-малко разноски. Но де у нас този ум или тая добра воля? Ний знаем родители, които дават 4—5000 гр[оша] на година за детето си в чуждите училища, но за местните заведения не са дали и не щат да дадат ни 4 пари.

Голяма е вината на тези родители, които изнуряват средствата си подир неприготвените си синове, те грешат и пред кесиите си, и пред децата си, и пред отечеството. А що да кажем за онези родители, които бързат да проводят децата си в чужди училища и на чуждо иждивение? Какво да кажем за тези хора, които показват таквоз небрежение към родителските си длъжности и бързат да ся отърват от грижите за рожбите си, като ги предават на чужди попечения еще от малки? Какво да кажем за онова унижение, което показват таквизи родители в своите просии? Какво да кажем за онази долнота, в която представляват народът си, като го показват, че не е в състояние да изучи няколко от своите синове? Срам и безчестие на нашето поколение, което е докарало народът до таквози унижение! Укор и осъждение очакват онези родители, които проваждат децата си да ся учат на милостиня, когато би могли да ги поддържат сами!

От българските ученици повън повечето са на чуждо иждивение, а що е по-чудно, колкото и по-срамно е това, че те не са синове на сиромаси родители. Сиромасите не могат да ся удостоят за таквизи милости, защото по-богатите всякога знаят да предварят и да настанят своите, и то често неспособни за учение синове. От колкото ученици сме видели и знаем ний в чужди училища, както и в тукашни на благодеяние, едва ли не са повечето чорбаджийски синове или поне на таквизи родители, които твърде добре би могли да си ги поддържат сами, но. . .

Българете са давали и дават още милиони на гърците и на други; въздигат чуждите училища с техните средства,

а за своите училища нямат грижа и присърце ни най-малко. Пò им лесно иде и възприемат го да ся валят в нозете на чуждите и да просят от тях милост, а не да дадат по нещо и да залегнат за училищата си както тряба и както са длъжни. Ни един народ не ся е унизил от тази страна дотолкоз, колкото нашият. Ний не сме оставили на рахат ни Русия, ни Сърбия, ни Влашко, ни другите държави. И на кои врата не сме ходили да хлопаме? Франц Йосиф дойде в Цариград и на него целунахме краката. Ни срам, ни унижение, ни несполуки не са могли да ни сдържат от таквизи раболепства.

II

От обичаят да проваждаме децата си навън така без приготовение и на чуждо иждивение излазя пагуба за училищата ни, пагуба за народните ни особености, пагуба за кесията ни, пагуба за нравите ни, унижение на целий народ и много пътя пагуба в цялото на нашите народни интереси; защото (няма да скрийме) мнозина от таквизи неопитни ученици прегръщат чужди цели и работят за тяхното достигвание въпреки ползата на своят народ.

Като земе пред очи тезито големи повреди, добросъвестний българин е длъжен да ся мъчи да ги избегне. Добрият родител и родолюбивий гражданин не ще извинява изпращанието на неприготвеното си дете с нищожеството на нашите училища, защото с това той, ако е умен, ще види, че осъжда себе си.

Ако нашите училища са по-долни, те са таквиз от нашето немарение. Като ся осланяме на надеждата, че децата ни ще ся приемат в някое чуждо училище, ний оставяме нашите училища на попечението на случаят. Разбира се, че в такъв случай училищата ни не могат да бъдат съвършени.

Но не е само несъвършенството на училищата ни, което кара родителите да прибягват до чуждите училища. Между толкоз училища в България непременно ще има няколко, които да могат да приготвят децата по-добре. Тука има и други причини. Нашите повече уважават чуждото, отколкото своето. И странно е наистина това, що сме съгледали, че на някои родители руските бурси ся виждат като по-горни от нашите градски училища, защото онова е руско и отдалечено, а това е българско и

пред очите им. И смях, и жалост ни е дохождало, когато сме слушали как някои русненци хвалят шумненското училище, което никак и не знаят какво е и що е, а шумненците, напротив, да хвалят русенското училище или друго някое твърде малко или никак тям непознато. Това показва наистина колко малко ний отбираме от това, което тряба да знаем.

Освен това в мъдрите глави на някои родители има и таквази мисъл, че децата им толкози по-добре ще ся възпитават, колкото са по-далеч от родителский дом. У нас почти всички родители, додето са малки децата им, пропращат ги на училището да не с а л м у в а т у тях и да станат т е р б и е там. Кажи, че същото правят те с децата си и по-сетне и разницата е в това само, че наместо тукашното училище те избират чуждо някое и външно.

Но нека ся повърнем на неприготвените ученици. Училищата са твърде много несъвършени, но нека ся попитаме в това, дали не са криви и виновни пак по-заможните родители и по друг един начин, който ся по-мъчно съзира?

Като проваждат децата си навън, преди да са познали себе си и народа си, сир[еч] преди да са добили някаква положителност, родителите накарват децата си да мислят за себе си, че са по-горни от всичките си съотечественици и че са достойни за по-горен народ, за по-горне общество. Това настроение остава в учениците и подир свършването на науката и ги кара да сънуват и да бълнуват, и да мислят големи и високи работи, да мечтаят за високи положения. Като не намират тези положения в смирената и често главоболната служба на учителите, тези учени господа ся залавят за други работи или остават вън от отечеството си, а тогаз по необходимост народните ни училища остават пак на предишните учители-самозванци.

Училищата ли са криви тука, или ний, които ги правим таквизи. Ако родителите отрастяват таквизи синове и ако синовете нямат присърце за народа си и за неговът напредък, училищата ли ся пада да обвиняваме за техните несъвършенства? Когато по-учените ни българе не щат да ся унизят до званията на български учители, от това не следува ли, че тяхното място ще го залавят мъжие, не толкози приготвени, а често и хлапета, недотам достойни? Ако би тези по-учени българи да ся посветяха на службата да просвещават своите млади съотечественици в училищата, ако би те да станаха учители, много училища би

ся отървали от сегашните недостойни учители и щяха да влязат в добър ред. Но додето те остават равнодушни и ся отнасят към училищата само с голи окайвания, дотогаз на много места и за много време още ще стоят учители, които едвам ще могат да прочитват по нещо, без да знаят да напишат на български от три реда едно писмо, и много от тези изкусни по самозванството си само учители ще глобят отечеството със заплати по 10 000 — 12 000 г[роша].

Докогато всинца ний искаме не улучшението, а господарствуването в училищата си, то без друго там ще работят недостойни делатели.

«С к ъ п и й п л а щ а д в о й н о» казва пословицата. Четворно плащаме ний за скудните знания, що ся пръскат из нашите училища. Изучаваме синове да ся скитат насам-нататък, а в училищата си държим за учители человеци, които трябаше да седят еще дълго време на ученический стол в приготовителните училища. Това ни докарва безумието ни да проваждаме децата си от малки и неприготвени в чужди страни за учение.

[Македония, г. IV, бр. 81, 83, 15 и 22. IX. 1870 г.]

ПРОИЗХОЖДЕНИЕТО НА КАЛУГЕРИТЕ

«Перото земам у ръка;
но с него не света да лъжа;
аз истина ще изрека,
срещу разврат ще са обръжа.
Доволно толкоз, що с мълченйе
гнуснав порок таих —
невинно, братско снизхожденйе
ожесточава сномът лих.
Що ви дотолкози счумери
тъй право казани хортà?
Не стига ли, о, лицемери,
с лъжи що майте вий света?

Приструвките ви нафиле са,
делата ви са стид и срам. . :
Ще дигна мрачната завеса,
ще кажа веч каквото знам. . .»

Ако попиташ калугеритé за началото на тяхното звание, те ще ти отговорят, че калугерството е порождение и плод на християнството, че то е венец на християнските добродетели, защото въплощавало уж между човеците евангелската чистота и евангелското самоотвържение.

Че калугерството не е самоотвържение, нито чистота, за това ся каза доста в членът за к а л у г е р и т е и к а л у г е р с т в о т о. Самоотвърженнето тряба да става за някого, а у калугерите ний видим бяганието и от най-малки услуги към другите, видим най-плитко самолюбие. Евангелското учение за любов едва ли е познато в калугерските огради.

Колкото за чистотата, това е вече общеизвестно и тя е всякак доказана и ще ся докаже още по-добре, ако бъдем честити да дочакаме да видим книгата «Атон», книга, написана от калугер и издадена в православнейшата държава, от нея може всякой да ся увери, че нравствената чистота е толкози далеч от калугерите, колкото и телесната у един вид животни.

Не, началото на калугерството не е в евангелието и не може да бъде там. Калугерството е отвън евангелието и имало го е преди евангелието, защото понятието за бягание от човеците не може да бъде съгласно с учението за любов и братство между човеците. Пак това понятие е порождение на възточний мрачен взгляд на светът. Калугерството е продължение на браминский аскетизъм и на будистските манастири.

Според едно възточно учение человек ся ражда на този свят в наказание за предишните му грехове. Кога е тъй, то първата му грижа на земята тряба да бъде как да ся отърве от тази тъмнина и от това наказание. Според това учение средствата за изкупление са умовенията, молитвите, изпълнението на обрядите и самоизтязанието. Но защото всичко това може да ся изпълнява по-добре и по-безпрепятствено надалеч от человеците и от житейската мълва, то пустинничеството минало между първите средства за спасение. Ето как и де ся е появил аскетизмът. У брамините той е величествен и чуден, а у нашите калугери е станал омразен и нищожен.

Като учи человеците, че всякой тряба да ся грижи само за своето спасение, браминското учение разваля обществото и кара человека да забрави подобните си и да не мисли за тяхна помощ. От това и против тези саможиви идеи скоро ся появило силно противодействие в учението на Буда. Мрачният взгляд на всичко световно остава и у Буда, но додето браминте търсят спасението си в отделението от человека, Буда го намира във взаимната любов и помощ.

За да служат безпрепятствено на ближните си, Буда и неговите възторжени последователи ся отрекли от женитба и от световните удоволствия и показали отначало удивително самоотвержение. Те живели само за проповед и за помощ на другите. Но с течението на времето и новото учение ся обърнало на цяла система от обряди, в които жреците монаси играят първата роля. Проповедничеството станало несносно за многочислените монаси. Те ся събрали да живеят в манастири, да си почиват от големите трудове на своите предшественици и да събират плодовете на тези трудове. Под различни предлози на вярата те събират големи богатства и живеят също така, както нашите калугери в леност и разврат. Будисткий башкалугер Далай Лама не е по-долен грабител ни от папата, ни от някои владици и патрици.

Мрачний поглед на света и стремлението към аскетизъм били разпространени по цял Изток около това време, когато ся явил на земята Исус Христос. У самите юдеи имало нещо като отшелническо общество — и е с е и т е. Не е чудно прочее, че това стремление преминало и у християните. Неутвърдени в духът на евангелието, каквото ся вижда от безбройните ереси в първите времена на Хр[истовата] черква, някои възторжени християни ся подчинили на източните понятия и въвели аскетизмът и между християните. Кривото тълкувание на Христовите думи за скончание мира и скорото очаквание на това скончание още повече възбудили тази наклонност към отричание от всичко световно. Малко по малко калугерството станало обичай у християните и будистките манастири (направени по подражание на будистите) не закъснели да приемат в оградите си размножените калугери.

Ето де е коренът на калугерството, което лежи на

християнските народи като тежък товар, а на човечеството — като голямо петно и е станало язва на населенията, между които ся е възгнездило.

Нека ни говорят подир това колко щат, че калугерството е най-високата степен на евангелското съвършенство. Ний всякога ще казваме, че порождение на начала не е в а н г е л с к и, на чувства и мисли не християнски, калугерството тряба да ся отхвърли като нещо, което няма право на съществувание и е противно както на християнството, тъй и на человечеството.

[Македония, г. IV, бр. 81, 15. IX. 1870 г.]

ВЪЗПИТАНИЕТО НА ЖЕНИТЕ И НАРОДЪТ

Въпросът за възпитанието на жените е тъй важен и тъй дълбоко засича в народният живот, щото и най-големите нравствени и политически въпроси едвам ли могат да излязат наспоред него. От каква преголяма важност за народа е възпитанието на жените, свидетелствува най-добре изречението на оногози най-големият от новите държавни мъжие, който казува: «Както един народ пази и възпитава жените си, така и напреднува.»

От възпитанието и изучванието на жените зависи възпитанието на народът. Ако бъде възпитанието на женският пол добро, то и целият наш дружествен живот много повече ще напреднува, повече, отколкото някои могат да си представят. Научете дъщерите си на по-добри обичаи, на работливост и спестеливост, да обичат, да възвишават и да разхубавяват всичко онова, що е българско, и да ся гордят с него, и тутакси тези преимущества ще преминат и на мъжиете и за малко време ще ги имаме напълно навсякъде.

От образованата жена има полза мъжът, семейството, родината и цялото отечество; според нея и от нея всичко излязва хубаво и благородно; а покрай необразованата жена подивява ся всичко и всичко пропада, а най-главно

децата, които само чрез майката ся дигат или падат. Майките са били и ще си останат глави у възпитанието на децата и чрез децата на народа и само чрез тази мяра, според както че разберат те и схванат този си свят задатък и поработят на него, подпомогнати в това от бащите и учителите, само в тази мяра, казуваме, и народът ще тръгне напред.

Дето има достойни майки, там цъфтят семействата, училищата и черквите, обществото и държавата. Затуй тряба да ся стараем за възпитанието на женските деца много повече, отколкото за мъжките, толкоз повече, защото количеството от онова, което ся иждиви за възпитанието на мъжките деца пропада за потомството, а всичко онова, що ся иждиви за възпитанието на женските деца, то ся не изгубя ни от най-злочести случаи, него не могат да го затрият никои беди и неволи, които с векове траят и вървлуват.

«К о й т о в ъ з п и т а е д н о м о м и ч е, в ъ з п и т а в а в н е г о е д н о ц я л о с е м е й с т в о, а ч р е з н е г о ц я л о п о т о м с т в о д о п о с л е д н и в е к о в е.»

[Македония, г. IV, бр. 82, 21. IX. 1870 г.]

ПОРИЦАНИЯТА НА Г. И.

Нашите читатели видяха в предидущий брой как някой си г. И. ни порицаваше, че не сме изпълнили длъжността си да запазим достолепието на народът и пр. и как заключаваше, че не сме родолюбив и безпристрастен, а следователно, че сме страхлив, нещо, което едва ли не потвърди и наший събрат, като бе поискал да ни оправдае някак. Ний не щем да ся хвалим с таквоз някое буйно безстрашие, каквото често обичат да показват юнаците от пасмината на г. И., смело обаче можем да кажем тука, че неизпълнението на тази длъжност, за която ни порицава г. И., не произлязва нито от боязливост, както си е позволил да си предпостави нашият събрат, нито от лишение на родолюбие или от някоя пристрастност, но от изпълне-

ние на самото това, за неизпълнението на което ся порицаваме; защото в тоз случай ний изпълнихме вестникарската си длъжност тъй, както можехме да разберем, че сме длъжни да я изпълним.

А каква по-друга можеше да бъде нашата длъжност като вестникар, ако не тая, дето да ся признаем в това, в което праведно ся укоряваме, и да подбудим честолюбието на народът, за да ся постарае да излезе от туй унизително положение, в което заслужава праведни укори от инородците? И това ний не направихме ли?

Но г-ну И-ву мило и свидно станало за народното достолепие, че не сме го защитили как му ся нему искало. А какво достолепие и как да го защитим разумява той? Разве е защита на народното достолепие това, дето да лъжем и да ся хвалим, че сме народ учен, когато е явно, че не сме? И става ли сиромахът богат с голи думи само да му кажеш, че е богат, когато няма в джобът му ни една пара? Кой е този, дето да не иска щото народът, на който принадлежи, да има едно добро име и почет между другите народи, но става ли то само с нашите думи и само с голи думи? Да кажем, че народът ни е учен, образован и достоен, то е твърде лесно, но как и с какво ще го докажем? Де ни книгите? Де ни списанията? Де ни училищата? Де ни учените мъжие? А да искаме да ся хвалим с две-три таквиз пепелчуци книжченца, с два и половина опърпани вестника и с пет-шест таквиз даскалетинки, шарлатанствующи само да предават всичко, без да знаят нищо, това не само достолепие не е, но било би горчива подигравка с народа ни, подигравка много по-докачителна и много по-язвителна от тази, дето чуждите да ни наричат невежи. С таквизи доказателства, каквито би могли да представим ний, да ся перим и да ся казваме, че сме учени и просветени, показало би не само че сме невежи, но че сме и съвсем глупежи, защото само несмислените глупци могат да ся имат за учени и всезнающи, когато не са. И ето защо не постъпихме ний тъй, както г. И. казува, че трябало да постъпим, и ни осъжда, защото тъй не сме постъпили и не сме изпълнили уж вестникарските си длъжности!

Ний изпълнихме своите длъжности тъй, както ги разбираме и както по-горе казахме, защото сме мислили и мислим, че да познаваме недостойнството на народа си и да го лъжем, че е достоин, това не само длъжност не е,

но е още предателство. Длъжност на вестникаря е да казва истината, а не да ласкае лекоумието на народът. Достолепието на народът ся не докача, мислим ний, когато ся изповяда правдата и когато му ся показват недостатките и пътят за поправяние и за избягвание от унижението, в което ся намерва, а докача ся, когато ся халосва с таквиз лъжовни достолепия да ся мисли и да иска да ся представя такъв, какъвто подлинно не е.

Но г. И. иска да каже, че с р а в н и т е л н о с турският народ нашият народ стои по-горе в учението и просвещението. Ний не знаем отде н[его]ва милост изважда думата с р а в н и т е л н о, за която ний нищо не споменахме, но и нея като приемем ний совестно можем ли каза, че нашият народ стои в учението по-горе от турският. И ако го кажем, ще има ли да ни повярва друг някой освен сляпото честолюбие на някои неразбрани родолюбци! Но какво биха отговорили тези несвестни родолюбци, ако бихме ги попитали: по какво ся познава превъзходството на един народ над други?

Инак. Ако би ся даже и доказало или за хатърът на прекалено чувствителните наши патриоти, ако би ся токо тъй просто приело за доказано, че масата на турският народ сравнително с масата на нашият е по-невежествена, то това отнема ли нещо от тежестта на изказаната истина, че ний сме народ м а а р и ф с и с в пълното значение на думата? Ний не можем да разберем какво печели достолепието на народът ни от това, дето да изкараме, че масата на турският народ е по-невежествена от масата на българският, когато е въпросът върху учението или неучението на нашият народ и е явно като слънцето по пладне, че ний ся намираме на един твърде нисък степен на образованието. Не можем такожде да познаем цената на таквиз една защита на народното достолепие, която да ся основава на недостолепното извинение, че ний сме невежи, но онези са по-невежи от нас! Таквиз една защита според нас е твърде калпава, а следователно и тъй защитеното достолепие остава калпаво; и трябаше ли ний да ся заловим на препирни, за да освидетелствуваме за народът си едно таквоз калпаво достолепие? Ний поне не направихме това и не искахме да го направим.

Най-после нашият порицател, ако не беше заслепен от тайна някоя злоба противу нас, можаше най-добре да види в кратката наша забележка, че при споменуването на

тази грубост от страна на турският вестникар ний не зехме думите му под това смотрение, под което искал Н[егова] милост да ги разгледваме, и не с това намерение да влезем в препирни, от които не виждахме някоя съществена полза, но зехме ги само за повод, за да кажем покрай тях една назидателна дума на народът си, според нас много по-полезна, отколкото безплодните и суетни препирни. И ако тъй сме направили, според нашето мнение за по-добре, то с какво станахме достойни за таквиз порицания и укори още и отвън предметът, за който е реч? Явно убо, че перото на г. И. го е движило цел съвсем друга, цел да ни унизи, ама прилягал или не прилягал на целта му предметът, о който ся докопал, той иска да ни заподозри и да ни подкопае.

Ако целта на г. И. не беше такваз мръсна, ако неговата грижа не беше освен за достолепието на народът и намерението му в това ако да бе искрено и чистосовестно, то без никакви забикалки за обвинения, несъвместими с показаната му цел, Н[егова] милост можеше тихо и благородно да запълни този съгледаният у нас недостатък с изпълнение на занемарената от нас длъжност да направяше сам той тази услуга към народът — да защити незащитеното му от нас достолепие, и тъй със своето на дело показано родолюбие да изобличи по-ясно нашето неродолюбие и да ни направи да ся червим пред народът си. Но като без да направи едно таквоз нещо, той иде тъй враждебно да ни порицава и злобно да ни обвинява за работи, в които трябаше да ни съжелява повече, то сам свидетелствува, че подвигът му не е освен от зла воля и кой знае от какво ниско мщение, достойно за презрението ни.

Да ся сърдим за таквозито неприязнено разположение към нас на человеченца такива, какъвто е г. И., било би неприличие за нас. Не, ний му даваме всяка свобода да вика колко ще противу нас, защото всичкий негов противу нас подвиг не е по-друг от онзи на неблагодарното псе, за което пословицата наша казува: «Храни куче да те лае.»

Читателите тряба това само да знаят, че г. И. е един от онези не малцината наши млади претендатори на всезнание, който ни е ял хлябът и който като сполучи, възстъпван на раменете ни да ся въземне на днешната си кариера, съдил за добре, види ся, да ся поозъби насреща ни

и да ни покаже зъбите си, за да ни достави неприятният случай да видим и да ся уверим, че те наистина не заслужавали хлябът ни.

[Македония, г. IV, бр. 83, 22. IX. 1870 г.]

ОСТАВКАТА НА ПАТРИАРХА

Както между личностите, тъй и между народите има таквиз, които са лишени от вътрешни условия за величие и които търсят това величие вън от себе си. Има много хора, които мислят, че стават по-горни, като са събират с по-горни хора и като са показват на светът в обществото им. Има пък много други, които видят величието си на развалините на другите. Таквизи съсипват околните си, за да направят от техните развалини подножие на своето възвишение.

Между народите от това качество ний считаме гръцкият народ. На гърците величието и процъфтяването всякога са е зидало на външни условия и никога не е бивало следствие на собствените им сили. Единственото вътрешно свойство, което е спомагало на гърците във възвишаването им, е било тяхното умение да са ползуват от обстоятелствата и да обръщат чуждите сили в собствена полза, също каквото един янкесаджия обръща чуждият труд в свое ползуване.

Да потвърдим думите си с фактове. Прославеното величие на стара Гърция, онова т. е. на Атина, е поченало оттогаз, когато персидските боеве хвърлиха под ведомството на този дотогаз беден град множество острови и много държавици на сушата. Съюзните пари, назначени за обща отбрана, отиваха за украшение на Атина и за нейното уголемяване. Перикловците и др. красяха градът си с великолепни здания, но всичко това ставаше със средствата на съюзните държави, които все повече и повече ся изтощаваха, за да предадат соковете си на атинското процъфтяване.

Като съюзниците напуснаха Атина и пресъхна съюзната каса, атинското състояние не ся забави да дойде на

степенът на другите държави. Без средства отвън, Атина взе и тя да влачи таквози жално състояние, каквото имаше цяла Гърция.

Появението на Александра Македонскаго и неговите победи в Азия и Африка дадоха нов потик на гръцкий елемент. Гърците ся съживиха и достигнаха ново процветание, но всичко това стана, защото за гърците работеха цели народи. За гърците в Египет работеше цял Египет, а за гърците в Сирия — цял Изток. Най-после Александровите гърци дойдоха дотам, щото станаха за нищо негодни и погълнати бидоха от Източното разпътство.

Мина ся Александровото време и цели векове протекоха, без най-малко заявение на нещо велико и знаменито от страна на Гърция и на гърците. Самият знак от живот, що даваха, бяха техните междуособия и жестокостите им в тези междуособия. Те изпаднаха в нравствено отношение дотолкоз, щото римский народ гледаше на тях като на карагьозчии, готови на всякакви играчки за пари. В това състояние са плъзнали и влачили са ся като пребита змия гърците дотогаз, когато пак по влиянието на язикът им мина в техни ръце римский Изток и ги възведе да станат господари на Византийската държава.

Във византийский период гърците пак показаха едно външно величие пò май лъжовно, но то помрачаваше тогаз очите на по-простите народи с едно примамливо блещукание, защото за тях работеше не един народ и не една област. На чуждий труд византийците, не съвсем гърци по произхождение, а гърци само по употребението на гръцкий язик, развиха нечута големливост, но всичко това беше плод от трудът на подчинените народи. Заслугите на гръцкий елемент състояха в това, дето знаяха тъй великолепно да ся разпореждат с чуждите средства. Цариград блестеше от богатства и ечеше от игрите и удоволствията на жителите си, но народите пъшкаха, като работяха за тези удоволствия, потяха са от тежките трудове, които им налагаше или гражданското робство, или духовното подчинение.

Падането на Византийската държава отвори нова епоха: гърците бяха изтощили тази държава, а на последне време и те сами тъй бяха са скапали, щото не ги биваше ни за нищо. Но великодушието на завоевателите османци ги съживи с това, дето тури в ръцете им духовната власт, чрез която те изново пак сполучиха да седнат на

вратът на другите народи в Изток. Със силата на тази власт гърците си отвориха богати рудници за обогатяване, из България, Сърбия, Влахия, даже и из Русия те си доставяха богати средства за поддържание на своята народност и на своето величие. Влашко и България пъшкаха под гнетът на духовната тирания и на тях лежаха тежестите на черковните даноци; за то гърците са представяха пред светът като народ, богат със свои средства и велик още и в робството. Но че това гръцко мнимо величие беше т е п л и ч н о и условията му ся намираха в средствата на духовно подчинените тям народи, в това нямаше кой да вникне, да види и да разбере. Даже и досега мнозина има, които не са го разбрали, но още вякат, та глушат светът с хвалбите си към гърците и към техните високи достойнства. Тези людие обръщат всичкото си внимание на хубавото цвете, без да помислят колко-годе за онези елементи, които са про израстили и украсили туй цвете.

И най-поразителните фактове не са в състояние да извадят неумерените гъркофили от заблуждението им. Една част от гърците ся отдели и състави гръцкото царство в Морея. Но защото това царство трябаше да ся зиди на собствените си сили, то си остана това същото, което беше отначало. Всичкото процвятание на Морея състои в непрестанните им раздори и в плячканията на техните паликарета. Друго нищо не е направило, защото няма кой да дава средствата. И те викат, че за да благоденствува тяхната прехвалена Елада, имало нужда от Тесалия, Епир, Македония и Тракия, т. е. че всякой грък от гръцкото туй царствице имал нужда от петина други работници! За съжалявание е този народ, който има нужда от съсипването на други народи за своето благосъстояние.

Времето, когато България и Влашко въздишаха в най-тежко робство, това време беше за гърците време на могущество и на процветание. Владишките и патришките доходи помагаха на гърците да добиват всичко, а ничтожествата на благочестивите пастири поставяха гръцкий народ някак как блюстител на държавата. Тъй ся поне хваляха сами гърците.

Но дойде время, че и тоз извор изсякна, престана вече и това странно съществувание на това паразитно, ако и великолепничаво цветие. Сърбия и Влахо-Молдавия не щат ни да чуят за гръцка черкова. Оставаше на ръка са-

мо България, но и тя сега отказва да храни този все на чужда прехрана гледающий народ.

Да ся покорят ли гърците на необходимостта и да ся отрекат вече от събирането на сладките сокове из България? Правдата ги съветва тъй да направят, човещината го изисква тъй да стане, но от друга страна, то е по-горе от силите на гърците, то е самоубийство за тях, ако да го направят. Правдата ся забравя там, дето работата е за самосъхранение, за собствена полза. Ето каква е причината на гръцкото ожесточение и непопущание в български въпрос. Ето де е изворът на тяхното упорство да не признаят правото на българският народ за своя му народна черква.

Всичките съвещания на гръцките представители в патриархията доказаха ясно, че гръкофенерский народ не може да ся надее на собствените си средства и не може да направи нищо само със своите сили. Без парите на българите патриархът не може да задържи ни черква, ни патриархия и по-скоро ся решава да остави високото си положение, нежели да седи на него с празни ръце.

Оставката на патриархът е основана на тежкото положение на черквата поради българският въпрос и това е пълна истина. Патриархията не може без нас и затова проси помощта на другите да ни вкара пак в кошарата си, като уверява светът, че ний сме нейно право, нейна принадлежност.

Сега ний да оставим патриарха и гърците да ся мъчат за подчинението на другите народи и да ся обърнем към нас си, да поизпитаме и да видим отде става това, че те, гърците, продължават и днес още да гледат на нас като на бездушно нещо, като на безсловесно стадо и да ни смятат своя неотемлема собственост. Ако беше показал нашият народ знакове от разумност и зрялост, ако беше заявил на светът с делата си, че е достоин да управя сам съдбата на духовният си живот, патриархията никога не би смеила да дигне гласът си за него. За зла чест обаче неустройствата и некадърноттта на нашето отечество дават на неприятелите ни големи надежди да възтържествуват един ден и да ни подземат пак под своя власт. Онова, което ний вършим в туй отношение, е пред очите на света; пред очи е и онуй, което тряба да правим, а го не правим. Когато направеното от нас няма благовидност, а хубавото и потребното остава ненаправено, всякой хваща да мисли,

че ний не сме за нищо и че имаме нужда от ръководители и господари, и така похитителите могат да оправдават стремленията си със сами нас, с нашето недостойнство. Не само таквизи готованци като гърците, но и най-добрият и благороден народ ще пожелае да ся възползува от нашата некадърност, като ни гледа какви сме простаци и доколко струваме да ни считат за хора и да ни почитат. Ако ся стегнем с добри нареди както в черквата, тъй и в общините, ако ся въоръжим с всяко старание за развитието и просвещението си и тръгнем в пътят на съгласието и на сговорът, то гърците не ще бъдат опасни ни за църквата ни, ни за народността ни, но ако вървим още все тъй както досега, да не щем да знаем за образованието си, за доброто нареждание на черковните и общинските си работи, дотогаз не гърците, но и цинцарите и безкнижните арнаути ще бъдат опасни за народното ни развитие. Нам предстои да покажем на гърците готовановци, че познаваме своето и ценим го, а на Им[ператорското] правителство, че сме достойни за неговата милост.

[Македония, г. IV, бр. 84, 24. IX. 1870 г.]

ОБЩИНСКИТЕ НИ СЪБРАНИЯ

Една голяма част от общинските ни работи са намерва вече в ръцете на общините и ся решават в техните събрания. С нареждането на черквата ни тези работи ще станат още по-много. И това е, що ни съсети днес да кажем няколко думи за събранията в нашите общини, като земаме повод от изложението за събранието, станало в Железник, според както го видяхме във вчерашний лист на вестник «Право». Ний ще говорим общо и без посочвания, за да не раздразним патките.

Който от нас е имал приятният случай да ся запознае с общинските наши събрания, той несумнено ще да е имал и неприятният случай да остане твърде неблагодарен от тях, ако той ги е разгледвал и оценил както тряба. Нашите общински събрания почти навсъду стават без никакъв ред и разбор и току-кажи, че също каквото стават

събранията по кафенетата. Рядко ся случва да видиш да ся запре разговорът връз работата и да ся ограничи на нея, за да ся разгледа тя по-добре и по-основателно. Разговорите ся въртят почти всякога все върху таквизи неща, за които трябаше да ся мълчи или които могат да ся приказват на друго място. Много пътя там ся земат да ся разправят взаимните омрази на частните лица и гледаш, че съвещанията ся обръщат на кавги и псувни.

В разискванията не сме виждали онази свобода, която ся изисква в таквиз случаи. Като ся подметнат няколко думи само за работите от по-първичките в събранието, ето че ся пристъпва и до решение, без да ся дослушат мненията на всички присъствующи. А често, твърде често сме чували да ся казува на някой по-сиромах или по-млад: т о в а н е е т в о я р а б о т а! От това ся разбира най-ясно какви могат да бъдат решенията на таквизи събрания — те са своеволнички, едностранчавички и току все май неразумнички.

Много пътя са случва и това: от едно зле разбрано уважение към по-първите или от глупав страх, или най-сетне от невежество много от присъствующите мълчат и остават разискванията само на неколцина, а после, когато ся яви решението и събранието са разиде, тогаз ще чуеш как земат да гълчат, че решението не било право или не станало както тряба. Таквизи случаи са твърде чести и докарват големи спънки в общинските ни работи. Като не одобряват решението и го осъждат н а в ъ н, тези мъмрица хора лишават събранието от нравствената му сила и отнемат на решението всяко значение и задължителност. Общините са пълни с примери, дето решенията на събранията остават без следствие само и само по тази причина.

Нейде си пък срещат ся и друг род случаи. Като не могат да говорят в събранието, някои членове хващат да ся сърдят на онези, които говорят и предлагат, и казуват: С а м о т е л и с я н а м е р и х а д а г о в о р я т? Т о к о т е л и з н а я т, д ж а н ъ м? Колко пътя става, щото събранието ся разпитва за предметът на разискването и за мнението на всякого върху него и колко пътя друго ся и не среща освен едно красноречиво мълчание от страна на повечето членове! Но работата ся разгледа, решението ся направи в присъствието на всички и ето, чуваш, че някои ся сърдат защо тяхната дума да ся не чува и защо да говорят само еди-кои си и еди-кой си.

Какво да кажеш на таквизи общинари! За тях най-доброто е да им ся отговаря с едно презрение, ако работата отива дотам само да дрънкат и да си гълчат повън; но какво направяш, когато ся още случва, и то не рядко, че тезито незадоволници намират и приверженици, направят тараф, па ся подпрятват, та развалят всичките дела на събранието! Тогава те заслужват и повече от едно презрение. Но какви ги направяш таквизи хора, що искат да изравнят всичко със себе си, те не щат да стои някоя глава по-високо от тяхната и от туй те събарят общите работи, като мислят, че с това събарят по-високите глави. Не е ли умно?

Има пък някои общинари инак твърде доброжелателни, но капризиозни в това, дето да противодействуват на всяко мнение, което излазя от устата на някой техен частен противник, и те го считат даже за победа в поражението на общото добро да поразят мнението на противниците си.

В някои събрания, ако би да влязат някои п о д о л н и и п о-м л а д и лица, ще видиш пак, че други в и с о к и лица не възприемат да стъпят в туй събрание и да седнат на редът с тях. Високото достойнство на чорбаджия ще ся унижи с това, мислят те. И тъй много таквиз кебари хаджии и чорбаджии има, та не са стъпили в читалищата и в събранията, защото там ходили в с я к а к в и, сир[еч] и млади, и еснафи и пр.

На неправилните събрания и работите са неправилни. Нека всякой прегледа работите на общината, в която са намира, и нека каже, че не е тъй. Ний няма да привождаме свидетелства, защото всякой може да ги намери в мястото, дето живее, а пък за по-други места може да понаучи нещо и от вестниците.

Ако събранията продължават да стават все по същий начин, общите ни работи за дълго време още има да отиват все тъй на халос както досега и дълго време ще следуваме да викаме ний срещу тогоз и оногоз, като да са те криви за неуредите ни. Ний сънуваме и бълнуваме за големи работи, а пък ето не можем да скопосаме и най-малките. Ний ся ползуваме още от правдината да си управяме сами училищата и някои други клонове от обществените отправления. Ще каже, че ний имаме в това една сфера за упражнение в самоуправление и самообладание, но що сме направили в тази сфера? Ни един от нас не си е още

достатъчно обяснил що имаме на ръце и как тряба да ся обходим с него. Ний кажи, че събранията ги разбираме като училища за викове и празни разговори и ходим да ся събираме там, за да си повикаме, а често и да ся покараме и да си отидем. Но е срамота вече да бъдем все таквиз и да показваме толкози малко достойнство и способност към собственото си уреждание. Ако тъй отиваме още, то всякой ще има право да ни нарича неспособни и да ни отстранява от по-важните работи.

Колкото са по-многосложни работите, толкоз повече внимание и разсудителност изискват, заради това ний тряба да поправим събранията си и да ся приготвим за работите, които ни дава отсега своята ни народна черква и ще ни даде времето и царското правосъдие.

Най-напред трябва да знайме, че нямаме право да ся отказваме от присъствието си в общинските събрания, но да тичаме на тях с най-голяма готовност, защото там ся разглеждат често таквизи работи, които имат влияние не само на сами нас, но и на живота на чедата ни. Който отбягва от събранията, той работи противу собствената си полза, защото може да пропусти да ся турят в действие работи вредителни за него и за потомството му.

Не тряба да ся сърдим, когато нашето мнение не ся е приело от събранието. Всичкото събрание рядко бива на едно мнение; повече пъти в него ся представят няколко мнения, от които и праведно, и нужно е да ся приемне онова, което ся поддържа от по-много лица. Ако ся сърдим за неприеманието на нашето мнение и разваляме решенията на събранията или изпълнението на тези решения с нашето противодействие, тогаз ний даваме право и на другите да правят утре с нашето мнение същото. Тряба да поддържаме днешното решение, за да поддържат утре и другото, което ще бъде основано на нашето мнение.

В събранията всякой може и тряба да защищава своето мнение с всичките резони, но щом излезе решението, всички тряба да го почитат и да го изпълват. Всякой закон сам по себе си е слаб; той става силен с почитът и с вардението му от тези, които го законополагат, и от тези, за които ся законополага.

Когато приемаме и отхвърляме някое мнение, тряба да го претегляме и да знаем защо го отхвърляме или приемаме. Да приемаме мненията според симпатиите си към

лицата и да ги отхвърляме според антипатиите си, това е от най-недостойните неща за един член на което и да е събрание. Таквози настроение може да ни затвори очите и да ни докара до най-криви и вредителни решения.

Но за да бъдат обсъжданията безпристрастни, тряба между членовете да има съвършена свобода и пълно равенство. Щом има някакво стеснение, мнозина ще поченат да мълчат и да клюмат с глава, без да изкажат своето мнение. В такъв случай решенията ще намират слаба поддръжка у недоволните членове и ще си остават като безсилни определения.

Оттука излазя нужда чорбаджиите да оставят чорбаджилъкът вън от събранията и да ся обхождат с всички членове като с равни тям. Тогаз никой не ще ся принуждава да крие мнението си и съвещанията ще стават попълни и по-силни, защото ще имат одобрението на всичките членове. Нашите събрания не могат без влиянието и опитността на чорбаджиите, но още по-малко могат те и без еснафите, и без младите, защото те съставят масата на народа. Събранието е за общи работи, следователно в него има право да присъствова всяко съсловие и всякой възраст.

Никога не тряба да внасяме в събранието външните си отношения. Каквито и да бъдат например моите отношения с Ивана, това не тряба да ся показва в събранията. В събранието аз тряба да гледам мненията, а не лицата. Ако Иван говори право, аз тряба да го слушам, ако и да не ми е приятел. Ако ли говори криво, тряба да отблъсна мнението му, ако би ще ми и най-голям приятел.

Също тъй не тряба да изнасяме и омрази от събранието. Ако Иван е отхвърлил мнението ми, от това не следва, че Иван тряба да ми бъде занапред враг. Ако разбираме съвещанията тъй криво, по-добре е да не правим събрание и да не ся излагаме на омрази. Събранието тряба да бъде източник на мир и съгласие, а не на раздори.

Който не може да говори, да ся не сърди на онези, които говорят, защото това ще бъде ниска завист. Говорението е най-малкото достойнство на человека и най-малка от заслугите му. Умът, волята, а най-вече делата са по-горе от думите и който работи, без да гълчи, той принася по-големи услуги на обществото. Неговите дела говорят по-високо от устата му.

Никой няма право да отбягва от събранията, защото

някоя работа не станала по волята му. Това е голямо безумие. Ний тряба да помним, че събранията са общи и за общи работи, а не за моето или твоето щение. Пред общите интереси моето мнение тряба да замълчи, ако аз не разбирам събранието накриво и не искам щото да служи то на моите лични прищевки. Щом ся направи устъпка на едно лице, събранието изгубва своето назначение и наченва да служи на частни цели. Тогаз всякой има право да иска подобни устъпки, каквото и става на много места, а доскоро тъй много вързуваше тази страст в... дето всякой събираше събрание и прекарваше своето мнение, за да ся яви утре друг и да постави на мястото му своето.

Криво нещо е и това, дето някои мислят, че като не са били на събранието, всичко е станало криво или неразумно и решението няма за тях обязателност. Решението, стига да е правилно, и то тряба да е задължително за всякого и у всякого да намира поддръжка. Само така ще може да ся придаде на работите единство и сила.

За да ся придаде задължителност на решенията и за онези, които малко помнят думите си, не ще бъде зле, ако ся подписват решенията и протоколът на заседанията от всички присъствующи. С тази мярка ще са задържат мнозина от отстъпване и ще ся направят да обмислеват думите си отнапред, като гледат, че отстъпването е някак срамно и трудно и че подписът на всякого му забраня това отстъпване.

[Македония, г. IV, бр. 84, 24. IX. 1870 г.]

ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИТЕЛИ

Положението на учителите по нашето отечество е твърде тежко. В това са виновати и самите учители, защото мнозина от тях залавят учителските места недостойно и нямат поведение, съобразно със званието си. Но още повече са виновати и току-речи само общините са виновати, защото със своето неразумие размножават таквизито учи-

тели, а с по-добрите ся обхождат твърде непристойно и даже безчеловечно.

Преди няколко години един от онези граждани, които решават съдбите на цели общини и които са твърде малко приготвени за таквизи важни работи, питаше едного учителя: Защо всякога ся излъгваме с учителите? Защо отпърво възлагаме на учителя големи надежди, а отпосле имаме злочестината да видим тези надежди излъгани?

Всичко това ся случва с вас, отговори му учителят, защото не знаете нито какво търсите, нито какво намирате.

Най-напред ви не знаете нуждите на вашето място както тряба, а като не знаете тези нужди и не можете да отделите съществените от несъществените, то, разумява ся, че нито можете да знаете и какъв учител ви тряба. Ви хващате едного насполуки и мислите, че от него можете да чакате всичко.

Преди да видите учителя, ви ся лъжете за него, като си го мислите за съвършен в нравствено отношение и в учебно. Но когато го видите и забележите у него някакви истински или мними недостатъци, ви изведнъж го сваляте във вашето мнение и наченвате да го мислите за нищо и никакъв.

Като учител той тряба да погледне на своята работа така някак: или повърхностно, каквото правят някои многоязични учители и любители на външната редовност, или дълбоко, каквото прави добросъвестний и благонамерений учител. Но и в единът, и в другият случай учителят посрещва между вас мнозина неодобрители. Веднъж недоволни от него, ви ще наченете да ровите частният и обществений му живот и да търсите всичко, що не ви е угодно, да го представите пред другите и да привлечете и тях на своя страна.

При нашата непривичност да мислим и да изпитваме работите с наший си ум противниците на учителя стават твърде много и отвсякъде захващат да ся чуват думи за излъгани надежди. Ви повтаряте думите излъгани надежди, но ако ви попитат в що са състояли тези надежди, нито двама от вас ще ся намерят, които да могат да съгласят думите си върху едно нещо.

Един ще ти каже, че той очаквал изправлението на детските нрави в няколко месеца, когато тези нрави от-

всякъде ся развалят в животът вън от училището. Другий ще каже, че чакал от учителя божествено учение, сир[еч] псалтир и часослов; третий ще обяви, че чакал съвършеното изхвърляние на славянският прочит от училищата и ще ти вмени за голям грях това, дето си определил един час в неделята за този прочит.

Един друг ще каже, че чакал от учителя да научи децата да пеят в черква, а вторий, че децата трябало да ходят наред и да имат чауши като солдатите. Ще искат от учителя добър глас, ще искат набожност; ще искат да ся месиш в работите, ако не ся месиш; ще искат да ся не месиш, ако ся месиш, ще та осъждат, защо си ся сбрал с еди-кой гражданин и защо не си ся сбирал с другиго някого. Едни ще тя укоряват, защото си ял блажно през пости, а други — защо не си ходил някога в черква. С една дума, всякой ще изкаже своите излъгани надежди по своему; всякой ще мисли, че има право не само да ся сърди, но и да ся кара на учителя защо да ся не изпълняват ожиданията му.

Има и таквизи, които чакали от учителя всичко гореказано и за всичко си дават право да ся сърдят. Върху учителя ся посипват обвинения и за в черква, и за училището, и за отношенията му към хората, и за отношенията му към бога, и за преподаването, което слабо разбират обвинителите. Помислете си сега какво приятно може да бъде положението на учителя всред тези неразбрани желания и доколко той може и тряба да отговори на тях. Добросовестний учител иска да работи само онова, що е полезно, а от него искат онова, що е безполезно. Той ся мъчи да опази своят път, но затрудненията пораснуват, усилията му ся парализират и недоверието на гражданите му отнема и най-малката възможност да направи нещо.

От улиците и кафенетата осъжданията преминуват по къщята и положението на учителя става еще по-тежко. Учениците му слушат осъжданията на родителите си, изгубват уважение към него и наченват да не слушат от сърце думите му. При другите тягости учителят придобива и таз — да види безполезността на своята деятелност и за градът, и за учениците.

Само недобросовестните учители могат да ся задържат в таквизи общини, защото знаят да залъгват по-много хора и да удовлетворяват повече от високите желания, които изложихме по-горе. От това и на по-многото места ще намерите от този род учители.

Като не разбираме съществените достойнства на учителя, ний ся лъжем подир второстепенните качества и повечето пъти предаваме учителските места на хора, които трябаше да държим по-далеч от училището. С това поведение еще повече унижаваме учителството и правим го несносно за добрите учители.

[Македония, г. IV, бр. 86, 6. X. 1870 г.]

БЕЛЕЖКИ

МАКЕДОНИЯ 1867, 1868, 1869, 1870

Стр. 7 — ИДЕЯТА НА НАРОДНОСТ — Македония, г. II, бр. 1, 2 декември 1867. Без подпис.

В Австрия немската народност, не по-малко своекористна от гръцката в Турско, нити на ум имаше да признае равноправност между другите народни стихии на тази държава... но днес друго се види там... — В края на XVIII и първата половина на XIX в. Австрия държи под своя власт Белгия, части от Италия, Полша, Западна Украйна. В резултат на революцията от 1848—1849 г., на острите национални противоречия властта на Австрия отслабва и се ограничава. През 1859 г. от австрийско владичество се освобождава Ломбардия. След Австро-пруската война (1866) Австрия отстъпва Венецианската област на Италия. Неуспехите на Хабсбургите ги принуждават през 1867 г. да образуват дуалистичната империя Австро-Унгария, която продължава да властвува, политически и икономически, над поробените славянски народи.

«Дойдох, видях и победих» може да каже идеята на народност за себе си с по-голямо право от непобедимият онзи римлянин...— Славейков цитира думите на Цезар «Veni, vidi, vici», с които римският държавен деец, пълководец и писател през 47 г. пр. н. е. уведомява сената за победата си над владетеля на Пергам—Фарнак.

Стр. 11 — ЖЕНИТЕ В ОТНОШЕНИЕ НА НАРОДСТВОТО — Македония, г. I, бр. 1, 2 декември 1867 г. Без подпис.

Майкина реч отпъди дивите разярени

чети на Фолкскера от стените на Рим...— Става въпрос за войските на волските. Думата «волски» (Volsker) Славейков неправилно възприема като лично име «Фолкскер».

...Кариолановата майка е била жена с възвишен дух... — Става дума за майката на Гней Марций Кориолан. Преминавайки на страната на волските, едно от старите племена в Централна Италия, той възглавява войските им и обсажда Рим. Според легендата по молба на майка си и жена си е принуден да вдигне обсадата на града, поради което е осъден на смърт от волските като предател.

Стр. 13 — ЦЪРКОВНИЙ ВЪПРОС — Македония, г. II, бр. 1, 2 декември 1867 г.

Без подпис. С обозначение «следува».

...Цариградската патриархия съвършено несправедливо... уничтожи преди четири стотини години Търновското, а преди сто Охридското и Ипекското български патриаршества... — Търновската патриаршия престава да съществува от 1393 г. През 1394 г. патриарх Антоний IV определя за търновски архипастир Йеремия, който пристига в Търново вероятно през месец май 1395 г. През 1766 г. е унищожена Ипекската патриаршия, а през 1767 г. — Охридската архиепископия.

Стр. 20 — [ПАК ЗА ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС] — Македония, г. II, бр. 1, 2 декември 1867. Без подпис.

«Братско обяснение на българин към братията му българе. Букурещ, у народната книгопечатница К. Н. Радулеску. 1867, 103 стр.» Предполагаем автор — Тодор Бурмов. Има също предположение, че автор може да бъде и Натанаил Зографски.

«Проектът на Вселенската патриархия за решението на българскийт въпрос. Букурещ, у народната книгопечатница К. Н. Радулеску. 1867, 58 стр.» За автор на брошурата се приема Тодор Ст. Бурмов.

Първото е, че ний не можем, по много причини, да съобщим на читателите си все, що се говори в тези брошури... — Основната причина, поради която Славейков се въздържа да разгледа съдържанието на брошурите, е критичното отношение на автора им към официалната турска власт.

Ако ний сме станали предатели на народа си, защото сме поддържали подаденият

адрес... — Има се пред вид адресът до султана, подписан от Ст. Чомаков, Иларион Макариополски. Този адрес Славейков препечатва от в. «Курие д'Ориан» в «Македония», г. I, бр. 5, 31. XII. 1866 г. Славейков е обвинен от автора на брошурата «Братско обяснение на българин към братията му българе» заради бележката, с която придружава препечатания адрес: «Като се борим с гръцкия патриарх и искаме от правителството независима българска черкова, ний не можем да не заявим верността и признателността си към Импер[аторското] правителство и да не осъдим едно движение като Критското...»

Стр. 24 — СЪСТОЯНИЕТО И УРОКЪТ — Македония, г. II, бр. 2, 9 декември 1867. Без подпис.

Стр. 26 — [БЕЗ ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАНИЯ НЯМА НИ НАРОДНО СЪЗНАНИЕ, НИ НАРОДНО ЧУВСТВО, НИ НАРОДНА ГОРДОСТ] — Македония, г. II, бр. 2, 9 декември 1867. Без подпис.

Стр. 27 — ЗДРАВИЯТ ЕГОИЗЪМ — Македония, г. II, бр. 3, 16 декември 1867. Без подпис.

Mutatis mutandis (лат.). — След като се променят нещата, които трябва да се променят (след необходимите промени).

Митридата е Митридат VI Евпатор (Митрадат VI) (132—63 пр. н. е.) — владетел на Понтийското царство.

Римляните тичаха да помогнат... на малоазиатските владетели противу Митридата, на северните африканци противу Югурта и т. н. — Имат се пред вид трите войни на римляните срещу понтийския цар Митридат VI Евпатор и срещу нумидийския цар Югурта, пленен и убит в Рим през 104 г. пр. н. е.

Стр. 30 — БЕДНОСТ В ИСТОРИЯТА НИ И ИЗРОДЕНИЕТО НА МНОГО БЪЛГАРИ — Македония, г. II, бр. 3, 16 декември 1867. Без подпис. С обозначение «следи».

Стр. 32 — НАРОДНО ВЪЗПИТАНИЕ — Македония, г. II, бр. 4, 23 декември 1867. Без подпис.

Стр. 36 — ВСЕМИРНОТО ИЗЛОЖЕНИЕ НА 1867 — Македония, г. II, бр. 4, 23 декември 1867. Без подпис

...правителството на племянника Вели-

кàго Наполеона... — Става дума за Наполеон III, племенник на Наполеон I.

Стр. 38 — ЦАРИГРАД, 30 ДЕКЕМВРИЙ 1867 — Македония, г. II, бр. 5, 30 декември 1867. Без подпис.

Великата черква издаде своят проект...— Проектът на патриарх Григорий VI, връчен през май 1867 г. на руския посланик в Цариград граф Игнатиев. Според този проект българската църква можела да получи автономия, но митрополитът, нейният върховен началник, е трябвало да бъде зависим от Цариградската патриаршия.

Стр. 42 — ВРЕМЕТО И СТРЕМЛЕНИЯТА — Македония, г. II, бр. 6, 6 януари 1868. Без подпис.

Военният поход противу Мексико — Мексиканската експедиция (1861—1867), интервенцията на Франция в Мексико с цел да се окаже помощ на противниците на републиканското правителство на Б. Хуарес.

Няма никой да е плакал за доблестно пролятата кръв на императора Максимилияна... — След като през 1867 г. мексиканският народ възстановява републиканското управление,той осъжда на смърт поставения за император по време на Мексиканската експедиция австрийски ерцхерцог Максимилиан Хабсбургски.

Стр. 46— ОПРАВДАНИЕ И СВЕСТЯВАНИЕ.— Македония, г. II, бр. 6, 9, 10, 11 от 6 и 27 януари, 3 и 10 февруари 1868. Без подпис.

Първата част на статията, която не обнародваме, е поместена в бр. 49, 4. XI. 1867 г. на «Македония» под заглавие «Оправданието».

Цукаловци — привърженици на гръцкия учител в Пловдив Георги Цукала, отявлен гъркофил.

Клеовуловци — поддържници на фанариотския митрополит Евстатий Клеовулос.

Делафонтен — Лафонтен, Жан дьо (1621—1695), френски баснописец.

...Мойсевът кивот завета... — Приписваната на Мойсей старозаветна книга «Петокнижие», свещена за евреите.

...надарените от мъдростта на Патуса...— от гр. pathos — страст; страдание. В случая Славейков обожествява това понятие.

...сама Минерва изхвръкнала от разцепената глава на Юпитера... — Славейков има

пред вид мита, според който Минерва, италианска богиня на мъдростта, е излязла от главата на Юпитер.

...паднаха със смях и юхъа-юхъ от тур. юха — междуметие за упрек. В такъв случай може да се преведе — паднаха със смях и със срам.

дядо Ираклийски е митрополит Никодим Ираклийски.

Клеобула е Евстатий Клеовулос.

Стр. 62 — РУСКИТЕ ДОКУМЕНТИ — Македония, г. II, бр. 6, 6 януари 1868. Без подпис. С обозначение «следува».

...след падението на княз Куза... — свалянето от румънския престол на княз Александру Йон Куза на 11 февруари 1866 г. от заговорници реакционери.

Стр. 64 — [ЛЮБОВ, СЪГЛАСИЕ И ВЗАИМНО ПОДДЪРЖАНИЕ] — Македония, г. II, бр. 8, 20 януари 1868. Без подпис.

Колкото за вестникът, който ще ся издава в Солун... — вероятно става дума за в. «Солун»,който започва да излиза от 1869 г. на турски, гръцки, еврейски и български език като орган на турското правителство.

Стр. 65 — [НИЙ ВЕЧЕ ЗНАЕМ ТЕГОТАТА НА РОБСТВОТО] — Македония, г. II, бр. 8, 20 януари 1868. Без подпис.

...българския народ... не виси от волята на един старец, почтен инак, но зачернен с името предател... — става дума за Йосиф Соколски, ръкоположен през 1861 г. от папа Пий IX за архиепископ на българите униати.

Стр. 70 — КЪМ НЯКОЛКОТО АБОНАТИ В РУСЕ — Македония, т. II, бр. 8 и 11, 20 януари и 10 февруари 1868. Без подпис.

След няколко прави или криви забележвания, с които придружихме поместеното в предидущия брой писмо от Русе... — В бр. 7, 13 януари 1868 г. на «Македония» е обнародвано писмото «Русе, 1867 декем. на 20. Г. Редакторе на «Македония» с подпис «От няколко от абонатите на «Македония» в Русе». В това писмо Славейков е обвинен, че говори «твърде надълго върху революционният български вестник «Народност», както и за това, че се смятал за «несвободен» и не можел да изкаже свободно мнението си.

В забележките си Славейков отхвърля обвиненията на русенските си абонати и съобщава, че ще им отговори в следващите броеве на «Македония». Статията «Към няколкото абонати в Русе» е неговият отговор.

Мнението си за в. «Народност» Славейков изказва в публикацията «В броят си от 25 ноември. . .» — «Македония», г. II, бр. 2, 9 декември 1867 г.

. . .не за пловдивския представител ся е безпокоила тя. . . — има се пред вид Ст. Чомаков, за когото става въпрос в разглежданата публикация на «Народност».

Стр. 79 — КАК ОТИВАМЕ — Македония, г. II, бр. 10, 3 февруари 1868. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. Славейков. Избрани произведения. Т. II. Подбор, редакция и бележки на Цв. Македонска. С., 1956, стр. 155—160; също в: П. Р. Славейков. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С., 1969, стр. 267—273.

тестимониюм жюрис — от лат. testimonium — свидетелство, показание и фр. juriste — юрист, правник, законовед. Използувано от Славейков в смисъл «съдебно свидетелство». pro domo — от pro domo sud (лат.) — за своя дом. Това е заглавието на една от Цицероновите речи срещу Клодий, който е настоявал да бъдат конфискувани имотите на Цицерон.

Стр. 85 — ОБРАЗОВАНИЕТО И ВЪЗПИТАНИЕТО — Македония, г. II, бр. 11, 10 февруари 1868. Без подпис.

. . .без изключение и на иномислещи те ни някои абонати. . . — Славейков има пред вид авторите на писмото от Русе, публикувано в бр. 7, 13 януари 1868 г. на «Македония», на които той отговаря със статията си «Към няколкото абонати в Русе» — вж. стр. 70 на настоящия том.

Стр. 89 — НАЧАЛОТО НА НАРОДНОСТИТЕ В ТУРСКО — Македония, г. II, бр. 12, 17 февруари 1868. Без подпис.

Стр. 91 — 2-Й ФЕВРУАРИЯ — Македония, г. II, бр. 13, 24 февруари 1868. Без подпис.

Авксентий Велешки умира през нощта срещу 2 февруари 1865 г. Славейков описва погребението му и обнародва своето слово «След опелото на покойният» във в. «Гайда», г. II, бр. 16, 8 февруари 1865 г. — вж. публикацията «Представи ся о господе Негово преосвященство священоначалникът български Авксентий (преждебивший велеский)», т. V, стр. 179 от настоящото издание.

Стр. 94 — [ГОВОРИМ В ИМЕТО НА ПРАВДАТА] — Македония, г. II, бр. 14, 2 март 1868. Без подпис.

про домо — от лат. pro domo sua — за своя дом.

Стр. 100 — ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА НАРОДА — Македония, г. II, бр. 14, 15 от 2 и 9 март 1868. Без подпис

Стр. 104 — [НАЗИДАТЕЛНО ПОУЧЕНИЕ] — Македония, г. II, бр. 14, 2 март 1868. Без подпис.

Стр. 107 — КЪДЕ ОТИВА ПОЛИТИКАТА? — Македония, г. II, бр. 16, 16 март 1868. Без подпис.

. . .Англия. . . има работа. . . в Абисиния. . .— През декември 1867 г. на африканския бряг са дебаркирани английски войски. Започва Англо-абисинската война, която завършва със завземането на крепостта Магдала (13 април 1868 г.). С тази война Англия се е стремяла да затвърди влиянието си в Африка, като попречи на обединителния процес в Абисиния.

Римски въпрос — Въпросът за присъединяване на Рим към Италия. Това присъединяване става на 20 септември 1870 г. Рим е обявен за столица на страната на 26 януари 1871 г.

Стр. 109 — ОГЛЕДВАНИЕ — Македония, г. II, бр. 16, 16 март 1868. Без подпис.

Стр. 111 — СТАТИСТИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ ВРЪХ БЪЛГАРИТЕ — Македония, г. II, бр. 16, 16 март 1868. Без подпис.

Стр. 115 — МИР ИЛИ ВОЙНА — Македония, г. II, бр. 17, 23 март 1868. Без подпис.

Стр. 117 — РАПОРТЪТ НА ВЕЛИКИЙ КНЯЗ — Македония, г. II, бр. 18, 30 март 1868. Без подпис.

Стр. 121 — ВЪОРЪЖЕН МИР — Македония, г. II, бр. 24, 11 май 1868. Без подпис.

. . .Прусия, която, види ся, дае още опоена от победите си при Садова. . . — Става въпрос за Австро-пруската война (1866), по време на която пруските войски

нанасят голямо поражение на австрийската армия при Садова—Кьонигрец (3 юли 1866).

Севастополска война — Кримската война (1853—1856).

Стр. 124 — ПОЛИТИЧЕСКАТА АЗБУКА — Македония, г. II, бр. 26, 25 май 1868. Без подпис.

Стр. 127 — СПАСИТЕЛНИЯТ УРОК — Македония, г. II, бр. 27, 1 юни 1868. Без подпис.

Стр. 129 — НЕЩО ВЪРХУ ПРЕОБРАЗОВАНИЕТО — Македония, г. II, бр. 35, 27 юли 1868. Без подпис.

Стр. 130 — ГРЪЦКИЯТ ЕЛЕМЕНТ ОКОЛО СОЛУН И СЕР — Македония, г. II, бр. 36, 3 август 1868. Без подпис. С обозначение «следи».

Стр. 134 — ПОСТАНОВЕНИЯТА И НАРЕДБИТЕ ЗА НАПРЕДВАНИЕ — Македония, г. II, бр. 38, 17 юли 1868. Без подпис.

Стр. 136 — ВАРИАЦИИ ПО ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС — Македония, г. II, бр. 40, 31 август 1868. Без подпис.

Стр. 140 — ПОСЛЕДНЕ НАПОМНЯНИЕ — Македония, г. II, бр. 40, 31 август 1868. Без подпис.

Стр. 142 — ЗА ПРОСВЕЩЕНИЕТО — Македония, г. II, бр. 41—49, 4 ноември 1868. Без подпис.

Стр. 145 — ЛИЧНАТА СВОБОДА — Македония, г. II, бр. 41—49, 4 ноември 1868. Без подпис.

Стр. 147 — МАЛКА РАЗПРАВА — Македония, г. II, бр. 41—49, 4 ноември 1868. Без подпис.

...преди да излезе министерското решение за възпирането на «Македония» за два месеца... — В. «Македония» е спрян със заповед от «Писалището за печатът» с дата 5 септември 1868 г. за два месеца. Заповедта е публикувана в бр. 40, 31 август 1868 г. на вестника. По всяка вероятност вестникът е бил набран по-рано, затова е излязъл с датата на набирането си — 31 август, — независимо че публикуваната заповед на Писалището на печата е от 5 септември. «Македония» е спряна заради обнародваното в бр. 39, 24 август 1868 г. «II-ро писмо от Русе», «подписано» с три звездички. Писмото е доста критично.

Авторът му обвинява в. «Дунав» за съобщаваните от него лъжливи сведения, за верноподаническия му дух. Той отхвърля твърдението, че българите са давали доброволно пари за купуване на пушки за турската армия и за «женското ислахане»; посочва, че няма никакво равноправие между българи и турци — «свидетелството на 10 почтени българи не струва колкото свидетелството на подкупен турчин»; критикува безделието на редактора-турчин на в. «Дунав» — «От способност ли стои този назърин и получава айлък няколко хиляди?»

Стр. 149 — ПОЛИТИЧЕСКОТО СЪСТОЯНИЕ — Македония, г. II, бр. 41—49, 4 ноември 1868. Без подпис.

...разпрята, която трае между Галия и Германия от времето на Цезаря... — Имат се пред вид продължителните войни на немците за господство над Италия. През 58—51 г. пр. н. е. Юлий Цезар завладява Трансалпийска Галия, но в резултат на въстанията на робите и на други политически причини през V в. Галия попада във владение на вестготи, бургунди и др.

Бялата къща на Вашингтон — Белият дом, резиденция на американските президенти във Вашингтон. Строен е през 1792—1818 г.

Стр. 151 — ЗА ПРОСВЕЩЕНИЕТО — Македония, г. II, бр. 50, 12 ноември 1868. Без подпис.

Стр. 154 — ПРАКТИЧЕСКАТА СВОБОДА — Македония, г. II, бр. 51, 18 ноември 1868. Без подпис.

Стр. 157 — НЕЩИЧКО И ЗА УЧИТЕЛИТЕ — Македония, г. II, бр. 52, 25 ноември 1868. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. Славейков. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С. 1969, стр. 273—274.

Стр. 159 — ЙОСИФ ЩРОСМАЙЕР — Македония, г. II, бр. 52, 25 ноември 1868. Без подпис.

Стр. 160 — КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ НА «МАКЕДОНИЯ» — Македония, г. II, бр. 52, 25 ноември 1868. Подпис: Редакцията на «Македония».

Стр. 163 — [ПОДКАЧАМЕ ТРЕТЯТА ГОДИНА НА «МАКЕДОНИЯ»] — Македония, г. III, бр. 1, 3 декември 1868. Без подпис.

Стр. 164 — ФАЗИТЕ НА ПОЛИТИКАТА И ФРАНЦУСКО-ПРУСКИЯТ ВЪПРОС — Македония, г. III, бр. 1, 3 декември 1868. Без подпис.

...Прусия... никак не мисли да варди Пражкият трактат — На 23 август 1866 г. след свършване на Австро-пруската война в Прага е сключен Пражки мирен договор между Австрия и Прусия. Според този договор Австрия се отказва от правата си над Шлезвиг и Холщайн, разтурен е Германският съюз. Така на Прусия се удава възможност през 1867 г. да създаде Северногерманският съюз.

Стр. 168 — ОГЛЕДАЛОТО — Македония, г. III, бр. 2, 7 декември 1868. Без подпис.

Стр. 169 — ЕДНА ДУМА И ЗА ЖЕНИТЕ — Македония, г. III, бр. 2, 7 декември 1868. Без подпис.

Стр. 172 — УЧИТЕЛСКИТЕ СЪБОРИ — Македония, г. III, бр. 2, 7 декември 1868. Без подпис.

Стр. 174 — МИНАЛОТО, СЕГАШНОТО И БЪДЪЩЕТО — Македония, г. III, бр. 3, 14 декември 1868. Без подпис.

Полският народ пропадна, но дали една от причините на неговото пропадание не е тая, дето не умей да вадържи в ръцете си Гданското поморие... — Има се пред вид подялбата на Полша между Русия, Прусия и Австрия през януари 1795 г. В резултат на Виенския конгрес (1814—1815) на Прусия се дават западната част на Варшавското херцогство и град Гданск.

И не тая мисъл ли подструва днес маджарите толков да ся напъват, за да подсвоят Река? — Става въпрос за усилията на Австро-Унгария да се домогне до гр. Риека, намиращ се край Риечкия залив на Адриатическо море.

Стр. 178 — НАШАТА ТЪРГОВИЯ — Македония, г. III, бр. 4, 21 декември 1868. Без подпис. С обозначение «следува».

Със статията, която поместихме в миналият си брой под заглавие «Миналото, сегашното и будущето» — вж. стр. 174 от този том.

Думата е за компанията «Провидение» — Основана е от И. А. Попов в Цариград с 1200 акции, всяка от по 10 турски лири. Първият параход на Дружината е купен от Лондра през 1864 г. Данни за това дружество дава Ив. Богоров в статията

«Българска мореплавателна дружина «Провидение» в Цариград и извод от историята за мореплаването» («Съветник», г. I, бр. 48, 49, 17 и 24 февруари 1864).

Стр. 182 — [«КЛАН, КЛАН, НЕДОКЛАН...»] — Македония, г. III, бр. 6, 7 януари 1869. Без подпис.

Стр. 183 — НАПРЕДЪК — Македония, г. III, бр. 7, 11 януари 1869. Без подпис.

Стр. 185 — ЕВРОПА В НАЧАЛОТО НА 1869-ТА ГОД. — Македония, г. III, бр. 8, 18 януари 1869. Без подпис.

В Испания републиканците... след кървавите поражения, които претърпяха в Кадикс и Малага... — Въстанието на военни части в Кадис през 1868 г. начело с адмирал Тонете, преминаването на управлението в ръцете на защитниците на конституционната монархия и недопущането до властта на републиканците и демократите.

...да настанят Еспартера като глава на Испания... — През септември 1840 г. генерал Балданеро Еспартеро със съдействието на революционната хунта става ръководител на испанското правителство. През май 1841 г. той е избран за едноличен регент. През 1843 г. е в емиграция в резултат на въстанието, ръководено от генерал Нарваес. Отново е ръководител на испанското правителство по време на революцията от 1854—1856 г.

...или Прима, или аустрийски принц...— Прим е един от лидерите на прогресистите в Испания, назначен през юни 1869 г. за министър-председател. На 16 ноември 1870 г. испанският престол се заема от Амадей Савойски, син на Виктор Емануил II.

Стр. 188 — ПОЗНАЙ САМ СЕБЕ СИ — Македония, г. III, бр. 9, 25 януари 1869. Без подпис.

Стр. 190 — ТИСЯЩЕЛЕТИЕТО НА ПРЕСТАВЛЕНИЕТО СВ. КИРИЛА — Македония, г. III, бр. 10, 1 февруари 1869. Без подпис.

Кирил-Константин Философ умира на 14 февруари 869 г. в Рим.

Стр. 193 — НЕЩО ЗА ЖЕНИТЕ — Македония, г. III, бр. 10, 1 февруари 1869. Без подпис.

Стр. 194 — ЗА ЖЕНИТЕ — Македония, г. III, бр. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20 от 8, 15, 22 февруари, 1, 8, 15, 22 март и 12 април 1869. Без подпис.

Дъщерите на Израиля са пяли патетически стихове в народното си пленение. — Става въпрос за разрушаването на Ерусалим от Новуходоносор II през 586 г. пр. н. е. и за т. нар. «Вавилонски плен» — отвеждането и пребиваването на евреите във Вавилония през периода 586—538 г. пр. н. е.

...и от тях един, приснодева, избра бог, за да опознае человека себе си... — Става дума за Дева Мария, майка, според евангелието, на Исус Христос.

Стр. 223 — БЪЛГАРИТЕ В РУМУНИЯ [I] — Македония, г. III, бр. 13, 22 февруари 1869. Без подпис.

...Парижкий трактат на 1856 е Парижкият мирен договор, подписан на 16 март 1856 г. Призната за победена в Кримската война, Русия отстъпва части от Бесарабия, намиращи се на устието на р. Дунав, предава Карс на Турция, отнема й се правото да има военен флот в Черно море.

...поведението на маджарите към румъните в Седмиградско. — Според Австро-унгарския договор от 1867 г. Трансилвания влиза в състава на унгарското кралство. Унгарската върхушка се отнася враждебно към трансилванското население, тъй като то е било против опеката на Унгария.

Стр. 223 — БЪЛГАРИТЕ В РУМУНИЯ [II] — Македония, г. III, бр. 14, 1 март 1869. Без подпис.

Стр. 230 — ВАЖНОСТТА НА ИСТОРИЯТА — Македония, г. III, бр. 15, 8 март 1869. Без подпис.

Стр. 232 — РАЗСЕЯНИТЕ БЪЛГАРИ — Македония, г. III, бр. 15, 8 март 1869. Без подпис.

Стр. 234 — ЗА НЕДЕЛНИТЕ И ПРАЗНИЧНИТЕ УЧИЛИЩА — Македония, г. III, бр. 16, 15 март 1869. Без подпис.

Стр. 236 — ПОСЛЕДНИ ДУМИ КЪМ «ВИДОВДАН» — Македония, г. III, бр. 16, 15 март 1869. Без подпис.

Шовинистическата насоченост на «Видовдан» е критикувана остро в българския периодичен печат от Каравелов, Ботев и от др. български журналисти.

Стр. 238 — НАШЕТО ВЕСТНИКАРСТВО — Македония, г. III, бр. 18, 29 март 1869. Без подпис.

Стр. 239 — ПОЛИТИЧЕСКО ОБОЗРЕНИЕ — Македония, г. III, бр. 19, 5 април 1869. Без подпис.

...в денят на стогодишният ден от рождението на Наполеона I — Стогодишнината от рождението на Наполеон I се е празнувала на 15 август 1869 г.

Сериозността, с която русите напредват в Средня Азия... — През периода 1864—1881 г. Русия възвръща влиянието си в Средна Азия — през 1864 г. е взет Чемкент, през 1865 г. — Ташкент, през 1866 г. е образувано Туркестанското генерал-губернаторство, през 1868 г. след превземането на Самарканд е присъединена към Руската империя и Зеравшинската област.

...примирието, което бе направил Джонсон... — Ан. Джонсон е приемник на американския президент Линколн; бил е вицепрезидент по неговото време. В стремежа си да разреши Алабамския конфликт, възникнал като конфликт между Великобритания и Съединените щати, той прави решителни стъпки за примирение между Северните и Южните щати. Джонсон заявил, че ще приеме Южните щати отново в съюза, ако се съгласят да освободят робите и признаят държавния дълг, направен по време на войната.

Додето неаполската аристокрация предаваше скъпоценният дар — златата корона на монархът на Италия... — През септември 1860 г. сардинската армия превзема Църковната област без Рим. На 7 ноември сардинският крал Виктор Емануил II е в Неапол. Тук Гарибалди се отказва от властта в негова полза.

...самият княз... искал да остави всичко и да сподели съдбата на предшественика си. — Става въпрос за немския принц Карл Хохенцолерн-Зигмаринген, заел румънския престол след свалянето на Александру Йон Куза през 1866 г. под името Карол I.

Бунатa на нордистите напредвала. — През 1867—1868 г. в Япония става революция, в резултат на която властта преминава в ръцете на буржоазно-земевладелската класа. Тя обаче не довежда революцията докрай и властта на императора е възстановена отново.

Стр. 245 — БЪЛГАРИЯ — Македония, г. III, бр. 20, 12 април 1869. Без подпис.

В редакционна бележка към статията Славейков пише: «Забелязваме на читателите си, че отсега нататък под това заглавие ще привождаме по-важни известия от всички онез страни, които са населени с българи.»

Стр. 246 — ПО ВЪПРОСЪТ — Македония, г. III, бр. 24, 10 май 1869. Без подпис.

Стр. 248 — ЧЕЛОВЕК В ОБЩЕСТВЕНИЙ ЖИВОТ — Македония, г. III, 27 май 1869, Притурка. Без подпис.

Стр. 248 — НАШЕТО СВЯЩЕНСТВО — Македония, г. III, бр. 28, 7 юни 1869. Без подпис.

Стр. 251 — ЧЕРКОВНИЯТ НАШ ВЪПРОС — Македония, г. III, 10 юни 1869. Приложение. Без подпис.

Стр. 253 — ПОЛОЖЕНИЕТО.-д/БЪЛГАРИТЕ — Македония, г. III, бр. 26, 24 май 1869. Без подпис.

От поредицата от статии «Положението» поместваме само тази. Останалите са обнародвани във: «а) Османлиите; б) Гърдите» — г. III, бр. 19, 5 април 1869; «в) Ерменците» — г. III, бр. 20, 12 април 1869; «г) Сърбите и хърватите»—г. III, бр. 21, 19 април 1869; «д) Българите. Бивший държавен живот у българите» — г. III, бр. 24, 10 май 1869; «Българите. Събуждането. Въпросът» — г. III, бр. 25, 17 май 1869.

...вторият българоубийца, патриарх Самуил... е цариградският патриарх Самуил I. По негово време, през 1767 г., Охридската архиепископия губи своята самостоятелност, като правата ѝ се изземват от Цариградската патриаршия. Самуил е първият, който облага българското население с извънреден данък за погасяване на големите разходи на Патриаршията.

...най-старата и най-славната от независимите български черкви е Охридската архиепископия.

Българите са решиха щото чрез науката, чрез просвещението да дойдат до пълна самостоятелност... — Славейков и като просветител, и по цензурни съображения не взема под внимание започналия революционен подем, а абсолютизира ролята на просветата и науката.

Стр. 258 — ВЪПРОСЪТ — Македония, г. III, бр. 30, 21 юни 1869. Без подпис.

...Великденското прилучване на 1860 е смелата постъпка на Иларион Макариополски на 3 април 1860 г. (Великден) по искане на народа да не спомене името на гръцкия патриарх на черковната служба.

Стр. 260 — НОВАТА ФАЗА НА НАШЕТО ОБЩЕСТВЕНО РАЗВИТИЕ — Македония, г. III, бр. 31, 28 юни 1869. Без подпис.

Стр. 263 — ГРАЖДАНСКАТА ДОБРОДЕТЕЛ — Македония, г. III, бр. 32, 5 юли 1869. Без подпис.

Стр. 267 — ЖЕНАТА. ВАЖНОСТТА Ѝ В КРЪГЪТ НА ОБЩЕСТВОТО И НЕЙНОТО ВЪЗПИТАНИЕ В БЪЛГАРИЯ — Македония, г. III, бр. 35, 26 юли 1869. Без подпис.

«Politique rationnelle» — «Разумна политика».

Стр. 272 — ДА СЯ ТРУДИМ — Македония, г. III, бр. 36, 2 август 1869. Без подпис.

Стр. 274 — ЮНОШЕСТВОТО И ЧИТАЛИЩАТА — Македония, г. III, бр. 36, 2 август 1869. Без подпис.

Стр. 277 — ИСТИННОТО ПРИЗВАНИЕ НА ЧЕЛОВЕКА — Македония, г. III, бр. 36, 2 август 1869. Без подпис.

Стр. 280 — ВЕЛИКАТА ИДЕЯ НА БЪЛГАРИТЕ — Македония, г. III, бр. 37, 9 август 1869. Без подпис.

Публикувано във: П. Р. Славейков. Избрани произведения. Т. II. Подбор, редакция и бележки на Цв. Македонска. С., 1956, стр. 161—164.

Стр. 284 — СРЕДОТОЧИЕТО НА БЪЛГАРИЯ — Македония, г. III, бр. 38, 16 август 1869. Без подпис.

Статията «Великата идея на българите» вж. стр. 280 на този том.

Стр. 289 — ЖЕНСКИТЕ ДРУЖЕСТВА У НАС — Македония, г. III, бр. 39, 23 август 1869. Без подпис.

Стр. 292 — ПО ВЪПРОСЪТ — Македония, г. III, бр. 40, 27 август 1869. Без подпис.

...българският народ ся обогати с още един проект... — Проектът, изработен от Смесената българо-гръцка комисия. Комисията е назначена от Високата порта. Неин председател е Али паша, членове: българи — Г. Кръстевич, х. Иванчо Пенчович, Г. Стоянович; гърци — Фотиади бей, Ал. Каратеодори, Христаки Зографос.

...проект, който ся тъкми да замести и двата онез правителствени проекти. — Става въпрос за двата проекта, връчени на Патриаршията от Високата порта през октомври 1868 г. — единият от седем, а другият от девет члена. Високата порта приканва Гръцката патриаршия «да приеме един от тях или да намисли някой друг способ на решение, който да

се приеме от двете страни и да даде колкото е възможно по-скоро край на работите.» Първият проект е разгледан в статията. Съдържанието на втория проект вж. и в П. Н и к о в. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. С., 1971, стр. 284—285.

И з л и ш н о е д а в м е с т в а м е т у к а п ъ р в о т о н е й н о д е л о, з а ч т о т о н е г о, п р е д и д а г о в и д и ц е л и я т о, п о т р е б а х а г о м ъ л ч е ш к а т а. . . — Има се пред вид първият проект на Смесената българо-гръцка комисия, изработен през март 1869 г. и отхвърлен от патриарх Григорий VI.

Стр. 313 — О Т Р Е Д А К Ц И Я Т А — Македония, г. III, бр. 41, 30 септември 1869. Без подпис.

С л е д е д и н м е с е ц т р е в о ж н о и п ъ л н о с г р и ж е н о т п о ч и в а н и е. . . — Става въпрос за второто спиране на «Македония» след бр. 41, 30 юли 1869 за един месец. По този повод в. «Турция» пише: «Тези, които познават законите на царщината, са съгласни да изповядват, че от две години насам «Македония» следва една линия на поведение, която е била в противоречие у много точки със свободолюбивия закон за печата.» Генович отбелязва също, че от година Управлението на печата е правило редица забележки на редактора на «Македония» във връзка с линията на вестника, но той не се е съобразил с тях. Според «Турция» спирането на «Македония» за един месец е «дип слабо и като постъпа тъй Високата порта, даде едно ново голямо доказателство за дълготърпението си.» (Притурка на в. «Турция», бр. 29, 9 септември 1869 г.)

Стр. 314 — Т Р Я Б А Д А Р А Б О Т И М — Македония, г. III, бр. 41, 30 септември 1869. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. С л а в е й к о в. Избрани произведения. Т. II. Подбор, редакция и бележки на Цв. Македонска. С., 1956, стр. 165—166; също в: П. Р. С л а в е й к о в. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С., 1969, стр. 274—276.

С е н П и е р о в а т а ш к о л а. — Има се пред вид Б е р н а р д е н д ь о С е н П и е р (1737—1814), френски писател и естественик, представител на сантиментализма, известен в България през Възраждането с преведените негови творби «Павел и Виргиния» (1850), «Индийската хижа» (1850). Последовател на Русо за връщане към природата.

Стр. 317 — В Ъ З М Ъ Ж А В А Н И Е Т О Н А Е В Р О П А — Македония, г. III, бр. 42, 3 октомври 1869. Без подпис.

Н е м о ж е д а с я к а ж е, ч е н е е и с т и н н о у в е-

р е н и е т о н а о н е з и, к о и т о с р а в н я в а т р а з в и т и е т о н а н а р о д и т е. . . с у с л о в и я т а н а ж и в о т у ч а с т н о е д н о л и ц е. . . — Славейков има пред вид в случая биологичната антинаучна теория за обществено развитие на Дж. Дрепер, на която се позовава и Каравелов в някои свои статии и брошури.

П р у с и я и з м е с т и А в с т р и я и з Г е р м а н и я и з а в з е м я с т о т о й. . . — В резултат на поражението си в Австро-пруската война (1866) и на подписания Пражки мирен договор Австрия е била заставена да излезе от Германския съюз. На следващата 1867 г. е бил създаден Северногерманският съюз, в който ръководна роля е играела Прусия.

А в с т р и я. . . с ъ и з в о л и д а с п о д е л и в л а с т т а с и с м а д ж а р и т е. . . — Преобразуването на Австрийската империя в дуалистична държава Австро-Унгария през 1867 г., в която управляващите нации са австрийци и унгарци.

Стр. 320 — З А Б Р А В Е Н А Т А С Т Р А Н А — Македония, г. III, бр. 42, 3 октомври 1869. Без подпис.

. . . н и й п р и в о ж д а м е т у к а д у м и т е н а е д и н о т с ъ в р е м е н н и ц и т е н а с в. К л и м е н т а. . . — Това е охридският епископ Теофилакт (XII в.). Славейков е бил запознат с житието на Теофилакт за Климент от публикацията му в сп. «Български книжици», г. I, бр. 1—10, 1 януари — 1 май 1858 г., направена от Партений Зографски.

Стр. 324 — Н А Ш Е Т О Д У Х О В Е Н С Т В О — Македония, г. III, бр. 44, 11 октомври 1869. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. С л а в е й к о в. Избрани произведения. Т. II. Подбор, редакция и бележки на Цв. Македонска .С., 1956, стр. 167—170; също в: П. Р. С л а в е й к о в. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С., 1969, стр. 281—283.

Стр. 327 — Н А Р О Д Н И Т Е У Ч И Т Е Л И — Македония, г. III, бр. 44, 11 октомври 1869. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. С л а в е й к о в. Избрани произведения. Т. II. Подбор, редакция и бележки на Цв. Македонска. С., 1956, стр. 171—174; също в: П. Р. С л а в е й к о в. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С., 1969, стр. 277—281.

. . . т е з о и м е н н и т е о т ц и о т Р и л а и Х и л е н д а р с а Н е о ф и т Р и л с к и и Н е о ф и т Х и л е н д а р с к и-Б о з в е л и.

...Павлович за в Тракия и България е Христаки Павлович, който Славейков има възможност да упознае и оцени по време на ученето си в Свищов.

Стр. 331 — ГЪРЦИТЕ И НИЙ — Македония, г. III, бр. 45, 15 октомври 1869. Без подпис.

Сразени и смачкани нечакано от събитията, които ги сполетяха в края на миналата година... — Има се пред вид потушаването на Критското въстание.

Стр. 335 — ГРАДОВЕТЕ И СЕЛАТА ЕДНИ ЗА ДРУГИ — Македония, г. III, бр. 50, 1 ноември 1869. Без подпис.

В последният си брой ний съобщихме едно изложение от учителските събори в Железник... — В бр. 49, 29 октомври 1869 г. на «Македония» е публикувана дописката «Учителските събори в Железник» от С. Д. Веженов. В нея се съобщава за проведените дотогава три събора в Железник. Публикувана е речта на един от участниците в последния събор.

Стр. 339 — СЪЗНАНИЕТО — Македония, г. III, бр. 52, 8 ноември 1869. Без подпис.

...тримата последни императори са Махмуд II (1808—1839), Абдул Меджид (1839—1861) и Абдул Азис (1861—1876).

Стр. 342 — КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ — Македония, г. IV, бр. 4, 25 ноември 1869. Без подпис.

Стр. 345 — ПОЛОЖЕНИЕТО — Македония, г. IV, бр. 5, 29 ноември 1869. Без подпис.

Далматинско въстание — През 1869 г. в Которския и Кривошипския окръзи избухват въстания, които принуждават австрийското правителство да удовлетвори някои от исканията на далматинците.

Англия... е поразбутана днес от въпросът на земите в Ирландия и подстрижена от острашилището на фенианизма. — Имат се пред вид политическият и социален гнет на Англия над Ирландия, движението на фениите, които водят борба за създаването на самостоятелна Ирландска република. По това време, през 1869 г., в Ирландия вече има секции на Първия интернационал.

...кандидатурата на генуезкий приц...— След лишаването на Изабела от испанския престол (на 18 септември 1868 г.) и бягството ѝ във Франция се търси нов коронован господар на Испания. След отказа на крал Фердинанд Португалски и на генуезкия херцог да заемат испанския престол на 18 януари 1869 г. за регент е назначен Серано.

Стр. 347 — ЗА СЛУГИТЕ — Македония, г. IV, бр. 5, 29 ноември 1869. Без подпис.

Стр. 348 — РИМСКИЯТ ВСЕЛЕНСКИЙ СЪБОР — Македония, г. IV, бр. 6, 4 декември 1869. Без подпис.

...великий Карол. — В случая става въпрос не за Карл Велики, а за Карл V (1500—1558), император на Свещената римска империя. Той повежда борба срещу Реформацията, срещу Мартин Лутер, обявил се против догмите на католическата черква.

Стр. 350 — САМОУСЪВЪРШЕНСТВУВАНИЕТО — Македония, г. IV, бр. 7 и 15, 6 декември 1869 и 10 януари 1870. Без подпис.

В бр. 7 статията има подзаглавие «Книгите и внимателното прочитание като първо средство за усъвършенствувание».

Стр. 354 — НАЗНАЧЕНИЕТО НА УЧЕНИЕТО И ПОЛЗАТА ОТ НЕГО — Македония, г. IV, бр. 10, 12, 17, 22 от 15 и 24 декември 1869, 17 януари и 3 февруари 1870. Без подпис.

Стр. 365 — ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГОВОРИ — Македония, г. IV, бр. 13, 31 декември 1869. Без подпис.

Карола Магна е Карл Велики (ок. 742—814), от лат. Carolus Magnus.

...Владимировото (царство) на Север...— Владимировото велико княжество, чието начало е положено около средата на XII в.

Стр. 368 — МИНАЛАТА ГОДИНА — Македония г. IV, бр. 14, 3 януари 1870. Без подпис.

...хитрият Бонапартец е Наполеон III, император на Франция от 1852 до 4 септември 1870 г.

сенатус консулът — от лат. senatus consultum — сенат, съвет на старейшините.

...напредванията на една голяма съперница в Средна Азия... — След като през 1864 г. завъ шват водените продължително време кавказки войни, царска Русия започва постепенното завладяване на Средна Азия. Това продължава до 1885 г.

Австрия като разумя от паданието си на Садова... — Разгромът на Австрия от Прусия при Садова-Кьониггрец на 3 юли 1866 г., който предопределя последиците от Австро-пруската война.

...правдините, които наскоро ся дадоха на Маджарско. — Преобразуването на Австрия в Австро-Унгария през 1867 г. и привилегированото положение, в което са поставени унгарците от това обединение спрямо поробените народи в пределите на империята.

...клета една девица на име Варвара Убрик. — Това злодеяние е описано в произведение на полския писател И. Крашевски, преведено на български чрез румънски под заглавие «Варвара Убрих, калугерица в Краков. Истинска повест, написана на полски от И. К. Превел от румънски П. Кисимов, Цариград, 1873».

Северният германски съюз е създаден през 1867 г.

...пострадването на мексиканският император... — След изтеглянето на френските войски от Мексико през 1867 г. Мексиканската република е възстановена, а императорът Максимилиан, от династията на Хабсбургите, натрапен на мексиканците от Наполеон III, е разстрелян от революционерите.

...окаянството, което сполетя Испания след станалата размирица... — Вероятно се има пред вид въстанието на флотата в Кадис през септември 1868 г., с което фактически започва петата буржоазна революция в Испания.

...пострадването на тази последната държавица (Дания) — В резултат на поражението си в Австро-датско-пруската война и подписания на 30 октомври 1864 г. Виенски мирен договор Дания отстъпва Шлезвиг, Галиция и Ладенбург на победителите.

Кедив е наследствен титул, даден на Измаил паша от турския султан през 1866 г.

Лесепс по-подир заквана, а по-напред изкара великото дело на Суезкий канал... — На Фердинанд Лесепс, инженер и френски консул в Кайро, се възлага ръководството по прокопаване на Суецкия канал. Прокопаването е започнато през 1859 и е завършено през 1869 г.

...железният път от Варна до Русе — Първата железница в България, между Варна и Русе, е завършена през 1866 г.

...бунтът на Куба противу столицата. —

Борбата на кубинците срещу потисничеството на Испания, започнала през октомври 1868 г. под ръководството на Карлос Мануел де Сеспедес; известна в историята като «десетгодишна война».

Стр. 384 — ОТ ПОТРЕБНОТО ЗА НАРОДЪТ — Македония, г. IV, бр. 17, 17 януари 1870. Без подпис.

Стр. 388 — [ЗА ДА УЗНАЕМ МИНАЛОТО СИ] — Македония, г. IV, бр. 23, 7 февруари 1870. Без подпис.

Преводачите на в. «Дунав» са Стоил Попов и Иван Чорапчиев, които са били същевременно и редактори. Те са превеждали материалите от български на турски език, тъй като вестникът се печатал на български и турски.

Окрѣжното писмо на г-на Божкова е «Писмо до българските читалища» на М. Дринов, подписано с родовото му име Божков. В писмото се дават правила за събирането на песни и приказки, посочва се как да се описват старобългарски ръкописи, изтъква се ролята на читалищата за опазване на народните умотворения и т. н. Писмото на Дринов е публикувано в «Македония», г. III, бр. 42 и 44, 3 и 11 октомври 1869 г. То е отпечатано и във в. «Право», г. IV, бр. 32 и 33, 4 и 11 октомври 1869 г., както и в «Летоструй», г. II, 1870, стр. 126—131.

Г-н Моско Попов... извести за издаването на един географический речник... — Става въпрос за публикацията «Явно желание» от Моско Попов («Македония», г. IV, бр. 6, 4 декември 1869), придружена от редакционна бележка, с която Славейков поощрява намерението на Попов да издаде «Географически словар». За това намерение на Моско Попов се съобщава и в бр. 13, 31 декември 1869 г. на «Македония». В бр. 65, 11 юли 1870 г. на в. «Македония» в публикацията «Към почтените господа любители на народното просвещение» Попов дава въпросите, които трябва да имат пред вид тези, които се заемат с описания на селища.

Идеята на Моско Попов е одобрена и от Л. Каравелов — вж. «Свобода», г. I, бр. 7, 17 декември 1869 г.

Моско Попов е известен и с името Моско Поптонев Добринов.

...онези сведения за Железник и каазата му, вместени в «Цариградский вестник». ... — Вероятно Славейков има пред вид сведенията за иманярските и архитектурни разкопки около Стара Загора (Железник), публикувани в «Цариградски вестник», В, бр. 77, 8 март 1852 г.

«Описание на Драговец» от г-на Д. Т. Лач-

кова. — Точното заглавие на тази публикация е «Кратко изследуване на бивший град Драговец» — «Гайда», г. III, бр. 7, 1 април 1866 г.

Описание на Копривщица от Пулякова в «Книжиците» е публикацията на Христо В. Пулеков «Копривщица», отпечатана в сп. «Български книжици», г. III, 1860, кн. 16 и 17.

описание... на Кърклисийската кааза. — Става въпрос за «Описание на Лозенската кааза» — «Македония», г. III, бр. 36, 2 август 1869 г.

описание... за Дебър... — В бр. 21, 31 януари 1870 г. на «Македония» е публикувано описанието «Нещо за Дебърската епархия» от анонимен автор (обозначен със знака +).

Стр. 391 — УЧЕНИЕТО И ИНДУСТРИЯТА — Македония, г. IV, бр. 23, 7 февруари 1870. Без подпис.

Стр. 395 — ТИСЕЩЕЛЕТИЕТО НА НАРОДНАТА БЪЛГАРСКА ЧЕРКВА — Македония, г. IV, бр. 26, 17 февруари 1870. Без подпис.

Борис прие християнската вяра в 861 или 862 год. — Борис покръства българите през 865 г.

силлабус — от sillybus (гр.) — заглавие на книга; пергаментов лист със заглавието на книгата, прикрепен към свитъка.

Стр. 397 — ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО У НАС — Македония, г. IV, бр. 29, 28 февруари 1870. Без подпис.

Стр. 399 — ЦАРИГРАД, 2-ИЙ МАРТ 1870 — Македония, г. IV, бр. 30, 3 март 1870, Притурка. Без подпис.

Стр. 402 — НАШЕТО МЯСТО — Македония, г. IV, бр. 30, 3 март 1870, Притурка. Без подпис.

Стр. 404 — СОЦИАЛИЗЪМ И КОМУНИЗЪМ — Македония, г. IV, бр. 32, 34, 35 от 10, 17 и 21 март 1870. Без подпис.

Фурве е Фурие, Франсоа Мари Шарл (1772—1837), френски социалист-утопист.

Бабеф е Бабьов, Франсоа Ноел (1760—1797), организатор на утопическо-комунистическо движение на т. нар. «равни» във Франция през 1795—1797 г.

Възторженият Базар е Базар, Сент Аман, основател на карбонаризма във Франция, последовател на Сен Симон.

Славейков не е бил запознат с основните положения на комунистическото учение, поради което проявява субективизъм в оценките си. Просветителските му концепции не му позволяват да достигне до гениалните прозрения на Ботев, първия възторжен поклонник и популяризатор на комунизма в България. Славейков допуща неточности и при проследяване историята на социалистическото учение.

Стр. 410 — НАШЕТО ПРИСЪРЦЕ КЪМ УЧИЛИЩАТА — Македония, г. IV, бр. 32, 10 март 1870. Без подпис.

Стр. 411 — НАЛЕЖАЩИ РАЗМИШЛЕНИЯ — Македония, г. IV, бр. 33, 35, 37, 40, 41, 42, 44 от 14, 21, 28 март, 7, 11, 18, 25 април 1870. Без подпис.

В бр. 39, 4 април 1870 г. няма статия от поредицата «Належащи размишления».

Pas trop du mal — Не е голямо зло. (В оригинала вм. mal погрешно rele. Поправяме тази неточност.)

Те бяха станали една чета, подобна на преторианците... — В древния Рим преторианците от свита на пълководците се обособяват като гвардия на императора. Впоследствие ролята им е твърде голяма, тъй като вземат дейно участие в дворцовите преврати.

Стр. 451 — БЛАГОПРИЯТНИТЕ ТЪРЖЕСТВОВАНИЯ — Македония, г. IV, бр. 34, 17 март 1870. Без подпис.

Стр. 456 — ВЪЗКРЕСЕНИЕТО — Македония, г. IV, бр. 41, 11 април 1870. Без подпис.

Паисий Зографский е Паисий Хилендарски, наречен така от Славейков поради факта, че завършва «История славяноболгарская» в Зографския манастир.

Стр. 458 — ПОСТАНОВЛЕНИЯТА И НАЧАЛСТВАТА — Македония, г. IV, бр. 47, 5 май 1870. Без подпис.

Стр. 460 — ЕДИНАДЕСЕТИЙ МАЙ — Македония, г. IV, бр. 48, 9 май 1870. Без подпис.

Стр. 462 — НАБЛЮДЕНИЯТА — Македония, г. IV, бр. 49, 13 май 1870. Без подпис. С обозначение «следи».

Стр. 463 — ПО ВЪЗПИТАНИЕТО — Македония, г. IV, бр. 52, 23 май 1870. Без подпис.

Стр. 466 — ЯВНИТЕ ТРУЖЕНИЦИ — Македония, г. IV, бр. 54, 30 май 1870. Без подпис.

Стр. 470 — [НЕГОДУВАНИЕ ПРОТИВУ ДУХОВЕНСТВОТО] — Македония, г. IV, бр. 55, 4 юни 1870. Без подпис.

Григориевци — Има се предвид Григорий Назианзин (Богослов) (ок. 329—ок.389), виден деец на източноправославната черква.

Василиевци — Става дума за Василий Велики (329—378), идеолог на източното православие.

Златоустовци — от Йоан Златоуст (ок. 347—407), крупен представител на източната черква, известен с красноречието си.

Стр. 477 — ЦАРИГРАД, 6 ЮНИЯ — Македония, г. IV, бр. 56, 8 юни 1870. Без подпис.

Една дописка от Шумен, която читателите ни ще видят по-долу... — Става въпрос за дописката «Шумен», поместена в рубриката «Дописки на «Македония» — «Македония», г. IV, бр. 56, 8 юни 1870.

Стр. 478 — КАК ТРЯБА ДА ГЛЕДАМЕ НА ОБЩИТЕ РАБОТИ — Македония, г. IV, бр. 57, 10 юни 1870. Без подпис.

Стр. 488 — ЛИЧНАТА ИЛИ СЪБОРНАТА ЧЕРКВА Е ПО-КАНОНИЧЕСКА — Македония, г. IV, бр. 58, 15 юни 1870. Без подпис.

Histoire de l'Eglise par Wladimire Guette — История на църквата от Владимир Гет.

Може ли г. П. Ф. да ни възрази... — Славейков има предвид авторът на статията «Нашите общини из България» — «Турция», г. VI, бр. 16, 6 юни 1870 г., подписан с инициалите П. Ф

Стр. 494 — ЗА МНИМОСПОСОБНИТЕ МЪЖИЕ — Македония, г. IV, бр. 59, 19 юни 1870. Без подпис.

Стр. 498 — ЗА НОВИЗНИТЕ В ЧЕРКВАТА — Македония, г. IV, бр. 62, 30 юни 1870. Без подпис.

Стр. 501 — ВЕРНИТЕ СРЕДСТВА — Македония, г. IV, бр. 63, 3 юли 1870. Без подпис.

Стр. 503 — ПАК НА ВЪПРОСЪТ ЗА ЕКЗАРХА — Македония, г. IV, бр. 64, 8 юли 1870. Без подпис.

Стр. 508 — РАБОТА НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ — Македония, г. IV, бр. 65, 11 юли 1870. Без подпис.

Стр. 512 — РАБОТИ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ — Македония, г. IV, бр. 67, 20 юли 1870. Без подпис.

Стр. 516 — РАБОТИ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ — Македония, г. IV, бр. 70, 30 юли 1870. Без подпис.

Стр. 518 — ОТ САМОЛЮБИЕТО ЛИ ИЛИ ОТ НЕВЕЖЕСТВОТО ИЗТИЧАТ НИЗКИТЕ РАБОТИ — Македония, г. IV, бр. 71, 4 август 1870. Без подпис.

Стр. 522 — НАШИТЕ НАРОДНИ ПОТРЕБИ — Македония, г. IV, бр. 73, 11 август 1870. Без подпис. С обозначение «следи».

Стр. 525 — ПОСЛЕДНЕ НАПОМНЯНИЕ — Македония, г. IV, бр. 74, 17 август 1870. Без подпис.

Стр. 526 — ЦЪРВУЛИ НЯМА, РАЙДА ИЩЕ — Македония, г. IV, бр. 74, 17 август 1870. Без подпис.

Стр. 528 — ЕДИН ДОБЪР ПРИМЕР — Македония, г. IV, бр. 75, 19 август 1870. Без подпис.

Стр. 530 — РАБОТИ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ — Македония, г. IV, бр. 76, 25 август 1870. Без подпис.

Стр. 533 — ЕДИН ЛОШ ОБИЧАЙ — Македония, г. IV, бр. 76, 25 август 1870. Без подпис.

Стр. 535 — ОСНОВНИТЕ УЧИЛИЩА И ДЪРЖАВИТЕ — Македония, г. IV, бр. 79, 8 септември 1870. Без подпис.

Стр. 536 — ПЛОДОВЕТЕ НА ДЕСПОТИЗМЪТ — Македония, г. IV, бр. 79, 8 септември 1870. Без подпис.

Един народ от 320 милиона жители потрепера от няколко европейски солдати и... ги остави да разграбят столицата му — През 1860 г. Англия и Франция водят война с Китай и превземат столицата му Пекин. През октомври 1860 г. китайците са принудени да подпишат неизгодния за тях Пекинско-англо-китайски договор.

Наполеон е за окайване — По време на Френско-

пруската война Наполеон III капитулирва в Седан на 2 септември 1870 г.

Стр. 539 — ПУСТОСЛОВИЕТО В ПЕЧАТЪТ И В ЖИВОТЪТ — Македония, г. IV, бр. 79, 8 септември 1870. Без подпис.

Стр. 541 — ЗНАНИЯТА — Македония, г. IV, бр. 80, 9 септември 1870. Без подпис.

Стр. 542 — ПАТРИОТИЗМЪТ И ДОСТОЙНСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ — Македония, г. IV, бр. 81, 83 от 15 и 22 септември 1870. Без подпис.

В бр. 83 заглавието на статията е «Достойнството и патриотизмът на българите».

Една дописка в Табор, вместена в преминалите броеве на листът ни... — Славейков насочва към дописката «Табор (в Австрия) през юлия 1870 (Извлечение из частно писмо)», публикувана в «Македония», г. IV, бр. 72, 7 август 1870.

Стр. 547 — ПРОИЗХОЖДЕНИЕТО НА КАЛУГЕРИТЕ — Македония, г. IV, бр. 81, 15 септември 1870. Без подпис.

Членът за калугерите и калугерството е публикуван в «Македония», г. IV, бр. 55, 4 юни 1870. Включен е в настоящия том под заглавие [«Негодувание противу духовенството»], стр. 470.

Да дочакаме да видим книгата «Атон»... написана от калугер и издадена в православнейшата държава... — Славейков има пред вид превода на Димитър Енчев, който излиза през следващата година — «Света гора (Атон). Пътни впечатления на Н. А. Благовещенский. Русчук, 1871». Това е фактически един от очерците, поместени в книгата на Н. А. Благовещенски «Среди богомольцев. Наблюдения и заметки во время путешествия по Востоку». Книгата има две издания. Написана е в резултат на пътешествие на автора през 1858 и 1859 г. Освен за Атон в книгата има и други очерци — «Пътят от Цариград до Яфа», «Йерусалим», «Пътят от Солун до Волос», «Тесалия». Отзив за нея пише Каравелов в сп. «Знание», г. II, 1876, кн. 4. Рецензии за превода на Д. Енчев се появяват в «Свобода», г. I, бр. 33, 8 юли 1870, «Македония», г. V, бр. 15, 13 април 1871.

Благовещенски завършва Петербургската духовна академия, поради което Славейков пише, че «книгата «Атон» е написана от калугер».

Стр. 550 — ВЪЗПИТАНИЕТО НА ЖЕНИТЕ И НАРОДЪТ — Македония, г. IV, бр. 82, 21 септември 1870. Без подпис.

Публикувано в: П. Р. Славейков. Избрани произведения. Подбор редакция и бележки на Цв. Македонска. Т. II. 1956, стр. 175—176; също в: П. Р. Славейков. Съчинения. Т. II. Прозаични творби. Под редакцията на Цв. Македонска. С., 1969, стр. 283—284.

Стр. 551 — ПОРИЦАНИЯТА НА Г. И. — Македония, г. IV, бр. 83, 22 септември 1870. Без подпис.

Нашите читатели видяха в предидущий брой как някой си г. И. ни порицаваше... — В бр. 82, 21 септември 1870 г. на «Македония», в началото на публикацията «Сливен» редакторът на «Македония» отбелязва: «В една дописка от този град (Сливен — б. н.), обнародвана в последния брой на в. «Право», срещаме следующето до нас касающе ся П. П. (послепис — б. н.), което извличаме наедно със забележките, с които го придружава реченият лист.» Славейков препечатва в «Македония» от «Право» онова, което се отнася за него и неговия вестник с бележки, които продължава и в настоящата си статия.

Стр. 555 — ОСТАВКАТА НА ПАТРИАРХА — Македония, г. IV, бр. 84, 24 септември 1870. Без подпис.

Стр. 559 — ОБЩИНСКИТЕ НИ СЪБРАНИЯ — Македония, г. IV, бр. 84, 24 септември 1870. Без подпис.

Стр. 564 — ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИТЕЛИ — Македония, г. IV, бр. 86, 6 октомври 1870. Без подпис.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

за лица, периодични издания,
заглавия на произведения, дружества, комитети и др.

Абдул Азис (1830—1876), турски султан — 297, 400, 588.
Абдул Меджид (1823—1861), турски султан — 588.
Авксентий Велешки (1798—1865) — митрополит, един от ръководните дейци на черковната борба — 91—94, 400, 576.
Августин—Аврелий (Блажени) (354—430) — католически деец, проповедник на религиозния догматизъм. Автор на съчиненията «За божието царство», «Изповеди» — 472.
Австро-датско-пруска война (1864) — 590.
Австро-пруска война (1866) — 577, 580, 587, 590.
Австро-унгарски договор (1867) — 582.
Адам, библейско лице — 268.
Александрийска черква — 415, 422.
Александър II (1818—1881), руски император — 34.
Александър Македонски (356—323 пр. н. е.) — 132, 556.
Али паша, Мехмед Емин (1815—1871) — неколкократно велик везир на Турция, свързан с историята на черковната борба — 117, 118, 399, 585.
Амадей Савойски (1845—1890) — принц, крал на Испания от 1870 до 1873 — 581.
Амазена, калугерка — 199.
«Аналитикос Астир», в. — 68, 69.
Английско библейско общество — 101.
Англо-абесинска война (1867—1868) — 577.
Анибал, Ханибал (ок. 247—183 пр. н. е.) — изтъкнат картагенски пълководец. Нахлува в Италия през Испания, Южна Франция и Алпите — 198.
Антиохийска черква — 415, 422.
Антоний IV, патриарх — 572.
Аргос — герой от гръцката митология с много очи. Виждал вина. ги, защото, докато спял, затварял само част от очите си — 417.
Аристотел (384—322 пр. н. е.), древногръцки философ — 57, 202.

«Армония», в. — 65.
Арнаудов, Петър — свещеник в Русе. Участник в черковната борба — поддържа реакционното й крило. Известно време е учител в Русе — 481.
«Атон» — преводната книга на Дим. Енчев «Света гора (Атон). Пътни впечатления на Н. А. Благовещенский. Русчук, 1871» — 548, 596.

Бабеф — вж. **Бабьов, Франсоа Ноел**
Бабьов, Франсоа Ноел (1760—1797) — предшественик на научния комунизъм, организатор на утопическо-комунистическото движение на т. н. «равни» във Франция през 1795—1797 г. — 406, 407, 592.
Базар, Сент Аман (1791—1832) — френски утопист-социалист. Пропагандира и доразвива идеите на Сен Симон — 406, 592.
Байрон, Джордж Ноел Гордън (1788—1824) — английски поет. Известен на възрожденския читател с «Абидоската невеста» в превод на Н. Катранов — 360.
Байст, Фридрих (1809—1886) — граф, саксонски и австрийски държавен деец. През 1867 г. сключва съглашение, в резултат на което се създава Австро-унгарската империя — 150, 187, 243.
Бастилия — средновековна крепост в Париж, превърната в затвор. Разрушена на 14 юли 1789 г. от разбунтувалия се френски народ — 11.
«Бедност на историята ни и изроденето на много българи», от П. Р. Славейков — 30, 573.
[**Без исторически знания няма ни народно съзнание, ни народно чувство, ни народна гордост**], от П. Р. Славейков — 26, 573.
Берлински съвет — 157.
Бернарден дьо Сен Пиер Жак Анри (1737—1814) — френски писател, представител на сантиментализма. Под въздействието на Русо пише «Етюди за природата». През Възраждането в България излизат «Павел и Виргиния» и «Индийска хижа» в превод на Ан. Гранитски, както и откъси от други негови творби, включени в «Сборник от разни съчинения» на Войников — 315, 586.
Бисмарк, Ото фон (1815—1898), германски политически деец — 187.
Благовещенски, Н. А. — 596.
«Благоприятните тържествования», от П. Р. Славейков — 451, 593.
Богоров, Иван Андр. (ок. 1818—1892) — изтъкнат възрожденски книжовник, който се проявява и като лексикограф. Автор на «Френско-български и българо-френски речник. . . Виена, 1869», «Упътване за български язик. Виена, 1869». «Второ упътване за български язик. Виена, 1869», «Българско-френски речник. . . Виена, 1871» и др. — 580.
Бокл, Хенрих Томас (1821—1862) — английски историк и социолог, получил широка популярност със съчинението си «История на цивилизацията в Англия». На трудовете му се позовават и известно влияние изпитват Л. Каравелов, П. Р. Славейков, В. Друмев и др. възрожденски писатели. Откъси от «История на цивилизацията в Англия» са публикувани в «Летоструй», 1874, кн. 6 — 240.
Бомарше, Пиер — Огюстен Карон (1732—1799) — френски драматург. Критикува остро феодално-абсолютистичния режим във Франция — 202.
Борис I (неизв. — 907) — български княз, приел част от учениците на Кирил и Методий в България, на които създава благоприятни условия за книжовна и просветна дейност — 321, 395, 396, 592.
Ботев, Христо (1848—1876) — 582, 593.
Бошков — вж. **Дринов, Марин.**
Братияно, Йон (1821—1891) — румънски политически деец, лидер на либералната партия, министър-председател на Румъния — 187, 244.
«Братско обяснение на българин към братията му българи», брошура — 20, 572, 573.
Буда (VI—V в. пр. н. е.) — създател на будистката религия — 549.
Будберг, Андреа (1820—1881) — руски дипломат. Посланик в Берлин, Виена, Париж, член на Държавния съвет — 63.
«Бурж», оръжейна фабрика — 166.
Бурмов, Тодор Ст. (1834—1906) — 572.
«Българите. Бивший държавен живот у българите», от П. Р. Славейков — 584.
«Българите в Румъния» [I], от П. Р. Славейков — 223, 582.
«Българите в Румъния» [II], от П. Р. Славейков — 227, 582.
«Българите. Събуждането. Въпросът», от П. Р. Славейков — 584.
«България», от П. Р. Славейков — 245, 583.
Българска екзархия — 298—301, 492, 493, 504.
«Българска мореплавателна дружина «Провидение» в Цариград. . .», статия от Ив. Богоров — 581.
Българска черква, в Цариград — 530—532.
«Български книжици» (1858—1862) — списание с енциклопедическо съдържание издавано в Цариград. Редактори — Д. Мутев, Ив. Богоров, Г. Кръстевич и др. — 389, 587, 592.
Български метох, в Цариград — 299, 531.

«Български народни песни», сборник от Д. и К. Миладинови — 159.
Българско читалище, в Цариград — 164.
Бюфон, Жорж — Луи Леклерк (1707—1788) — френски естественик — материалист, преследван от черквата. Автор на многотомната «Естествена история», на «Теория на земята» и др. — 95.
Бялата къща — Белият дом във Вашингтон — 150, 579.

«Важността на историята», от П. Р. Славейков — 230, 582.
«Варвара Убрих, калугерица в Краков. Истинска повест, написана от И. К. Превел от румънски П. Кисимов. Цариград, 1873» — 374, 590.
«Вариации по черковният въпрос», от П. Р. Славейков — 136, 578.
Василий II Българоубиец — византийски император (976—1025). След погрома на Самуиловата войска при Беласица (1014 г.) заповядва да бъдат ослепени 15000 български войници — 322.
Василий Велики (329—378) — идеолог на източното православие — 471, 472, 499, 594.
«Великата идея на българите», от П. Р. Славейков — 280, 284, 585.
Велика френска революция — 404.
Велика черква — вж. Цариградска патриаршия.
Венелин, Юрий Иванович (1802—1839) — руски историк и славист. С «Древные и нынешние болгаре» (1829) и с други свои трудове има големи заслуги за Българското възраждане. Някои от тях са преведени на български език от М. Кифалов, Н. Даскалов, Б. Петков и др. — 30.
«Верните средства», от П. Р. Славейков — 501, 594.
Версайлски двор — 204.
«Видовдан» (1861—1876) — сръбски политически вестник, списван в шовинистически дух. Критикуван от Каравелов, Ботев, Славейков — 236—238, 582.
Виенски конгрес (1814—1815) — 580.
Виенски мирен договор (1864) — 590.
«Византис», в. — 44.
Виктор Емануил II (1820—1878) — крал на Сардиния, по-късно и на обединена Италия. Разширява италианските владения, укрепва монархическата власт — 25, 581, 583.
Вилхелм II Хохенцолерн (1797—1888) — пруски крал, германски император — 242, 375.
Висока порта — 21, 23, 137, 143, 147, 148, 162, 175, 176, 293, 296, 298, 302, 309, 313, 397, 399, 418, 419, 442—444, 573, 585, 586.
Владимир Мономах (1053—1125) — велик киевски княз със заслуги

ва обединението и укрепването на руската държава — 367, 589.
«Времето и стремленията», от П. Р. Славейков — 42, 574.
Вселенска патриаршия — вж. Цариградска патриаршия.
Вселенски римски събор — 378, 384.
«Всемирното изложение на 1867», от П. Р. Славейков — 36, 573.
«II-ро писмо от Русе» — 578.
«2-й февруарий», ат П. Р. Славейков — 91, 576.
«Възкресението», от П. Р. Славейков — 456, 593.
«Възмъжаването на Европа», от П. Р. Славейков — 317, 586.
«Възпитанието на жените и народът», от П. Р. Славейков — 550, 597.
«Въоръжен мир», от П. Р. Славейков — 121, 577.
«Въпросът», от П. Р. Славейков — 258, 584.

«Гайда» (1863—1867) — първият български хумористичен вестник, редактиран от П. Р. Славейков в Цариград — 238, 389, 577, 592.
Гарибалди, Джузепе (1807—1822) — ръководител на италианското освободително движение, с голяма популярност всред революционната българска емиграция — 583.
Генович, Никола (1835—1912) — туркофил, редактор на в. «Турция». Като турски цензор съдействува за неколкократното спиране на в. «Македония» — 148, 149, 586.
«Географически словар», от М. Попов — 591.
Герман (Арминий) (17 пр. н. е. — 19 сл. н. е.) — вожд на херуските. Първоначално служи в римските легиони. По-късно се обявява срещу Рим и води успешни войни за освобождението на Северозападна Германия от римско владичество. Става жертва на заговор — 150.
Германски съюз — 580, 587.
Гете, Фр. Владимир (1816—1892) — католически свещеник в Париж, френски книжовник. Впоследствие влиза в лоното на източното православие и служи в руската черква — 491.
Гете-Гьоте, Йохан Волфганг (1749—1832) — немски поет. Негови стихотворения в превод на Н. Катранов са публикувани в «Цариградски вестник» през 1853 г. — 95
Гизо, Франсоа Пиер Гийом (1787—1874) — френски историк и политик-консерватор. Ръководи външната и вътрешната политика на Франция през периода 1840—1848 г. — 230.
[Говорим в името на правдата], от П. Р. Славейков — 94, 577.
Горчаков, Александър, М. (1798—1883) — княз, руски политически деец, дългогодишен министър на външните работи — 63, 64.
«Градовете и селата едни за други», от П. Р. Славейков — 335, 588.

«Гражданската добродетел», от П. Р. Славейков — 263, 584.
Гракхи, братя-Тиберий (162 — ок. 132 пр. н. е.) и **Гай** (153—121 пр. н. е.) — политически дейци на Римската република, чиято дейност съдействува за укрепване на робовладелческия строй в древния Рим — 12.
Грант, Улисъс Симпсън (1822—1885) — американски генерал, президент на Съединените щати през периода 1869—1877 г. — 150.
Григорий Назианзин (Богослов) (ок. 328 — ок. 389) — изтъкнат деец на източното православие, писател. Автор на слова, псалми. Играе значителна роля в борбата срещу еретиците — 471, 472, 594.
Григорий VI, патриарх — 574, 586.
Гръцка патриаршия — вж. **Цариградска патриаршия.**
«Гръцкият елемент около Солун и Сер», от П. Р. Славейков — 130, 578.
«Гърците и ний», от П. Р. Славейков — 331, 588.

Далай Лама — върховен глава на ламаистката черква в Тибет; от XVII в. възглавя и светската власт в Тибет. След 1959 г., когато е разгромена феодалната реакция, последният далай лама избягва в Индия. Неговото място се заема от панченлама — 549.
Далматинско въстание (1869) — 588.
«Да ся трудим», от П. Р. Славейков — 272, 585.
Деак, Ференц (1803—1876) — унгарски политически деец, националист. Ратува за буржоазни реформи в Австро-Унгария, за запазване цялостта на турската империя. Отнася се враждебно към националноосвободителните движения в поробените славянски страни — 243.
Дева Мария — 23, 214, 534, 582.
Делафонтен — вж. **Лафонтен.**
Демокрит (ок. 460—370 пр. н. е.) — древногръцки философ — материалист — 425.
Демостен (384—322 пр. н. е.) — древногръцки политически деец, виден оратор. Популярни са неговите «Речи против Филип» — 62, 358.
Деристан, епископ — 199.
Джонсон, Андрей (1808—1875) — американски президент след убийството на Линколн — 243, 583.
Дон Фернанд — вер. **Фернандес де Лос Риос** (1821—1879) — испански политически деец и писател. През 1866 г. емигрира във Франция. След революцията от 1868 г. се завръща в Испания. Избран е за сенатор. Посланик в Лисабон. Отново емигрира, когато престолът се заема от крал Алфонс — 243.

Дописки на «Македония», рубрика — 594.
«Достойнството и патриотизмът на Българите», от П. Р. Славейков — 596.
Дрепер, Джон (1811—1882) — американски историк, физик, химик, физиолог, социолог. Роден в Англия, но работи като учен в Америка. Един от изтъкнатите западноевропейски просветители. Най-известното му съчинение «История на умственото развитие на Европа» е познато и оказва въздействие на български възрожденски книжовници — 240, 587.
Дринов, Марин (1838—1906) — първият български крупен учен — историк, пръв председател на Българското книжовно дружество (дн. БАН). Проявява интерес и към филологически, фолклорни и етнографски проблеми. Събира и публикува в «Периодическо списание» български народни песни — 257, 389, 591.
Дука, Неофит — гръцки просветен деец, директор на висшата гръцка школа в Букурещ. В споровете за гръцкия литературен език застъпва становището, че той трябва да се развива в зависимост от лексиката и граматическите особености на старогръцкия език — 57.
«Дунав» (1865—1877) — български вестник, издаван в Русе. Списван в туркофилски дух. Поместените в него публикации са на български и турски език. Редактиран от турци и от българи. От българска страна вземат участие Ст. Попов и Ив. Чорапчиев — 71, 388, 579, 591.
«Дунавска зора» (1867—1870, 1877, 1879) — обществено-политически общообразователен вестник, издаван в Браила от Д. Войников. Излезлите два броя през 1877 г. са редактирани от Т. Пеев. Вестникът се списва в борческо-демократически дух — 26.

Ева, библейско лице — 214, 215, 268.
«Европа в началото на 1869 -та год.», от П. Р. Славейков — 185, 581.
Евстатий Клеовулос — Кесарийски митрополит; преди това архимандрит при Цариградската патриаршия — 59, 66, 574, 575.
«Единадесетий май», от П. Р. Славейков — 460, 593.
«Един добър пример», от П. Р. Славейков — 528, 595.
«Един лош обичай», от П. Р. Славейков — 533, 595.
«Една дума и за жените», от П. Р. Славейков — 169, 580.
«Едрене», «Едирне» (1867—1877) — седмичен вестник, издаван в Одрин на български, турски и гръцки език. За българската част отговаря Х. Г. Палимидов, по-късно Г. Джансъзов — 68, 71.
Екуменическа черква — 415, 417.
Енчев, Дим. — 596.

«Епталофос», в. — 94, 96.
«Ерменците», от П. Р. Славейков — 584.
Ерусалимска черква — 415.
Еспартеро, Балданеро — испански генерал и политически деец. Ръководител на испанското правителство през 1840, 1854—1856 г.; едноличен регент на Испания (1841—1843) — 186, 581.
Есхил — 425.
Ефрем Сирин (ок. 306—378) — черковен деец и писател, автор на поучителни слова, на сборника «Паренесис». Негови слова са превеждани на български език и са включвани в сборници от XIV, XV в. — 472.

Жана д.Арк (1412—1431) — френска национална героиня, проявила самоотверженост срещу нашествието на англичаните във Франция. Обявена от католическата черква за светица — 11.
«Жената. . .», от П. Р. Славейков — 267, 585.
«Жените в отношение на народството», от П. Р. Славейков — 11, 571.
«Женските дружества у нас», от П. Р. Славейков — 289, 585.
«Журнал де Деба», в. — 89, 123.
«Журнал де Петербург» — вж. «Санкт-Петербургские ведомости».
«Журнал Офисие де л'Емпир Франсе» — продължение на в. «Монитер» — 186.
Жюи, Виктор Жозеф (1764—1846) — френски писател, член на Френската академия на науките. Автор на битоописателни творби, на драми, писани по подражание на Волтер. Свежият хумор на произведенията му ги прави популярни — 202.

«Забравената страна», от П. Р. Славейков — 320, 587.
[За да узнаем миналото си], от П. Р. Славейков — 388, 591.
«За жените», от П. Р. Славейков — 194, 581.
«За мнимоспособните мъжие», от П. Р. Славейков — 494, 594.
«За неделните и празничните училища», от П. Р. Славейков — 234, 582.
«За новизните в черквата», от П. Р. Славейков — 498, 594.
«За образованието на народна», от П. Р. Славейков — 100, 577.
«За образованието у нас», от П. Р. Славейков — 397, 592.
«Западна черква» — 384, 396, 427.
«За просвещението», от П. Р. Славейков — 142, 578.
«За просвещението», от П. Р. Славейков — 151, 579.
«За слугите», от П. Р. Славейков — 347, 589.
«Здравият егоизъм», от П. Р. Славейков — 27, 573.
«Знание» (1875—1876, 1878) — списание за наука и литература. На страниците му в легална форма редакторът Л. Каравелов продължава да воюва срещу политическото, духовното и социалното робство — 596.
«Знанията», от П. Р. Славейков — 541, 596.
Зографос-Зограф, Христаки — гръцки банкер, член на Смесената българо-гръцка комисия в Цариград за уреждане на взаимоотношенията между гръцката и българската черква — 301, 400, 585.
Зографски манастир, в Атон — 254, 593,

И. — 551, 554, 597.
Игнатиев, Николай Павлович (1828—1908) — граф, виден руски дипломат. Посланик на Русия в Турция (1864—1877) през последната фаза на черковната борба и на организираното националноосвободително движение — 574.
«Идеята на народност», от П. Р. Славейков — 7, 571.
Изабела II (1830—1904) — испанска кралица. Стреми се да възстанови клерикално-абсолютичния режим. Разгромява буржоазно-демократичната революция от 1854—1856 г. Вследствие революцията от 1868 г. е свалена от престола и бяга във Франция — 186, 589.
Измаил паша — Хедив (кедив), т. е. вицекрал на Египет. Стреми се да модернизира страната и да я откъсне от пряката ѝ зависимост от султана — 590.
Източен въпрос — 89, 107, 109, 320.
Източна черква — 396.
Иларион Ловчански, Ловчански епископ — 400.
Иларион Макариополски (Стоян Стоянов Михайловски) (1812—1875) — един от най-изтъкнатите ръководители на борбата за черковна независимост — 92, 400, 573, 584.
Императорско правителство — вж. Висока порта.
«Индийска хижа», от Берн. дьо Сен Пиер — 586.
Ипекска патриаршия — вж. Ипекска черква.
Ипекска черква — 17, 415, 572.
Ираклийски — вж. Никодим Ираклийский.
Исократ — вж. Сократ.
«Истиното призвание на человека», от П. Р. Славейков — 277, 585.
«Исторически преговори», от П. Р. Славейков — 365, 589.
«История на человеческият ум» от Кондорсе — 267.
«История славяноболгарская», от Паисий Хилендарски — 593.
Исус Христос, библейско лице — 23, 412, 413, 415, 425, 433, 455, 456, 458, 472, 488—491, 499, 549.

Иустиниан I, Юстиниян I — византийски император. Инициатор на много войни, възстановил и построил крепости край Дунав, Стара планина и на други места — 297.

Йеремия, библейско лице, пророк — 38, 238, 489.

Йеремия — първият гръцки митрополит след унищожаването на Търновската патриаршия през 1393 г. В Търново се установява през 1395 г. — 572.

Йероним, Фаулфиш Пражки (70-те год. на XIV в. — 1416) — видеи чешки реформатор, близък сподвижник на Ян Хус. В проповедите си изобличава католическото духовенство и немските феодали — 472.

«Йерусалим», от Н. А. Благовещенски — 596.

Йоан, библейско лице, апостол — 412.

Йоан Златоуст (от. 347—407) — идеолог на християнската църква, писател; цариградски епископ, известен с красноречието си — 499, 594.

Йованка д'Арк — вж. **Жана д'Арк.**

Йосиф Соколски (ок. 1786—1879) — игумен на Соколския манастир край Габрово, архиепископ на българите — униати. Отведен от П. Р. Славейков в Русия и настанен в Киевопечорската лавра край Киев, където умира — 575.

«Йосиф Щросмайер», от П. Р. Славейков — 159, 579.

«Как отиваме», от П. Р. Славейков — 79, 576.

«Как тряба да гледаме на общите работи», от П. Р. Славейков — 478, 594.

Каравелов, Любен (1834—1879) — 582, 587, 591, 596.

Каратеодориди, Александър — грък, член на Смесената българо-гръцка комисия по черковния въпрос — 301, 400, 585°.

Карл Велики (ок. 742—814) — франкски крал и император, разширил значително границите на Франкската държава. Има заслуги за развитието на културата — 367, 589.

Карл V (1500—1558) — император на Свещената Римска империя, крал на Испания. Повежда борба срещу Реформацията — 349, 589.

Карол Магна — вж. **Карл Велики.**

Карол Хохенцолерн Зигмаринген (1839—1914) — княз на Румъния след свалянето на Ал. Куза през 1866 г., неин крал от 1881 до 1914 г. — 63, 583.

Киприян (нач. на 30-те год. на XIV в. — 1406) — старобългарски писател, ученик на Теодосий Търновски и Евтимий. Московски и всеруски митрополит, със заслуги за развитието на руската литература — 202, 489.

Кипърска черква — 415.

Кирил, цариградски патриарх — 246.

Кирил-Константин Философ—39, 93, 175, 191, 193, 323, 457 460, 581.

[Клан, клан, недоклан. . .], от П. Р. Славейков — 182, 581.

Клелия — римска девойка. Според преданието била заложница у етруския цар Порсена, но избягала, като преплувала р. Тибър. Римският сенат я върнал на Персена, но вместо да я накаже, той я освободил. Римляните ѝ издигнали статуя, Рубенс я обезсмъртява в творчеството си — 11.

Климент Охридски (ок. 840—916) — Славейков утвърждава делото му на крупен старобългарски писател и педагог, допринесъл за разцвета на българската култура в Македония и за създаването на традиции, възприети и в други славянски и неславянски страни. Популяризиран през Възраждането и чрез житието на Теофилакт за него, отпечатано в сп. «Български книжици» — 39, 93, 321, 457, 587.

Клодий, Пулхер Публий (неизв. — 52 пр. н. е.) — римски политически деец, народен трибун — 576.

Когалничану, Мих. (1817—1891) — румънски държавник, историк — 241.

«Комерчио Ориентале», в. — 117.

Кондорсе, Жан Антоан (1743—1794) — френски социолог, икономист, философ. Отдава голямо значение на разума и знанията. Точното заглавие на съчинението му, на което се позовава Славейков, е «Очерк върху историческата картина на прогреса на човешкия ум» (1794) — 267.

Коперник, Николай (1473—1543) — 95.

«Копривщица», от Хр. В. Пулеков — 389, 592.

Кораис, Адамантий (1748—1833) — гръцки писател. Обръща особено внимание на просветата и културата по време на гръцкото възраждане, на простонародния език при формирането на гръцкия национален език. Оказва въздействие на Ив. Дабровски, М. Балабанов и на др. българи с прогресивните си възгледи като общественик и писател — 58.

«Кореспонданс дю Нор-ест», в. — 116.

Кориолан, Гней Марций — получава прозвището си от името на гр. Кориола. Живее през V в. пр. н. е. Според легендата изменя на Рим, преминава на страната на волските и заедно с тях обсажда Рим. Вдига обсадата на града по молба на майка си — 12, 572.

Корнелия — дъщеря на Сципион Африкански, майка на братята Тиберий и Гай Гракхи. Жена с високи морални и граждански добродетели — 12, 199, 403.

«Кратко изследуване на бивший град Драговец», от Д. Т. Лачков — 389, 591.
Крестидис, Г. — вж. **Кръстевич, Гаврил.**
Кримска война (1853—1856) — 578.
Критска война — вж. **Критско въстание** (1866—1869).
Критско въстание (1866—1869) — 63, 108, 119, 120, 379, 383, 573, 588.
Крум, (неизв. — 814) хан — 181, 367.
Кръстович, Кръстевич, Гаврил (1817—1898) — обществен деец, книжовник. Възглавява консервативното крило в черковната борба. Автор на «История блъгарска. 1869», на статии; преводач — 257, 301, 400, 585.
Куза, Александру Йон (1820—1873) — княз на Влахия и Молдавия (1859—1866). Има заслуги за обединителния процес на румънските княжества — 62, 63, 421, 575, 583.
«Курие д'Ориан», в. — 117, 573.
«Къде отива политиката?», от П. Р. Славейков — 107, 577.
«Към няколко абонати в Русе», от П. Р. Славейков — 70, 575, 576.
«Към почтените господа любители на народното просвещение», от М. Попов — 591.
«Към читателите», от П. Р. Славейков — 342, 588.
«Към читателите на «Македония», от П. Р. Славейков — 160, 579.

Лазар, биолейско лице — 456, 458.
«Ла Тюркн», в. — вж. **«Тюрки»**.
Лафонтен, Жан дьо (1621—1695) — френски писател — баснописец. Славейков го цени високо и превежда някои от басните му — 435, 574.
«Левант Хералд», в. — 379.
Левингтон—Левингстън, Дейвид (1813—1873) — английски пътешественик, мисионер, лекар. Открива неизвестни области в Южна и Централна Африка, които проучва по време на трите си пътешествия — 9.
Лейбниц, Лайбниц, Готфрид Вилхелм (1646—1716) — немски философ-идеалист, математик — 95.
Лесепс, Фердинанд (1805—1894) — френски дипломат, инженер, акционер, френски консул в Кайро. Ръководи прокопаването и строителството на Суецкия канал (1859—1869). Създава дружество за прокопаване на канал между Тихия и Атлантическия океан — 382, 590.
«Летоструй или домашен календар» (1869—1876) — издание с енциклопедически характер. Излиза по една книжка годишно — 591.

Линколн, Абраам (1809—1865) — американски държавник, президент на Съединените щати през периода 1861—1865 г. — 583.
«Личната или съборната черква е по-каноническа», от П. Р. Славейков — 488, 594.
«Личната свобода», от П. Р. Славейков — 145, 578.
«Лойд» — унгарска параходна компания — 180.
Лок, Джон (1632—1704) — английски философ и политически деец. Материалистическите му възгледи са в своеобразно съчетание с много негови идеалистически концепции — 95.
Лутер—Лютер, Мартин (1483—1546) — виден деец на Реформацията, основоположник на протестантството — 589.
[Любов, съгласие и взаимно поддържание], от П. Р. Славейков — 64, 575.
Людовик XIV — Луи XIV (1638—1715) — френски крал. Създава строго централизирана власт, съдействува за развитието на търговията, промишлеността, води завоевателни войни — 203.
Луцифер — в християнската митология низвергнат ангел, сатана, властител на ада — 57.

«Македония» (1866—1872) — най-авторитетният български вестник, издаван в пределите на Османската империя. Списван в настъпателен демократически дух от П. Р. Славейков — 6, 11, 13, 20, 24, 26, 27, 30, 32, 35, 41, 46, 62, 64, 65, 70—72, 79, 85, 89, 91, 94, 99, 104, 106, 109, 111, 115, 117, 121, 123, 126, 129, 130, 133, 136, 140, 142, 145—147, 149, 151, 153, 157, 159, 160, 162—164, 167, 169, 171, 172, 174, 178, 182, 185, 187, 190, 193, 194, 223, 227, 229, 232, 234, 236, 238, 239, 244, 245, 247, 248, 251, 253, 257, 259, 263, 267, 271, 274, 277, 280, 284, 289, 313, 314, 317, 320, 323, 327, 331, 335, 339, 342, 343, 345, 347, 350, 354, 365, 368, 384, 388, 389, 391, 394, 397, 399, 404, 410, 411, 451, 455, 458, 460, 461—463, 466, 470, 476, 478, 488, 493, 498, 501, 503, 508, 512, 515, 517, 522, 524—526, 528, 530, 532, 534, 536, 538, 541, 542, 547, 550, 551, 555, 559, 564, 567, 571—597.
Максимилиан I Хабсбургски (1832—1867) — австрийски ерцхерцог, мексикански император. Заема мексиканския престол в резултат на Мексиканската експедиция на Наполеон III. Осъден на смърт след възстановяване на Мексиканската република — 44, 574, 590.
«Малка разправа», от П. Р. Славейков — 147, 578.
Мария — вж. **Дева Мария.**
Марко, библейско лице — апостол — 413.
Матей, библейско лице, апостол — 413.
Махмуд II (1785—1839) — турски султан, провел реформи за създаване на централизирана феодална империя. Унищожава еничарството — 179, 588.

Мацини, Джузепе (1805—1872) — идеолог на републиканско-демократичното крило в италианското националноосвободително движение — 244.

Мексиканска експедиция (1861—1867) — 574.

Менавреа — Менабрея, Луиджи-Федериго (1809—1896) — граф, маркиз, генерал; италиански политически деец. Участник във войните през 1848—1849, 1859 г. Министър на мореплаването (1861—1862), на обществените работи. През 1866 г. подписва Пражкия договор като представител на Италия. Министър-председател и министър на външните работи (1867—1869). Италиански посланик във Виена, Лондон, Париж — 25, 378.

Методий, брат на Кирил-Константин Философ — 39, 93, 175, 191, 322, 323, 457, 460.

Мехмед Алия — 379.

Мил, Джон Стюарт (1806—1873) — английски буржоазен икономист, публицист, философ. Ратува за умерени социални реформи. Представител на позитивизма и утилитаризма — 193, 408.

Миладинов, Димитър (1810—1862) — 329.

«Миналата година», от П. Р. Славейков — 368, 589.

«Миналото, сегашното и бъдещето», от П. Р. Славейков — 174, 178, 580.

Минерва, богиня на мъдростта — 56, 574; 575.

«Мир или война», от П. Р. Славейков — 115, 577.

Митридат VI Евпатор (Митрадат VI) (132—63 пр. н. е.) — владетел на Понтийското царство. Води несполучливи войни с Рим — 28, 573.

Митхад паша (1822—1884) — турски държавник, управител на Дунавския вилает, велик везир на Турция. Настроен враждебно към Славейков, който се обявява остро срещу опитите му да асимилира българския народ чрез умела дипломатическа игра и проектирани реформи — 143.

Мойсей, библейско лице — 54, 414, 490, 574.

«Монитер», в. — 186.

«Морген Пост», в. — 123.

Мохамед II — 287.

Мутие — Муте, Франсоа (1817—1869) — френски политически деец. Френски посланик в Берлин, Виена, Цариград (1853—1866), министър на външните работи (1866—1868), сенатор — 186.

«Наблюденията», от П. Р. Славейков — 462, 593.

Навуходоносор II (604—562) 561 пр. н. е.) — вавилонски цар. Води войни с асирийци, египтяни. Завладява Сирия, Финикия, Палестиня. През 586 г. превзема Ерусалим и взема в плен част от

жителите му. Строи великолепни дворци и храмове, прочутите «висящи градини» («градините на Семирамида») — 582.

[Назидателно поучение], от П. Р. Славейков — 104, 577.

«Назначението на ученията и ползата от него», от П. Р. Славейков — 354, 589.

«Належащи размишления», от П. Р. Славейков — 411, 593.

Наполеон I, Наполеон Бонапарт (1769—1821) — френски политически деец, император — 36, 119, 241, 574, 583.

Наполеон III, Луи Наполеон (1808—1873), френски император — 25, 37, 43, 44, 116, 117, 123, 165—167, 241, 242, 371, 372, 386, 536—538, 574, 589, 590, 595, 596.

«Напредък» от П. Р. Славейков 183, 581.

Нарваес, Рамон Мариа (1800—1868) — испански политически деец, генерал. Няколко пъти назначаван за министър-председател на Испания. Налага нова, реакционна конституция — 581.

«Народните учители», от П. Р. Славейков — 327, 587.

«Народно възпитание», от П. Р. Славейков — 32, 573.

«Народност» (1867—1869) — обществено-политически вестник, издаван в Букурещ. Като трибуна на българската демократична емиграция, какъвто става впоследствие, той попада на журналиста и публициста Славейков — 26, 27, 71, 72 78, 575, 576.

Нарцис, ерусалимски епископ — 490.

Натанаил Зографски (Скопски) (1820—1906) — охридски, ловчански, пловдивски митрополит. Участник в организирането на Кресненското въстание (1879). Книжовник — 572.

Наум (IX в. — 910) — български книжовник, един от учениците на Кирил и Методий, пристигнали в България след тяхната смърт. Съдействува за създаването на Преславската книжовна школа. Развива просветна и литературна дейност в Македония — 39, 93.

«Началото на народностите в Турско», от П. Р. Славейков — 89, 576.

«Нашата търговия» от П. Р. Славейков — 178, 580.

«Нашето вестникарство», от П. Р. Славейков — 238, 582.

«Нашето духовенство», от П. Р. Славейков — 324, 587.

«Нашето място», от П. Р. Славейков — 402, 592.

«Нашето присърце към училищата», от П. Р. Славейков — 410, 593.

«Нашето свещенство», от П. Р. Славейков — 248, 584.

«Нашите народни потреби», от П. Р. Славейков — 522, 595.

«Нашите общини из България», от П. Ф. — 594.

[Негодуване противу духовенството], от П. Р. Славейков — 470, 594, 596,

«Неологос», в. — 45, 65, 67, 69, 90, 109, 113, 115.

Неофит Рилски (ок. 1793—1881) — 254, 587.

Неофит Хилендарски — Бозвели (1784—1848) — 94, 168, 254, 456, 587.
Нерон, Клавдий Цезар (37 пр. н. е. — 68 сл. н. е.) — римски император. Поради жестокостите си при преследване на християнството, името му става синоним на коравосърдечие — 268.
«Нещичко и за учителите», от П. Р. Славейков — 157, 579.
«Нещо върху преобразованието», от П. Р. Славейков — 129, 578.
«Нещо за Дебърската епархия» — 389, 592.
«Нещо за жените», от П. Р. Славейков — 193, 581.
Ниел, френски маршал — 242.
[Ние вече знаем теготата на робството], от П. Р. Славейков — 65, 575.
Никодим Ираклийский, митрополит — 58, 575.
Никола Петрович—Николай I Петрович Негош (1841—1921) — черногорски княз от 1860 г. Борец за свободата на Черна гора — 187.
Николай I (Николай Павлович Романов) (1796—1855) — руски император, популярен в България във връзка с Руско-турската война (1828—1829) и Кримската война (1853—1856) — 90.
Николаки, свищовски гражданин — 182.
Нил Изворов — свещеник от Русе. Изпратен в Солун да води борба срещу католицизма, става униат. Отново се връща в лоното на източното православие. Името му се среща често на страниците на българския революционен печат — 481.
«Новата фаза на нашето обществено развитие», от П. Р. Славейков — 260, 584.
Нов завет — 7, 102.
Новуходоносор — вж. **Навуходоносор.**
Ной, библейско лице — 133.
Нютон, Исак (1642—1727) — английски физик, математик, астроном — 357, 358, 362.

«Образованието и възпитанието», от П. Р. Славейков — 85, 576.
«Общинските ни събрания», от П. Р. Славейков — 559, 597.
«Огледалото», от П. Р. Славейков — 168, 580.
«Огледване», от П. Р. Славейков — 109, 577.
Октавий-Август Гай Октавиан (63 пр. н. е. — 14 сл. н. е.) — римски император. След смъртта на Юлий Цезар воюва за еднолична власт. Установява военна диктатура. Присъединява към Рим чужди земи, потушава жестоко вълненията на робите — 157.
Оливе, Емил (1825—1913) — френски политически деец, министър-председател на Франция от януари до август 1870 г. Преследва дейците на I Интернационал — 372.

Оливиер — вж. **Оливе, Емил.**
Омер паша (Михаил Латас) (1806—1871) — турски генерал, по произход хърватин. Взема участие при потушаване на въстанията на о-в Крит, в Черна гора, Босна, Херцеговина — 118.
«Описание на Драговец» — вж. **«Кратко изследуване на бивший град Драговец»**, от Д. Т. Лачков.
«Описание на Копривщица» — вж. **«Копривщица»**, от Хр. В. Пулеков.
«Описание на Лозенската каза» — 389, 592.
«Оправдание и свестяване», от П. Р. Славейков — 46, 574.
«Оправданието», от П. Р. Славейков — 574.
Орлеан, парижка линия — 166.
Орлов, Николай Алексеевич (1827—1885) — руски дипломат, генерал, писател. Взема участие в Кримската война (1853—1856). Посланик в Белгия (1859—1869). Поддръжник на политиката на А. М. Горчаков за сближение на Русия с Франция. Във връзка с това е продължително време руски посланик в Париж (1871—1882) — 63.
«Османлиите; гърците», от П. Р. Славейков — 584.
«Основните училища и държавите», от П. Р. Славейков — 535, 595.
«Оставката на патриарха», от П. Р. Славейков — 555, 597.
«От потребното за народът», от П. Р. Славейков — 384, 591.
«От редакцията», от П. Р. Славейков — 313, 586.
«От самолюбието ли или от невежеството изтичат низките работи?» от П. Р. Славейков — 518, 595.
Охридска архиепископия — 17, 415, 422, 572, 584.
Охридска патриаршия — вж. **Охридска архиепископия.**

Павел, библейско лице, апостол — 414, 450.
«Павел и Виргиния»; от Бернд. дьо Сен Пиер — 586.
Павлович, Христаки (Дупничанин) (1804—1847) — един от известните български учители през Възраждането. Учителствува в Свищов, където е учител и Ем. Васкидович. Автор на учебници. Прави първото печатно издание на Паисиевата история под заглавие «Царственик. . .» (1844) по преправката на П. Р. Славейков и Хр. Драганов — 329, 588.
Паисий Зографски — вж. **Паисий Хилендарски.**
Паисий Хилендарски (ок. 1722 — ок. 1773) — 456, 593.
[Пак за черковния въпрос], от П. Р. Славейков — 20, 572.
«Пак на въпросът за екзарха», от П. Р. Славейков — 503, 595.
Палиас, амастрийски епископ — 490.
Панарет Пловдивски (1805—1883) — митрополит, най-напред в Ксанти, по-късно в Пловдив. Активен участник в черковната борба — 67.

Партений Зографски (Павел Василков) (1818—1876) — български митрополит. Автор на учебни помагала. През 1858 г. публикува житието на Климент Охридски от Теофилакт в сп. «Български книжици» — 249, 587.

Партений Нишавский — вж. **Партений Зографски**

Паскал, Блез (1623—1662) — френски математик, физик, философ — 95.

«Патриотизмът и достойнството на българите», от П. Р. Славейков — 542, 596.

Патус — обожественото понятие «pathos» (страст, страдание) — 56, 574.

Пекинско-англо-китайски договор — 595.

Пенчович, хаджи Иванчо — туркофил, член на Държавния съвет, враг на революционното движение. На консервативни позиции в черковната борба — 301, 400, 585.

Перикъл (ок. 490 — 429 пр. н. е.) — вожд на Атинската робовладелческа демокрация. Съдействува за културно-икономическия и политическия разцвет на Атина. При него завършва демократизацията на Атинската държава — 555.

«Пестер Лойд» — вестник с реакционна насоченост, издаван в Будапеща — 243.

Петербургска духовна академия — 596.

П. Р. Славейков. Избрани произведения. Т. II. Под ред. на Цв. Македонска. С., 1956» — 576, 585—587, 597.

«П. Р. Славейков. Съчинения. Т. II. Под ред. на Цв. Македонска. С., 1969» — 576, 579, 586, 587, 597.

«Петокнижие», от Мойсей — 574.

Петрович, х. И. — вж. **Пенчович, хаджи Иванчо.** ————

Петър — болярин, родственик и пратеник на Борис I на църковния събор в Цариград през 870 г.; преди това пратеник от Борис I в Рим — 395.

Петър, библейско лице, апостол — 414, 491.

Петър Велики, Петър I Алексеевич (1672—1725) руски император — 34, 135.

«П. Ников. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. С., 1971» — 586.

Пий IX (1792—1878) — римски папа, враг на обединението на Италия. Узаконява догмата за «папската непогрешимост» — 397, 575.

Пикар, Людовик Жозеф Ернест (1821—1877) — френски политически деец. Адвокат в Париж. Съидейник на Оливе. Известен с красноречието си. След революцията от 1870 г. е министър на отбраната и на финансите. През 1871 е министър на вътрешните работи в кабинета на Тиер. Посланик в Брюксел; член на Националното събрание и на Френския сенат — 241.

Пикаро — вж. **Пикар, Людовик, Жозеф Ернест.**

«Писмо до българските читалища», от Бошков (М. Дринов) — 591.

Питтак (IV в. пр. н. е.) — гръцки политически деец и законодател от ранга на Солон и Ликург — 202.

Платер — графиня, от големия графски и дворянски род Платер от Вестфалия, Прибалтика — 11.

Платон (прозвище на Аристокъл (427—347 пр. н. е.) — крупен древногръцки философ, ученик на Сократ, родоначалник на обективния идеализъм. Оставя значителен брой философски съчинения в диалогична форма — 57, 231.

Плиний Стари, Гай (23) 24—79) — римски писател. Работи в областта на историята, естествените науки, военното дело, граматиката и др. науки. Запазен е трудът му «Естествена история» в 37 книги — 51.

«Плодовете на деспотизмът», от П. Р. Славейков — 536, 595.

Плутарх (ок. 46—128) — старогръцки писател, идеалист. Интересува се от проблемите на морала, от биографиите на исторически личности. Автор на съчиненията «Моралии», «Сравнителни животописи (биографии на римски цезари)» — 203.

«По възпитанието», от П. Р. Славейков — 463, 594.

«По въпросът» от П. Р. Славейков — 246, 584.

«По въпросът», от П. Р. Славейков — 292, 585.

[Подкачаме третята година на «Македония»], от П. Р. Славейков — 163, 579.

«Познай сам себе си», от П. Р. Славейков — 188, 581.

Поликарп, измирски епископ — 488, 489.

«Politique rabionnelle» («Рационална политика»), от Ламиртин — 269, 585.

«Политическата азбука», от П. Р. Славейков — 124, 578.

«Политическо обозрение», от П. Р. Славейков — 239, 583.

«Политическото състояние», от П. Р. Славейков — 149, 579.

«Положението», от П. Р. Славейков — 345, 584, 588.

«Положението; д) Българите. . .», от П. Р. Славейков — 253, 584.

«Положението на българските учители», от П. Р. Славейков — 564, 597.

Поп, Александър (1688—1744) — английски поет, сатирик, литературен критик. Издава съчиненията на Шекспир. Превежда «Илиада» — 201.

Попов, И. А. — български търговец, основоположник на параходното дружество «Провидение» в Цариград — 580.

Попов, Моско (Моско Добринов Поптонев) (1847—1909) — роден в

Лясковец. Следва Юридическия факултет в Загреб. Учител в Лом, Горна Оряховица, Пловдив. Работи върху географски словар. След Освобождението е съдебен служител — 389, 591.
Попов, Стоил (1839—1890) — търговски чиновник в Цариград, началник на униатското писалище за тескерета в турската столица. Съдействува за записване на четници в Първата българска легия. Един от редакторите на в. «Дунав» и цензор на българските книги. След Освобождението е съдебен чиновник — 591.
«Порицанията на г. И.», от П. Р. Славейков — 551, 597.
Портата — вж. **Висока Порта.**
«Последне напомнияние», от П. Р. Славейков — 140, 578.
«Последне напомняние», от П. Р. Славейков — 525, 595.
«Последни думи към «Видовдан», от П. Р. Славейков — 236, 582.
«Постановенията и наредбите за напредване», от П. Р. Славейков — 134, 578.
«Постановленията и началствата», от П. Р. Славейков — 458, 593.
«Право» (1869—1873) — български вестник в Цариград, списван в либерално-просветителски дух. Редактор — Ив. Найденов — 238, 471, 472, 474, 480, 518, 559, 591, 597.
Пражки мирен договор (1866) — 166, 580, 587.
Пражки трактат — вж. **Пражки мирен договор.**
«Практическата свобода», от П. Р. Славейков — 154, 579.
«Представи ся о господи. . .», от П. Р. Славейков — 577.
«Пресс», виенски вестник — 149.
Прим, Хуан — испански генерал. Участник в Кримската война (1853—1856), в колониалната война против Мароко, в Мексиканската експедиция. Прави опит да разбунтува армията против Изабела II. След революцията в Испания от 1868 г. е военен министър; през 1869—1870 — министър-председател. Потушава с големи жестокости въстанието на републиканците — 186, 581.
Приснодева — вж. **Дева Мария.**
«Провидение» — параходно дружество, основано от И. А. Попов в Цариград — 180, 181, 580.
«Проектът на Вселенската патриархия за решението на българският въпрос. 1867», брошура — 20, 572.
«Произхождението на калугерите», от П. Р. Славейков — 547, 596.
Проперций, Секст Аврелий (49—15 пр. н. е.) — римски поет. Автор на елегии, от които са запазени четири книги. В творчеството си възпява любовта и жената, славослави римската старина — 199.
Прудон, Пиер Жозеф (1809—1865) — френски политически деец, социолог, философ, икономист. За него едрата капиталистическа собственост е кражба. Обявява се срещу «лошите» страни на стоковото производство, като апелира да се запазят «добрите». Противник на класовата борба. Славейков приема твърде идилично неговите идеи — 407.
«Пустословието в печатът и в животът», от П. Р. Славейков — 539, 596.
П. Ф. — 480, 492, 493.
Първи Интернационал — международно дружество на работниците, създадено на 28 септември 1864 г. в Лондон — 588.
«Пътят от Солун до Волос», от Н. А. Благовещенски — 596.
«Пътят от Цариград до Яфа», от Н. А. Благовещенски — 596.

«Работа за представителите», от П. Р. Славейков — 508, 595.
«Работи на представителите» — 512, 595.
«Работи на представителите» — 516, 595.
«Работи за представителите» — 530, 595.
Радулеску, К. Н. — 572.
«Разсеяните българи», от П. Р. Славейков — 232, 582.
Райков, Андрей — богат шуменски гражданин, подпомагал материално учебното дело — 477, 478.
«Рапортът на великий везир», от П. Р. Славейков — 117, 577.
Рахил — една от двете жени на Яков — 198.
«Реформ», в. — 243.
Рилски манастир — 254, 329.
Римска черква — вж. **Западна черква.**
«Римският вселенский събор», от П. Р. Славейков — 348, 589.
Росел — Ръсел, Джон (1792—1872) — английски политик, лидер на либералната партия. Прави опит да въведе всеобщо гласоподаване в Англия — 142.
Руе — вж. **Руер, Еужен.**
Руер, Еужен (1814—1884) — френски политически деец, непостоянен във възгледите си. Член на законодателното събрание, министър на правосъдието (1849—1852), на земеделието, търговията и обществените дела (1855—1863), председател на Държавния съвет. Имал голямо влияние над Наполеон III. От 1869 г. е председател на Френския сенат. След революцията от 1870 г. емигрира в Лондон. През 1871 г. с завръща в Париж и продължава политическата си дейност като депутат — 24, 117, 241.
«Русе, 1867, декем. на 20. . .» — 575.
«Руските документи», от П. Р. Славейков — 62, 575.
Русо, Жан Жак (1712—1778) — представител на френското просвещение от XVIII в., на френския сантиментализъм — 315, 586.

Рут — вж. **Руф.**

Руф — според преданието един от седемдесетте апостоли. Син на Симон Киринеянин, който носил кръста на Исус Христос. Епископ в Тива, в Елада — 198.

«Самоусъвършенстването», от П. Р. Славейков — 350, 589.

Самуил I, цариградски патриарх — 254, 422, 584.

«Санкт-Петербургские ведомости» (1728—1917) — руски вестник, продължение на в. «Ведомости»; обществено-политически информационен ежедневник, официален орган на руското правителство — 62.

Сара — според преданието съпруга на еврейския патриарх Авраам, майка на Исак. Поради красотата си била взета в двореца на фараона, но бог я спасил. В образа ѝ апостол Петър вижда не женската красота, а величието на всепобеждаващия женски дух. Това има пред вид и Славейков — 198.

Сатурн — митологически образ, отъждествяван от римляните с Кронос. Според мита свалил от престола своя баща Уран (небето) и се оженил за сестра си Рея. Предсказано му било, че ще бъде лишен от власт от децата си. Затова ги поглъщал, след като се родят. Рея спасява един от синовете си, който заставил Сатурн да повърне погълнатите деца и го затворил в преизподнята — 56.

«Св. Безсребреници», манастир в Кукленско — 300.

«Св. Богородица», черква в Пловдив — 67.

«Света гора (Атон). Пътни впечатления на Н. А. Благовещенский. Русчук. 1871», превод на Д. Енчев — 596.

«Св. Георгий», манастир около Белащица — 300.

«Св. Наум», охридски манастир — 474.

Св. Никола — канонизиран от църквата светец — 376.

Св. Петка, манастир във Водинско — 308.

Св. Теодорит — вж. **Теодорит Кирски.**

Св. Яков — вж. **Яков Алфеев.**

«Свобода» (1869—1874) — орган на БРЦК. През 1873 г. преименуван на «Независимост». Редактор — Л. Каравелов — 591, 596.

Севастополска война — вж. **Кримска война** (1853—1856).

Северен германски съюз (1867) — 166, 375, 587, 590.

Сеге — барон, императорски прокурор в Тулуза — 186.

Сенджеймски кабинет — 150.

Сен Симон дьо Рувроа (1760—1825) — френски утопист-социалист. В социалистическото общество според него частната собственост ще съществува. Проявява неразбиране за ролята на пролетариата в историческия процес — 43, 406, 592.

Сенсимонова община — 406.

Серано — Серан — испански генерал, участник в испанската гражданска война (1868—1874). През 1869 г. е назначен за регент на Испания. Съдействува испанският престол да се заеме от крал Алфонс VIII — 589.

Сердар — 118.

Сеспендес, Карлос Мануел (1819—1874) — испански политически деец, един от ръководителите на десетгодишната война на Куба (1868—1878) срещу Испания. Участник в изработването на първата кубинска конституция. Убит от испанските колонизатори — 591.

Симеон (ок. 864 (865—927), български цар — 181, 321.

Симеон Стълпник (356—459) — християнски аскет, известен между вярващите с невероятни аскетически лишения и мъчения, на които се подлагал — 473.

Сион — Ерусалимски хълм, на който според легендата се намирали свещени за евреите сгради — храмът на бог Йехова, един от дворците на Давид. Понякога «Сион» се употребява като синоним на «Израел» — 198.

Славейков, Петко Рачев (1827—1895) — 21, 571—576, 583, 584, 587, 588, 591, 593 596, 597.

«След опелото на покойният», от П. Р. Славейков — 576.

«Сливен», публикация — 597.

Смесена българо-гръцка комисия — 585, 586.

Смолка, д-р Франк (1810—1899) — австрийски политически деец. Участвува в полското движение в Галиция. Депутат — 243.

Сократ (496—400 пр. н. е.), древногръцки философ — 105.

«Солун» (1869—1871) — вестник на Солунското областно управление. Издаван на турски, гръцки, еврейски, български. Към края на излизането му българският отдел е закрит — 238, 575.

Сомбрел, героиня от времето на Френската революция — 11.

Софроний Врачански (1739—1813) — 456.

«Социализъм и комунизъм», от П. Р. Славейков — 404, 592.

«Спасителният урок», от П. Р. Славейков — 127, 578.

Спасителя — вж. **Исус Христос.**

«Среди богомольцев. Наблюдения и заметки во время путешествия по Востоку», от Н. А. Благовещенски — 596.

«Средоточието на България», от П. Р. Славейков — 284, 585.

Станлей — Стенли, Стенлей, Едуар Дерби (1799—1869) — лорд, министър-председател, министър на външните работи на Англия. Обявява се срещу националноосвободителните движения на

славянските народи, поддържа политиката на Високата порта — 165, 185.
«Статистически бележки връх българите», от П. Р. Славейков — 112, 577.
Стоянович, Георги — вж. **Чалъков, Георги.**
Стравон — Страбон (ок. 63 пр.н.е. — 20 н.е.) — прочут древногръцки географ и историк. Автор на големия труд от 17 книги «География». До нас не достигат неговите «Исторически записки» в 43 книги — 48.
«Съветник» (1863—1864, 1870) — вестник, редактиран от Т. Бурмов. Изразява възгледите на консервативното течение в черковната борба — 581.
«Съзнанието», от П. Р. Славейков — 339, 588.
«Сърбите и хърватите», от П. Р. Славейков — 584.
«Състоянието и урокът», от П. Р. Славейков — 24, 573.

«Табор (в Австрия) през юлия 1870 (Извлечение из частно писмо)», дописка — 596.
«Таймс», в. — 149—151.
Теодорит Кирски, черковен историк — 472.
Теофил, кесарийски епископ — 490.
Теофилакт (ок. 1090—1118) — охридски архиепископ, книжовник. Автор на «Пространно житие на Климент Охридски», «Мъченичество на 12 тивериуполски мъченици» — 587.
Теофилакт Симокат — бележит византийски историк, живял в края на VI и първата половина на VII в. Неговата «История» е един от най-важните извори за борбите на славяните през VI в. — 48.
«Тесалия», от Н. А. Благовещенски — 596.
«Тисещелетието на народната българска черква», от П. Р. Славейков — 395, 592.
«Тисещелетието на преставлението св. Кирила», от П. Р. Славейков — 190, 581.
Тонете — испански адмирал, ръководител на въстаналите военни части в Кадис — 581.
«Тряба да работим», от П. Р. Славейков — 314, 586.
«Турция» (1864—1873) — един от най-реакционните български вестници, излизали през Възраждането. Издава се в Цариград под редакцията на Н. Генович, турски цензор — 76, 238, 586, 594.
«Тъпан» (1869—1870, 1875) — революционен хумористичен вестник, издаван в Цариград. Редактор — Ив. Мънзов — 238, 239.
Тъпчилеща, Христо (1808—1875) — български търговец от Калофер, преселил се в Цариград. Участник в черковната борба — 252.

Търновска патриаршия — 17, 415, 422, 572.
Търновска черква — вж. **Търновска патриаршия.**
Тюйлерийски кабинет — 186.
«Тюрки», в. — 71, 89, 90, 113.

Убрик (Убрих), Варвара, калугерка от Краков — 590.
«Ученето и индустрията», от П. Р. Славейков — 391, 592.
«Учителските събори», от П. Р. Славейков — 172, 580.
«Учителските събори в Железник», от С. Д. Веженов — 588.

«Фазите на политиката и Френско-пруският въпрос», от П. Р. Славейков — 164, 580.
Фарнак II (I в. пр. н. е.) — владетел на Пергам, син на Митридат VI. Води войни срещу римляните — 571.
Фенер — вж. **Цариградска патриаршия.**
Фердинанд II (1816—1885) — португалски крал, отказал се от предложената му испанска корона през 1869 г. — 589.
Фери, Жюл (1832—1893) — френски политически деец, публицист. Бори се срещу революционното движение във Франция. Участвува в различни министерски кабинети — 336.
Филип II Македонски (ок. 382—336 пр. н. е.) — цар на древна Македония, баща на Александър Македонски — 70, 132.
Флери, Клод (1640—1723) — духовно лице, наставник на децата на Людвик XIV. Особено популярна е неговата «История на църквата». Автор е и на др. съчинения — 491.
Фльори — вж. **Флери, Клод.**
Фолкскер — 12, 572.
Фотиади бей — член на Смесената българо-гръцка комисия — 585.
Фотий (ок. 820 — ок. 891 (898) — цариградски патриарх. Името му е свързано с покръстването на българите, с въвеждане на славянския език в богослужението — 395.
Франг, Адолф (1809—1893) — френски философ, професор по философия. Автор на философски съчинения, на статии в различни периодични издания — 89, 91.
Франклин, Венеамин (1706—1790) — американски физик, политически деец, писател. Автор на «Мемоари». Един от авторите на Манифеста, с който е обявена американската независимост. В български превод пред Възраждането се появяват «Мудрост добраго Рихарда» (1837) и др. негови творби. Славейков превежда и преработва произведението му «Сиромах Богдан или способ за обогатяване. 1869» — 95.

Франц Йосиф (1830—1916) — австрийски император от династията на Хабсбургите. През 1867 г. преобразува Австрийската империя в Австро-Унгария — 545.

«Френско-български и българско-френски речник. . . от д-р И. А. Богоров. Част първа. Виена, 1869» — 257.

Френско-пруска война — 595.

Фрер Обран (1812—1896) — белгийски политически деец, член на палатата на депутатите. Министър на обществените работи (1847), на финансите (1848—1852); няколко пъти министър-председател на Белгия — 242.

Фуад паша — Махмуд Фуад паша (1814—1869) — турски държавник, дипломат, министър на външните работи, велик везир — 379, 384.

Фурве — вж. Фурие, Франсоа Мари Шарл.

Фурие, Франсоа Мари Шарл (1772—1837) — френски социалист-утопист, с гениални прозрения за комунистическото общество. Слаба страна в неговите възгледи е предположението, че до новото общество ще се дойде не по пътя на класовата борба, а чрез превъзпитание на масите — 408, 592.

Хамбар, в Цариград — 236.

Хамбурги, династия — 571, 590.

Хасун, патриарх на армено-католиците — 423.

Херман — вж. **Герман.**

Хилендарски манастир — 254, 329.

Histoire de l'Eglise par Wladimire Guette **(История на църквата от Владимир Гет)** — 489, 594.

Христаки ефенди — вж. **Зографос, Христаки.**

«Ηπειρογραφία τοῦ Ἠπείρου»(«Епирска хронография») — 115

Хуарес, Бенито Пабло (1806—1872) — мексикански политически деец, участник в буржоазната революция в Мексико. Президент на Мексико от 1858 г. По време на Мексиканската експедиция стои начело на борбата срещу френската интервенция. Правителството му издава закон за национализация на недвижимото имущество на духовенството, за отделяне на църквата от държавата, за ликвидация на монашеските ордени — 574.

Хумболд, Александър Фридрих Вилхелм (1769—1859) — немски естествоизпитател и пътешественик, един от основоположниците на съвременната география на растенията, на геофизиката и хидрографията — 95.

«Цариград, 30 декември 1867», от П. Р. Славейков — 38, 574.

«Цариград, 2-ий март 1870», от П. Р. Славейков — 399, 592.

«Цариград, 6 юния», от П. Р. Славейков — 477, 594.

Цариградска патриаршия — 8, 9, 14, 15, 17, 18, 29, 40, 67, 68, 70, 92, 110, 138, 189, 190, 249, 250, 252, 293, 294, 297, 299, 301, 306, 307, 311, 312, 400, 419—421, 427, 429, 439, 450, 471, 512, 558, 572, 574, 584, 585.

Цариградска църква — вж. **Цариградска патриаршия.**

«Цариградски вестник» (1848—1862) — вторият вестник на Богоров и първият български вестник, издаван в Османската империя. Има общообразователен характер и еволюционистическо направление — 256, 389, 539, 591.

Цезар, Гай Юлий (100—44 пр. н. е.) — римски държавник, писател, оратор, пълководец — 150, 571, 579.

Цицерон, Марк Тулия (106—43 пр. н. е.) — оратор, писател, политически деец на Римската република. Речите му са образец на класическия литературен латински език — 240, 576.

Цукала, Георги — гръцки учител в Пловдив. Отявлен елинофил, критикуван многократно от Славейков — 48, 59, 574.

«Цървули няма, гайда ище», от П. Р. Славейков — 526, 595.

Чалъков, Георги Стоянович — общественик с голямо влияние пред турската власт. Известно време е член на Държавния съвет; член е на Смесената българо-гръцка комисия — 301, 585.

«Человек в обществений живот», от П. Р. Славейков — 248, 584.

«Человек, който ся смее» («L'homme qui rie»), от В. Юго — 268.

«Черковният наш въпрос», от П. Р. Славейков — 251, 584.

Чомаков, д-р Стоян (1817—1893) — общественик и публицист. Стои на консервативни позиции в черковната борба. След Освобождението заема висши държавни постове — 20, 21, 252, 573, 576.

Чорапчиев, Иванчо — Роден в Копривщица. Туркофил. Учител, цензор на българските книги, преводач и редактор на българския отдел във в. «Дунав» — 591.

Шар-Алия, афганистански емир — 242.

«Шаспо», пушки — 166.

Шевалие, Мишел (1806—1879) — френски икономист, привърженик на идеите на Сен Симон. Командирован в Америка, Англия във връзка с проучване на икономически проблеми. През 1860 г. е избран за сенатор. От 1869 г. е председател на Международната лига на мира. Автор на много трудове по икономически, политически и др. въпроси — 124, 125.

Шелинг, Фридрих Вилхелм (1775—1854) — философ, представител на немския класически идеализъм — 232.

Шерман, Джон — американски политически деец, генерал. Избиран няколко пъти в Сената. Бил е министър на финансите — 187.

«Шумен», дописка — 594.

Щросмайер, Йосип Юрай (1815—1905) — изтъкнат хърватски политически и културен деец, епископ. Ратува за културното и политическото сближение на славянските народи. Обявява се открито срещу догмата за папската непогрешимост. Подпомага морално и материално К. Миладинов за издаване на сборника «Български народни песни» (1861), както и учащи се български младежи — 159, 160.

Югург-Югурта (ок. 160—104 пр. н. е.) — нумидийски цар. Обединява Нумидия. По негово време започва т. н. Югуртска война между Нумидия и Рим. Предаден на римляните и убит — 28, 573.

Юда, библейско лице — 413.

«Юношеството и читалищата», от П. Р. Славейков — 274, 585.

Юпитер — древноримски бог. Според мита Минерва, богиня на мъдростта, излязла от неговата глава — 56, 427, 428, 574, 575.

«Явните труженици», от П. Р. Славейков — 466, 594.

«Явно желание», от М. Попов — 591.

Яков Алфеев — според библейското предание един от 12-те апостоли, наричан още Яков Малки или брат Господен. Като родственик на Христос е определен за първи епископ на Ерусалимската черква. Водил необичайно строг живот, поради което е провъзгласен за светия. Решава въпроса за Мойсеевите закони в духа на евангелската свобода — 490, 492.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

на географските имена

А

Абисиния — 108, 577.
Аврадала — 68.
Австрия — 8, 64, 89, 107, 108 123, 150, 160, 165, 166, 181, 234, 243, 318, 345, 346, 374, 375, 378, 384, 536, 571, 580, 587, 590.
Австро-Унгария — 571, 580, 587, 590.
Адриатическо море — 580.
Азия — 92, 98, 150, 176, 203, 242, 309, 377, 556.
Айтоска кааза — 303.
Алабама, щат — 243, 373, 583.
Албания — 47, 96, 112, 132.
Алжир — 167, 241.
Алпи — 113.
Америка — 33, 151, 194, 240, 241, 268, 269, 481, 583.
Англия — 25, 64, 107, 108, 123—125, 142, 146, 150, 165, 180, 193, 242, 269, 318, 346, 373, 392, 528, 536, 577, 583, 588, 595.
Анхиалска епархия — 19, 303.
Арнаутско, с. — 300.
Архипелаг — 47, 175, 396.
Атина, гр. — 97, 115, 555, 556.
Атон — 94, 596.
Афганистан — 242, 243.
Африка — 98, 167, 203, 309, 315, 403, 556, 577.
Ахар Челебийска кааза — 300, 303.
Ахило, Ахело, Анхиало, гр. (дн. Поморие) — 300, 303.
Ахланово, с. (дн. Браниполе, Пловдивско) — 300.

Б

Бавария, област — 375, 384.
Балат, Балатово, квартал в Цариград — 91, 93.
Балкан — вж. Стара планина.
Балкански полуостров — 8, 33, 177, 257, 286, 322, 382.
Балтийско море — 33, 375.
Банат, област — 31.
Бачково, с. — 300.
Бебек, квартал в Цариград — 301.
Белащица, с. — 300.
Белгия — 242, 268, 571.
Белградчик, Белоградчик, гр. — 113.
Берлин, гр. — 116.
Бесарабия — 227, 233, 309.
Бешеново, с. — 243.
Битолска епархия — 19.

Битолска община — 482.
Битоля, гр. — 19.
Божи гроб — 421.
Болоня, гр. — 11, 187.
Бохемия — 243.
Браила, гр. — 26.
Букурещ, гр. — 20, 238, 572.
Бургас, гр. — 303.
България — 30, 32, 39, 46, 47, 56, 63, 68, 112, 113, 168, 224, 226, 232, 233, 245, 249, 254, 255, 258, 260, 265, 267, 282, 285, 291, 297, 322, 329, 338, 395, 429, 540, 557, 558, 586, 588, 590, 593.
Българска община в Цариград — 530—532.
Белград, гр. — 159, 237.
Бяло море — 182, 234.

В

Вавилония — 582.
Варна, гр. — 113, 114, 303, 310, 382, 590.
Варненска епархия — 19, 300.
Варшавско херцогство — 580.
Вашингтон, гр. — 150, 579.
Велес, гр. — 303.
Велеска епархия — 300.
Велеска община — 481.
Велика Британия — вж. Англия.
Велика Моравия, Великоморавия — 395.
Венецианска област — 571.
Видин, гр. — 113, 303.
Видинска епархия — 299.
Видинска община — 482.
Византия — 176, 556.
Влахия — вж. Румъния.
Влахобогдания — 39.
Влахомолдавия — 557.
Влашко — вж. Румъния.
Воденска епархия — 19, 300, 303.
Водина, с. — 300.
Врачанска епархия — 299.
Враца, гр. — 303.
Вътрешна Русия — 121.

Г

Габрово, гр — 289.
Галата, квартал в Цариград — 236.
Галата сарай, в Цариград — 94.
Галиция — 590.
Галия — 150, 198, 579.
Гданск, гр. — 580.
Гданско поморие — 175, 580.
Германия — 8, 13, 90, 116, 150, 167, 198, 318, 346, 375, 377, 579, 587.
Гизер — 198.
Гръцко кралство — вж. Гърция.
Гърция — 8, 47, 57, 97, 131, 346, 379, 384, 555—557.

Д

Далечният Изток — 528.
Далмация — 374, 383.
Дания — 121, 197, 377, 590.
Дебелт, селище — 395.
Дебър, гр. — 389.
Дермендере, с. — 304.
Джисри-Мустафа паша, гр. (дн. Свиленград) — 300.
Димотишка епархия — 19.
Драва, р. — 180.
Драмска епархия — 300, 303.
Дунав, р. — 47, 108, 113, 175.

180—182, 223—225, 229, 234, 254, 420.
Дунавски вилает, Дунавска област — 74, 75, 77, 327.
Дупница, гр. (дн. Станке Димитров) — 130, 133.
Дюнкерхен — 353.

Е

Европа — 8, 25, 26, 30, 36, 48, 55, 61, 85, 86, 89, 95, 98, 99, 101, 105, 107, 118, 119, 122, 125, 142, 150, 151, 160, 165, 167, 173, 177, 179, 181, 185, 187, 235, 240, 268, 269, 282, 309, 318, 319, 321, 324, 325, 335, 336, 345, 346, 348, 366, 368, 373, 376, 378, 379, 392, 393, 404, 416, 444, 460, 494, 495, 527.
Европейска Турция — 102, 255.
Египет — 379, 556.
Едрене — вж. Одрин.
Едренска епархия — вж. Одринска епархия.
Едренски вилает — вж. Одрински виласт.
Егада — вж. Гърция.
Елзас, област — 120.
Емилия — 187.
Епир, област — 63, 112, 115, 557.
Ефрат, р. — 420.

Ж

Железник, гр. (дн. Стара Загора) — 68, 250, 289, 338, 588, 591.
Железничка община — 482.

З

Загреб, гр. — 159.
Запад — 86, 107, 108, 138, 187, 274, 367, 415, 416.
Западна България — 294, 305, 308.
Западна Европа — 37, 107, 112, 296.
Западна Русия — 121.
Западна Украйна — 571.
Зеравшинска област — 583.

И

Израиля, Израел — 198, 582.
Изток — 89, 90, 94, 99, 158, 167, 187, 194, 274, 334, 367, 379, 415—417, 420, 423, 428, 443, 449, 556, 557.
Източна Европа — 167.
Източна Прусия — 121.
Източно море — 33.
Индия — 181, 242, 243.
Ирак — 131.
Ирландия — 346, 588.
Испания — 108, 186, 243, 346, 375, 376, 383, 384, 581, 589—591.
Италия — 8, 25, 64, 107, 123, 166, 186, 244, 377, 378, 384, 571, 577, 579, 583.

Й

Йерусалим, гр. — 198, 414, 490, 582.
Йордан, р. — 420.

К

Кадикс, Кадис — 186, 581, 590.
Казанлък, гр. — 289.
Кайро, гр. — 590.
Карнобатска каза — 303.
Карпати — 223.
Каршияка, квартал в Пловдив — 300, 303, 304, 308.
Киев, гр. — 471.

Китай — 482, 536, 595.
Константинополис, Константинопол — вж. Цариград.
Конущ, гр. — 303.
Коншска нахия — 303, 304.
Коняни, селище — 133.
Косантска епархия — 19.
Косово — 131.
Костурска епархия — 19.
Котел, гр. — 113.
Которски окръг — 588.
Крайдунавска България — вж. Северна България.
Краков, гр. — 374.
Краковия — вж. Краков.
Кривошипски окръг — 588.
Крит, о-в — 63, 108, 117—120, 378.
Ксантийска епархия — 300, 303.
Куба — 590.
Куклен, с. — 300.
Кутмичевица, област — 321.
Кърклисийска кааза — 389.
Кюстенджа, гр. — 303.
Кюстендил, гр. — 133, 303.
Кюстендилска епархия — 300.

Л
Ладенбург — 590.
Лапония — 197.
Лил, гр. — 43, 44
Ловеч, гр. — 303.
Ловчанска епархия — 299.
Лозана, гр. — 336.
Лом, гр. — 289.
Ломбардия, област — 571.
Лондон, гр. — 37, 151, 580.
Лондра — вж. Лондон.
Лорена — 120.
Лясково, с. — 300.

М
Магдала, крепост — 577.
Маджарско — вж. Унгария.
Майн, р. — 166.
Македония — 39, 47, 64, 65, 112, 114, 130—133, 222, 228, 231, 260, 286, 323, 557.
Македонско царство — 366.
Мала Азия — 176, 234.
Малага, гр. — 186, 581.
Малешево, гр. — 133.
Марашът, квартал в Пловдив — 300, 304.
Марсово поле — 36.
Мексиканска република — вж. Мексико.
Мексико — 44, 574, 590.
Мелнишка епархия — 19, 300, 303.
Месембрия, Месемврия, гр. (дн. Несебър) — 300.
Месемврийска, месемврийска епархия — 19, 303.
Мизия, област — 47.
Милано, гр. — 187.
Могленска, Мъгленска епархия — 19, 300, 303.
Молдавия — 63, 68.
Моравия — 321.
Морея — вж. Гърция
Мустафа паша кааза — 303.

Н
Неапол, гр. — 583.
Неврокоп, гр. — 19.
Неврокопска кааза — 300, 303.
Ниш, гр. — 113, 303.
Нишавска (Пиротска) епархия — 299.
Нишка епархия — 299.
Новай кааза — 303.
Новий Рим — 415.
Ново село, с. — 300.
Норвегия — 377.

Ню йоршки департамент — 243.

О
Одрин, гр. — 68, 113, 114.
Одринска епархия — 300, 303.
Одрински вилает — 47.
Ортакьой, Ортакюю, в Цариград — 400.
Османска държава — вж. Турция.
Османска империя — вж. Турция.
Охрид, гр. — 19, 300, 303, 308.
Охридска епархия — 19, 39.

П
Палестиня — 490.
Париж, гр. — 24, 37, 63, 101, 187, 244, 406.
Пекин, гр. — 595.
Пелагонийска епархия — 300, 303.
Пелопонес — 131.
Пера — 105.
Пергам — 571.
Персия — 121, 181.
Петровград, Петроград, Петербург, гр. (дн. Ленинград) — 187, 194.
Пеща — 117.
Пещера, гр. — 68, 69.
Пиндски гори — 233.
Пиринеи — 113.
Пирот, гр. — 147.
Плевен, гр. — 147.
Пловдив, гр. — 67—70, 109, 110, 113, 114, 249, 283, 300, 304, 308, 326, 417, 418, 574.
Пловдивска епархия — 300, 303, 304, 308.
Пловдивска община — 482.
Полша — 371, 580.
Полянска епархия — 19, 300, 303.
Понтийско царство — 573.
Португалия — 376.
Прага, гр. — 580.
Преслав, гр. — 303.
Преславска епархия — 299, 303.
Преспанска епархия — 300.
Призренска епархия — 303.
Прилеп, гр. — 110, 300.
Прилепска кааза — 303.
Прищина, гр. — 300, 303.
Провадийска кааза — 303.
Прусия — 64, 108, 121—123, 150, 165—167, 242, 318, 373, 375, 384, 528, 529, 535, 577, 580, 587, 590.
Прут, р. — 234.

Р
Рашкопризренска епархия — 300.
Реджио — 187.
Рейн, р. — 150, 167.
Река — вж. Риека.
Риека, гр. — 175, 580.
Риечки залив — 580.
Рила — 329, 587.
Рим, гр. — 12, 25, 160, 197, 203, 244, 308, 347, 348, 365, 395, 396, 414, 471, 473, 577, 581, 583, 593.
Рожният залив, в Цариград — 287.
Румъния — 31, 32, 63, 187, 224, 226—229, 233, 234, 244, 254, 309, 379, 429, 545, 557.
Русе, Русчук, гр. — 70—75, 77, 113, 244, 303, 382, 576, 590.
Русенска община — 481.

112, 116, 121—123, 135, 138, 150, 167, 173, 187, 194, 376, 377, 545, 557, 575, 580, 583.
Русчушки вилает — 47.

С
Сава, р. — 180, 234, 420.
Садова, гр. — 122, 318, 374, 536, 577, 578, 590.
Саксония — 375.
Самарканд, гр. — 583.
Самоков, гр. — 113, 249, 303.
Самоковска епархия — 300.
Самоковска община — 481.
Сахара — 403.
Света Богородица, с. — 300, 304.
Света гора — 421.
Свещена Римска империя — 589.
Свищов, гр. — 182, 588.
Свищовска община — 479, 482.
Север — 367, 589.
Северна Америка — 150.
Северна (Крайдунавска) България — 286, 294, 296, 308, 310.
Северна Тракия — 59.
Северни щати — 583.
Седан, гр. — 596.
Седмиградско — 226, 582.
Селяник, гр. — 310.
Сена, р. — 101.
Сер, Серес, гр. — 130—133.
Силистра, гр. — 303.
Силистренска епархия — 299.
Сирия — 556.
Скопска епархия — 300, 303.
Славония — 160.
Сливен, гр. — 597.
Сливенска каза — 303.
Сливенска община — 482.
303.
Созополска епархия — 19, 303.
Созополска каза — 300.
Солун, гр. — 65, 130—133, 312, 323, 396, 460, 575.
Солунски вилает — 47, 64, 238.
Софийска епархия — 299.
Софийска община — 482.
София, гр. — 113, 249, 303.
Средец — вж. София
Средиземно море — 176.
Средна Азия — 373, 377, 583, 589.
Средна Европа — 167.
Средно село — 381.
Стамбул — вж. Цариград.
Станимака, гр. (дн. Асеновград) — 300.
Стара Загора, гр. — вж. Железник.
Стара планина — 108, 223, 255, 418, 474.
«Стара Сърбия» — 237.
Струмнишка епархия — 19, 300, 303.
Суецки канал — 345, 382, 383, 590.
Сърбия — 173, 234, 236, 237, 379, 545, 557.

Т
Табор, гр. — 542, 596.
Тартария — 197.
Татар Пазарджик, гр. — 68, 69.
Ташкент, гр. — 583.
Тесалия — 63, 112, 115, 132, 557.
Тракия — 39, 47, 112, 114, 260, 286, 322, 329, 557, 588.

Трансалпийска Галия — 579.
Трансилвания — 582.
Тулуза, гр. — 166, 186.
Тулчанска община — 479, 482.
Тунис — 121.
Турин, гр. — 187.
Туркестанско генерал-губернаторство — 583.
Турско — — вж. Турция.
Турция — 8, 64, 89, 90, 112, 120, 162, 176, 233, 378, 379, 384, 452, 482, 571.
Търново, гр. — 113, 303, 417, 418, 572.
Търновска епархия — 299.
Търновска община — 480.

У
Унгария — 31, 167, 181, 187, 243, 374, 582, 590.

Ф
Франца — вж. Франция.
Франция — 25, 29, 36, 43, 64, 86, 107, 108, 120—125, 150, 165—167, 186, 193, 203, 241, 242, 319, 336, 346, 353, 371—373, 375, 384, 404, 406, 528, 536, 537, 574, 589, 592, 595.
Франц-Конте —

Х
Хасково, гр. — 68.
Хаскюйска, Хасковска каза — 304.
Хилендар — 329, 587.

Ц
Царево село, с. — 133.
Цариград, гр. — 92, 97, 104, 114, 117, 164, 235, 236, 247, 286—288, 295, 296, 299, 301, 303, 308, 312, 381, 395, 453, 505, 506, 515, 530—532, 545, 574, 580, 581.
Централна Европа — 187.
Централна Италия — 572.
Църковна област — 583.

Ч
Чемкент, гр. — 583.
Червенска (Русенска) епархия — 299.
Черменска каза — 300, 303, 304.
Черна гора — 379.
Черно море — 47, 113, 175, 180—182, 234, 254, 490.
Чехия — 243.
Чехско — вж. Чехия.
Чирпан, гр. — 68.

Ш
Швейцария — 197, 268.
Швеция — 377.
Шлезвиг-Холщайн, област — 580, 590.
Шумен, гр. — 113, 477, 594.
Шуменска община — 481.

Ю
Югозападна Русия — 31.
Южна България — 294, 296, 305, 308, 310.
Южна Германия — 166.
Южна Русия — 234, 254.
Южна Унгария — 243, 325.
Южни щати — 583.

Я
Ямболска каза — 303.
Япон — вж. Япония.
Япония — 244, 482, 583.

РЕЧНИК

А

ааза — остар. (тур.) Член на съвет, комисия и др.

абие — старин. Веднага

амвон — ц. слав. (гр.) Издигнато място в църква, откъдето се чете евангелието и се проповядва

амфастически — от гр. Звучащ, кънтящ наоколо

антрополатрия — кн. (гр.) Обожаване, почитане на човека

апелирувам — кн. Апелирам

а приори — кн. (лат.) Предварително

аргатство — остар. (от гр.) Слугуване, ратайство

аршин — остар. (тур.) Турска мярка за дължина

аспра — остар. (гр.) Дребна сребърна монета

афоризмо — остар. (гр.) Отлъчване от църквата

Б

баб, бап — тур. Врата, порти

басмалъци — нар. (тур.) Басми

бедел — тур. Цена; откуп, замяна

безбедност — остар. Безопасност, сигурност, осигуреност

беззазорно — Лесно, без затруднение

берат — остар. (тур.) Султански указ или грамота

бера се — диал. Събирам се

бидеещем, бидещим — диал. Бидейки

бистро — рус. Бързо

благодарение — благодарност

благопоспешно — ц. слав. Успешен, успял, постигнал успех

блистателен — рядко (рус.) Ярък, блестящ, блясъ

блядословя — остар., книж. (рус.) Клеветя, празнословя

бодка — остар. Най-малка, най-малоценна монета

болестлив — болен, нездравословен

боярство — остар. Болярство, богато съсловие

брамин, браман — книж. 1. Жрец 2. Член от висшата каста в Индия

бурса — рус. Духовна семинария; възпитаник на такава семинария

бъркее се — диал. Набръчква се, мръщи се

В

веда — диал. Вещица, самодива

веке — диал. Вече

велегласно — остар. На всеослушание, на висок глас

велелепие — книж., остар. Великолепие

велехвална — остар., книж. Възхвалена

веси — остар. (рус.) Везни

вет — диал. Стар, вехт

ветва — диал. Клон, вейка

ветия — книж. Вития, оратор

вземам в призрение — вземам под внимание, вземам пред вид

взлелеяно — остар. Лелеяно, мечтано

вилает, велает — истор. (тур.) Голяма административна област в турската империя

виноград — старинно. Лозе

вистина — диал. Наистина, истина

вкупе — диал. Вкупом, заедно, общо, изцяло

вожатий — рус. Возач, каруцар

волим — диал. Искаме, желаем

вретище — диал. Платно, чувал, голяма торба

връст — нар. Възраст

връх — диал. Срещу, върху, против

всадник — рус. Конник

всему миру — рус. На целия свят

всичкий — диал. Целият

встръвнича — диал. Настървя

всуе — книж., старинно. Напразно

всъду — диал. Навсякъде, всякъде

втелеся — диал. В смисъл на: Правя действителен, материализирам

въбел — диал. Дълбок кладенец, излак

въдрузя — книж. (рядко). Забия, издигна (знаме)

възбранен — остар. Забранен

въземам се — издигам се, въздигам се

въззрение — остар. Схващане, разбиране, възглед

възрастя — диал. Нарасна, правя да нарасте, да се уголеми

възточен — остар. Източен

върволица — диал. Върволица, верига

въси — диал. Мустаци

в части — рус. Отделно

Г

гайрет — диал. (тур.) Усилие

галун — диал. Гарван

геликон — книж. (гр.) Хеликон — планина, седалище на Аполон и музите

геронт — гр. Старейшина, вожд

геронтия — гр. Старейшински съвет

геченмек, гечинмек — остар. (тур.) Поминък

гибък — рус. Гъвкав

глобение — остар. Глобяване, глоба

гложие — диал. Глогове, тръни

глубок — остар. Дълбок

господица — госпожица

грамзя — от рус. Копнея, мечтая, фантазирам

грани — диал. Клони, клонове

графица — графиня

гром — диал. Гръм

гърнило, горнило — диал. Огнище

Д

давия — остар. (тур.) Съдебно дело, разпра

давнина — нар., остар. Данък, дълг

даждие — истор. (тур.) Данък, налог

двери — старинно. Врата, порти

двогуба — (По аналогия на ц. слав. Сугуба) Двойна

дебом — диал. Дебнешком

делалище — книж., остар. Поле, обект за действие

делател — книж., остар. Деец, деятел

делокруг — книж., остар. Кръг, сфера за действие

депеша — остар. (фр.-тур.) Телеграма

детонаставление — възпитаване, възпитание

джамбазки — остар., нар. (тур.) Който се отнася до търговия с добитък

джигра — диал. Бодлив храст, трън

длъжност — остар. Задължение, дълг

доброподатен — книж., остар. Добродетелен, доброна-мерен

довождам — диал. Довеждам, докарвам

доволно — остар. Задоволително, достатъчно

докупя — диал. Купя още, прикупувам

долупълзящ — долнопробен, низък, мерзък

домородство — остар. Семейство, челяд

доношение — отношение

доро, дору — диал. Докато, дори

допростен — остар. Позволен, разрешен

достолепие — книж., остар. Великолепие, достойнство

достообожателен — книж., остар. Достоен за обожаване

достоосъдителен — книж., остар. Достоен за осъждане, за порицание

достоплачевно — книж., остар. Отчайващо, достойно за оплакване

достоудивително — книж., остар. Достойно за удивление

дохватка — остар. 1. Улика, довод, факт 2. Схватка

дражестно — книж., остар. Приятно, красиво

другиня — остар. Другарка, приятелка

Е

едноман — диал. Непрекъснато, винаги, неспирно

езан — тур. Призив от минарето за молитва

екзистенция — книж. (лат.) Съществуване, живот

ерешки — диал. Ярешки, на яре

Ж

ждребя — вер. диал. в см. на: Полагам усилия, вземам мерки

же — ц. слав. А, пък, но

жегъл — диал. Жегло, пръчка на ярем, която се вади, за да се впрегне волът

желея — диал. Жалея, тъгувам

живелище — свърталище, дом

живеница — диал. Неизлечима рана

живителен — жизнен, даващ живот

З

забаша — диал. укривам, потулвам

забрало — книж. остар. Част на шлем, наличник

забраням (се) — Браня (се), пазя (се)

завенване — диал. Увяхване

завоение — завоюване, покоряване

загавликам — диал. улисан, зает, заглавичкан

задатък — рус. Задача, цел, предназначение

задпреварям — диал. Изпреварвам, надпреварвам

законодавец — законодател

замашен — диал. Силен, който е със замах

заможен — нар. Способен, който може, можещ

замървям — диал. Изтривам, унищожавам, заличавам

занимавам — книж., остар. Заемам, обземам, обхващам

заочен — рус. Задочен, не личен

заподозоря — затрудня, правя мъчен, озоря

запокитя — нар. Захвърля

за право — в действителност, наистина, по право

запретено — остар. Забранено

варар — диал. (тур.) Загуба, вреда, щета

засебно — книж., остар. Специално, отделно, особено

застърви — диал. Настървя

зачало — остар. Начало

званичен — книж., остар. Официален

злостраждам — книж., остар. Страдам много, тегля

И

иждение — остар. Издръжка, разноски

иждивявам — остар. Похарчвам, издържам някого материално

избег — диал. Избягване, отбягване

избъдна — диал. Оцелял, оздравял, спасил се

изверженне — остар., кн. (рус.) Избухване, изригване

извет — остар. Причина, предлог

извивам — диал. Изопачавам, осуквам го

изкабосване — диал. Измама, изиграване

изнародване — Денационализация, загубване на присъщи народностни черти

изпърчен — остар. Променен, изопачен, изпортен

изсяквам — диал. Изсъхвам, пресъхвам, пресеквам

изтъщен — нар. Изтънчен, опитен, вещ
изцера — нар. Излекуване, изцеряване
изятие — остар. (рус.) Изключение
илектрисам — остар., от гр. Наелектризирам
илот — книж. (гр.) Безправен човек, роб
илотизъм — робство, безправие
имам във вид — от рус. Имам пред вид
имуще кого поглотити — ц. слав. Като има кого да погълне (глътне)
инди — нар. разг. (тур.) Значи, и така, прочее
инороден — чужд
ист — диал. Същ, същият
истоветен — нар., остар. Истински, същински
ишаллах — разг. (тур.) Дай боже
ища — диал. Искам, желая

К

кааза, каза — остар. (тур.) Околия
каквина — остар. Качество, характеристика
калайлама — диал. (тур.) 1. Калайдисан 2. Хула, попържня
калец — нар. (ит.-гр.) Дълъг чорап без стъпало
калугерократия — гр. Власт на калугерите
калцун — нар. (ит.-гр.) 1. Висока обувка от аба 2. Дълъг вълнен чорап
капелино — остар. (ит.) Шапка, капела
каприциі — остар. (ит.) Капризи
кастически — кастов
катадневно — нар. Всекидневно
кебар, кибар — диал. (тур.) Надменен, горд
ковот — книж., (гр.) Ковчег
клер, клир — църк. (гр.) Духовенство
клонност — склонност, наклонност
ков — старинно: Коварство
кознетворен — книж., остар. Интригантски; който създава интриги
колник — диал. Тесен коларски път
колце — диал. Колелце
комаш, кумаш — диал. Плат
кон — диал. Към, спрямо, по отношение на
конечно — старинно. Крайно, последно
консеквенция — книж. (лат.) Последствие, заключение
конти коренти — итал. Текущи банкови сметки

корабер — остар. Моряк, матрос
корение — укоряване, укор
костисам — остар. (гр.) Коствам, струвам
крамолник — диал. Размирник, бунтовник
крея — надигам се, вирвам глава
круг — остар. (рус.) Кръг
куклаш — марионетка, кукла
къпона, капуна — диал. Везна, везни
кът е — нар. Липсва, недостига, недостатъчно е
кяр — нар. (тур.) Печелба, изгода

Л

ламбада — кн., остар. (гр.) Факел, светлина
легитимно — книж. (лат.), остар. Законно
летна памет — годишнина
лехатост — диал. Тромавост, отпуснатост
лиснат — диал. Разлистен
лист — остар. Вестник
лих — диал. Долен, лош
лозинка — остар. Парола
ломкав — рус. Крехък, чуплив, фин
лъстец — книж., остар. Прелъстител, измамник
любомудрен — книж. (ц. слав.) Любознателен, благочестив
любоначалство — книж. (ц. слав.) Властолюбие
любоприятен — книж. (ц. слав.) Дружелюбен, приятелски

Т

любословец — книж., остар. Писател, филолог
любостяжание — книж. (ц. слав.) Сребролюбие
любоутробен — книж., остар. Благороден, с благороднически произход
людство — книж., остар. Население, народ

М

мариф — тур. Образование, просвета
магзар, махзар — остар. (тур.) Писмена молба от населението до върховната власт
маленкост — малък, не голям
малолепен — книж., остар. Лош, не добър, не хубав
маломалски — рус. Най-малък, незначителен; малко от малко
мантело — книж., остар. Мантия, пелерина
марморно — диал. Неясно, замъглено, мъгляво

матрона — истор., (лат.) Благородна, почтена омъжена жена

меджидия — остар. (тур.) 1. Турска монета 2. Турски орден

медлено — рус. Бавно

мезлич, мезлиш — тур. Съвет, събрание, меджлис

мекере — разг. (тур.) Подлизурко, подлец

мерам — диал. (тур.) Желание, намерение, цел

мизянин — мизиец

мимотеком — мимоходом, покрай другото, между другото

мирия — остар. Данък от миряните (от епархиите)

миро — църк. (гр.) Благоуханно масло за християнски духовни обреди

миродържавник — книж. (ц. слав.) Владетел на света

мироздание — книж., остар. Свят, вселена

мирски — ц. слав. Светски

миазъм, миязма — гр. Зараза

многоглаголание — кн., остар. Многословие

многолетствие — книж., остар. Пожелание за дълъг живот

може ся ре — диал. Може да се каже

мокона — диал., преносно: Селяндурка, проста

монократия — книж. (гр.) Едновластие, монархия

мора — нар. Мор, болест; кошмар

мошве — диал. Много, твърде

мудра — остар. Мъдра, умна

мутатис мутандис — лат. С необходимите промени

мщение — остар. (рус.) Мъст, отмъщение

мъдрина — мъдрост

мъжекиня — диал. Омъжена жена

мързост — омраза

мюлк — диал. (тур.) Недвижим имот

Н

наветлив — книж., остар. Клеветнически

наветувам — книж., остар. Клеветя

наводжам — диал. Привеждам, давам

нагота — книж., старин. Голота

надваля — диал. Победя, надвия

надварям се — диал. Надпреварвам се, съревновавам се

надире — диал. Назад, отзад

надирничав — диал. Назадничав, консервативен

надлежаще — книж., остар. Полагащо се, нужно

надмощност — надмощие

назива се — диал. Нарича се, назовава се

називающе — диал. Наричайки, назовавайки

назирз се — диал. Прозира, вижда се, забелязва се

назорки — диал. Наставления, надзор

накаден — диал. Опушен, мъгляв

налягам — диал. Настоявам

на радо сърце — диал. На драго сърце

наращение — нарастване

нарочит — диал. Нарочен, специален

насловне — съсловие

наустница — истор. (ц. слав.) Църковна книга, часослов, която се е изучавала наизуст

наустничар — остар. Учител по наустница

наушки — диал. Обеци

наушничество — диал. Измислица, клевета

наущение — книж., остар. Замисъл, подстрекаване

нафиле — диал. (тур.) Напразно, безполезно, на вятъра

нахия — остар. (тур.) Област, община

на юх — Напразно, на вятъра

небрежа — Нехая, не се грижа, небрежен съм

невъзбраняем — свободен от забрана

негация — книж. (лат.) Отричане

негътнат — диал. Непокътнат, цял

незиблем — книж., остар. Непоклатим, непоколебим

немарение — книж., остар. Немарливост, немара, безгрижие

неотемлем — книж., остар. Неотнимаем

неповолен — остар. Нежелан, неприятен

непостоятелен — несъстоятелен

непреривна — книж., остар. Непрекъсната, неспирна

непризирен — недалновиден, непретенциозен

непредусмотрителност — рус. Непредвидливост, непредпазливост

непреложен — книж., остар. Непреходен, вечен, постоянен

нерадив — диал. Мързелив, немарлив

несумнително — остар. Сигурно, без съмнение

несчастие — рус. Нещастие, беда

неуведаем — книж., остар. Неувяхващ

неукоризнен — книж., остар. Безукорен

веумитен — ц. слав. Неподкупен, безпристрастен, обективен

веусвсст — диал. Безсмислено

вефелитост — диал. (от гр.) Болнавост, негодност

вечаяно — рус. Внезапно, неочаквано, без да иска

вити — диал. Нито

новизна — книж., остар. Новина, новост

новодпрец — Търсач на новини; журналист

нур — остар. (тур.) Небесен огън, небесна светлина

О

обарям — диал. 1. Събарям, повалям 2. Тършувам, опипвам

обдържание — поддържане, издръжка

обезбедение — остар. Обезопасяване, осигуряване

обезгрижа — осигуря, обезпеча

обезяна — рус. Маймуна

обикновение — книж., остар. Обичай, навик

обиемлющ — книж., остар. Обхващащ

обличавам — книж., остар. Изобличавам

обличен — изобличен

обманщик — рус. Измамник, лъжец

обнасям се — диал. Отнасям се към, държа се по някакъв начин

обнемам — книж., остар. Обхващам

обозрение — книж., остар. Обзор, преглед

обоюдно — книж., остар. Взаимно, общо за двете страни

образумя (се) — диал. Вразумя (се)

обрана — Съпротива, отбрана

обръжа (се) — остар. Въоръжа (се)

обход, обхода — остар. Поведение, държание, обноски

общежителен — остар. Обществен; общителен

обязаност — рус. Задължение

овстхавание — кн., остар. Овехтяване, остаряване

ожидание — книж., остар. Очакване

он — диал. Той

опачно — диал. Опако, своенравно

опрепънал се — диал. Засилил се, побързал, осмелил се

орошавам — диал Оросявам

освестение — остар. Осъзнаване

оскомина — диал. Скомина

особено — специално, нарочно

особитост — диал. Особеност, характерност

осъществорявам — осъществявам, правя действителен

ответствен — книж., остар. Отговорен, задължен

отвъждане — Отглеждане, развъждане

отеготявам — Отежнявам

отлучение — книж. (ц. слав.) Отлъчване

отнародуване — денационализация

отнекин — диал. Онзи ден, преди няколко дни

отождествя — рус. Уеднаквя

отребя — разгл. преносно: Избия, убия, унищожа, очистя

отсвет — Оцветяване, краска; характеристика

охотствувам — книж., остар. Показвам желание (охота)

очертен — буквално: Одяволен

ощене се — диал. Роди (за животно)

П

паздер, пъздер — диал. Страх

паликаре — разг. (гр.)1. Гръцки войник. 2 Грък изобщо

панацея — лат.-гр. Универсално лекарство

папизъм — католицизъм

папищашин — нар., остар. Католик

парализиване — парализиране

партайски — от нем. Партиен

пастрок — диал. Не истински баща, втори баща

патрик — нар. (гр.) Патриарх

паче — старинно: Повече, все

пепелчук — нар. 1. Дреболия 2. Дребни деца

пестунство — книж., остар. Възпитание, ръководство; господство

петина — диал. Петима

пиаца — ит. Площад, място; място за сделки

пища — старинно; Храна

плододаяние — плодородие

поборение — поваляне

повиновение — книж., остар. Подчинение, послушание

повинован — кн., остар. Покаян

поводливост — сляпо подражание

повън — диал. Навън, в чужбина

поглдя — диал. Коря, укорявам

подадение — дадено, позволено
подбадане — подбуда, подстрекаване
подвоя се — диал. Двоумя се, колебая се
подлинно — книж., остар. Достоверно, истински, наистина
подобостраждущ — кн., остар. Страдащ от същото страдание
подпретам се — диал. Захващам се, запретвам ръкави
подсвоя — диал. Присвоя, заграбя
подскоросан — диал. Подтикнат, предизвикан
подскрижа се — диал. Настръхна, наежа се
подскрижен — диал. Настръхнал, неспокоен
подсолнечная — рус. Земята, светът
подструвам — диал. Подстрекавам, подбуждам
подщяхме ся — поиска ни се
подяремленост — остар. Потисничество, робство
покланям — остар. Посвещавам, завещавам
полезнейше — кн., остар. Най-полезно
ползователно — остар. Полезно
положа — остар. Предположа
полутисящен — остар. Половинхиляден
помишление — старинно: Помисъл, замисъл
поношение — старинно: Хулене, оскърбление
понтификс — книж. (лат.) Римският папа
попечение — старинно: Покровителство, грижа
пора — нар. 1. Възраст 2. Време
порабощен — книж., остар. Поробен
поревне ми се — диал. Пожелая, прииска ми се
поспеша — диал. Побързам
постентяване — проектяване, екот
постидно — книж., остар. Срамно
постиднейшы — книж., остар. Най-срамен, унизителен
постъпок — постъпка, действие
потик — диал. Тласък, подтик
потребица — остар. Потребност, нужна вещ
потрес — трус, сътресение
почак — разг. Отсрочка; кредит
почет — нар. Почит, уважение
появение — остар. Явление
поядающе — остар. Разяждащо, разложително
правление — разг. Управление, власт
правично — диал. Правдиво, обективно

практико — остар. (гр.) 1. Правилник, устав 2. Протокол
превиспрен — книж. (ц. слав.) Най-възвишен
предлежи — книж., остар. Предстои
предначинател — книж., остар. Инициатор, предприемач
предначинателен — книж., остар. Пораждащ, подбуждащ, предизвикващ
представление — книж., остар. Смърт, умиране, представяне пред бог
предстълпие — книж., остар. Опора
предуготовително — книж., остар. Подготвително, предварително
прейде — диал. Отмине, замине
прекъпоня — диал. Претегля на везни
прелат — книж., остар. Прелъстен, измамен
прелщен — книж. (лат.) Висш духовен сановник
преправа — диал. Преструвка
препроваждам — диал. Прекарвам
преступно — остар. Престъпно
прецуфрен — диал. Префърцунен, превзет, несериозен
пречна — диал. Побързам
прибилно — книж., остар. Полезно
привременен — остар. Временен, непостоянен
привязан — остар, (рус.) Привързан, свързан
пригледвам — нар. Погрижвам се за някого, приютявам
приговарям — нар. Повтарям, преповтарям
придобитък — диал. Придобивка, печалба
призм — призма
призрение — диал. Внимание
приказвам — нар. Разказвам
прикраса — книж., остар. Преувеличение
прикя — нар. (гр.) Чеиз
прилег — прилежание, умение, сгода
прилучка — нар. 1. Удобен случай 2. Случка, събитие
прилучване — диал. Проблясване
примария. — рум. Правителство
примеждливо — книж. (ц. слав.) Закъсняло, забавено
применение — книж., остар. Приложение, прилагане
принаждане — диал. Съединяване, присъединяване
припазване — рядко. Предпазливост, предпазване
припас — запас
припознавам — признавам

приснодева — ц. слав. Богородица
приснопоминаем — ц. слав. Вечно споменаван
пристоявам — диал. Грижа се, бивам настойник, помагам
пристъпно — достъпно
притезание — книж., остар. Претенция, искане
притезател — книж., остар. Претендент
прихлевявание — книж., остар. Готованство
пробабилизъм — книж. (ит.) Вероятност, възможност
про домо суо — лат. За собствения си дом, за себе си
прогалина — диал. Проясняване, изясняване, просветване
прозелит — гр. Последовател, новопокръстен
прозиваем — наричан с прозвище
прозябение — диал. Поникване, прорастване
прокопсан — нар. преуспял, напреднал
промах — книж. 1. Неулучване при стрелба 2. Несполука
промислив — книж.,остар.Предвидлив,дълбокомислен
промишленост — обмисленост, обмисляне
прописан — предписан, предначертан
проращение — прорастване
проубожнича — от рус. Обеднявам, западам, фалирам
пруг — ц. слав. Скакалец
пряпорщик — знаменосец
псалтир — църк. (гр.) Книга от първия дял на Библията, която съдържа лирични религиозни песни
пърг — диал. Пъргавина, сила

Р

работав — книж., остар. Работейки, като работеше
раджон, реджон — остар. (ит.) Право, основание
разве — книж., остар. Нима, освен
раздружавам — разединявам, разделям, скарвам
разжигаем — книж., остар. Обзет от горещо желание, пламнал
разида ся — диал. Разотида се
разищам — диал. Разискам, разгледам
разкошество — разкош
разложито — подробно, обширно
разлупя се — диал. Разтваря се

разница — остар. Разлика
разтевекелил се — 1. Смирил се 2. Станал щедър, отпуснал се
разтлеващ — книж., остар. Разпадащ се, тлеещ
разумее се — остар. Разбере се, да се разбере
разшевеля — размърдам, раздвижа
рат — старинно: Война
ратующ — арх. Борещ се за
рахат — разг. (тур.) Спокойствие, безгрижие
рекомандуване — остар. Препоръка
рехна се — рейна се, рее се
речитост — ораторство
рикающе яко же лви — ц. слав. Ревящ като лъв
ропам (ся) — диал. Ругая, говоря сърдито
ропще — книж., остар. Роптае
рукна се — диал. Изля се, изсипа се
русец — русин
ручкане — ръчкане, блъскане

С

саван — ц. слав. (гр.) Покривало, бял покров за починал
садразам — истор. (тур.) Велик везир
салтанат — разг. (тур.) Разкош, великолепие, блясък
саможитие — саможивост
самообманство — рус. Самоизмама
самооболщение — книж., остар. Самоизмама, самозаблуда
самоотвръжение — себеотрицание, самоотверженост
самосвяст — остар. Самосъзнание, съзнание
санджак — остар. (тур.) Административен окръг
санким — разг. (тур.) Впрочем, така да се каже, значи
своекористие — книж., остар. Користолюбие, користолюбие
сед — книж., остар. Побелял, белокос
седовлас — белокос
секондирам, секундирам — книж. (лат.) Подпомагам, подкрепям
сектатор — сектант, привърженик на секта
селемет — остар. (тур.) Помощ, спасение, избавление
селение — книж., остар. Селище
сенатус консулт — книж. (лат.) Сенатско решение
симония — ц. слав. Търгуване със светинята; ку-

права и длъжности.

синтагматион — гр. Конституция, конституционен
сирище — диал. Мая, квас
сирмия — остар. (тур.) Капитал
сключа — приключа, свърша, привърша
скончание мира — ц. слав. Край (загиване) на света, свършване на света

скор — диал. Бърз, направен набързо
скоруша — диал. Калина, капина; круша
скостявам се — изсъхвам, умирам
скотопитателство — животновъдство
скритен — прикрит, затворен в себе си
скудост — остар. Бедност, лишение
скупом — изобщо, взето заедно
скъп — скъперник
слабопънство — диал. Слабост, немощност
слапей — диал. Водна вълна
сматрям — диал. Схващам, смятам, разбирам
сметливост — сметка, пресметливост
смръквам — диал. Поглъщам
смяр — мярка, количество
сонм — старинно: Множество, сборище
сонмище — ц. слав. 1. Събрание, множество 2. Синагога

сопределен — съседен
спасоносен — спасителен, носещ спасение
спахилък — истор. (тур.) Спахийски имот (тук със значение на феодализъм)

спахия — истор. (тур.) 1. Конен войник 2. Владетел на села и земи

спомоществовател — остар. Абонат; дарител
спраслен — спаснат
срупване — диал. Срутване, проваляне; провал
сръки — диал. Сръчност
ставропигиален манастир — ц. слав. (гр.) Манастир, който е подчинен направо на върховната църковна власт

стан — арх. Лагер
становление — рус. Формиране, развитие
стежание — книж., остар. Богатство, имот
стентение — книж., остар. Стенание, грохот
стол — чин

сторично — стократно
стоя — книж., остар. Струвам
стояло — диал. 1. Част от волска кола 2. Основа, опора

страдателен — страдащ, потърпевш
страждущ — книж., остар. Страдащ
странен — чужд, чужденец
стрико — диал. Чичо
стъзия — старинно: Пътека, път
стършен — стършел
супостат — старинно: Враг, неприятел, противник
сурсубул — звукоподражателно по Клеобул
схизма — ц. слав. (гр.) Разцепление, църковен разкол

съдовище — остар. Съд, съдилища
съзоряване — изгряване
съизволение — книж., остар. Позволение
сълмувам — диал. Крия се, мушкам се, шмугвам се
съобращение — взаимоотношение
сърцеюношествующ — който е с младо сърце
състанък — събрание, среща
сякам — диал. Мисля

Т

тайком — диал. Тайно
такожде — стар. Така също, също
тараф — остар. (тур.) Привърженик
твърдел — книж. Крепост
твърдта — стар. Земята или небето
теготя — обременявам
тежнение — книж. Тенденция, стремеж
тезоименен — едноименен, със същото име
темелно — нар. Основно, здраво
теокрация — книж. (гр.) 1. Форма на държавно управление, при която политическата власт принадлежи на духовни лица 2. Държава с такова управление

теплично — рус. Слабо, хилаво
тербие — диал. (тур.) Възпитание
тескере — остар. (тур.) Пътен лист за свободно пътуване в турската държава

тестимониум журис — лат. Съдебно свидетелство
тихующ — тих, утихнал

тля — рус. Насекомо; гнилост, гниене
тмократно — ц. слав. Многократно
токо — диал. Само
токопатостен — остар. Изстрадал, претеглил
тревълнение — книж., остар. Душевно вълнение
тризнище — ц. слав. Игрище, арена; игра, състезание, зрелище
трилетня — тригодишна
тромост — тромавост
тулумба — ит.-тур. 1. Водна помпа. 2. Тенеке
тщетен — остар. Напразен, безрезултатен
тънтание — тътнеж
тяготеющe — книж., остар. Обременяващо, отежняващо

У

убитъчно — убийствено
убо — старинно: Прочее, и тъй
угаждам се — диел. Усещам се, чувствувам се, смятам се
угод — диал. Сгода, угода, удобно
уд — остар. Крайник, телесен член
удовлеиие — диал. Задоволяване
уже — книж., остар. Вече
укоризна — диал. Укор
уложение — положение; основание
уломък — диал. Отломък, част
ултрамонтански — книж., истор. Прилагателно от ултрамонтанизъм — крайно течение в католическата църква, което се бори за неограничена власт на папата в целия свят
улучшение — книж., остар. Подобряване
уничижение — унижение
управил (се) — диал. Отправил (се), насочил (се)
уразумение — вразумение, разбиране
уроженец — книж., остар. Потомък, наследник
урсузлук — диал. (тур.) Низост, пошлост, проклетия
устмено — устно
устъпвам — отстъпвам
усугубявам — книж., остар. Удвоявам
усърна — диал. Посърна
утеснение — притеснение
утънчен — изтънчен, фин

ухищение — алчност, хищност
ухищрение — книж., остар. Изхитряне, хитрина
ухрабно — диал. Пагубно
уцвърстя — диал. Заздравя, втвърдя
учреждение — учредяване, образуване
уякчава — диал. Заякква, заздравява се

Ф

ферман — истор. (тур.) Султански указ, султанска писмена заповед
флюгер — рус. Ветропоказател
фосолия — тур. Вкаменелост

Х

халал — нар. (тур.) Подарено от сърце; простено
харам — диал. Безпокоя, обикалям, кръстосвам
харизма — остар. (гр.) подаяние, дар, подарък
хат — остар. (тур.) Указ, писмо
хесап — остар. (тур.) Сметка
хлемаво — диал. Болнаво
хлопясал — диал. Подпухнал
хондроглоса — диал. (гр.) прен: Глупак, простак
хотение — остар. Желание, искане
храборник — храбрец
храборничя — показвам се храбър, смел
хромя — старинно: Куцам
хрубелница — диал. Развалина, сретен, порутен

Ц

цвръсто — диал. Здраво, чевръсто
цукаловци — пейоративно за: Гърци

Ч

часослов — църк. Книга с молитви за отделните часове на денонощието
чауш — остар. (тур.) Сержант
чахнение — рус. Увяхналост; упадък
чахотно — рус. Слабо, линеещо
челебия — остар. (тур.) Господин, господар
чемер — нар. Голяма мъка
честнейшаго — ц. слав. На най-честния
честя — диал. Честувам
четверостърник — правоъгълник

— остар. Статия

чорбаджи-такамлара — тур. Чорбаджийского съсловие

чтец — книж., остар. Четец

Ш

шар — нар. Цвят, краска, боя

шарампол — остар. (тур.) Укрепление

шувъргам — диал. Шумоля

Щ

щение — арх. Желание, прищявка

Ю

юдол — ц. слав. Животът на земята — пълен със страдания

юний — книж., остар. Млад

юхам — диал. Подигравам

Я

явен — публичен, обществен

явен труженик — общественик, обществен деец

явствува — книж., остар. Очевидно е, явно е

яд — остар. Отрова

яз — вир, бент

язвина — дупка на язовец

якоглавство — твърдоглавие

янкесаджия — диал. (тур.) Крадец, джебчия

яптардисан — диал. (тур.) Поръчан за направа

СЪДЪРЖАНИЕ

МАКЕДОНИЯ, 1867, 1868, 1869, 1870

Идеята за народност / 7

Жените в отношението на народството / 11

Църковний въпрос / 13

[Пак за черковния въпрос] / 20

Състоянието и урокът / 24

[Без исторически знания няма ни народно съзнание, ни народно чувство, ни народна гордост] / 26

Здравият егоизъм / 27

Бедност на историята ни и изроденето на много българи / 30

Народно възпитание / 32

Всемирното изложение на 1867 / 26

Цариград, 30 зекември 1867 / 38

Времето и стремленията / 42

Оправдание и свестяване / 46

Руските документи / 63

[Любов, съгласие и взаимно поддържание] / 64

[Ний вече знаем теговата на робството] / 65

Към няколко абонати в Русе / 70

Как отиваме / 79

Образованието и възпитанието / 85

Началото на народностите в Турско / 89

2-ий февруария / 91

[Говорим в името на правдата] / 94
За образованието на народа / 100
[Назидателно поучение] / 104
Къде отива политиката? / 107
Огледване / 109
Статистически бележки връх българите] 112
Мир или война / 115
Рапортът на великия везир / 117
Въоръжен мир / 121
Политическа азбука / 124
Спасителният урок / 127
Нещо върху преобразованието / 129
Гръцкият елемент около Солун и Сер / 130
Постановенията и наредбите за напредване / 134
Вариации по черковният въпрос / 136
Последне напомняние / 140
За просвещението / 142
Личната свобода / 145
Малка разправа / 147
Политическо състояние / 149
За просвещението / 151
Практическата свобода / 154
Нещичко и за учителите / 157
Йосиф Щросмайер / 159
Към читателите на «Македония» / 160
[Подкачаме третята година на «Мекедония»] / 163
Фазите на политиката и френско-турският въпрос / 164
Огледалото / 168
Една дума и за жените / 169
Учителските събори / 172
Миналото, сегашното и бъдущето / 174
Нашата търговия / 178
[«Клан, клан, недоклан. . .»] / 182
Напредък / 183
Европа в началото на 1869-та год. / 185
Познай сам себе си / 188

Тисящелетието на представлението св. Кирила / 190
Нещо за жените / 193
За жените / 194
Българите в Румуния [I] / 223
Българите в Румуния [II] / 227
Важността на историята / 230
Разсеяните българи / 232
За неделните и празничните училища / 234
Последни думи към «Видовдан» / 236
Нашето вестникарство / 238
Политическо обозрение / 239
България / 245.
По въпросът / 246
Человек в обществений живот / 248
Нашето свещенство / 248
Черковният наш въпрос / 251
Положението / 253
Въпросът / 258
Новата фаза на нашето обществено развитие / 260
Гражданската добродетел / 263
Жената. Важността ѝ в кръгът на обществото и нейното възпитание в България / 267
Да ся трудим / 272
Юношеството и читалищата / 274
Истинното призвание на человека / 277
Великата идея на българите / 280
Средоточието на България / 284
Женските дружества у нас / 289
По въпросът / 292
От редакцията / 313
Тряба да работим / 314
Възмъжаванието на Европа / 317
Забравената страна / 320
Нашето духовенство / 324
Народните учители / 327
Гърците и ний / 331

Градовете и селата едни за други] 335
Съзнанието / 339
Към читателите / 342
Положението / 345
За слугите / 347
Римският вселенский събор / 348
Самоусъвършенствуването / 350
Назначението на ученето и ползата от него / 354
Исторически преговори / 365
Миналата година / 368
От потребното за народът / 384
[За да узнаем миналото си. . .] / 388
Ученето и индустрията / 391
Тисящелетието на народната българска черква / 395
За образованието у нас / 397
Цариград, 2-ий март 1870 / 399
Нашето място / 402
Социализъм и комунизъм / 404
Нашето присърце към училищата / 410
Належащи размишления / 411
Благоприятните тържествования / 451
Възкресението / 456
Постановленията и началствата / 458
Единадесетий май / 460
Наблюденията / 462
По възпитанието / 463
Явните труженици / 466
[Негодувание противу духовенството] / 470
Цариград, 6 юния / 477
Как тряба да гледаме на общите работи / 478
Личната или съборната черква е по-каноническа / 488
За мнимоспособните мъжие / 494
За новизните в черквата / 498
Верните средства / 501
Пак на въпросът за екзарха / 503
Работи за представителите / 518

Работи на представителите / 512
От самолюбието ли или от невежеството изтичат низките работи? / 518
Нашите народни потреби / 522
Последне напомняние / 525
Царвули няма, гайда ище / 526
Един добър пример / 528
Работи за представителите / 530
Един лош обичай / 533
Основните училища и държавите / 535
Плодовете на деспотизмът / 536
Пустословието в печатът и в животът / 539
Знанията / 541
Патриотизмът и достойнството на българите / 542
Произхождението на калугерите / 547
Възпитанието на жените и народът / 550
Порицанията на г. И. / 551
Оставката на патриарха / 555
Общинските ни събрания / 559
Положението на българските учители / 564
Бележки / 569
Азбучен показалец за имена, периодични издания, книги, дружества, и други / 599
Азбучен показалец на географските имена / 627
Речник / 635

ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ

СЪЧИНЕНИЯ

Том шести

Редактор Светла Гюрова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Виолета Кръстева
Коректор Паунка Камбурова

Формат 32/84/108; тираж 30 113 екз.; печатни коли 41,50; издателски коли 34,86; уик 38,85; л. г. VI/55; изд. № 5403; поръчка № 108/1980 година на изд. «Български писател»; дадена за набор на 13.V.1980 година; излиза от печат на 20.IX.1980г.
цена 4,94 лв.
код 25 9536172611
5508—18—80

ДПК «ДИМИТЪР БЛАГОЕВ» — СОФИЯ

Печатни грешки

Стр.	Ред	Напечатано	Да се чете
162	3 отгоре	забравя	забраня
166	2 отгоре	открива(?)	открива
176	1 отдолу	си считат	се считат
176	5 отдолу	кметове не	кметоване
180	19 отгоре	Взимний	Взаимний
182	22 отгоре	советова	советоват
190	3 отдолу	Цариград.*	Цариград
191	1 отгоре	тукаци.	тука.*
192	16 отдолу	съвсем, но	съвсем що,
224	4 отдолу	дете	дето
242	8 отдолу	канище	капище
243	4 отгоре	но три	на три
243	24 отгоре	стърчала	стърчаха
246	6 отдоле	по-отколе а	по-отколе а)
247	25 отгоре	30—32¹	30—32¹/²
248	6 отгоре	руплани	рупалани
258	25 отгоре	страто	старото
263	4 отдолу	най	ний
297	11 отдолу	излиза и дума	излика и думат
284	10 отгоре	тя ся осветявало,	ся осветявало
312	10 отгоре	приятел е	приятел и
312	30 отгоре	иргеим	иргени
324	13 отгоре	и е	йе
324	17 отгоре	ие	йе
324	17 отдолу	Азиѣ	Азиѣ
324	11 отдолу	6, кога е сред думата като	6, кога се сред думата, като
342	14 отгоре	но	на
343	16 отдолу	в веденнето	введението
344	15 отгоре	който и повикал. . .	който го и повикал
346	1 отгоре	което сте запаметили трябва да запаметите	което сте запаметили и трябва да запаметите
353	16 отгоре	ченнето	учението
354	1 отгоре	на	за
384	7 отдолу	ваности	знаности
393	8 отгоре	писател	списател
397	15 отгоре	helena	zelena

494	17 отгоре	висококосната	(ср. 5, 1864), висококосната
499	15 отдолу	с. 5	с. 3
502	8 отгоре	дописки	дописката
503	21 отгоре	приема	се приема
524	10 отдолу	«Към читателите на Читалище»;	«Към читателите на Читалище»:
563	10 отдолу	Ниолов	Николов
569	5 отгоре	обидили	обадили
574	9 отдолу	«Народне» песме	«Народне песме
583	17 отгоре	864	893
584	18 отгоре	Смесена	Смесна